

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

შრომები XIX-XX

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია
Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

შ რ ო მ ე ბ ი
PROCEEDINGS
XIX-XX

გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი
Publishing House “Meridiani”, Tbilisi

2020

მთავარი რედაქტორი ოთარ ჟორდანი
რედაქტორები: თემურ ჩილაჩავა, მერი გაბედავა, ნონა (ნაზი) უშვერიძე
პასუხისმგებელი მდივანი: ირმა ზაქარაია

სარედაქციო საბჭო

მარია კორნელია ბარლიბა, რუმინეთი (კულტუროლოგია), ბადრი გოგია, საფრანგეთი (ისტორია), ნიკოლა დურა, რუმინეთი (თეოლოგია), ტანია კაპიკი, საბერძნეთი (ტურიზმი), კატალინა მიტიტელუ, რუმინეთი (თეოლოგია), ანზორ მიქაია, აშშ (ქიმია), ჰენრიკ პაპროცკი, პოლონეთი (თეოლოგია), ლიუბოვ სოლოვიოვა, რუსეთი (ეთნოლოგია), დავით ყოლბაია, პოლონეთი (ისტორია), მარია კონიუშკევიჩი, ბელორუსი (ფილოლოგია).

სარედაქციო კოლეგია

ჭიათურისა და საჩხერის მიტროპოლიტი დანიელი (დათუაშვილი), ზოია ადამია, დიანა ალანია, ეკატერინე ბაკარაძე, მერი გაბედავა, ნუგზარ ებანოიძე, ეკა ვარდოშვილი, ანზორ თოთაძე, გუჩა კვარაცხელია, მედეა კვარაცხელია, პაატა კოლუაშვილი, მაია მარლანია, ანტონინა მსხილაძე, ნოდარ ნათაძე, ქეთევან პავლიაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე, ნონა (ნაზი) უშვერიძე, გულნარა ქარჩავა, მალბაზ ღვინჯილია, მანანა შელია, ვაჟა შენგელია, თემურ ჩილაჩავა, ნოდარ ჩხარტიშვილი, გივი ცინცაძე, მარატ ციცქიშვილი, მინედა ჭანტურია, ნოდარ ჭითანავა, გულნაზ ხუბუა, მარინა ჯაიანი, ლილიანა ჯანაშია, ლევან ჯინჯიხაძე, ჯემალ ჯინჯიხაძე.

Editor-in-Chief: Otar Zhordania

Editors: Temur Chilachava, Meri Gabedava, Nona (Nazi) Ushveridze

Executive Secretarie: Irma Zakaraia

EDITORIAL COUNCIL

Maria Cornelia Barliba, Romania (Culture Studies), Nikola Dura, Romania (Theology), Badri Gogia, France (History), Tania Kapiki, Greece (Tourism), David Kolbaia, Poland (History), Anzor Mikaia, USA (Chemistry), Katalina Mititelu, Romania (Theology), Henrik Paprotsky, Poland (Theology), Lubov Soloviova, Russia (Ethnology), Sergi Volkov, Ukraine (Chemistry), Maria Koniushevich, Belarus (Philology).

EDITORIAL BOARD

Metropolitan Daniel (Datuashvili) of Chiatura and Sachkhere Eparchy, Zoia Adamia, Diana Alania, Ekaterine Bakaradze, Meri Gabedava, Mineda Chanturia, Temur Chilachava, Nodar Chitanava, Nodar Chkhartishvili, Nugzar Ebanoidze, Malkhaz Ghvinjilia, Marina Jaiani, Liliana Janashia, Jemal Jinjikhadze, Levan Jinjikhadze, Gulnara Karchava, Gulnaz Kukhua, Gucha Kvaratskhelia, Medea Kvaratskhelia, Paata Koghuashvili, Maia Marghania, Antonina Mskhiladze, Nodar Natadze, Ketevan Pavliashvili, Avtandil Silagadze, Manana Shelia, Vazha Shengelia, Anzor Totadze, Givi Tsintsadze, Marat Tsitskishvili, Nona (Nazi) Ushveridze, Eka Vardoshvili.

მისამართი: ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა
აკადემია, 0186, საქართველო, თბილისი,
მ. თამარაშვილის ქ., 15ა.

Address: Tskhum-Abkhazian Academy of
Sciences, 15a Tamarashvili St. 0186, Tbilisi,
Georgia.

www.taas.ge; tskhumabkhazianacademy@gmail.com

© ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია

© Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

ვაჟა-ფშაველას „ფიქრები“

როინ მეტრეველი საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოსი პროფესორი, რუსთაველის გამზ. 52, 0108, თბილისი, საქართველო.

აბსტრაქტი. დიდმა ქართველმა მწერალმა ვაჟა-ფშაველამ გამოაქვეყნა რამდენიმე ნაწარმოები, რომელთაც დაარქვა „ფიქრები“. ვაჟა-ფშაველა მრავალფეროვანია თავისი შემოქმედებით. მისთვის ძვირფასია სამყარო. იგი მშვენიერებას ხედავს მის მიერ საკუთარი ძალისხმევით შექმნილი ესთეტიკური და ეთიკური სინამდვილიდან; ტრფიალია თავისი თავისუფლებისა და თავისი თავიც თავისუფლების მომღერლად მიაჩნია. ვაჟა-ფშაველა ხალხში ტრიალებდა, კარგად იცოდა მისი ჭირ-ვარამი, დიდად აფასებდა ცივილიზაციისა და კულტურისათვის ბრძოლას. იგი არ ერიდებოდა დიდ პრობლემებთან შეჭიდებას და მის პოეტურ გენიაში გამოწრთობილი არიან მის მიერვე შექმნილი ქართული ლიტერატურის უკვდავი სახეები: ალუდა ქეთელაური, მინდია, ზვიადაური, ჯოყოლა, მზია, ლუხუმი.

ვაჟამ მიაჩნია, რომ ფიქრი დიდი მწერლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი ასპექტი იყო. იგი განსაკუთრებულად ლაპარაკობს ფიქრის სიკეთეზე. ვაჟა-ფშაველას მიაჩნია, რომ ფიქრი და ოცნება რეალურ საქმედ უნდა იქცეს – „ფიქრების“ ციკლში მკვეთრად ნაჩვენებია ქვეყნის ფაქტობრივი ვითარება, მისი პრობლემები და მიჩნეულია, რომ ფიქრი და ოცნება მომავალზე, ოპტიმიზმი და პატრიოტიზმი საყოველთაო ფენომენებია.

საკვანძო სიტყვები: კოსმოპოლიტიზმი, ფენომენი, კაცობრიობა, პრობლემა.

ვიდრე უშუალოდ შევეხებოდე დასმულ საკითხს, მინდა დავადასტურო ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში (კერძოდ, მის დიდ ნაწილში) მიღებული აღიარება ვაჟა-ფშაველას დიდი მწერლობის შესახებ. ის იყო შემოქმედი, რომელიც ლიტერატურის ყველა დარგში მოღვაწეობდა, ჰქმნიდა უბრწყინვალეს პოემებს, უაღრესად საინტერესო ორიგინალურ პროზას, ხოლო მისი პატრიოტული თუ ლირიკული პოეზია აღსავსეა შედეგებით; ფუძეს უდებდა ეროვნულ დრამატურგიას.

ვაჟა-ფშაველა დიდი მოაზროვნე იყო. მან ამაგი დასდო ეთიკისა თუ ესთეტიკის პრობლემებს, ეთნოლოგიასა და ფოლკლორისტიკას. გამოიჩინა ფილოსოფიური, სოციოლოგიური და პოლიტიკური შეხედულებებით. ვაჟა-ფშაველა დიდი იყო იმითაც, რომ მისი შემოქმედება ღრმა ისტორიზმზეა დაფუძნებული. მას ისტორია მიაჩნდა კაცობრიობის აწმყოს გაგებისა და მომავლის პერსპექტივის განმსაზღვრელად.

ვაჟა-ფშაველა მთელი არსებით ქართველი იყო, განსაკუთრებული იყო მისთვის საქართველო და ქართველი ხალხი (თუმცა სხვა ერებსაც პატივსა სცემდა. ამაზე ქვემოთ შევჩერდებით). მთელი მისი შემოქმედება სამშობლო ქვეყნის სიყვარულითაა გამთბარი, სამშობლოსადმი თავდადება გმირის უკვდავებად აქვს მიჩნეული.

ერთი სიტყვით, ვაჟა-ფშაველა გენიოსი იყო. დღეს ამის აღიარების არა მარტო საშუალება გვაქვს, არამედ აუცილებლობაცაა. საქმე ისაა, რომ ქართული ლიტერატურათმცოდნეობა არასდროს ყოფილა გულგრილი დიდი მწერლის შემოქმედების მიმართ. მრავალი შრომაა შექმნილი ვაჟა-ფშაველას შესახებ – XIX საუკუნის მოღვაწეებიდან დაწყებული თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეების ჩათვლით (კ.აბაშიძე, გ.ქიქოძე, ვ.კოტეტიშვილი, მ.ზანდუკელი, დ.ბენაშვილი, მის.ჩიქოვანი, გრ.კიკნაძე, თ.ჩხენკელი, ი.ევგენიძე, ლ.ჭრელაშვილი და სხვ.).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ლიტერატურათმცოდნეობაში გარკვეული დავაც იყო ვაჟას შემოქმედების რაობაზე, ზოგჯერ პოეტს გულიც ატკინეს. გარდაცვალების შემდეგაც არ დააკლეს აუგი. საბედნიეროდ, ხალხისაგან აღიარებულ დიდ მწერალს კრიტიკამ ვერაფერი დააკლო.

ერთ-ერთი პირველი დიდი აკაკი წერეთელი შეეხო ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას და პირდაპირ მიმართა:

„ენას გინუნებ ფშაველო,
მგოსანო მალალ მთისაო,
თუმც კი გვითესავ მარგალიტს,
მკითხველიც ამას მკისაო“.

დიდი აკაკი მარგალიტის მთესველად მოიხსენიებს ვაჟას, თუმცა ენას უნუნებს. ვფიქრობ, ამ კრიტიკის გაგება ძალზედ ძნელია. მიმაჩნია, რომ ვაჟა-ფშაველა ბრწყინვალედ ფლობდა ქართულ ენას, მის სიღრმეებს, ვისაც „ხმელი წიფელი“ ან „შელის ნუკრის ნამბობი“ წაუკითხავს (ალარაფერს ვამბობ სხვა ნაწარმოებებზე), დამეთანხმება, რომ ავტორის მწყაზარი ქართულითაა მომხიბვლელი ეს ნაწარმოებები.

ვაჟა-ფშაველა თავის შემოქმედებაში (განსაკუთრებით პოეზიაში) ზოგჯერ მართლაც იყენებდა ფშავურ კილოს და ამით თითქოს არღვევდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებს. ჩემი აზრით, პირიქით, ამდიდრებდა ქართულ ენას. ვაჟა-ფშაველა ქართული ენის სტიქიაში თავისი გენიის ძალას აჩვენებდა, პოეტს არ სურდა ვითარების გამწვავება, დიდ პატივს სცემდა აკაკი წერეთელს და აღიარებდა მის შეუვალ ავტორიტეტს და კარგა ხანს პასუხისგან თავს იკავებდა. 1908 წელს ვაჟა-ფშაველამ შესანიშნავი ლექსი უძღვნა აკაკი წერეთელს („ნეტავი ბევრი გაზარდოს, შენისთანები დედამა!“). ლექსი ასე დაამთავრა „სამშობლოს სამსახურისთვის ჩანგი გიკურთხოს ზენამა“ („აკაკის საიუბილეოდ“). გარდაცვალებამდე ორი წლით ადრე (გარდაიცვალა 1915 წელს) მოკრძალებული, მაგრამ ღრმა აზრიანი ლექსით მიმართა მსცოვან პოეტს. თავისი ყოყმანის შესახებაც აღნიშნავს („ბევრი ვიფიქრე ძალიან, თუ რა პასუხი გამეცა“) და შეწუხებული მიმართავს:

„რადა? რა ღმერთი გამიწყრა
მარგალიტების მფლობელსა
რომ თავის უშნო ენითა
ვერას ვაგონებ მშობელსა“.

შემდეგ პოეტი ასაბუთებს თავისი ენის სისწორეს. შეცდომად არ მიაჩნია, რომ ენა ფშავლობის გამო იქნას დანუნებული:

„რატომ არ ჰგუობს, არ ვიცი,
ამ ჰანგს ბუნება ბარისა!..
აქაც ხომ ქართველები ვართ,
ყვავილი აქაც ჰყვავისა“.

ვაჟა-ფშაველას დასკვნა ასეთი იყო:

„გულს მისვენია ხატადა
ენა მთისა და ბარისა,
მე არც ერთ კილოს არ ვწუნობ,
თუა ქართულის გვარისა“.

სრულიად მიუღებელია აზრი, თითქოს ვაჟა-ფშაველა ვერ ამაღლდა საერთო ეროვნულ თვითშეგნებამდე და ჩაკეტილი დარჩა ფშავის ვინრო ხეობაში. თავად ვაჟა-ფშაველამ

მკაცრი და მეცნიერულად ჩამოყალიბებული პასუხი გასცა 1888 წელს გაზეთ „ივერია“-ში დაბეჭდილ პეტრე მირიანაშვილის რეპლიკას: „ვინ არის ისეთი გაუგებარი, რომ საერო ლიტერატურული ენის საჭიროება არ ესმოდეს, მწერლობდეს – კი და ენის გაუკეთესებასა და განმედაზე არ ფიქრობდეს“. შემდეგ აღნიშნავს, რომ „გაურყვნიელი ენით მოსაუბრენი რჩებიან კიდევ მთიელნი, რომელთანაც მე მაქვს დამოკიდებულება და ამ გაკიცხულ ფორმებსაც იმათგან ვიძინ“. ერთ-ერთ ესეში ვაჟა-ფშაველა გავლენებზე ლაპარაკობს და „არავითარი მსგავსება არ არსებობს და იქნება ვერცა ვის შეენიშნოს, „მოხუცის ნათქვამსა“ და თ. ილია ჭავჭავაძის „დიმიტრი თავდადებულს“ შორის, მაგრამ ამ პოემის წერის დროს „დიმიტრი თავდადებულს“ ჰქონდა ჩემზე გავლენა... ასეთია საიდუმლოება წერისა“... (Vazha -Pshavela, 1987: 660-661).

ვაჟა-ფშაველას მოაქვს დიდი რუსი მწერლის ლევ ტოლსტოის ნათქვამი, მთელ ჩემს სიცოცხლეში ორ კაცს ჰქონდა ჩემზე დიდი ზნეობრივი გავლენაო. ესენი იყვნენ გლეხკაცნი სიუტაევი და ბონდარევიო. ვაჟა-ფშაველა ალექსანდრე პუშკინზეც მიუთითებდა, რომ მასზე საერო ლიტერატურას დიდი გავლენა ჰქონდა (ამას თვით ა. პუშკინიც აღნიშნავდა) და სწორედ ამაშია მისი შემოქმედების დიდებულებაო. ასევე ამბობს თავის თავზეც: „თქვენს უმორჩილეს მონაზე – ვაჟა-ფშაველაზეც უნდა მოგახსენოთ, დიდი ზემოქმედება აქვს ხალხურ თქმულებათა. უმეტესი ჩემი პოემები ხალხში გაგონილ ორ-სამ სიტყვაზეა აშენებული. იქნება ეს ჭირიც იყოს? რა ვქნათ, ასე კია და... ნათქვამია: კაცმა ჭირი მალა, ჭირმა თავი არ დამალაო“ (Vazha -Pshavela, 1987: 661-662).

ამგვარად, მიგვაჩნია, რომ ვაჟა-ფშაველა სწორედ თავის ქართულით, მდიდარი ქართულით არის დიდი, რასაც ფართო გზას აძლევს ადამიანური სამყაროს პოეტური წარმოსახვის გამორჩეული სტილი, მაღალნიჭიერება და დიდი პატრიოტიზმი, რომელიც მისი შემოქმედების საფუძველია.

რაც შეეხება ზოგიერთის აზრს – ვაჟა-ფშაველა ვერ ამაღლდა საერთო ეროვნულამდეო (ფშავის ვინრო ხეობის ბინადრად რომ მიიჩნევენ), ეს, უპირველეს ყოვლისა, არის ავტორთა უმეცრება და ალბათ ბოროტებაც.

ახლა უშუალოდ საკითხის შესახებ (Benashvili, 1989). არ არის შემთხვევით, რომ ჩვენს წერილს „ვაჟა-ფშაველას „ფიქრები“ ვუნოდეთ. ფიქრი პოეტისთვის აზროვნების მნიშვნელოვანი კატეგორიაა, მან თავის რამდენიმე ნაწარმოებს საგანგებოდ დაარქვა „ფიქრები“, „ფიქრიანი“, „ყოველდღიური ფიქრები“, „საახალწლო ფიქრები“, „პატარა მწყემსის ფიქრები“, „ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“ და ა.შ.

ვაჟა-ფშაველა მრავალფეროვანია თავისი შემოქმედებით. მისთვის ძვირფასია სამყარო. იგი მშვენიერებას ხედავს მის მიერ, საკუთარი ძალისხმევით შექმნილი ესთეტიური და ეთიკური სინამდვილიდან. ვაჟა-ფშაველა ტრფიალია თავისუფლებისა და თავისი თავიც თავისუფლების მომღერლად მიაჩნია.

ვაჟა-ფშაველა ხალხის შუაგულში ტრიალებდა, კარგად იცოდა ხალხის ჭირ-ვარამი, დიდად აფასებდა კულტურისა და ცივილიზაციისათვის ბრძოლას. იგი არ ერიდებოდა დიდ პრობლემებთან შეჭიდებას. მის პოეტურ გენიაში გამონრთობილი არიან ალუდა ქეთელაური, მინდია, ზვიადაური, ჯოყოლა, მზია, ლუხუმი – უკვდავი სახეები ქართული ლიტერატურისა.

ფიქრი ვაჟა-ფშაველას ცხოვრების და მოღვაწეობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტი იყო. „უნდა ვიფიქრო, ვინაიდან ფიქრი აკრძალული არ არის“, – წერს ვაჟა-ფშაველა თავის პუბლიცისტურ ნაშრომში „ფიქრები“ (Vazha -Pshavela, 1987: 664). პოეტს მიაჩნია, რომ ყველას უნდა ჰქონდეს ფიქრის საშუალება. ფიქრისთვის, რომ სასჯელი იყოს დაწესებული ათასში ერთი თუ ვინმე გაბედავდა ფიქრს, ცხრაას ოთხმოცდაცხრამეტი დაემსგავსებოდა იმ ლოდებს, ჩემ პირდაპირ ბეჭიდან რომ გამოიყურებიან გამტკნარე-

ბულნი, გალულუჩებულნი, სანყლად, ბეჩავადო. იგივე თემაზე ჩერდება მის ნარკვევში „ფიქრიანი“. აქ უფრო გამოკვეთილად ლაპარაკობს ფიქრის სიკეთეზე: „კაცს, რომ ფიქრი არ ჰქონდეს, შენი მტერი, რომ კაცის ყოფნა იქნებოდა ნუთისოფელში: მაშინ ხომ ველარც ენა იენავებდა და დამუნჯდებოდა მთელი კაცობრიობა“.

ფიქრი ვაჟა-ფშაველას აზრით, განსაკუთრებული ელემენტი იყო ცხოვრებისა. აქ მკითხველს მინდა შევახსენო პოემა „ბახტრიონის“ ერთი, ჩემი აზრით, საოცარი სტრიქონი:

„ნისლი ფიქრია მთებისა“.

სამოცხე მეტი წლის წინა მაქვს ეს პოემა წაკითხული და ამ სტრიქონით აღფრთოვანებულს ხშირად მიფიქრია – რამ ათქმევინა იგი ადამიანს? პასუხი ერთია – მისი ავტორი ჩვეულებრივი ადამიანი არ იყო. ის, ბუნებაზე უსაზღვროდ შეყვარებული (ბუნება განსაკუთრებულ ადგილზეა პოეტის შემოქმედებაში) გენიოსი ვაჟა-ფშაველა იყო, რომელსაც მთებთანაც თავისი დამოკიდებულება ჰქონდა. გავიხსენოთ თუნდაც მისი „მთანი მალაღნი“: „იდგნენ და ელოდნენ. უსაზღვროა მთების მოლოდინი... მთებო, მთებო! რას ელით, ვის ელით, ნუთუ გყავთ სატრფო დიდი ხნის უნახავი? იქნება შვილი დაჰკარგეთ? იქნება ძმა, ან დედა გყავთ შორს წასული და არაფერი ამბავი მოგვლიათ?... რატომ არ მღერით მთებო?! განა ისე უნდა მოვკვდე თქვენი სიმღერა ვერ გავიგონო?“ (Vazha -Pshavela, 1987: 310). ვაჟა-ფშაველასთვის ბუნება, კერძოდ მთები, ცოცხალი არსებებია და სწორედ ამიტომ უძღვნის ამ საოცარ სტრიქონებს, ესაუბრება მათ, როგორც ცოცხლებს.

ვაჟა-ფშაველა „ფიქრიანში“ მნიშვნელოვან შეფასებას აძლევს ფიქრს. მიიჩნევს, რომ „ენა უფრო ცოდვიანია ფიქრზე... ფიქრი ფიქრობს თავისთვის, ჩუმად“. პოეტი არასწორად მოფიქრალეხსაც ეხება. აკრიტიკებს იმათ, ვისაც ფიქრი კვამლად გადაექცევა. ამას ზოგჯერ ოცნებას ეძახიან. კვამლი (ოცნება) ადამიანს აბრმავებს, ყურში ბამბას უცობს. უსაქმო მეოცნებე ადამიანები თავის ფიქრს უტრიალებენ და კმაყოფილნი არიან ლამაზი ფიქრები მიტრიალებს თავშიო. ოცნებიანი ადამიანები ვაჟა-ფშაველას ზარმაცებად (ამასთან მსუნაგებად და ლარიბებად) მიაჩნია. ფიქრიანი კაცი, პოეტის აზრით, ხშირად უფრთხის ოცნებას, იმიტომ რომ „ოცნება – ჯერ ერთი ტვინს ულაცებს კაცსა და მეორე – საქმეს აცდენს“. ფიქრიანი კაცი კი – „განა ცოტა რამ არის საფიქრალი ქვეყანაზე! ნაბიჯს ვერ გადასდგამ, რომ ფიქრი არ იყოს საჭირო“. ფიქრი და ოცნება საქმედ უნდა იქცეს. ამიტომ საჭიროა საქმიანი კაცი, რომელიც ნაფიქრალ-ნაოცნებარს რეალურად შეასხამს ფრთებს. მოფიქრალი კაცი, ვაჟა-ფშაველას აზრით, სჭირდება ქვეყანას, ერს. კაცი, რომლის სიტყვა (ფიქრი) და საქმე ერთია, დაფასებულია და მისი სახელი რჩება შთამომავლობას. მწერლისთვის მნიშვნელოვანი იყო ის, თუ როგორი დამოკიდებულება ჰქონდა ქართველ ხალხს საქმესა და საქმიანის (მოსაქმე) პრობლემასთან. ეს ტრადიციული საკითხი იყო ქვეყნის ისტორიის მთელ სიგრძეზე. „სოფელს უყვარს ფიქრიანი კაცი, – ესმის რადაც უყვარს იგი სოფელს და ამიტომ უფრთხილდება თავის ფიქრს – არ დავკარგო, არ გავასუსტო ჩემი გონების ძაფები, თორემ პატივისცემას დავკარგავ, ეხტიბარი გამიტყდებაო“ (Vazha -Pshavela, 1987: 664) – ვაჟა-ფშაველას ამგვარი დასკვნა იმდროინდელი ცხოვრების ღრმა ანალიზზეა დაფუძნებული. დასასაბუთებლად კონკრეტული მაგალითებიც მოჰყავს. წარმოაჩენს ხალხურ ლექსებს ფიქრიანი და უფიქრელი ადამიანების შესახებ.

ვაჟა-ფშაველასათვის ეთიკის გარეშე არ არსებობს ეროვნული პრობლემების გადაჭრა. მისი ფიქრით, ერთი ერის მიერ მეორის დაჩაგვრა პოლიტიკური აქტის გარდა ეთიკურიცაა. ესა თუ ის ერი მხოლოდ თავის თავზე არ უნდა ფიქრობდეს, არამედ ხელს უნდა უწყობდეს სხვას როგორც ეკონომიკურ, ისე კულტურულ წინსვლაში.

„საახალწლო ფიქრებში“ ვაჟა-ფშაველამ მომავლის იმედი და ოპტიმისტური ხედვა გამოამჟღავნა. იგი „საუკეთესო მერმისის“ მოლოდინშია: „ხვალინდელი დღისგან მოველით

რასმე კარგს. ეს გვასულდგმულებს, გვამხნევენს, ძალას გვმატებს, ყოველდღიურ ვარამს გვინელებს გულში და სიცოცხლესაც გვაყვარებს“ (Vazha -Pshavela, 1987: 775). პოეტი ჰკიცხავს კაცს, რომელიც ხვალიდნელი დღისგან არაფერს მოელის. ასეთ კაცს არც სიყვარული შეუძლია და არც თავმოყვარეობა აქვს. პოეტს ფიქრი უიმედობაზე დანაშაულად და ინტელიგენციის „ოცნების ცულლუტობად“ მიაჩნია. ვაჟა-ფშაველა რეალურად ფიქრობს ქვეყნის მომავალზე და იმ აუცილებელ საქმეზე, რაც ჭეშმარიტმა მამულიშვილმა უნდა გააკეთოს, უნდა მონაწილეობს იქნას წარსულის შეცოდებანი და ახალ წელს ახალი ძალით შეხვდეს. პოეტი მიიჩნევს, რომ „ჩავიჭედოთ გულში“ მარტივი მცნება: „სადაც ვცხოვრობთ და რომელი ქვეყნის შვილებიცა ვართ, რომელი ქვეყნის პურით, ღვინით, წყლით და ჰაერით ვსაზრდობთ, იმას ვარგოთ რამ, ვაკეთოთ იმის სასარგებლოდ ჩვენის ძალღონის დაგვარად რაც კი შეგვიძლიან“.

მეტად საინტერესოა ვაჟა-ფშაველას ესეე „ყოველდღიური ფიქრები“. მისი აზრით, „როგორც კაცია, ფიქრებიც ისეთი აქვს: ავაზაკს ავაზაკური, ქალს ქალური, კაცს კაცური... არც ერთი მამაკაცი არ დაინუნებს მამაცობას, ე.ი. მამაცი იყოს, როგორც არც ერთი ქალი არ შეგიძლიათ იპოვოთ დედამინის ზურგზე, რომ ... არ ნატრობდეს ტურფა, მშვენიერი ვიყოვო“ (Vazha -Pshavela, 1987: 671).

ვაჟა-ფშაველას აზრით, სწორედ სიკარგისა და სიკეთის მოტრფიალე ადამიანებმა წარმოსთქვეს:

„რა კარგია კაი კვიცი,
კარგს ანდეზედ აგებული:
სოფელი ჰყავს მადლიერი,
სწორის გული მოგებული“.

პოეტი უფრო ხილდება შეფასებისას „კარგის“ თქმას, განსაკუთრებით ადამიანის, კაცის შეფასებისას. მისი აზრით, კარგი ვაჭარია, ვინც მანეთს კიდევ ფულს მოაგებინებს; კარგი მეომარია, ვინც მტერს მუსრავს; კარგი მონადირეა, ვინც თოფის კარგი მსროლელია და ნადირსაც ხოცავს. მთავარია განისაზღვროს – ვინ არის კარგი ქართველი. ვაჟა-ფშაველას, ამ ღირსეული პიროვნებისა და დიდი პატრიოტის მტკიცებით, კარგი ქართველია „ვისაც უყვარს საქართველო და მის წყლულებს მალამოდ ედება – ვინც მის სარგოს ფიქრობს და აკეთებს“. აქვე პოეტი ხაზს უსვამს, რომ „კაი კაცი“ მარტო თავისად არ უნდა ფიქრობდეს, სხვაზეც უნდა ზრუნავდეს – „სანთელიც იმითია კარგი, რომ თვით ინება და სხვას გზას უნათებს, წყვდიადს აქარწყლებს, ნათელს გვფენს“ (Vazha -Pshavela, 1987: 672). სხვის რგებას, სხვისთვის შემწეობის მიცემას, მხოლოდ რეგენი კაცი და ბრიყვი საზოგადოება დაინუნებს.

ვაჟა-ფშაველას „კაი კაცი“ და „კაი საქმე“ ყოველდღიურ ფიქრად აქვს. იგი შენუხებუ-ლია იმით, რომ ქვეყანაში, სოფლებსა და ქალაქებში, ქრისტიანული დოგმატები „ძალასა და მნიშვნელობას მოკლებულია“. საყდრებში მლოცავები იშვიათად დადიან, დაპირისპირებაა მღვდელსა და მრევლს შორის. ზოგჯერ სასულიერო პირთა შეუფერებელ საქციელსაცა აქვს ადგილი, პოეტი მკაცრად აკრიტიკებს ერის სარწმუნოებრივ გულგრილობას. „ფიქრებში“ ამკარად ჩანს, რომ ვაჟა-ფშაველა ოცნებობს ილია ჭავჭავაძის მაქსიმაზე: „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო“ (ლელთ ლუნია).

სწორედ „ფიქრების“ ციკლში მოჩანს ვაჟას ინტერესების მრავალმხრივობა. ეს დიდი ღირსება იყო. პოეტი საინტერესოდ წერდა იუმორნარევე ფელეტონებს სხვადასხვა საჭირობოროტო საკითხებზე. ძირითად თემად კი მიაჩნდა მსოფლიო პრობლემები. ეროვნულმა ბედუკუღმართობამ ვაჟა-ფშაველა კლასობრივი ბრძოლის მხარდამჭერი გახადა. ამიტომაც, რომ პოეტის შემოქმედების (არა მარტო „ფიქრების“ ციკლს) თანამდევად

იქცა შებრალებისა და დაჩაგრულის შეწვევის პრობლემა.

შეგნებულად არ ვჩერდებით „ფიქრების“ ციკლის ორ ნარკვევზე. ესა „პატარა მწყემსის ფიქრები“ და „ფიქრები „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ“. პირველ მათგანში მოთხრობილია ამბავი ფშაველების ცხოვრებიდან – პატარა ბეჩავი მწყემსის გაუსაძლისი ყოფა და მისი ოცნება მოჯამაგირეობიდან თავის დახსნაზე. მეორე კი „ვეფხისტყაოსანს“ ეხება და დამაჯერებლად ეკამათება ნ. მარს (მის მიმდევრებსაც – „ვეფხისტყაოსნის“ კრიტიკოსებს); ასაბუთებს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ წმინდა ქართული ძეგლია, ქართული სიუჟეტითა და ქართული გმირებით.

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება ნათლად გვიჩვენებს, რომ პოეტი ამაღლდა ზოგადსაკაცობრიო პრობლემების დონეზე. შევჩერდები ვაჟა-ფშაველას ერთ, ღრმად ნაფიქრალ საკითხზე. ესაა კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი. სწორედ ამ სათაურით („კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“) მან 1905 წელს გამოაქვეყნა ფრიად საინტერესო და მნიშვნელოვანი მოსაზრებები, რომელთაც საფუძვლად ღრმა ისტორიზმი ედო (Vazha -Pshavela, 1987: 679-683). იმ პერიოდისათვის (XX საუკუნის დასაწყისი) ვაჟა-ფშაველას მოსაზრებები, შეიძლება ითქვას, რომ რევოლუციური იყო. პოეტმა უარყო კოსმოპოლიტიზმისა და პატრიოტიზმის დაპირისპირება; შეცდომად მიიჩნია ნამდვილი პატრიოტიზმი, ვაჟა-ფშაველას აზრით, არ შეიძლება ენინააღმდეგებოდეს კოსმოპოლიტიზმს: „ყოველი ნამდვილი პატრიოტი კოსმოპოლიტია, ისე როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ჩვენებური) პატრიოტია“ (Vazha -Pshavela, 1987: 680). პოეტი განმარტავს, რომ ადამიანი, რომელიც თავის ერს ემსახურება კეთილგონიერად და ცდილობს თავისი სამშობლო აამაღლოს გონებრივ, ქონებრივ და ზნეობრივ, ამით ის ხელს უწყობს მთელი კაცობრიობის განვითარებას, კეთილგონიერებას. ყოველმა ერმა ძალა და ენერჯია უნდა გამოიჩინოს (ცხადია, საკუთარი თავისებურების შენარჩუნებით), რომ საკუთარი წვლილი შეიტანოს კაცობრიობის საღაროში.

ვაჟა-ფშაველას მიერ XX საუკუნის დასაწყისში დასმული საკითხები, საოცრად ეხმიანება თანამედროვე მსოფლიოში არსებულ პრობლემებს, კერძოდ, გლობალიზაციის პრობლემას. პოეტს აფიქრებდა ის საკითხი, რომ ერის ინდივიდუალობა არ გათქვეფილიყო მსოფლიოს პროცესებში და კოსმოპოლიტიზმის არასწორ გაგებას არ გადაეფარა. დღესაც იგივე პრობლემა დგას საზოგადოების წინაშე: გლობალიზაციის (XXI საუკუნემ, დადგომის პირველი დღეებიდანვე წარმოაჩინა გლობალიზაციის პროცესის დაჩქარებული მიმდინარეობა) პირობებში რა ელის ეროვნულ სახელმწიფოს? ხომ არ დაირღვევა ეროვნული საზოგადოების ერთიანობა? რა დამოკიდებულება ექნება ეროვნულ ეკონომიკას გლობალურთან? რა ბედი ეწევა ტრადიციულ საუკუნეებში ჩამოყალიბებულ კულტურას გლობალურთან ურთიერთობაში? ეს კითხვები ხშირად ისმის.

აღნიშნული პრობლემები ანუხებდა ვაჟა-ფშაველასაც. ამიტომ, მისი პასუხი ჭეშმარიტი იყო: ყოველი მამულიშვილი თავის სამშობლოს უნდა ემსახუროს მთელის თავისი ძალღონით, თანამოძმეთა სარგებლობაზე უნდა ფიქრობდეს და, რამდენადაც გონივრული იქნება მისი შრომა მშობელი ქვეყნისათვის, იმდენადვე სასარგებლო იქნება მსოფლიო კაცობრიობისათვის. საინტერესო მაგალითები მოჰყავს პოეტს თავისი დებულებების დასამტკიცებლად. ასე, მაგალითად: ედისონი ამერიკელია, მისი შრომის ნაყოფით მთელი მსოფლიო სარგებლობს; შექსპირი ინგლისელია, მაგრამ მისი შემოქმედებით მთელი მსოფლიო ტკბება; სერვანტესი, გოეთე და სხვა გენიოსები მთელს კაცობრიობას თავის ღვიძლ შვილებად მიაჩნია. ამასთან ხაზი უნდა გაესვას, რომ გენიოსებმა თავისი სამშობლოს გარეთაც ჰპოვეს სამშობლო – მთელი კაცობრიობა. აქ ვაჟა საინტერესოდ აღნიშნავს, რომ გენიოსთა ნაწარმოებები „სარგები“ ეროვნულ ნიადაგზეა: „ჰამლეტით“, „მეფე ლირით“ ვერც ერთი ქვეყნის შვილი ვერ დატკბება ისე, ნამეტნავად თარგმანით,

როგორც თვით ინგლისელი“. ასევეა „ვეფხისტყაოსანი“, რაც უნდა კარგი თარგმანი იყოს, ქართველისთვის უფრო მახლობელია ორიგინალში ნაკითხვა.¹ საინტერესოა ვაჟა-ფშაველას შეფასება, რომ გენიოსს, როგორც პიროვნებას, აქვს საყვარელი, სათაყვანებელი სამშობლო, ხოლო მის ნაწარმოებს არა, ვინაიდან იგი მთელი კაცობრიობის კუთვნილებაა. ღირსეული შემოქმედები ხსნიან გზას კოსმოპოლიტიზმისკენ მხოლოდ პატრიოტიზმის მეოხებით“. პატრიოტიზმი დაბადებიდან მოსდგამს ადამიანს (დედაენა, ისტორიული წარსული, სახელოვანი მოღვაწენი, ეროვნული ლიტერატურა).

პატრიოტიზმი, ვაჟა-ფშაველას განმარტებით, უფრო გრძნობის საქმეა, ვიდრე ჭკუა-გონების. კოსმოპოლიტიზმი მხოლოდ ჭკუის ნაყოფია, ადამიანის კეთილგონიერებისა. ვაჟა-ფშაველასათვის მნიშვნელოვანია რელიგიური ფაქტორი (ამას აშკარად ადასტურებს თუნდაც 1907 წელს გამოქვეყნებული ნარკვევი „დიდ-მარხვა“), მიაჩნდა, რომ რელიგიამ წმინდა წიგნებში (წერილებში) გადმოცემული ადამიანის სულიერი და ზნეობრივი საფუძვლების ცოდნა გაავრცელეს. აქტუალურად მიაჩნდა შუა საუკუნეებში წამოყენებული კონცეფცია დუალიზმისა (სამყაროს ორი, სულიერი და მატერიალური საწყისის აღიარება). ისტორიულად რელიგიისა და მეცნიერების მსოფლმხედველობრივი ურთიერთობა სხვადასხვაგვარი იყო – კონფრონტაციიდან ურთიერგაგებამდე (Metreveli, 2006).

XXI საუკუნის ისტორიოგრაფიაში (ისევე როგორც სოციოლოგიასა და ფილოსოფიაში) დგას ამოცანა მთელი სიგრძე-სიგანით წარმოჩნდეს ადამიანი (ვაჟა-ფშაველას ოცნებაც ეს იყო). უკვე კარგა ხანია, ფროიდიზმის გავლენით, დაინგრა შეხედულებები სულიერის სხეულებრივზე უპირატესობის შესახებ. სხეულებრივი ფაქტორის წინ წამოწევა უშუალოდაა დაკავშირებული ფ. ნიცშესთან (მან შექმნა სხეულებრივი დიონისური ხასიათის ფილოსოფია და მიიჩნევდა, რომ თავის წიგნებს იგი „სხეულით და სიცოცხლით“ წერდა) (Nietzsche, 1990: 23). ფ. ნიცშეს მოძღვრებამ განვითარება ჰპოვა ზ. ფროიდის თეორიაში არაცნობიერის შესახებ. შემდგომში ბევრმა მეცნიერმა დაუჭირა მხარი „სხეულისა და სულის შეჯერების“ აუცილებლობას, ადამიანში გონებრივისა და გრძნობადის განუყოფლობის მტკიცებას.²

XX საუკუნის ისტორიოგრაფიამ აღიარა, რომ ისტორიის მთავარი პოსტულატი ადამიანია (Man, State, Globalization, 2015). წარსულის ადამიანური არსი ზნეობრივ სფეროში განისაზღვრება შუალედით, რომელიც არსებობს გარდაუვალ მოცემულობებსა და ბედის შემთხვევითობებს შორის. ასევეა ვაჟა-ფშაველასთვის. ადამიანი და მისი თავისუფლება არის ის აუცილებელი მდგომარეობა, რაც მთავარია პოეტისთვის: „ძმობა, ერთობა, თავისუფლება. ამ სიტყვებით გაიჟღინთა არა მარტო ადამიანთა ყურები, არამედ ქვებიც კი“ (Vazha-Pshavela, 1987: 158-162). ვაჟა-ფშაველას სამაგალითოდ მგლებისა და ცხვრების დამოკიდებულება მოჰყავს და ამბობს: „რაც მგლები მგლობენ, იქ ცხვრები რას

¹ ვაჟას ეს დებულება ჭეშმარიტია. მართლაც, მიუხედავად მრავალი, საკმაოდ მაღალი დონის თარგმანებისა სათანადოდ ვერ იქნა გატანილი ქვეყნის გარეთ ქართული მწერლობა („ვეფხისტყაოსნის გარდა ილია, აკაკი, გალაქტიონი და სხვ.). თვით ვაჟა-ფშაველა არაერთ ენაზეა თარგმნილი და პოპულარობითაც სარგებლობს, მაგრამ ის ნიუანსები (პოეტური მადლი) ვერაა სათანადოდ გაცნობიერებული. ვაჟა-ფშაველა არაერთმა რუსმა პოეტმა თარგმნა. აქედან განსაკუთრებით მაღალი დონისაა ნიკოლოზ ზაბოლოცკის თარგმანი. მან მოახერხა ქართული ენის (ზოგჯერ კუთხურის) გათავისება და შედეგად სახეზეა. აკადემიკოს ირაკლი აბაშიძისგან მსმენია, რომ ზაბოლოცკის საგანგებოდ უკითხავს „კაი ყმის“ სტრიქონი „დაგელობდეს სიკვდილის“ მნიშვნელობა („დაგელობდეს“ - ბნკარედიდან ვერ გაუგია).

² ისტორიის როლის შესახებ მსჯელობისას ვაჟა მიიჩნევს, რომ იგი ასრულებს თავის ფუნქციას – საზოგადოებას აჩვენებს სახესა და სხეულს. ამასთან, გარდა ზოგადი ჩვენებისა, იგი იძლევა ზნეობრივ, ემოციურ, შეფასებით მუხტს და საზრდოს განსჯისათვის „ადამიანზე“.

იხეირებენო“. ადამიანის ცხოვრებასაც ამას ადარებს: „დღემდის ჩვენ ცხვრები ვიყავით და ვართ კიდევაც, ხოლო ვინც მგლები არიან, ეს თქვენ კარგად იცით. ჩვენ ვიტანჯებოდით, ვირბოდით და ამ რბევა-ძარცვამ გვაფიქრებინა მიგვემართა ერთობისათვის. ერთი პირი, ერთი ფიქრი მოგვეპოვა და ამით შეგვეძინა ძალა“ (Vazha -Pshavela, 1987: 159). ვაჟა მიიჩნევს, რომ თავისუფალი ადამიანი უნდა იქცეოდეს ისე, რომ თავისი ყოფა-ქცევით სხვას არ ვნებდეს – მისი მოქმედება უნდა იყოს მიმართული ხალხის საბედნიეროდ, ადამიანის მოქმედებას ხალხის ბედნიერება უნდა ჰქონდეს საფუძვლად.

ვაჟა-ფშაველა ადამიანის ბუნების განხილვისას კვლავ პატრიოტიზმსა და კოსმოპოლიტიზმზე ფიქრობს. მას ვერ წარმოუდგენია ადამიანი (თუ ის საღი ჭკუისაა), რომ ერთი რომელიმე ერი სხვა ერებზე უფრო არ უყვარდეს. რატომ? ადამიანი ერთ ადგილას იბადება, ერთ ოჯახში ცხოვრობს, ერთი დედა ჰყავს. არ შეიძლება ადამიანს ყველა ერები ერთნაირად უყვარდეს („სამონყალეს სახლში აღზრდილი ბუმიც კი, რომელსაც შეიძლება ათასი ლალა გამოუჩნდეს და გარშემო ათასი ენა ესმოდეს, ბოლოს ერთს, რომელსამე ენას ინამებს და ერთ ქვეყანას მიიჩნევს თავის სამშობლოდ). სწორედ ამიტომ სრულიად არ არის შემთხვევითი, რომ ე.წ. გლობალიზაციას თან ახლავს ნეგატიური შედეგებიც. ამის შესახებ დღეს უკვე ხმამაღლა ლაპარაკობენ.

დღესდღეობით გლობალიზაციური პროცესები ხდება ყოვლისმომცველი. თავის მხრივ, სახელმწიფოები, ეთნოსები, ცალკეული ინდივიდები გარკვეული სიფრთხილით (ზოგჯერ შემფოთებითაც) უყურებენ მათ. წინა პლანზე გამოდის უსაფრთხოების, საერთაშორისო ტერორიზმისა და სხვა პრობლემები. უმნიშვნელოვანესია ზოგად-საკაცობრიო ღირებულებების (მათ შორის ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების) დაცვა (Khoshtaria-Brosse, 2002: 45-68). ინტეგრაციული პრობლემები ინტენსიური ხდება გლობალური სამეცნიერო-ტექნიკური რევოლუციის, პლანეტათშორისო საინფორმაციო სივრცის შექმნისა და კულტურული და სოციალური მიღწევების ურთიერთგაცვლის ფონზე. გლობალიზაციური პროცესები უბიძგებენ დიდ სახელმწიფოებს გაერთიანებისაკენ, ამასთან, გარკვეული ცვლილებები შეაქვთ სახელმწიფოთა საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკაში.

ვაჟა-ფშაველა წინასწარმეტყველებდა, რომ დღის წესრიგში დადგებოდა მშვიდობის პრობლემა. მართლაც, დღესდღეობით კავკასიის რეგიონში მრავალი გადასაჭრელი საკითხია. დარღვეულია ტერიტორიული მთლიანობა, ლტოლვილთა რიცხვმა ასეულ ათასს გადააჭარბა. გართულდა თანამედროვე მსოფლიოში ადგილის პოვნა. გაჩნდა საჭიროება არა მხოლოდ ახალი ეკონომიკური სტრუქტურის ჩამოყალიბებისა, არამედ მენტალიტეტისა და საზოგადოებრივი თვითშეგნების შეცვლისა.

ბრძნული შეგონება შემოგვთავაზა ვაჟა-ფშაველამ: „კოსმოპოლიტიზმი ასე უნდა გვესმოდეს: გიყვარდეს შენი ერი, შენი ქვეყანა, იღვანე მის საკეთილდღეოდ, ნუ გძულს სხვა ერები და ნუ გშურს მათთვის ბედნიერება, ნუ შეუშლი იმათ მისწრაფებას ხელს და ეცადე, რომ შენი სამშობლო არავინ დაჩაგროს“.

ვაჟა-ფშაველა – დიდი ქართველი მწერალი, პოეტი და დრამატურგი, საზოგადო მოღვაწე, ანალიტიკური მოაზროვნე, ეთიკური და ესთეტიკური პრობლემების მკვლევარი, ეთნოლოგიისა და ფოლკლორისტიკის დიდი მოამაგე, ფილოსოფიური, სოციოლოგიური და პოლიტიკური საკითხების ღრმად შემსწავლელი და ანალიტიკოსი – თხემით ტერფამდე ქართველი იყო. მისი საფიქრალი საქართველო იყო. სიდუხჭირეში მყოფი მშობელი ხალხი იყო. გამუდმებით იბრძოდა ზოგადსაკაცობრიო პრობლემების შეცნობის, მათი საქართველოსთან დაკავშირებასა და გადაჭრისათვის. ხალხთან სიახლოვემ, მათი ყოფის სიღრმით შეცნობამ ფართო გზა გაუხსნა მის ნიჭს და ამიტომ იქცა მისთვის აუცილებელ და სათაყვანებელ მცნებებად: სამშობლო, ადამიანი, თავისუფლება. ვაჟა-ფშაველას

„ფიქრების“ ციკლი სწორედ ამის დასტურია. მწერლის ფიქრი და ოცნება, მისი აზროვნება ხვალისდელი კეთილი დღისკენაა მიმართული.

შემთხვევით არ უნოდა ვაჟა-ფშაველამ ნაწარმოებთა ჯგუფს „ფიქრი“, „ფიქრიანი“, „ყოველდღიური ფიქრები“, „საახალწლო ფიქრები“ და ა.შ. აქ მან აჩვენა ქვეყნის ჭირ-ვარამი და მასთან პოეტის დამოკიდებულება, ფიქრი დღევანდლობასა და ოცნება მომავალზე. „ფიქრი“ საყოველთაოდ აღიარებული ფენომენია (ნიშანდობლივია, რომ ოქსფორდის უნივერსიტეტის ყველაზე თვალსაჩინო კედელზე არის მკვეთრი ფერით წარწერილი „იფიქრე“), მოფიქრალი კაცი მოაზროვნეა და ეს წარმატების საფუძველია. ვაჟა-ფშაველაც აქეთ მოგვიწოდებს. მან ფიქრის შემძლე ბუნებაც კი წარმოადგინა (გავიმეორებ გენიალურ სტრიქონს „ნისლი ფიქრია მთებისა“).

დიდმა მწერალმა თავისი „ფიქრების“ ციკლით დიდი ნიჭიერება აჩვენა, საზოგადოებას ნათელი პერსპექტივა დაუსახა და ზოგადად მკითხველს დიდი ამაგი დასდო.

ლიტერატურა

1. Khoshtaria-Brosse Edisher, Caucasian political knot in the past and present, Georgian Diplomacy, 9, Tbilisi, 2002.
2. Man, Government, Globalization, St. Petersburg-Tbilisi, 2015.
3. Metreveli Roin, The Perspective of Globalization and the Problems of Historiography, Tbilisi, 2006.
4. Nietzsche Friedrich, Essays in 2 volume, vol. I, M., 1990.
5. Vazha-Pshavela, Essays, Tbilisi, 1987.

“THE THOUGHTS” BY VAZHA-PSHAVELA

Roin Metreveli

Vice-President of the Georgian National Academy of Sciences, Doctor of Historical Sciences, Academician, Professor, Rustaveli Ave. 52, 0108, Tbilisi, Georgia

Abstract. Vazha-Pshavela was a great Georgian poet and writer. His writings cover almost all the genres of literature. He wrote brilliant poems, very interesting and extraordinary prose. Among his patriotic or lyrical prose there are many masterpieces. Vazha-Pshavela laid the foundation for national drama. He paid great attention to the problems of ethics and aesthetics, ethnology and folklore. He is distinguished by his philosophical, sociological and political views. His writings are based on deep histories. Among his writings there are some named as “Thoughts”, such as The Thoughts, Daily Thoughts, The New Year’s Thoughts, The Little Shepherd’s Thoughts, The Thoughts about the “Knight in the Panther Skin” and others. The cycle of “Thoughts” shows the versatility of his interests. The national problems forced the poet to become a supporter of class struggles. Consequently, the problem of misery and oppression became an integral part of his writings (not only in the cycle of “Thoughts”).

Vazha-Pshavela’s writings clearly show that he considers the problems on the level of all mankind. His understanding of cosmopolitanism and patriotism is interesting. In 1905 he published very interesting and important considerations under the title “Cosmopolitanism and Patriotism”, which are based on deep historicism. The poet rejects the conflict between cosmopolitanism and patriotism. In his view, true patriotism should not be against cosmopolitanism. He believes that every true patriot is a cosmopolitan, just like every wise cosmopolitan is a patriot.

The questions raised by Vazha-Pshavela in the early twentieth century directly address the problems of the modern world, in particular, the problem of globalization. Vazha-Pshavela predicted that there would be a problem of peace. Indeed, today the territorial integrity in the Caucasus region is violated, the number of refugees exceeds hundreds of thousands. In his cycle “Thoughts”, Vazha-Pshavela’s demonstrates the problems of the country. It is considered that thinking about the present and the better future is a universal phenomenon.

Keywords: *Cosmopolitanism, Phenomenon, Humanity, Problem.*

ათათურქისა და ახალი ლაიციზმ-დასავლური პარადიგმა

გიორგი ანთელავა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ისტორიის დეპარტამენტი (თურქეთის ისტორია), სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ., 61.
E-mail: antelavag@sou.edu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. თურქეთის რესპუბლიკად გამოცხადებით ისტორიას ჩაბარდა ოსმალეთის იმპერია – ისლამური, თეოკრატიული, მრავალეროვანი და მრავალენოვანი სახელმწიფო.

რესპუბლიკის პირველი პრეზიდენტი ბუნებით აშკარა მოდერნისტი მუსტაფა ქემალ ფაშა უარყოფდა ქვეყანაში ისლამის უზენაესობას და მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა სახელმწიფოს მართვაში რელიგიის მონაწილეობას. 1931 წელს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის ყრილობაზე მიღებული პარტიის პროგრამის ერთ-ერთი პუნქტი იყო ლაიციზმი, რომელიც გულისხმობდა ქვეყნის ფარგლებში ისლამის მოქმედების ძლიერ შეზღუდვას და მისი მნიშვნელობის დაკნინებას. ეს იყო ყველაზე „მოხერხებული“ გზა თანამედროვეობისაკენ, თურქეთის დასავლეთის სამყაროსთან ადაპტაციისათვის, რომელიც მოითხოვდა ძველ ტრადიციაზე უარის თქმას და მნიშვნელოვანი სოციო-კულტურული რეფორმების გატარებას.

საკვანძო სიტყვები: ისლამი, ტრადიციები, ლაიციზმი, ადაპტაცია, რეფორმები.

1919 წლის 19 მაისს ანატოლიაში დაწყებული თურქი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა დასრულდა 1923 წლის 29 ოქტომბერს თურქეთის რესპუბლიკად გამოცხადებით. ისტორიას ჩაბარდა ოსმალეთის იმპერია. თავისი სტრუქტურით ეს იმპერია წარმოადგენდა ისლამურ, თეოკრატიულ, მრავალეროვან და მრავალენოვან სახელმწიფოს, რომელიც ყოველთვის განიცდიდა არაბული და სპარსული კულტურების უძლიერეს გავლენას.

რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად არჩეულ იქნა მუსტაფა ქემალ ფაშა, შემდგომში „თურქების მამად“ – ათათურქად (Atatürk) წოდებული. იგი იყო უაღრესად განათლებული, რამდენიმე უცხო ენის მცოდნე, წარმატებული სამხედრო სარდალი და მოსახლეობაში ფრიად პოპულარული პიროვნება. ბუნებით აშკარა მოდერნისტი, მუსტაფა ქემალი დარწმუნებული იყო, რომ რელიგიაზე დაფუძნებული სახელმწიფოების დრო დასრულდა. იგი უარყოფდა ქვეყანაში ისლამის უზენაესობას და მთლიანად ეწინააღმდეგებოდა სახელმწიფოს მართვაში რელიგიის მონაწილეობას. შემთხვევითი არ იყო, რომ 1931 წელს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის (ერთადერთი ლეგიტიმური პარტია მაშინდელ თურქეთში) ყრილობაზე მიღებული პარტიის პროგრამის ერთ-ერთი პუნქტი იყო ლაიციზმი, რომელიც გულისხმობდა ქვეყნის ფარგლებში ისლამის მოქმედების ძლიერ შეზღუდვას და მისი მნიშვნელობის დაკნინებას. ქემალისტების აზრით, ეს იყო ყველაზე „მოხერხებული“ გზა თანამედროვეობისაკენ, თურქეთის დასავლეთის სამყაროსთან ადაპტაციისათვის. ამ გზაზე სვლა მოითხოვდა რიგ ტრადიციაზე უარის თქმას და მნიშვნელოვანი სოციო-კულტურული რეფორმების გატარებას.

კაპიტალისტური განვითარების გზაზე თურქეთისთვის სერიოზულ დაბრკოლებას წარმოადგენდა საუკუნოვანი ჩამორჩენა განათლების, მეცნიერების, ტექნიკის, კულტურის, საყოფაცხოვრებო სფეროებში. ბუნებრივია, რომ ეს ძლიერ ამუხრუჭებდა მუსლიმური სახელმწიფოს ინტეგრაციას დასავლეთის სამყაროში. ლაიციზმი მოიაზრებოდა ქვეყნის მოდერნიზაციის საფუძვლად.

მუსლიმური კულტურის ტიპი, მისი რელიგიური ცნობიერებით, ძლიერ განსხვავდებოდა დასავლური, ბევრად უფრო ღია კულტურული კონცეფციისაგან. ალბათ ამით აიხსნება მუსლიმი ხალხების კულტურული იზოლაცია. „მუსლიმებს არ გააჩნიათ სხვა კლასიკური კულტურა, გარდა იმ კლასიკური კულტურისა, რომელიც ჩამოყალიბდა ისლამით. მათ არ ჰქონდათ ისეთი კულტურული პირობები, რომლებიც საფუძვლად დაედებოდა პიროვნების ჰუმანურ აღზრდას (Akinci, 1996).

ეროვნული სახელმწიფოს არსებობის ახალ პირობებში (მუსტაფა ქემალმა უარყო ოსმალეთის იმპერიის მრავალეთნიკური მოდელი „ერი-სახელმწიფოს“ იდეის სასარგებლოდ: ერთი ერი, ერთი ენა, ერთი კულტურა), როდესაც ნაციონალიზმი გახდა ყველა სოციალური ფენის მობილიზაციის მთავარი საშუალება, ქემალისტებმა მიზნად დაისახეს ნაციონალიზმის „გათავისუფლება“ რელიგიის გავლენისაგან, რადგან, როგორც ითქვა, რელიგია იყო უმთავრესი ხელისშემშლელი ფაქტორი დასავლეთის კულტურულ სივრცეში ინტეგრაციის პროცესში. დანყებული მოდერნიზაციის თეორიულ საფუძვლად არჩეულ იქნა ცნობილი მწერლის და საზოგადო მოღვაწის ზია გიოქ ალფის (Ziya Gökalp) შრომები, რომელთა ავტორი საზოგადოების რეფორმირების უმნიშვნელოვანეს ეტაპად მიიჩნევდა რელიგიის „ნაციონალიზაციას“ (Antelava, 1975: 103-109). მისი აზრით, ყველა რელიგიური წიგნი უნდა ყოფილიყო თარგმნილი თურქულ ენაზე. თურქულადვე უნდა შესრულებულიყო ჰუთბა (ქადაგება, რომელიც სრულდებოდა პარასკევის დიდი ღოცვის, მსხვერპლშენიერვის დღესასწაულის და სხვა განსაკუთრებული შემთხვევების დროს), „რადგან არავის შესწევს უნარი ჩანვდეს საკუთარი რელიგიის არსში, მის სიღრმეში, თუ ვერ წაიკითხავს რელიგიურ ტექსტებს და ვერ მოისმენს ქადაგებას მშობლიურ ენაზე“ (Agâh Sirri Levend, 1949: 334). 1922 წლის 3 მარტს, თურქეთის დიდი ეროვნული კრების სხდომაზე, მუსტაფა ქემალი შეეხო მეჩეთების თემას და თქვა, რომ მეჩეთებში მინბარი (კათედრა, საიდანაც მოლა ქადაგებას კითხულობს) უნდა გახდეს შუქურა, რომელიც წაიყვანს თურქ ხალხს სწორი გზით. ამის მიღწევა შესაძლებელი გახდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ყოველი ეზანი და იკამათი (მოწოდებები სავალდებულო ღოცვისაკენ) წარმოთქმული იქნება თურქულ ენაზე.

1932 წლის 22 იანვარს (თითქმის ათი წლის შემდეგ, რაც ხაზს უსვამს ხელისუფლების მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესრულების სირთულეს) პირველად თურქეთში, სტამბოლში, იერებატანის მეჩეთის მინარეთიდან (Yerebatan Camii) წაკითხულ იქნა ეზანი, რომელშიც სიტყვა Allah შეცვლილი იყო „საკუთრივ“ თურქული (?) სიტყვით Tanri-თი (ღმერთი). იგივე გამეორდა 29 იანვარს სულთან აჰმედის (Ahmediye) მეჩეთში, ხოლო 5 თებერვალს სულეიმანიეში (Süleymaniye). არსებობა შეწყვიტა ისლამის ერთ-ერთმა ძირითადმა სიმბოლომ: მინარეთებიდან აღარ ისმოდა „Allahu Ekber“ (ალაჰი დიდი) და მუსლიმების გამაერთიანებელი „La illahe illallah...“ არ არსებობს ღმერთი გარდა ალაჰისა...). გათურქულების შედეგად, მათ ამგვარი სახე მიიღეს: „Tanri Uludur“, „Tanridan başka yoktur tapacak...“ ამ ფაქტმა მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ძლიერი უკმაყოფილება გამოიწვია. ზოგიერთ რეგიონში ეს ცვლილებები არ ამოქმედდა და ხალხი ძველებურად ღოცულობდა. საპასუხოდ „ამოძრავდნენ“ სამართალდამცველები და დაიწყეს ხალხის დევნა, მეჩეთების მსახურთა დაპატიმრება და გასამართლება კანონის 526-ე სტატიის თანახმად. საქმე საკასაციო სასამართლომდე მივიდა, რომელმაც, აღნიშნული სტატიის

„ბუნდოვანი“ არგუმენტაციის საბაზით, განაჩენები გააუქმა. თუმცა, უფრო გვიან, 1936 წელს 526-ე სტატიას დამატებითი ინტერპრეტაცია დაემატა და ამის შემდეგ „Allahu Ekber“-ის მთქმელები დამნაშავეები და კანონის წინაშე პასუხისმგებლები ხდებოდნენ.

ათათურქი არ ებრძოდა რელიგიას. იგი ებრძოდა კლერიკალიზმს. თურქეთის რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტს მიაჩნდა, რომ რელიგია არ უნდა უპირისპირდებოდეს ხელისუფლებას და არც უნდა იყოს ჩარეული ქვეყნის მმართველობაში (პარლამენტში იმ ხანად ხოჯების საკმაოდ ძლიერი და გავლენიანი დეპუტაცია იყო).

ამ იდეის განსახორციელებლად საჭირო იყო კარდინალური რეფორმების გატარება, რომელიც პირდაპირ იქნებოდა მიმართული საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული და ხალხში მტკიცედ გამჯდარი ტრადიციული მუსლიმური ცნობიერების დასანგრევად. მიზნის მისაღწევად ხელისუფლების (ე.ი. მუსტაფა ქემალის) მიერ გადაიდგა ისეთი უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯები, როგორც იყო რელიგიის გამოყოფა სახელმწიფოსაგან და კულტის მსახურთა მოღვაწეობაზე მკაცრი (პოლიციური) კონტროლის დაწესება, ცვლილებები სახელმწიფოს მართვის ინსტიტუტში (პრეზიდენტის, პრემიერ-მინისტრის და სხვ. თანამდებობის შემოღება), საპარლამენტო არჩევნების ჩატარება, ევროპული ტიპის სასამართლოების შექმნა, ქალთა უფლებების გატოლება მამკაცთა უფლებებთან, მრავალცოლიანობის აკრძალვა. ათათურქმა გააუქმა შეიხ-ულ-ისლამის ინსტიტუტი და შარიათის სამინისტრო.

ნიშანდობლივია, რომ რეფორმებს უმთავრესად დაუპირისპირდა მოსახლეობის ის ფენა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში უდიდეს გავლენას ახდენდა იმპერიის ცხოვრებაზე, მის მართვა-გამგეობაზე. ამ „რელიგიის ადამიანებად“ (ricalullah, rical-ad-Din) წოდებულ მრავალრიცხოვან „არმიას“ შეადგენდნენ კულტის მსახურები, თეოლოგები, დერვიშები და ა.შ. სწორედ ამ რელიგიურ ფანატიკოსებს, დრომოჭმული ტრადიციების საყრდენ ძალას, გაუმართეს ბრძოლა ქემალისტებმა. ეს იყო იდეოლოგიური დაპირისპირება, რომლის აღკვეთა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ კანონის მიღების შემდეგ, იმ რეპრესიების გატარებით, რომლებიც უზრუნველყოფდა მის აღსრულებას.

თუ განვიხილავთ 1920-30-იან წლებში თურქეთში კულტურის, რელიგიის, ყოფის სფეროებში გატარებულ რეფორმებს უცილობლად დავრწმუნდებით მათ პროევროპულ მიმართულებაში.

ამ რეფორმების რიგში, ვფიქრობთ, უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭება თურქული ენის, განსაკუთრებით ანბანის რეფორმას. რეფორმატორ-პრეზიდენტს რამდენიმე წელი დასჭირდა იმისთვის, რომ დაეწყო „ენის რევოლუცია“ (Dil devrimi): (4 წელი ანბანის რევოლუციის დასაწყებად და 9 – საკუთრივ ენისა), რომელსაც უსწრებდა 1924 წლის 3 მარტის კანონი სწავლების უნიფიკაციის შესახებ (Eğitim ve öğretim birleştirilmesi). ამ კანონით სკოლები და კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებები გადაეცა განათლების სამინისტროს, ხოლო მედრესეები და სხვა სასულიერო სასწავლებლები, გარდა სტამბოლის უნივერსიტეტის ღვთისმეტყველების ფაკულტეტისა, დაიხურა (Svanidze, 2007: 434). 1928 წლის 20 მაისს პარლამენტმა მიიღო კანონი არაბული ციფრების ნაცვლად „საერთაშორისო“ ციფრების (Uluslararası rakamlar), (ანუ ევროპაში არაბულად ცნობილი ციფრები) შემოღების შესახებ. ალბათ, ეს ერთგვარი სიფრთხილე გამონგვეული იყო იმით, რომ მუსტაფა ქემალს კარგად ესმოდა, თუ რა რეაქცია მოყვებოდა ოპოზიციით ნაქეზებული მოსახლეობისაგან ამ ჭეშმარიტად რევოლუციურ ნაბიჯებს, რომელიც დღევანდელი შეფასებით იყო „ძალიან თამამი და ერთი შეხედვით წარმოუდგენელი“ (çok cesur ve bir bakıma şaşırtıcı...).

ახალი თურქული ანბანის მიღებამ (1928 წლის 1 ნოემბრის კანონი N1353) მსოფლიოში დიდი გამოძახილი ჰპოვა. ამ მოვლენის მიმართ სერიოზული ყურადღება გამოიჩინეს

უცხოეთის სახელმწიფოებმა, რაც დასტურდება ავტორიტეტულ პერიოდულ გამოცემებში გამოქვეყნებული წერილებით. The New York Times წერდა, რომ „განათლების სისტემაში ეს რევოლუცია გაბედული ნაბიჯი იყო“, ხოლო National Geographic ხაზს უსვამდა „კალმის ხმაღზე ძლიერებას, რომელიც ახალი გამარჯვებების გზაზე თურქეთის წარმატებებს უზრუნველყოფს“ (Süleyman EFE, 1928: 440).

არაბულ ანბანზე უარის თქმა არ იყო მხოლოდ ენის „დაქვემდებარება“ ახალ ფონეტიკურ ნორმებს. ეს აქტი უნდა შეფასდეს როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაბიჯი, გადადგმული ხელისუფლების მიერ ახალი თურქული ეროვნების ჩამოყალიბების და ახალ კულტურულ ცნობიერებაზე გადასვლის გზაზე, რაც ეფუძნებოდა მუსტაფა ქემალის სიტყვებს: „კავშირი, რომელიც აერთიანებს ეროვნულ სულსა და ერს საკმაოდ მტკიცეა. ენის ეროვნულობა და მისი სიმდიდრე ეროვნული სულის განვითარების ძირითადი კომპონენტია. თურქული ენა უმდიდრესთაგანია. იგი საკმარისია იმისთვის, რომ დახვეწოს სული. თურქმა ერმა, რომელმაც შეძლო თავისი ტერიტორიის და დამოუკიდებულების შენარჩუნება, უნდა იცოდეს, როგორ გაათავისუფლოს თავისი ენა უცხოური ბატონობისაგან (Rossi, 1935).

ანბანის რეფორმამ საგრძნობლად შეაფერხა პანისლამური აკულტურაცია და დააჩქარა კულტურული ნაციონალიზაციის პროცესი. ლათინურ (ფონეტიკურ) ანბანზე გადასვლამ მონყვიტა თურქული სამწერლობო ენა ოსმალურ ტრადიციას, არაბულ-სპარსულ გავლენას და მკითხველს მისცა შესაძლებლობა თავისუფლად წაეკითხა უცნობი სიტყვებიც კი, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო ოსმალური ორთოგრაფიით დანერგილი ტექსტების კითხვისას. ახალი ანბანის შემოღებამ (ძლიერი ძალდატანებით) გააადვილა და დააჩქარა მასობრივი ალფაბეტიზაცია: მოსახლეობაში წერა-კითხვის უცოდინართა რაოდენობა 1923 წელს იყო 89%, 1980 წელს – 30%, ხოლო 1995 წელს – 19%, თუმცა, ამ შემთხვევაში უთუოდ გასათვალისწინებელია საგანმანათლებლო პროცესთან დაკავშირებული ასაკობრივი ფაქტორი.

1932 წლის 12 ივლისს ათათურქის მითითებით, დაფუძნდა თურქული საენათმეცნიერო საზოგადოება, რომელსაც უნდა ჩაეტარებინა თურქული ენის მრავალმხრივი სერიოზული კვლევა და უზრუნველყო მისი „გათავისუფლება“ უცხოური (არაბულ-სპარსული) ლექსიკის ბატონობისაგან (see details Antelava, 2010-2011).

მუსტაფა ქემალ ათათურქის მიერ ინიცირებული და გატარებული რეფორმები მეტად რადიკალური, ზოგჯერ გაუგებარი და მიუღებელი იყო არა მარტო მასების, არამედ მისი უახლოესი თანამებრძოლების ნაწილისთვისაც კი, რაც გამოიხატა მათ წინააღმდეგ მიმართული ძლიერი (ზოგჯერ უკიდურესი) საპროტესტო აქციებით და რეფორმატორი პრეზიდენტის სიცოცხლის ხელყოფის რამდენიმე მცდელობით. უეჭველია, რომ ამ რეფორმების განხორციელება შესაძლებელი გახდა მხოლოდ ქვეყანაში არსებული ძლიერი სამხედრო კონტროლის პირობებში.

თუმცა, ამ თვალსაზრისით, მან საბოლოო გამარჯვებას ვერ მიაღწია. 1950 წელს, ხელისუფლებაში მყოფი დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი პირველი განკარგულებით, ეზანი და ყურანი დაუბრუნდა თავის პირვანდელ ენობრივ სახეს ანუ „გაარაბულდა“, რასაც პრაქტიკულად მოყვა რელიგიური შეზღუდვების მყისიერი იგნორირება და ა.შ.

დღეს სახელმწიფოში ათათურქის რევოლუციური, კონსტიტუციურად დადასტურებული ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრინციპის, ლაიციზმის, წინააღმდეგ შეუნიღბავი ბრძოლაა გაჩაღებული. ამ ბრძოლის ინიციატორი და სულისჩამდგმელია პრეზიდენტი ერდოღანი, რომელიც აშკარად ცდილობს დღევანდელი თურქეთი აქციოს ოსმალურ თურქეთად, რისთვისაც მან, პირველ რიგში, ძლიერ შეარყია და შეასუსტა არმიის პოლიტიკური პოზიცია, რომელიც იყო არა მხოლოდ სახელმწიფოს უსაფრთხოების

გარანტი, არამედ ქემალიზმის სეკულარული პრინციპების ფხიზელი მცველი.

ეტყობა დღევანდელ პრეზიდენტს არ ასვენებს ათათურქის სახელი, რომელიც მან ბოსფორზე აგებულ პირველ ხიდს „ნართვა“, დახურა სტამბოლის საერთაშორისო აეროპორტი, რომელიც ასევე ათათურქის სახელს ატარებდა (ახალი აეროპორტი არავის სახელს არ ატარებს, ალბათ, ჯერჯერობით). რამდენიმე წელია იგი სერიოზულად ცდილობს ძველი თურქული ენის, „ოსმანლიჯას“ რეანიმირებას, რომლის რეფორმირება და გათანამედროვეობა პირდაპირ ათათურქის სახელს უკავშირდება. და ბოლოს, როგორც იტყვიან, „უკანასკნელ საათს“: აია-სოფიას ტაძარი, რომელიც თავის დროზე ათათურქმა მუზეუმად აქცია, კვლავ „გამეჩეთდა“.

ვფიქრობთ, რომ ეს არის დარტყმა მიმართული არა მხოლოდ ლაიციზმის წინააღმდეგ. ამას ალბათ ჩვენზე კარგად ბრიუსელში ხვდებიან.

P.S. საინტერესოა, როდის და როგორ გადაწყვეტს ერდოღანი „გამეჩეთებულ“ მუზეუმში, საბედნიეროდ, დღემდე შენარჩუნებული ფრესკების ნაწილის ბედს (მათი გასუფთავება-რესტავრაცია მიმდინარე წლის მარტში ინტენსიურად ჯერ კიდევ გრძელდებოდა) და როდის დააბრუნებს კონსტიტუციაში ისლამის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სტატუსს?

ლიტერატურა

1. Akinci M.A. (1996) Les Pratiques Langagières chez les Immigrés Turcs en France. „L'Ecarts d'Identité“. Revue Trimestrielle sur l'Integration, № 76.
2. Antelava G. Turkish Language Reform. Sokhumi State University Works Collection, Vol. VIII, 2010-2011. Humanities And Socio-Political Sciences Series.
3. Antelava G.(1975) Turkish Linguistic Society and Some Issues of Turkish Literary Language. MATSNE, Language and Literature Series, 1975, N4 (in Georgian).
4. Levend Agah Sırrı (1949). Development and Simplification Phases of Turkish Language, Ankara, 1949 (in Turkish).
5. Rossi E. La riforma linguistica in Turchia. Oriente Moderno, 1935, XV, N1.
6. Süleyman EFE (1928) History handbook. Ankara (in Turkish).
7. Svanidze M. (2007). History of Turkey. Tbilisi (in Georgian).

ATATÜRK'S REVOLUTION AND THE WESTERN-SECULAR PARADIGME IN TURKEY

Giorgi Antelava Doctor of Sciences in History, Associate Professor, Department of History (History of Turkey), Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.
E-mail: antelavag@yahoo.com

Presented by the Institute of History and Culture at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The proclamation of the Republic of Turkey on 29 October 1923 relegated the Ottoman Empire to the ranks of history. The legacy of the Empire as a multiethnic and multilingual Islamic theocracy with strong Arabic and Persian cultural influence was not in line with the vision of the first President of the Republic – Mustafa Kemal Pasha, referred to from 1934 as Atatürk (“the father of Turks”). Mustafa Kemal, a well-educated and an ardent supporter of modernization with a high popular support earned earlier as a successful military commander, was convinced that the times of religion-based statehood were gone.

He was against supremacy of Islam and any role of religion in the affairs of the State. The manifesto adopted at the 1931 national convention of Atatürk’s Republican People’s Party (the only party in Turkey at the time) expressly outlined secularism as one of the key policies. It was seen as the most “convenient” path to modernization, requiring adaptation of Turkey to the Western world, limitation of the influence of Islam and reduction of its significance for the society. This path required a rejection of a number of traditions and effectuation of important socio-cultural reforms. Both were carried on under extreme ideological opposition from the conservative groups – the process overviewed and described in the present work.

Keywords: *Islam, Laicization, Adaptation, Reforms.*

**„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“
ისტორიოგრაფიული რეპრეზენტაცია**

ქეთევან მანია ისტორიის დოქტორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტი, საქართველო, 0177, თბილისი, თამარაშვილის ქ., 15ა,
E-mail: ketevan.mania@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნაშრომში წარმოდგენილია თხზულების კარდინალური პრობლემების შესწავლისადმი მიძღვნილი მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი მასალის ანალიზი. სტატიაში განხილული მასალის საფუძველზე შეიძლება აღინიშნოს, რომ სპეციალისტთა განსაკუთრებული ინტერესი შეინიშნება „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიმართ მის შესახებ გამოთქმული პირველი შეხედულებებიდან მოყოლებული დღემდე. აღძრულ იქნა თხზულების შესწავლასთან დაკავშირებული ყველა არსებითი პრობლემა. თანდათან გაფართოვდა დასმული საკითხების წრე. გამოითქვა ახალი თვალსაზრისები ქრონოლოგიურ და ტექსტოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებით. დაზუსტდა ზოგიერთი ადგილი, რამაც შესაბამისად კორექტივი შეიტანა თხზულების დაწერის თარიღთან დაკავშირებით. დაინერა საგანგებო ნაშრომები. გამოიცა კრიტიკულად დადგენილი ტექსტები. განხორციელდა თარგმანები უცხოურ ენაზე. გამოირკვა, რომ ძველი წარმოადგენს ქართული მწერლობის იშვიათ ნიმუშს, რომელიც დიდ დახმარებას გვინეცს საქართველოს ისტორიის მთელი რიგი საკითხების გააზრებაში.

საკვანძო სიტყვები: „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, გიორგი მერჩულე, ჰაგიოგრაფია, ისტორიოგრაფია.

მაღალმხატვრული ლიტერატურული ღირებულების ჰაგიოგრაფიული ძეგლები, ამავდროულად, პირველხარისხოვან საისტორიო წყაროებს წარმოადგენენ. ამას მოწმობს ის გარემოება, რომ მათში აღწერილი ფაქტები და პერსონაჟები ისტორიული სინამდვილიდან არის აღებული. ძეგლების ამგვარი ხასიათით იყო განპირობებული მათ მიმართ ყველა დროის ქართველოლოგთა განსაკუთრებული ინტერესი. წერილობითი წყაროების კვლევის ადრეულ ეტაპზე, ჰაგიოგრაფიული ძეგლებისადმი ჰიპერკრიტიკული დამოკიდებულება შეინიშნებოდა, რაც კვლევის შემდგომ ეტაპებზე გადაისინჯა და დღეისათვის ჰაგიოგრაფიული ძეგლები სპეციალისტების მიერ სანდო ისტორიულ წყაროდ არის აღიარებული. აღნიშნული მიმართულებით კვლევის ისტორიოგრაფიული რეპრეზენტაცია წარმოდგენილია ჩემს ადრინდელ ნაშრომში (Mania, 2008: 58-68), სადაც აღვნიშნავდი, რომ ქართული ჰაგიოგრაფიის კვლევის თვალსაზრისით, ახალი ეტაპი იწყება XX საუკუნის 80-90-იანი წლებიდან, როდესაც, ერთი მხრივ, საქართველო გათავისუფლდა საბჭოური იდეოლოგიური ზეწოლისაგან, რასაც ჰაგიოგრაფიული ძეგლების კვლევის გააქტიურება მოჰყვა, მეორე მხრივ, იკვეთება სამეცნიერო ლიტერატურაში ახლებური მეთოდოლოგიური მიდგომები.

წინამდებარე გამოკვლევაში წარმოვადგენ ქართული ჰაგიოგრაფიული მწერლობის გამორჩეული ნიმუშის „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ კვლევის ისტორიოგრაფიულ რეპრეზენტაციას. მიუხედავად იმისა, რომ თხზულების ლიტერატურათმცოდნეობითი

საკითხების შესწავლა მოცემულია ი. ნაცვლიშვილის ნაშრომში (Nacvlishvili 2018: 54-97), გვერდს ვერ ავუქცევ ფილოლოგიურ კვლევებს, რადგან ჰაგიოგრაფიული ძეგლების კარდინალური საკითხების კვლევა დაკავშირებულია ტექსტოლოგიურ ანალიზთან, ამიტომაც ფილოლოგიური გამოკვლევების ანალიზი შესაბამის კონტექსტში იქნება წარმოდგენილი. თხზულება ყველა თაობის სპეციალისტების განსაკუთრებულ ყურადღებას იწვევდა და იწვევს დღესაც. აქედან გამომდინარე, საინტერესოა კვლევის მეთოდებზე და შესწავლის მიდგომებზე დაკვირვება. ამგვარი დაკვირვებით ვეცნობით შესწავლის მიდგომარეობას, რაც მოგვცემს ძეგლისადმი განსხვავებული მიდგომის შესაძლებლობას. დღეისათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ისტორიოგრაფიული ხასიათის კვლევები. სამეცნიერო ლიტერატურის განსაკუთრებული ზრდის შემთხვევაში არაერთხელ შევხვდებით ერთგვარი შედეგით პუბლიკაციებს, წინარე ნაშრომის მოუხსენიებლობას თვით ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომებშიც, მხოლოდ და მხოლოდ იმ მოტივით, რომ პუბლიკაციაში აღნიშნული აზრი მისად იქნას მიღებული. ამგვარი ქმედების გამართლებად, ხშირ შემთხვევაში, ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად მიღწეული შედეგები სახელდება.

წყაროს კრიტიკა მის გარეგან და შინაგან ანალიზს ემყარება. კრიტიკის საფუძვლები, ზოგადად, წყაროს გარეგანი შესწავლით იწყება. წყაროს შინაგანი ანალიზის დანერგვა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში XX ს-ის დასაწყისში ივ. ჯავახიშვილის სახელს უკავშირდება ნაშრომით „ისტორიის მიზანი, წყაროები, და მეთოდები წინათ და ახლა“, I (1916), ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თორმეტ ტომად). მკვლევარი გაეცნო ევროპულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ წყაროს შინაგანი კრიტიკის ანალიზს და აღნიშნული მეთოდოლოგიური მიდგომის ქართულ მაგალითზე მორგებით მოგვცა განმაზოგადებელი ნაშრომები.¹

წყაროს გარეგანი ანალიზის ადრეულ ეტაპზე მთავარ პრობლემას წარმოადგენდა წყაროს პუბლიკაცია – მკითხველებისთვის თუ სამეცნიერო საზოგადოებისთვის მიწოდება. ამის შემდეგ დგება მეორე ეტაპი – წყაროს შინაგანი ანალიზი: ტექსტოლოგიური, ატრიბუციის, დათარიღების, ავტორთა მეთოდოლოგიის, პოლიტიკური თუ იდეოლოგიური საკითხების კვლევა.

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ პირველი პუბლიკაცია, რუსული თარგმანითურთ, ეკუთვნის ნ. მარს (Mari, 1911). თხზულება მოგვიანო ხანის, ხანძთის ხელნაწერით არის ჩვენამდე მოღწეული, რომელიც დაცულია იერუსალიმის საპატრიარქოს წიგნთსაცავის ქართულ ხელნაწერთა ფონდში. ხელნაწერი 1902 წელს ადგილზე შეუსწავლია ნიკო მარს. თხზულება ქრონოლოგიურ ცნობებს შეიცავს გრიგოლ ხანძთელის გარდაცვალებასთან (861 წ.) და დაწერის თარიღთან (951 წ.) დაკავშირებით. ტექსტი იუწყება, რომ გიორგი მერჩულეს უსარგებლია „ჭეშმარიტად თხრობილი მონაფეთა მონაფეთაგან და მონაფის მონაფეთაგან მის წმინდისა“ მონათხრობით (უნდა დაენერა IX ს. 80-იან წლებში და უნდა გარდაცვლილიყო X ს. 60-იან წლებში). თხზულების მონაცემებზე დაყრდნობით დათარიღების ამგვარ შეხედულებას მიუთითებდნენ ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, პ. ინგოროყვა და სხვები.

ნ. მარი, პუბლიკაციასთან ერთად, რუსულენოვან მკითხველს სთავაზობს წყაროს პირველხარისხოვან ანალიზს. მსჯელობს თხზულების ხასიათზე, ავტორის შესახებ, გვიანდელ ჩანართებზე. მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს სასწაულების თემაზე და ტექსტიდან შესაბამისი ეპიზოდის მოხმობით მიუთითებს სასწაულების გვიანდელ ჩართვაზე. ტექსტოლოგიური დაკვირვებით აღნიშნავს, რომ XII ს. ხელნაწერი, რომელმაც

¹ აღნიშნულ თვალსაზრისზე ჩემს ადრინდელ ნაშრომებშიც მივუთითებდი (Mania 2007; Mania 2017-2018: 97).

ჩვენამდე მოაღწია, არ არის არქეტიპი. იგი გვიანდელი, ხახულის ხელნაწერიდან გადაწერილი პირია, რომელშიც ცვლილებები შეუტანიათ. მკვლევრის აზრით, სწორედ ამ გვიანდელ ხელნაწერებში ჭარბობს ინტერესი სასწაულების მიმართ (Mari, 1911: §7-9, VII).

თხზულების მეცნიერული კვლევა წარმოდგენილია ი. ჯავახიშვილის ფუნდამენტურ ნაშრომში. მეცნიერი მსჯელობს წყაროს დათარიღების, ავტორის მიზნის, წყაროების, ავტორისეული ტექსტის თუ გვიანდელი ჩანართების შესახებ. მკვლევარმა არათანამედროვის მიერ დაწერილი საისტორიო წყაროს გულდასმითი ანალიზით გამოარკვია, რომ „რამდენადაც სხვა წყაროებიდან ცნობილს პირებსა და მოღვაწეებს შეეხება, საზოგადოდ სანდო თხზულებაა და ნამდვილს უტყუარს ცნობებს შეიცავს“. აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ივ. ჯავახიშვილი თხზულებას საისტორიოს უწოდებს, ავტორს ისტორიკოსს. რაც შეეხება სასწაულების თემას, ნ. მარის მსგავსად, გვიანდელ ჩანართად მიიჩნევს.

„ჩვეულებრივ, გამოჩენილ მოღვაწის განათლებულ თანამედროვეთა ყურადღებას მისი ნაშრომისა და ნამოქმედარის სიდიადე იპყრობდა ხოლმე და არა სასწაულთმოქმედება... ხანძთელი მამის სულიერს სიდიადეს ძლიერი აღმშენებლობითი და შემოქმედებითი ნიჭი შეადგენდა და არა სასწაულთმოქმედება. მხოლოდ შემდეგი თაობანი, რომელთაც არ შეეძლოთ გაეთვალისწინებინათ, თუ რადა ჰქონდა ამა თუ იმ მოღვაწის სახელს ეგოდენი პატივისცემა მოხვეჭილი, მეტ ყურადღებას სასწაულთმოქმედების ამბებს აქცევდნენ“ (Javakhishvili, 1977: 121-131). ივ. ჯავახიშვილის თვალსაზრისით, სასწაულთა უმეტესობის აღწერა გიორგი მერჩულეს არ ეკუთვნის, სასწაულები „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ შემავსებელს ბაგრატ ერისთავთა ერისთავს, ადარნასე კურაპალატის ძეს შეუტანია (Javakhishvili, 1977: 121-131).

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“ სქელკანიანი მეცნიერული გამოკვლევა მიუძღვნა პ.ინგოროყვამ. ნაშრომი ორი ნაწილისაგან შედგება: ისტორიული და ლიტერატურული. ლიტერატურულ ნაწილში განიხილავს გრიგოლ ხანძთელის და მისი მემკვიდრის, გიორგი მერჩულეს, ჰიმნოგრაფიულ მემკვიდრეობას. ამასთან, მისი გამოკვლევით ცნობილი გახდა მანამდე უცნობი ჰიმნოგრაფები. ამ მხრივ თხზულებამ ახალი ფურცელი შექმნა ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. ისტორიულ ნაწილში მკვლევარი განიხილავს თხზულებას როგორც საისტორიო წყაროს, ძეგლის დათარიღების, ავტორის ვინაობის, გამოყენებული წყაროების საკითხებს. აანალიზებს თხზულებაში ასახულ ეპოქას, გრიგოლ ხანძთელის და გიორგი მერჩულის საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, ისტორიულ და ისტორიულ-გეოგრაფიულ საკითხებს. პ.ინგოროყვამ გამოარკვია, რომ ქართლის სამეფოს აღდგენა მოხდა არა ადარნასეს, არამედ აშოტ დიდის დროს (Ingoroyva, 1954).

ნაშრომის გამოსვლას არაერთი გამოსმაურება მოჰყვა. მათ შორის აღსანიშნავია ს.ყაუხჩიშვილის წერილი, რომელშიც გამოკვლევა ქართული სამეცნიერო ლიტერატურის მნიშვნელოვან შენაძენად არის დასახელებული. იქვე მიუთითებს შენიშვნებს ნაშრომის ისტორიულ საკითხებთან დაკავშირებით, თუმცა, აღნიშნავს პ.ინგოროყვას დამსახურებას აფხაზეთის საკითხთან მიმართებით. ს.ყაუხჩიშვილის დაკვირვებით, პ. ინგოროყვამ შეასწორა ერთი მცდარი, აქამდე მეცნიერებაში გაზიარებული შეხედულება, თითქოს მე-8 საუკუნის მიწურულს აფხაზთა მთავარმა ლეონ მეორემ დაიპყრო დასავლეთ საქართველო. რეცენზენტის შენიშვნით, პ. ინგოროყვამ გამოარკვია, რომ აფხაზეთის მთავარმა ლეონმა ეგრისი კი არ დაიპყრო, არამედ ეგრისი და აფხაზეთიც ერთად გაანთავისუფლა ბიზანტიელთა ბატონობისაგან (Kaukhchishvili, 1956: 109-119; 1957: 115-125). გამოკვლევის ლიტერატურულ საკითხებს რეცენზია მიუძღვნა კ. კეკელიძემ. იგი ნაშრომის ნაკლად ასახელებს საკითხების ემოციურ ანალიზს: „შრომა უფრო მეტი ღირებულების იქნებოდა, იმაში ემოციებს რომ ნაკლები ალაგი ჰქონოდა“-ო. რეცენზენტი პ. ინგოროყვას მიერ

წამოყენებულ საკითხთა ნაწილს და მისეულ გადაწყვეტას საეჭვოდ და დაუსაბუთებლად თვლის, თუმცა ნაშრომს მიიჩნევს იმპულსის მიმცემად შემდგომი კვლევებისათვის (Kekelidze, 1958: 447-461). კრიტიკული გამოხმაურება მოჰყვა ზოგიერთი ისტორიული საკითხის განხილვას, მათ შორის აფხაზეთის თემას. პ. ინგოროყვა ეხება აფხაზეთის ძველი მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობას და აფხაზთა ვინაობის საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ აფხაზეთი ძველი დროიდანვე ქართველი ტომებით იყო დასახლებული, მათ შორის ერთ-ერთი იყო აფხაზები ანუ მესხები (Ingoprovyva, 1954). ნ. ბერძენიშვილი არამართებულად აცხადებს პ. ინგოროყვას მოსაზრებას „აფხაზთა მეფეთა“ ქართული პოლიტიკის ეთნიკურ ნიადაგზე ახსნის შესახებ. რეცენზენტის თვალსაზრისით, პ. ინგოროყვა, მართალია, სხვადასხვა წყაროებს იყენებს თავის კვლევაში, მაგრამ საკითხი ცალკე საგანგებო შესწავლის ღირსია და სხვადასხვა წერილობითი წყაროს, არქეოლოგიური, ლინგვისტური, ისტორიულ-გეოგრაფიული, ფოლკლორული თუ ეთნოგრაფიული მონაცემების კომპლექსური ანალიზით უნდა იქნას გადაწყვეტილი (Berdzenishvili, 1956: 125-131). ამავე ნომერში, ასევე, კრიტიკულ რეცენზიას აქვეყნებს ქ. ლომთათიძე, რომელიც მიუღებლად მიიჩნევს პ. ინგოროყვას შეხედულებას აფხაზურ ენაზე მეტყველი ხალხის XVII ს. მეორე ნახევარში ჩამოსახლების შესახებ (Lomtadze, 1956: 132-139). ქ. ლომთათიძის შენიშვნის უზუსტობაზე საუბრობს ნაშრომის კიდევ ერთი რეცენზენტი გ. ახვლედიანი. იგი მიუთითებს, რომ ქ. ლომთათიძე არასწორად გადმოსცემს ჩამოსახლების შესახებ მკვლევრის მოსაზრებას, რომ პ. ინგოროყვას ეს აზრი მხოლოდ ერთ ნაწილს (შუა სოფელს) შეეხება (Akhvlediani, 1957: 107-114).

პ. ინგოროყვას აფხაზეთის საკითხთან დაკავშირებულ შეხედულებას აფხაზეთში საპროტესტო გამოსვლები გამოუწვევია და საქართველოს ცენტრალურ კომიტეტს გადაუწყვეტია წიგნის საერთოდ ამოღება. პრობლემასთან დაკავშირებით, საგანგებო განხილვა გამართულა ი. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერთა წრეში. საკითხზე მეცნიერთა მოხსენებითი ბარათი-რეცენზია წარუდგენიათ ცენტრალური კომიტეტისთვის, რის შემდგომაც ნაშრომის ამოღების საკითხი მოხსნილა. აღნიშნული ფაქტების თვითმხილველი მკვლევარი ე. ხოშტარია-ბროსე აქვეყნებს კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის არქივში დაცულ აღნიშნულ მოხსენებით ბარათ-რეცენზიას. იგი პ. ინგოროყვას შრომას დადებითად აფასებს (Khoshtaria-Brose, 1990: 138-145).

წყაროს ანალიზის დროს კარდინალურ პრობლემას წარმოადგენს მისი შექმნის თარიღის დადგენა თუ ტექსტოლოგიური საკითხების კვლევა. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ დათარიღების ზემოთ მითითებული თვალსაზრისი სპეციალურ ლიტერატურაში კარგა ხანს დომინირებდა. თუმცა, უკანასკნელ ხანს, ტექსტოლოგიური ანალიზით გადაისინჯა თხზულების დათარიღების გაზიარებული შეხედულება. ც. კახაბრიშვილი მიუთითებს, რომ თხზულების ის ნაწილი, რომელიც ტექსტის დათარიღების შესახებ მონაცემებს შეიცავს, არ არის ავტორისეული. მკვლევარი ეპიზოდს ხელნაწერის ანდერძად მიიჩნევს მასში მოხსენიებული ტერმინ „დაინერას“ მოხმობით, რომელიც ტრადიციულად ქართულ საისტორიო წყაროებში გადანერასთან არის დაკავშირებული. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მკვლევარი „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ გადანერის თარიღად 950-951 წლებს ასახელებს, ხოლო დაწერის თარიღად 930-935 წლებს. ამ დროისათვის გარდაცვლილები არიან თხზულებაში მოხსენიებული ღირსი მამებიც – სოფრონ შატბერდელი, ილარიონ პარეხელი, გიორგი მანყვერელი და სტეფანე მტბევალი (Kakhbrishvili, 2001: 298-310). დათარიღების საკითხის გადასინჯვამ კორექტივი შეიტანა თხზულების განახლების თარიღსა და განმარტების შესახებ შეხედულებებში. ისტორიულ-ტექსტოლოგიური რეალიების გათვალისწინებით, ც. კახაბრიშვილი უარყოფს სამეცნიერო ლიტერატურაში ადარნასე III-ის ძის ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავის განმარტებლად მიჩნევას,

განმახლებელი უნდა იყოს დიდი ადარნასე II-ის ვაჟი ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავი (Kakhabrishvili, 2001: 298-310).

გაანალიზებულ იქნა ეროვნული ცნობიერების საკითხი „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“. რ. ბარამიძის დაკვირვებით, თხზულებაში კლასიკური ფორმითაა ჩამოყალიბებული ჰაგიოგრაფიის მიზანი – თანამოქალაქეებში განავითაროს და გააძლიეროს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის რწმენა, ამის ერთ-ერთი გამოხატულებაა ეკლესიის ავტოკეფალია, რასაც ადასტურებს მირონის კურთხევის უფლების მოპოვება. თხზულების შინაგანი ანალიზის საფუძველზე მკვლევარი ასკვნის, რომ გიორგი მერჩულე, ერთიანი, მთლიანი საქართველოს პრობლემის დაყენებისას, ორგანულად გადადის პიროვნების მთლიანობის პრობლემის მოგვარებაზე და ამ ორ თითქოსდა განცალკევებულ საკითხს ერთ მთლიანობაში განიხილავს (Baramidze, 1999: 83-91).

საყურადღებო ტექსტოლოგიური მოსაზრებებია გამოთქმული თხზულებაში დაცული ქართლში მირონის ხარშვის ეპიზოდთან დაკავშირებით. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მირონის ხარშვის უფლების მინიჭება ქართული ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მოპოვებად არის მიჩნეული. თხზულების ცნობაზე დაყრდნობით, მკვლევრები ქართლის ეკლესიის ავტოკეფალიის მოპოვების თარიღად IX ს. ასახელებდნენ. თუმცა, პ. ინგოროყვას შენიშვნით, გიორგი მერჩულე მიუთითებდა არა ქართლის, არამედ დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის გამოყოფას კონსტანტინეპოლის სამწყსოდან, რასაც ეფრემ მანყვერელის ქართლში კათალიკოსობის პერიოდს (ე.ი. IX ს.) უკავშირებს (Ingorokva, 1954). დასავლეთ საქართველოს ქართლის საკათალიკოსო ცენტრისადმი დაქვემდებარების თვალსაზრისს აღნიშნავს ა. ჯაფარიძეც ტექსტში დაცული ქარაგმის „ა-სა“ ნ. მარისგან განსხვავებული ნაკითხვით. ნ. მარი ქარაგმას ხსნიდა როგორც „აღმოსავლეთსა“. ა. ჯაფარიძის დაკვირვებით, ქარაგმაში „ა-სა“ გიორგი მერჩულე მოიაზრებდა არა „აღმოსავლეთს“, არამედ „აფხაზეთს“ (Japaridze, 1998). საგანგებოდ მსჯელობს აღნიშნულ საკითხზე მკვლევარი ვ. გოილაძე, რომელიც სხვადასხვა საისტორიო წყაროს სკრუპულოზური ანალიზით ასკვნის, რომ გიორგი მერჩულის ცნობაში დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის კონსტანტინეპოლის საატრიარქოსგან განთავისუფლებისათვის ბრძოლაა ასახული და ეფრემ მანყვერელის მიერ იერუსალიმიდან მირონის კურთხევის „ქართლს განწესება“ დასავლეთ საქართველოს შეეხება (Goiladze, 2008).

ყურადღება მიექცა გრიგოლ ხანძთელის ტაო-კლარჯეთში მოღვაწეობის მიზნის გარკვევას. გრიგოლ ხანძთელი სამეცნიერო ლიტერატურაში დასახელებულია როგორც ტაო-კლარჯეთის ქართული ბერ-მონაზვნობის და სამონასტრო ცხოვრების მესაფუძვლე (Kekelidze, Baramidze, 1954: 113). რ. სირაძის შეფასებით, ტაო-კლარჯეთში გრიგოლ ხანძთელის მოღვაწეობით ეს კუთხე უნდა ქცეულიყო „ქართლის ნაცვლად. თანაც ეს ისე უნდა დაწყებულიყო და წარმართულიყო, რომ არაბები ვერ მიმხვდარიყვნენ ამ მოძრაობის არსს... იმჟამად არაბთა წინააღმდეგ უშუალო დაპირისპირება უპერსპექტივო იყო... ეკლესიასტეს სწავლებით, არის ჟამი უკან დახვეისა, ჟამი მშენებლობისა და ჟამი პრინციპთა შინაგანი შენარჩუნებისა...“ (Siradze, 1987: 139-140).

გამოკვლევულ იქნა წმინდანთა სახელდების სიმბოლური გააზრება. ადრეულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებში შეიმჩნევა ორსახელიანობის კვალი, სადაც სახელდების საშუალებით იმიჯნება ქრისტიანობამდელი და ქრისტიანული ცნობიერება. მკვლევარი ქ. ელაშვილი, მოგვიანო პერიოდის ძეგლებში, სახელდების პრინციპის ერთგვარ გაბუნდოვნებას შენიშნავს, რელიგიური ხედვის მხოლოდ წმინდანის საეკლესიო სანოდებელში კონცენტრირებაზე მიუთითებს. ამის მაგალითია თხზულება „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, სადაც ჰაგიოგრაფი წმინდანის სახელდებაში, „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი იყო სანატრელი გრიგოლი“, ახდენს მისი რელიგიური ხედვის

შეთვისებას. თხზულებაში სასულიერო სახელდებით არის ასევე წარმოდგენილი, მკვლევარის დაკვირვებით, ის სამეული, რომელთაც გრიგოლ ხანძთელი შეინანევრებს – „სული ერთი ოთხ გვამთა შინა დამტკიცებული“, რაც ჯვრის პირველსახესთანაც ასოცირდება (Elashvili, 1999: 92-96)

არაერთი მკვლევარი შეეხო საერო და სასულიერო პირთა ურთიერთობის საკითხს. ამ ურთიერთობებში ნათლად იკვეთება სასულიერო პირთა დიდი ავტორიტეტი, რასაც მ. ლორთქიფანიძე უკავშირებს საერო ხელისუფლების არ არსებობას. მეცნიერის აზრით, ერთიანი საერო ხელისუფლების არ არსებობამ განაპირობა სასულიერო პირთა დაწინაურება და გავლენა საერო ხელისუფლებაზე (Lortqifanidze, 1966: 81-90). გ. კუჭუხიძის აზრით, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ავტორს სახელმწიფოს მეთაურად ესახება სასულიერო პირი, შავი სამღვდელოება. ისინი არიან სახელმწიფოში მთავარი იდეოლოგიები და წარმართავენ საზოგადოებრივ ცხოვრებას. მართალია, სახელმწიფო მართვის თეოკრატიული მოდელი ვერ დამყარდა საქართველოში, მაგრამ მკვლევრის შენიშვნით, სამღვდელოებასთან ერთად, საერო ხელისუფალი საქართველოს მოველინა უპირველეს მოძღვრად დავით აღმაშენებლის სახით (Kuchukhidze, 2002: 100-10). ბერ-მონაზვნობისაკენ ლტოლვის პოლიტიკურ ასპექტებზე მსჯელობს კ. დანელია და მიუთითებს, რომ სასულიერო პირები ბერ-მონაზვნური ცხოვრებისკენ ისწრაფვოდნენ ერისკაცების შუღლისგან განრიდების მიზნით. მისი შეხედულებით, თხზულებაში საერო ხელისუფალთა სასიყვარულო პასაჟები, საზოგადოებრივი მორალის დასაცავად, საეკლესიო მოღვაწეთა გადამწყვეტი როლის საჩვენებლად არის ჩართული (Danelia, 1986: 81, 180). წარმოჩენილ იქნა საერო და სასულიერო წოდების წარმომადგენლების სახისმეტყველებითი ანალიზის მნიშვნელობა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ისტორიისათვის. ნ. სულავას გამოკვლევით, გრიგოლ ხანძთელისა და აშოტ კურაპალატის თანაქმედება მისტიური საფანელითა და ისტორიული კუთხით წარმართა, რამაც შედეგად საქართველოს გაერთიანება მოიტანა (Sulava, 2002: 9-25). შესწავლილ იქნა საღვთო და საერო სიტყვის პარადიგმა პატრისტიკაში და „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ (Bezashvili, 2002: 65-75).

არაბთა ბატონობისგან გადაგვარებულ ქართველობის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს თხზულებაში დაცული ცქირის ეპიზოდი. ეპიზოდში თვალნათლივ წარმოჩენილია არაბების ვერაგული პოლიტიკა. „მტრის კალთებქვეშ გაზრდილ ქართველებს ეადვილებოდათ ქვეყნის და მისი ინტერესების ღალატი; ეს იყო ამირას დივერსია, ვინაიდან საკმარისი ძალა აშოტ კურაპალატთან და გრიგოლ ხანძთელთან უშუალო დაპირისპირებისა მას არ ჰქონდა, რის გამოც კარიერისტი ცქირი გამოიყენა“ (Baramidze, 1979: 7-62). როგორც ჩანს, მამა გრიგოლს არაბები ერთ-ერთ ძლიერ მოწინააღმდეგედ მიიჩნევდნენ (Maglaferidze, 2007: 110). აქვე მინდა დავძინო, რომ ცქირის მსგავს დენაციონალიზებულ ქართველებს მამულისა და ღვთის წინაშე გულმხურვალე მოღვაწეობით გამორჩეული „უდაბნოთა ქალაქმყოფელი“ წმინდა გრიგოლ ხანძთელი დაუპირისპირა ჰაგიოგრაფმა. ამით შექმნა ახალი ნაციონალური მეხსიერება¹.

საგანგებოდ იქნა შესწავლილი „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ ლოცვის სათნოების საკითხი. ცრემლით ლოცვის ძალა და მადლი განსაკუთრებულად ჩანს და თვალნათლივ არის წარმოდგენილი ლოცვის სათნოების შეუვალობა. ს. მეტრეველი ტექსტზე დაყრდნობით მსჯელობს თუ როგორ ტრანსფორმირდება კონკრეტულ შემთხვევაში ღვთის შიში და ფიზიკური შიში, სიტყვის ფენომენი მარილის მადლით შეზავებული (Metreveli, 2002:

¹ ნაშრომზე მუშაობისას გამოიკვეთა სამომავლო კვლევის კონტურები. როგორც გამოირკვა, თხზულება მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ისტორიული მეხსიერების შესწავლის თვალსაზრისით. ამ მიმართულებით გავაგრძელებ მუშაობას.

108-120).

როგორც ცნობილია, ამა თუ იმ ძეგლის კვლევის დროს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას მისი სანდოობის საკითხის გარკვევა წარმოადგენს. აღსანიშნავია, რომ ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის შესწავლის საწყის ეტაპზე ჰიპერკრიტიკული დამოკიდებულება გამოიკვეთა ზოგიერთი ძეგლის მიმართ, მაგრამ უკანასკნელი გამოკვლევებით დადასტურდა ჰაგიოგრაფიული ძეგლების სანდოობის საკითხი. დაძლეულ იქნა ნიჰილიზმი. მკვლევრები მეტი ნდობით ეკიდებიან მათში დაცული ცნობების ანალიზს, ვინაიდან ისინი ისტორიული რეალობის ამსახველია. როგორც ისტორიული წყარო, შესწავლილ იქნა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ (Tevzadze, 2001: 82-85). ასევე, გაანალიზებულ იქნა თხზულების ფოლკლორული წყაროები (Akhvlediani, 1979: 112-133) თუ მოძღვრის და მონაფის ურთიერთობა.

სპეციალური ნაშრომები მიედღვნა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ შესწავლას. 2002 წელს გამოქვეყნდა, თხზულების დაწერიდან 1050 წლისთავის აღსანიშნავი საიუბილეო კრებული, სადაც გაშუქებულია ნაშრომის კარდინალური პრობლემები. მოცემულია ტექსტოლოგიური, სახისმეტყველებითი, ისტორიოგრაფიული ანალიზი. ფრიად საყურადღებო შეხედულებები აღინიშნა მრავალი საკითხის გარშემო – ადგილი აქვს სპეციალურ ლიტერატურაში არსებული თვალსაზრისების გადასინჯვას და საკითხების ახლებურ ჭრილში განხილვას (Khandzta..., 2002). 2018 წელს ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის გზამკვლევის სერიით გამოქვეყნდა კრებული „უდაბნოთა ქალაქმყოფელი წმიდა გრიგოლ ხანძთელი“ (Menabde, 2018). კრებულში შესულია ამონარიდები XX საუკუნის ქართული სამეცნიერო ლიტერატურიდან და უახლესი კვლევები, თხზულების შესწავლის ლიტერატურათმცოდნეობითი ასპექტების ანალიზი (ი. ნაცვლიშვილი) და უცხოური თარგმანების ისტორია (დ. მენაბდე), ე. ჰალვორსონისეული ახალი ინგლისური თარგმანი. ასევე, წარმოდგენილია 1911 წლის ნ. მარისეული რუსული გამოცემის წინასიტყვაობის და მისივე „შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურიდან“ ნაწყვეტები ქართულ ენაზე (რუსულიდან თარგმნილი). ნაშრომს ერთვის თხზულებასთან დაკავშირებული პუბლიკაციების ბიბლიოგრაფია.

წყაროს შესწავლის თვალსაზრისით, დიდი მნიშვნელობა აქვს მის გამოცემას. თხზულების შესწავლის საწყის ეტაპზე, მკითხველთა ფართო მასებში პოპულარიზაციის მიზნით, გამოქვეყნდა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ შემოკლებული ვერსიები: (Kubaneishvili, 1946: 99-146; Imnaishvili, 1953: 236-263; Imnaishvili, 1970: 203-226).

გამოქვეყნდა აგრეთვე, თხზულების კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი. პ. ინგოროყვამ გამოსცა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ აღდგენილი დედანი (Ingorokva, 1949b). თხზულება შესულია ი. აბულაძის რედაქციით გამოცემული ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლებში (Abuladze, 1963: 248-319), ქართული მწერლობის პირველ ტომში (Baqradze, Tvaradze, 1987). „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მე-2 შეესებული გამოცემა გამოაქვეყნეს ზ. სარჯველაძემ, კ. დანელიამ, ე. გიუნაშვილმა (Sarjeladze, Danelia, Giunashvili, 1986, 1999).

განხორციელდა თხზულების უცხოენოვანი თარგმანები მეცნიერული კომენტარებით. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, თხზულების პირველი პუბლიკაცია რუსული თარგმანითურთ ეკუთვნის ნ. მარს (Mari, 1911). 1922-1923 წლებში გამოქვეყნდა თხზულების ლათინური თარგმანი პ. პეტერსის მიერ (Peetersi, 1922-1923: 207-309), 1956 წელს – ინგლისური თარგმანი დ. ლანგის მიერ (Langi 1956: 155-165), 2015 წელს ახალი – ინგლისური თარგმანი (Halvorsoni, 2015), 1981 წელს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ სხვა ქართულ ჰაგიოგრაფიულ ძეგლებთან ერთად ითარგმნა უნგრულ ენაზე (Ishtvanovich, 1981: 35-38), 1999 წ. გამოიცა ახალი რუსული თარგმანი პარიზში (Zeteishvili, 1999: 243-341),

რომლის გადამუშავებული ვერსია გამოქვეყნდა 2008 წელს მოსკოვში (Zeteishvili, 2008). თხზულების თარგმანებთან დაკავშირებით უფრო ვრცლად დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია იხილოს დ. მენაბდის ნაშრომი (Menabde 2018: 259-285).

ამდენად, ზემოთ განხილული მასალის საფუძველზე შეიძლება აღინიშნოს, რომ სპეციალისტთა განსაკუთრებული ინტერესი შეინიშნება „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ მიმართ მის შესახებ გამოთქმული პირველი შეხედულებებიდან მოყოლებული დღემდე; აღძრულ იქნა თხზულების შესწავლასთან დაკავშირებული ყველა არსებითი პრობლემა; გამოითქვა ახალი თვალსაზრისები; გაკეთდა ახლებური ინტერპრეტაციები ქრონოლოგიურ და ტექსტოლოგიურ საკითხებთან დაკავშირებით; დაზუსტდა ზოგიერთი ადგილი, რამაც კორექტივი შეიტანა თხზულების დათარიღებაში; დაინერა საგანგებო ნაშრომები; გამოიკა კრიტიკულად დადგენილი ტექსტები; განხორციელდა თარგმანები უცხოურ ენაზე; გამოიკვა, რომ ძველი წარმოადგენს ქართული მწერლობის იმვით ნიმუშს, რომელიც დიდ დახმარებას გვინეებს საქართველოს ისტორიის მთელი რიგი საკითხის გააზრებაში.

ლიტერატურა

1. Abuladze I. Dzveli qartuli agiografiuli litaraturis dzegebi. Tsigni I. (V-X ss.) Ilia Abuladzis khelmdzrvanelobita da redaquiit. Tbilisi. 1963.
2. Akhvlediani G. “Grigol Khandzelis kkhovreba” da folkloruli tradicia. Qartuli folklori. VIII. Tbilisi: Mecniereba. 1979.
3. Akhvlediani G. Afkhazetis istoriuli toponimikis zogierti sakitxisatvis (Pavle Ingorokva – “Giorgi Merchule”). Mnatobi. #2. Tbilisi. 1957.
4. Baqradze A, Tvaradze R. Qartuli mtserloba: 40 tomad. T. I (me V-X saukuneta mtserloba). Shemdg.: A. Baqradze, R. Tvaradze. Tbilisi: Nakaduli. 1987.
5. Baramidze R. Erovnuli cnobierebis sakitkhi Giorgi Merchulis “Grigol Khandzelis kkhovrebashi”. Literaturuli Dzebani. XX. Tbilisi. 1999.
6. Baramidze R. Giorgi Merchule “ckhorebai Grigol Khandzelisai”. Qartuli saistorio da oratoruli proza. Tbilisi: Sabchota Saqartvelo. 1979.
7. Berdenishvili N. P. Ingorokvas tsignis – “Giorgi Merchules” gamo. #12. Mnatobi. Tbilisi. 1956.
8. Bezarasshvili Q. Aðyos-lðyos paradigm patristikasa da “Grigol Khandzelis kkhovrebis mikhedvit. Khandzta – sulierad mshobeli qartvelta. Tbilisi: Sh. Rustavelis Literaturis Institutu. 2002.
9. Chkeidze R., Javakhadze V. (red.). Tkhzulebata sruli krebuli: 7 tomad. T.2. Tbilisi: Sabchota Saqartvelo. Narkvevi dzveli saqartvelos literaturis, kulturis da sakhelmtsifoebriვი kkhovrebis istoriidan. Nats..I. Istoriuli mimokhilva V-X saukuneta). R. Chkheidzis saerto redaquiit, gamocemis red. V. Javakhadze). Tbilisi: Aleksandre Orbelianis Sazogadoeba. 2009.
10. Danelia K. “Grigol Khandzelis kkhovreba” (teqsti da gamokvleva). Iakob Khucesi. Shushanikis tsameba. Giorgi Merchule. Grigol Khandzelis kkhovreba. Tbilisi. 1986.
11. Elashvili Q, Tsminda mamata sakheldeba “Grigol Khandzelis kkhovrebis” mixedvit. Literaturuli dzebani.. XX. Tbilisi. 1999.
12. Goiladze V. Mironis kurtkhevis datsebeba saqartveloshi. Tbilisi: Universali. 2008.
13. Halvorson E.T. George Merchule. The Life of St. Gregory of Khandzta. Tbilisi.
14. Imnaishvili I. QarTuli enis istoriuli qrestomatia. I. Leqsikonit, enis mimokhilvit da tabulebit. Natsili I. Teqstebi da leqsikoni. Tbilisi. 1970.
15. Imnaishvili I. QarTuli enis istoriuli qrestomatia. I. V-X saukuneebis dzegebi gamosca da tabulebi da leqsikoni daurto I. Imnaishvilma. Tbilisi. 1953.
16. Ingorokva P. Giorgi Merchule. Qartveli mtserali meate saukunisa. Mnatobi. #10; #11. Tbilisi. 1949a.

17. Ingorokva P. Giorgi Merchule. Qartveli mtserali meate saukunisa. Mnatobi. #1; #3; #4; #7; #8; #12. Tbilisi. 1950.
18. Ingorokva P. Giorgi Merchule. Qartveli mtserali meate saukunisa. Mnatobi. #1; #3; #5. Tbilisi. 1951.
19. Ingorokva P. Giorgi Merchule. Qartveli mtserali meate saukunisa. Narkvevi dzveli saqartvelos literaturis, kulturis da sakhelmtsifoebriვი ckhovrebis istoriidan. Tbilisi: Sabchota mwerali. 1954.
20. Ingorokva P. Giorgi Merchule. Tkhzulebata sruli krebuli: 7 tomad. T.3. Tbilisi: Sabchota Saqartvelo. 1965.
21. Ingorokva P. Merchule Giorgi. Ckhovreba Grigol Khandztelisa da mokuasta da motsafeta mista. Dedani agadgina da gamokvleva daurto Pavle ingorokvam. Ts. I. Tbilisi. 1949b.
22. Istvanovics M. Giorgi Mercsule. Szent es boldog. Melto elet atyank, Grigol Handztaí arcjimandritanak, Satberdi epítőjenek mvei es tettei, es vele szamos nehái atya emlekezete (Reszlet). Tiniko. Valogatas masfel evezred gruz prozajabol. Európa Könyvkiado. Budapest. 1981.
23. Jafaridze A. Mironis kurtkhevis shesakheb. Saqartvelos samociqulo istoria. II. Tbilisi: Merani. 1998.
24. Javakhishvili I. Tkhzulebani tormet tomad. VIII. Tbilisi: Tbilisis Universitetis gamomcemloba. 1977.
25. Kakhabrishvili C. Grigol Khandztelis “ckhovrebis” anderdzi. Mravaltavi. XIX. Tbilisi 2001.
26. Kaukchishvili S. Akhali masalebi dzveli qartuli poeziis istoriisatvis. #10. Mnatobi. Tbilisi. 1956.
27. Kaukchishvili S. “Giorgi Merchulis” garshemo: (P. Ingorokva. . ”Giorgi Merchule”. Tbilisi: Sabchota mtserali. 1954). #2. Mnatobi. Tbilisi. 1957.
28. Kekelidze K. Akhali shroma dzveli qartuli poeziis shesakheb: (P. Ingorokva. Giorgi Merchule. Qartveli mtserali meate saukunisa. Tbilisi: Sabchota saqartvelo. 1954). Literaturuli dziebani. T. 11. Tbilisi: Qartuli literaturis Instituti. 1958.
29. Kekelidze K. Baramidze A. Dzveli qartuli literatura. Tbilisi. 1954.
30. Khandzta – sulierad mshobeli qartvelta. Tbilisi: Sh. Rustavelis Literaturis Instituti. 2002.
31. Khoshtaria-Brose E. Mecnieris arqividan: (akad. N. Berdzenishvilis arqivshi daculi recenzia (“mohsenebiti barati”)) P. Ingorokvas tsignze “Giorgi Merchule” – qartveli mtserali meate saukunisa). Mnatobi. #5. Tbilisi. 1990.
32. Kubaneishvili S. Dzveli qartuli literaturis qrestomatia. I. Shedgenili Sol. Kubaneishvilis mier. Tbilisi. 1946.
33. Kuchukhidze G. Qristianuli sakhelmwifos modeli “Grigol Khandztelis ckhovrebashi”. Khandzta – sulierad mshobeli qartvelta. Tbilisi: Sh. Rustavelis Literaturis Instituti. 2002.
34. lang L The Life of St. Gregory of Khandzta. Lifes and Legends of the Gegorian Saints. London.
35. Lomtadidze Q. Afkhazta vinaobisa da ganlagebis zogierti sakitkhis shesakheb. #12. Mnatobi. Tbilisi 1956.
36. Lortqifanidze M. Adrefeodaluri khanis qartuli saistorio mtserloba. Tbilisi: Sabchota Saqartvelo. 1966.
37. Maglaferidze V. Giorgi Merchule. “Grigol Khandztelis ckhovrebashi”. Saubrebi dzveli qartul literaturaze. Tbilisi: kilo. 2007.
38. Mania Q. Mamuli, mamulishviloba, identoba Iakob Gogebashvilis publicisturi tserilebis mikhedvit. Qartuli tskarotmcdneoba. XIX-XX. Tbilisi: Universali. 2017/2018.
39. Mania Q. Qartuli hagiografiuli dzeglebis tskarotmcdneobiti shestsavlis istoriidan (XX saukunis 60-iani tslebidan dgemde). Shua saukuneebis istoriis sakitkhebi. IX. Tbilisi. 2008.
40. Mari N. Georgi Merchule. Jitie sv. Grigoria Khandztiskogo. Gruzinskii tekst. Vvedenie, izdanie, Pervod N. Marra s dnevnikom Poezdki v Shavshiu I Klardjiu. Teksti I raziskania po armiano-gruzinskoi filologii. Kn. 7. SPB. 1911.
41. Menabde D. “Grigol Khandztelis ckhovreba” uckhour enaze. Udabnota qalaqmkofeli tsminda Grigol Khandzteli. Literaturis institutis gzamkvlevi. Tbilisi. 2018.
42. Metreveli F. “Tsminda Grigol Khandztelis Ckhovrebis” sakhismetkvelebis zogierti aspekti. Khandzta – sulierad mshobeli qartvelta. Tbilisi: Sh. Rustavelis Literaturis Instituti. 2002.
43. Nacvlshvili I. “Tsminda Grigol Khandztelis Ckhovrebis” Seswavlis istoria da tanamedrove mdgomareoba. Udabnota qalaqmkofeli tsminda Grigol Khandzteli. Literaturis institutis gzamkvlevi. Tbilisi.

- 2018.
44. Peeters P. Vie de S. Gregoire de Khandztha. Histoires monastiques georgiennes. Analecta Bollandiana. 36-37.
 45. Sarjveladze Z., Danelia K., Giunashvili E. Iakob Curtaveli. Shushanikis Tsameba. Giorgi Merchule. Grigol Khandztelis kkhovreba. Teqsti gamosacemad moamzades, leqsikoni da gamokleva daurtis Z. Sarjveladzem, K. Daneliam, E. Giunashvilma. Tbilisi: Ganatleba. 1986.
 46. Sarjveladze Z., Danelia K., Giunashvili E. Iakob Curtaveli. Shushanikis Tsameba. Giorgi Merchule. Grigol Khandztelis kkhovreba. Teqstebi gamosacemad moamzades, leqsikoni da gamokleva daurtis Z. Sarjveladzem, K. Daneliam, E. Giunashvilma (me2 shevsebuli gamocema). Tbilisi: Ganatleba. 1999.
 47. Siradze R. Qartuli agiografia. Tbilisi: nakaduli. 1987.
 48. Sulava N. Grigol Khandztelisa da Ashot Kuraalatis sakhismetkvelebisatvis. Khandzta – sulierad mshobeli qartvelta. Tbilisi: Sh. Rustavelis Literaturis Institutis. 2002.
 49. Tevzadze V. “Grigol Khandztelis kkhovreba” rogorc saistorio tsvaro. Literaturuli achara. #9. Batumi. 2001.
 50. Udabnota qalaqmkofeli tsminda Grigol Khandzteli. Literaturis institutis gzamkvevi. Tbilisi. 2018.
 51. Zeteishvili I. Merchul (zakonnik) Georgii. Trud i podvijnichestvo dostoinogo jitia sviatogo I blajennogo otca nashego Grigola, arkhimandrita Khandziiskogo I Shatberdskogo stroitelia, I s nim pominoventia mnogikh otcov blajennikh (na russkom iazike). Avtor perevoda prot. Iosef Zeteishvili. Cimvol. #42. Parij. 1999.
 52. Zeteishvili I. Prepodobnii Giorgi Merchule. Jitia sviatogo Grigola Khandzteli. Mater Cviatikh. Moskva: Kriterium. 2008.

HISTORIOGRAPHIC REPRESENTATION OF “THE LIFE OF GRIGOL KHANDZTELI”

Ketevan Mania

Phd in History, Senior Researcher of the Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences, Institute of History and Culture, Georgia, 0177, Tbilisi, 15a, Tamarashvili St.,
E-mail: ketevan.mania@gmail.com

Presented by the Institute of History and Culture at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The paper presents an analysis of various and numerous materials devoted to the study of the cardinal problems of the writings. Based on the material discussed in the paper, it can be noted that specialists are particularly interested in “The Vita of Grigol Khandzteli” from the first views expressed about him until today. All significant problems related to the study of the work have been touched upon. Gradually, the range of issues expanded. New views have been expressed on chronological and textual issues. Some places have been clarified, which accordingly made corrections to the date of writing of the work. Special works have been written related to the given problem. Critically justified texts have been published. Translations have been made into foreign languages. It has been cleared up that the monument is a rare example of Georgian literature, which greatly helps us in understanding a number of issues in the history of Georgia.

Keywords: “The Vita of Grigol Khandzteli”, Hagiography, Historiography, Chronological and Textual Issues.

ლევან შარვაშიძის ახლადმიკვლეული საბუთი

- კახა კვაშილავა** ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ისტორიის დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0186, თბილისი, პოლიტკოვსკაიას ქ., 61.
E-mail: kvashilava@sou.edu.ge
- თეა ქართველიშვილი** ისტორიის დოქტორი, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, წყაროთმცოდნეობისა და დიპლომატიკის განყოფილება, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველო, 1093, თბილისი, ალექსიძის ქ., 1/3.
E-mail: tkartvelishvili@manuscript.ac.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. სტატიაში შესწავლილია და ჩვენს მიერ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილია კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მიკვლეული ახალი ისტორიული საბუთი: „წერილი ყულევიდან აფხაზ თავად ლევან შარვაშიძის უცნობი პირისადმი“. დოკუმენტი შედგენილია ყულევში (რედუტ-კალე) 1809 წლის 4 თებერვალს. ეს პუნქტი დასავლეთ საქართველოში რუსეთის საოკუპაციო არმიის მთავარ ლოგისტიკურ ცენტრს წარმოადგენდა. წყაროს შედგენის დროისათვის ლევან შარვაშიძე სამურზაყანოს ყოფილი მფლობელი იყო. ის გახლდათ დიდი ამბიციების პიროვნება, რომელიც სამურზაყანოს მფლობელობისას ცდილობდა მისი სამფლობელოს გათავისუფლებას ოდიშისა და აფხაზეთის პოლიტიკური გავლენისაგან. ჩვენს მიერ მიკვლევადი დოკუმენტის ანალიზი ცხადყოფს, რომ მისი ავტორი მართლაც ლევან შარვაშიძეა და რეალურად ასახავს გარკვეულ ისტორიულ მოვლენებს. ამასთან ერთად, დოკუმენტი ნათლად გვიჩვენებს, რომ სამურზაყანოს მფლობელთა და წარჩინებულთა საქმის წარმოების ენა ქართული იყო, რაზეც მეტყველებს, როგორც საკუთრივ ტექსტი, ასევე მასზე დართული ლევან შარვაშიძის ბეჭედი. ეს ფაქტი ძირშივე სრულად ამსხვრევს ჩვენი სეპარატისტი კოლეგების „მტკიცებას“, თითქოს ეს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული პროვინცია არასდროს შედიოდა ქართულ პოლიტიკურ და კულტურულ სივრცეში.

საკვანძო სიტყვები: *ლევან შარვაშიძე, სამურზაყანო, აფხაზეთი, ოდიში, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი.*

წინამდებარე წერილით სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოგვაქვს კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მიკვლეული¹ ახალი ისტორიული საბუთი: „წერილი ყულევიდან აფხაზ თავად ლევან შარვაშიძის უცნობი პირისადმი“ (იხ. დანართი 1).

¹ საბუთს მიაკვლია თეა ქართველიშვილმა, რომელიც გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრის მიერ ორგანიზებული საერთაშორისო კონფერენციისათვის – „კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა ოკუპირებულ ტერიტორიებზე – საქართველო და საერთაშორისო გამოცდილება“ – ამზადებდა მოხსენებას: „აფხაზეთის ხელნაწერი მემკვიდრეობა (კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული საისტორიო დოკუმენტების მიხედვით)“.

საბუთის აღწერა

დედანი: ხეც, Qd-981-ა; ცისფერი ქალაღდი; ბაცი შავი მელანი; განკვეთილობის ნიშნები: წერტილი, გამოყენებულია მხოლოდ ერთხელ. დაზიანება: სავარაუდოდ, ნაწერი იყო არათანაბრად გაკეცილ ფურცელზე და მარცხენა ნაკეცი მთელ სიგრძეზე აქვს მოხეული, რის გამოც ტექსტი დაზიანებულია და შინაარსის გამოტანა ჭირს.

თარიღი: 1809 წ. 4 თებერვალი.

ტექსტი: ... თუ არაფელს საქმეს გამირიგებთ, ვერც თქვე[ნ] ... ლებთ ბილეთი და ყაზახი მიბოძეთ. მიბო| ... ა მე ვიშონი სამართალს. მე არ ვიცოდი თუ| ... თუ ლუდოვიჩს, თუ დედოფლის ბძანება| ... მომეცი ერთი შენი კაცი, რომ რუსული წიგნი| ... რის და თქვენ მოგართმევთ. შეგიძლია თუ არ| ... [შეგიძ]ლია ერთი წიგნი. მიბოძეთ წიგნი. მიბოძეთ მო| ... ები თუ არა.

ქ. აფხაზის თავადი ლევან შარვაშიძე მე წიგნი არ ვიცოდი და ჩემი ბე ქედი მიახლებია.

დაინერა ქ(ორონი)კ(ო)ნი ქ(რის)ტეს აქეთ ათას რვას ცხრა| დაინერა თებერვლის ოთხ დღე გასულს,| ყულევს.

მრგვალი ბეჭედი: ... ლევან.

დოკუმენტს არ აქვს ხელრთვა და მტკიცებითი ნაწილი საბუთის ხელითვეა შესრულებული, თუმცა ახსნილია მიზეზიც: „ქ. აფხაზის თავადი ლევან შარვაშიძე მე წიგნი არ ვიცოდი და ჩემი ბე ქედი მიახლებია“. წერილს მართლაც აქვს ბეჭედი, რომელიც, როგორც ჩანს, მარჯვენა მხარეს იყო დატანილი და ერთი ნაკეცის მოხევის შემდეგ ნახევარია დატოვებული (იხ. დანართი 1ა). ამასთან, ბეჭდის გადარჩენილი ნაწილი საკმაოდ დაზიანებულია, გაცრეცილი, ტექსტი ცუდად იკითხება.

ბეჭდის ლეგენდა სამსტრიქონიანი უნდა ყოფილიყო. ზედა სტრიქონზე თითქმის არაფერი ჩანს. მეორე სტრიქონზე მხოლოდ გრაფემები „ში“ მოჩანს, ხოლო ქვედა სტრიქონზე კი გარკვევით იკითხება „ლევან“. ნიშანდობლივია, რომ ანალოგიური ბეჭდით არის დამტკიცებული ლევან შარვაშიძის სხვა საბუთი, რომელიც დაცულია ზუგდიდის მუზეუმში (ზუგდიდის მუზეუმი, ძველი საბუთების ფონდი №7). წყაროს შესახებ კვლევა და ბეჭდის ფოტო გამოქვეყნებული აქვს ცნობილ ქართველ ისტორიკოსს, აბესალომ ტულუშს (Tughushi, 1996: 5). ზუგდიდის მუზეუმში დაცულ საბუთს დაუზიანებლად აქვს შემორჩენილი ლევან შარვაშიძის ბეჭედი და ლეგენდაც გარკვევით იკითხება: „მ(ო)ნ(ა) ლ(მრთი)სა| შარვაშიძე ლევან“ (იხ. დანართი 2).

საფიქრებელია, რომ ბეჭედი დამზადდა მისი გამთავრებისთანავე. იგი იწოდება, როგორც „მონა ღმრთისა“, რაც ქართულ ქრისტიანულ სინამდვილეში დამკვიდრებული ფორმულა იყო. არსებობს ცნობები რომ მოგვიანებით, ლევანმა ისლამი მიიღო (Bronevskiy, 1823: 346-347). ჩვენ არ ვიცით, იგი დაუბრუნდა თუ არა ქრისტიანობას, თუმცა 1809 წელს კვლავ იყენებს ბეჭედს, რომლითაც თავს ღმრთის მონად აცხადებს. საფიქრებელია, რომ მისი გამუსლიმება ფომალური ხასიათის იყო და იგი კვლავ ტრადიციულ სარწმუნოებას დაუბრუნდა. ოსმალეთის ხელდებული ხელისუფალი აუცილებლად შეიტანდა გარკვეულ კორექტივებს ბეჭდის ლეგენდაში, რომლითაც ხაზს გაუსვამდა თავის პოლიტიკურ ორიენტაციას და სარწმუნოებრივ მრწამსს.

საბუთის ნაკლული ტექსტიდან შეიძლება გარკვეული ცნობები ამოიკრიფოს:

1. ლევან შარვაშიძე თავადის წოდებას ფლობს;
2. წერილის დაწერისას არის ყულევში (რედუტ-კალე).
3. იგი განაწყენებულია რალაცაზე, რაზეც მიაწიწნებს მისი სიტყვები „ვიშონი სამართალს“. მართლაც, ამ დროს ლევანი საჩივარს წერდა რუსულ საოკუპაციო რეჟიმს სამეგრელოს მთავრის მოვალეობის შემსრულებლის ნინო ბაგრატიონი-

- დადიანისას წინააღმდეგ (ამის შესახებ ქვემოთ);
4. ამ სადავო საკითხთან დაკავშირებით უნდა ყოფილიყო გენერალ გუდოვიჩის ან დედოფლის ბრძანება.
 5. იგი ითხოვს ყაზახს და ასევე, როგორც კონტექსტიდან ირკვევა, რუსული ენის მცოდნე პირს, რომელიც მიმოწერისთვის სჭირდება „მომეცი ერთი შენი კაცი, რომ რუსული წიგნი...“.
 6. ის რომ აფხაზმა თავადმა არ იცის ქართულად წერა-კითხვა, კარგად ახასიათებს იმ რეალობას რაც XIX საუკუნის დასაწყისში იყო აფხაზეთში.
 7. წერილის დამწერიც განსწავლული არ უნდა ყოფილიყო, რაზეც მიგვანიშნებს გამოთქმები „არაფელი“, „ვიშონი“. ეს, მეტ-ნაკლებად დამახასიათებელია იმ საბუთებისთვის, რომელიც არ დგება მეფის, მთავრის ან კათალიკოსის კარზე. ამასთან, თარიღის მითითებისას: „დაინერა ქ(ორონი)კ(ო)ნი ქ(რის)ტეს აქეთ ათას რვას ცხრა“, ტერმინ „ქორონიკონის“ გამოყენება, სავსებით ზედმეტია, რადგან ქრისტეს აქეთ უკვე თავად წელია მითითებული და არა ქორონიკონი.
 8. მიუხედავად ქართულად წერის არცოდნისა, მისი საკომუნიკაციო ენა და ასევე საკანცელარიო ენა არის ქართული. წერილი კერძო ხასიათის ჩანს, მაგრამ თავადი პირად წერილსაც ქართულად წერს (ენაც და დამწერლობაც ქართულია) და რაც მთავარია, მისი ძალაუფლების სიმბოლო – ბეჭედიც ქართულ ენაზეა შესრულებული.

ვინ იყო ლევან შარვაშიძე?

ლევან სამურზაყანოს რიგითი მესამე მფლობელია. ის ხრესილის ომის გმირის ხუტუნია შარვაშიძის უფროსი ვაჟიშვილია, რომელიც სამფლობელოს მართვა-გამგეობას მამის გმირული გარდაცვალების შემდეგ შეუდგა.

ლევანი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში. სამურზაყანოს ახალი ხელისუფალი, მამამისის მსგავსად, დასავლეთ საქართველოს ანტიოსმალური ორიენტაციის ლიდერთა გვერდით იდგა და 1771 წელს, ოდიშარებთან ერთად, იბრძოდა ოსმალთაგან ფოთის გასათავისუფლებლად (Kvashilava, 2011: 160). საბოლოოდ, ფოთის განთავისუფლების ოპერაცია მაშინ უშედეგოდ დამთავრდა.

ყველაფერი იმაზე მიუთითებს, რომ ლევანი უკვე აღარ სჯერდებოდა მამისა და ბაბუის – მურზაყანის (რომლის სახელიც ეწოდა მხარეს) – მშვიდ პოლიტიკურ კურსს. ის, გარკვეულწილად, აქტიური პოლიტიკის გატარებას შეუდგა საკუთრივ აფხაზეთის სამთავროშიც, რომელიც ზურაბ შარვაშიძის მთავრობის პერიოდში შინაგანად დასუსტებული იყო (Antelava, 1951: 80). სამურზაყანოს მფლობელი ცდილობდა ესარგებლა ამ ვითარებით და აფხაზეთის სამთავროში მეტი გავლენა მოეპოვებინა. სავარაუდოდ, ამას ლევანმა მიაღწია კიდევაც, ვინაიდან წყაროები მას და აფხაზეთის მთავარს, ზურაბს, „ძმებად“ მოიხსენიებენ (Reineggs, 2002: 109), თუმცა, სინამდვილეში ეს ასე სულაც არ იყო.

საკუთრივ აფხაზეთში ლევანის პოლიტიკური გავლენის გაზრდისთვის ხელსაყრელი პირობაც მალე შეიქმნა. 1770 წლის 20 აპრილს ასპინძაში ოსმალთა დამარცხებით შეგულებიანებული აფხაზეთის მთავარი ზურაბ შარვაშიძე 1771 წელს თურქთა წინააღმდეგ აჯანყდა. ამ ბრძოლაში მის გვერდით ვხედავთ ლევანსაც. ამბოხებულმა შარვაშიძეებმა ერთობლივად შესძლეს სოხუმ-კალეს აღება (Antelava, 1951: 79).

ამ გამარჯვების შემდეგ, სავარაუდოდ, ლევანი დააშინა ზურაბის გაძლიერებამ. მთავრის მხრიდან სამურზაყანოზე სავარაუდო პოლიტიკური გავლენის გაზრდის პრევენციისთვის, ჩანს, ლევანმა მის მიერ განეული სამხედრო დახმარების სანაცვლოდ

სოხუმის ციხე მოითხოვა (Kvashilava, 2011: 161-162).

მაღევე ზურაბმა, რომელიც ვერ შეეგუა შექმნილ ვითარებას, რაც აშკარად უარყოფითად მოქმედებდა მის, როგორც აფხაზეთის მთავრის პოლიტიკურ იმიჯზე, ლევანისგან ციხის დაბრუნება მოითხოვა. სამურზაყანოს მფლობელმაც გათვალა, რომ ხანგრძლივი პერიოდით ის, საკუთარი ძალებით, სოხუმის ციხის შენარჩუნებას ვერ შეძლებდა. ამ ვითარებიდან გამომდინარე, ერთადერთ გამოსავლად ლევანს თურქებთან მორიგება რჩებოდა, რაც მოახერხა კიდეც. მან სოხუმის ციხე ისევ მტერს ჩააბარა და მიიღო ოსმალთაგან სოხუმის ბეგის სახელი, შესაბამისი ჯამაგირით (Dzidzaria, 1988: 17-18).

ს. ბრონევსკის ცნობით, ლევანს ისლამიც მიუღია (Bronevskiy, 1823: 346-347). ავტორი აგრძელებს მსჯელობას და ამბობს, რომ ყოველივე ეს კი ლევანს სჭირდებოდა მომავალში მისი სამფლობელოს თურქეთის ბატონობისაგან გასათავისუფლებლად (Bronevskiy, 1823: 347). როგორც ჩანს, ლევან შარვაშიძის მიერ ისლამის მიღება ოსმალთათვის თვალის ასახვევად იყო გამიზნული.

ამის შემდეგ ლევანმა სოხუმი მაღევე დატოვა, რადგან აფხაზები ვერ ეგუებოდნენ იქ მტრის დაბრუნებას და პერმანენტულ თავდასხმებს აწყობდნენ, რომელთა მოთავე ისევ ზურაბ შარვაშიძე იყო. ლევანმა ანაკლიის ციხეს შეაფარა თავი, სადაც 1772 წლიდან ისევ თურქული გარნიზონი იდგა.

ლევანის მიერ ისლამის მიღებამ უარყოფითი გავლენა იქონია სამურზაყანოს სასულიერო ცხოვრებაზე. როგორც ჩანს, ხელისუფალის მიერ მართლმადიდებლობის უარყოფამ (თუნდაც, მოჩვენებითად), მხარის ისლამიზაციის საფრთხე გააძლიერა. როგორც ჩანს, ამ დროისათვის სამურზაყანოში ქრისტიანობის პოზიციები, ერთგვარად, შესუსტებული იყო, რაც გზას უხსნიდა ჩამოსახლებულ აფხაზთა მიერ ჩამოტანილი წარმართული წეს-ჩვეულებების დამკვიდრებას მოსახლეობაში.

სოხუმი დიდხანს არ ყოფილა ლევანის მფლობელობაში. სულთნის კარი მაინც ბოლომდე არ ენდო მოულოდნელად გამუსლიმებულ ყოფილ ანტიოსმალ პოლიტიკოსს და აფხაზეთში მოქმედებების თავისუფლება მისცა მისთვის სანდო მოკავშირეს ქელემბეის, რომელმაც 1774 წელს დაიკავა ციხე.

1702 წლიდან მოყოლებული აფხაზეთის მთავრებისთვის მუდამ დღის წესრიგში იდგა სამთავროს, ასე ვთქვათ, „ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის“ საკითხი, რაც გულისხმობდა სამურზაყანოდან ოდიშის გაქვევებას და ამ კუთხის საბოლოოდ მტკიცედ შემოერთებას (Kvashilava, 2011: 171).

ახალი ეტაპი ამ საკითხის გადანყვევებაში სწორედ ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის შემდეგ დადგა. ს. მაკალათიას შეფასებით, ამ ტერიტორიების ოსმალეთის გავლენის სფეროდ ცნობამ, სტამბულს ირიბად მისცა კარტ-ბლანში მათ დასასჯელად და მკვლევარიც, სამართლიანად, ამაში ხედავს რუხის ომის მიზეზს (Makalatia, 1992: 131-132), რომელშიც, წყაროების (ბესიკ გაბაშვილი, ნიკო დადიანი, იოანე გეგეჭკორი) ცნობით, ოდიშზე თავდამსხმელ აფხაზთა გვერდით ლევან შარვაშიძეც აქტიურად სახელდება (Kvashilava, 2011: 171-175).

1780 წლის მარტში, სოლომონისა და დადიანის კოალიციამ რუხის მიდამოებში ბრძოლა გაუმართა მომხდურთ და სასტიკად დაამარცხა. ლევან შარვაშიძე დამარცხებული გაიქცა ამ ომიდან. მისი მცდელობა გათავისუფლებულიყო როგორც დადიანის, ისე აფხაზეთის მთავრის გავლენისაგან, ორჯერვე მარცხით დასრულდა. ამიტომ სამურზაყანოს მფლობელს დადიანთან შერიგება სჭირდებოდა: კაციას ძეს მანუჩარმა, რომელიც იმ ხანად, სავარაუდოდ, 12-13 წლის თუ იქნებოდა, ელისაბედ (ნ. დადიანის მიხედვით – რუსუდანი) ლევანის ასულ შარვაშიძეზე იქორწინა.

1788წ. 6 დეკემბერს კაცია გარდაიცვალა და ოდიშის მთავარი მისი 18 წლის შვილი

გრიგოლი გახდა (Dadiani, 1962: 184).

1789 წელს სამეგრელოს სამთავროში შექმნილი ვითარებით სარგებლობა სამურზაყანოს მმართველმა ლევანმაც მოინდომა. კაციასთან შერიგების მიუხედავად, მისი მიზანი მაინც ოდიშის გავლენის მოშორება იყო. ზუგდიდსა და ბედიასში ჩამოყალიბდა „მანუჩარის პარტია“, რომელიც კაცია II-ს უმცროსი ძის გამთავრებას ისახავდა მიზნად. თვითონ არც მანუჩარი იყო წინააღმდეგი უკანონოდ დაეკავებინა დადიანის ტახტი. თუმცა, საბოლოოდ, ამ მცდელობამ უშედეგოდ ჩაიარა.

როგორც ჩანს, ამის შემდეგ გრიგოლმა სამურზაყანოს საკითხს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია. მისი ძმის ამბიციური სიმამრი დადიანისათვის საიმედო ხელისუფალი არ უნდა ყოფილიყო. სავარაუდოდ, ამ პერიოდიდან, სამურზაყანოს ახალი ხელისუფალი ჰყავს: ლევანის ძმისშვილი მანუჩარი, რომელიც გრიგოლ დადიანის ერთგული მოკავშირე იყო და, მოგვიანებით, მისი სიძეც გახდა (ცოლად ჰყავდა გრიგოლის ქალიშვილი ქეთევანი) (Akty, 1868: 401, №794). ა. ტულუში ცდება, როცა მიიჩნევს, რომ ლევანის შემდეგ, სამურზაყანოს ბეჟან შარვაშიძე მართავდა (Tughushi, 1996: 5).

სამურზაყანოს ყოფილმა მფლობელმა ლევან შარვაშიძემ, სამურზაყანოს მოქმედ მფლობელთან, მის ძმისშვილ მანუჩართან ერთად, 1805 წლის 9 ივლისს ბანძაში ხელი მოაწერა ფიცის წიგნს რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე (Kvashilava, 2011: 199-201).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ვერ გავიზიარებთ ა. ტულუშის შემდგომ ორ მტკიცებას: 1. მას რატომღაც მანუჩარ სამურზაყანოელი ლევანის ბიძაშვილად მიაჩნია, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება; 2. მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ლევანი ბანძაში გაფორმებული ხელშეკრულების შემდეგ მალე გარდაიცვალა (Tughushi, 1996: 5).

ჩვენს ხელთ არსებული წყაროების მიხედვით, ლევანი ცოცხალი ჩანს 1809 წლის პირველი ნახევრის ამბებშიც. ამას ადასტურებს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მიკვლეული ჩვენი საბუთიც.

1809წ. იანვარში სამეგრელოს ლაშქარი სოხუმისაკენ გაემართა, აფხაზეთის ახალი მთავრის – საფარბეი (გიორგი) შარვაშიძისათვის – მხარდასაჭერად.

ლევანმა გადანყვიტა ახლაც მიეტანა შეტევა სამეგრელოს მთავრებზე და მან, ამ ლაშქრობის გამო, რუსულ სამხედრო ადმინისტრაციაში წინო დადიანის წინააღმდეგ საჩივარი შეიტანა, სადაც აღნიშნავდა, რომ ოდიშართა ლაშქარი, რომელმაც გზად მის სამფლობელოზე გაიარა, მოსახლეობისაგან საქონელს, პურს, ღომსა და ღვინოს ითხოვდა გამოსაკვებად (Akty, 1870: 409-410, #549). ლევანის განცხადებით, ამის შედეგად, ისედაც გაჭირვებულ მდგომარეობაში მყოფ მის ქვეშევრდომებს მძიმე ეკონომიკური ზარალი მიადგათ და იგი ამ ზარალის ანაზღაურებას ითხოვდა. სამურზაყანოს ყოფილი მფლობელის საჩივარი უყურადღებოდ არ დარჩა და 1809წ. 27 თებერვალს საქმის გამოძიება ი. გუდოვიჩმა იმერეთის მმართველს, გენერალ-მაიორ დიმიტრი ორბელიანს დაავალა. იმერეთის მმართველს საქმის არსში გასარკვევად დიდი დრო აღარ დასჭირდა და ამ გამოძიების შედეგები დ. ორბელიანმა უკვე ახალ მთავარმმართველს, ალ. ტორმასოვს იმავე წლის 12 მაისს უპატაკა. როგორც მან გაარკვია, საქმე ეხებოდა სამეგრელოს ირეგულარულ ჯარს, რომელსაც, როგორც წესი, ლაშქრობისას თან საკვები არ მიჰქონდა და მათი შენახვა იმ ადგილობრივი მოსახლეობის მოვალეობა იყო, სადაც ეს ჯარი დაბანკდებოდა, იქნებოდა ეს საკუთრივ სამეგრელოს სამთავროს ტერიტორიაზე თუ მის ფარგლებს გარეთ. ამის შესახებ ლევან შარვაშიძესაც კარგად მოეხსენებოდა და, ამიტომ, როგორც დ. ორბელიანი შენიშნავდა, საჩივარი უსაფუძვლო იყო და მისი დაკმაყოფილებაც არ შეიძლებოდა (Kvashilava, 2011: 220).

როგორც ჩანს, ჩვენს მიერ მიკვლეული საბუთი ამ მიმონერის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია. იკვეთება, რომ საჩივრის დასაწერად ლევანი საგანგებოდ მისი მამულიდან –

სოფელი ბედია – ყულევში (რედუტ-კალეში) ჩასულა, სადაც დასავლეთ საქართველოში დისლოცირებული რუსული საოკუპაციო ჯარების მთავარი მომარაგების ცენტრი მდებარეობდა.

ლევან შარვაშიძე კიდევ რამდენიმე წლის მანძილზე ჩანს. 1812 წელს, ის გახდა ერთ-ერთი ორგანიზატორი სამურზაყანოს მოურავად დაქვეითებული მისი ძმისშვილის მკვლელობისა. ლევან შარვაშიძე, ადამიანი, რომელიც მთელი ცხოვრება სამურზაყანოს აფხაზეთისა და ოდიშის გავლენისგან ჩამოშორებისთვის იბრძოდა და მისთვის მიუღებელი იყო სამურზაყანოს მფლობელ შარვაშიძეთა დადიანების „მოურავებად“ გადაქცევა. 1812წ. დეკემბერში სამეგრელოს მთავარმა გრიგოლ V-მ, საბოლოოდ შეძლო, ლევანის დამარცხება, მაგრამ, ამ უკანასკნელის ხანდაზმულობის გამო, მისი დასჯისაგან თავი შეიკავა (Kvashilava, 2011: 236-245).

ამის შემდეგ, როგორც ჩანს ის მალევე გარდაიცვალა ან იმდენად ჩამოშორდა ყველაფერს, რომ წყაროები მას უკვე აღარ ახსენებენ.

ამრიგად, ლევან შარვაშიძე დიდი ამბიციების მქონე მმართველი იყო, რომელთან კავშირს ესწრაფვოდნენ იმერეთის მეფე და აფხაზეთის მთავარიც. მან დაარღვია პაპისა და მამის „ტრადიცია“, რომელიც გამორიცხავდა სამურზაყანოს ხელისუფალთა პოლიტიკურ აქტიურობას მათი სამფლობელოს ფარგლებს გარეთ. ლევანის დროს კი ეს შეიცვალა. ამიერიდან სამურზაყანოელი შარვაშიძეები აქტიურად მონაწილეობენ მათი სამფლობელოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით თუ ჩრდილო-დასავლეთით განვითარებულ პროცესებში, რიგ შემთხვევაშიც, თავადაც კი აძლევდნენ გარკვეულ მიმართულებას ამ პროცესების განვითარებას. ჩვენს მიერ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილი საბუთი სწორედ მას ეკუთვნის და, სხვა წყაროებით დადასტურებულ, კონკრეტულ ისტორიულ ამბებს ასახავს. როგორც დოკუმენტი მონაწილეს, სამურზაყანოში მფლობელთა თუ სხვა წარჩინებულთა კარზე საქმის წარმოების ძირითადი ენა ქართული იყო, რაც ძირშივე ანადგურებს სეპარატისტ კოლეგათა მტკიცებას, თითქოს ეს მხარე ქართულ კულტურულ-პოლიტიკურ სივრცეს არასდროს მიეკუთვნებოდა.

წყაროები და ლიტერატურა:

1. Akty, 1868 – Akty, collected by the Caucasian Archaographic Commission. Archive of Main Directorate of the Viceroy of the Caucasus. Published by Editing of Chairman of Commission **Adolph Berge**. Vol. 2. Tiflis, 1868 (*Akty, sobrannye Kavkazskoyu Arkheograficheskoyu Kommissieyu. Arkhiv glavnogo upravleniya Namestnika Kavkazskogo. Napechatan pod redaktsieyu predsedatelya kommissii Ad. Berzhe. T. 2. Tiflis, 1868*);
2. Akty, 1870 – Akty, collected by the Caucasian Archaographic Commission. Archive of Main Directorate of the Viceroy of the Caucasus. Published by Editing of Chairman of Commission **Adolph Berge**. Vol. 4. Tiflis, 1870 (*Akty, sobrannye Kavkazskoyu Arkheograficheskoyu Kommissieyu. Arkhiv glavnogo upravleniya Namestnika Kavkazskogo. Napechatan pod redaktsieyu predsedatelya kommissii Ad. Berzhe. T. 4. Tiflis, 1870*);
3. Bronevskiy, 1823 – The Newest Geographical and Historical Notices About the Caucasus. Collected and supplemented by **S. Bronevskiy**. Part 1. Moscow, 1823 (*Noveishiya geograficheskaya i istoricheskaya izvestiya o Kavkaze. Sobrannyya i poplnennyya S. Bronesvkim. Moskva, 1823*);
4. Dadiani, 1962 – **Dadiani Niko**. The Life of Georgians. The Text is published, prologue, research, commentaries, annex and dictionary are made by Shota Burjanadze. Tbilisi, 1962 (*qartvelt tskhovreba. teqsti gamosca, tsinasitk'vaoba, gamokvleva, komentarebi, sadzieblebi da leqsikoni daurto sh. burjanadzem. tbilisi, 1962*);
5. Reineggs, 2002 – **Reineggs Jakob**. Travelling in Georgia. Translated from German, Prologue and Annex

NEWLY DISCOVERED DOCUMENT OF LEVAN SHARVASHIDZE

- Kakha Kvashilava** Phd in History, Associate Professor, Department of History, Sokhumi State University, Georgia, 0186, Tbilisi, 61 Politkovskaya St.
E-mail: kvashilava@sou.edu.ge
- Tea Kartvelishvili** PhD in History, Senior Researcher, Department of Source Criticism and Diplomacy, Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts, Georgia, 1093, Tbilisi, Aleksidze St., 1/3.
E-mail: tkartvelishvili@manuscript.ac.ge

Presented by Institute of History and Culture at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The paper examines and introduces into scientific circulation a new historical document found at Korneli Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts: “A Letter of Abkhaz Prince Levan Sharvashidze to the Unknown Person from Kulevi”. The document was created on February 4, 1809 in Kulevi (Redut Kale) where the main logistic center of Russian occupation army was located in Western Georgia. By that time Levan Sharvashidze had been an ex-ruler of Samurzakano. He was a person with great ambitions and being a ruler of Samurzakano he tried to liberate his principedom from political influence of Odishi and Abkhazia. The analysis of the document has shown that its author is really Levan Sharvashidze and reflects specific historical events. According to the document Samurzakano rulers or other nobles’ office language was Georgian. It points out the text itself, as well as the ring of Levan Sharvashidze’s seal. This fact completely destroys the “assertion” of the separatist colleagues that this historical province has never belonged to the Georgian historical-ethnographic space.

Keywords: *Levan Sharvashidze, Samurzakano, Abkhazia, Odishi, Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts.*

კუთალიების საგვარეულო და ძველი აბასთუმანი

გურამ კუტალია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0128, ი. ჭავჭავაძის გამზ.1.

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნაშრომში გაზიარებულია დებულება, რომ გვარები, რომელთა ფუძეა „კუტ“, გავრცელებულია არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში, როგორც ამას ადასტურებენ აკადემიკოსი დ. მუსხელიშვილი და ჩეხი პროფესორი ი. კუტა. გვარები „კუტა“ და „კუტალა“ გავრცელებულია ინდოეთში, ესპანეთში, ალბანეთსა და სხვა ადგილებში (იხ. ვებ-გვერდი Forbears IO). მეგრულ ენაზე „კუტა“ ნიშნავს „პატარას“ (ცხადაია, 2000). ამიტომ მეგრელებმა ასე დაარქვეს თავიანთ ჩვილებს. „კუტალი“ გამოიყენებოდა საქართველოში სხვა მნიშვნელობითაც. ნიკო ჩუბინაშვილის განმარტებით, „კუტალი“ ნიშნავს წყლის ჭურჭელს. ჭაბუა ამირეჯიბი თავის რომანში „დათა თუთაშხია“ წერდა: „მან კუტალით წყალი შემოიტანა“. „კუტალი“ ერქვა დასახლებულ ადგილსაც. სხვადასხვა წყაროდან ვიცით, რომ ანტიკურ ეპოქაში კოლხეთის სამეფო ცენტრს „კუტაია“ (აპოლონიოს როდოსელი) ერქვა. ასე რომ, გვარის „კუტალია“ ახსნისას უნდა განვიხილოთ სხვადასხვა ფაქტორი.

ნაშრომში მოცემულია ცნობები კუტალიების გვარის ცნობილი წარმომადგენლების, აგრეთვე, სოფელ ძველი აბასთუმნის ადგილმდებარეობისა და თავად ამ სოფლის სახელის წარმოშობის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: კუტა, კუტალია, ძველი აბასთუმანი, კუტალა.

ჯერ გვარის წარმომავლობის შესახებ

გვარები კუტალია, კუტალიეშვილი, კუტალაძე, რომლებსაც ვხვდებით საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, განეკუთვნებიან „კუტ“-ფუძიანი გვარების რიცხვს, თუმცა „კუტ“-ფუძიანი გვარები, როგორც აკად. დ. მუსხელიშვილი ამტკიცებს, გავრცელებულია არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში და უკავშირდება „წარმართული ღმერთის სახელს“. **ანალოგიური აზრი მე მომისმენია ერთი ჩეხი მეცნიერისგანაც, რომლის გვარი „კუტა“ იყო.** მოსკოვში ყოფნის დროს, გვისაუბრია რა მისი გვარის წარმომავლობაზე, ჩეხ მეცნიერს უთქვამს, რომ ამ გვარის წარმომადგენელი მარტო მე როდი ვარ, სხვაც ბევრია ჩეხეთში და მისი წარმოშობა „წარმართულ ხანას“ უკავშირდებაო. საძიებელში (კატალოგში) ხშირად შევხვედრივარ (როგორც მოსკოვში, ისე თბილისში) ამ მეცნიერის „კუტას“ გვარით გამოცემულ წიგნებს.

არ გამოვირიცხავ, რომ „კუტ“-ფუძიანი გვარების წარმოშობა, მართლაც, „წარმართულ ხანას“ ან „წარმართული ღმერთის სახელს“ უკავშირდებოდეს, თუმცა, არც იმის უგულვებელყოფა შეიძლება, რომ „კუტ“-ფუძიანი ისეთი გვარები, როგორიცაა კუტალია, კუტალაძე, კუტალიეშვილი – წარმოდგებოდეს ან სიტყვა „კუტასაგან“, რომელიც მეგრულად სხვა არაფერს ნიშნავს, თუ არა „**პატარას**“, ან **პიროვნების საკუთარი სახელის ან ადგილის სახელწოდებისაგან.** „პატარიდან“ წარმოდგება სახელები – „კუტა“ და „კუტალა“ (Tekhadaia, 2000). სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში „კუტა“

პატარა მაგალობელი ჩიტია (ეს სიტყვა და მისი ახსნა ლექსიკონის ბოლო გამოცემაში რატომღაც გააქრეს!). „კუტალა“ მეგრულ ზღაპარში – „ყვავილ-ბატონებში“ მეანკესე-მეთევზის სახელია. ჯანაშიას სახელობის მუზეუმში გამოფენილ ნივთებს შორის მე მინახავს ერთი პატარა სპილენძის დოქი (თუნგი), რომელსაც ქვემოთ ჰქონდა მინანერი: „კუტალი“. ნიკო ჩუბინაშვილის **განმარტებით** „კუტალი“ სარქვეანს, წყლის სასმისს ნიშნავს. ჩანს, ეს სასმისი გვიანაც გამოიყენებოდა, აკი ჭაბუა ამირეჯიბს **„დათა თუთაშხიაში“ უნერია: „კუტალით წყალი შემოიტანაო“**. XV-XVII საუკუნეების წყაროებიდან ვიგებთ, რომ „კუტალი“ **დასახლებული ადგილის სახელწოდებაც იყო. ამ წყაროებში ერთგან ნათქვამია, რომ 1464 წელს ეს ადგილი (ანუ „კუტალი“) ქართლის კათალიკოსს – მარკოზს ადელაშვილისათვის დაუმტკიცებია (Annotated Dictionary of Persons, 1993: 57).** წყაროებიდან ისიც ვიცით, რომ ძველად კოლხეთის სამეფოს ცენტრი „კუტაია“ იყო. ასე მოგვითხრობს აპოლონიოს როდოსელი. ამგვარად, გვარი კუტალიას წარმომავლობის ახსნისას მრავალი ფაქტორის გათვალისწინება გვმართებს. თუ არაფერს ვიტყვით იმაზე, რომ იგი შეიძლება უკავშირდებოდეს „წარმართული ღმერთის სახელს“, უპირველესად, ის მაინც უნდა ითქვას, რომ სხვა ქართული გვარების – პატარაიას, პატარიძის მსგავსად, რომლებსაც საფუძვლად უდევს ქართული სიტყვა „პატარა“, გვარი კუტალიაც შეიძლება წარმოდგებოდეს „პატარას“ აღმნიშვნელი „კუტა“ ან „კუტალას“ სახელისაგან. „კუტალას“ („კუტალის“) გვარის ადამიანები დასტურდებიან ინდოეთშიც, ესპანეთშიც, ალბანეთშიც და სხვაგანაც (იხ. ინტერნეტ საიტი – Forbears IO). ერთი სიტყვით, „კუტა“ და „კუტალა“ სულაც არ არის სათაკილო სიტყვები, თუმცა, სამწუხაროდ ცოტანი როდი არიან ტვინნაღრძობი ადამიანები, რომლებიც არაფრად დაგიდევენ ამ სიტყვის („კუტას“ თუ „კუტალის“) ნამდვილ მნიშვნელობას და იმის ცდაში არიან, რომ იგი მათთვის მიუღებელ პიროვნებას (თუნდაც სულაც უღირსს) ფალოსის მნიშვნელობით მოარგონ, ამით ისინი გულსა სტკენენ არა მარტო ამ პიროვნებას, არამედ მთელ იმ კუთხეს, სადაც ეს სიტყვა სულ სხვა მნიშვნელობით იხმარება და, როგორც ვთქვით, სულაც არ არის სათაკილო. ასე რომ არ იყოს, თქვენ თვითონ განსაჯეთ, მეგრელი კაცი იმდენად სულელია, რომ თავის შვილს ფალოსის სახელს დაარქმევდა? არადა, ხომ ცნობილია, რომ არც თუ შორეულ წარსულში მეგრელი მშობლები დიდი სიამოვნებით არქმევდნენ თავიანთ შვილებს სახელს „კუტა“. მე თვითონ ვიცნობდი სოფელ ურთის (აბასთუმნის მოსაზღვრე სოფელია) მაცხოვრებელს, წარმოსადეგი გარეგნობის და საკმაოდ გონიერ ადამიანს, **კუტა ქორთუას**, რომელიც თანასოფლელებს შორის დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა, ჭკუას ეკითხებოდნენ; მას სამი ვაჟი და ორი ქალიშვილი ყავდა, **80** წლის ასაკში გარდაიცვალა, ნეკროლოგში მას შვილები კუტა ქორთუად მოიხსენებდნენ, სხვა სახელი არ ჰქონდა.

ასეთია კუტალია – გვარის წარმომავლობა, რაც ერთიანად არ იმეორებს იაკობ ახუაშვილისეულ ახსნას (Kutalia, 2006: 42).

კუტალიები და ამ გვარის სახელოვანი წარმომადგენლები

კუტალიების გვარი არც ისე მრავალრიცხოვანია. 2002 წლის აღწერის მიხედვით, მათი რაოდენობა საქართველოში 720 სული იყო. აქედან ყველაზე მეტი, 488 სული, ზუგდიდის რაიონში ცხოვრობდა, 77 – თბილისში, 30 – ფოთში. ამ გვარის ბუდეა ურთის მთაზე შეფენილი სოფელი ხეთა. ძველად, სწორედ ხეთიდან გადასულან კუტალიები სოფელ ძველ აბასთუმანში, რომელიც ურთის მთის გადაღმა მდებარეობს. აქ დღეს კუტალიების 65 კომლია. ხეთაში დარჩენილა მხოლოდ 29 კომლი. კუტალიები სახლობენ, აგრეთვე, ჭითანყარში (12 კომლი), დიდ ნეძში (4 კომლი), ხობში (3 კომლი), კოკში (4 კომლი), ჭკადუაშში (3 კომლი), ახალსოფელში (4 კომლი) და სხვაგან.

გვარი კუტალია მრავალგზის გვხვდება ისტორიულ საბუთებში. ირკვევა, რომ მათი

უმრავლესობა გლეხები იყვნენ, თუმცა მრავლად ჰყავდათ საეკლესიო მოღვაწეები (Vartagava, Kutalia). მათ შორის აზნაურებიც იყვნენ. მაგ, სოფელ აბასთუმანში (საალანოში) იყო სახნავი ადგილი – ნაკუთალუ, რომელიც ეკუთვნოდა აზნაურ კუთალიას და ამ მიწას ათოხნიებდა გლეხებს (Tckhadaia, 2000).

აღსანიშნავია, რომ კუთალიების გვარში საკმაოდ ბევრია სახელოვანი ადამიანი. ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ბოლოს (1894 წლის 28 ოქტომბერს) გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა ვრცელი ნეკროლოგი, რომელმაც მკითხველს აუწყა, რომ უდროოდ (19 წლის ასაკში) გარდაიცვალა თბილისის სასულიერო სემინარიის მეხუთე კურსის მოწაფე **გრიგოლ მერაბის ძე კუთალია**. მაშინდელ სემინარიაში 412 მოწაფე სწავლობდა, მათ შორის იყვნენ **ია ეკალაძე, ილო აგლაძე, იპოლიტე ვართაგავა, კორნელი კეკელიძე, კონდრატე თათარიშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, ლადო კეცხოველი, სოსო ჯულაშვილი** (მომავალი სტალინი) და სხვა შემდეგში ცნობილი ადამიანი. ამ მოწაფეებიდან გამორჩეული მაინც გრიგოლი იყო. **იპოლიტე ვართაგავას თქმით**, ის იყო „ძლიერი ნიჭის და განსაკუთრებული მეხსიერების პატრონი“. იმავეს იმეორებს იგი, როცა წერს: „ორმოცდაოთხი წელიწადი ვმასწავლებლობ, ათასობით მოსწავლე მყოლია, მაგრამ გრიგოლისთანა დიდი გონებრივი ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი (არ ვაზვიადებ) არ შემხვედრია“ (Vartagava, 1956: 139; Vartagava, Memories, Manuscript: 150). მას ყველა საგანში შეფასება „ხუთი“ ყავდა. იგი ენების ცოდნითაც გამოირჩეოდა, ზედმინევით ფლობდა ბერძნულ, ლათინურ და რუსულ ენებს; თხზულებებსაც უნაკლოდ წერდა, ყოველი მისი ნაწერი ხუთზე იყო შეფასებული. იყო დიდი შრომისმოყვარეც, ბევრს კითხულობდა, ნაკითხული ჰქონდა ევროპელი, რუსი და ქართველი კლასიკოსი მწერლების (**თეკერეის, ჰიუგოს, სტენდალის, ნეკრასოვის, ტურგენევის, დოსტოევსკის, ლევ ტოლსტოის, დ. გურამიშვილის, ილ. ჭავჭავაძის, აკ. წერეთლის და სხვ.**) თხზულებანი; განსაკუთრებით ყვარებია პუშკინი, რომლის ყველა პოემა და ცნობილი ლექსი ზეპირად იცოდა. ეტანებოდა აკრძალულ წიგნებსა და ჟურნალ-გაზეთებსაც, კითხულობდა ბელინსკის, ჩერნიშევსკის, დობროლინოვის. მას შემოქმედებითი წვაც ჰქონია, დარჩა დაუმთავრებელი „დღიურები და მოთხრობები“ და რომ დასცლოდა, დარწმუნებით ამბობს იპ. ვართაგავა, მისგან „დიდი მწერალი ან დიდი მეცნიერი“ გამოვიდოდა (Vartagava, Memories, Manuscript: 140). ის არც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისაგან იყო მოწყვეტილი. ჩანს, დიდმა ილიამ ყველაფერი ეს კარგად იცოდა და შეჰხაროდა კიდევ „ბუნებისაგან მომადლებული ნიჭის“ გაფურჩქვნას (Chavchavadze, 1957: 60), მაგრამ მუხთალმა ბედმა მისი ნიჭი და მომავალი მკერდიდგან უდროოდ მოსწყვიტა ჩვენს ქვეყანას, რასაც არ შეიძლება არ დაემწუხრებინა დიდი პოეტი; სხვაგვარად რითი ავხსნათ ის, რომ მან თავის გაზეთში სემინარიის 19 წლის მოწაფის გარდაცვალებას მიუძღვნა ნეკროლოგი. ასეთი რამ მანამდე არ მომხდარა.

ჩვენ არ ვამბობთ, რომ ნეკროლოგის ავტორი ილია იყო, მაგრამ მის დამწერს მშვენივრად ესმოდა დიდი პოეტის გულისთქმა და წუხილი, აკი წერდა: ხელიდან გამოგვეცალა ჩვენი გრიგოლი, „სიამაყე, იმედი და მშვენება“ სემინარიისა, რომელსაც გამოუთქმელი სიყვარულითა და პატივისცემით ეკიდებოდნენ მოწაფეები და მასწავლებლები. „რომ გეკითხათ, ვინ არის თქვენში უფრო უკეთესი მოწაფეო, ყველა ამაყად გიჩვენებდათ გრიგოლს“, „დიახ, გრიგოლი მშვენება იყო მთელი სემინარიისა; დიდის იმედით შეჰხაროდნენ მის ნიჭსა და მომავალს, „მაგრამ მუხთალმა ბედმა, ამხანაგებისა და მასწავლებლების სამწუხაროდ, ეს მომავალი მოღვაწე მკერდიდგან უდროოდ მოსწყვიტა ჩვენს ქვეყანას (ივერია, 1894, #228).

მოწაფეებისა და მასწავლებლების სიყვარული აისახა იმ **ეპიტაფიაშიც**, რომელიც ამოუჭრიათ გრიგოლის საფლავზე აღმართული ძეგლის მარმარილოს დაფაზე, მასში ნათქვამი იყო:

შენი უმანკო არსება
 დარჩება ჩვენს ხსოვნაშია,
 სანამ ვიქნებით სტუმრებად
 ამ უნდო ქვეყანაშია.

ამხანაგები (Vartagava, Memories, Manuscript: 150).

მართალია, ეს ტექსტი სრულებით არ იყო პოეტური და ღრმად შინაარსიანი, მაგრამ იგი მაინც გულში ჩამწვდომია, გამოხატავდა რა მაშინდელი მოწაფეების სულიერ განწყობას.

სამწუხაროდ, ამ წარწერით აღმართული ძეგლი კუკიის სასაფლაოზე დღეს არ იძებნება. ყოველ შემთხვევაში ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ.

გრიგოლ კუტალიაზე საუბრის დასასრულს, არ შეიძლება არ შევეხოთ მასზე მოგონებების ავტორს, იპ. ვართაგავას, არა მარტო იმიტომ, რომ იგი ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე იყო, არამედ იმიტომაც, რომ იგი გრიგოლს ნათესავად ერგებოდა, თანატოლები იყვნენ, დაიბადნენ რა სოფელ ხეთაში, ერთად იზრდებოდნენ და ერთმანეთიც უყვარდათ; ერთდროულად სწავლობდნენ სენაკის სასულიერო სასწავლებელსა და თბილისის სასულიერო სემინარიაში და ერთმანეთის ჭირ-ვარამსაც იყოფდნენ. იპ. ვართაგავას სხვა კუტალიებთანაც ჰქონდა ნათესაური კავშირი. მაგალითად, ბებიათაძის – მამის დედა – ზესაია კუტალიების ოჯახიდან იყო გამოსული, გვარად კუტალია იყო. იპოლიტეს ბიძაშვილი ფოტინე გათხოვილი იყო მედავითნე ბეჟა კუტალიაზე. ასევე, ნათესავად ერგებოდა მას დიანოზ კუტალიაც, რომელიც იყო საკუტალიოს (აბასთუმანში) ეკლესიის მღვდელმსახური. დიანოზი და მისი და, – იგონებს იპოლიტე, „უნუგემოდ და შეუნყვეტლივ“ დასტიროდნენ იპოლიტეს აღმზრდელი ბიძის ფილიპეს გარდაცვალებას (Vartagava, Memories, Manuscript: 9, 19, 35).

სიმბოლურია, რომ გრიგოლ კუტალიას გარდაცვალების ასი წლის თავზე (XX ს. 90-იან წლებში) კუტალიების გვარში კვლავ გამოჩნდა გამორჩეულად ნიჭიერი ახალგაზრდა ლაშა-გიორგი კუტალია, რომელმაც 16 წლის ასაკში ქართულად თარგმნა ერთ-ერთი თანამედროვე გერმანელი მწერლის საკმაოდ მოზრდილი რომანი, რაც მაშინვე გამოიცა. ამ პოლიგლოტმა (ექვესი ენის მცოდნემ) წარმატებით დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი, გაიარა ასპირანტურის კურსი, დაიცვა საკანდიდატო (23 წლის ასაკში) და სადოქტორო (26 წლის ასაკში) დისერტაციები, სამი წელი სტაჟირებაზეც იყო ავსტრიაში და გერმანიაში. მოელოდნენ, რომ მას დიდი წარმატებები ექნებოდა დიპლომატიის სფეროში, მაგრამ ეს რატომღაც (!) არ მოხდა. ამჟამად ის ლექციებს კითხულობს ბათუმის უნივერსიტეტში, არის რამდენიმე სქელტანიანი წიგნის ავტორი და რუმინელი ქალის მეუღლე. რამდენიმე წიგნის ავტორია მისი უმცროსი და – რუსუდანიც, რომელმაც ასევე იურიდიული ფაკულტეტი დაამთავრა, გათხოვდა და გახდა შვილების დედა. ორივე და-ძმის ნიჭიერებაზე, ალბათ, სასიკეთო გავლენა მოახდინა მამისა და დიდი ბაბუის გენებმა. მამა – გიორგი კუტალია, რომელიც იყო ნიჭიერი იურისტი, წლების განმავლობაში იყო ხობის პროკურორი და მოსამართლე. რაც შეეხება დიდ ბაბუას – ასევე გიორგი კუტალიას, სოფელ აბასთუმნის კოლორიტი და ბრძენკაცი იყო, რომელსაც წიგნიერი განათლების უქონლობის მიუხედავად, საოცრად საღი აზროვნება გააჩნდა. ხშირად შევხვედრივარ მას, მიყვარდა მასთან საუბარი და ამ საუბარში დამიჭერია კიდევ აზრები (მაგალითად ის, რომ „ადამიანი იმდენს უნდა მოეჭიდოს, რისი აწევაც მის მხრებს ან მის გონებას შეუძლია“, „არც ის გლეხი ვარგა, ვინც დაუფიქრებლად ჩააგდებს თესლს ქვიშასა და თიხაში“, „შვილო, თუ გადაწყვიტე რაიმეს გაკეთება, იჩქარე ის გააკეთო“ და სხვა), რომლებსაც შემდეგში ანტიკური ხანის მოაზროვნეებთან (ციცერონთან, ჰორაციუსთან, ვერგილიუსთან, სალისტიუსთან და სხვებთან) შევხვედრივარ და წამიკითხავს. ჩვენს გიორგი ბიძიას ეს ავტორები არა თუ წაუკითხავს, არამედ არც

გაუგონია, მხოლოდ საკუთარ დაკვირვებასა და გამოცდილებას ეფუძნებოდა მისი გამონათქვამები.

მას დარჩა არა მარტო გონიერი შვილიშვილები, არამედ შვილებიც: ჯუბუ, ბაძუ, ძეგვე და ბუცა. ბაძუ იყო ფოთის V საშუალო სკოლის დირექტორი, საოცრად გონიერი და მჭერმეტყველი კაცი; ჯუბუ ქარიატას საშუალო სკოლის დირექტორი იყო.

გამორჩეული კუთალიები იყვნენ ვლადიმერი და მისი შვილები. ობლობაში გაზრდილმა ვლადიმერმა ჯერ აბასთუმნის საშუალო სკოლა დაამთავრა და შემდეგ დედის (ძაუს) ძალისხმევით სწავლა გააგრძელა ლენინგრადში (ამჟამად პეტერბურგში), იქვე დაიცვა საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები, გახდა პროფესორი და ლექციებს კითხულობდა ამავე ქალაქის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში, ვიდრე 1989 წელს ტრაგიკულად არ დაიღუპა. დაკრძალულია მშობლიურ სოფელში.

ვლადიმერი საოცრად მოსიყვარულე და ყურადღებიანი კაცი იყო, გვერდში ამოდგომა იცოდა. რა დამაზინებებს იმ დიდ ყურადღებას, რომელიც მან გამოიჩინა მამაჩემის მიმართ, გარდაცვალებამდე ცოტა ხნით ადრე, როცა მისთვის ცნობილი გახდა, რომ რამდენიმე ოპერაციის შემდეგაც მამაჩემის ჯანმრთელობა არ იყო სახარბიელო, იგი მაშინვე თბილისში ჩამოფრინდა, მოგვაკითხა ბინაში და დაბეჯითებით მოითხოვა, რომ მამა ლენინგრადში წაგვეყვანა. თვითონვე გაიღო ხარჯები მის გადასაფრენად. როგორც კი ჩავფრინდით ლენინგრადში, მაშინათვე დაანვინა სამხედრო ჰოსპიტალში ცნობილი პროფესორისა და გენერლის მეთვალყურეობის ქვეშ. ოპერაციამდე და ოპერაციის შემდეგაც თავზე ადგა მამაჩემს, ექიმების კონტროლქვეშ ჰყავდა. ასეთი ყურადღებიანი იყო ის. ღმერთმა გაანათლოს მისი სული.

რაც შეეხება მის შვილებს – დენიკოს და მურთაზს, მამასავით წარმატებულები და თანამემამულეთა მოსიყვარულენი არიან. დენიკო ცნობილი ქირურგი და მედიცინის დოქტორია, მუშაობს პეტერბურგის ერთ-ერთ კლინიკაში, მედიცინის დოქტორია მისი ქალიშვილი ეკაც, რომელსაც თბილისში, ჭავჭავაძის პროსპექტზე გახსნილი აქვს კლინიკა, ცნობილი სტომატოლოგია. მედიცინის დოქტორია დენიკოს და – მაცვალაც, რომელიც ზუგდიდში საქმიანობს. სახელგანთქმული ინჟინერია დენიკოს ძმა – მურთაზი, რომელიც, ასევე, პეტერბურგში ცხოვრობს.

წარმატებული შვილების მამაა ვლადიმერის ძმა, დათიკო კუთალია, რომელიც პროფესიით მათემატიკოსი იყო. მისი შვილები სოსო და რეზო ცნობილი ბიზნესმენები არიან და მოღვაწეობენ პეტერბურგში. მათ იცნობენ არა მარტო რუსეთში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც. ასევე ცნობილია მათი და – ვენიკო, პროფესიით ექიმი, რომელიც ზუგდიდში საქმიანობს.

უინტერესო არც პლატონ კუთალიას შვილების და შვილიშვილების ისტორიაა. თომა კუთალია – ერთ-ერთი შვილი პლატონისა, ერთი ხანობა სამტრედიასა და ფოთში პარტიულ მოღვაწეობას ეწეოდა, აბასთუმანში საშუალო სკოლის დირექტორიც იყო. იგი დაქორწინებული იყო ანიკო ნორაკიძეზე, ასევე პედაგოგზე. რაც შეეხება მათ შვილებს – ლიანას, იურის და თამაზის, სამივემ უმაღლესი განათლება რუსეთში მიიღო. იურიმ და თამაზმა იქვე, პერმის სატელეფონო ქარხანაში, დაიწყეს შრომითი საქმიანობა და სულ მალე ისეთი ავტორიტეტიც კი მოიპოვეს, რომ იური დაანინაურეს ქარხნის დირექტორად, თამაზი კი ტექნოლოგად. ძმების წარმატებების შესახებ ხშირად იბეჭდებოდა წერილები, მაგრამ, სამწუხაროდ, ისინი უდროოდ აღესრულნენ. დასაფლავებული არიან თავიანთ მშობლიურ სოფელში. მათ დარჩათ შვილები და შვილიშვილები. რაც შეეხება მათ დას – ლიანას, მან თავისი შრომითი საქმიანობა მშობლიურ აბასთუმანში გააგრძელა და სახელი გაითქვა როგორც წარმატებულმა ექიმმა, სახალხო მკურნალმა. იგი არა მარტო თავის სოფელში, არამედ მთელ რაიონში დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს, ხშირად ინვევენ თბილისში.

იგი ორი შვილის დედაა, ჰყავს შვილიშვილებიც.

წარმატებული ექიმია აგრეთვე მისი ბიძაშვილი ლუიზა გერმანეს ასული კუტალია, რომელმაც პეტერბურგში მიიღო უმაღლესი განათლება, შრომით საქმიანობას კი ხელი მიჰყო ზუგდიდში, აქვე დაოჯახდა, ეყოლა ორი შვილი: ვაჟი და ქალიშვილი. ქალიშვილი, სამწუხაროდ, ადრევე გარდაეცვალა. ყავს შვილიშვილები. რაც შეეხება მის ძმებს – დემურის და გონერის, მათაც უმაღლესი განათლება პეტერბურგში მიიღეს, ინჟინრები არიან. სამწუხაროდ, დემური პეტერბურგშივე გარდაიცვალა, გონერი კი თავის მშობლიურ სოფელში ეწევა სამეურნეო საქმეს, ყავს მეუღლე და შვილები.

პედაგოგიური მოღვაწეობით სახელი გაითქვა ზაირა ფეოდოსის ასულმა კუტალიამ. მისი მეუღლე – ვუკოლ კალანდია კი წარმატებული აგრონომია. მათ ყავთ შვილები და შვილიშვილები.

უაღრესად საინტერესოა გურამ კორჩას ძე კუტალიას ბიოგრაფია, მან პეტერბურგში მიიღო უმაღლესი განათლება, იქვე დაოჯახდა და მუშაობდა სიცოცხლის ბოლომდე. 2008 წელს, აგვისტოს დღეებში, როცა ტელევიზიით მოისმინა, რომ დაიბოძა საქართველოს ქალაქები და სოფლები, მათ შორის მისი მშობლიური სოფელიც, მას გული გაუსკდა და გარდაიცვალა. დარჩა ორი ქალიშვილი. ორივე ქართველზეა გათხოვილი. ყავს შვილიშვილები.

წარმატებული იყო პლატონ კუტალიას უფროსი შვილის მამანტი კუტალიას პედაგოგიური მოღვაწეობაც. იგი აბასთუმნის საშუალო სკოლის ერთ-ერთი დამაარსებელი და დამსახურებული პედაგოგია, კარგი მეოჯახე და მეუღლე, რომელიც წლების განმავლობაში იყო სკოლის სასწავლო ნაწილის გამგე და ბიოლოგია-ქიმიის მასწავლებელი. დაქორწინებული იყო თამარ ნაროუშვილზე, **საოცრად მორწმუნე და ოჯახის ერთგულ ადამიანზე**, პროფესიით ბუღალტერზე, რომელმაც ოთხი შვილი აღუზარდა ქვეყანას. ის იყო შვილებზე გადაყოლილი დედა, რომელიც თავის ოთხ სტუდენტ შვილს, თბილისში რომ სწავლობდნენ, სისტემატურად აკითხავდა „დამძიმებული“, ხუთი-ექვსი ადგილი ეკავა მის ტვირთს, რომლის საერთო წონა ხშირად 50-60 კგ-ს აღემატებოდა. ეს მეტად მძიმე ტვირთი იყო პატარა ქალისთვის. დატვირთული იყო მამაჩემის, მამანტი კუტალიას სამუშაო დღეებიც, სკოლაში 5-6 გაკვეთილის ჩატარების შემდეგ, ოჯახში რომ ბრუნდებოდა, სამეურნეო საქმიანობასაც ეწეოდა, ამუშევებდა ოჯახიდან დაშორებულ მიწის რამდენიმე ნაკვეთს, მოჰყავდა სიმინდი და ლობიო, უვლიდა შინაურ საქონელს და ა.შ. მას მოღვაწეობა საბჭოთა სინამდვილეში მოუწია და, შესაბამისად, დაჯილდოებული იყო მაშინდელი მაღალი ჯილდოებით, ლენინისა და შრომის ნითელი დროშის ორდენებითა და მედლებით. ატარებდა საქართველოს დამსახურებული მასწავლებლის საპატიო წოდებას.

რაც შეეხება მამანტის და თამარის შვილებს – მიმოზას, ციურის და გურამს, მათ მეცნიერულ საქმიანობაში გამოიჩინეს თავი. მიმოზა იყო თსუ ნახევარგამტარების ინსტიტუტის თანამშრომელი, მათემატიკოს-პროგრამისტი, რომლის მონაცემებს ფართოდ იყენებდნენ ფუნდამენტალურ მეცნიერულ შრომებში. მას ამ შრომების თანაავტორადაც მოიხსენიებდნენ. იმავე საქმიანობას ეწეოდა მისი მეუღლეც, ფიზიკის მეცნიერებათა დოქტორი, მურად ჩარგეიშვილი. მათ დარჩათ ქალიშვილი თეა და შვილიშვილი – თამარი.

ციური კი, რომელმაც დაამთავრა თსუ ფილოსოფიის ფაკულტეტი, უცხო ენების ინსტიტუტი და გახდა ინგლისური ენის სპეციალისტი, ავტორია არაერთი წიგნისა და სახელმძღვანელოსი. არაერთი წიგნის ავტორი იყო მისი მეუღლე – ენვერ მაჩიტაძეც, მათემატიკოსი, რომელიც ტრავიკულად დაიღუპა. მათ დარჩათ ქალიშვილი – მაია მაჩიტაძე, რომელმაც პოლიტექნიკური უნივერსიტეტი დაამთავრა.

მეცნიერულ საქმიანობას ეწევა გურამ კუტალიაც (ამ წერილის ავტორი), **ისტორიულ**

მეცნიერებათა დოქტორი და პროფესორი, ავტორი 150-ზე მეტი სამეცნიერო სტატიის, მონოგრაფიის, თარგმანებისა და სახელმძღვანელოსი. წლების განმავლობაში იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შუა საუკუნეების ისტორიის კათედრის გამგე, გამოზრდილი ჰყავს 12 მეცნიერებათა დოქტორი და პროფესორი. იყო თსუ დიდი საბჭოს წევრი, სწავლული მდივანი და წევრი მსოფლიო ისტორიის სადისერტაციო საბჭოსი, რომელიც ისტორიის ფაკულტეტზე მოქმედებდა. მანვე დაარსა სამეცნიერო კრებული – „შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები“, მისსავე რედაქტორობით გამოვიდა 7 კრებული. იგი იყო სხვა არაერთი კრებულის სარედაქციო კოლეგიის წევრი. დაჯილდოვებულია ღირსების ორდენით და ივ. ჯავახიშვილის საიუბილეო მედლით. დაქორწინებული იყო ნატო კვარაცხელიაზე, პროფესიით ექიმზე, რომელთანაც ჰყავს შვილი – გიორგი კუტალია, რომელიც არის ეკოლოგიის, გარემოს დაცვის სპეციალისტი, სწავლობს მაგისტრატურაში.

რაც შეეხება მამანტის მეოთხე შვილს – ციალას, იგი ქიმიისა და ბიოლოგიის მასწავლებელია შამგონის საშუალო სკოლაში, დიდი ოჯახის დედაცაა, ჰყავს მეუღლე – იური შარია, რომელიც წლების განმავლობაში შამგონის საშუალო სკოლის დირექტორი იყო. მათ გამოზარდეს სამი შვილი – ეკა, თამუნა და მამუკა, მიაღებინეს უმაღლესი განათლება. სამივემ შექმნა შესანიშნავი ოჯახები, სამივეს ჰყავს სამ-სამი შვილი.

საინტერესოა ანტონ კუტალიას და მისი შვილების ისტორია. ანტონი აბასთუმანში დაიბადა და იქვე დაამთავრა საშუალო სკოლაც. ჯერ კიდევ მე-9 კლასის მოსწავლე იყო, როცა იგი „სოფსაბჭოს“ თავმჯდომარის მოადგილედ დანიშნეს, შემდეგ დაამთავრა ხეთის სასწავლებელი და ხობში დაინყო სამსახური, იქვე დაოჯახდა ლეო (ნეოლინა) გოგინაშვილზე. მოგვიანებით, იგი ფოთში გადადის და იქვე იწყებს სამსახურს, ეწევა სამეურნეო საქმიანობას. ანტონი სამამაულო ომშიც მონაწილეობდა. იბრძოდა სხვადასხვა ფრონტზე და ერთ-ერთ ბრძოლაში, მძიმედ დაჭრის შემდეგ, მას კვლავ ფოთში აბრუნებენ, სადაც აგრძელებს სამეურნეო საქმიანობას. ანტონი კარგი ცხენოსანი და მჭერმეტყველებით გამორჩეული თამადაც იყო. წარმატებულია მისი შვილების – მაყვალას, დოდოს და როსტომის საქმიანობაც. მაყვალა და დოდო არაჩვეულებრივი ადამიანები არიან, კარგი ოჯახებიც შექმნეს, მაგრამ დებს არ ეწყინებათ, თუ ვიტყვი, რომ ძმა ჰყავდათ გამორჩეული. ეს იყო სასიამოვნო გარეგნობის, მაღალი და ტანადი ახალგაზრდა, რომელიც დიდი პოპულარობით სარგებლობდა გოგოებში. როსტომი ჯერ ფოთის მე-5 საშუალო სკოლაში სწავლობდა, VIII კლასიდან კი ტექნიკუმში გააგრძელა სწავლა. სწორედ აქ, 15 წლის ასაკში, მას შეუყვარდა ნაზი ჩხარტიშვილი, საოცრად კეთილშობილური ბუნების გოგონა, რომლის ერთგული სიკვდილამდე დარჩა. მოგვიანებით (1962 წელს), ისინი დაქორწინდნენ.

გენებმა როსტომზეც იმოქმედა. იყო შესანიშნავი მჭერმეტყველი, რითაც ჰკავდა თავის დიდ ბაბუას, ასევე როსტომს, რომელიც თემის თავკაცი იყო და თავისი მჭევრმეტყველებით ხიბლავდა ხალხს. ახსოვდა რა ეს, მამანტი ნათლიამ (მამაჩემმა – გ.კ.), როგორც თვითონ იგონებდა, მას როსტომი შეარქვა და ეს სახელი მას (მანამდე რობერტს რომ ეძახდნენ) სიკვდილამდე შერჩა.

როსტომმა დაამთავრა პოლიტექნიკური უნივერსიტეტი, ერთხანს მუშაობდა შუა აზიასა და ვიეტნამში, ხოლო საქართველოში დაბრუნების შემდეგ თბილისში აგრძელებს შრომით საქმიანობას. მას წარმატებები არ დაკლებია. თავი გამოიჩინა არაერთ საქმეში, აქტიური მონაწილეობა მიიღო ეროვნულ მოძრაობაშიც. ეროვნული სულისკვეთების მატარებელი იყო. მან შვილებსა და შვილიშვილებს დაუტოვა „ანდერძი“ – დიდაქტიკური ხასიათის წიგნი, რომელშიც ეროვნული სულისკვეთების ბოლომდე ერთგული დარჩა. ამ სულისკვეთებას უნერგავდა იგი თავის შვილებსა და შვილიშვილებს, სულ ახლახან

გარდაიცვალა.

როსტომს დარჩა ორი ვაჟი – ზაზა და მამუკა და ქალიშვილი – ეკა, რომლებმაც შესანიშნავი განათლება მიიღეს და შექმნეს ღირსეული ოჯახები. ზაზა, რომელმაც დაამთავრა პოლიტექნიკური უნივერსიტეტი, 8 შვილის მამა და 3 შვილიშვილის ბაბუაა. მუშაობს ქალაქის მერიაში. მამუკამაც, ასევე, პოლიტექნიკური უნივერსიტეტი დაამთავრა, ინჟინერია და მუშაობს მეტროპოლიტენში, ჰყავს 4 შვილი. რაც შეეხება მათ დას – ეკა კუტალიას, იგი ცნობილი პარლამენტარის – ზვიად ძიძიგურის მეუღლე და 5 შვილის დედაა, სპეციალობით ფილოლოგი.

კუტალიებმა თავი გამოიჩინეს შრომით და პარტიულ საქმიანობაშიც. სახელგანთქმული მეჩაიე (მკრეფავი) და ბრიგადირი ბუცა ადამურის ასული კუტალია **იყო სოციალისტური შრომის გმირი. იგივე ჯილდოს ატარებდა მისი ძმა** – ალიომა (ალექსანდრე) კუტალიაც, რომელიც წლების განმავლობაში იყო რუხის კოლმეურნეობის თავმჯდომარე, ინგირის ჩაის საბჭოთა მეურნეობის დირექტორი და ზუგდიდის რაიკომის მეორე მდივანი, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს არაერთი მონვევის დეპუტატი. სამწუხაროდ, ორივე და-ძმა გარდაცვლილია.

გარდაცვლილია ილია კუტალიაც, რომელსაც წლების განმავლობაში მაღალი თანამდებობა ეკავა, იყო ზუგდიდის რაიკომის თავმჯდომარე.

არც ისე ასაკოვანი (51 წლის ასაკში) წავიდა ამ ქვეყნიდან ჯვებე სანდროს ძე კუტალია, რომელმაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ მუშაობა დაიწყო ჯერ ფოთის პროკურორად, შემდეგ მოსამართლედ, ხოლო, მოგვიანებით, სასამართლო კოლეგიის თავმჯდომარედ. ამ ნიჭიერმა კაცმა სულ მალე დიდი ავტორიტეტიც მოიპოვა, იყო ფოთის კოლორიტული ფიგურა, რომელმაც შესანიშნავი ოჯახი შექმნა. დაქორწინდა გულიადა უჩანეიშვილზე, ყავთ ორი ქალიშვილი: ერთი მათგანი – ქეთინო – ფიზიკის მეცნიერებათა დოქტორია, მუშაობს თბილისში, მეორე – თინათინი კი წარჩინებული პედაგოგი და დედაა, მუშაობს ფოთში.

ცნობილი იურისტი იყო აბრამ კუტალია, რომელიც საადვოკატო საქმიანობას ეწეოდა თბილისში. მას დარჩა ორი შვილი – ქალ-ვაჟი. ქალიშვილი ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორია, მუშაობს ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში, ვაჟი სოფლის მეურნეობის მუშაკი-მეღვინე იყო და მუშაობდა გაგრაში.

იურიდიულ საქმიანობას ეწევა ზუგდიდში შურდული გულიკოს ძე კუტალია, მისი ძმები: თამაზი – ინჟინერია, დათო კი – ფერმერი აბასთუმანში. რაც შეეხება მამია კუტალიას შვილს – გიას, იგი სამხედრო კომისარიატში მუშაობს და დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს.

დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდნენ, აგრეთვე, ძმები – ნოშრევან და სერგო კუტალიები. პირველი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა, მეორე კი ზუგდიდის ბანკში ერთ-ერთ განყოფილებას განაგებდა, ორივე ძმა გარდაცვლილია. სერგოს დარჩა ორი ქალიშვილი. ერთ-ერთი მათგანი ცნობილი ფეხბურთელის ოთარ გაბელიას მეუღლეა.

ზუგდიდელი კუტალიებიდან ასევე გამორჩეულები იყვნენ ძმები – ნაპო და მეგონა კუტალიები, რომლებიც აგრონომებად მუშაობდნენ. ნაპოს დარჩა ორი შვილი – ნათელა და გურამი, პირველი ეკონომისტია, მეორე კი – ინჟინერი.

წლებია, აბასთუმნის საშუალო სკოლაში მუშაობს ემალი კუტალია, რომელიც წარმატებული პედაგოგი და დირექტორია.

გამორჩეულია ნოე, ინგი, ორდე და ხარიტონ კუტალიების ოჯახები. წარმატებულ საქმიანობას ეწევიან მათი შვილები და შვილიშვილები. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ომიკოს, ორმანისა და ჰემრიდის საქმიანობა. ეს უკანასკნელი წლების განმავლობაში აფხაზეთსა და მოსკოვში მუშაობდა, ამჟამად თბილისში აგრძელებს საქმიანობას.

მოსკოვში სწავლობს მისი წარჩინებული შვილიშვილი – თამარ კუტალია, რომელსაც მამა ტრაგიკულად დაეღუპა. ასევე ტრაგიკულად დაიღუპა მათი ბიძაშვილის, ორმან ორდეს ძე კუტალიას პერსპექტიული იურისტი შვილი – გიორგი, რომელიც თბილისში ეწეოდა საქმიანობას.

კუტალიებმა თავი გამოიჩინეს დიდ სამამულო ომში, რომელშიც 40-მდე ვაჟკაცი გაგზავნეს. აქედან მხოლოდ მათი მცირე ნაწილი დაუბრუნდა ოჯახს. დაბრუნებულთა შორის იყო ავიაციის მაიორი აკაკი ონისიმეს ძე კუტალია, მფრინავი, რომელმაც გაანადგურა მტრის ათეულობით თვითმფრინავი, რისთვისაც დაჯილდოებული იყო ორდენებით და მედლებით. როცა ერთ-ერთი ბრძოლიდან უკან ბრუნდებოდა, მის თვითმფრინავსაც უნია მტრის ტყვიამ და მონინალმდეგის ზურგში ჩამოვარდა. დაჭრილმა აკაკიმ ძლივს მოასწრო პარაშუტით გადმობტომა, მაგრამ ვიდრე სამშვიდობოს გააღწევდა, საკმაოდ დიდმა დრომ განვლო. ამასობაში ნაწილში გავრცელდა ცნობა, რომ აკაკი დაიღუპა. დაღუპვის ცნობა მიუვიდა ოჯახსაც, რომელმაც შვილი გამოიგლოვა. მხოლოდ რამდენიმე კვირის შემდეგ, აკაკი დაუბრუნდა ნაწილს, მერე კი ოჯახს. მახსოვს, მისი დაბრუნების დროს მთელი სოფელი გამოეფინა გარეთ. ყველგან, სადაც კი გაიარა, დიდი თუ პატარა ყვავილებით ხვდებოდა, გადარჩენას ულოცავდა. განსაკუთრებით მაინც მშობლები – ონისიმე და პელაგია ხარობდნენ, ღმერთს მადლობას სწირავდნენ, მეზობლებს კი, ვინც მოსალოცად მოდიოდა, ხელებს უკოცნიდნენ მადლობის ნიშნად. საოცრად თბილი მოხუცები იყვნენ, 90 წელს გადაცილებულები, რომლებიც საყოველთაო სიყვარულით სარგებლობდნენ. მათზე აუგს არავინ ამბობდა, მათ ხმამაღალ ლაპარაკსაც ვერ გაიგებდით. ისინი იმიტომაც უყვარდათ, რომ ასაკის მიუხედავად, ჯერ კიდევ ერთმანეთს ესიყვარულებოდნენ. ერთ მშვენიერ დღეს, მათ ეზოს რომ ჩავუარე, ხმამაღალი ლაპარაკი მაინც მომესმა, გავიგონე: „ნადი, ნადი, აღარ მინდინარ“, – ეუბნებოდა პელაგია თავის ქმარს. ჩანდა, ცოლის გაცხარების მიზეზი ონისიმეს სიტყვები იყო: – „ცოლი დამიბერდა, ახალგაზრდა ქალი უნდა ვითხოვო“, – უხუმრია მას. პელაგიას კი ეს ხუმრობა სერიოზულად მიუღია, ამიტომაც უყვიროდა, ნადი, ნადი, აღარ მინდინარო, რაზეც ონისიმე აუღელვებლად პასუხობდა: „მოგენატრები პელო, მოგენატრები“.

კუტალიებს თავი არც ეროვნულ მოძრაობაში შეურცხვენიათ. როგორც ზემოთ ვთქვით, ამ საქმეში თავი გამოიჩინეს როსტომ კუტალიამ და მისმა შვილმა ზაზამ. ეროვნულ მოძრაობაში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა აგრეთვე თენგო ნოდარის ძე კუტალია, რომელსაც თავისი პოზიცია გარეწრებმა არ აპატიეს და მოკლეს. შვილის სიკვდილმა სულ მალე მამაც შეინირა. მას გული გაუსკდა და გარდაიცვალა.

გვერდს ვერ ავუვლით კუტალიების ერთ მუსიკალურ ოჯახსაც, რომლის ყველა წევრი სასიამოვნო ხმებით ატკობდა სოფელს. მხედველობაში მყავს იპოლიტე კუტალია და მისი შვილების – გივის, ლიდას, ნათელას, ამბაკოს, დომენტის, ლუდუკის, მისი შვილიშვილების ოჯახი, რომელთაც მაფშალიების (ბულბულების) ოჯახად მოიხსენიებდნენ. ყველას საოცრად გულში ჩამწვდომი ხმა ჰქონდა, უკრავდნენ ფანდურზე, გიტარაზე, მღეროდნენ და გალობდნენ კახურ მრავალყამიერს, გურულ კრიმანჭულს, მეგრულ ტკბილ სიმღერებსა და საეკლესიო საგალობლებს. ჭეშმარიტად, ეს იყო მომღერალ-მგალობელთა ოჯახი, რომელშიც განსაკუთრებით გივი კუტალია გამოიჩინოდა. იგი სოფლის გუნდის ერთ-ერთი ხელმძღვანელიც (ლოტბარიც) იყო. ყველა, ვინც გაივლიდა მათი სახლის წინ, მონუსხულივით ჩერდებოდა, რადგან სასიამოვნოდ ჩაესმოდათ იქიდან წამოსული ხმები. მათ ოჯახში ხშირი იყო სტუმრობაც. ყველა, ვინც სოფელს ესტუმრებოდა, იპოლიტეს ოჯახში მიჰყავდათ და სიმღერა-გალობით და შეუდარებელი პურ-მარილით უმასპინძლებოდნენ. ის, რაც სტუმრებს ამ ოჯახისაკენ იზიდავდა, იპოლიტე ბიძიას თამადობა იყო. ჩამოსულმა სტუმრებმა იცოდნენ, რომ მოისმენდნენ საოცრად ენამჭევრი

ბერიკაციის სასიამოვნო სადღეგრძელოებსა და სიმღერებს. მას გვერდს უმშვენებდა, ასევე, ტკბილად მოუბარი მეუღლე იმეინა კანკავა, რომელსაც ბადალი არ ყავდა არა მარტო პურ-მარილის მომზადება-გაშლაში, არამედ სხვადასხვა თემაზე ამბების მოყოლაშიც; მართალია, მას კლასიკური განათლება არ გააჩნდა, მაგრამ სამაგიეროდ დახვეწილად გადმოსცემდა ცხოვრების სრულ გამოცდილებას და მსჯელობდა საინტერესოდ და დამაჯერებლად. შეეძლო მსჯელობა თვით იურიდიულ საკითხებზეც კი. მასზე ამბობდნენ: სათანადო განათლება რომ მიეღო, შესანიშნავი იურისტი გამოვიდოდაო. იმეინას სხვისი მოსმენაც შეეძლო. თუ ვინმე გამოჩნდებოდა განათლებული ადამიანი, გატაცებით უსმენდა, უხაროდა სხვისი წარმატებაც. მასსოვს, ასპირანტურაში რომ ჩავირიცხე, გახარებული შემომეგება და მითხრა: „შვილო გურამ, ასმატურაში ჩარიცხვას გილოცავო“, – დამახინჯებით, მაგრამ მაინც ალაღად მომილოცა. იმეინა დეიდას ზოგჯერ მწარე სიტყვებიც ამოსდიოდა პირიდან. თუ ვინმე გააბრაზებდა (შვილიც რომ ყოფილიყო), მიანყევლიდა საოცრად დახვეწილი და ლამაზი სიტყვებით. „სკუა ლეზიამ ფურცელცალო ქიმკორჭაფაფუდას ღურუ“ (შვილო, ლობიოს ფოთოლივით მოგენებოს სიკვდილი). ცნობილია, რომ სიმინდისა და ლობიოს ყანაში როცა შედიხარ, ლობიოს ფოთოლი ისე ეკრობა ტანსაცმელს, რომ მისი მოშორება ძნელია. ამ ცოდნას ეფუძნებოდა იმეინა დეიდას წყევლაც, თუმცა, როგორც თვითონ იტყოდა, იმას, ვისაც სიტყვით წყევლიდა, გულში ლოცავდა. სამწუხაროდ, დღეს არა თუ იპოლიტე და იმეინა დეიდა, არამედ მისი შვილებიც, არცერთი აღარ არის. სამაგიეროდ, ბებისა და ბაბუის კეთილ საქმეებს ამრავლებენ მათი შვილიშვილები და შვილთაშვილები.

კუტალიების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ შორის სახელოვანი სპორტსმენებიც იყვნენ და არიან. ერთ-ერთი მათგანია თამაზ ნოეს (ცუცხუს) ძე კუტალია, სპორტის ოსტატი და საქართველოს ჩემპიონი კრივში. იგი კრიმინალურ ბანდასთან შეტაკების მსხვერპლი გახდა შორეულ აღმოსავლეთში, ჯარში მსახურების დროს. სახელოვანი სპორტსმენია ლევან კუტალია, ქუთაისის „ტორპედოს“ ყოფილი ფეხბურთელი, რომელიც 2017 წელს საქართველოს ჩემპიონი გახდა. დღეს იგი თბილისის დინამოს რიგებშია და წარმატებული ფეხბურთელია. ამაში ერთხელ კიდევ დავრწმუნდი 2019 წლის 17 მარტს, როცა „დინამო“ ხვდებოდა „ლოკომოტივს“. ლევან კუტალიამ ჯერ პენალტი გაიტანა და დინამო დაანინა-ურა, ხოლო მატჩის მსვლელობისას კარგი გუნდური თამაშით 4:0 გაამარჯვებინა. კიდევ უფრო შთამბეჭდავი იყო მისი თამაში 31 მარტს, „საბურთალოსთან“, სადაც ჰეტრიკით (3 ბურთის გატანით) გამარჯვება მოაპოვებინა დინამოელებს, დიქტორმა იგი იმ დღის თამაშის გმირად გამოაცხადა. ყოჩაღ ლევან!

P. S. ბუნებრივია, სამეცნიერო ნაშრომის სტანდარტი არ იძლევა შესაძლებლობას, ჩვენი გვარის ყველა წარმომადგენლის პიროვნება და ცხოვრება აღვწეროთ, ამიტომ ბოდიშს ვუხდით მათ, ვინც გამომრჩა და იმსახურებდა ამ ნარკვევში მოხვედრას.

ძველი აბასთუმანი და კუტალიების დასახლება

თუ არაფერს ვიტყვით მესხეთში (ადიგენის რაიონში) მდებარე ორ აბასთუმანზე (კურორტ აბასთუმანზე და სოფელ აბასთუმანზე, ორივე მდ. ოცხის ხეობაშია), ზუგდიდის რაიონშიც ორი აბასთუმანია: ერთია ახალი აბასთუმანი, რომელიც კომბინატსა და შამგონას შორის მდებარეობს, მეორეა ძველი აბასთუმანი, რომელიც ზუგდიდის ცენტრიდან დაშორებულია 15 კილომეტრით და ქალაქიდან სამხრეთის მიმართულებით, ურთის მთის აღმოსავლეთით მდებარეობს. მას ესაზღვრება ნარაზენი, ხეცერა, ურთა, ხეთა. მაცხოვრებელთა უმეტესობა ამოსულია სოფელ ხეთიდან. სწორედ ძველი აბასთუმანი გვანტერესებს ჩვენ.

უინტერესო არ იქნება, თუ ორიოდ სიტყვით ჯერ სოფლის სახელწოდების წარმოშობა-

ზე ვისაუბრებთ. მით უფრო, ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებობს მრავალი ვერსია. ზოგჯერ ეს ვერსიები ანეგდოტების დონემდეა დაყვანილი; ზოგჯერ კიდევ აბასაძეთა საგვარეულოს სახელით ხსნიან, მათ შორის ადიგენის რაიონის სოფელ აბასთუმანის მაცხოვრებლები. მაშინ რა გამოდის, ზუგდიდის რაიონში მდებარე აბასთუმანების მაცხოვრებლებმაც მათებრ უნდა იფიქრონ და ის უნდა თქვან, რომ სოფლის სახელწოდება აბასაძეთა საგვარეულოს სახელისაგან წარმოსდგება?

ვიფიქრობ, უფრო მართებულია ვთქვათ, რომ სახელწოდება „აბასთუმანი“ წარმოსდგება არაბების სახელისაგან. ცნობილია, რომ VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბების ჯარმა, მურვან ყრუს მეთაურობით, დალაშქრა როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველო და ახალ ათონამდეც კი მივიდნენ. მხოლოდ აქ შეძლო ქართველებისა და აფხაზების გაერთიანებულმა ჯარმა მათი შეჩერება, საიდანაც უკანაც გამოაქციეს. მაშინ არაბებს ქართველები აბასის (აბაშის) სახელით მოიხსენიებდნენ, ალბათ, იმიტომ, რომ მაშინ არაბთა სახალიფოს წარმართავდნენ აბასიანების დინასტიის წარმომადგენლები. მათ გამგებლობაში შედიოდა ამიერკავკასიაც. თუ ის დასაშვებია, რომ ადიგებულ მდინარეში, რომელშიც არაბებს დაეხრჩოთ ათასობით არაბი (აბასი-აბაში) და აქედან წარმოსდგა მდინარის – „აბაშის წყლის“ სახელწოდებაც, მაშინ რატომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ იმ ადგილებს, სადაც არაბებმა შეისვენეს ან დარჩნენ გარკვეული დროით, ქართველებმა უწოდეს აბასების უბანი, ანუ აბასთუმანი. ალბათ, შემდეგ მოხდა ამ სახელწოდების გარკვეული ტრანსფორმაცია, რომლის შემდეგ დამკვიდრდა აბასთუმანი. მე არ ვამბობ, რომ ეს ჩემი ნათქვამი აბსოლუტური ჭეშმარიტებაა. ისე, სხვათა შორის, სახელწოდება აბასთუმანი დადასტურებულია „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში“ რომელიც განეკუთვნება XVI საუკუნის მიწურულს.

ვინაიდან კუტალიების საგვარეულოს ძველ აბასთუმანთან აქვს კავშირი, აკი კუტალიების უმრავლესობა ამ სოფელში ცხოვრობდა და ცხოვრობს, ამიტომ ჯერ სოფლის განლაგება-დასახლებაზე ვისაუბრებთ. უპირველესად, ვიტყვით, რომ სოფლის სიგრძე და სიგანე თითქმის თანაბარია, 7-8 კილომეტრია. აბასთუმანს ჩრდილოეთიდან, როგორც ვთქვით, სოფელი ურთის ის ნაწილი ესაზღვრება, სადაც დღეს ქორთუების და კვარაცხელიების რამდენიმე ოჯახი ცხოვრობს. ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან მას სოფელი ხეცერა ეკვრის, სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან – ნარაზენი და ჭანისწყალ-ხობისწყლის ის ადგილი, სადაც ეს მდინარეები ერთმანეთს ერთვიან, დასავლეთიდან სოფელს ურთის მთა გადმოყურებს.

ურთის მთა განმარტოებული მალლობია კოლხეთის დაბლობის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, ზღვის დონიდან მისი სიმაღლე 446 მეტრია, ხოლო სიგრძე დაახლოებით 7-8 კილომეტრი. იგი იწყება იმ ადგილიდან, სადაც მდინარე მუნჩია (ნარაზენიდან რომ მოედინება) სოფელ ხეთის ტერიტორიაზე გადადის. აღმართზე, რომელიც ზემო-ზემოთ მიემართება, მრავლადაა კლდოვანი წარმონაქმნები და დაახლოებით იმ ადგილას, სადაც გაბისონიები და გაბრავეები ცხოვრობენ, მდებარეობს კლდით გადმოხურული გამოქვაბული – „ფოქორს“ რომ უწოდებენ და რომლის სიგრძე 0,5 კმ-ია. აქ, კლდიდან რაკრაკით მოედინება წყლის საკმაოდ დიდი ნაკადი, რომელიც ეცემა რა ქვის ლოდებს, ჩანჩქერივით გადმოედინება და ქმნის პატარა ტბას. გამოქვაბულისა და ტბის გარშემო ნიფნარისა და რცხილის საკმაოდ მოზრდილი ტყეც არის. იგი საოცრად ლამაზი ადგილია, სადაც ზაფხულობით სასიამოვნო გრილი ნიაფი ქრის და, როცა სოფელში სიცხისაგან ბული დგას, მაცხოვრებელთა ერთი ნაწილი, ბავშვებთან ერთად, ამ გამოქვაბულს აფარებს თავს. ჩემი ნება რომ იყოს, ამ ტერიტორიაზე (გამოქვაბულისა და ტბის გარშემო) ავაშენებდი პატარა ფინურ სახლებს, რომელიც არა მარტო სოფლის ხალხს, არამედ ტურისტებსაც მიიზიდავდა.

გადავივლით რა ურთის მთას, დავინახავთ, რომ მის ცენტრალურ ნაწილში, იქ, სადაც საკმაოდ მოზრდილი ბორცვია, აღმართულია ქვის მაღალი ბოძი, რომელზეც, გადმოცემის თანახმად, იმ დროს, როცა კოლხეთის დაბლობზე ჯერ კიდევ ზღვა იდგა, გემებს მიაბამდნენ ხოლმე. ურთის მთა მთვარდება სოფელ ცაიშში, მდინარე ჯუმის ნაპირებთან, სადაც ცხელი წყალი ამოდის.

ურთის მთის მომხიზვლელობა იმაშიც მდგომარეობს, რომ ამ მთის გაყოლებით (სამხრეთის მიმართულებით), თითქმის ჯიხაშკარამდე, ჭანისწყლის გასწვრივ, მდებარეობდა სადადიანო მუხრანი. აქ მრავლად იყო ასწლოვანი მუხის ხეები, რომელთა სისქე ზოგჯერ ორ მეტრს აღემატებოდა და, საჭიროების შემთხვევაში, ორი ძლიერი მამაკაცის ძალა იყო საჭირო, რომ ხე მოეჭრათ. ამ განთქმული მუხნარის არსებობა იცოდა შორეულმა საფრანგეთმა, თუმცა, ის არენდით აიღო არა ფრანგმა, არამედ მდიდარმა გერმანელმა მრეწველმა. ჭანისწყლის მიდამოებში ერთხანს რუსებაც ჰქონდათ სპირტის გამოსახდელი ქარხანა.

აბასთუმანი დადიანებს იმიტომაც იზიდავდა, რომ ის იყო სუბტროპიკული ზონა, სადაც შავი ზღვიდან და მარად თოვლის საფარქვეშ მყოფი კავკასიონის მწვერვალებიდან მონაქროლი ორი ჯანსაღი და საამო ჰაერი უერთდებოდა ერთმანეთს. ეს იყო „სადაჩო“ (სააგარაკო) ადგილი, სადაც წიფლის, რცხილის, მუხისა და თხილის გარდა, ხარობდა (ახლაც ხარობს) მარადმწვანე წყავის და დაფნის ბუჩქები, წაბლის ხეები, მანდარინი, ლიმონი და ფორთოხალი. იმიტომაც იყო, რომ სოფლის ცენტრში, საოცრად მაღალ და ლამაზ გორაკზე, ოდესღაც წამოჭიმული იყო მუხის ხისაგან ნაგები დადიანების სასახლე – „დოხორეს“, სადაც დადიანების ოჯახის წევრები ზაფხულობით ისვენებდნენ და ერთობოდნენ. მათ განკარგულებაში იყო „დადიაში წყურგილიც“ (დადიანების წყარო), რომელიც მდებარეობდა მუნჩიის ხიდან, იქ, სადაც საჩაკაბერიო იწყებოდა. იგი ამარაგებდა დადიანების ოჯახის წევრებს სასიამოვნო ცივი წყლით. გართობის ადგილს წარმოადგენდა „დოხორეს“ ირგვლივ მდებარე ბორცვი, რომლის შემოხაზულობა ორ ვერსს აღემატებოდა. აქ ჩვეულებრივ იმართებოდა მარულა, მოჯირითენი 7-8 წრეს შემოუვლიდნენ ხოლმე. მარულას თვალს ადევნებდნენ არა მხოლოდ სამეგრელოს მთავარი და მისი ოჯახის წევრები, არამედ მახლობლად მცხოვრები ადამიანებიც. დადიანების გართობა გრძელდებოდა მდინარეების – ჩხაიასა (მოედინებოდა ურთის მთის აღმოსავლეთ კალთებიდან) და მუნჩიას შეერთების ალაგასაც, საკმაოდ მოზრდილ საცურაო ადგილზე, სადაც ბანაობდნენ როგორც დადიანების ბავშვები, ასევე მათი ოჯახის სხვა წევრებიც. აქ ნახავდით სოფლის მაცხოვრებელთა ბავშვებსაც. აღსანიშნავია, რომ „დოხორეს“ გვერდით იდგა თეთრი თლილი ქვისაგან ლამაზად ნაგები კარის ეკლესიაც, რომელსაც ჰყავდა თავისი მღვდელმსახურები და წირვა-ლოცვას აღავლენდნენ ხოლმე. სამწუხაროდ, ყველა ეს ქმნილება, რომელიც სოფლის ცენტრში იდგა, მთლიანად დაანგრიეს გასაბჭოების შემდეგ, დარჩა მხოლოდ ნასახლარი, თუმცა, ერთიანად არ გამქრალან ბორცვზე გაშენებული ასწლოვანი დადიანო ჭანდარეფი (დადიანების ჭადრის ხეები), რომლებიც დღესაც, როგორც მრავლისმონმენი, თავმომწონედ გადაჰყურებენ სოფელს. ნასახლარზე მოგვიანებით გაჩნდა ერთი მოზრდილი ქვის სახლი, რომელშიც მოთავსდა სოფლის კანცელარია; იქვე, ცოტა მოშორებით, დაბალ ადგილზე გაშენდა სოფლის სკოლა და საფეხბურთო სტადიონიც, საიდანაც ბავშვების ჟრიაში ისმის.

აბასთუმანი თავისი მდებარეობითა და ჯანსაღი ჰაერით არა მარტო დადიანებს იზიდავდა, არამედ მეზობელი სოფლების მაცხოვრებლებსაც. აქ მრავლად იყო დაუმუშავებელი მიწებიც. ალბათ, ეს გახდა მიზეზი, რომ XIV – XVII საუკუნეებში ხეთიდან გადმოსვლა იწყეს კუტალიებისა და კოდუების გვარის წარმომადგენლებმაც. კოდუები დასახლდნენ ურთის მთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კალთაზე, ხოლო კუტალიები – ამ მთის

დაბლა მდებარე ტერიტორიაზე, სახელდობრ, სოფლის მთავარი გზის მარჯვენა მხარეს და იმ დაუსახლებელ ზეგანზე (ამის შესახებ ქვემოთაც ვისაუბრებთ), რომლის შორი-ახლოს ცხოვრობდნენ ქირიები, გაბრავეები, გაბისონიები, სარჩმელიები, ლუკავეები, ცხადაიები, გოგილავეები, ზარანდიები, ნარსიები, ჩაკაბერიები, ჩიხლაძეები, თათარიშვილები, ბებურიები, ბუკიები, ფარცვანიები, კვარაცხელიები, შეროზიები, ლატარიები, ხუხუნები, ნაჭყებიები, ალანიები, ჭითანავეები, ბერაიები, კვიკვინიები, მითაგვარიები, კაკულიები, თოდუები.

ამ გვარების მოსახლეთა შორის, რომელთა რაოდენობა 2002 წლის აღწერის მიხედვით, 1152 სულია, განსაკუთრებით აღსანიშნავია თათარიშვილების საგვარეულო, რომლებიც, მართალია, ბევრნი არ არიან, მაგრამ მათ საამყო ისა აქვთ, რომ მათი გვარიდან გამოვიდა სახელგანთქმული ქართველი მწერალი კონდრატე დავითის ძე თათარიშვილი (**უიარაღო**) (1872-1929 წწ.), ავტორი უკვდავი „მამელუქისა“ და სიტყვებისა „არც ერთი იყო ვენეციელი და არც მეორე ეგვიპტელი, ორივენი ბედკრული საქართველოს შვილები იყვნენ“. მის სახლში დღეს (საჩაკაბერიოში რომ დგას) მწერლის მუზეუმი და მას მრავლად ყავს მნახველი.

ამ სახლიდან ცოტა მოშორებით დგას მეორე სახლი, რომელშიც, მართალია, არ დაბადებულა, მაგრამ იზრდებოდა ცნობილი ქართველი პოეტი და მთარგმნელი, პროფესორი და დიპლომატი, რაულ ჩილაჩავა (დაბ. 1948 წ.), რომელიც 2005-2010 წლებში იყო უკრაინის საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ლატვიაში.

ახლა, როცა ვუბრუნდებით ჩვენი საუბრის მთავარ მიზანს – კუტალიების დასახლებას აბასთუმანში, უპირველესად, ვიტყვი, რომ კუტალიების პირველი სამოსახლო, რომელსაც შეხვდებით სოფელში შესვლისთანავე, განთავსებული იყო მთავარი გზის მარჯვენა ფრთის საკმაოდ მაღალ ბორცვზე და ეკუთვნოდა ბეჟა კუტალიას; ის გასული საუკუნის 40-იან წლებში უმემკვიდროდ გარდაიცვალა. მანამდე თუ ვისი იყო ეს სამოსახლო, ჩვენ არ ვიცით, ცნობილია მხოლოდ, რომ დღეს ამ სამოსახლოს განაგებენ ამბაკო კუტალიას მემკვიდრეები, რაჟდენ კუტალია და მისი შვილები.

ასევე ცნობილია, რომ ბეჟა კუტალიას ეზო-კარიდან არც თუ ისე შორს, სადღაც მის მარცხენა მხარეს, იყო კიდევ ერთი სამოსახლო, რომელიც ეკუთვნოდა კამუ და სევერიან კუტალიებს, ახლა ამ სამოსახლოს მათი მემკვიდრეები – ბონდო კუტალია და მისი ოჯახის წევრები განაგებენ.

მეტად დამახასიათებელია ის ეზო-კარი, რომელიც ბონდოს სახლიდან არც თუ ისე შორს მდებარეობს. მხედველობაში მაქვს მამა-შვილ ისიდორე და ორდე კუტალიების სამოსახლო, რომელიც მთავარი გზის მარჯვენა მხარეს, დაღმართზეა გაშლილი, მას აქვს ვიწრო შესასვლელი, რომლის ბოლოს დგას ლამაზი ოდა-სახლი. ახლა ამ სახლსა და სამოსახლოს ორდეს შვილები განაგებენ.

ისიდორეს და ორდეს მეზობლად ცხოვრობდნენ ელიზბარ კუტალია და მისი შვილები – ნოშრევანი და სერგო. მამის გარდაცვალების შემდეგ, შვილები ზუგდიდში გადავიდნენ საცხოვრებლად და იქვე აღესრულნენ. მათ მემკვიდრეები დარჩათ.

ელიზბარის ნამოსახლარზე დღეს ორი ოჯახი ცხოვრობს: ერთი ეკუთვნის ემალ კუტალიას და მეორე – ჟორა კოდუას.

იქვე ახლოს ბინა დაიდეს აბასთუმნის ცენტრიდან გადმოსახლებულმა გულიკო კუტალიას შვილებმა – შურდულმა, თამაზმა და დათომ, რომელთა შესახებ ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ.

მათგან ცოტა მოშორებით მიემართება საკმაოდ მოზრდილი ზეგანი, რომელშიც კუტალიების კიდევ ორი სამოსახლოა და ის ეკუთვნის დურუ კუტალიას მემკვიდრეებს – ალიკო და მურმან კუტალიებს. სამწუხაროდ, ამ ცოტა ხნის წინ ალიკო გარდაიცვალა, მას

დარჩა შვილები, რომლებიც აგრძელებენ მამის გზას.

გზიდან მოშორებით, მთის ძირას, ცხოვრობდნენ ბიქტორ და ვასილ კუტალიები, მათ გვერდით კი სახლობდნენ კარპეზ, ნაპო და ალექსანდრე კუტალიები. ახლა მათი მემკვიდრეები ზუგდიდში ცხოვრობენ.

ცალკე უნდა ითქვას ლეონტი და იროდი კუტალიების შესახებაც, რომელთაც გზიდან მოშორებით, ასევე ზეგანზე, ჰქონდათ სამოსახლო. ლეონტი მიქეს ძე კუტალია ადრე ვაჭრობას ეწეოდა; იყო განსაკუთრებული სილამაზის მამაკაცი, განათლებული ადამიანი, რომელიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა სოფელში. გამორჩეული იყო მისი ძმა – ვარლამ კუტალია, რომელიც სოფლის ცენტრში, სკოლის გვერდით ცხოვრობდა. მას ჰყავდა შვილობილი გულიკო არსენის ძე კუტალია და ქალიშვილი ტინტუშა, რომელიც ექიმია და მოღვაწეობს ზუგდიდში.

ლეონტი და იროდი კუტალიების მეზობლად ცხოვრობდნენ სანდრო და შალიკო კუტალიები. სანდრო იყო მიხეილ კუტალიას შვილი, რომლის შესახებ ჩვენ ქვემოთ ვისაუბრებთ. **შალიკო** სანდროს შვილია, რომელიც, სამწუხაროდ, სულ ახალგაზრდა ტრაგიკულად დაიღუპა. მას დარჩა შვილები, რომლებიც უძღვებიან მამისაგან მიღებულ სამოსახლოს.

სანდრო და შალიკო კუტალიას სამოსახლოსგან ცოტა მოშორებით იყო კიდევ ერთი ეზო-კარია, რომელიც ადრე ეკუთვნოდა ჭიჭია კუტალიას, ახლა ამ ეზო-კარს მისი შვილი – იმედო კუტალია განაგებს.

თუ მთავარი გზიდან უკან დავბრუნდებით, დავინახავთ, რომ ისიდორე და ორდე კუტალიების სახლის წინ, გზის მარცხენა მხარეს, ჩასახვევია და გზა მიემართება ანტონ კუტალიას (ვლადიმერ კუტალიას მამის) სამოსახლოსაკენ. დღეს ეს სამოსახლო ორ ნაწილად იყოფა: ერთს უძღვება დენიკო კუტალია (პეტერბურგში სამედიცინო საქმეს რომ ეწევა) და მეორეს – მისი ბიძაშვილი, ჯემალ კუტალია, რომელიც სოფელში ყვავილების და დაფნის ბიზნესს მისდევს.

ამ ჩასახვევიდან გამოსულები თუ გავუყვებით მთავარ გზას სოფლის ცენტრისკენ, მის მარცხენა მხარეს დავინახავთ ასახვევს, სადაც იწყება აღმართზე მიმავალი გზაც, რომელიც გადაივლის კუტალიებით დასახლებულ მთელ ზეგანს, რომელზედაც უკვე გვექონდა საუბარი. პირველი, რაც ამ ზეგანზე, დაახლოებით ასი მეტრის დაშორებით შეგვხვდება, არის საკმაოდ მოზრდილი ბორცვი, რომელზეც განთავსებულია კუტალიების საგვარეულო სასაფლაო (ოხვამე, – თავდაპირველად, ამ სახელის ქვეშ იგულისხმებოდა ადგილი, სადაც წირვა-ლოცვას აღავლენდნენ. მოგვიანებით კი, როცა ამ ადგილის გარშემო საფლავები მომრავლდნენ, მისი სახელწოდება სასაფლაოზეც გავრცელდა). აქ გოლიათებივით ამოზიდულან და „ცას წვდებიან“ ასწლოვანი ჭადრისა და ცაცხვის ხეები, რომლებიც ძალიან შორს, თვით ზუგდიდიდანაც კი მოჩანან. ოდესღაც ამ სასაფლაოზე ეკლესიაც ყოფილა, სადაც წირვა-ლოცვას წარმართავდა საკუტალიოს მღვდელმთავარი დიანოზ კუტალია, მაგრამ, გასაბჭოების შემდეგ, ეს ეკლესია დაუნგრევიათ. სხვათა შორის, ბორცვი, სადაც სასაფლაოა, ისეა მომრგვალებული, რომ მისი ყველა კუთხიდან ჩანს არა მარტო სოფელ აბასთუმნის რელიეფი და დასახლება, არამედ მისი მეზობელი სოფლებიც – ურთა, ხეცერა, ნარაზენი და თვით ქალაქი ზუგდიდიც კი. ბორცვი და მისი მიმდებარე ტერიტორია იმითაც არის აღსანიშნავი, რომ აქ ყოველთვის (თვით ზაფხულის ცხელ დღეებშიც კი) გრილა, უბერავს ზღვის საამო და ჯანსაღი ჰაერი, აქ დასასვენებლადაც კი ამოდიან.

აქვე იმასაც ვიტყვით, რომ საკუტალიოს ზეგანისა და სასაფლაოს მარჯვენა მხარეს, სოფლის მთავარი გზიდან საკუტალიომდე, გადაშლილა ფერდობი, რომელიც დაფარული იყო თხმელას, რცხილის და წიფლის ხეებით, ბუჩქებითა და ბალახებით. ამ ადგილს

ოდითგანვე ბრეკას სახელით მოიხსენიებდნენ. აქ ბევრი იყო კურდღელი და ტყის ქათამი (ხობობი). აქვე ბინადრობდნენ ტურებიც და სისტემატიურად ისმოდა მათი ჩხავილი. მათზე ხშირადაც იმართებოდა ნადირობა. საინტერესოა ერთი ასეთი დეტალიც: ზამთრობით, როცა დიდი თოვლი მოვიდოდა, საკვებს მოკლებული ხობები ეზოებშიც შემოიპარებოდნენ ხოლმე და საკვებს ეძებდნენ თვით საქათმეების (ოკარიების) ქვემოთაც. ბევრად უფრო თავხედები იყვნენ ტურები, რომლებიც ხშირად იტაცებდნენ ქათმებს. ტურები ქათმების მონადირების სხვა საშუალებაააც მიმართავდნენ: თუ ქათმები ხეებზე ისხდნენ, ღამით ეზოში შემოპარული ტურები მათზე გაზს მიუშვებდნენ და გაბრუებული ქათმები ხიდან ძირს ეცემოდნენ. ასეთი წარმატებული ნადირობის შემდეგ ტურები თავიანთ სოროებს უბრუნდებოდნენ და შვილებისათვის მიჰქონდათ საკბილო. მაგრამ ერთ მშვენიერ დღეს (ეს კი ხდება გასული საუკუნის 50-იან წლებში) ბრეკაში გამოჩნდნენ ადამიანები ნაჯახებითა და ტრაქტორებით და აქ არსებული ხეები, ბუჩქები და ბალახი ერთიანად ამოძირკვეს და ცეცხლს მისცეს. ასე მოექცნენ ისინი ზემოაღნიშნულ პატარა, მაგრამ წყალუხვი მდინარეების – ჩხაიას და მუნჩიას მიმდებარე ტერიტორიებსაც და გამოთავისუფლებულ მიწებზე გააშენეს ტუნგოს პლანტაცია, რომელიც ერთხნობას შემოზღუდეს კიდეც და ხელი მიჰყვეს ტუნგოს ზეთის წარმოებას, რომელსაც რუსეთში აგზავნიდნენ და საავიაციო წარმოებაში იყენებდნენ. სამწუხაროდ, ტუნგოს პლანტაციებსა და მისი ზეთის წარმოებას შეენირა აბასთუმნის ტყეების დიდი ნაწილი, მოიშალა მინდვრები და საძოვრები, საკვები მოაკლდა ძროხებს და შესაბამისად, იკლო წველადობამაც. დაინრიტა ნიადაგი, სინესტე მოაკლდა მდინარეებს და დაშრობის გზას დაადგინა; ამოწყდა თევზები და კიბორჩხალები, რაც ასე ბევრი იყო ამ მდინარეებში. ტყისაგან გამოთავისუფლებული ადგილებიდან გაქრნენ კურდღლები და ხობებიც, განყდნენ ტურებიც. ასე და ამდგავარად, ბუნების ხელყოფამ სიკეთე ვერ მოუტანა სოფელსა და მის მაცხოვრებლებს.

ასეთი ხელყოფისაგან დაზღვეული არც საკუთალიოს სასაფლაოს ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ფერდობი – ლასქვათი აღმოჩნდა. ამ ფერდობზე, სადაც მრავლად იყო ნიფლისა და თხმელის ხეები, საძოვრები და სახნავად გამოსაყენებელი მიწები, სადაც კურდღლები და ტურებიც ბინადრობდნენ, სადაც კუტალიებს (მათ შორის ბაბუაჩემს და მამაჩემს) სახნავი ნაკვეთები გააჩნდათ, ტუნგო გააშენეს. გაქრნენ კურდღლები და ტურები. აქ არ შეიძლება არ გაგვახსენდეს პოეტის სიტყვები გარკვეული პერეფრაზირებით: „იქ, სადაც ადრე ჩხაოდა ტურა, დღეს თავს იწონებს ტუნგოს კულტურა“.

ბუნებაში შემთხვევით არაფერი ხდება. სხვა რომ არაფერი ვთქვათ, ამას ადასტურებს ბორჯომის ტყეპარკში მომხდარი ფაქტი, სადაც მგლების განყვეტის შემდეგ ირმები დაავადნენ. მათ მოაკლდათ სირბილი და ფეხები დაუსივდათ. რაც შეეხება ტურების განყვეტას აბასთუმანსა თუ სხვაგან, მართალია, უპირველესად, დაისვენეს ქათმებმა და მათმა პატრონებმა, მოისვენეს ადამიანების ყურებმაც მათი ჩხავილისაგან, მაგრამ სამაგიეროდ დღემდე უცნობია, ტურების გადაშენებით რა ზიანი მიადგა ბუნებას და მის სხვა ბინადართ.

კი ბატონო, ცოტათი მაინც გადავუხვიეთ საუბრის მთავარ თემას, თუმცა ამით ის მოვიგეთ, რომ წარმოვაჩინეთ პრობლემები, რომელსაც მედროვეები უქმნიდნენ სოფლის ხალხს, მათ შორის კუტალიებს. ახლა კი გავაგრძელოთ საუბარი კუტალიების დასახლებაზე.

კუტალიების სასაფლაოს მიმდებარე ტერიტორიაზე, სადაც ადრე მოედანი იყო და ბავშვები ფეხბურთს თამაშობდნენ, დღეს ერთი სამოსახლოა და იგი მირო და როლანდი კუტალიების მემკვიდრეებს ეკუთვნით.

ამ სამოსახლოდან არც თუ ისე შორს, სადაც იწყება ბრეკას ჩასახვევი და ვინრო გზა, დაღმართზე, მარცხენა მხარეს განფენილია სამოსახლო, რომელიც ადრე ეკუთვნოდა საოცრად უწყინარ კაცს – დათა კუტალიას. მას ერთი ვაჟი და ოთხი ქალიშვილი დარჩა. ვაჟი

ადრევე გარდაეცვალა, ხოლო სამი ქალიშვილი მეზობელ სოფლებში გაათხოვა. ოჯახში დარჩა მხოლოდ ჭვანტია კუტალია, რომელიც მიათხოვეს პილა მითაგვარიას. სამოსახლო ახლა პილა მითაგვარიას და ჭვანტია კუტალიას მემკვიდრეების ხელშია.

დათას მეზობლად, ასევე იმავე ფერდობზე, სამოსახლო ჰქონდა თვალტანადობითა და საღი აზროვნებით გამორჩეულ მღვდელმთავარს, „ბლალოჩინის“ ხარისხის მქონე, ზემოთ დასახელებულ **დიანოზ კუტალიას, რომელიც იყო ანტონისა (ვლადიმერის მამისა) და თევდორეს (იპოლიტეს მამის) ძმა**. სოფელში გამორჩეული იყო მღვდელმთავრის ულამაზესი კარ-მიდამო და ერთსართულიანი, 8 თვალისაგან შემდგარი, მუხის ხის სახლი. მოგვიანებით, როცა დიანოზი გარდაიცვალა (1928 წელს), ამ სახლში განთავსდა სოფლის შვიდწლიანი სკოლა, მაგრამ სულ მალე ეს სკოლა ვიღაც თავზე ხელაღებულმა გადანვა. დიანოზს მემკვიდრე ვაჟი არ დარჩენია, ჰყავდა მხოლოდ ერთი ქალიშვილი, რომელიც გათხოვილი იყო სოფელ ცაიში ვინმე მეუნარგიაზე.

დიანოზის ეზო-კარი, როგორც ვთქვით, მდებარეობდა ფერდობზე, რომელიც მთვარდებოდა მომრგვალებული კლდოვანი ბორცვით, რომლის თავზე მრავლად იყო ნიფლისა და რცხილის ხეები და მათ ქვემოთ, კლდიდან წკრიალით მოედინებოდა ნაკადული, რომელიც საოცრად ცივი და საამო იყო დასალევად. ეს იყო სახელგანთქმული პაპაშ (დიანოზიშ) წყურგილი (წყარო), ანუ ოხარჭალაია (ხარჭალი წკრიალს ნიშნავს), რომელიც, ეცემოდა რა კლდიდან ჩამოცვენილ თეთრ ქვებს, აგრილებდა არემარეს. ადამიანები წყურგილს ესწრაფვოდნენ არა მარტო ცივი წყლის დასალევად, არამედ დოქებითა და კოკებით შინ ეზიდებოდნენ წყალს, იქვე ჩამოსხდებოდნენ და ისვენებდნენ კიდევ.

ოხარჭალაიაში ხშირად საკულტო რიტუალებიც იმართებოდა, განსაკუთრებით, როცა სოფელში გვალვა ისადგურებდა. ოხარჭალაიაში ჩამოდიოდა ყველა კუტალია, რომლებიც ჩამოასვენებდნენ ხოლმე კუტალიების (არსენას) **ხატს (სამწუხაროდ დღეს ეს ხატი ვილაცის ბოროტი ნებით გაუჩინარდა)** და ხდებოდა მისი განბანვა. იქვე კლავდნენ ხარს და, როგორც ისინი ამბობდნენ, ამით აჩქარებდნენ წვიმის მოსვლას. გინდ დაიჯერეთ, გინდ არა, ამ რიტუალის შემდეგ წვიმა ბევრჯერ მოსულა.

ერთხელ მე და ჩემი შვილი, გიორგი, ოხარჭალაიაში თხების უცნაურ როკვასაც შევესწარი. ქვის ბრტყელ და მრგვალ ლოდზე, რომელიც წყაროს წინ დევს, ხუთი დედალი თხა შესკუპებულიყო და როკვით უვლიდნენ წრეს, თავს აწონებდნენ ყოჩს, რომელიც იქვე შორიანხლოს იდგა. ვალში არც ყოჩი დარჩენილა, მას საოცარი „ჯენტლმენობა“ აღმოაჩნდა, მოულოდნელად უკანა ფეხებზე შედგა და ლოდთან ამოზრდილ ახალგაზრდა თუთის ხეზე მთელი ტანით გადანვა და თავისი წინა ფეხებით (თითქოს ხელები ყოფილიყვნენ) ერთიმეორის მიყოლებით ჩამოსწია შეფოთლილი ტოტები და გაუმასპინძლდა ლოდზე შემდგარ „ქალბატონებს“. ასე გაგრძელდა მანამ, სანამ თხებმა ყველა ტოტს ერთიანად არ შემოაცალეს ფოთლები. ამის შემდეგ ყოჩი და მისი „ქალბატონები“ გაეცალნენ ოხარჭალაიას.

დიანოზის ნასახლარზე, მოგვიანებით, დაიდო ბინა მიშა კამუს ძე კუტალიამ, რომელსაც ორი ვაჟი ჰყავდა – ბორისი და გენადი. მეუღლე მისი – ლენა ეთნიკური რუსი იყო. სამწუხაროდ, მიშასა და ლენას დიდხანს არ უცოცხლიათ. მალე მათ შვილებიც მიჰყვნენ უმემკვიდროდ.

მიშას ნასახლარზე შემდეგ დასახლდა დათიკო კუტალიას (ვლადიმერ კუტალიას ძმის) ცოლის, კუკუშმას ძმა, შოთა შენგელია. სამწუხაროდ, ისიც მალე გარდაიცვალა. მისი ცოლშვილი კი სოფელ ჯგალში ქმრის ადრინდელ ოჯახს დაუბრუნდა. რაც შეეხება ამ სამოსახლოს (დიანოზის ეზო-კარს) იგი დღეს ხარიტონ კუტალიას ერთ-ერთი ვაჟის – ნუგზარის (გუდულის) და მისი შვილების გამგებლობაშია.

დიანოზ კუტალია უმეზობლოდ არ ყოფილა. დათა კუტალიას გარდა, მისი მეზობლები

იყვნენ ესტატე და დარყვა კუტალიები, რომლებიც მისი ეზო-კარის უკან ცხოვრობდნენ. ახლა მათ სამოსახლოებს წარმართავენ ხარიტონ და ინგი კუტალიების მემკვიდრეები.

როგორც ვთქვით, ოხარჭალაია არასოდეს შრება და ქმნის პატარა ღელეს, რომელიც სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით მიედინება. ამ ღელეს მარცხენა მხარეს რამდენიმე ბორცვია და თითოეულ მათგანზე კუტალიების სამოსახლოა. ერთ-ერთ ბორცვზე, რომელიც ესტატე კუტალიას ეზოსაგან არც თუ ისე შორსაა, სამოსახლო ჰქონდა გიორგი დიმიტრის ძე კუტალიას (ლაშა-გიორგის დიდ ბაბუას), რომელსაც ორი ვაჟი და ორი ქალიშვილი ჰყავდა. მისი ვაჟების (ჯუბუს და ბაძუს) შესახებ ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ, ისინი შემდეგ ფოთში გადავიდნენ საცხოვრებლად, ქალიშვილები კი გათხოვდნენ.

გიორგისაგან არც თუ ისე შორს ცხოვრობდა ალექსი კუტალია, რომელსაც ჰყავდა სამი შვილი: კოსმანი, სამსონი და ხოფო.

სამსონის შვილია თათა კუტალია, რომელსაც თავის მხრივ ჰყავდა ორი ვაჟი და ორი ქალიშვილი. მისი ვაჟები უშვილოები იყვნენ, გოგოები კი გათხოვდნენ.

თათას მეზობლად ცხოვრობდა მიმია კუტალია; მას ჰყავდა ძმა – დათიკო, რომელიც მუშაობდა ხობში, სტამბაში.

გიორგის ახლოს ცხოვრობდნენ ძმები როსტომ და მიხეილ კუტალიები, რომელთაც ერთ-ერთი ბორცვის დაბალ ადგილზე ჰქონდათ სამოსახლოები. მიხეილი იყო სანდრო კუტალიას მამა და ჯვებე კუტალიას ბაბუა. გადმოცემის თანახმად, მიხეილი გამორჩეული ვაჟკაცი იყო, წარმოსადეგი, მოხდენილი და ტანადი. თანაც უშიშარი, რომელიც „ტყვიას ტყვიასში“ აჯენდა, კაცი, რომელსაც ძალაც უჭირდა და გონებაც. მას სახელი შორს ჰქონდა გავარდნილი. სოფლებში, ჩოხა-ახალუხში გამონყობილი მიხეილი რომ გამოჩნდებოდა, ქალები გარეთ გამოეფინებოდნენ ხოლმე, მისი ცქერით ტკბებოდნენ. იგი თვით ნიკო ნიკოლაძის ნდობითაც სარგებლობდა თურმე. ერთხელაც მას მიხეილი თავისთან დაუბარებია და დაუვალებია, შეეკრიბა თანამოაზრეები, რათა არ დაეშვათ საფრანგეთიდან ჩამოყვანილი თეთრი ირმების დახოცვა სამეგრელოს ტყეებში. ეს დავალება მას პირნათლად შეუსრულებია.

რაც შეეხება როსტომს, ისიც საოცრად გონიერი კაცი ყოფილა, თანაც მჭერმეტყველი. ერთი ხანობა თავის ძმასთან, მიხეილთან ერთად, იგი მწყემსავდა კამეჩების ჯოგს ქალა-დიდის ტყეში, ზღვისპირა ყულევისა და სოფლის მიდამოებში. როსტომი 1917 წელს გარდაიცვალა, მას დარჩა ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი – თეოფანე და ანდრი. ეს უკანასკნელი ადრე გარდაიცვალა. თეოფანემ კი ცოლად ითხოვა მარგალიტა შონია, რომელსაც ზედმეტ სახელად „ჭიტოს“ ეძახდნენ. ეს იყო საოცრად ლამაზი სულის პატრონი, რომელსაც არც სოფელში და არც ფოთში მომდურავი არ ყოლია, დიდი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა. მათ, თეოფანესა და მარგალიტას, სამი შვილი შესძენიათ, ერთი ქალიშვილი და ორი ვაჟი: ანტონი და ანანია. ეს უკანასკნელი 14 წლის ასაკში გარდაცვლილა. ტანია და ანტონი კი, მშობლებთან ერთად, ფოთში წასულან საცხოვრებლად.

თეოფანესაგან ცოტა მოშორებით ცხოვრობდნენ ფილუ, უშა და ონისიმე კუტალიები, მათგან მოშორებით კი სამოსახლოები ჰქონდათ ადამურ და კაი კუტალიებს. ადამური მამაა ბუცა და ალექსანდრე (ალიოშა) კუტალიებისა, რომლებიც სოციალისტური შრომის გმირები იყვნენ. ონისიმეს შვილია ავიაციის მაიორი – აკაკი კუტალია, რომლის შესახებ ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ. ონისიმეს შვილია აგრეთვე ევგენი. სამწუხაროდ, ისინი ყველანი გარდაცვლილები არიან. სამაგიეროდ, ბედნიერად ცხოვრობენ მათი შვილები და შვილიშვილები.

ონისიმეს გვერდით, კუტალიების მთავარ ზეგანზე, ცხოვრობდნენ სტეფანე და არსენ კუტალიები, აგრეთვე მათი ბიძაშვილები – ნესტორი, მალხაზი და ეფრემი. არსენას ოთხი ვაჟი ჰყავდა, მათ შორის შოთა და მამია კუტალიები, რომლებიც მეორე მსოფლიო ომიდან

აღარ დაბრუნებულან.

მალხაზის შვილი იყო აბრამ კუტალია, რომელმაც გზა სწავლა-განათლებით გაიკაფა და გახდა ცნობილი იურისტი. იგი აქტიურად იბრძოდა საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის, ქვეყნის დემოკრატიული გარდაქმნებისათვის, იყო მენშევიკი და ფედერალისტი. მას დარჩა ორი შვილი – ქალ-ვაჟი. მათ შესახებ ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ. აბრამი 67 წლის ასაკში, გაგრაში, ვაჟის სახლში გარდაიცვალა.

რაც შეეხება აბრამის ბიძაშვილს – ეფრემს, ისიც საკმაოდ ნაკითხი და გონიერი ადამიანი იყო, თუმცა ფიზიკური შრომით არჩენდა ოჯახს. ამ პატრიოტ ადამიანს, რომელსაც უყვარდა თავისი ხალხი და ქვეყანა და რომელსაც გულთან ახლოს მიჰქონდა მისი სატიკივარი, ცოლად ჰყავდა ასევე არაჩვეულებრივად კარგი ადამიანი, ქართველებზე შეყვარებული სომეხი ქალი – ნატაშა, რომელმაც თავის საყვარელ მეუღლეს და მთელ საქართველოს ექვსი შვილი გამოუზარდა, ოთხი ვაჟი და ორი ქალიშვილი: აკაკი (კაკო), ნიკოლოზი (ნიკუშა), ნოდარი, გაგა (გაგალი), ეთერი და თამარი. ამ მრავალრიცხოვან და ქვეყნის მოსიყვარულე ოჯახში გაიზარდა თენგო ნოდარის ძე კუტალია, შვილიშვილი ეფრემისა და ნატაშასი, რომელმაც, როგორც ვთქვით, ეროვნულ მოძრაობას შესწირა თავი. ნიშანდობლივია, ცოლ-ქმრის (ეფრემის და ნატაშას) მოსიყვარულე გული სცილდებოდა ადამიანური ურთიერთობის ფარგლებს. მახსენდება ერთი ასეთი ფაქტი, რომლის მოწმე მე თვითონ ვიყავი. ეფრემს ჰყავდა ცხენი, რომელსაც მოფერებასა და სიყვარულს არ აკლებდა. ცხენიც გრძნობდა ამას, სხვაგვარად რითი ავხსნათ ის, რომ როცა ეფრემი გარდაიცვალა და დაკრძალეს, ცხენი ყოველდღე მიდიოდა მის საფლავთან, რომელიც წვრილად დახერხილი ხის ფიცარნაგით იყო შემორაგული. ცხენი თავს გადაყოფდა ამ ფიცარნაგს და ცრემლიანი თვალებით დასცქეროდა პატრონის საფლავს, ცხენი ტიროდა, ტიროდნენ ამის მოწმე მეზობლებიც. ადამიანის მიმართ ცხენისა და ძაღლის ერთგულებაზე არაერთხელ თქმულა და დაწერილა, ამის დასტურია ნამდვილ ამბავზე დაფუძნებული ამერიკული მხატვრული ფილმი – „ჰაჩიკოც“, რომელიც მოგვითხრობს პატრონის ერთგულ ძაღლზე. ვიდრე პატრონი ცოცხალი იყო და ყოველდღე მატარებლით სამსახურიდან ბრუნდებოდა, ძაღლი ჰაჩიკოც ბაქანზე იდგა და ელოდებოდა მას. იქვე ხვდებოდა, სადაც პატრონი ჩამოდიოდა. პატრონი გარდაიცვალა და მის მოლოდინში ძაღლი ისევე ზამთარ-ზაფხულს, სიცივესა და სიცხეში მონიშნულ ადგილას იდგა და ელოდებოდა პატრონის ჩამოსვლას. ასე გრძელდებოდა ათ წელზე მეტ ხანს, ვიდრე ძაღლი 1934 წელს არ გარდაიცვალა. ყველამ, ვინც იცოდა ჰაჩიკოს ისტორია, არ დაიშურა და შეაგროვა იმდენი თანხა, რომ ეყო ერთგული ძაღლის უკვდავყოფას, მას ბრინჯაოს ქანდაკება დაუდგეს ტოკიოში. პატრონის (პროფესორის) როლს ფილმში მსახიობი რიჩარდ გირი ასრულებს. ამრიგად, ერთხელ კიდევ ცხადი ხდება, რომ ცხენი და ძაღლი ხშირად მათთვის ძვირფას ადამიანებს (პატრონებს) სიკვდილის შემდეგაც არ ივიწყებენ, მათი ერთგულება არიან.

ისევ ვაგრძელებთ კუტალიების დასახლებაზე საუბარს.

ეფრემ და არსენა კუტალიების ეზოების გასწვრივ დასავლეთის მიმართულებით ცხოვრობდნენ ამბროსი კუტალია და მისი შვილები: კორნელი, კოჩა და მირო. სამწუხაროდ, მათმა შვილებმა და შვილიშვილებმა ვერ შეინარჩუნეს მამისა და ბაბუის კუთვნილი ტერიტორია. კორნელის ყოფილ ტერიტორიაზე დღეს ცხოვრობენ წელი ყურუა და მისი შვილები, ხოლო კოჩას სამოსახლო ერთ-ერთი დევნილის ხელშია. რაც შეეხება მიროს შვილიშვილებს, მათ დღეს, როგორც ვთქვით, სასაფლაოსაგან ცოტა მოშორებით მდებარე სამოსახლო უკავიათ.

კუტალიების ზეგანზე სამოსახლოები ჰქონდათ აგრეთვე მამანტი, გერმანე და თომა კუტალიებს, რომლებიც იყვნენ პლატონ ზურაბის ძე კუტალიას **შვილები. მისი მეუღლე იყო მინათი ჩხაპელია, საოცრად კეთილშობილური ბუნების ადამიანი, ღვთისმოსავი**

და ნათესავებისა და მეზობლების მოსიყვარულე, მასზე აუგი არავის დაცდებოდა, ყველას პატივისცემითა და სიყვრულით სარგებლობდა. მას „მინათი ბებიად“ მოიხსენიებდნენ. მან ექვსი შვილი მოუვლინა ქვეყანას: ოთხი ვაჟი და ორი ქალიშვილი. მართალია, ერთი ვაჟი ადრევე გარდაეცვალა, მაგრამ დანარჩენებისთვის ზრუნვა არ დაუკლია. ასევე მზრუნველი მამა იყო პლატონ კუტალია, საკმაოდ გონიერი და შეძლებული ადამიანი, რომელსაც სოფელში ორი მალაზია ქონდა. საქართველოსა თუ მეზობელი ქვეყნების ქალაქებიდან ჩამოჰქონდა მრავალი ისეთი პროდუქტი და საქონელი, რომელსაც აბასთუმანში დიდი გასავალი ქონდა, მას მალაზიებში გამყიდველებიც კი ეყენა, იმავდროულად წარმატებული მეურნეც იყო, სოფელში 3-4 ალაგას ქონდა მიწის ნაკვეთი, ამუშავებდა მათ და მოყავდა საკმაოდ დიდი რაოდენობით სიმინდი, ლობიო, ნესვი და სოფლის მეურნეობის სხვა კულტურები. ბოლშევიკების რისხვას იგი ვერ გადაურჩა, მალაზიები ჩამოართვეს. მან მაინც იმდენი მოახერხა, რომ სამივე ვაჟს უმადლესი განათლება მიაღებინა. რაც შეეხება მის ქალიშვილებს – ფეოდოსიას და ოლიას, მხოლოდ ფეოდოსია იყო გათხოვილი, მის ქალიშვილზე, ზაირა კუტალია, ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ.

გერმანე კუტალიას ეზო-კარს დღეს მისი შვილი – გონერი და მისი მემკვიდრეები განაგებენ, ხოლო თომა კუტალიას სამოსახლოს უძღვებიან ლიანა კუტალია და მისი შვილები. რაც შეეხება მამანტი კუტალიას სამოსახლოს, მას დღეს გურამ კუტალია და მისი შვილი – **გიორგი განაგებენ**.

კუტალიების ზეგანზე, მამანტი კუტალიას სახლის წინ მდებარე სამოსახლო ადრე ეკუთვნოდათ იპოლიტე და ლუდუკი კუტალიებს. ახლა ეს სამოსახლო ლუდუკის ქალიშვილის – მანანას გამგებლობაშია. მისგან ცოტა ქვემოთ მდებარე სამოსახლო კი გივი კუტალიას („მაფშალიების“ ერთ-ერთი წარმომადგენლის) მემკვიდრეების ხელშია.

მე ყველაფერი ის ვთქვი, რაც ვიცოდი, მინახავს ან გამიგონია აბასთუმნის და კუტალიების დასახლების (საკუტალიოს) შესახებ, ვისარგებლე, ასევე, ანტონ თეოფანეს ძე კუტალიას ჩანაწერებითაც.

მიფიქრია: მეტარებინა ფსევდონიმად ბრეკელი (კუტალიებით დასახლებული ზეგანის ერთი ნაწილის – ბრეკას სახელის მიხედვით), ამით კიდევ ერთ გვარს დაედებოდა საფუძველი, მაგრამ ეს არ გავაკეთე: ვერ ვულალატე ჩემს გვარს და საგვარეულოს, ჩემს საკუტალიოს, სადაც დავიბადე და გავიზარდე. ღმერთო, შენ დაიფარე და ამრავლე ჩემი საკუტალიო და ჩემი ძველი აბასთუმანი, მთელი ჩემი საქართველო.

ლიტერატურა

1. Annotated Dictionary of Persons, Book 1, Tbilisi, 1993 (in Georgian).
2. Chavchavadze I. (1957), Essays. Tbilisi (in Georgian).
3. Kutalia R. (2006). Will, Tbilisi (in Georgian).
4. Tskhadaia P. (2000), Surnames and Settlements in Samegrelo, Tbilisi, 2000 (in Georgian).
5. Vartagava I. Memoirs (Manuscript), Part 1.
6. Vartagava I. (1956), Memoirs, Part 1. Tbilisi (in Georgian).

THE KUTALIAS' PATRIMONIAL AND OLD ABASTUMANI

Guram Kutalia Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Tbilisi, 0128, 1 Chavchavadze Ave.

Presented by Institute of History and Culture at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Proper names constitute a system, which varies across cultures and provides a reflection of the society. The act of naming plays a significant role in people's daily life. Surnames developed from several sources.

The paper touches upon the review of the surname Kutalia, the famous representatives of this given name. The surnames with the root "Kut" is spread not only in Georgia, but also worldwide.

According to the Academician D. Muskhelishvili and Czech Professor I. Kuta, people bearing the surname Kutalia are found in India, Spain, Albania and other places (see the web site Forbears IO).

In the Megrelian language "Kuta" means "small" (P. Tskhadaia "Surnames in Georgia"). That is why the Megrelians named their babies "Kutali" used under different name in Georgia as well. In accordance with Niko Chubinashvili's explanation, "Kutali" means "a vessel for water" that was also used in later periods. Chabua Amirejibi in his novel "Data Tutashkhia" mentions the word "kutali". "Kutali" was the name of an inhabited place. From different sources we know, that in ancient times, the royal Center of Kolkheti was called "Kutaia" (Apolonias Rodoseli). Regarding the problem of explaining the surname "Kutalia" it should be noted various factors.

In the paper we also focus our attention to the famous representatives of the Kutalias and as well as Old Abastumani and Kutalia settlement, the origin of the former village, nowadays a small town and climatic spa in Adigeni Municipality, Samtskhe-Javakheti, Georgia.

Keywords: *Kutalia family, Kutalia, Old Abastumani and Kutalia settlement.*

აფხაზური დიდი ოჯახისა და საოჯახო ყოფის საკითხები

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ივ.ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, კავკასიის ეთნოლოგიის განყოფილება, საქართველო, თბილისი, 0128, ჭავჭავაძის ქ., 1.
E-mail: salomebakhia@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. დიდი ოჯახი, როგორც გარკვეული ისტორიული კატეგორია პატრიარქალური საოჯახო თემის რღვევის შედეგად ჩამოყალიბდა. მისი სტრუქტურა საქორწინო წყვილთა და სისხლით ნათესაური 4-5 და ზოგჯერ (ძველად) მეტი თაობის ადამიანთა კავშირ-ურთიერთობას ქმნიდა. დიდი ოჯახის შესწავლა აფხაზთა ეთნოგენეზის, საზოგადოებრივი, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-ისტორიული განვითარების შესწავლას უწყობს ხელს.

ეს ერთიანი მეურნეობრივი კოლექტივი, კიდევ უფრო ძლიერად იდეოლოგიური ერთობით იყო დაკავშირებული.

ეკონომიკური და მეურნეობრივი ურთიერთობა ოჯახის წევრთა სოციალურ უფლება-მოვალეობათა და ვალდებულებათა ჩვევებს განსაზღვრავდა. ეს ოჯახი კოლექტიური შრომითა და შრომის პროდუქტების თანაბარი განაწილებით ხასიათდებოდა. მეურნეობრივ საქმიანობაში ოჯახის ყველა წევრი იყო ჩართული.

მმართველობის სისტემაში, საქმიანობის განაწილებაში, ორგანიზაციული საკითხების გადაწყვეტაში ყურადღება ადამიანის სქესსა და ასაკს ექცეოდა. ოჯახის წევრებს შორის ყველაზე დიდი ავტორიტეტით, პატივისცემითა და უფლებებით ასაკით უხუცესი მამაკაცი სარგებლობდა. იგი იყო ოჯახის საკუთრების მთავარი სუბიექტი და შრომითი საქმიანობის გამნაწილებელი. ოჯახში საქალებო საქმეებს უხუცესი ქალი – დიდი დედა მეთაურობდა. საკუჭნაოს გასაღები, რომელშიც წლიური სარჩო ინახებოდა, მას ებარა. სიბერის ან გონებრივი შესაძლებლობების სისუსტის შედეგად მათ ოჯახის ხნით მომდევნო მამაკაცები (უფროსი ვაჟი) და ქალი (უფროსი რძალი) ცვლიდა. ოჯახის სათათბიროში ქალები მონაწილეობას არ იღებდნენ.

საზოგადოებისა და ოჯახში სოციალურ-ეკონომიკურმა პროგრესმა, ოჯახის წევრებს საკუთარი, ინდივიდუალური შრომითი კერძო საკუთრება შეუქმნა, რამაც დიდ ოჯახს დიფერენციისაკენ უბიძგა. დიდი ოჯახი ინდივიდუალურ ოჯახებად დაიშალა. ოჯახის საკუთრების სეგმენტაცია მეწილეებზე, მამაკაცის უფროსი თაობის წარმომადგენლებზე მოხდა. უძრავი და მოძრავი ქონება თანაბრად იყოფოდა, გარდა წლიური სარჩოსი, რომელიც ყველა წევრზე ნაწილდებოდა. ქალები ოჯახის გაყრასა და ქონების განაწილებაში მონაწილეობას არ იღებდნენ.

საკვანძო სიტყვები: აფხაზეთი, დიდი ოჯახი, დიფერენციალიზაცია.

აფხაზური ოჯახისა და საოჯახო ყოფის საკითხების კვლევა ეთნოლოგებისთვის მნიშვნელოვანია, რადგან უახლოეს წარსულამდე უმწერლობო ხალხის ეთნოგენეზს, სოციალურ-ეკონომიკურ ურთიერთობებს, ოჯახის წევრთა ურთიერთვალდებულებებს, ოჯახში დანერგილ წეს-ჩვეულებებს წარმოაჩენდა. ეს ოჯახი, როგორც საქორწინო

წყვილებს, ისე სისხლით ნათესავეებს აერთიანებდა, რომელთა კავშირი და ურთიერთობა ჩვეულებითი სამართლის წესებით რეგულირდებოდა. გარდა ამისა, ოჯახი სპეციფიური სოციალური პირველადი წარმონაქმნია, სხვადასხვა ფუნქციების მატარებელი, რომელიც ტრადიციულ ფორმებს დიდხანს ინახავდა, თუმცა, ამავე დროს, სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების თანდათანობით ცვლილებებსაც ავლენდა.

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ქრისტეშობამდე VI საუკუნიდან, ქრისტეშობის შემდგომ II საუკუნემდე (131 წლამდე), აფხაზი ხალხის კოლხეთში გამოჩენასა და ამ ეთნიკური ერთეულის ჩამოყალიბებას ქართველური (მეგრულ-ჭანურ-სვანური) მოსახლეობის არსებობა უსწრებდა წინ. საქართველოს ამ უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ მხარეში, როგორც საისტორიო წყაროების, სამეცნიერო ლიტერატურის, ისე აფხაზური ზეპირი გადმოცემების მონაცემებით, ჩრდილო-დასავლეთის, ჯერ კიდევ ეთნიკურად გაუფორმებელი მოსახლეობა, ქრისტეშობის შემდგომ II საუკუნესა და V საუკუნეში ჩამოსახლდნენ. ბერძნულ-რომაული წყაროების საშუალებით ცნობილი ხდება, რომ „აბაზგები“, „ავოგაზები“, თავდაპირველად, აფხაზეთის მხოლოდ მთებში დასახლდნენ და შემდეგ ჩამოიწიეს მთის წინა და ბარის რაიონებში. ტერმინი „აფხაზი“ ქართველური მოსახლეობის შექმნილია, რომელიც არაქართული, ჩრდილო-დასავლურ კავკასიური, თუმცა, ქართველურ მოსახლეობასთან ასიმილირებულთა ეთნონიმად იქნა გამოყენებული. ქორონიმი „აფხაზის“ წარმომავლობის ქართველურობა ეჭვს არ იწვევს. ამ საკითხისადმი მიძღვნილი ისტორიკოსებისა და ენათმეცნიერის კვლევები შესწავლილია (Bakhia, Gazdeliani, 2019: 38-58).

ქრისტეშობის შემდგომ II საუკუნისთვის კოლხეთში, ანტიკური წყაროების მიხედვით, ადრეკლასობრივი სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის ჩამოყალიბებისთვის პირობები უკვე შემზადებული იყო (Melikishvili, 1976: 480-482). ცხადია, ჩრდილო კავკასიიდან თანამედროვე აფხაზეთში შემოჭრილი დისკრეტული მოსახლეობა, თანდათანობით, მკვიდრ, ადგილობრივ მოსახლეობას შეერწყა და ახალ ეთნიკურ ჯგუფად ჩამოყალიბდა, რომელსაც ქართველურმა მოსახლეობამ „აფხაზები“ უწოდა. ეთნიკურად და ენობრივად განსხვავებულმა ერთეულმა, გარკვეული ზეგავლენა მოახდინა მკვიდრ მოსახლეობაზეც. ეს ერთეული მკვიდრი მოსახლეობისაგან განსხვავებით, გვაროვნული წყობილების ტრადიციების მატარებელი ყოფილა, თუმცა, როგორც ფიქრობენ, ჩამოსახლებულებმა „ერთგვარად გაახალგაზრდავა კოლხეთის მაშინდელი საზოგადოება და გააძლიერა „ერი“ – თავისუფალ მეთემეთა ფენა, ამასთანავე, ჩამოსახლებული მთიელნი ადრეკლასობრივი საზოგადოების დონეზე აიყვანა“ (Melikishvili, 1970: 547). როგორც ჩანს, ამ ადრეული ტალღის ასიმილაცია და „სწრაფი გაქართველება“ უნდა მომხდარიყო. რის შედეგადაც ქართველურ და არაქართველურ ტომთა შერწყმის შედეგად, ე.ი. არც ნათესაობის და არც დაპყრობის, არამედ საზოგადოებრივი განვითარების მიღწევის საფუძველზე, ფეოდალური საქართველო იშვა“ (Berdzenishvili, 1990: 406).

ძველი წერილობითი წყაროებიდან მხოლოდ პროკოპი კესარიელის წყაროშია დაცული ცნობები II და V საუკუნეებში ჩამოსახლებული მოსახლეობის შესახებ, რომლის თანახმად, ისინი ჯგუფურად ყოფილან დასახლებული. მათი საცხოვრებლები, წრიულად, გვერდი-გვერდ მდგარა, ფასადით შუაში არსებული მოედნისკენ და ამგვარად იქ მდგარ საქონელს იცავდნენ. დასახლება ხის ასეთივე წნული კედლით ყოფილა შემოსაზღვრული. როგორც ჩანს, ამ დროისთვის ჩამოსახლებულთა დასახლების ფორმა, ჯერ კიდევ მომთაბარულ-მესაქონლური ყოფილა (Kaukhchishvili, 1967: 160). დასახლების ფორმიდან გამომდინარე, უნდა ვიფიქროთ, რომ საზოგადოებრივ გაერთიანებას გვაროვნული ხასიათი უნდა ჰქონოდა.

მართალია, დასახლების უძველესი ფორმებისა და სამშენებლო კულტურის

თვალსაზრისით, სამხრეთ შავიზღვისპირეთი და კოლხეთის ტერიტორია ტრადიციების ერთ წრეში თავსდებოდა (Mikeladze, 1967-2, 24), მაგრამ, ანტიკური ხანის კოლხეთი ტომობრივი სიჭრელითაც გამოირჩეოდა და, აქედან გამომდინარე, ჩრდილო კავკასიელების სოციალურ-ეკონომიკური დონე უფრო დაბალი იყო (Inadze, 1994: 16), ვიდრე კოლხეთის მკვიდრი ქართველური მოსახლეობის. თუმცა, ისიც ცნობილი ხდება, რომ V საუკუნეში, იუსტინიანეს მეფობის დროს „აფხაზნიცა შეიცვალნეს უმჯობესად და ქრისტიანობისა შეიწყნარეს ქადაგება“ (Kaukhchishvili, 1961: 215). გაქრისტიანებული ჩრდილო კავკასიელები ქართველურ მოსახლეობას ერწყმოდნენ და მათი ცხოვრების წესიც თანდათან იცვლებოდა.

ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელთა უკვე ეთნიკურად ფორმირებული ჯგუფების მეორე ტალღა, მხოლოდ ერთიანი ცენტრალიზებული ფეოდალური საქართველოს დასუსტებისა და დაშლის შემდეგ, XV საუკუნის ბოლოს დაფიქსირდა. ეს მოვლენა, როგორც უცხოელი მოგზაურების ცნობებში, ისე 1470-1474 წწ. „მცნებაჲ ესე სასჯულოჲ“-ში. ე.ი. ქართული სამართლის ძეგლებში აისახა. ამავე დროს, მიგრაციული პროცესების ამსახველი მოვლენები აფხაზურმა ზეპირსიტყვიერებამ – ეთნოგენეტიკურმა და გენეალოგიურმა გადმოცემებმაც კარგად შემოინახეს.

XVI-XVII საუკუნეების წყაროებში ჩამოსახლებულთა, კერძოდ, საოჯახო ყოფის შესახებ ცნობები არ გაშუქებულია, რადგან დასახლების კვლავ საგვარო ხასიათზე იყო საუბარი. წყაროები გვამცნობდნენ, რომ მკვიდრი, ქართველი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ყოფიერება შემოჭრილი მოსახლეობის მიერ ჩამოტანილი ყოფისგან რადიკალურად განსხვავდებოდა.

XVII საუკუნის თურქი მოგზაური, ევლია ჩელები ახლად ჩამოსახლებულ მოსახლეობას აბაზებს უწოდებს, იმ დროისათვის ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიიდან, უმეტესად, სწორედ აბაზური მოსახლეობა შემოიჭრა, რომელსაც ჩელები მეომარ, მეკობრე ტომებად გვისახავს და წერს, რომ ისინი „ერთმანეთს ებრძვიან, ბავშვებს და ქალებს იტაცებენ, ტყვეებად ჰყიდიან და ამით ცხოვრობენ. კაცი, რომელიც ქურდი არ არის, ამ ხალხის თვალში ბედშავი და სანყალია“ (Chelebi, 1971: 102).

XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერი, არქანჯელო ლამბერტი, მათი საგვარო დასახლების შესახებ გვამცნობს... „აფხაზები ქალაქებში და ციხეებში როდი ცხოვრობენ, არამედ შეიყრება ერთი გვარის ათი თუ ოცი ოჯახი, ამოირჩევენ რომელსამე მალღობ ადგილს, გააშენებენ იქ ისლით დახურულ ფაცხებს, შემოავლებენ ამორჩეულ ადგილს მაგარ ღობეს და ღრმა თხრილს. ღობეს და თხრილს იმიტომ აკეთებენ, რომ ეშინიათ თავდასხმისა, გარეშე ხალხის კი არა, თვით აფხაზები ესხმიან თავს ერთმანეთს“ (Lamberti, 1991: 155).

ამრიგად, XV საუკუნეში ჩამოსახლებულები, იზოლირებულად, საგვარო ჯგუფებად სახლდებოდნენ და კვლავ უმეტესად მესაქონლეობით იყვნენ დაკავებულნი. ცხვარი და თხა ზაფხულში, ჩრდილო კავკასიის, მათი მფლობელობის საძოვრებზე გადაჰყავდათ და ზამთრის პირზე, კვლავ აფხაზეთში ბრუნდებოდნენ. ცხადია, აფხაზეთის ტერიტორიაზე საძოვრების გამო, მათ დიდხანს ვერ შეინარჩუნეს ცხოვრების ეს წესი.

საქართველოს და კერძოდ, აფხაზეთის გეოგრაფიულ-ბუნებრივმა პირობებმა, ქართულ-აფხაზურმა კულტურულ-ისტორიულმა ურთიერთობებმა, სოციალურ-ეკონომიკურმა მდგომარეობამ აფხაზების ყოფაზე დიდი გავლენა მოახდინა. შეცვალა მიგრანტთა დასახლების ფორმა და ტიპი, საცხოვრებლები, სამეურნეო ნაგებობები და საერთოდ, ცხოვრების წესიც, თუმცა, თავისთავადაც ცხადია, მრავალი თავისებური წეს-ჩვეულება შეინარჩუნეს.

მართალია, XVII საუკუნეში ჩამოსახლებულთათვის მეურნეობის ტრადიციული

წამყვანი დარგი მესაქონლეობა იყო, რასაც სწორედ XVII ს-ის წყაროები ადასტურებენ (Lamberti, 1991: 155; Chelebi, 1971: 103). აფხაზეთში ეს დარგი წამყვანად ვერ დარჩებოდა, რადგან „აფხაზეთის უმეტესი ტერიტორია ტყით იყო დაფარული და ნაკლებ საძოვრიანი“ (Dumanov, 1970:45).

ამრიგად, XIX საუკუნეში აფხაზეთა დიდი ოჯახის ეკონომიკურ საფუძველს უკვე მეურნეობის ორივე დარგი – მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა წარმოადგენდა. აფხაზეთს მიწაზე იმდენი მოსავალი მოჰყავდათ, რამდენიც მათი წლიური გამოკვებისთვის იყო საჭირო.

აფხაზური ოჯახისა და საოჯახო ყოფის შესახებ წყაროებში ფრაგმენტული ცნობები XIX საუკუნიდან საზოგადოებრივი ყოფის სხვადასხვა საკითხებზე საუბრის დროს ჩნდებოდა. იმ დროისათვის ოჯახის მხოლოდ ერთი ფორმა – პატრიარქალური საოჯახო თემის ბაზაზე ჩამოყალიბებული დიდი ოჯახი ფიქსირდებოდა. აქცენტი უმეტესად ზოგიერთ ყოფით საკითხებზე, საქორწინო ურთიერთობებზე, მამაკაცისა და ქალის როლზე, სისხლ-მესისხლეობაზე კეთდებოდა. აფხაზური ოჯახის ფორმებისა და წეს-ჩვეულებების შესწავლა მხოლოდ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაიწყო. XIX საუკუნეში პირველმა, ვინც გაუყრელ, რამდენიმე თაობის ძმათაშვილების დიდ ოჯახებზე მოგვცა ცნობები, იყო მ. ჯანაშვილი. ყურადღება გაამახვილა ოჯახის საკუთრების ფორმაზე, იმაზე, რომ ოჯახის უფროსი თაობის წარმომადგენლები საოჯახო ქონებას კოლექტიურად ფლობდნენ (Janashvili, 1894: 17).

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში დ. ბაქრაძე აფხაზების დასახლების შესახებ წერდა – „დასახლებას ძლივს ამჩნევ, იგი გაბნეულია და ხანდახან თუ შეიძლება შეამჩნიოს კაცმა განმარტოებული წნული ფაცხები, ისლის სახურავებითა და სახმარი მიწებით გარშემო... ისინი ცხოვრობენ განმარტოებით ხუთი-ათი ოჯახი ერთად“ (Bakradze, 1960).

როგორც ჩანს, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აფხაზების დასახლების ფორმა შეცვლილი იყო. ისინი უკვე გორებზე არ სახლობდნენ, არამედ, ქართველების მსგავსად, ფართო გაშლილი ტერიტორია ეკავათ, თუმცა, ერთმანეთისაგან იზოლირებულად განაგრძობდნენ ცხოვრებას.

აფხაზეთში დიდი ოჯახის მიწის საკუთრების შესახებ ფ. ზავადსკი წერდა, რომ „მიწის მფლობელობის კანონი აფხაზეთში არ ირღვეოდა. მიწა, რომელიც რომელიმე „გვარის“ («род») მფლობელობაში იყო, მათ საკუთრებაში რჩებოდა, სანამ მამაკაცის ხაზით ერთი მემკვიდრე მაინც იყო ცოცხალი. უძრავი ქონება მემკვიდრეობით, მხოლოდ მამაკაცის ნათესაური ხაზით გადადიოდა, ქალს მემკვიდრეობის უფლება არ გააჩნდა“ (Zavadskiy, 1864-366). ფ. ზავადსკი ცდება, როდესაც ამბობს, რომ მიწა „გვარის“ («род») მფლობელობაში იყო, ის დიდი ოჯახის საკუთრებას წარმოადგენდა, იმ დროისათვის ოჯახის საკმაოდ მრავალრიცხოვნობის გამო მათ ერთობას გვარად მიიჩნევს.

XIX საუკუნისთვის ოჯახის საკითხს პ. ჭარაია შეეხო, რომელმაც გაყრისა და ქონების განაწილების შემთხვევებიც აღწერა. იგი წერდა, რომ „დედ-მამის სიცოცხლეში შვილები იშვიათად ეყრებიან ერთმანეთს. თუ გაიყარნენ, ცდილობენ არ აწყენინონ დედ-მამას. ასეთ შემთხვევაში მშობლებს მთელის ქონების ნახევარი მიაქვთ. დანარჩენს შვილები იყოფენ. თუ დედა და შვილები იყრებიან, დედას თავისი ნამზითევი სრულიად მიაქვს და გარდა ამისა, თითოეულის შვილის წილის თანაბარიც; შემდეგ რომელს ერთს შვილსაც ამოირჩევს, იმასთან მიდის საცხოვრებლად. გაყრისა და საერთო ქონების გაყოფის დროს უფროსს ძმას ნაუფროსალი („აიჰაბშახუ“) მიაქვს. თუ ბევრი საქონელი ჰყავთ თითო არჩეული სული ყოველგვარ პირუტყვისაგან მიაქვს, თუ ბევრის პატრონი არ არიან, მაშინ ერთს კარგს „ნაუფროსალის“ წილად აიყვანს. უმცროსს ძმასაც მიაქვს ნაუმცროსალი („ეინბშახუ“), რომელიც ნაუფროსალზე ნაკლები იქნება. ამის შემდეგ რაც დარჩება ამას

ძმები თანასწორად იყოფენ. მამის სახლკარი, ეზო და სხვა უმცროს ძმას რჩება“ (Charaia, 1888: 3). პ. ჭარაიას ცნობა სწორედ იმაზე მიანიშნებს, რომ უფროსი თაობის სიცოცხლეში დიდი ოჯახის გაყრას, ქონების განაწილებას ერიდებოდნენ. თუმცა, XIX საუკუნის ბოლოს ოჯახის დიფერენციაცია უკვე დედ-მამის სიცოცხლეში დაიწყო. ამიტომ მამის სახლკარი და ეზო დაუქორწინებელ უმცროს ვაჟს რჩებოდა. ჩვენს მიერ 1970-იან წლებში შეკრებილი საველე ეთნოგრაფიული მასალებითაც, XIX საუკუნის ბოლოს, უკვე უხუცესთა სიცოცხლეში გაყრისა და ქონების განაწილების მაგალითები ხშირია.

XX საუკუნის დასაწყისში, დერჟავინი, რომელიც აფხაზეთში ოჯახის უკვე ინდივიდუალურ („ათააცვამაჟ“) ფორმას შეისწავლიდა, წერდა, რომ ოჯახის ეს ფორმა გვიანდელი მოვლენა იყო და იგი სათანადო ევოლუციის შედეგად ჩამოყალიბდა. მის თავდაპირველ ფორმას კი, რამდენიმე თაობისგან შედგენილი დიდი ოჯახები წარმოადგენდა. დერჟავინს დიდი ოჯახის მაგალითებიც მოჰყავს, რომელთაც ერთი, საერთო წინაპრის ხელმძღვანელობით, გაუყრელად ცხოვრების დროს საერთო მეურნეობა ჰქონიათ. გაყრის შემდგომ კი ინდივიდუალური ოჯახები, საერთო ტერიტორიაზე გვერდი-გვერდ სახლდებოდნენ, თუმცა, მიწას იყოფდნენ, მაგრამ გაყრის შემდეგაც ტრადიციული წეს-ჩვეულების დაცვას განაგრძობდნენ (Derzhavin, 1907: 5-6).

კ. ჰანიც, XX საუკუნის დასაწყისში აფხაზეთში მოგზაურობის მასალებში აღნიშნავდა ოჯახების განცალკევებული ცხოვრების წესზე: „ოჯახს ყველას საკუთარი მიწა გააჩნია და თავის ნაწილს ამუშავებენ“ (Han, 1902: 82).

XX საუკუნის მეორე ნახევარში, საქორწინო ურთიერთობებსა და ოჯახის საკითხებზე შ. ინალ-იფას ნაშრომი გამოქვეყნდა (Inal-ipa, 1954), რომელშიც უმეტესად საქორწინო შეზღუდვებზე, მამამძუძეობაზე, სისხლ-მესისხლეობაზე, ქორწინების სხვადასხვა საშუალებაზე, მამაკაცის საქორწინო გადასახდელებზე („აჩმა“), საქორწინო სახლზე და სხვა მნიშვნელოვან საკითხებზეა საუბარი. რაც შეეხება დიდ ოჯახს და მასთან დაკავშირებულ საკუთრების ფორმებს, უფრო შეზღუდულადაა მასალა მოცემული (Inal-ipa, 1954).

შ. ინალ-იფას მონაცემებით, XIX საუკუნეში ოჯახის ინდივიდუალური ფორმის გვერდით, დიდი ოჯახებიც იყო გავრცელებული. ისინი ერთიან მეურნეობრივ კოლექტივს წარმოადგენდნენ, რომლებიც კიდევ უფრო ძლიერად იდეოლოგიური ერთობით იყვნენ დაკავშირებული. დიდი ოჯახის დამახასიათებელი საკუთრების ფორმისა და მემკვიდრეობის შესახებ იგი წერს, რომ მამაკაცი, ოჯახის უხუცესი საკუთრების მთავარი სუბიექტი იყო. ამავე დროს, იგი შრომით საქმიანობასაც ხელმძღვანელობდა. ინალ-იფას მასალებით, XX საუკუნის პირველ ნახევარშიც მოიძიებოდნენ დიდი ოჯახები, რომლებიც 3-4 თაობის გაუყრელი ძმების სამეურნეო-ნათესაურ კოლექტივს ქმნიდნენ. ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებით ის გვამცნობს, რომ აფხაზეთში „სახლი“ და „ოჯახი“ ერთმანეთს ემთხვევა შინაარსობრივად. ტერმინი „ათი“ ასევე გამოხატავდა სახლს, მაგერიალურ ნაგებობას და სოციალურ ერთეულსაც, კერძოდ, დიდ საოჯახო ჯგუფს. დიდი ოჯახის დაქორწინებული ძმები „გრძელ სახლში“ ან ტიპიურ საქორწინო სახლებში ცხოვრობდნენ. ოჯახის უხუცესის, ხელმძღვანელის საცხოვრებელს „დიდი სახლი“ ეწოდებოდა, რომლის კერაში მუდმივი, გაუქრობელი ცეცხლი ენთო. ოჯახის უფროსს თავისებური მრგვალი („ახშაპ“), ორნამენტირებული, სამ ან ოთხ ფეხიანი მაგიდა ჰქონდა, რომელსაც კვების დროს მხოლოდ ის იყენებდა (Inal-ipa, 1965: 466-467). დიდი ოჯახის გაყრისა და ქონების განაწილების პრინციპი ოჯახის წევრთა ურთიერთშეთანხმებისა და ერთნაირი უფლებით ხდებოდა. მამის ქონების მემკვიდრეები მხოლოდ მისი ვაჟები იყვნენ, ქალები ქონების გაყოფაში მონაწილეობას არ იღებდნენ. ქალის ხელშეუხებელ ქონებას მხოლოდ მზითვი წარმოადგენდა. ძმების მოვალეობას, გასათხოვარი დების შენახვა და გათხოვების დროს გამზითვება შეადგენდა (Inal-ipa, 1965: 473).

აფხაზური ოჯახის სოციალურ ფუქციებსა და შემადგენლობას, ოჯახის ფორმას აფხაზი ეთნოლოგი ი. აჯინჯალი შეეხო. იგი საცხოვრებელსა და სამეურნეო ნაგებობათა შესწავლისას, განში გაზრდილ სახლთან დაკავშირებით სოფ. ბარმიში (გუდაუთის რ-ნი) ააბიჯა ბენიას დიდი ოჯახის შესახებ წერს, რომ ეს ოჯახი ოთხი თაობის საქორწინო წყვილთაგან და 32 სულისაგან შედგებოდა. ასევე სოფ. დურიფში (გუდაუთის რ-ნი) შესწავლილი აქვს XIX საუკუნის დასასრულს ხაკუცა აგუმას დიდი ოჯახი, რამდენიმე თაობის, ცხრა საქორწინო წყვილისაგან შემდგარი, რომელშიც 62 სული იყრიდა თავს. ასევე სოფ. კოპიტში (თანამედროვე პირველ ბედიამი, ოჩამჩირის რ-ნი), ქელამათ ჯინჯოლიას რამდენიმე თაობის საქორწინო წყვილებისგან შემდგარი დიდი ოჯახი და სხვ. იგი აღწერს განში გაზრდილი დიდი ოჯახის საცხოვრებელს, რომელსაც „აგანვნი“ ეწოდებოდა. მისი გადმოცემით, ასეთი სახლი 3-4-ჯერ სიგრძეში უფრო იყო გაზრდილი, ვიდრე სიგანეში. ამ გრძელ სახლში ცალკეული ოთახები დაქორწინებულ წყვილთათვის იყო გამოყოფილი (Ajinjäl, 1969: 68-70).

დიდი ოჯახის შემადგენლობის შესახებ ოჩამჩირის რაიონის აფხაზურ მოსახლეობაში, კონკრეტული მასალა მოიძია ა. ქუჩუბერიამ. ეს მასალა ყველა ტრადიციული ნიშან-თვისებით არის ნაჩვენები. თუმცა, XX საუკუნის დასაწყისში იგი ამ სოციალური ერთეულის არსებობის თვალსაზრისს უარყოფდა და წინაკლასობრივ საოჯახო თემთან მის გენეტიკურ კავშირსაც გამორიცხავდა (Kuchuberiy, 1968:1964). ქუჩუბერიას ეს აზრი, არ იქნა გაზიარებული მრავალი ავტორის მიერ.

ოჯახის ორი ფორმის – დიდის და მცირეს – არსებობაზე მიუთითებს რ. ჭანბაც. მისი გადმოცემით, დიდი ოჯახები XX საუკუნის დასაწყისამდე შემორჩა. რამდენიმე თაობის ნათესაური ერთეულისაგან შემდგარ დიდ ოჯახს, მისი მასალებით, საერთო ტერიტორია ეკავა, სადაც „დიდი სახლის“ უკან საქორწინო სახლებში „ამჰარებში“ (=არ მოსმენა) დაუქორწინებელი წყვილები ცხოვრობდნენ (Chanba, 1977: 96-97).

აფხაზეთში დიდი ოჯახის არსებობის ძირითადი ეკონომიკური წყარო მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა იყო. აფხაზებს მეგრული მოსახლეობისგან მეღვინეობაც ჰქონდათ ათვისებული. მოიპოვებდნენ ველური ფუტკრის თაფლს, თუმცა, შინაური ფუტკარიც ჰყავდათ. აფხაზეთის ტყეებში აგროვებდნენ ხილ-კენკრას, სამკურნალო ბალახებს, ასევე მოიპოვებდნენ ხელოსნობისთვის საჭირო გარკვეულ ნედლეულსაც. „XVIII საუკუნის ბოლოდან აფხაზებმა თოფის წამლის დამზადებაც დაიწყეს, ფართო ხასიათი მიიღო რკინის დამუშავებამაც და ფოლადის გამოდნობამ“ (Antelava, 1951:104).

XX საუკუნის დასაწყისში აფხაზებში ჯერ კიდევ გაბატონებული იყო ნატურალური მეურნეობა. ეს, თავის მხრივ, სანარმოო ძალების განუვითარებლობითა და შრომის დანაწილების სისუსტით იყო გამოწვეული. ხელოსნობის ისეთი ფორმა იყო გაბატონებული, რომელიც უშუალოდ მწარმოებლის პირად მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებდა (Antelava, 1951: 119-120).

დიდი ოჯახის ეკონომიკური და მეურნეობრივი მდგომარეობა, ოჯახის წევრების სოციალური უფლება-მოვალეობათა და ვალდებულებათა ჩვევებს განსაზღვრავდა. მათი ქონების, საკუთრების წყაროს – საკარმიდამო კომპლექსი – დიდი სახლი („ავნდუ“), საქორწინო წყვილთა „ამჰარები“ (მრგვალი ან ოთხკუთხა წნული ფაცხები), დიდი სახლის წინ არსებული, ფართო, დეკორატიული ტერიტორია, მრავალწლიანი ხეებითა და მწვანე მოლით („ამთა“), რომელიც სხვადასხვა საოჯახო შეკრებებისთვის გამოიყენებოდა, დიდი სახლის უკან შემოღობილი ფართო სამეურნეო ეზო („ახკაარა“), რომელშიაც ცალკე სახბორე და საცხენე ადგილები იყო გამოყოფილი, ყველა მსხვილფეხა თუ წვრილფეხა საქონლისათვის სამეურნეო ნაგებობები, ახკაარას ბოლოში, ტრიფოლიატის ღობის ძირში საქათმე, საძაღლე და საღორე (მხოლოდ აბჟუის აბხაზებში) იყო განთავსებული. ღობის

უკან, მიმდებარე ტერიტორიაზე გრძელდებოდა სახნავი სავარგულები, რომელშიაც შედიოდა – ბოსტანი, ბალი, ხეხილის ხეებით და მასზე აყვანილი მალღარი ვენახი. სახმარი მიწების გაგრძელებაზე, ცოტა მოშორებით, მცირე ტყე და მცირე საძოვარი, რომელიც ასევე დიდი ოჯახის საკუთრებას წარმოადგენდა. შემალღებულ ადგილზე, მათსავე ტერიტორიაზე, მათივე საკუთრების სასაფლაო იყო გამოყოფილი. საერთო საკუთრებაში ითვლებოდა ყველა საოჯახო ნივთი, სამეურნეო იარაღები, ხელოსნობით დამზადებული ნივთები, მოსავალი, ტყეში მოპოვებული ნაწარმები და ხილ-კენკრაც. გარდა ტანსაცმლისა და იარაღისა, ყველაფერი ოჯახის საკუთრებას წარმოადგენდა.

ცენტრალურ დეკორატიულ ეზოში, ჭიშკართან ახლოს „აჟიირა“ (სამჭედლო) იდგმებოდა, თუმცა, ამ დროისათვის (XX ს. დასაწყისში) მას მხოლოდ საკულტო მნიშვნელობა ჰქონდა მინიჭებული. ბზიფის აფხაზეთში, რადგან მარანი ღია ცის ქვეშ ეწყობოდა, აჟიირას გვერდით, რომელიმე ხის (უმეტესად თუთის) ქვეშ, ამ საოჯახო სალოცავის სახელზე ღვინით სავსე ქვევრს მარხავდნენ, რომელსაც მხოლოდ ახალი წლის დადგომამდე ხსნიდნენ. რაც შეეხება აბუყის აფხაზებს, ისინი, მეგრელების მსგავსად, აჟიირას ქვევრსაც მარანში ინახავდნენ. აჟიირა რელიგიურად ოჯახის ერთიანობის სიმბოლოს წარმოადგენდა. ახალი წლის დადგომამდე რამდენიმე საათით ადრე, მის გარეშემო მხოლოდ ამ ოჯახის სისხლით ნათესავები იკრიბებოდნენ, სადაც ოჯახის უფროსი ქვევრს თავს მოხსნიდა, ოჯახის წევრებს დალოცავდა, ოჯახს მოსავლისა და საქონლის გამრავლებას უსურვებდა. ოჯახში დაკლული საკლავის ფილტვებს, გულსა და ღვიძლს შამფურზე ააგებდა, იქვე მოტანილ თუნუქის ნაჭერზე დაყრილ ნაკვერჩხალზე შეწავდა და ყველას დანით მცირე ნაჭრებს მოუჭრიდა. რას წარმოადგენდა აჟიირა? იგი ოთხ ბოძზე გადახურული ფარდული იყო, რომლის ქვეშ, ხის მორზე, სიმბოლურად გრდემლი, მარწუხი და ჩაქუჩი იდო, ამ იარაღებს ერთად „სამხელი“ ეწოდებოდა, რომელიც ოჯახის იდეოლოგიას ემსახურებოდა. საჭიროების შემთხვევაში ამ სამხელთან სიმართლის გასაგებად დაფიცებაც ხდებოდა. ტყუილუბრალოდ ვერავინ ბედავდა სამხელთან დაფიცებას.

აფხაზებში ოჯახის უხუცესი საპატიო და განსაკუთრებული უფლებებით სარგებლობდა. ოჯახის საორგანიზაციო საქმიანობაში განმსაზღვრელი როლი სქესსა და ასაკს ენიჭებოდა. საქმიანობა დაყოფილი იყო, უფროსი მამაკაცი სამამაკაცი საქმეებს, ხოლო უფროსი ქალი საქალებო, საოჯახო საქმეებს ანაწილებდა. დიდი ოჯახის წევრთა მართვა და დასაქმება ოჯახში შემუშავებული ნორმების დაცვით ხდებოდა. ოჯახში ოჯახის ხელმძღვანელ მამაკაცს – „ავნათა იაჰაბ“, ხოლო ქალს – „ავნათა იაჰაბ ფჰხუს“ ეწოდებოდა.

ოჯახის უფროსი მამაკაცი მთლიანად ოჯახს ხელმძღვანელობდა, იცავდა მის ინტერესებს, ოჯახის მამაკაცებს შორის – მინდვრის სამუშაოებს, საქონლის მოვლა-პატრონობას, მოსავლის აღებას, შემის მომარაგებას, ნადირობას, სახელოსნო საქმიანობას და ა.შ. ანაწილებდა. თუ საჭირო გახდებოდა, ოჯახის მეთაური, ოჯახის ყველა წევრის ნაცვლად, ფიცს დებდა „უხუცესთა საბჭოს“ წინაშე და ვალდებულებებსაც მათ მაგიერ კისრულობდა. გარდა ამისა, იგი თავის ოჯახის წევრის საქციელისა და დანაშაულის გამო პასუხისმგებელი იყო. ძველად იგი ქორწინების ხასიათსაც განსაზღვრავდა ოჯახის წევრთა სურვილის გარეშე. ქცევის ნორმებიდან გამომდინარე, შვილები მამის წინაშე ხმამაღლა არ დაილაპარაკებდნენ. მამის გვერდით მხოლოდ უფროს ვაჟს შეეძლო დაჯდომა. საკვების მიღების დროს, მამა როდესაც თვითონ დაჯდებოდა მერე აძლევდა შვილებსაც დაჯდომის უფლებას, მაგრამ, თუ მამას რაიმე ჰქონდა სათქმელი და შვილებთან ხმამაღლა იტყოდა, სანამ ის ლაპარაკს დაამთავრებდა, ვაჟები ფეხზე უნდა მდგარიყვნენ.

ოჯახში ქალები და მამაკაცები ერთდროულად არ იკვებებოდნენ. მამაკაცებს რძლები ემსახურებოდნენ. როდესაც ისინი დაამთავრებდნენ ჭამას და ოთახიდან გავიდოდნენ, მხოლოდ მას შემდეგ შეეძლოთ ქალებს ჭამა და ბავშვების გამოკვება. ოჯახის უფროსი

ქალის მოვალეობას რძლებს შორის საოჯახო საქმის განაწილება შეადგენდა. მასვე ჰქონდა ჩაბარებული პროდუქტების საკუჭნაო, რომელშიც სხვა ქალი ვერ შევიდოდა. მის წმინდა მოვალეობად ითვლებოდა ღომის შეზღვევა-გაკეთება, თუმცა, თუ იგი შრომისუნარიანობას მოკლებული იყო, მას ასაკით უფროსი რძალი ცვლიდა. სანამ დედამთილი ცოცხალი იყო, ოჯახის უფროსად ის ითვლებოდა და მმართველობაც მის ხელში იყო. რძლები მამამთილის, უფროსი მამაშვილის, დედამთილის თანდასწრებით, უხმოდ ფეხზე უნდა მდგარიყვნენ. მამაკაცების თანდასწრებით ქალებს სამუშაო და მამაკაცთა სურვილები უხმოდ უნდა შეესრულებინათ. რძლებს მთელი თავისი სიცოცხლე უფლება არ ჰქონდათ რაიმე ეთქვათ და დალაპარაკებოდნენ მამამთილს, უფროს მამაშვილს, ქმრის უფროს ბიძაშვილებს. ქალები უფლებებით, მთლიანად მამაკაცის, ქმრის მეურვეობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ოჯახის სათათბიროში მხოლოდ მამაკაცები იღებდნენ მონაწილეობას. მამაკაცი საოჯახო რელიგიური ცერემონიის ხელმძღვანელიც იყო.

ოჯახის მართვისა და უფროსის როლის შესახებ აფხაზებში მ. ჯანაშვილი წერდა, აფხაზურ ოჯახში უფროსებს პატივს სცემენ. თავის *pater familias* – ემორჩილებიან. ოჯახში ყველაფერი მისი განსაზღვრითა და შეხედულებით კეთდება. მხოლოდ საქალეო საქმეში უფროსი ქალია ჩართული. უმცროსი რძლები მას ექვემდებარებიან. უფროსი მამაკაცი ატარებს რელიგიურ წესებს. ოჯახში ხელის დაბანასაც კი თავისი რიტუალი გააჩნია, მას უფროსები იწყებენ და შემდეგ უმცროსები აგრძელებენ. ასეთი წესი ღვინის დაღვების დროსაც სრულდებოდა (Janashvili, 1994: 13, 17).

„ოჯახის მეთაური – მამა განუსაზღვრელი ძალაუფლებით სარგებლობს, იგი შეუზღუდავი მბრძანებელიცაა, ამაყი და დესპოტური, ზოგიერთ შემთხვევაში მამას უფლება ჰქონდა ცოლი და შვილი სიკვდილით დაესაჯა... ხალხური ჩვეულებით ქალი მთლიანად ქმარზეა დამოკიდებული, იგი პატივისცემით არ სარგებლობს ოჯახში, არც ცხოვრებისთვის მნიშვნელოვან საკითხებში ხმის უფლებაც არა აქვს. ქალს გათხოვების შემდეგ მხოლოდ საკუთარი სისხლით ნათესავეები იცავენ, მაგრამ ღალატის შემთხვევაში მამაკაცს ცოლის მოკვლა შეეძლო და ამისათვის პასუხს იგი არ აგებდა“ (Averkiev, 1866).

როგორც ჩანს, ავერკიევი იშვიათ მუსლიმურ რელიგიურ ოჯახს და მათ წესს აღწერს, რადგან წარმართული რელიგიის მიმდევართა ოჯახებში ჩვენ უფრო დემოკრატიული ჩვეულებები გვაქვს დაფიქსირებული. იყო ისეთი ოჯახებიც, რომლებიც მუსლიმურ რელიგიას მისდევდნენ. ისინი, უმეტესად, ჩრდილო კავკასიიდან XIX საუკუნეში ახალი ჩამოსახლებულები იყვნენ.

ძერჟავინი აფხაზური ოჯახის შესახებ წერდა, მამაკაცი ვალდებულია მოიტანოს და დაჩეხოს შუშა, საქონელი მორეკოს, მოწველოს ისინი და რძე ქალს გადასცეს, რომლისგანაც ქალი სხვადასხვა პროდუქტს ამზადებს. მამაკაცი ვალდებულია თოხნოს, დათესოს, ხოლო შემდეგ მოსავლელად ქალს გადასცეს (Derzhavin, 1907: 13).

თანამედროვე ინდივიდუალური ოჯახების წესების შესახებ ოჩამჩირის რაიონის აფხაზებში ლ. აკაბა წერდა, რომ ინდივიდუალურ ოჯახებშიც გრძელდება ნაწილობრივ ტრადიცია-ჩვევები, უფროსად ნომინალურად აქაც ყველაზე უფროსი მამაკაცი, შრომისუნარიანი ითვლება. მას პატივს სცემენ და მის სურვილსა და სიტყვას ანგარიშს უწვენ, მაგრამ, ფაქტობრივად, ოჯახის უფროსობა უმეტესად შრომისუნარიან მამაკაცს ეკისრება ოჯახში... ოჯახის საქალეო საქმეს ასევე ოჯახის უფროსი ქალი განაგებს, რძლები, ჩვეულებითი სამართლის თანახმად, უყოყმანოდ ემორჩილებიან დედამთილს და ყოველნაირად ყურადღებას უხატავენ. რაც შეეხება მამამთილს, რძალს უფლება არა აქვს გამოელაპარაკოს, ან ხმა ამოიღოს მასთან. არც ვინმესთან საუბარში რძალს უფლება არა აქვს სახელებით მოიხსენიოს ისინი, ამიტომ იგი მამამთილს „დად“ ან „ბაბა“-თი, ხოლო დედამთილს – „ღია“ და „ნანა“-თი მოიხსენიებს. გარდა ამისა, რძლებს უფლება არა აქვთ

ქმრის უფროსი ძმები და დები სახელებით მოიხსენიონ. რაც შეეხება წყლის მოტანას, ხელის წისქვილზე მუშაობას, „აჯიკის“ მომზადებას, ბოსტანში მუშაობას, რძლები რიგის დაცვით ასრულებდნენ (Akaba, 1955: 94).

ამრიგად, დიდი ოჯახის წევრთა ურთიერთობები სქესისა და ასაკის დაცვას მკაცრად მოითხოვდა.

რადგანაც ლიტერატურაში დიდი ოჯახის გაყრისა და ქონების განაწილების სრული აღწერილობა არ მოიპოვება, ჩვენს ნაშრომს წლების მანძილზე აფხაზეთში შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალა დაუდეთ საფუძვლად.

დიდი ოჯახების გაუყრელი ცხოვრების, მათი შემადგენლობისა და ტრადიციული წეს-ჩვეულებების შესახებ, როგორც ბზიფის, ისე აბჟუის აფხაზებში გვაქვს მასალა ფიქსირებული.

ჩვენი მასალებით, ისტორიულად ჩამოყალიბებულმა სოციალურმა ერთეულმა, დიდმა ოჯახმა, რომელიც საქორწინო წყვილების მოყვრობით და სისხლით ნათესაურ კავშირზე იყო დაფუძნებული, აფხაზებში გადმონაშთის სახით XX საუკუნემდე მოაღწია. აფხაზურ დიდ ოჯახში, რომელიც დაარსებული იყო აგნატური ნათესაობის პრინციპზე, თავს იყრიდა და ერთად ცხოვრობდა ოთხი და მეტი თაობის საქორწინო წყვილი. ისინი კოლექტიურად ფლობდნენ – მიწას, საქონელს, ყოველგვარ უძრავ და მოძრავ საოჯახო ქონებას. გააჩნდათ ოჯახის ამ ფორმისათვის დამახასიათებელი ტრადიციული ნიშნები – სტრუქტურის მმართველობის სისტემის, შრომის ორგანიზაციის ფორმის, იდეოლოგიის სფეროში.

გაყრა და ქონების განაწილება აფხაზური ჩვეულებითი სამართლით მონაწილეებზე ხდებოდა. მონილებად მამაკაცთა უფროსი თაობის წარმომადგენლები ითვლებოდნენ. წილს, რომელსაც გაყრის დროს მონილე იღებდა „აბახვ“ (მამის წილი, ულუფა) ეწოდებოდა.

სოფ. ლიხნში (გუდაუთის რ-ნი) მცხოვრებ სინათ ჯენიას ცნობით, მათი ოჯახი გაყრამდე საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ყოფილა. ამ ოჯახის განაყარი ორი შტოდან, ერთი სოფ. ლიხნში დარჩა საცხოვრებლად და მეორე კი, სოფ. აჭანდარაში (გუდაუთის რ-ნი) გადასახლებულა. მთხრობელმა რვა თაობის მამის სახელი გაიხსენა ხორთუ → ბაშ → სიკვარ → დგიკვა → ფათქარი → მალუჰვ → მუსა → სინათ. ამავე დროს, ხუთი თაობის გენეალოგიური ხის განშტოების სახელებიც ჩაგვანერინა. მალუჰვის ოჯახი დაახლოებით 1910 წლამდე გაუყრელად ცხოვრობდა. გაყრის მომენტში ოჯახში 24 სული ერთად ცხოვრობდა. ოჯახი მხოლოდ მალუჰვის გარდაცვალების შემდეგ გაყრილა. ჯენიას ოჯახის გაუყრელ ქონებას 8 დესეტინა¹ სახმარი მიწები, 400 სული ცხვარი და თხა, 5 ხარი, 5 კამეჩი, 15 მენველი ძროხა, 2 ცხენი და მოზარდი საქონელი, ფუტკრის 80 გეჯა შეადგენდა. საკარმიდამო ეზოში კერიანი დიდი სახლი იდგა, ამ სახლის უკან, ერთი მეტრის დაშორებით, 10 „ამჰარა“ (მრგვალი კონუსური სახურავით) – საქორწინო სახლები იყო მოთავსებული. სამეურნეო ეზოში – მარცვლის შესანახი „აცა“, საქონლის სადგომი „აბორა“, ეზოს ბოლოში საქათმე – „აკუტნარა“ ჰქონდათ. ამავე დროს, დეკორატიული ეზოს წინა ნაწილში „აჟიირა“ იყო გამართული. ძმების – მუსა, ლაზ და ჰვასკას გაყრისას, „დიდ სახლში“ უფროსი ძმა მუსა დარჩენილა თავისი ოჯახით. ლაზმა და ჰვასკამ, ჯერ კიდევ გაყრამდე, ურთიერთდანმარების საფუძველზე, იმავე საკარმიდამოზე საცხოვრებლები აიშენეს, რისთვისაც საერთო საქონლიდან გარკვეული რაოდენობის ცხვრები გაყიდეს, მშენებლობისთვის საჭირო ხარჯების დასაფარად. სახნავი მიწა და საქონელი ძმებს შორის თანაბრად განაწილდა. გაუყრელი დარჩათ ტყე და საძოვარი, ასევე, დროებით, მაღლარი ვენახი, რადგანაც ამ ოჯახში ყველაზე კარგად ლაზს ეხერხებოდა მწყემსობა და საქონელს მთაში ხშირად ის მიყვებოდა, მას რამდენიმე ცხვარი საჩუქრად გამოუყვევს, ეს საჩუქარი სავალდებულო არ იყო, მაგრამ ძმების ურთიერთშეთანხმების შედეგად მოხდა. წლის

¹ დესეტინა – ფართობის რუსული საზომი, უდრის 1 ჰექტარსა და 1 მეათედს.

მოსავალი ძმებმა, სულთა რაოდენობის მიხედვით, გაინაწილეს. საერთო სარგებლობაში განაყარ ძმებს – ხელის ნისქვილი, აჯიკის გასაკეთებელი ქვა, დიდი სპილენძის ქვაბი დარჩათ. დროებით სარგებლობაში დაიტოვეს ბოსელიც, სადაც განაყარი ძმები საქონელს ერთად აყენებდნენ, მაგრამ მათ საქონლის საერთო სერს („ახნარ“) გაყოფის შემდეგ საკუთარი სერის ნიშანიც დაუმატეს, ამდენად, მათი საქონლის გარჩევა შესაძლებელი იყო. გაყრის მომენტისთვის მათი დები უკვე გათხოვილები იყვნენ, ამიტომ სამზითვო წილის გამოყოფა არ დასჭირვებიათ. ძმებს, გაყრის დროს, შეეძლოთ მედიატორების მოპატიჟება, მაგრამ რადგან მათ სადაო არაფერი ჰქონდათ, არ მოიპატიჟეს.

სოფ. დურიფში გაუყრელად 1900 წლამდე ცხოვრობდა თარბას ოჯახი. აჯგერი თარბა და მისი მეუღლე ცოცხლები არ იყვნენ, როდესაც მათი შვილები ტუგვ, ესნათ, დაუთ და დამეი გაიყარნენ. ისინი ოჯახში უფროსი თაობის წარმომადგენლები იყვნენ.

გაყრამდე მათ ქონებას შეადგენდა: 9 დესეტინა სახმარი მიწა, აქედან 4 დესეტინა მარცვლეულ კულტურას ეკავა, დანარჩენი ხეხილს მალლარი ვენახით, ბოსტანს, საძოვარს, ტყეს და სასაფლაოს. დიდი სახლი, სამ ოთახიანი, ხოლო მცირე სახლი კი ორ ოთახიანი იყო. სამ ოთახიან სახლში, მამის სიკვდილის შემდეგ, უფროსმა ძმებმა, ტუგვმა და ესნათმა დაიწყეს ცხოვრება, ხოლო მცირე სახლში მომდევნო ძმები დასახლდნენ. დანარჩენი საქონლინო წყვილები ამჰარებში იყვნენ განთავსებული. ოჯახში ქალები ტანსაცმელსა და ქალამანსაც ოჯახის ყველა წევრისთვის კერავდნენ, თელავდნენ ნაბდებსაც. მამაკაცები კი სამუშაო იარაღს თვითონ აკეთებდნენ. კოლექტიურ მფლობელობაში ჰყავდათ – 150 სული ცხვარი, 200 თხა, 2 მენველი ძროხა, 3 კამეჩი, 3 ცხენი. სანამ ოჯახი გაიყრებოდა, მათ ყველა ძმისთვის საცხოვრებლები და სამეურნეო ნაგებობები გამართეს. ნაგებობების აგებაში ოთხივე ძმა ოჯახებით იღებდა მონაწილეობას, მათ მონვეული ნათესავებიც ეხმარებოდნენ, მშენებლობისთვის და ურთიერთდახმარების („აუსჰვართა“) დროს მონვეული პირების გასამასპინძლებლად და ხარჯის ასანაზღაურებლად მათ რამდენიმე ცხვარი და თხა დაკლეს. თავიდან, ტუგვ და ესნათი მაინც ერთად დარჩა საცხოვრებლად, თუმცა, მოგვიანებით ისინიც გაიყარნენ. ტუგვს და ესნათს მიწაც დიდი ხნის მანძილზე გაუყოფელი ჰქონდათ. მათ წილ მიწას ძმები ერთად ამუშავებდნენ და შემდეგ მოსავალს თანაბრად ყოფდნენ. დაუთსა და დამეის მიწის საძმო წილი თანაბრად შეხვდათ და ისინი ინდივიდუალურ ოჯახებად განაგრძობდნენ ცხოვრებას. გაუყოფელი დარჩათ დროებით მალლარი ვენახი, სანამ თავიანთ მიწებზე ძმები ვენახს გააშენებდნენ. ასევე გაუყოფელი დარჩა სათიბი და სხვადასხვა მოხმარების საგანი, ნისქვილი, აჯიკის ქვა, არყის გამოსახდელი დიდი სპილენძის ქვაბი. ეს ნივთები, უფროსი ძმის, ტუგვის დიდ სახლში ინახებოდა და საჭიროების შემთხვევაში ყველას შეეძლო მოხმარება. უფროსი ძმის სახლში არსებულ „აჟიირა ნხა“-ზე, რომელიც ასევე გაუყოფელი დარჩა, ახალი წლის ღამეს, განაყარი ძმების ოჯახების მხოლოდ სისხლით ნათესავები იკრიბებოდნენ და უფროსი ძმის დალოცვას ტრადიციულად იღებდნენ.

ძველად, ტრადიციულად, გაყრის დროს მამისეულ სახლში უფროსი ძმა რჩებოდა საცხოვრებლად, რაც საუფროსო წილს წარმოადგენდა. იგი, ცხადია, როგორც უფროსი, განაყარი ოჯახების ხელმძღვანელადაც რჩებოდა, რაღაც განსაკუთრებული მდგომარეობის დროს, განაყარი ოჯახის უფროსები მასთან იკრიბებოდნენ და მოლაპარაკების შემდეგ გადაწყვეტილებას ისე იღებდნენ. გვერდი-გვერდ დასახლებული ძმათა ოჯახები პატრონიმის ე.ი. „აბიფარა“-ს ქმნიდნენ. აბიფარა სიტყვა-სიტყვით, სწორედ ერთი მამის შვილებს აღნიშნავს. ოჯახის გაყრის შემდეგ ეს სოციალური ინსტიტუტი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საზოგადოების ბუნების განსაზღვრაში. ბუნებრივია, მის ხასიათს მკაცრად დაცული ეგზოგამია, რიგი ერთობლიობის ნიშნები – სოციალურ, მეურნეობრივ და იდეოლოგიურ სფეროში, მემკვიდრეებისა და მემკვიდრეობის მკაცრ რეგლამენტაციას,

სწორედ ტერიტორიულად კომპაქტური განსახლება განაპირობებდა. მათი სახელწოდებაც გარდაცვლილი წინაპრის სახელიდან ამოდიოდა.

ეთნოგრაფიული მონაცემებით, დიდი ოჯახის მრავალსულიანობაზე, მშრომელ ხელზე იყო დამოკიდებული სახმარი მიწის სიდიდე, საქონლის სიმრავლე, ასევე საცხოვრებლისა და სამეურნეო ნაგებობების რაოდენობაც. დიდ ოჯახებად ცხოვრების ხანგრძლივობა თანდათან, ცხადია, ამ ოჯახში ინდივიდუალური, შრომით კერძო საკუთრების გავრცელებამ, ასევე ოჯახში გამოთხოვილი ქალის კერძო საკუთრების გაჩენამაც შეამცირა.

თავდაპირველად, ოჯახის გაყრა და ქონების განაწილება, უხუცესი მამაკაცის, ე.ი. ოჯახის მეთაურის სიცოცხლეში შეუძლებელი იყო. თუმცა, მალე ეს ჩვეულებაც დაირღვა. როგორ ხდებოდა გაყრა და ქონების განაწილება? მეწილეებად მამაკაცის ნათესაობის უფროსი თაობის წარმომადგენლები ითვლებოდნენ. ქონება ამ თაობის მამაკაცებზე – ძმებზე თანაბრად იყოფოდა. წილს, რომელსაც მამაკაცი იღებდა „აბახვ“, ანუ მამის წილი ეწოდებოდა. შვილების რაოდენობას მნიშვნელობა არ ჰქონდა. სულთა რაოდენობაზე მხოლოდ წლიური სარჩო იყოფოდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ყველაფერი წეს-ჩვეულებით იყო დადგენილი, ოჯახის გაყრის დრო, სოფლის გამორჩეულ უხუცესს ადამიანებს ინვედნენ მედიატორებად. მონვეულები მხოლოდ იმ შემთხვევაში ერეოდნენ გაყრის პროცესში, თუ რაიმე წესი დაირღვეოდა და გაუგებრობას ჰქონდა ადგილი. კონფლიქტის შემთხვევაში, ოჯახის წევრები მედიატორებს უსიტყვოდ ემორჩილებოდნენ. გაყრასა და ქონების განაწილებას არ ექვემდებარებოდა მცირე ტყე და საძოვარი, წისქვილი, სხვადასხვა სამეურნეო იარაღი – გუთანის, ურემის, საჯდომი ცხენი, ფუტკრის სკები, მუშა საქონელი, საქსოვი დაზგა. საერთო სარგებლობაში რჩებოდა გარკვეული სახედაშე ქვევრები, დიდი სპილენძის ქვაბი და მათი ერთიანობის სიმბოლო „აჟიირა ნხა“. საერთო ქონების ნაწილის კვლავ ერთიან მფლობელობაში დატოვების მიზეზი, გაყრილი ოჯახების წევრთა ერთმანეთის მიმართ გარკვეული ურთიერთდავალებულება, მოვალეობა და ურთიერთდახმარება იყო. ისინი ინარჩუნებდნენ ტრადიციულ ერთიანობას. ამაში მათ ეხმარებოდა აჟიირა ნხა, რომელთანაც გაყრილი ოჯახის წევრები ახალი წლის დაწყებამდე წინაპრის სახლში გროვდებოდნენ და ახლად ჩამოყალიბებული პატრონომიის უხუცესის ლოცვა-კურთხევას იღებდნენ.

მოგვიანებით, როდესაც მშობლების სიცოცხლეშივე დაიწყო დიდი ოჯახის გაყოფა და ქონების განაწილება, ცხადია, ქონების თანაბარი გაყოფის წესი დაირღვა. მშობლები ან ერთ-ერთი მშობელი, რომელიც ცოცხალი იყო, უფროს ვაჟთან ერთად დიდ სახლში საცხოვრებლად რჩებოდნენ. მშობლების სარჩენად ამ ოჯახს ძროხას გამოუყოფდნენ. ამ წილს „აფსათატვ“ ეწოდებოდა.

კიდევ უფრო მოგვიანებით, მშობლები დაუქორწინებელ ვაჟთან რჩებოდნენ დიდ სახლში, რომელსაც მშობლების სარჩენად ასევე საქონელს უტოვებდნენ. უფროს ძმას კი, რომელიც ოჯახიდან გადიოდა, მემკვიდრეობით საგვარეულო ქამარ-ხანჯალი და მამისეული ძვირფასი იარაღი ან სხვა ნივთი ხვდებოდა, რადგან ოჯახში მას, როგორც უფროსს მეტი შრომა ჰქონდა განეული.

გაყრისა და ქონების განაწილების დროს, ქალებს წილი არ ეკუთვნოდათ. მათ საკუთრებას მზითვი და სათავნო შეადგენდა. იშვიათად, რომ ქალი არ გაეთხოვებინა ოჯახს, მაგრამ თუ შემთხვევით, გარკვეული მიზეზების გამო, იგი გაუთხოვარი რჩებოდა, მას უნდა ამოერჩია თავის მეურვედ რომელიმე ძმის ოჯახი და იგი ცხოვრების ბოლომდე მასთან რჩებოდა საცხოვრებლად. რომელიმე ძმის ქვრივს, რომელსაც მხოლოდ ქალიშვილები რჩებოდა, ქონების წილზე მას უფლება არ ჰქონდა, მაგრამ თუ ვაჟიშვილი ჰყავდა, სანამ ვაჟი მცირეწლოვანი იყო, რომელიმე მამის ძმა მას მეურვეობას გაუწევდა,

მისივე წილით. როცა ის სრულწლოვანი გახდებოდა და დაქორწინდებოდა, მისი მამის მთლიან წილს იღებდა და თუ დედა ცოცხალი იყო სიცოცხლის ბოლომდე მასთან რჩებოდა. თუ ერთ-ერთი ქვრივი უშვილო დარჩებოდა და თავის სახლში არ მოინდომებდა დაბრუნებას, მახლებიდან ერთ-ერთი მასზე მეურვეობას იღებდა და ისიც სიცოცხლის ბოლომდე თავისი შრომით ამ ოჯახს ეხმარებოდა. თუ მამაკაცს პირდაპირი მემკვიდრე არ ჰყავდა, მისი ქონება, გარდაცვალების შემდეგ უახლოეს სისხლით ნათესავებზე იყოფოდა. თუ მას ქალიშვილები რჩებოდა, ქალიშვილის ან ქალიშვილების გათხოვებაზე და მზითვზე ისინი ზრუნავდნენ, ვისაც ქონება ერგო.

ჩვენი თვალსაზრისით, საინტერესოა ის ფაქტი, რომ აფხაზურ ენას დიდ ოჯახთან დაკავშირებული დამახასიათებელი გამონათქვამები შემორჩა, ასე, მაგ.: „ათააცვა დუ რჩუან“ – დიდი ოჯახის გამოსაკვები ქვაბი; „ათააცვა დუ რმცა“ – დიდი ოჯახის საერთო ცეცხლი; „ათააცვა დუ ანაილატვა“ – სალამოსკენ კერიან სახლში თავმოყრა; მოგვიანებით ინდივიდუალური ოჯახების სეგმენტაციასთან ერთად „ათააცვა მაჭ“, ე.ი. მცირე ოჯახი, შემდეგ „ახნშარ აავზნვაზ“, ე.ი. კერის საკიდი ჯაჭვის განყვეტა, დანაწილება და „აიშცვა ხაზრათძრაქვა“, ე.ი. ერთი კერიდან გამოყოფილი ძმები შეემატა ენას. ენობრივი მონაცემების შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ საოჯახო ყოფის ცენტრი, კერა – „ახუშთაარა“ იყო. მისი საკიდი ჯაჭვი – „არხნშნა“ – ერთობლიობის სიმბოლო.

ამრიგად, ჩვენი ნაშრომის შექმნას, უპირველეს ყოვლისა, სამეცნიერო მნიშვნელობა, შემდეგ ისტორიული ინტერესი უძღოდა წინ. ძველი, აფხაზური ტრადიციული საოჯახო ყოფის შესწავლამ, ოჯახის წევრების დადგენილი ურთიერთობების, სტრუქტურის, ქონებრივ-სამართლებრივი მმართველობის სისტემის გაშუქებამ სოციალურ-ეკონომიკური, კულტურულ-ისტორიული თანდათანობითი განვითარების ფონზე, ამ ოჯახის ფორმის ცვალებადობა გამოიწვია. დიდი ოჯახის რღვევის შედეგად მცირე, ინდივიდუალური ოჯახი ჩამოყალიბდა, რომელიც, ბუნებრივია, საბჭოთა პერიოდში ფორმირებულ წესებს დაექვემდებარა. თუმცა, სწორედ ამ წყობის პირობებში, დროთა ვითარებაში ნაწილობრივ მამაკაცის ერთპიროვნული მმართველობის წესიც და ქალის როლიც, მისივე ეკონომიკური დამოუკიდებლობის გამო შეიცვალა, შედარებით უფრო დემოკრატიული გახდა.

ლიტერატურა

1. Ajinjal I. A. From the Ethnography of Abkhazia, Sukhumi, 1969 (in Russian).
2. Akaba L.Kh. Abkhazians, Ochamchira Region, IES. I, M, 1955 (in Russian).
3. Antelava I.G. (1951), Essays on the History of Abkhazia of the XVII-XVIII Centuries, Sukhumi (in Georgian).
4. Averkiev I. (1966), From the North-Eastern Coast of the Black Sea, "Caucasus", # 74 (in Russian).
5. Bakhia-Okruashvili S., Gazdeliani G. (2019) Koroni for the Origin of "Abkhazia", Kek, XIX, Tbilisi.
6. Bakradze D. Essays on Mingrelia, Samurzakana and Abkhazia, "Caucasus" 1860, # 48-49 (in Georgian).
7. Berdzenishvili N. (1990) Issues of Georgian History, Tbilisi (in Georgian).
8. Chanba R.K. (1947), Agriculture and Land Relations in Pre-Revolutionary Abkhazia, Tbilisi (in Russian).
9. Charaia P. Abkhazia and Abkhazians (ethnographic description), Iveria, 1888, # 169 (in Georgian).
10. Derzhavin N. Abkhazia in ethnographic relations, SMOMPK, Tiflis, vol. XXXVIII, 1907 (in Russian).
11. Don Archangel Lambert (1991), Description of Samegrelo, Tbilisi (in Georgian).
12. Dubrovin N. Abkhazians (Azega), History of War and Russian Dominion in the Caucasus, Vol. 1, Vol. 2, SPb., 1871 (in Russian).
13. Dumanov Kh. M. (1970), Some questions of the study of a large family and natronymy among the Cir-

- cassians, “Bulletin” KBNII, vol. 4, Nalchik (in Russian).
14. Evliya Çelebi’s travel book, translation from Turkish, Comments and Research Attached G. Futuridze. Essays I, Tbilisi, 1971 (in Georgian).
 15. Han K.F. Trip to Mingrelia, Samurzakany and Abkhazia 1900, “Caucasian Vestnik” # 4-5, 1902 (in Russian).
 16. Inadze C. (1994), Old Kolkheti Society, Tbilisi (in Georgian).
 17. Inal-ipa Sh.D. (1965), Abkhazians, Sukhumi (in Russian).
 18. Inal-ipa Sh.D. (1954), Essays on the History of Marriage and Family among the Abkhaz, Sukhumi (in Russian).
 19. Janashvili M. Abkhazia and the Abkhazians, ZKOIPGO, book. XVI, 1894 (in Georgian).
 20. Kaukhchishvili S. (1961), Georgika, Vol. I, Tbilisi (in Georgian).
 21. Kaukhchishvili S. (1976), Georgika, Vol.T. II, Tbilisi (in Georgian).
 22. Kuchberia A. Big family among Abkhazians, “matsne” (series of histories), # 5, 1968.
 23. Machabeli Iv., Abkhazia, “Kvali”, 1899, # 10 (in Georgian).
 24. Melikishvili G. (1970), Population of Historical Kolkheti in A.D. in I-III Centuries, Essays on the History of Georgia, Tbilisi (in Georgian).
 25. Mikeladze T. (1974), Researches from the History of the Ancient Population of Kolkheti and the South-Eastern Seaside, Tbilisi (in Georgian).
 26. Temporary Sukhumi, Abkhazia, “Kvali”, 1903, # 1 (in Georgian).
 27. Vvedensky A., Abkhazians (Azega), Regarding the Composition of G. Dubrovin, “Sketch of the Caucasus and the People Inhabiting”, SSIG, 1812, no. VI (in Russian).
 28. Zavadsky F. A. (194), Abkhazia and Tsebelda, “Caucasus”, # 63, 1864. Sukhumi (in Russian).

SOME ISSUES OF ABKHAZIAN KINSHIP FAMILY AND THE FAMILY LIFE

Salome Bakhia-Okruashvili Doctor of Historical Sciences, Senior Scientific Researcher, Institute of History and Ethnology of Georgia, Iv. Javakhishvili, Tbilisi State University; 1, University Str., Tbilisi, Georgia, 0128.
E-mail: salomebakhia@gmail.com

Presented by the Institute of History and Culture of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The kinship family, as a certain historical category, was formed as a result of disintegration of the patriarchal family community. Its structure consisted of the married couples and the ties of blood relatives of four or five and sometimes more generations (of old days). The study of a kinship family contributes to the study of the ethnogenesis of the Abkhazians and their public, socio-economic, cultural and historical development. The ideological unity of such a unified household collective was very strong. The economic and household relations determined the social rights, duties and responsibilities of the family members. Such a family was characterized by collective labour and equal distribution of labor products. All family members were involved in husbandry.

In the system of governance, in the division of labour, in the solution of organizational issues the attention was paid to the sex and age of the person. The eldest man in the family enjoyed the greatest

authority, respect and rights. He distributed the family property and divided the labor. The eldest woman - the grandmother - was responsible for the women's affairs in the family. She kept the key to the pantry in which the annual food supply was kept. After reaching a very old age or in case of mental disability they were replaced by the man (the eldest son) and female (eldest daughter-in-law) of the next generation in the family. Generally, women did not participate in the family council.

The socio-economic progress in the society and in the family helped the family members to create their private property by means of working individually, which caused differentiation in the family. The kinship family was broken up into individual families. Family property was segmented into parts for the co-owners– the older generation of men. Realty and movable property were divided equally, except for the annual food supply, which was distributed to all members. Women did not participate in the family divorce and property distribution.

Keywords: *Abkhazia, Kinship Family, Differentiation.*

ქალის როლი ადრექრისტიანულ საეკლესიო და პილიგრიმობის ორგანიზებაში (დიაკონოსი და საეკლესიო – ქვემოქმედი ქალი)

ქეთევან პავლიაშვილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საპატრიარქოს წმ. თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტის პროფესორი, ხელოვნებისა და ფსიქოლოგიის დეპარტამენტი. თსუ-ს, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტისა და ქუთაისის ა. ნერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მონვეული პროფესორი. ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტის დირექტორი, საქართველო, 0177, თამარაშვილის ქ. 15ა.
E-mail: ketevan.pavliashvili@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ძველ ეკლესიაში ქალის ასკეტური ცხოვრება მრავალმხრივი ფუნქციით გამოირჩეოდა. ადრეზიზანტიურ ეკლესიაში შემდეგი კატეგორიები იყო: ეკლესიის ორგანიზატორი, კულტის მსახური, დიაკონისი. ეს კატეგორიები იხსენიებიან მსოფლიო საეკლესიო კრებების კანონებშიც.

დროთა ვითარებაში, ზემოაღნიშნული ზოგი კატეგორია გაუჩინარდა, რაც მკაფიოდ არ არის ასახული ეკლესიის ისტორიაში. მას გააჩნია განსაზღვრული მიზეზები და წანამძღვრები. მთავარი მიზეზი კი გახდა შიდა საეკლესიო ორგანიზაციისა და სასულიერო ორგანიზაციის ჩამოყალიბების პროცესი.

საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში ცნობილია, რომ ქრისტიანული სინმინდეების საორგანიზაციო საქმიანობის ინიციატორი იყო პალესტინა. შესაბამისად, პალესტინის მონაზვნობის ძირითადი სპეციფიკა მდგომარეობდა წმინდა ადგილებისა და მთლიანად წმინდა მიწის ორგანიზებაში მონაწილეობაში. ამ საქმიანობის ინიციატორები და აქტიური მონაწილეები იყვნენ ქალები.

IV საუკუნისთვის უკვე სრულად ჩამოყალიბებული იყო წმინდა ადგილებისა და წმინდა მიწის კულტი; ასევე, პილიგრიმობის ინსტიტუტი, რომელთა ფორმირებაშიც ქალებმა განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს.

ამრიგად, ეკლესიაში ქალთა (დიაკონოსები – ქ.პ.) მოღვაწეობა და კეთილშობილ ქალწულთა შიდასაეკლესიო და საქველმოქმედო საქმიანობა წარმოადგენდა მნიშვნელოვან სეგმენტს ეკლესიის ისტორიაში. ქალი, პირველქრისტიანობის საწყის ეტაპზე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ეკლესიის საორგანიზაციო საქმეში, სხვადასხვა ადგილებში საეკლესიო ორგანიზაციის ფორმირებაში, ერესებთან ბრძოლაში, ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში, სინმინდეების აღმოჩენა-დაცვისა და პილიგრიმობის ორგანიზებაში და ა.შ. ყოველივე ზემოაღნიშნულით, კეთილშობილმა ქალწულებმა უდიდესი ზემოქმედება იქონიეს როგორც ეკლესიის ისტორიაზე, ისე მთელს ადრეზიზანტიის ქრისტიან საზოგადოებაზე, კერძოდ, დედათა მონაზვნურ ინსტიტუტსა და სამონაზვნო ცხოვრების ჩამოყალიბების წესზე, ზოგადად ასკეტურ ტრადიციაზე.

საკვანძო სიტყვები: დიაკონოსი, ქველმოქმედი, ეკლესია, ადრექრისტიანობა, პილიგრიმები, ორგანიზება, ასკეტიზმი.

ადრექრისტიანულ ეკლესიაში ქალის ასკეტური იდეალი ყოველთვის არ ყოფილა ჭვრეტითი, პასიური და ღვთისმოსაობისაკენ მიდრეკილი. ძველ ეკლესიაში ქალის ასკეტური ცხოვრება მრავალმხრივი ფუნქციით გამოირჩეოდა და ამ მხრივ ადრეზნანტიურ ეკლესიაში განსაკუთრებული კატეგორიები იყო: ეკლესიის ორგანიზატორი, კულტის მსახური და დიაკონოსი (Posternak, 2011: 383-388).

უძველესი ეკლესიის სამღვდელთა დასში იმთავითვე ჩნდებიან ქალები. მოციქული პავლე ეპისტოლეებში იხსენიებს ქვრივებს (Bolotov, 1994: 157) და პრესვიტერ ქალებს (Bolotov, 1994: 143-149): „პატივი ეცი ქვრივებს, რომლებიც ნამდვილად ქვრივები არიან“ (1 ტიმოთესადმი, 5:3), „ასევე მოხუცი ქალები – ქცევით ღირსეულნი, არა ცილისმწამებლნი, არა ღვინის მონანი, არამედ ასწავლონ სიკეთე, რათა ასწავლონ ახალგაზრდებს – უყვარდეთ ქმრები, უყვარდეთ შვილები, იყვნენ აზრიანნი, სუფთაანნი, სახლზე მზრუნველნი, კეთილნი, თავიანთი ქმრების მორჩილნი, რათა არ იგმოს ღვთის სიტყვა“ (ტიტესადმი, 2:3-5). ქვრივებში მოიაზრება მონაზვნური სახე, ასევე მომავალი ქალი-უხუცესი (Sidorovi, 2002: 149). პავლე მოციქულის რომაელთადმი ეპისტოლეში არის „ეკლესიის დიაკონოსისადმი“ განკუთვნილი მიმართვა: „აი, წარმოგიდგინე ჩვენს დას ფიბეს, რომელიც არის კენჭრელთა ეკლესიის მსახური, რათა მიიღოთ იგი უფალში, როგორც წმინდანებს შეეფერება, და დაეხმაროთ ყველაფერში, რაც დასჭირდება თქვენთან, ვინაიდან ისიც ბევრის შემწე იყო და პირადად ჩემიც“ (რომაელთადმი, 16:1-2). უძველეს წყაროებს შორის, რომლებიც იხსენიებენ ქალ-დიაკონოსებს, არის ორიგენეს კომენტარი პავლე მოციქულის ზემოაღნიშნულ ეპისტოლეებზე, III საუკუნის „დიდასქალია“ და IV საუკუნის მოციქულთა კონსტიტუცია; კერძოდ, მოციქულთა დადგენილებებში ნათქვამია: „ზოგიერთ სახლებში დაუშვებელია ქალებთან მამაკაცი დიაკვნის გაგზავნა არასანდოობის გამო: ამიტომ, უპატიოსნო განაზრახის ჩასაცხრომად, იქ გაგზავნეთ ქალი დიაკონოსები“ (Postanovlenie, 1864: 71). აღნიშნული დადგენილებები მოიცავს დიაკონოსის ხარისხში ასაყვან სპეციალურ ლოცვებს, რომელიც, თანამედროვე გაგებით, სრულად მიესადაგება საეკლესიო საიდუმლოებს. დიაკონოსად აღსაყდრების პროცედურას ხელდასხმით ასრულებდა ეპისკოპოსი, რომელსაც ესწრებოდნენ პრესვიტერები, დიაკვნები და სხვა დიაკონოსები.

დიაკონოსის ინსტიტუტი, ასევე, ოფიციალურად იხსენიება მსოფლიო საეკლესიო კრებების კანონებშიც, კერძოდ, ნიკეის მსოფლიო საეკლესიო პირველი კრების მე-19 კანონში (The Oxford, 2008).

I-VIII საუკუნეების ძველ ეკლესიაში დიაკონოსები წარმოადგენდნენ საეკლესიო ქალი-მსახურის განსაკუთრებულ კატეგორიას. II საუკუნის იუსტინიანე წამებულის თხზულებაში დიაკონოსი განიხილება ბერებისა და ასკეტების კატეგორიაში. მრავალ დიაკონოსს არჩეული ჰქონდა მონაზვნური ცხოვრების წესი, რომლებიც ქალწულებაში რჩებოდნენ, ან ტოვებდნენ ოჯახს, ქმარ-შვილს და მონაზვნური ცხოვრების აღთქმას დებდნენ.

დასაშვები იყო დიაკონოსი გამხდარიყო არა მხოლოდ ქალწული, არამედ, როგორც აღინიშნა ქვრივიც. თავდაპირველად, მათი ასაკობრივი მინიმალური ზღვარი იყო 60 წელი; მოგვიანებით, IV მსოფლიო ქალკედონის საეკლესიო კრების მე-15 კანონით და ტულის საეკლესიო კრების მე-14 კანონით, ის 40 წლამდე შემცირდა. ხელდასხმის შემდეგ, დიაკონოსს ეკრძალებოდა გათხოვება.

I და IV მსოფლიო საეკლესიო კრებების განჩინებებით დიაკონოსები იყოფოდნენ ხელდასხმულებად და შემოსილებად. პირველ კატეგორიაში იყვნენ გაუთხოვარი, დაქვრივებული, ან მონაზონი ქალები 40 წლის ზევით. შემოსილი დიაკონოსები ეწოდნენ გულმონყალებით საქმიანობას. 25 წელს მიღწეულ ქალს აკურთხებდნენ განსაკუთრებული სამოსელის ტარებაზე. ამასთან, 40 წლამდე მათ უფლება ჰქონდათ დარჩენილიყვნენ

მშობლების სახლში.

დიაკონოსის ძირითადი ფუნქცია-მოვალეობა მდგომარეობდა ქალთა ნათლობაში დამხმარის როლის შესრულებაში. ისინი უძღვებოდნენ ქალის მთელს ტანზე ზეთისცხების პროცედურას. ეკლესია ითვალისწინებდა, რომ ქალი სიმწიფის ასაკში ინათლებოდა და მთელს სხეულზე ზეთისცხება კაც-დიაკვნებში უხერხულობას იწვევდა. გარდა ზემოაღნიშნულისა, დიაკონოსები გამოდიოდნენ შუამავლების როლში ქალ-მრევლსა და ეპისკოპოსებს შორის; ისინი წესრიგის დამყარებას უძღვებოდნენ ქრისტიან ქალებში; ანაწილებდნენ შემონირულობებს შეჭირვებულ ქრისტიან ქალებში, სტუმრობდნენ ფეხმძიმე და სნეულ ქალებს ზიარების მისაღებად. მოციქულთა დადგენილებები უთითებდნენ, რომ „დიაკონოსს დიაკვანთან შეთანხმების გარეშე არ უნდა ემოქმედა და, არც რაიმეზე აზრი გამოეთქვა“, მაგრამ ამასთან, „არც ერთი ქალი არ მიეახლოს დიაკვანს ან ეპისკოპოსს დიაკონოსის გარეშე“. დიაკონოსის მსახურება დიაკვნის მსახურებას უტოლდებოდა მხოლოდ ქალებთან ურთიერთობაში და მას არ გააჩნდა საკრალური გამოხატულება საერთო საეკლესიო საღვთისმსახურო პროცედურაში.

საისტორიო წყაროების თანახმად (Karras, 2005: 109), ელიტარული წრის ქალები აქტიურად იყვნენ ჩართულნი ყოველკვირეულ მსახურებაში, როგორც კეთილსურნელების (საკმეველი) მატარებლები. VI საუკუნეში წმინდა სოფიას კონსტანტინოპოლის ტაძარში დიაკონოსები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ საეკლესიო გალობაშიც.

უძველესი საეკლესიო საბუთები იუწყებიან, რომ ძველი ეკლესიის რიგი დიაკონოსის კანონიზაცია ეკლესიამ მოახდინა, კერძოდ, გრიგოლ ღვთისმეტყველის დედის ნონა ნაზიანზელის (+374 წ.), ოლიმპიადა კონსტანტინოპოლელის (+409 წ.), ღირსი ქსენია მილანელის (+457 წ.), ბასილი დიდის, გრიგოლ ნისელის ბიოლოგიური დის, ნეტარი ფეოზევას, ილუმენია დომინიკა კონსტანტინოპოლელის (+474 წ.) და სხვების (Pavliashvili, 2010: 79-80).

დროთა ვითარებაში, დიაკონოსის ინსტიტუტი ბიზანტიური ეკლესიიდან გაუჩინარდა. ნიშანდობლივია, რომ ეს მოვლენა მკაფიოდ არ არის ასახული ეკლესიის ისტორიაში, თუმცა, მას გააჩნია განსაზღვრული მიზეზები და წანამძღვრები; აშკარაა, რომ მთავარი მიზეზი გახდა შიდა საეკლესიო ორგანიზაციისა და სასულიერო იერარქიის ჩამოყალიბების პროცესი და ფაქტი და, რომელიც საბოლოოდ გაფორმდა ადრეობიზანტიური პერიოდის მიწურულს და, რომელიც ემთხვევა სხვადასხვა ერესთან ბრძოლის ძირითადი ფაზის დასასრულს.

როდესაც დიაკონოსობაზე ოფიციალური დაშვების ხელდასხმა შეწყდა, ზოგიერთ შემთხვევაში, ოფიციალურად თუ არაოფიციალურად მაინც გრძელდებოდა ხელდასხმის აღსრულება ზოგიერთ ეკლესიაში; ზოგი დიაკონოსი აგრძელებდა ეკლესიაში სხვადასხვა სახით მსახურებას. აღნიშნულის დასტურია იერუსალიმში XIII საუკუნემდე დიაკონოსის საეკლესიო ცხოვრებაში ჩართულობის არა ერთ ფაქტი. ნიშანდობლივია, რომ კონსტანტინოპოლში მხოლოდ ქალს აღიარებდნენ ყოველკვირეულ ლიტურგიკულ პროცესში საკმევლის სპეციალურ მატარებლად; სხვები – მამათა მონასტრებში ლიტურგიკულ მსახურებაში იღებდნენ მონაწილეობას. იერუსალიმში კი არსებობდა ქალ-მირონმატარებელთა საგანგებო ჯგუფი (Karras, 2005: 109). ფაქტია, რომ ქალის ეკლესიაში სხვადასხვა მსახურებამ გამოავლინა ქალის აქტიურობის დომინირება, რაც იწვევდა, ერთი მხრივ, ქალებზე მამაკაცების უპირატესობის დამტკიცებას ქრისტიანობაში, მეორე მხრივ, კი ქალთა თანასწორობის უფლების დაკანონებას ეკლესიაში; შედეგად, VII საუკუნისათვის მნიშვნელოვნად დაკნინდა დიაკონოსის ინსტიტუტი და საბოლოოდ, გაუჩინარდა XI საუკუნის მიწურულს (The Oxford, 2008: 532).

ქრისტიანული სინმინდეების საორგანიზაციო საქმიანობის ინიციატორი პალესტინაა;

შესაბამისად, პალესტინის მონაზვნობის ძირითადი სპეციფიკა მდგომარეობდა წმინდა ადგილებისა და მთლიანად წმინდა მიწის ორგანიზებაში, რომლის ინიციატორები და აქტიური მონაწილეები სწორედ ქალები იყვნენ.

ცნობილია, რომ ქრისტიანული სიძველეების უდიდესი ნაწილი ნიკეის მსოფლიო საეკლესიო კრების პერიოდში (IV ს.) უკვე დაკარგული იყო. პირველ საუკუნეებში ქრისტიანობას ჯერ კიდევ არ გააჩნდა სათანადო ფასეულობითი ხარისხი; მეტიც, პირველი საუკუნეების წარმართობა უკიდურესად ზღუდავდა და დევნიდა ქრისტიანობას (Kare, 1894).

იუდაველთა ამბოხების შემდეგ, როდესაც რომაელები იერუსალიმს დაეუფლნენ, დაიწეს ყოველივეს განადგურება, რაც კი დაკავშირებული იყო იერუსალიმის ძველ ქალაქთან; კერძოდ, შეცვალეს იერუსალიმის გარეუბნის ლანდშაფტი და იუდაველთა წმინდა ადგილებზე ააგეს წარმართული ტაძრები (Olesnitski, 1875). იმდენად, რამდენადაც რომაელები ვერ ერკვეოდნენ იუდაური და ქრისტიანული რელიგიების სხვაობაში და ამ უკანასკნელს იუდაურ სექტად მოიაზრებდნენ (Pavliashvili, 2010: 83), ამიტომ ცვლილებებს დაექვემდებარა ის ადგილები, რომლებიც ორივე მხარისათვის (იუდაველებისათვის და ქრისტიანებისათვის – ქ. პ.) რელიგიურ წმინდა ადგილებს წარმოადგენდნენ; როგორებიც იყო: ელეონის მთა და გოლგოთა, სადაც რომაელებმა ააგეს ვენერას ტაძარი (Kure, 1894). რელიგიის შეცვლამ გამოიწვია ქრისტიანული სინმინდეების განადგურება და ტოპოგრაფიული დანაკარგები. ერთადერთი, რაც თანამედროვეობას შემორჩა, ეს იყო იუდაველთა ტაძრის დასავლეთის კედელი, რომელიც ცნობილია გოდების კედლის სახელწოდებით (Udaltsova, 1988: 157).

ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინე დიდის მმართველობის დროს, იერუსალიმელი ქრისტიანების მდგომარეობა შემსუბუქდა; შესაბამისად, გაჩნდა წმინდა ადგილების დაუფლების „მატერიალიზება“. იმპერატორ კონსტანტინეს გადაწყვეტილებით, დაიწყო წმინდა ადგილების მოძიებითი სამუშაოები (Beliaev, 2001: 127-128). იმპერატორის სახელს უკავშირდება ისტორიაში პირველი „ექსპედიცია“ ბიბლიურ არქეოლოგიაში, რომელსაც სათავეში ედგა დედოფალი ელენე (Vlasov, 2001: 140).

ე.წ. „კეთილშობილური გათხრების“ ტრადიციას საფუძველი ჩაეყარა 326 წელს. იმ დროის „არქეოლოგებმა“ იერუსალიმში აღმოაჩინეს ქრისტიანობის უდიდესი სინმინდეები: ქრისტეს ჯვარი და თავთაფიცარი (Beliaev, 2001: 299; Vlasov, 2011: 140; Sventsiskaia, 2003: 327). ქრისტეს ჯვრის აღმოჩენის ირგვლივ გავრცელებულ ცნობებს შორს მიმავალი შედეგები მოჰყვა. ეს ახლადმოქცეულ მრევლში აძლიერებდა ქრისტიანული ფასეულობების, სიძველეებისადმი პატივისცემას (Beliaev, 2000: 459-463). სიძველეთა აღმოჩენამ მრავალი ასწლეულის განმავლობაში მრევლს გამოუმუშავა რელიქვიების მოძიების და დაცვის მეთოდი (Vostochnokristianskie, 2003: 56-76).

326 წელს საიმპერატორო დინასტიის წარმომადგენელ ქალთა (დედოფალი ელენე და ევტროპია) მოღვაწეობა პალესტინაში აღინიშნა, როგორც „მემორიალიზაციის“ მნიშვნელოვანი ეტაპი. მათი ძალისხმევით, წარმართ სინმინდეებზე აიგო ქრისტიანული ტაძრები: ზეთისხილის მთაზე, ბეთლემში, სიონის მთაზე, 5000 კაცის დაპურების მთაზე წმინდა პეტრეს სახელობის ტაძარი (Beliaev, 2000: 459-463), ნაზარეთის ორი ბაზილიკის მანერის ფართო ტაძარი, სამი ეკლესია (Beliaev, 2000: 195), თაბორის ფერისცვალების სამნავიანი ბაზილიკა, სადაც უფლის ფერისცვალებისას ეძინათ მოციქულებს: პეტრეს, იაკობს და იოანეს (Beliaev, 2000: 297).

ელენე დედოფალთან ერთად წმინდა ადგილებისადმი განსაკუთრებული ინტერესითა და თავყანცემით გამოირჩეოდა ევტროპია,¹ რომლის დამსახურებითაც აიგო ტაძრები

¹ ევტროპია – მაქსიმელიანეს მეუღლე და კონსტანტინე დიდის სიდედრი.

ხევრონში (Poliakovskaia, 2003: 310), ბეთლემში იმ ადგილზე, სადაც მწყემსებს ანგელოზმა იესოს დაბადება აუწყა, თაბორის მთაზე და პალესტინის სხვა წმინდა ადგილებზე.

დროთა განმავლობაში, წმინდა ადგილების თაყვანცემის ტრადიციამ ქრისტიანობის მასიურ, ხალხურ რელიგიად ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი, რაც თანდათან მომლოცველობაში, პილიგრიმობაში გადაიზარდა.

ამრიგად, დასაშვებია აღინიშნოს, რომ IV საუკუნის განმავლობაში, უკვე სრულად ჩამოყალიბდა წმინდა ადგილებისა და წმინდა მიწის კულტი; ასევე, პილიგრიმობის ინსტიტუტი (Hunt, 1984), რომელთა ფორმირებაში ქალებმა განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს.

ამრიგად, ეკლესიაში ქალთა (დიაკონოსები – ქ. პ.) მოღვაწეობა და კეთილშობილ ქალწულთა შიდასაეკლესიო და საქველმოქმედო საქმიანობა წარმოადგენდა მნიშვნელოვან სეგმენტს ეკლესიის ისტორიაში. ქალი, პირველქრისტიანობის საწყის ეტაპზე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ეკლესიის საორგანიზაციო საქმეში, სხვადასხვა ადგილებში საეკლესიო ორგანიზაციის ფორმირებაში, ერესებთან ბრძოლაში, ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში, სინმინდეების აღმოჩენა-დაცვისა და პილიგრიმობის ორგანიზებაში და ა.შ. ყოველივე ზემოაღნიშნულით, კეთილშობილმა ქალწულებმა უდიდესი ზემოქმედება იქონიეს როგორც ეკლესიის ისტორიაზე, ისე მთელს ადრეიზანტიის ქრისტიან საზოგადოებაზე, კერძოდ, დედათა მონაზვნურ ინსტიტუტსა და სამონაზვნო ცხოვრების ჩამოყალიბების წესზე, ზოგადად ასკეტურ ტრადიციაზე.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

1. Beliaev L.A. (2000) Church Archeology and Church Art // Orthodox Encyclopedia, Moscow (Beliaev L.A., Tserkovnaia arkheologia I tserkovnoe iskustvo//Pravoslavnaia Entsiklopedia, Moskva, 2000).
2. Beliaev L. A. (2001) Christian Antiquity: An Introduction to Comparative Study. St. Petersburg (Beliaev L.A. (2001), Kristianskoe drevnosti:Vvedenie v sravnitelnoe izuchenie, SPB).
3. Bichkov V. V. (1999), 200 Years of Christian Culture, v. 1, Earlier Christianity, Byzantium. Moscow-SKT (Bichkov V.V. (1999), 200 let Kristianskoi Kulturi, t.1, Ranee kristianstvo. Vizantia, Moskva-SKT).
4. Bolotov V.V. (1994), Lectures on the History of the Ancient Church, vol. 3, Moscow (Bolotov V.V. (1994), Lektsii po istorii drevnei tserkvi, t. 3, Moskva).
5. Donini A. (1980) At the Origins of Christianity, Moscow (Donini A. (1980), U Istokov Kristianstva, Moskva).
6. Hunt E.D. (1982), Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire, Oxford.
7. Karras V.A. (2004), Female Deacons in the Byzantine Church//Church History 75 (2).
8. Karras V.A. (2005), The Liturgical Functions of Consecrated Women in the Byzantine Church//Theological studies 66.
9. Kazanski P.G. (1854), History of Orthodox Monasticism in the East, Moscow (Kazanski P.C. (1854), Istoria Pravoslavnogo Monashstva na Vostoke, Moskva).
10. Kure A. (1894), Palestine under rule of the Christian Emperors (326-636), St. Petersburg, Ruski Polomnik (Kure A. (1894), Palestina Pod Vlastiyu Kristianskikh Imperatorov (326-636), SPB, Ruski polomnik).
11. World Ecclesiastical Assemblies (History, Laws of Theology), (2009) Tbilisi (Msoplio Saeklesio Krebebi (Istoria, Gvtismetkvelebis Kanonebi), 2009), Tbilisi).
12. Olesnitski A. (1875) Holy Land, vol. 1, Jerusalem and Its Ancient Monuments, Kiev (Olesnitski A.(1875), Sviataia Zemlia, t.1, Ierusalim i Ego Drevnie Pamiatniki, Kiev).
13. Pavliashvili K. (2010), History of Christianity, Tbilisi (Pavliashvili K. (2010), Kristianobis istoria, Tbilisi).

14. Decree of the Apostles (1864), Kazan (Postanovleniya Apostolskie, (1864), Kazan).
15. Posternak A. (2011), Ministry of Women in the Ancient Church // Ministry in the Church, Moscow, II (Posternak A. (2011), Sliuzhenie zhenshchin v Drevney Tserkvi//Sluzhenie v tserkvi, Moskva).
16. Sidorov A. I. (2002), At the Origins of the Culture of Holiness, Moscow (Sidorov A.I. (2002), U Istokov Kulturi Sviatosti, Moskva).
17. Bishop Nikomidos (2004), Holy First Ecclesiastical Council of Nicaea, Canons, Tbilisi (Episkoposi Nikodimosi (2004), Nikeis Wminda Pirveli Msoplio Saeklesio Krebs Kanonebi, Tbilisi).
18. Udaltsova Z.V. (1988), Byzantine Culture, Moscow (Udaltsova Z.V. (1988), Vizantiiskaia kultura, Moskva).
19. Vipper Z. I. (1954), Rome and Early Christianity, Moscow (Vipper Z.I. (1954), Rim i Ranee Kristianstvo, Moskva).
20. Vlasov C. M. (2001), Konstantin the Great (Vlasov C.M. (2001), Konstantin velikiy).
21. Eastern Christian Relics (2003), Moscow (Vostokokristianskoe Relikvii, (2003), Moskva).
22. The Oxford Handbook/Byzantine Studies, New York, 2008.

WOMAN'S PART IN EARLYCHRISTIAN CHURCH AND PILIGRIM ORGANIZATION (DIACONESSE AND CHURCH PHILANTHROPY WOMAN)

Ketevan Pavliashvili Doctor of Sciences in History, Professor, Director of the Institute of Religious Studies of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Georgia, Tbilisi, 0177, 15 a, Tamarashvili St.; Georgian Patriarchal University of St. Tamar. Professor; Invited Professor of TSU; Georgian State Technical University; Ak. Tsereteli Kutaisi State University.
E-mail: ketevan.pavliashvili@yahoo.com

Presented by the Institute of Religious Studies of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The women activity (deaconess - K. P.) in the church, as well as the intra church and charitable activities of noble virgins, was an important segment in the church history.

A woman in the early stages of early Christianity took an active part in organizing the church, in forming a church organization in various places, in fighting against heresies, in spreading Christianity, in opening and protecting shrines, in organizing pilgrimages, etc. All above mentioned influenced on the development of the Byzantine society, monastic institute, on the order of monastic life formation and ascetic tradition in general.

In the old church, the ascetic life of a woman was characterized by a multilateral function. In the pre-Byzantine churches there were the following categories: such as church organizer, cult servitor, deaconess. These categories are also mentioned in the canons of the world ecclesiastical assemblies.

In the course of time, some of the above categories have disappeared, which are not clearly reflected in the history of the Church having definite causes and precedents. The main reason was the process of establishing an internal church organization and a theological organization.

It is known in ecclesiastical historiography that Palestine was the initiator of the organizational activities of the Christian shrines. Accordingly, the main specificity of Palestinian monasticism was its participation in the organization of holy places and the Holy Land as a whole. The initiators and active participants in this activity were women.

During the IV century, the cult of holy places and Holy Land was already fully established; as well as the institution of pilgrimage, in the formation of which women have made a special contribution.

Keywords: *Deaconess, Philanthropist, Church, Early Christianity, Pilgrims, Organization, Asceticism.*

ქართული კულტურის პროვიდენსიული დისკურსი

გიორგი პაპუაშვილი ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სასწავლო პროცესის მართვის სამსახურის უფროსი სპეციალისტი, საქართველო, 0162, თბილისი, ჭავჭავაძის გამზ., 36.
E-mail: giorgi.papushvili@tsu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. განათლება – ნათელი უნდა სუფევდეს ჩვენს გულსა და გონებაში, რომ გავარჩიოთ სად არის კულტურა და სად არის ფსევდოკულტურა“ (Ilia II, 2005).

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რომელსაც ადამიანის სულის კურნება და ღვთის დიდება არ უძღვის წინ, ღვთისმგმობი სულის ფარისევლურ შენიღბვას ემსახურება. დახვეწილი ტექნოლოგიებით მზაკვრულად შეფუთული ბოროტება, საღებავა როგორც სიკეთე, მონობა – როგორც თავისუფლება და ასეთი ფსევდო-ღირებულებებით გაჟღენთილ ადამიანებს სიკვდილის გზაზე აყენებს. ამიტომ „ჩვენი მიზანი მუდამ იყო და არის სულიერი, ზნეობრივი და კულტურული ფასეულობების დაცვა, მათი შენარჩუნება... ახლა რთული პერიოდია – ინტეგრაციისა და გლობალიზაციის ხანა. მსოფლიოში მეტად რთული და შეუქცევადი პროცესები მიმდინარეობს. ამ დროს ერმა უნდა გადაარჩინოს თავისი სულიერი ფასეულობა... საქართველოში ჯერ კიდევ შეიძლება, სთხოვო და ვილაცას გააგებინო, რა არის კეთილი და რა ბოროტი, მაგრამ უცხოეთს ამას ვერ აუხსნი. ამიტომ ჩვენს ხალხში უნდა შეიქმნას გარკვეული იმუნიტეტი, სულიერი ძალა, რა თქმა უნდა, ჭეშმარიტი სარწმუნოების ნიადაგზე. ამ იმუნიტეტის წყალობით ცოდვამ და ბოროტებამ ვერ უნდა დაიპყროს ადამიანის გონება და გული... დღეს ადამიანებს უჭირთ გარჩევა კეთილისა და ბოროტისა; ზოგჯერ ვერ ხედავენ, სად არის კულტურა და სად ფსევდო-კულტურა, რომელიც წარსანყმედელი და დამღუპველია“ (Ilia II, 2004).

გლობალიზაციის კულტურა მიზნად ისახავს რელიგიური, ეთნიკური, ეროვნული და კულტურული განსხვავებების აღმოფხვრას და ერთიანი გლობალური ფსევდოკულტურის ფორმირებას. ეს არის დასავლური სამყაროს პირმშო და მასთან დაკავშირებული პროცესები მომდინარეობენ თანამედროვე მსოფლიოს ძლიერი მეტროპოლიებიდან. ესენი არიან თანამედროვე ახალი „კულტურული იმპერიები“, რომლებიც ღირებულებათა ანტიქრისტიანული სისტემის პოპულარიზაციის ქვეტექსტით დანარჩენი მსოფლიოს ცივილიზაციურ ექსპანსიას აწარმოებენ.

საკვანძო სიტყვები: *ღმერთი, სულიერება, კულტურა, გლობალიზაცია, თავისუფლება, ბაბილონის გოდოლი.*

„ჩვენ ვცხოვრობთ იმ პერიოდში, როცა საქართველოში იჭრება კულტურა და მასთან ერთად – ფსევდოკულტურა. და ჩვენ უნდა გვქონდეს ისეთი ინტელექტი, ისეთი ცოდნა და განათლება (არა მარტო ცოდნა, არამედ განათლება – ნათელი უნდა სუფევდეს ჩვენს გულსა და გონებაში!), რომ გავარჩიოთ სად არის კულტურა და სად არის ფსევდოკულტურა.“

ილია II, 2005 წელი.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის საფუძველი ფულისა და სიმდიდრის სიყვარულია, ამიტომ პროგრესი, რომელიც არ არის სათნო უფლისთვის, დამღუპველია სულისთვის. აი, პასუხი ასეთ პროგრესზე: „უთხრეს ერთმანეთს: მოდი, მოვზილოთ თიხა და გამოვწვათ. ქვის მაგივრად აგური ჰქონდათ, კირის მაგივრად ფისი. თქვეს: აბა, ავაშენოთ ქალაქი და გოდოლი, და ცას მიუნვდინოთ მისი თხემი, აღვმართოთ ნიშანსვეტი, რომ არ გავიფანტოთ დედამიწის ზურგზე. ჩამოვიდა უფალი, რომ ენახა ქალაქი და გოდოლი, რომელსაც ადამიანები აშენებდნენ. თქვა უფალმა: აჰა, ერთი ხალხია ეს და ერთი ენა აქვს ყველას; რაკი ეს საქმე წამოუნყიათ, ამიერიდან დაუბრკოლებლივ გააკეთებენ ყველაფერს, რასაც კი განიზრახავენ. აბა, ჩავალ და ენას ავურევ მათ, რომ ვერაფერი გააგებინონ ერთმანეთს. გაფანტა ისინი უფალმა იქიდან მთელს დედამიწის ზურგზე და მათაც შეწყვიტეს ქალაქისა და გოდლის შენება. ამიტომაც ეწოდა სახელად ბაბილონი, რადგან სწორედ აქ აღრია უფალმა მთელი დედამიწის ენა და აქედან გაფანტა ისინი უფალმა დედამიწის ზურგზე“ (დაბადება, 11. -3,4,5,6, 7, 8,9).

თუ დავაკვირდებით ძველი აღთქმის დასახელებულ მონაკვეთს, ტექნიკური პროგრესი აქ აშკარაა: ადამიანებს ქვის მაგივრად აგური, ხოლო კირის მაგივრად ფისი აქვთ. მაგრამ ამ ყველაფრისთვის შემოქმედის მაღლიერნი კი არ არიან, არამედ საკუთარ გონებას უგებენ კერპს – გოდოლს. ადამიანები ბოროტის მახეში გახვეულნი ამპარტავნების ცოდვით მონუსხულნი იღუპავენ თავს. ღმერთმა კი ისინი იხსნა. ენების აღრევა ნიშნავდა, ბუნებრივი გლობალური ერთობის პირობებში მცხოვრები კაცობრიობის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დიფერენციაციის მეშვეობით განსაცდელისგან მათ განრიდებას. მიუხედავად ამისა, მათ მაინც ვერ შეძლეს ღვთის სათნო გზის აღმოჩენა. ამიტომ უფალმა განკაცებისა და საკუთარი თავის მსხვერპლად შეწირვის გზით განიზრახა ადამიანის ხსნა და გაგვაფრთხილა – „მე ვარ გზა, ჭეშმარიტება და სიცოცხლე; ვერავინ მივა მამაჩემთან, თუ არა ჩემს მიერ“-ო (იოანე, 14-6). აღნიშნული გაფრთხილების არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ცოდვით დაცემული ადამიანის ნებისმიერი ქმედება კათარზისის გარეშე ვერ იქნება უფლისთვის სათნო.

ამიტომ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რომელსაც ადამიანის სულის კურნება და ღვთის დიდება არ უძღვის წინ, ღვთისმგმობი სულის ფარისევლურ შენიღბვას ემსახურება. დახვენილი ტექნოლოგიებით მზაკვრულად შეფუთული ბოროტება, სალდება როგორც სიკეთე, მონობა – როგორც თავისუფლება. და ასეთი ფსევდო-ღირებულებებით გაჟღენთილ ადამიანებს სიკვდილის გზაზე აყენებს. „ნუ გეშინიათ მათი, ვინც სხეულს კლავს, სულის მოკვლა კი არ ძალუძთ. უფრო მეტად მისი გეშინოდეთ, ვისაც სულის დაღუპვაც შეუძლია გენაში და სხეულისაც“ (მათე, 10.28). ამიტომ „ჩვენი მიზანი მუდამ იყო და არის სულიერი, ზნეობრივი და კულტურული ფასეულობების დაცვა, მათი შენარჩუნება... ახლა რთული პერიოდია – ინტეგრაციისა და გლობალიზაციის ხანა. მსოფლიოში მეტად რთული და შეუქცევადი პროცესები მიმდინარეობს. ამ დროს ერმა უნდა გადაარჩინოს თავისი სულიერი ფასეულობა... საქართველოში ჯერ კიდევ შეიძლება, სთხოვო და ვილაცას გააგებინო, რა არის კეთილი და რა ბოროტი, მაგრამ უცხოეთს ამას ვერ აუხსნი. ამიტომ ჩვენს ხალხში უნდა შეიქმნას გარკვეული იმუნიტეტი, სულიერი ძალა, რა თქმა უნდა, ჭეშმარიტი სარწმუნოების ნიადაგზე. ამ იმუნიტეტის წყალობით ცოდვამ და ბოროტებამ ვერ უნდა დაიპყროს ადამიანის გონება და გული... დღეს ადამიანებს უჭირთ გარჩევა კეთილისა და ბოროტისა; ზოგჯერ ვერ ხედავენ, სად არის კულტურა და სად ფსევდო-კულტურა, რომელიც წარსაწყმედელი და დამღუპველია“ (ილია, 2004).

გლობალიზაცია მრავალწახნაგოვანი მოვლენაა. მას ჰყავს მომხრეები და მონინალმდეგეები.

გლობალიზაციის მომხრეთა თვალსაზრისით, ეს ფენომენი თურმე ურიცხვ ახალ

შესაძლებლობებს სთავაზობს ადამიანებს, განსაკუთრებით კი განვითარებადი ქვეყნების მწარმოებელს. საერთო ბაზარი, ერთიანი წესებით და რეგულაციებით, საშუალებას აძლევს განვითარებადი ქვეყნების წარმომადგენლებსაც, საკმაოდ დაბალ ფასებში შესთავაზონ საკუთარი პროდუქცია სხვა ქვეყნების მომხმარებელს. ასევე, გლობალიზაციის შედეგია შრომითი ბაზრების გახსნაც, რაც ისევ და ისევ, პირველ რიგში, განვითარებადი ქვეყნების წარმომადგენლებისთვის არის ხელსაყრელი. გლობალიზაციის შედეგად, ნაკლებ განვითარებულ ქვეყნებში სულ უფრო ხშირია მსხვილი ინვესტიორების შემოსვლა. ეს მოვლენა კი ხსენებულ ქვეყნებს ახალ სამუშაო ადგილებს და ეკონომიკის განვითარების შანსს აძლევს. გლობალიზაცია, ასევე, მეტ შესაძლებლობებს ქმნის იდეების გაცვლისთვის, მაღალი კლასის განათლების (ცოდნის) მიღებისთვის და, ამგვარად, ხელს უწყობს კაცობრიობის წინსვლას. დღესდღეობით, ამისთვის ფიზიკური გადაადგილება აღარ არის აუცილებელი, რაც გაცილებით აადვილებს და აიაფებს განათლების (ცოდნის) მიღების, იდეების გაცვლის, სიახლეების შექმნის და დანერგვის პროცესებს. გლობალიზაციის შედეგად ადამიანებს აქვთ სხვა კულტურისადმი იოლი წვდომა, ბევრად უკეთ იცნობენ სხვა ერებსა და მათ ტრადიციებს. ეს ყველაფერი გასაგებია, მაგრამ არსად არაფერია ნათქვამი ადამიანის სულიერი მდგომარეობის შესახებ. ჩნდება კითხვა – რატომ? პასუხი მარტივია. იმიტომ, რომ დასავლურმა სეკულარულმა ცივილიზაციამ კარგა ხანია უარი თქვა ღმერთზე. შესაბამისად, გლობალიზაციის იდეურ პლატფორმას ათეისტური რაციონალიზმი და ანთროპოცენტრიზმი წარმოადგენენ.

ხშირად საუბრობენ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ გლობალიზაციაზე. თითოეული მათგანი კი წარმოადგენს ერთი მოვლენის განსხვავებულ განშტოებას. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მათი ძირები საერთოა. ამჯერად ყურადღებას გლობალიზაციის კულტურულ ასპექტებზე შევაჩერებთ. გლობალიზაციის კულტურის ე.წ. მულტილირებულებითი შკალა, რეალურად, მიზნად ისახავს რელიგიური, ეთნიკური, ეროვნული და კულტურული განსხვავებების წაშლასა და ერთსახოვანი გლობალური ფსევდო-კულტურის ფორმირებას. იგი დასავლური სამყაროს პირმოა და მასთან დაკავშირებული პროცესები მომდინარეობენ თანამედროვე მსოფლიოს ძლიერი მეტროპოლიებიდან. ესენი არიან თანამედროვე ახალი „კულტურული იმპერიები“, რომლებიც ღირებულებათა ანტიქრისტიანული სისტემის პოპულარიზაციის ქვეტექსტით დანარჩენი მსოფლიოს ცივილიზაციურ ექსპანსიას აწარმოებენ.

ადამიანის სულიერ დაღუპვას ისახავს მიზნად, ასევე, თანამედროვე გლობალურ მსოფლიოში დამკვიდრებული ცნებათა მიზანმიმართული აღრევა. ასეთი მანიპულაციით ცდილობს წუთისოფლის სული, ჭეშმარიტებას ფარდობითობის თეორიის ფარგლებში მიუჩინოს ადგილი. აქედან მოყოლებული, ყველა ადამიანს შესაძლოა ჰქონდეს საკუთარი ჭეშმარიტება. შესაბამისად, ქრება ზღვარი ბოროტებასა და სიკეთეს შორის. არსებული სიცრუის მორევს თავი რომ დავაღწიოთ, პირველ რიგში, საჭიროა ყოველი ცნების საღვთისმეტყველო პრიზმაში გატარება. არსებობს რამდენიმე მოსაზრება, თუ როგორ დამკვიდრდა სიტყვა „რელიგია“ (ლათ. religio – სინდისიერება, კეთილმსახურება, ღვთისმოსაობა). ციკერონს მიაჩნდა, რომ „რელიგია“ ნაწარმოებია ლათინური ზმნიდან *relegare* – ხელახლა შეკრება, ისევ დაფიქსირება. ცნობილი ქრისტიანი მწერლის ლაქტანციუსის აზრით, ტერმინი „რელიგია“ წარმოდგება ლათინური ზმნიდან *religare*, რაც შეერთებას, დაკავშირებას ნიშნავს. ნეტარი ავგუსტინეს მოსაზრებით, ეს სიტყვა წარმოსდგა ზმნისგან *reeligare*, რაც ხელახლა შემოერთებას, კავშირის აღდგენასა და განახლებას ნიშნავს. ტერმინ რელიგიის შესახებ არსებულ მოსაზრებათა ანალიზის საფუძველზე, იკვეთება აღნიშნული სიტყვის ორი მნიშვნელობა: ღვთისმოსაობა და კავშირის აღდგენა. მაგრამ, მიუხედავად ჩვენი სათნოებისა და კავშირის აღდგენის მცდელობისა, თუ არ ვიცით სწორი

გზა, არაფერი გამოვა. რომ გავერკვეთ ჭეშმარიტი გზის არსში, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევთანხმდეთ ადამიანისა და სამყაროს ღვთივშემოქმედებაზე. სამოთხიდან გამოდევნის შემდეგ ადამიანის სულიერი ჭვრეტის შესაძლებლობა საფუძვლიანად შემცირდა. ამიტომ მისი ყოველი მცდელობა ნეტარი ურთიერთობის აღდგენისა მარცხით მთავრდებოდა. და ასე გაგრძელდებოდა, რომ არა მაცხოვრის გამომსყიდველობითი მსხვეპლშენიერვა. ყველა სხვა რელიგია, გარდა მართლმადიდებლობისა, პოლითეისტური, პანთეისტური თუ მონოთეისტური – ესაა მცდელობა კავშირის აღდგენისა ღმერთთან, იმ გენეტიკური მახსოვრობის ნიადაგზე, რომელიც ფრაგმენტულად არსებობდა ყველა ეპოქაში. სხვა რელიგიების ფუძემდებელნი მხოლოდ მქადაგებელნი არიან. ამიტომ მათ არაფერი დააკლდებათ, თუ მაუნყებელი სხვა იქნება. მაგრამ განა შეიძლება ქრისტიანობა სხვას დაეფუძნებინა, ქრისტეს გარდა?! მას შეიძლება ექადაგა ზნეობრივი სწავლება, მაგრამ არ იქნებოდა უმთავრესი – გამომსყიდველობითი მსხვერპლი! ქრისტიანობის არსს კი შეადგენს სწორედ მაცხოვრის ჯვარცმა და აღდგომა, რომლის მეშვეობითაც კაცობრიობას მიეცა ახლად შობის შესაძლებლობა, შესაძლებლობა ჭეშმარიტი ღვთისმოსაობის მეშვეობით უფალთან დაბრუნებისა. „საყვარელნო! ნუ ენდობით ყოველ სულს, არამედ გამოსცადეთ სულნი, ღვთისგან არიან თუ არა, რადგან ბევრი ცრუნინასწარმეტყველი გამოვიდა ნუთისოფელში. ასე შეიცანით ღვთის სული: ყოველი სული, რომელიც აღიარებს ხორციელად მოსულ იესო ქრისტეს, ღვთისგან არის: ხოლო ყოველი სული, რომელიც არ აღიარებს იესოს, ღვთისგან არ არის, არამედ ეს არის სული ანტიქრისტესი...“ (I იოანე, 4.1, 2,3.).

დასარულ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ადამიანის, საზოგადოების, ერისა და სახელმწიფოს ისტორია სხვა არაფერია, თუ არა სინთეზი კულტურის, ფსევდო და ანტიკულტურისა. საზოგადოება, რომელიც აცნობიერებს ჭეშმარიტი კულტურის არსსა და ძალას, მიუხედავად მის წინააღმდეგ მიმართული წარმოუდგენელი აგრესიისა, გადარჩენის გზას ადგას. ადამიანი მიწას იმისთვის ამუშავებს, რომ მიიღოს სასურველი ნაყოფი. მაგრამ ზოგ ნაკვეთზე მოდის კარგი მოსავალი, ზოგზე კი – არა. საქმე კი შემდეგშია: ერთმა ადამიანმა ნიადაგი საფუძვლიანად დაამუშავა და კარგადაც უპატრონა მას; უამრავი წინააღმდეგობის მიუხედავად, ნებისყოფა და სიფხიზლე შეინარჩუნა და მოსავალიც უზადო მიიღო. მეორემ ზერელედ დაამუშავა მიწა და ყურადღებაც მოაკლო მას, თვითონ ლხინსა და განცხრომას მიეცა. მის ნაკვეთზე სარეველა გამრავლდა, პატრონი კი კვლავ უშფოთველად ატარებდა დროს; როცა ერთ მშვენიერ დღეს მიხვდა რა მდგომარეობაშიც აღმოჩნდა, იმის მაგივრად, რომ სწორი გადანყვეტილება მიეღო, სასონარკვეთილებაში ჩავარდა, ვერც მოსავალი მიიღო და თავიც დაიღუპა. ასევე, ზოგიერთი ადამიანი სულს ჭეშმარიტებით ამუშავებს და საკუთარ სხეულს სულიწმინდის ტაძრად აქცევს. ზოგი კი უზრუნველი ცხოვრებით მას უდაბნოდ და ბოროტის ბუდედ ხდის. ნათქვამიდან გამომდინარე, ხორციელ უშფოთველობასა და განცხრომაში მყოფმა საზოგადოებამ დაკარგა მრავალი ტერმინის, მათ შორის, „კულტურის“ ჭეშმარიტი მნიშვნელობის აღქმა-გაშინაარსების საშუალება და მას ხშირად იმ შემთხვევაში იყენებს, როცა კულტურის მისხალიც კი არ არის შენარჩუნებული. აღნიშნული ტერმინის ჭეშმარიტი არსი კი გონებისა და გულის ღვთის მცნებებით დამუშავებაში მდგომარეობს, რაც ადამიანში სულიწმინდის დასადგურების წინაპირობაა. სწორედ ასეთ შემთხვევაში შეძლებს კაცი ცოდვისა და მადლის გარჩევას. ამის მიღწევა კი ჩვენი სულიერი ემბაზის – ეკლესიის ნიაღშია შესაძლებელი, რომელსაც განსაკუთრებული სიმშაგით უტევს ნუთისოფლის სული. მაგრამ მისი ყველა მცდელობა განადგურებისთვისაა განწირული, რადგან ეკლესია იმ კლდეზეა აღმართული, რომელსაც „ჯოჯოხეთის ბჭენი ვერ სძლევენ...“ (მათე, 16.18).

ლიტერატურა

1. Bishop Stephen-Orthodox Christianity in Modern MS. Diocese of Tsageri and Lentekhi, 2004.
2. His Holiness and Beatitude Ilia II, Catholicos-Patriarch of All Georgia (available at <http://www.orthodoxy.ge/patriarqi/sarchevi.htm>).
3. Nikolaishvili N. Globalization and Culture / New Thought.#2(16)-2004 (in Georgia).
4. The Bible (available at <http://www.orthodoxy.ge/tsmidatserili.htm>).

PROVIDENTIAL DISCOURSE OF GEORGIAN CULTURE

Giorgi Papuashvili PhD in History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of Humanities, Senior Process Management Service Specialist, Georgia, 0162, Tbilisi, 36 Chavchavadze Ave.
E-mail: giorgi.papuashvili@tsu.ge

Presented by Institute of Religion Studies at Tskhum-Abkhazian Academy of Silences

Abstract: “We live in a time when culture is digging in Georgia and with it - pseudoculture. And we must have such an intellect, such knowledge and education (not only knowledge, but education - light must reign in our hearts and minds!) That Let’s find out where the culture is and where the pseudoculture is.” (Ilia II, 2005).

Therefore, scientific and technical progress, which is not preceded by the healing of the human soul and the glory of God, serves to hypocritically disguise the blasphemous soul. Evil, insidiously packed with sophisticated technologies, is being poured out as goodness, slavery as freedom. It is a difficult period - the era of integration and globalization. The world is going through very difficult and irreversible processes. At this time the nation must save its spiritual value ... In Georgia you can still ask and explain to someone what is good and what is evil, but you can not explain it to a foreigner. Therefore, a certain immunity must be created in our people, spiritual power, of course, on the basis of true faith. Thanks to this immunity, sin and evil should not conquer the human mind and heart... Today, people have difficulty distinguishing between good and evil; Sometimes they do not see where the culture is and where the pseudo-culture is, which is pernicious and destructive” (Ilia II, 2004.).

The culture of globalization aims to erase religious, ethnic, national, and cultural differences and to form a unified global pseudo-culture. It is the firstborn of the Western world, and the processes associated with it derive from the powerful metropolises of the modern world and the largest centers of culture. These are the modern new “cultural empires” that are promoting civilizational expansion and popularizing the anti-Christian-zero system of values.

Keywords: *God, Spirituality, Culture, Globalization, Freedom, the Goddess of Babylon*

იმერთა მეფის ბაგრატ III-ის საეკლესიო ადმინისტრაციული პოლიტიკა

თეა ქართველიშვილი ისტორიის დოქტორი, უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი, წყაროთმცოდნეობისა და დიპლომატიკის განყოფილება, კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, საქართველო, 1093, თბილისი, ალექსიძის 1. 1/3.
E-mail: tkartvelishvili@manuscript.ac.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. იმერთა მეფის ბაგრატ III-ის ზეობისას (1510-1565) მთელი ძალისხმევა მიმართული იყო დასავლეთ საქართველოში ძლიერი, ცენტრალიზებული ხელისუფლების ჩამოსაყალიბებლად და ამ პროგრესული ნაბიჯების განხორციელების დროს ეკლესია მოწოდების სიმაღლეზე აღმოჩნდა. ბაგრატი ცდილობდა დასავლეთ საქართველოს ერთიანობა შეენარჩუნებინა. ამ პოლიტიკის ნაწილი იყო ეკლესიის გაძლიერებაზე ზრუნვა. ბაგრატი რამდენიმე მიმართულებით წარმართა საეკლესიო პოლიტიკა, მათგან ერთ-ერთი იყო ადმინისტრაციული რეფორმა.

წვრილ ადმინისტრაციულ ერთეულებად დანაწევრებულ ქვეყანაში ანომალია იყო ერთიანობის პერიოდის მსხვილი საეკლესიო ეპარქიების არსებობა. იმერეთის სამეფო ეკლესიურად გაერთიანებული იყო ქუთათელის სამწყსოში. ცხადია, მეფისთვის მიუღებელი იყო მისი თანაფარდი სასულიერო მოღვაწის გვერდით ყოლა. ამიტომ ქუთათელის ეპარქია დაყო: 1. საკუთრივ ქუთაისის, 2. გელათის, 3. ხონის და 4. ნიკორწმინდის (რაჭა) საეპისკოპოსოებად. ახალ ეპარქიებს სათავეში დაუყენა თავისი ერთგული მწყემსმთავრები.

ახალი ეპარქიების დაარსება მეფესა და კათალიკოსს შორის ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე ერთობლივი სურვილით მოხდა. როგორც წესი, ეპისკოპოსის კანდიდატურას მეფე არჩევდა, ხოლო კათალიკოსი ამტკიცებდა. ამ შემთხვევაში მეფისა და კათალიკოსის ინტერესები ერთმანეთს თანხვდებოდა. მეფე ბაგრატი ამით 1. შეზღუდა ქუთათელის გავლენა და 2. ახლადნაკურთხი ეპისკოპოსების სახით ერთგული მოკავშირეები შეიძინა. წვრილი საეპისკოპოსოების ჩამოყალიბება კათალიკოსის ინტერესებშიც შედიოდა, რადგან ამით კათალიკოსმა შეძლო ძლიერი საეკლესიო იერარქის (ქუთათელი) გაუვნებლყოფა.

ქუთათელის დამცრობის პარალელურად მოხდა გენათელის აღზევება. მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთის ტერიტორიაზე ქუთათელს სამწყსოში გენათელი და ხონელი შეეზიარნენ, მათ შორის ყველაზე პატივდებული გენათელი აღმოჩნდა. გელათის და გენათელის დანინაურება მეფის ინტერესებში მოექცა. იმდენად დიდი ღვაწლი დასდო ბაგრატი გელათის სამონასტრო კომპლექსის აღორძინებას, რომ მას გელათის მეორედ აღმშენებლსაც უწოდებენ.

ბაგრატ III-ის რეფორმა იყო შედეგი გვიან შუა საუკუნეებში შექმნილი დაჩიხულობის პრობლემისა, მაგრამ, ამასთანავე, მიზნად ისახავდა ცენტრალიზებული მეფის ხელისუფლების განმტკიცებას.

საკვანძო სიტყვები: ბაგრატ III, იმერეთი, საეკლესიო რეფორმა, ქუთაისის ეპარქია, გელათის ეპარქია, ხონის ეპარქია, ნიკორწმინდის ეპარქია.

იმერთა მეფის ბაგრატ III-ის ზეობისას (1510-1565) მთელი ძალისხმევა მიმართული

იყო დასავლეთ საქართველოში ძლიერი, ცენტრალიზებული ხელისუფლების ჩამოსაყალიბებლად და ამ პროგრესული ნაბიჯების განხორციელების დროს ეკლესია მონოდების სიმალლეზე აღმოჩნდა. ბაგრატი ცდილობდა დასავლეთ საქართველოს ერთიანობა შეენარჩუნებინა. ამ პოლიტიკის ნაწილი იყო ეკლესიის გაძლიერებაზე ზრუნვა. გარდა იმისა, რომ ეკლესიას დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა, ის მსხვილ ფეოდალურ ორგანიზაციას წარმოადგენდა. ამდენად, ჯეროვანი საეკლესიო პოლიტიკის გატარებას ბაგრატი თავის არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა. ბაგრატი რამდენიმე მიმართულებით წარმართა საეკლესიო პოლიტიკა, მათგან ერთ-ერთი იყო ადმინისტრაციული რეფორმა.

ბაგრატ III-ის ცენტრალიზებულ პოლიტიკას, თავისი შინაარსით უპირისპირდებოდა სამთავროებისა და სათავადოების სისტემა. მოცემულ პერიოდში მიმდინარეობდა ოდიშისა და გურიის დამოუკიდებელ სამთავროებად ფორმირება, მართალია, ეს პროცესი დიდხნის დანყებული იყო და, ფაქტობრივად, ისინი ავტონომიურ ერთეულებს წარმოადგენდნენ, მაგრამ დადიანი და გურიელი ჯერ კიდევ ემორჩილებოდნენ მეფეს და მას თან ახლდნენ ლაშქრობა-ნადირობის დროს. „ბაგრატ III ენერგიულად ცდილობდა მთავართა დამორჩილებას, რომ „ჰყოს ყოველი იმერეთი ერთ საბრძანებლად, ვითარცა პირველ“, მაგრამ – ამაოდ. მეფე „ვერღარა ენია თვისსა ნებასა“ (Soselia, 1966: 35). ბაგრატ მეფის ზეობისას ამ მოვალეობის შესრულებაზე უარი თქვა ჯერ დადიანმა, მოგვიანებით, გურიელმა და, საბოლოოდ, XVI საუკუნის 50-იან წლებში ისინი სრულად გათავისუფლდნენ მეფისადმი ამ დამოკიდებულებისგანაც.

ფეოდალური დაშლილობის შედეგი იყო საერისთავოების გაუქმება და სათავადოების წარმოქმნა. XVI საუკუნისთვის იმერეთის სამეფოში უკვე მთელი რიგი სათავადო იყო ჩამოყალიბებული.

დაშლა-დაქუცმაცების პროცესები განვითარდა ეკლესიაშიც. ნვრილ ადმინისტრაციულ ერთეულებად დანაწევრებულ ქვეყანაში ანომალია იყო ერთიანობის პერიოდის მსხვილი საეკლესიო ეპარქიების არსებობა, ამიტომ XV-XVI სს. დასავლეთ საქართველოში მრავალი ახალი საეპისკოპოსო დაარსდა, ან ძველი განახლდა. თუმცა, საეკლესიო ადმინისტრირებას არსებითად სხვა საფუძვლები ჰქონდა – ეკლესიას არ სჭირდებოდა სამამულო, სამხედრო თუ პირადი შეუვალობის მოპოვება სათავადოს მსგავსად. ეკლესია, თითქმის ყოველთვის, ცენტრალური ხელისუფლების პოზიციებზე იდგა, ეს იქნებოდა მეფე თუ მთავარი. პირიქით, ახალი ეპარქიების დაარსებით მეფე ბაგრატი, გარკვეულწილად, სათავადოების მომავალ გაძლიერებას აცლიდა საფუძველს.

ქუთათელის ეპარქიაში ერთიანდებოდა მთელი იმერეთი, (სავარაუდოდ რაჭაც), გურია და ქვემო აჭარა. XV საუკუნეში გამთავრების გზაზე მდგარი გურიელები გაემიჯნენ ქუთათელს და შემოქმედის, ჯუმათისა და ნინოწმინდის საეპისკოპოსოები დაარსეს. „ხოლო გურიელთაგან დაიდგინეს სამნივე ესე ეპისკოპოზნი თვისისა დიდებისათვის“ (Vakhushti Batonishvili, 1973: 791; Kartvelishvili, 2006: 17-21). თუმცა, ქუთათელის სამწყსოში მთელი იმერეთი და რაჭა დარჩა. ფაქტობრივად, იგი ბაგრატის თანაფარდი ძალაუფლების მქონე საეკლესიო იერარქი გამოდიოდა. ცხადია, მეფე არ დაუშვებდა გვერდით ჰყოლოდა ამხელა უფლებების მქონე სასულიერო პირი, რომლის სამწყსო მეფის გავლენის ქვეშ მყოფი ტერიტორიისოდენა იყო (ბაგრატის იურისდიქცია, რეალურად, მხოლოდ რაჭა-იმერეთზე ვრცელდებოდა, გურიისა და ოდიშის მიმართველები მისი მეფობის პირველ ეტაპზე ნომინალურად ემორჩილებოდნენ მეფეს). მეფეზე გაცილებით დიდ სივრცეს აკონტროლებდა დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი, მაგრამ უფლებრივად მასზე მაღლა არ იდგა. ბაგრატი კათალიკოსიც თავის პოლიტიკურ კურსს დაუქვემდებარა. ბაგრატის ინიციატივით, ქუთათელის ეპარქია გაიყო ოთხ ნაწილად: 1. საკუთრივ ქუთაისის, 2. გელათის, 3. ხონის. მოგვიანებით, დაარსდა 4. ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოც.

ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტის თანახმად, 1529 წლის 10 იანვარს გარდაიცვალა ქუთათელი გერასიმე და მის ნაცვლად დაადგინეს მისი ძმისწული სვიმონი. იგი ბიჭვინთაში წავიდა და ეკურთხა. იმავე წელს გენათელ ეპისკოპოსად დაადგინეს მელქისედეკ საყვარელიძე, ხოლო ხონელ ეპისკოპოსად მანოელ მჩხეტიძე. „წარვედით აფხაზეთს საკურთხევლად ივნისსა კ და მოვედით ივლისსა კ.“ თხრობის ბოლოს მითითებულია ქორონიკონი სოზ (1529 წ.) (ახალი ქართლის ცხოვრება, მესამე ტექსტი, 1959, გვ. 493). ქართლის ცხოვრების მესამე ტექსტის ავტორი იმერეთში ახალი საეპისკოპოსოების დაარსებას კათალიკოსის ინიციატივად თვლის, რომლის განმახორციელებელიც ბაგრატ III იყო. მეფემ „განყო ლიხთ-იმერეთი სამ საეპისკოპოსოთ ბრძანებითა აფხაზეთისა კათალიკოსისა აბაშიძისათა“ (The New Georgian Cronics, Third Text, 1959: 493; Cronics, 1897: 372). გელათის საეპისკოპოსოს დაარსებაზე გვაქვს აფხაზეთა კათალიკოს მალაქიას საბუთიც, სადაც გელათის ეპარქიის შექმნის მოსურნედ მეფე ბაგრატი დასახელებული. იგი აღნიშნავს, „...მეფეთ-მეფემან ბაგრატ მო[გუ]ახსენა და დაგუაჯერა, რათამცა გენათი საყდრად და საეპისკოპოზოდ შეგუქმნა“ (Kakabadze, 1921: 10-11; Monuments of Georgian Law, 1970: 247-250). ცხადია, ახალი ეპარქიების დაარსება მეფესა და კათალიკოსს შორის ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე ერთობლივი სურვილით მოხდა. როგორც წესი, კათალიკოსისა თუ ეპისკოპოსის კანდიდატურას მეფე არჩევდა, ხოლო კათალიკოსი ამტკიცებდა. ამ შემთხვევაში მეფისა და კათალიკოსის ინტერესები ერთმანეთს თანხვდებოდა. მეფე ბაგრატმა ამით 1. შეზღუდა ქუთათელის გავლენა და 2. ახლადნაკურთხი ეპისკოპოსების სახით ერთგული მოკავშირეები შეიძინა. ბაგრატ III „საეკლესიო რეფორმა მიზნად ისახავდა მსხვილი საეპისკოპოსოების დაქუცმაცებას წვრილ, პატარა საეპისკოპოსოებად, ეს უკანასკნელნი უფრო ადვილი დასამორჩილებლნი იქნებოდნენ, ვიდრე ერთიანი, ძლიერი საეპისკოპოსოები“ (Rekhviashvili, 1976: 52). წვრილი საეპისკოპოსოების ჩამოყალიბება კათალიკოსის ინტერესებშიც შედიოდა, რადგან ამით კათალიკოსმა გააუფლებლყო ძლიერი საეკლესიო იერარქი (ქუთათელი), რომელთანაც გარკვეულ პერიოდებში (განვითარებულ შუა საუკუნეებში) დაპირისპირება ჰქონდა, თუნდაც სამეფო რეგალიების შენახვის თაობაზე, რაც ქუთათელის სასარგებლოდ გადაწყდა (Gabisoia, 2008: 128-129).

იმერეთში ახალი ეპარქიების დაარსების მიზეზთა შორის ბ. გაფრინდაშვილი ასახელებს მეფის მხრიდან თავადთა ინტერესების შეზღუდვასა და საეკლესიო მამულების დაცვას. „ქუთათელი ეპისკოპოსი ჟამთა ვითარების გამო ვეღარ ახერხებდა მომძლავრებული ფეოდალებისაგან საქუთათლო ყმა-მამულის დაცვას. ფეოდალების მიერ საეკლესიო მიწების მიტაცება და სამემკვიდრეოდ დასაკუთრება, სამეფო ხელისუფლების ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. მეფე ბაგრატმა ეკლესიის მფლობელობაში არსებული მიწების გადარჩენისა და თავისთვის პოლიტიკური დასაყრდენის გაჩენის მიზნით, აფხაზეთის კათალიკოს მალაქია აბაშიძესთან (დაახლოებით 1519-1540 წწ.) შეთანხმების შემდეგ, გადაწყვიტა, იმერეთში ახალი საეპისკოპოსო კათედრები დაეარსებინა“ (Gafriadashvili, 2014: 28).

ახალი საეპისკოპოსოების დაარსება და კათედრებზე სანდო მღვდელმთავრების დადგინება სამეფო ხელისუფლების ძლიერების გარანტი იყო. თავის დროზე გურიელმაც ამ ხერხს მიმართა საკუთარი დამოუკიდებლობის მოპოვების მიზნით. ამიტომ, როგორც ზემოთ ვთქვით, სავსებით მართებულად შენიშნავს ვახუშტი ბატონიშვილი „დასვეს სამნივე ესე ეპისკოპოსნი თვისისა დიდებისათვის“ (Vakhushti Batonishvili, 1973: 791).

გელათის და გენათელის დანიშნულება მეფის ინტერესებში მოექცა. ფაქტობრივად, ქუთათელის დამცრობის პარალელურად მოხდა გენათელის აღზევება. მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთის ტერიტორიაზე ქუთათელს სამწყსოში გენათელი და ხონელი

შეეზიარნენ, მათ შორის ყველაზე პატივდებული გენათელი აღმოჩნდა. ზოგადად, გელათი, დაარსების დღიდან, განსაკუთრებული პრივილეგიებით სარგებლობდა, ვინაიდან სამეფო მონასტერს წარმოადგენდა. XIV-XV საუკუნეებში ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკურმა თუ ეკონომიკურმა პროცესებმა (საგარეო შემოსევები, ერთიანი სამეფოს დაშლა) გავლენა მოახდინა გელათის სამონასტრო ცხოვრებაზე. მისი ხელახალი გამოცოცხლება იწყება XVI საუკუნიდან. ერთიანი სამეფოს მონარქების ნაცვლად ის იმერეთის მეფეთა განსაკუთრებული ყურადღებისა და მზრუნველობის ქვეშ ექცევა. გელათის მნიშვნელობაზე მეტყველებს მისდამი შეწირული დოკუმენტების შინაარსი და სიმრავლე. XVI საუკუნის დასაწყისში, მეფე ალექსანდრე II-ის დროს გელათის მოძღვართ-მოძღვარი იმერეთის მეფის სულიერი მოძღვარიც იყო (Kakabadze, 1921: 3-4, იხ. საბუთები: 1509 წ. ალექსანდრე იმერთა მეფის შეწირულება გელათისადმი; 1513 წ. შეწირულების წიგნი გელათის მოძღვართ-მოძღვრის ილარიონისა გელათისადმი), რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მოძღვართ-მოძღვრის პრივილეგიურულ მდგომარეობას და სამეფო ოჯახის ნდობას მისდამი. მართალია, ბაგრატ III-ის ზეობისას მოძღვართ-მოძღვრის ინსტიტუტი გაუქმდა და მისი ადგილი გენათელმა მღვდელმთავარმა ჩაანაცვლა, მაგრამ ბაგრატის მიერ გელათისადმი ბოძებული საბუთიდან ირკვევა, რომ მისი სულიერი მოძღვარიც გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში მოღვაწეობდა. იგი პატივდებული სამღვდლო იყო და ენქერს ატარებდა (Khets. Hd-11201, ბაგრატ მეფის მიერ გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაში სამწირველოს გაჩენის სიგელი, 1545 წ. 12 ივნისი).¹ საფიქრებელია, რომ იგი მეფის სამწირველოს წინამძღვარი უნდა ყოფილიყო.

პირველივე გენათელი მღვდელმთავარი მიტროპოლიტის ხარისხში აღამაღლეს. იგი „პირუელადცა სხუათა ეპისკოპოსთაგან უმეტესი იყო და ანცა ისივე პირველი სანირავი გაუჩინეთ“ (Kakabadze, 1921: 10-11; Monuments of Georgian law, 1970: 250). აქედან გამომდინარე, საფიქრებელია, რომ გელათის საეპისკოპოსო ადრეც არსებობდა და ბაგრატმა იგი აღადგინა (ამასთან დაკავშირებით იხ. Kartvelishvili, Koridze, 2016), თუმცა, ამ მოვლენის შინაარსი ამით არ იცვლება. ბაგრატის მთელი ძალისხმევა მიმართული იყო გელათის გასაძლიერებლად. ცნობილია ის დიდი სააღმშენებლო სამუშაოები, რომელიც მეფემ ჩაატარა გელათის სამონასტრო კომპლექსში. გელათის მიმართ მეფე ბაგრატის დიდი დამსახურების შედეგია, მისი გამოსახვა ღვთისმშობლის ტაძრის ჩრდილოეთ კედლის ქვედა რეგისტრზე. იგი გამოსახულია დავით აღმაშენებლის გვერდით, თავის თანამედროვე მოღვაწეებთან: კათალიკოს ევდემონ ჩხეტიძესთან, მეუღლე ელენესთან, მემკვიდრე გიორგისთან, მის მეუღლესა და შვილიშვილთან ერთად (Lominadze, 1955: 30). ღვთისმშობლის ტაძრის სამხრეთის მკლავში, დასავლეთის კედელზე, სარკმლის ქვემოთ მარჯვენა მხარეს შესრულებული, სამსტრიქონიანი ბერძნული წარწერა გვამცნობს, რომ „მოიხატა გელათის უწმიდესი ღვთისმშობლის ყოვლად პატივცემული და წმიდა ტაძარი იმერეთის მეფის ბაგრატის შეწევით“ (Lominadze, 1955: 32). საკურთხევის წარწერები იხსენიებენ მეფე ბაგრატსა და მის მიერ გენათელ მღვდელმთავრად დასმულ მელქისედეკ საყვარელიძეს, რომელსაც სამღვდელმთავრო საჯდომი – „საყდარი“ გაუკეთებია საკურთხეველში (Lominadze, 1955: 34-35), ასევე ქვის კანკელი და ტრაპეზი (Lominadze, 1955: 39). მეფე ბაგრატი იხსენიება სამხრეთის მინაშენის დასავლეთის კედელზე (Lominadze, 1955: 43), თუმცა გადაჭრით ძნელია თქმა, რომელი ბაგრატი მოიხატა.

ბაგრატმა გელათის წმ. გიორგის ეკლესია, რომელიც მანამდე სადედოფლო ტაძარს წარმოადგენდა, სამეფო ოჯახის საძვალედ აქცია. ჩანს, ადრეც ამ ტაძარში იკრძალებოდნენ

¹ საბუთი გამოქვეყნებულია: ს. კაკაბაძე (1912), სჯულმდებელი ბაგრატ კურაპალატი, ტფილისი; ე. თაყაიშვილი (1899), საქართველოს სიძველენი, ტ. I, ტფილისი; ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბილისი, 1965.

სამეფო ოჯახის წევრები, რადგან ბაგრატი სიგელში მიუთითებს, რომ „ალარავინ ესაფლავებოდა და მოშლილიყო, და ან ჩვენდა სამარხოდ და სა[ძ]ვალედ შევექმენით“ (Khets. Hd-11201; Kakabadze, 1912: 60; Takaishvili, 1899: 18; Kartuli Samartlis Dzeglebi, 1965:184). მეფის გელათისადმი განსაკუთრებულ დამოკიდებულებაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მან საკათალიკოსო ცენტრი გელათის წმინდა გიორგის მონასტერში გადაიტანა. მეფე თავის თავს გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის მეორედ აღმშენებელს უწოდებს (Khets. Hd-11201; Kakabadze, 1912: 60; Takaishvili, 1899: 18; Monuments of Georgian Law, 1965: 184). ეკლესია მოუხატვინებია კათალიკოს ევდემონ ჩხეტიძეს. ამ ღვანლის აღსანიშნავად სამხრეთის კედელზე გამოსახულნი არიან თავად კათალიკოსი, მეფე ბაგრატი და დედოფალი ელენე (Lominadze, 1955: 50). ბაგრატს ეკლესია აღუჭურავს ყველა საჭირო ინვენტარით: „შევაძვევით ხატითა, წიგნითა, კანდელითა, კელაპტრითა, სანთლითა, საკმეველითა და მამულითა“. გუმბათის თაღის სამხრეთით მოთავსებული წარწერა გვამცნობს, რომ მეფე ბაგრატი და დედოფალი ელენე წმ. გიორგის ტაძარში არიან დაკრძალულები (Lominadze, 1955: 550). ბაგრატმა სიცოცხლეშივე განაჩინა საძვალედ წმ. გიორგის ეკლესია. ბაგრატის დაკვეთით დამზადდა ოქროზე ნაჭედი, ცნობილი გელათის ღვთისმშობლის ხატი.

1529 წელს, გელათთან ერთად დაარსდა ხონის საეპისკოპოსო, რომელიც მანოელ ჩხეტიძეს ჩააბარეს. ჩხეტიძეები ბაგრატის ერთგულებით გამორჩეული პირები იყვნენ. მეფისთვის მანოელის განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 1538 იგი აწყურის ეპისკოპოსად დანიშნეს (Gurgenidze, 2013: 83-84). აღსანიშნავია, რომ 1535 წელს, მურჯახეთის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ, ბაგრატმა სამცხე-საათაბაგო შემოიერთა. მან სამცხის შემომტკიცება სათანადო საეკლესიო პოლიტიკის გატარებითაც სცადა და საეპისკოპოსო კათედრებზე თავისი ერთგული პირები დასვა. სამცხის უპირველეს კათედრაზე – აწყურზე, სწორედ, მანოელ ჩხეტიძე აღასაყდრეს. მანოელი 1544 წელს, ნიკორწმინდის საეპისკოპოსოს დაარსების შემდეგ, რაჭის მწყემსთაგრად დაადგინეს (Cronics, 1897: 379; Kakabadze, 1912: 5). არსებობს მოსაზრება, რომ მანოელი ჯერ ნიკორწმინდელი ეპისკოპოსი იყო (1534 წლიდან) და ამის შემდეგ მიიღო მანყვერლობა (GafrindaSvili, 2014: 49), რასაც ვერ გავიზიარებთ, რადგან ის ერთადერთი წყარო, სადაც მანოელი მანყვერელად იხსენიება, გახლავთ ნიკორწმინდის ხელნაწერის მეფეთა და კათალიკოსთა სულთა მატთანე (Takaishvili, 1939: 5). ცხადია, ნიკორწმინდაში მან მოღვაწეობა მანყვერლად ყოფნის შემდეგ გააგრძელა (Antelava, 1980:58, sq.186). ჩანს, მანოელი გამორჩეულად ნიჭიერი და კარგი ორგანიზატორი უნდა ყოფილიყო და მისი დადგინება ახლადდაარსებულ თუ ახლადშემოერთებულ კათედრებზე შემთხვევით არ უნდა მომხდარიყო (Kartvelishvili, 2017: 609-612). არსებობს მოსაზრება, რომ ბაგრატის მიერ სამცხის შემოერთების შემდეგ იშხნის კათედრა გენათელმა ეპისკოპოსმა მელქისედეკ საყვარელიძემ დაიკავა (Zhghenti, 2014: 44-46).

შემთხვევითი არ არის, რომ ბაგრატ III სამცხის საეპისკოპოსო კათედრებზე სწორედ ჩხეტიძეთა და საყვარელიძეთა საგვარეულოს წარმომადგენლებს ნიშნავდა. ბაგრატს უკავშირდება ამ საგვარეულოთა წინ წამოწევა და დანიშნაულება მაღალ საეკლესიო თანამდებობებზე. მათ წარმომადგენლებს მთელი XVI საუკუნის განმავლობაში ეჭირათ სხვადასხვა საეპისკოპოსო კათედრა და უმაღლეს საეკლესიო იერარქებს წარმოადგენდნენ¹.

¹ 1529 წლიდან ქუთათელი ეპისკოპოსია გერმანე ჩხეტიძე, შემდეგ მისი ძმისწული სვიმონ ჩხეტიძე, იგი ბასილ ჩხეტიძემ შეცვალა, ხოლო ბასილი – სვიმონ ჩხეტიძემ; ბედის საეპისკოპოსო უკავია გერმანე ჩხეტიძეს, 1529 წლიდან ხონის ეპისკოპოსი არის მანოელ ჩხეტიძე, ხოლო შემდეგ ზაქარია ჩხეტიძე და ბასილი ჩხეტიძე; 1534 წლიდან ნიკორწმინდელი ეპისკოპოსია მანოელ ჩხეტიძე; XVI ს-ის 80-90-იან წლებში გენათელი ეპისკოპოსია დომენტი ჩხეტიძე. 1529 წლიდან გენათელი ეპისკოპოსია მელქისედეკ საყვარელიძე, 1559 წელს ნიკორწმინდის საეპისკოპოსო დაიკავა დავით საყვარელიძემ, ხოლო 1565

ბაგრატ III-მ სამცხე-საათაბაგოს შენარჩუნება ვერ მოახერხა. იგი 1545 წელს, სოხოისტას ბრძოლაში ოსმალებთან დამარცხდა. სამცხის კათედრებზე დანიშნული მისი მღვდელმთავრები იმერეთში გადაიხიზნენ.

რაც შეეხება ნიკორწმინდის ეპარქიის დაარსებას, მართალია, თარიღთან დაკავშირებით დავაა ქართულ ისტორიოგრაფიაში 1534 წელს თუ 1544 წელს შეიქმნა,¹ მაგრამ ამ შემთხვევაში, თავისთავად ფაქტია მნიშვნელოვანი: 1. რაჭის უმაღლეს მწყემსთავრად მეფე თავის ნდობით აღჭურვილ პირს ნიშნავდა, 2. ადმინისტრირების რეფორმა ამჯერადაც, ქუთათელის სამწყსოს შექვეცას ითვალისწინებდა. მეფე საბუთში აღნიშნავს: „ვიგულეთ და ვიგულსმოდგინეთ და ჴელვჴყავით აღშენებად დაკნინებულისა მონასტრისა ნიკოლწმინდისა და შეექმენ საყდრად და საეპისკოპოზოდა და დავადგინე წმიდა და ღმერთ შემოსილი ანგელოზათა მობაძავი მღვდელთ მთავარ ეპისკოპოზი წმიდა და მეუფე მანოელ“ (Kakabadze, 1912: 6). ამ შემთხვევაშიც, ბაგრატი ენერგიულ მოღვაწედ გვევლინება. მან ჯერ თვითონ ნიკორწმინდის ტაძარი განაახლა, შემდეგ საეპისკოპოსო საყდრად აქცია, ახალი ეპარქიის ფინანსურ სიმტკიცეზეც იზრუნა და შენირა ყმა-მამული. გელათის და ნიკორწმინდის ეპარქიების შექმნის შესახებ შემორჩენილი დოკუმენტები გვიჩვენებს იმ ეტაპებს, რომელთაც მეფე ახორციელებდა საეპისკოპოსოების დასაარსებლად.

მეფე ბაგრატმა საეკლესიო ადმინისტრირების პოლიტიკის საშუალებით მოახერხა ქუთათელი ეპისკოპოსის ძალაუფლების დაყოფა და გადანაწილება გენათელ, ხონელ და ნიკორწმინდელ მღვდელმთავრებზე. მართალია, მისი რეფორმა იყო შედეგი გვიან შუა საუკუნეებში შექმნილი დაჩიხულობის პრობლემისა, მაგრამ, ამასთანავე, მიზნად ისახავდა ცენტრალიზებული მეფის ხელისუფლების განმტკიცებას.

წყაროები და ლიტერატურა:

1. Antelava I. (1980), Issues of Socio-Political History of Georgia in XI-XV Centuries, Tbilisi (Antelava I. (1980) XI-XV Saucuneebis Sakartvelos Sotsialur-Politikuri Istoriis Sakitkhebi, Tbilisi).
2. Chronicles and Other Material on the History and Literature of Georgia (1897). Collected, Chronologically Arranged and Explained by T. Zhordania, Book II, Tiflis (Kronikebi da skhva masala sakartvelos istoriisa da mtserlobisa shekrebi, kronologiurad datskobili da akhsnili T. Jordaniას mier, wigni . II, Tfilisi).
3. Gabisonia P. (2008) On Establishment of the Gelati Episcopate// Proceedings of the Institute of History and Ethnology, Tbilisi (Gabisonia P. (2008), Gelatis Saepiskoposos Daarsebis Sakitkhisatvis, Istoriisa Da Etnologiis Institutis Shromebi, VIII, Tbilisi).
4. Gafrindashvili B. (2014), Episcopates of Racha-Imereti (Gelati, Khoni, Nikortsminda) 1529-1820 (Gafrindashvili B. (2014), Racha-Imeretis Saepiskoposoebi (Gelati, Khoni, Nikorwminda) 1529-1820, Tbilisi).
5. Gurgenidze N. (2013), Chronological Order of Matskvereli Bishops. Collection: Issues in the History of Religion, II, Tbilisi (Gurgenidze N. (2013), Mawkverel Episkoposta Qronologiuri Rigi, Krrebuli: Religiis Istoriis Sakitkhebi, II, Tbilisi).
6. Kakabadz S. (1914) The Great Book of the Peasants of the Catholicosate of Abkhazia, Tiflis (Kakabadze S. (1914), Afkhazetis Sakatalikoso Glekhebis Didi Davtari, Tfilisi).
7. Kakabadze S. (1912) Legislator Bagrat Kurapalat, Tiflisi (Kakabadze S. (1912), Sjulmdebeli Bagrat Kurapalati, Tfilisi).

წლიდან – მეღქისედეკ საყვარელიძემ, XVI ს-ის 50-იანი წლებიდან მოქვის მღვდელმთავრად ჯდება ექვთიმე საყვარელიძე, ხოლო 1578 წლიდან იგი აფხაზეთის კათოლიკოსია (Lominadze, 1966: 206-207; Rekhviashvili, 1976: 46; Gaprindashvili, 2014; Kalandia, 2004).

¹ საკითხთან დაკავშირებით იხ. Gaprindashvili, 2014.

8. Kakabadze S.(1921), Ecclesiastical documents of Western Georgia, I, Tiflis (Kakabadze S. (1921), Dasavlet Sakartvelos Saeklesio Sabutebi, I, Tiflisi).
9. Kalandia G. (2004), Episcopates of Odishi, Tbilisi (Kalandia G., Odishis saepiskoposoebi, Tbilisi).
10. Kartvelishvili T. (2006), Episcopate of Guria, Tbilisi (Kartvelishvili T. (2006), Guriis saepiskoposoebi, Tbilisi).
11. Kartvelishvili T. Koridze T. (2016), For the restoration of the Gelati Episcopate. Proceedings of the VII Monthly Conferences of Humanities of the University of Georgia, Tbilisi -Kartvelishvili T. Koridze T. Gelatis Saepiskoposos Aghdgenis Sakitkhistsvis, Sakartvelos Universitetis Humanitarul Metsnierebata VII koveltsliuri Konferenciis Shromebi, Tbilisi).
12. Kartvelishvili T. Koridze T. (2017) For the issue of the relationship between the Catholicos of Kartli (Eastern Georgia) and the Abkhazians (Western Georgia) in the era of Imereti King Bagrat III. Christian-Archaeological Researches, 9, Tbilisi (Kartvelishvili T. Koridze T. (2017) Kartlis (aghmosavlet sakartvelos) da afkhazta (dasavleT sakartvelos) sakatalikosota urtiertmimartebis sakitkhisatvis imerta mefis bagrat III-is epoqashi, kristianul-arkeologiuri dziebani, 9).
13. Khets - K. Kekelidzis Georgian National Centre of Manuscripts, Hd-11201.
14. Lominadze B. (1966), From the history of Georgian Feudal Relations. I, Tbilisi (Lomiadze B. (1966), Kartuli feodaluri urtiertobis istoriidan, I, Tbilisi).
15. Lominadze B.(1955) Gelati. Tbilisi (in Georgian).
16. Monuments of Georgian Law (1965), vol. II. Texts were published, notes and searches were added by Professor I. Dolidze, Tbilisi (Kartuli samartlis dzeglebi (1965), Kartuli Samartlis Dzeglebi, T. II, teqstebi Gamostsa, Shenishvnebi da Sadzieblebi Daurto prof. I. Dolidzem, Tbilisi).
17. Monuments of Georgian Law (1970), vol. III. Texts were published, notes and searches were added by Professor I. Dolidze, Tbilisi (Kartuli samartlis dzeglebi (1970), Kartuli Samartlis Dzeglebi, T. III, teqstebi Gamostsa, Shenishvnebi da Sadzieblebi Daurto prof. I. Dolidzem, Tbilisi).
18. Rekhviashvili M. (1976), Kingdom of Imereti in XVI century. Tbilisi (Rekhviashvili M. (1976), Imeretis samefo XVI saukuneshi, Tbilisi).
19. Soselia O. (1966), From the history of Western Georgia of the Feudal era, Tbilisi (Soselia O., Feodaluri khandis dasavlet sakartvelos istoriidan, Tbilisi).
20. Takaishvili E. (1899), Antiquities of Georgia. Vol. I, Tiflis (Takaishvili E. (1899), Sakartvelos sidzveleni, t. I, Tiflisi).
21. Takaishvili E. (1939), Chronicle of Kings and Catholicos in the Nikortsminda Manuscript. Paris (Takaishvili E. (1939), Mefeta da katalikoza sulta matiane nikortsmindis khelnatsershi, Parizi).
22. The New Georgian Cronics (1959), Third Text, vol. II. The text is set according to all major manuscripts By S. Kauhchishvili, Tbilisi (Akhali Kartlis Tskhovreba (1959) Akhali Kartlis Tskhovreba, Mesame Teksti, Kartlis Tskhovreba, T. II, Teqsti Dadgenilia Kvela Dziritadi Khelnaweris Mikhedvit S. Kauhchishvilis Mier, Tbilisi).
23. Vakhushti Batonishvili (1973), Description of the Kingdom of Georgia. Life of Kartli. T. IV. The text is set according to all major manuscripts By S. Kauhchishvili, Tbilisi (Vakhushti Batonishvili (1973), Agwera samefosa saqartvelosa. Qartlis tskhovreba, t. IV, teqsti dadgenilia kvela dziritadi khelnatceris mikhedvit s. kauhchishvilis mier, Tbilisi).
24. Zhghenti N. (2014), For the identification of Melchizedek Ishkhneli Mentioned in the Inscription of the Icon of Zmuisi: Melkisedek Sakvarelidze - Unknown Ishkhneli Bishop? Collection III: International Conference “Tao-Clarejeti”, Abstracts of Papers, Tbilisi (Zhghenti N. (2014), Zmuisis khatis tsartserashi mokhseniebuli melqisedek ishkhnelis identifikacisatvis: melqisedek sayvarelidze - uc nobi ishkhneli episkoposi? kr: III saertashoriso konferentsia tao-klarjeti, mokhsenebata tezisebi, Tbilisi).

CHURCH ADMINISTRATIVE POLICIES OF BAGRAT III KING OF IMERETI

Tea Kartvelishvili PhD in History, Senior Researcher, Department of Source Criticism and Diplomacy, K.S. Kekelidze Georgian National Center of Manuscripts, Georgia, 1093, Tbilisi, 1/3 Aleksidze st.
E-mail: tkartvelishvili@manuscript.ac.ge

Presented by the Institute of Religion Studies at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. . In the period of Reign of Bagrat III, King of Imereti (1510-1565) all efforts were focused on formation of the powerful central government in Western Georgia and in the course of progressive steps the church reached the proper position. Bagrat tried to maintain unity of Western Georgia. Part of the policy was to take care of strengthening the church. Bagra pursued ecclesiastical policy in several directions, one them was administrative reforms.

In the country divided into small administrative units the existence of the large eparchies of the period of unity was indeed an anomaly. In ecclesiastic respect, the Imeretian Kingdom was part of Kutateli's parish. Naturally, it was unacceptable for the king to have the religious figure of his own level by his side. Therefore, he divided Kutateli's eparchy into: 1. Kutaisi; 2. Gelati; 3. Khoni; and 4. Nikortsminda (Racha) episcopacies. He appointed his supporters priests as the heads of these eparchies.

The foundation of the new eparchies were held with common desire by mutual consent of the king and the Catholicos. As a rule, candidature of the Episcopo was chosen by the king, and the Catholicos approved it. In this case the interests of the king and the Catholicos were conformable. With this end of view the king Bagrat: 1. Counteracted the influence of Kutateli. 2. Gained the faithful allies by way of new consecrated episcopos. The formation of the small episcopacies also was for the benefit of the Catholicos because the Catholicos was able to make ineffective the strong hierarch (Kutateli).

At the same time of the decay of Kutateli was held elevation of the Genateli. In spite of the fact that the Khoneli and Genateli wanted to take possessions in the eparchy of Kutateli on the territory of Imereti, among them the Genateli turned out the most reputable. Ascent of Gelati and Genateli was found of interest of the king. Bagrat did so much good for revive of the Gelati conventual complex that he was named as second builder of Gelati.

The reform of Bagrat III was the result the problem of utter futility emerged in late medieval period, although, at the same time, his goal was to strengthen the centralized royal government.

Keywords: *Bagrat III, Imereti, Reform of church, Eparchy of Kutaisi, Eparchy of Gelati, Eparchy of Khoni, Eparchy Nikortsminda.*

ქართული საზოგადოებრივი აზრი სასულიერო განათლების მნიშვნელობის შესახებ (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)

თამარ ფხალაძე ისტორიის დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მონვეული პედაგოგი, საქართველო, 0186, თბილისი, პოლიტკოვსკაიას ქ., 61.
E-mail: t.pkhaladze@sangu.edu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. სასულიერო სემინარიის სასწავლო კურსს, ქართველი სამღვდელოებისა და საზოგადოების პროგრესული ნაწილის აზრით, მთლიანად უნდა მოეცვა სასულიერო პირების განათლების ძირითადი ამოცანები: მათში ღრმა სარწმუნოებრივი სულისკვეთების აღზრდა, ქართული სახელმწიფოსა და ეკლესიის ისტორიის, საეკლესიო-ფილოსოფიური აზროვნების, მშობლიური ენისა და ლიტერატურის, აგრეთვე, მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურის საფუძვლიანი შესწავლა. ამ სწორი მოთხოვნის საპირისპიროდ, სემინარიის სასწავლო გეგმა მთლიანად განისაზღვრებოდა გაბატონებული რუსული ეკლესიის კოლონიური ინტერესებით, რაც, პირველ რიგში, ეროვნული ცნობიერებისაგან დაცლილი სამღვდელოების აღზრდას გულისხმობდა.

სასულიერო სემინარიებში შექმნილი სავალალო მდგომარეობის მიზეზთა შორის, დაინტერესებული საზოგადოების მხრიდან, აქცენტი კეთდება სასულიერო სასწავლებლების ისტორიულად შექმნილი ქსელის (სისტემის) ლიკვიდაციაზე, რაც ეროვნული საწყისის მიღმა ტოვებდა რუსული მმართველობის მიერ დაარსებულ სკოლებს. მემკვიდრეობითობის სრული იგნორირება თავისთავად მოასწავებდა სემინარიებში ხალხოსნური პრინციპის უარყოფასაც.

სასწავლო პროცესის ხარისხიანად წარმართვას მნიშვნელოვნად აბრკოლებდა ქართული ენის უგულვებელყოფაც. პრობლემის სერიოზულობაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ სინოდის წარმომადგენლები (მაგ., მიროპოლსკი) სემინარიებში სწავლების ხარისხის ამაღლებას ქართული ენის მდგომარეობის გაუმჯობესებასა და ხალხის კულტურული მემკვიდრეობის გაცნობის შესაძლებლობას უკავშირებდნენ.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე, როდესაც იმპერია მწვავე პოლიტიკურმა კრიზისმა მოიცვა და მართვის ჩვეული, რეპრესიული სტილი საკმარისი აღარ აღმოჩნდა დემოკრატიული ძალების დასათრგუნად, ხელისუფლება მოჩვენებითი დათმობებით შეეცადა ვითარების რამდენადმე განეიტრალებას, თუმცა, ნებისმიერ პროგრესულ ცვლილებას, შესაბამისი ნების არარსებობის ვითარებაში, მხოლოდ ფორმალური ხასიათი ჰქონდა და სასურველ პრაქტიკულ შედეგს არ იძლეოდა.

საკვანძო სიტყვები: ენა, კულტურა, სასულიერო განათლება, სკოლა, პედაგოგი, დევნა.

ისტორიულად, საეკლესიო სასწავლებლები ქართველი სამღვდელოების ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდის სამჭედლო იყო. აქ მოსწავლე ახალგაზრდობას უნდა ეტვირთა ხალხის სულიერი მესაჭეობა. ამასთან, მიღებული ცოდნა უნდა მოეხმარა მოზარდთა განათლების საქმისათვის, ეკისრა რა საეკლესიო-სამრევლო სკოლების მზრუნველობა, გაენია სახალხო მასწავლებლის მისია. ასეთ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართული

საზოგადოება სასულიერო სემინარიებს. ის შეუწელებელ ყურადღებას აქცევდა XIX საუკუნეში სემინარიებში მიმდინარე პედაგოგიური პროცესის ორგანიზებასა თუ ცარიზმის პოლიტიკით გამოწვეულ სწავლების შინაარსში შენიშნულ ხარვეზებს.

სწორი ეროვნული და პედაგოგიური მოთხოვნების საფუძველზე ჭვრეტდა პრობლემის არსს ი.გოგებაშვილი. სასულიერო პირთა აღზრდა-განათლების საქმეში სემინარიების როლზე საუბრისას, ის ხაზს უსვამდა სასწავლებლის თანამედროვე მოთხოვნების, ეროვნული, ზნეობრივი პრინციპების შესაბამისად, მონყობის მნიშვნელობას, რომ სასწავლო პროცესი დაფუძნებოდა ჭეშმარიტ პედაგოგიურ მოთხოვნათა საფუძველს. გადაუჭარბებლად უნდა ჩაითვალოს ი. გოგებაშვილის განმარტება, რომ სამღვდელოების პოზიციას არაორაზროვნად ეკისრებოდა სახალხო იდეოლოგიის მაფორმირებელი როლი, რაც, რა თქმა უნდა, კიდევ უფრო ზრდიდა სემინარიების საზოგადოებრივ დატვირთვას. ბუნებრივია, ცალკე მნიშვნელობა ენიჭებოდა სამღვდელოების საეკლესიო საქმიანობასა და მათ საღვთისმეტყველო განსწავლულობას... ეს კი, ი.გოგებაშვილის დასკვნით, განაპირობებდა რწმენის სიმტკიცეს, ქრისტიანული ღირებულებების ურყევობას მთელს ერში... „ისინი (მღვდლები, რომლებიც სემინარიას დაასრულებენ – თ. ფ.) საეკლესიო წესებისა და წირვა-ლოცვის მექანიკური და უსულგულო აღმასრულებელნი კი არ იქნებიან, არამედ თავიანთ სამწყსოში იმოქმედებენ როგორც მაღალი ზნეობის გულმოდგინე მასწავლებელნი, პატიოსანი ცხოვრების მაგალითის მომცემნი და დაუღალავი მქადაგებელნი...“ (Gogebashvili, 1989: 114-115).

ასეთი პოზიცია ქართველი საზოგადოების სხვა წარმომადგენლებსაც ასაზრდოებდა. გაზეთ „დროების“ რედაქციის აზრით, სემინარიებს, და, ზოგადად, სასულიერო სასწავლებლებს, გადამწყვეტი სიტყვა უნდა ეთქვათ სასულიერო წოდების განათლებაში, მათგან მაღალი ეროვნული და ზნეობრივი ფუნქციის სრულად გათავისებაში: „(სემინარიებიდან – თ.ფ.) უნდა გამოვიდნენ არა მარტო წირვა-ლოცვის ფორმალურად შემსრულებელნი, არამედ ნამდვილი მოძღვარი ხალხისა, მის კეთილ გზაზედ დამყენებელნი...“ (Droeba, 1880, #28).

მოხმობილ თვალსაზრისთა პრიზმაში ჭვრეტდა ი. ჭავჭავაძე სასულიერო სემინარიის დანიშნულებას. მისი განმარტებით, საეკლესიო განათლების შინაარსი და პრაქტიკული მიმართულება ვერ პასუხობდა ხალხის სარწმუნოებრივ და ეროვნულ მოთხოვნებს – „... თუ სემინარიის მმართველებმა ამ საგანს ასე ყური მოუყრუეს და სემინარიის პროგრამას არა უხერხეს რა დედა-ენის სწავლების შესახებ, არამც თუ ჩვენს საქმეს სწავლა-განათლებისას გზა წარემართება, არამედ თითონ მოძღვრობის საქმეც იქამდის მივა, რომ ჩვენი ერი იძულებული შეიქმნება „პერევორჩიკის“ (მთარგმნელის – თ. ფ.) შემწეობით გაენდოს ხოლმე თავის მოძღვარსა“. ი. ჭავჭავაძე შენიშნავს, რომ, სამწუხაროდ, ქართული ენის სწავლება მხოლოდ საზოგადოების ზრუნვის საგნად რჩება. ეს მაშინ, როდესაც, წესით, სახელმწიფო თავად უნდა უწყობდეს ხელს მშობლიური ენის საგანმანათლებლო ფუნქციის ზრდას, ხალხურობის პრინციპით სასწავლო პროცესის განსაზღვრას. ამის გარეშე, განსაკუთრებული ინიციატივები – საზოგადოებრივი ძალისხმევა, ყოველთვის როდია საკმარისი ძირეულ პრობლემათა მოსაგვარებლად (Chavchavadze, 1955: 109).

თბილისის სასულიერო სემინარიის სასწავლო პროგრამა ანალოგიური ტიპის რუსული სასწავლებლის პროგრამის იდენტური იყო, რაც, გაზეთ „დროების“ განმარტებით, შეუძლებელს ხდიდა ადგილობრივი გარემოებით გამოწვეული სპეციფიკის გათვალისწინებას (Droeba, 1882, #99). ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ქართველი ხალხის თანამედროვე ყოფისა და წარსულის, მისი კულტურისა და სარწმუნოებრივი ტრადიციების, მშობლიური ენის სწავლება უარყოფილი იყო.

სასემინარიო-საგანმანათლებლო სისტემის მკაცრი, მაგრამ დასაბუთებული კრიტიკაა

მოცემული ჟურნალ „კვალში“ გამოქვეყნებულ წერილში „სამეგრელოს ვითარება“. მასში აღნიშნულია, რომ სასწავლო გეგმა, თავისი შინაარსით, ხელს არ უწყობდა მომავალ სასულიერო პირთა განათლებას: მათთვის, თვით სპეციფიკური – საღვთისმეტყველო-თეოლოგიური ცოდნის მიცემას. წერილის ავტორის (ფსევდონიმი – იპო ხეთელი) დასკვნით, ხალხის სულიერი მოძღვრების აღზრდის ამოცანები აუცილებლად უნდა მოიცავდეს მათთვის საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, საეკლესიო-ფილოსოფიური აზროვნების, ქართველი ხალხის სარწმუნოებრივ-კულტურული ტრადიციების და, პირველ რიგში, მშობლიური ენისა და ლიტერატურის საფუძვლიან დაუფლებას, რასაც, სამწუხაროდ, რადიკალურად ეწინააღმდეგებოდა რუსული მმართველობა. მეტიც, რუსიფიკაციის გაძლიერების კვალდაკვალ სულ უფრო იზრდებოდა არასასურველ საგანთა სასწავლო-საპროგრამო განაწესი. მმართველობისაგან ჩვეულებრივ მოვლენად იქცეოდა მთელი რიგი, ეროვნულ-ტრადიციული ნიშნით გამოკვეთილი, დისციპლინების აკრძალვა. ასეთ არასასიამოვნო მაგალითად იქცა თბილისის სასულიერო სემინარიის სასწავლო კურსიდან საქართველოს ისტორიის ამოღება (1875 წ.), რომელიც აქამდე რუსეთის წარსულის პარალელურად ისწავლებოდა (Kvali, 1895, #5: 13-14). უკეთესი ვითარება არც ქუთაისის სასწავლებელში იყო. აქ აიკრძალა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მოკლე კურსის სწავლება (1894 წ.), ხოლო ქართული ენისა და საღვთო სჯულის (ქართულად) შესასწავლად განკუთვნილი საათები მინიმუმამდე შემცირდა (შესაბამისად: კვირაში ერთი და ორი გაკვეთილის ოდენობამდე) (Mtskemi, 1894 # 15-16: 4).

სასულიერო სემინარიაში შექმნილი მდგომარეობა მთელი საზოგადოების ცხოველ ინტერესს იწვევდა. არა მხოლოდ სამღვდელოება, არამედ მოწინავე ინტელიგენცია, საკუთარი ზრუნვის საგნად თვლიდა საქართველოს უპირველესი სასულიერო სასწავლებლის გაჯანსაღებას. თბილისის თავადაზნაურობის კრებაზე (1882 წ.) აქტიური კამათი გამართულა სემინარიის პროგრამის ირგვლივ. საერთო პოზიცია დაფიქსირდა მოთხოვნაში, რომელიც ლათინურისა და ბერძნულის ხარჯზე ქართული ენისათვის განკუთვნილი დატვირთვის გაზრდას და საღვთისმეტყველო-საეკლესიო საგნების ქართულად სწავლებას გულისხმობდა (Droeba, 1882, #105).

საზოგადოების საფუძვლიან უკმაყოფილებას იწვევდა მანკიერი სასწავლო პროცესით გამონვეული პრაქტიკული შედეგიც – სამღვდელოების მოუმზადებლობა, რის გამოც მოსახლეობაში შეინიშნებოდა სასულიერო პირებისა და ეკლესიის ავტორიტეტის რამდენადმე დაცემა.

ვითარების გამოსწორების ერთ-ერთ საშუალებად მიიჩნეოდა საეკლესიო სწავლების, ამ შემთხვევაში, სასულიერო სემინარიაში დამკვიდრებული საგანმანათლებლო პრაქტიკის საფუძვლიანი რეორგანიზაცია – უკვე არსებული მდიდარი გამოცდილების, აუცილებელი ეროვნულ-კულტურული მოთხოვნების შესაბამისად: „სასულიერო ახალგაზრდობის აღზრდის სისტემის რადიკალურად შეცვლას მიუღებელ საჭიროებად ჩათვლის ყველა, ვინც კი ჩვენი ეკლესიის, ჩვენი სამღვდელოების უნუგემო, სამწუხარო მდგომარეობას გაიცნობს“. სავალალო მდგომარეობის მიზეზთა შორის „დროების“ პუბლიცისტის მიერ აქცენტი კეთდება სასულიერო სასწავლებლების ისტორიულად შექმნილი ქსელის (სისტემის) ლიკვიდაციაზე, რაც ეროვნულ საწყისის მიღმა ტოვებდა რუსული მმართველობის მიერ დაარსებულ სკოლებს. მემკვიდრეობითობის სრული იგნორირება თავისთავად მოასწავებდა სემინარიებში ხალხოსნური პრინციპის უარყოფასაც (Droeba, 1882, # 105).

ამავე საკითხს ეხება ჟურნალ „კვალის“ პუბლიკაციაც. მასში აღნიშნულია, რომ საეკლესიო განათლების კერები საქართველოში ოდითგანვე ასრულებდნენ დიდ სარწმუნოებრივ და საგანმანათლებლო მისიას. ნათქვამის საილუსტრაციოდ სტატილაში

განხილულია იყალთოსა და გელათის აკადემიებში, აგრეთვე, უცხოეთის ქართულ საგანეებში (ათონი, პეტრინონი, იერუსალიმი...) ფართოდ გაშლილი საგანმანათლებლო და საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური საქმიანობა (Kvali, 1895, #5 : 13).

ქართველი ხალხის ეროვნულ ინტერესებთან სასულიერო სემინარიის პროგრამისა და სასწავლო გეგმის შეუსაბამობაზე საუბარია ჟურნალ „კვალში“ – „დღევანდელი სასულიერო სემინარიები თავისი პროგრამით სრულიად არ ეთანხმებიან ჩვენი ერის სარწმუნოებრივ მოთხოვნებს...“. ამ შენიშვნაში არაფერია გადაჭარბებული – არსებული სემინარიების სასწავლო კურსი საფუძვლიან კრიტიკას იმსახურებდა.

საერთო სახალხო პოზიცია, მშობლიური ენის ღირსების დაცვის მოთხოვნით, ანგარიშგასაწევ ფაქტორს წარმოადგენდა ხელისუფლებისათვის. ზედაპირული ხასიათის დათმობას მოასწავებდა, სინოდის მითითებით, თბილისის სემინარიის ხელმძღვანელობის გადაწყვეტილება ლათინურისა და ბერძნული ენის გაკვეთილების შემცირების (პერსპექტივაში, მათი ეტაპობრივი გაუქმების) ხარჯზე ქართული ენისა და ლიტერატურის საგაკვეთილო დატვირთვის გაზრდის შესახებ. ამ გადაწყვეტილებას ქართველი საზოგადოება სიხარულით შეხვდა, ამასვე უკავშირებდა ი. ჭავჭავაძე სემინარიებში სწავლების ხარისხის გაუმჯობესებას, მომავალ სამღვდელთა აღზრდას ხალხის სულიერი მოძღვრობის პრინციპის შესაბამისად – „ამგვარადვე სასიამოვნოა უკვე აღსრულებაში მოყვანილი, ამ წელსვე მომხდარი განკარგულება სინოდისა, რომ შემოღებულ იქმნას ქართულის ენის სწავლება სავალდებულოდ სასულიერო სასწავლებლებში, რომ საგანიც სავალდებულო იყოს და მისი მასწავლებელიც შტატის ადგილის მქონე“ (Chavchavadze, 1955: 283).

ქართული ენის უგულვებელყოფა მნიშვნელოვნად აბრკოლებდა სასწავლო პროცესს. ხარვეზი იმდენად თვალშისაცემი იყო, რომ მის აღმოფხვრას გადაუდებელ ამოცანად თვლიდა სინოდის მიერ სპეციალური, სარევიზიო მისიით გამოგზავნილი მისიოპოლსკი. მან საეკლესიო სასწავლებლების (განსაკუთრებით სემინარიის) მდგომარეობის დეტალურად გაცნობის საფუძველზე საეგზარქოსოს წარუდგინა სასწავლო სისტემის რეფორმირების პროექტი, რომელშიც სწავლების ხარისხის ამაღლებისა და დასახული პრაქტიკული ამოცანების მიღწევის თვალსაზრისით, ყურადღება მახვილდებოდა ქართული ენის მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და ხალხის კულტურული მემკვიდრეობის გაცნობის საჭიროებაზე. სემინარიის ხელმძღვანელობა იძულებული იყო გაეზიარებინა მისიოპოლსკის წინადადება და მის საფუძველზე გარკვეული ცვლილებები შეეტანა სასწავლო გეგმასა და საგნობრივ პროგრამებში. მაგრამ, შესაბამისი ნების არარსებობის ვითარებაში, ამ სახის რეორგანიზაციას მხოლოდ ფორმალური ხასიათი ჰქონდა და სასურველ პრაქტიკულ შედეგში ვერ აისახა.

თბილისის სემინარიის ხელმძღვანელობა, კერძოდ, ინსპექტორი კუვშინსკი, აღნიშნული ხასიათის ცვლილებებით ქართული საზოგადოების კანონიერ მოთხოვნებს დაკმაყოფილებულად თვლიდა. კუვშინსკის განმარტებით, სემინარიაში ფუნქციონირებდა ქართული ენის კათედრა, რაც უზრუნველყოფდა ქართული ენისა და ქართულად საეკლესიო ლიტერატურის გაღრმავებულ სწავლებას. ინსპექტორი იქვე მიუთითებდა, რომ დირექციას სავსებით შეგნებული ჰქონდა მშობლიური ენის ფაქტორი მომავალ მღვდელთა პრაქტიკული ასპარეზისათვის და ამ თვალსაზრისით დგამდა კიდევ ქმედით ნაბიჯებს: „... ამის გამო მასწავლებელი აძლევს მონაფეებს სხვა და სხვა ქართულ ენაზე დაბეჭდილ ქადაგებებს, რომლებსაც, სწავლობენ მონაფეები. ამასთანავე, რადგანაც ქართული საეკლესიო გალობა სულ სხვანაირია და არ ემსგავსება რუსულ ან ბერძნულ საეკლესიო გალობას, მონაფეები ვალდებულნი არიან რუსულ საეკლესიო გალობასთან შეისწავლონ ქართული გალობაც, რომლისთვისაც არის დანიშნული მასწავლებელი...“

(Droeba, 1877, #36).

კუეშინსკის დემაგოგიური პოზიციების მამხილებელ პუბლიკაციათა შორის აღსანიშნავია ს. მესხის წერილი „საბაასო“ (Droeba, 1877, #35). მასში უარყოფითადაა შეფასებული სემინარიაში შექმნილი ვითარება. განსაკუთრებით არადაძაქმაყოფილებლადაა ჩათვლილი სწორედ ქართული ენის სწავლების მდგომარეობა, რომელსაც მესამე და მეოთხე კლასებში ეთმობოდა მხოლოდ თითო კვირეული საათი. ხეირიანად თვით ამ მინიმალური დატვირთვის გამოყენებაც ვერ ხერხდებოდა, რადგან სწავლების უვარგისი მეთოდი არ იძლეოდა სასურველ ეფექტს: „შეგირდებს უჭირავთ ხელში ჟამნი და სამოციქულო და ჰკითხულობენ. მასწავლებელი ჰკითხავს შეგირდებს – ესა და ეს ტექსტი საღვთო წერილისა რუსულად, ანუ უკეთ ვსთქვათ, სლავიანურად როგორ არისო... ამ გვარს ცოდნას მაინც და მაინც შეგირდისათვის თითქმის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, კაცი ყურს არ უგდებს; გინდ ცუდად იცოდეს შეგირდმა ეს ქართული და გინდ კარგად“.

ს. მესხი სიცრუედ თვლის კუეშინსკის სხვა განმარტებას, თითქოს ქართველი მოსწავლეები მშობლიურ ენაზე ქადაგებაში ინაფებოდნენ (სინამდვილეში ასეთი ფაქტის ორიოდ მაგალითის დასახელება თუ შეიძლებოდა). ინსპექტორის განცხადების მიუხედავად, სემინარიაში საერთოდ უგულვებელყოფილი იყო ქართული ლიტერატურა, საქართველოს ისტორია, ეკლესიის წარსული, საღვთო სჯული: „შეუძლებელია ორ კლასში შეისწავლონ ყმანვილებმა ქართული ენა – როგორც ენა, ქართული სამოციქულო ისტორია, ქართული ქადაგებანი და სხვა; განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც კვირაში მხოლოდ ერთი საათის გაკვეთილია, როცა ამ ენის მასწავლებელი ასე გულავარდნით, ასე უხალისოდ, უშნოდ ეპყრობა თავის საგნებს, რომ შეგირდებში ვერავითარ ხალისს ვერ აღძრავს ხოლმე ამ საგნის შესწავლისას, როცა სამშობლო ენისა და ლიტერატურის შესწავლას თვით სემინარიის მთავრობაც ასე განზე უყურებს!..“ (Droeba, 1877, #36).

ქართული ენისა და ლიტერატურისადმი სემინარიის ხელმძღვანელობის უდიერ დამოკიდებულებაზე მეტყველებს სხვა ფაქტებიც: მშობლიური ენის პროგრამიდან ამოულიათ „ვეფხისტყაოსანი“, ხოლო ბიბლიოთეკის ქართულენოვანი წიგნები სულ რამდენიმე ეგზემპლარით (სამოციქულო, დ. გურამიშვილისა და ნ. ბარათაშვილის ლექსები...) იყო წარმოდგენილი.

ქართული სამღვდელოების მიზანმიმართულმა ბრძოლამ, ეროვნული მოძრაობის გააქტიურებამ, აგრეთვე, რუსიფიკატორული პოლიტიკის საყოველთაო მხილებამ, თვითმპყრობელობა თვით რეაქციის უმწვავესი შემოტევის წლებშიაც კი აიძულა გარკვეულ, ფორმალური ხასიათის დათმობებზე წასულიყო. ეროვნული ძალების გამარჯვებას მოასწავებდა სინოდის მიერ 1883 წელს დამტკიცებული თბილისის სასულიერო სემინარიის ახალი სასწავლო გეგმა, რომლითაც ქართული ენის მასწავლებლად დაინიშნა ცნობილი სწავლული და საზოგადო მოღვაწე თედო ჟორდანიანი. ხელისუფლება იძულებით უკანდახევის ფონზე ყოველნაირად ცდილობდა კომპრომისული გადაწყვეტილების ადგილზე ბლოკირებას – სემინარიის ხელმძღვანელობა ნებისმიერი საბაბით გვერდს უვლიდა აღნიშნული გეგმის რეალურ განხორციელებას. მიუხედავად არახელსაყრელი გარემოსი, თ. ჟორდანიანი და სხვა პროგრესულად მოაზროვნე პედაგოგებმა მაინც მაქსიმალურად გამოიყენეს ქართული ენის სწავლების ოფიციალური ნებართვა. ქართველ პედაგოგთა გაბედული ინიციატივის საპირისპიროდ სემინარიის რექტორმა ჩუდეცკიმ 1885 წელს თვითნებურად შეიმუშავა ქართული ენის სასწავლო პროგრამის გამარტივებული ვარიანტი და დასამტკიცებლად სინოდს წარუდგინა. იმპერიის უმაღლესი სასულიერო ხელისუფლებისათვის პროგრამის ჩუდეცკისეული ვარიანტიც კი მიუღებელი აღმოჩნდა და ახალი განკარგულებით მშობლიურ ენაზე მხოლოდ საეკლესიო წიგნების კითხვისა და ქადაგებათა სწავლების ნებართვა გასცა.

1890 წელს კიდევ უფრო შეიზღუდა სემინარიაში ქართული ენის ადგილი. კერძოდ, საქართველოს ეკლესიის ისტორია, რომელიც ფრაგმენტული, ქვეყნის ერთიანი ისტორიის კონტექსტიდან ამოგლეჯილი სახით ისწავლებოდა, ახალი პროგრამის თანახმად, უფრო შეკვეცილი სახით, რუსულ ენაზე უნდა ესწავლებინათ. ხელისუფლებისა და რუსული ეკლესიის დამოკიდებულება ქართული ენისა და კულტურისადმი ნათლად ჩანს ეგზარქოს ვლადიმირის (1892-1898 წწ.) სიტყვაში, რომლითაც მან, თბილისის სემინარიაში სტუმრობისას, ერთ-ერთ „ურჩ“ მოსწავლეს განუმარტა ქართველი ერის უკულტურობა: „ვინ მოგცათ ენა, რჯული, ხატი, კულტურა, თქვენ ბარბაროსები ხართ...“ (Iveria, 1905, #195) – ასეთი იყო რუს საეკლესიო მმართველთა პასუხი სემინარიის აღსაზრდელთა კანონიერ მოთხოვნაზე გაზრდილიყო დედა-ენის, სამოქალაქო და საეკლესიო ისტორიის, მშობლიური ლიტერატურის და სასულიერო მწერლობის გაკვეთილების რაოდენობა.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე, როდესაც მთელი იმპერია მწვავე პოლიტიკურმა კრიზისმა მოიცვა და მართვის ჩვეული, რეპრესიული სტილი საკმარისი აღარ აღმოჩნდა დემოკრატიული ძალების დასათრგუნად, ხელისუფლება კვლავ მოჩვენებითი დათმობებით შეეცადა ვითარების რამდენადმე განეიტრალებას. აღნიშნული გარემოებით იყო ნაკარნახევი ეგზარქოს ფლაბიანეს (1898-1901 წწ.) თანხმობა, ეპისკოპოს ლეონიდეს ხელმძღვანელობით, შედგენილიყო კომისია (წევრები: ეპისკოპოსი კირიონი, სემინარიის მასწავლებელი ა. გრძელიშვილი და სხვა), რომელიც შეიმუშავებდა ქართული ენის სასწავლო პროგრამას სემინარიისა და სხვადასხვა ტიპის სასულიერო სასწავლებლებისათვის. კომისიამ, ხანმოკლე, მაგრამ ეფექტური მუშაობის შემდეგ შემუშავებული პროგრამა დასამტკიცებლად სინოდს წარუდგინა (1899 წ.). თვითმპყრობელობამ, საყოველთაო უკმაყოფილების ზრდის შიშით, ვერ გაბედა მისი ოფიციალურად უარყოფა, მაგრამ შემდგომი დაწვრილებითი განხილვის საბაზით პროგრამის ამოქმედება რამდენიმე წლით გადადო. ხელისუფლების მოქმედებამ ქართველი საზოგადოების პროტესტი გამოიწვია. ეპისკოპოსების: ლეონიდესა და კირიონის, აგრეთვე, სხვა სამღვდელთა ინიციატივით მოწვეულმა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის სხდომამ, ოფიციალური წრეების წინააღმდეგობის მიუხედავად, სამოქმედოდ სწორედ აღნიშნული პროექტი მიიღო.

ქართველი სამღვდელოების „ურჩობას“ ხელისუფლებამ ჩვეული მეთოდები დაუპირისპირა. საეგზარქოსომ სასულიერო სემინარიისა და სასწავლებლებისათვის შემუშავებული ქართული ენის ახალი პროგრამის მაგიერ ძალაში ძველი, შემოკლებული ვარიანტი დატოვა, ხოლო უწმინდესმა სინოდმა თბილისის სემინარიაში შექმნილი ვითარების შესასწავლად (მოწინავე პედაგოგთა დასასჯელად) რევიზორი ი. ტიხომიროვი მოავლინა. ი. ტიხომიროვის დასკვნის საფუძველზე (მისი აღსრულება უწმინდესმა სინოდმა სავალდებულოდ ცნო) ყველა ტიპის სასულიერო სასწავლებლიდან (უწინარესად სემინარიიდან) უნდა გაეთავისუფლებინათ ის ქართველი მასწავლებლები, რომლებიც რუსულს სათანადო დონეზე ვერ ფლობდნენ, ან მშობლიური ენის თვითნებურ სწავლებაში იყვნენ შემჩნეულნი. ახალი კადრის შერჩევისას კი სრული უპირატესობა რუს პედაგოგებს ენიჭებოდათ. ასევე, უკიდურესად იზღუდებოდა ქართული ენის გამოყენების არეალი, ამიერიდან მხოლოდ საეკლესიო ქართულის, ისიც, რუსულის საშუალებით, სწავლება ცხადდებოდა ნებადართულად. საერთოდ იკრძალებოდა ყოველგვარი საერო სწავლება, თვით შესაბამისი ლიტერატურაც კი დაუყოვნებლივ უნდა გაეტანათ სასწავლებელთა ბიბლიოთეკიდან. ამრიგად, თვითმპყრობელობის საგანმანათლებლო პოლიტიკა, მათ შორის სემინარული კურსი, ცარიზმის არსებობის მანძილზე, უცვლელად ემსახურებოდა ხალხთა ასიმილაციის ბარბაროსულ ამოცანებს, რაც თვით ყველაზე ფორმალური ხასიათის დათმობებსაც კი ვერ ჰგუობდა. ასეთ პირობებში მხოლოდ მაღალი მოქალაქეობრივი და პატრიოტული შეგნების მქონე საეკლესიო მოღვაწეების პირადი ღვაწლით, მათი

მებრძოლი ეროვნული პოზიციის მეოხებით ხერხდებოდა საეკლესიო სწავლების პროცესში პოზიტიური ელემენტების შეტანა.

სასულიერო სემინარიებზე საუბრისას გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ სპეციფიკურ პრობლემას, როგორცაა აქ გამეფებული რეჟიმის სისასტიკე. ხელისუფლების საგანმანათლებლო ამოცანების კვალობაზე, რაც ცარიზმის ერთგული სამღვდელოების აღზრდას გულისხმობდა, ბუნებრივია, მკაცრად იდევნებოდა თავისუფალი აზრის თვით უმნიშვნელო გამოვლინებაც კი. დესპოტური სახის სასწავლო დისციპლინა, სულისშემხუთველი ატმოსფერო ბოლომდე მაინც ვერ თრგუნავდა შეგნებულ მოსწავლეთა ბუნებრივ სწრაფვას თვითრეალიზაციისაკენ. სემინარიის ინსპექტორი სპერანსკი შემფოთებას ვერ ფარავდა, რომ „ზოგიერთი მოსწავლე ამჟღავნებს ინტერესს ანტირელიგიური და სოციალური შინაარსის ნიგნებისადმი, ისინი ქართულ ენაზე კითხულობენ იმ ნიგნებს, რომლებიც გავრცელებული იყო სამოციან წლებში, რევოლუციური მიმდინარეობის დროს“ (Khutsishvili, 1972: 25).

სასწავლებლის ხელმძღვანელობა რეპრესიებით უსწორდებოდა „დისციპლინის დამრღვევთ“. განსაკუთრებით სახიფათოდ მიიჩნეოდა ქართული ნიგნებისა და გაზეთების კითხვა, რამეთუ ამ სახის ლიტერატურა აღსაზრდელებში ეროვნულ შეგნებას აღვივებდა: „...რამდენიმე ყმანვილი მხოლოდ იმიტომ გამოჰყარა სემინარიის მთავრობამ, – წერს ს.მესხი, რომ ქართულ ნიგნებს ანუ გაზეთებს კითხულობენ...“. დირექციას სემინარიელთათვის თვით ოფიციალურად გამოძავალი გაზეთ „დროების“ შენახვა და წაკითხვაც აუკრძალა, ხოლო პროგრესული პედაგოგიური და ეროვნული პოზიციის მქონე მასწავლებლებს პერიოდულად ითხოვდნენ სამუშაოდან. 1874 წელს სემინარიიდან გაანთავისუფლეს ი. გოგებაშვილი. მოგვიანებით, იგივე ბედი ეწია ნ. ცხვედაძეს (რომელიც, წაყენებული ბრალდებისამებრ, მოსწავლეებში რელიგიის წარმოშობასა და ისტორიას, „თავისუფალი მოაზროვნეობის“ თვალსაზრისით აშუქებდა). სემინარიის პედაგოგთა მხრიდან ქართული ენის ქომაგობა, გაკვეთილზე მისი გამოყენება დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული, უდაოდ, მისაბაძი ჩანს თ. ჟორდანიას განზრახვა, მშობლიურ ენაზე გადაეცა საეკლესიო საგნები და საგალობლები, აგრეთვე, გარკვეული დრო დაეთმო საქართველოს სამოქალაქო და საეკლესიო ისტორიის საკითხებისთვისაც. ნიშანდობლივია, რომ თ. ჟორდანიამ ეს გადწყვეტილება მოსწავლეთა ერთ, პატრიოტული სულისკვეთების მქონე ნაწილს საიდუმლოდ გაანდო და სწორედ მათგან შექმნა მსმენელთა ჯგუფი (1885 წ.). სამწუხაროდ, სემინარიის ხელმძღვანელობისათვის აღნიშნული ფაქტი შეუმჩნეველი არ დარჩენილა, რასაც თავისუფალ მსმენელთა ჯგუფის დაშლა, ხოლო პედაგოგისთვის საყვედურის გამოცხადება (სამსახურიდან დათხოვნის მუქარით) მოჰყვა (Iveria, 1886, #129).

თბილისის სასულიერო სემინარიაში გაბატონებული რეჟიმი ახალგაზრდობის პროტესტს იწვევდა. დაუმორჩილებლობის შემთხვევები ვლინდებოდა აკრძალული ლიტერატურით სარგებლობით, ქართული ენის, ისტორიისა და კულტურის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის საკითხების დაუფლებით (Chelidze, 1988: 21).

სემინარიელთა ნაწილი საკუთარი შეხედულებების წარმოჩენას მხოლოდ არაოფიციალურ გარემოში თუ ახერხებდა, რაც, საკმაოდ ხშირად, სავალალო შედეგით სრულდებოდა – ადმინისტრაცია თრგუნავდა თვითშემოქმედების, „თავისუფლად მოაზროვნეობის“ უმნიშვნელო გამოვლინებასაც კი. მაგალითად, მკაცრი რეპრესიები მოჰყვა სემინარიელთაგან ხელნაწერი ჟურნალის „ყვავილის“ გამოცემას (1885 წ.). მიუხედავად ჟურნალის მცირე ხნით არსებობისა და „შემჩნეულ“ სტუდენტებზე პოლიციური კონტროლის გაძლიერებისა, თბილისის სემინარიაში დღითიდღე ძლიერდებოდა თვითმპყრობელური რეჟიმის საწინააღმდეგო განწყობა.

აღსაზრდელთა საპროტესტო განწყობა, არც თუ იშვიათად, უფრო მძაფრ ფორმებშიც იხატებოდა. საყოველთაოდ ცნობილია იოსებ ლალიაშვილის მოქმედება – რა მოტივებითაც არ უნდა აიხსნას მის მიერ რექტორ ჩუდეცკის მკვლელობა, ჩვენი აზრით, ის პირდაპირ უკავშირდებოდა სემინარიაში გაბატონებულ ზღვარგადასულ დესპოტიას, უკიდურესად დამთრგუნველ ვითარებას, რის შესახებაც ზუსტად მიუთითებს სემინარიელი ზ.ჩიკვილაძე: „რექტორ ჩუდეცკის მკვლელობა უფრო ადრე იყო განზრახული... ეს განზრახვა შენიშნულ მონაფეთა დიდმა ნაწილმა იცოდა... იმ ხანებში ისეთი ალელვებული იყო მონაფეთა მონინავე ნაწილი, რომ თუ ლალიაშვილს ხანჯალი არ ეშიშვლა, შესაძლო იყო მონაფეთა გამოსვლა, რომელიც უთუოდ დიდ მსხვერპლს შეინირავდა“. როგორც ვხედავთ, სემინარიაში გამეფებული რეჟიმი ფართოდ უხსნიდა გზას უკიდურეს რადიკალიზმს. ამ შემთხვევაში რევოლუციური იდეების ატაცება, როგორც მძაფრად გამოხატული საპროტესტო იდეოლოგიისა, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ განათლების შინაარსობრივი შეზღუდულობით და რეაქციულობით იყო განპირობებული.

ამრიგად, თვითმპყრობელობის მტრული ძალისხმევის შედეგად ქართული ენის სწავლების პრობლემა განსაკუთრებით მწვავედ იგრძნობოდა სასულიერო სემინარიებში. მმართველობა ხელოვნურად ინვევდა ეროვნულ-ტრადიციულ გარემოსთან დაკავშირებული ცოდნის დეფიციტს, რათა მომავალ მღვდლებს ვეღარ ეტვირთათ ქართველი ხალხის სულიერი წინამძღოლობა, გაადვილებულიყო ისტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეობას მონყვეტილი ქართული ეკლესიის რუსიფიკაცია. ამ საშიშროების თავიდან აცილება შესაძლებელი გახდა პროგრესულ ძალთა კონსოლიდაციისა და მათგან ეროვნული ინტერესების დაცვისათვის შეუპოვარი ბრძოლის წარმოებით.

ლიტერატურა და წყაროები

1. Chavchavadze I. (1955) Complete Collection of Essays. Vol. V (Chavchavadze I. (1955) Tkhzulebata Sruli Krebuli. T V.
2. Chelidze K. (1988) From the Revolutionary Past of Tbilisi Theological Seminary. (Chelidze K. (1988) Tbilisis Sasuliero Seminariis Revoluciuri Warsulidan).
3. Newspaper “Droeba”, 1877, #35.
4. Newspaper “Droeba”, 1877, #36.
5. Newspaper “Droeba”, 1880, #28.
6. Newspaper “Droeba”, 1882, # 105.
7. Newspaper “Iveria”, 1886, # 129.
8. Newspaper “Iveria”, 1905, #195.
9. Newspaper “Kvali”, 1895, # 5.
10. Gogebashvili I. (1989) Selected Works. Vol. I (Gogebashvili I. (1989) Rcheuli Nawerebi. T 1.
11. Magazine „Mtskemi“, 1894, #15-16.
12. Khutsishvili M. (1972) Reactionary Measures of the Georgian Exarchate During the Development of the Revolutionary Movement. Tbilisi (Khitsishvili M. (1972). Saqartvelos Saegzarqosos Reaqciuli Gonisdziebebi Revoluciuri Modzraobis Ganvitarebis Periodshi. Tbilisi).

**GEORGIAN SOCIAL THOUGHT ON THE IMPORTANCE
OF CLERICAL EDUCATION
(SECOND PART OF THE XIX CENTURY)**

Tamar Pkhaladze PhD in History, Invited teacher of Ilia State University and Sokhumi State University, Georgia, 0186, Tbilisi, Politkovskaya St., 61
E-mail: t.pkhaladze@sangu.edu.ge

Presented by Institute of Religion Studies at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. In opinion of the progressive part of Georgian clergy and society, educational course of theological seminary had to completely cover main tasks of clergymen's education: nurturing of deep religious spirit, and in-depth study of history of Georgian state and church, ecclesial-philosophic thinking, native language and literature, as well as centuries-long Georgian culture. In opposition to this correct requirement, an education plan of seminary was completely determined by colonial interests of Russian church, which, first of all, implied upbringing of the clergy devoid of national consciousness.

Among the reasons of sad state in theological seminaries, the interested society lays emphasis on the liquidation of historically established network (system) of religious schools that deprived the schools founded by the Russian government a national origin. The complete disregard of heredity by itself augured negation of folk-based principle in seminaries, too.

Quality conduct of the training process was significantly obstructed by neglecting of Georgian language. The problem severity is confirmed by the fact that the representatives of the Synod (e.g. Miropolsky) related the enhancement of quality of training in seminaries to improvement of Georgian language state and opportunity of acquaintance with people cultural heritage.

On the cusp of XIX-XX centuries, when the Empire was embroiled in severe political crisis and the routine repressive management style was no more sufficient for suppression of democratic forces, the authorities tried to somehow neutralize situation using imaginary concessions, however any progressive changes amidst the absence of proper will had a formal nature only and didn't give desirable practical effect.

Keywords: *Language, Culture, Clerical Education, School, Teacher, Persecution.*

ეთიკის გოგიერთი ასპექტი ფილოსოფიაში, კულტურასა და რელიგიაში

ელენე გეგეშიძე კულტუროლოგიის დოქტორი, კულტუროლოგიის დეპარტამენტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 1; ასოცირებული პროფესორი, საპატრიარქოს წმინდა თამარ მეფის სახელობის უნივერსიტეტი, საქართველო, 0102, თბილისი, დ.უზნაძის ქ. 68.

E-mail: elene.gegeshidze@tsu.ge

მანანა ბანძელაძე ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის დეპარტამენტი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 4600, ქუთაისი, თამარ მეფის ქ. #59. E-mail: manana57@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ეთიკა უძველესი თეორიული დისციპლინაა. ზოგადი ეთიკური ნორმები ეფუძნება ფილოსოფიურ და რელიგიურ რწმენას. თანამედროვე ებრაული ეთიკური ნორმებიც უშუალო კავშირშია ებრაულ რელიგიასთან.

ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი არისტოტელე სიტყვა ეთიკას აწარმოებდა სიტყვისაგან „ეთო“-ს, რაც ნიშნავს ჩვევას. თანამედროვე ეთიკური თეორიები კავშირშია ეთიკურ სწავლებასთან უძველეს საბერძნეთში, რომლის თანახმადაც ეთიკა ადამიანს ეხმარება იმის გაცნობიერებაში, რომ განაზოგადოს და სისტემატიზირება გაუკეთოს ქცევის პრინციპებს.

ანტიკური ფილოსოფიის ეთიკური მოძღვრება ემყარება ორ უმთავრეს პრინციპს, ერთი მხრივ, ანტიკურ ეთიკაში ცხოვრების უმაღლესი მიზანია ბედნიერების მიღწევა, მეორე მხრივ, კი არის ცოდნა.

ეთიკური რწმენა ანტიკურ ფილოსოფიაში განსხვავდება რელიგიური ფილოსოფიისაგან. წმინდა აგუსტინესთვის სათნოება ისეთი რამ არის, რომლის აღსრულება მხოლოდ და მხოლოდ ღმერთს შეუძლია. სათნოება ისეთი რამ არის, რომელშიც ადგილი არა აქვს მიწიერ, ადამიანურ მოტივებს.

ეთიკური ნორმები კავშირშია რელიგიურ ცნებებთან. ეს ასეა ქრისტიანულ რელიგიაშიც და იუდაიზმშიც. მათ აქვთ მთელი რიგი საერთო და განმასხვავებელი ნორმები. ზოგადად მეტს საუბრობენ ქრისტიანულ მორალზე, ვიდრე იუდაიზმის ეთიკურ ნორმებზე. ამიტომ ეს საკითხი უფრო მეტ ყურადღებას მოითხოვს ფილოსოფოსების, რელიგიური წარმომადგენლებისა და ეთიკისტების მხრიდან.

საკვანძო სიტყვები: ეთიკა, კულტურა, ფილოსოფია, რელიგია, მორალი.

ეთიკა უძველესი თეორიული დისციპლინაა. მისი კვლევის სფეროა მორალი, ანუ ზნეობა. ზოგადი ეთიკური ნორმები და პრინციპები ეფუძნება ფილოსოფიურ და კულტურულ მსოფლმხედველობას, რაც გარკვეულ კავშირშია რელიგიურ რწმენასთან. თანამედროვე ებრაული ეთიკური ნორმებიც უშუალო კავშირშია ებრაულ რელიგიასთან. თუმცა, სანამ ამ საკითხს შევეხებოდეთ, მოკლედ მიმოვიხილოთ თვითონ ეთიკის, როგორც საგნის, განვითარება.

სიტყვა „ეთიკა“-ს ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი არისტოტელე აწარმოებდა სიტყვისაგან „ეთო“-ს, რაც ნიშნავს ჩვევას. თანამედროვე ეთიკური თეორიები კავშირშია არისტოტელესეულ შეხედულებებთან, რომლის თანახმადაც, ეთიკა ადამიანს ეხმარება იმის გაცნობიერებაში, რომ განაზოგადოს და სისტემატიზირება გაუკეთოს კულტურას – ქცევის პრინციპებს.

ანტიკური ფილოსოფიის ეთიკური მოძღვრება ემყარება ორ უმთავრეს პრინციპს, ერთი მხრივ, ანტიკურ ეთიკაში ცხოვრების უმაღლესი მიზანია ბედნიერების მიღწევა, მეორე მხრივ, კი – არ ცოდნა. ამიტომაც, რომ ცოდვა უკეთესის არცოდნის შედეგია. ამის გამოა, რომ ბოროტების ჩამდენი საკუთარ თავს უფრო აზარალებს, ვიდრე სხვას. თუ ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლა მხოლოდ აღზრდითაა შესაძლებელი, როგორც ამას ანტიკური ფილოსოფოსები ფიქრობდნენ, გასაგები გახდება, რატომ აიგივებდნენ არისტოტელე და პლატონი მორალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებას. მათი აზრით, სახელმწიფოს პატერნალისტური მოვალეობაა მოქალაქეების ზნეობრივი აღზრდა (Buadze, 2013: 69).

სოკრატეს ფილოსოფიის მიხედვით, ყოველი სათნოება აუცილებლობით მოითხოვს სიბრძნეს. სოკრატული და შემდგომში პლატონური ეთიკის საფუძველია აბსოლუტური ეთიკა. პლატონის მიხედვით, თითოეული ადამიანი საკუთარ ბედნიერებას სულის გარკვეული ნაწილის მისწრაფებებს უკავშირებს. რაც უფრო მაღალია, ანუ უკეთესი ეს სულის ნაწილი, მით უფრო სრულყოფილია ბედნიერება. სოკრატესათვის სულის დაბალი ნაწილების უმაღლესისადმი დამორჩილება ადამიანის ზნეობის და თავისუფლების საფუძველია. სრულყოფილი ბედნიერება კი შეუძლებელია ზნეობისა და თავისუფლების გარეშე. ეს სქემა გასაგებს ხდის ზემოხსენებულ პრინციპებს. აღზრდას მოკლებულ უბირ და შეუგნებელ ადამიანს არაფერი გაეგება სულის ამალღებული მისწრაფებების. იგი მხოლოდ ქვენა მოტივებს იცნობს და ემორჩილება (Buadze, 2013: 74).

საბოლოოდ, პლატონი აბსოლუტურ სიკეთეს აიგივებს ღმერთთან. გარემოება პლატონურ ეთიკას ძენს რელიგიურ იერს. პლატონის ეთიკის მიხედვით, ადამიანის ზნეობრივი განვითარებისათვის აუცილებელია მისი აქტუალიზაცია პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში. ამ აზრს არისტოტელე თავისებურად აწვითარებს და აღნიშნავს, რომ ადამიანები, რომლებიც საზოგადოებაში არ ცხოვრობენ ან ღმერთები არიან, ან ცხოველები. ამ მორალიდან გამომდინარე ადამიანის ზნეობრივი ცხოვრება – ზოგადი ეთიკურ-კულტურული პრინციპები და კონკრეტულ ქმედებათა მორალური მოტივები – რელიგიურ რწმენას, ან ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას ეფუძნება.

არისტოტელეს ეთიკური შეხედულებანი გადმოცემულია მის ნაშრომში „ნიკომაქეს ეთიკა“. მისი აზრით, მორალური სათნოება არ არის თანდაყოლილი. იგი გამომუშავდება თანდათანობით, პრაქტიკული ცხოვრებით. მორალური ქცევები გამოხატულებას პოულობს კარგ ჩვევებში, რაც, საბოლოოდ, ადამიანის ხასიათში ვლინდება. კარგი ხასიათი კი პიროვნებას აქცევს ღირსეულ მოქალაქედ (Khasaia, 1984: 116).

შემდეგში ეპიკურეიზმი მსჯელობს ბედნიერების შესახებ და მას აიგივებს სიამოვნებასთან. სიამოვნება მისთვის სურვილების დაკმაყოფილებაა. თუ არისტოტელე ადამიანის ბედნიერებას სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეძებდა, ეპიკური პოლიტიკურ ცხოვრებას დისკომფორტად მიიჩნევს და ადამიანს ურჩევს მყუდრო ადგილას ცხოვრებას. ანტიკური ფილოსოფოსებისაგან განსხვავებით, კანტი მორალური ცხოვრების უმაღლეს მიზნად ბედნიერებას კი არ მიიჩნევს, არამედ მოვალეობას. კანტის მიხედვით, ადამიანმა ნიჭი, ჯანმრთელობა, გონება, სიმდიდრე, ავტორიტეტი და ა. შ. შეიძლება ცუდად გამოიყენოს; ხშირად ბედნიერება და წარმატება მას ხასიათს უფუჭებს. ამიტომ თავისთავად სიკეთედ იგი მხოლოდ კეთილ ნებას მიიჩნევს. კანტი თვლის, რომ

ადამიანს თავისუფალი ნება ბედნიერების მისაღწევად არ მისცემია; მისი აზრით, ამ მიზნით ინსტიქტი უფრო გამოგვადგებოდა; გონება მოგვეცა, რათა კეთილი ნება გამოვიმუშაოთ; ნების სიკარგეს მისი მიზანი კი არ უნდა განსაზღვრავდეს, არამედ იგი თავისთავად უნდა იყოს კარგი; კეთილი ნება თავადაა უმაღლესი სიკეთე და სხვა სიკეთეთა საფუძველი, მათ შორის ბედნიერებისაც (Buadze, 2013: 81-82).

საინტერესოა სტოელების ეთიკა. მათთან მნიშვნელოვანია სათნოება. მათი აზრით, სათნო ცხოვრების მიღწევა ადამიანს ყოველგვარ პირობებში შეუძლია და სწორედ ესაა ადამიანის ცხოვრების თვითმიზანი.

ჩვენ მოკლედ მიმოვიხილეთ ანტიკური ეპოქის ეთიკური სისტემები. ისინი განსხვავებულ დამოკიდებულებას გამოხატავენ ადამიანის მორალური ცხოვრების მიმართ, მაგრამ აერთიანებთ ერთი რამ: ეს არის რწმენა, რომ ადამიანს საკუთარი ძალებით შეუძლია სათნო ცხოვრების მიღწევა, სათანადოდ აღზრდილ ადამიანს, ღვთის შეწვევის გარეშე, შეუძლია სიკეთისა და ბოროტების გარჩევა. პიროვნების ძალისხმევა საკმარისია, რომ მან შეასრულოს კეთილი მიზნები. მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ანტიკურ პერიოდში უზნეობაც არსებობდა. მან „განსაკუთრებით უმაღლეს ნერტილს კალიგულას პერიოდში მიაღწია“ (Chiteishvili, 2000: 82-83).

ანტიკური ფილოსოფიის ამ აზრს, გარკვეულწილად, ეწინააღმდეგება რელიგიური ფილოსოფია. ამ კუთხით საინტერესოა ნეტარი ავგუსტინეს მოძღვრება. ავგუსტინესთვის სათნოება ისეთი რამ არის, რომლის აღსრულება ხოლოდ და მხოლოდ ღმერთს შეუძლია, ანუ ავგუსტინეს მიხედვით, სათნოება ისეთი რამ არის, რომელშიც ადგილი არ აქვს მინიერ, ადამიანურ მოტივებს.

პრაქტიკულ, რეალურ ცხოვრებაში ადამიანი სათნოებას ახორციელებს მხოლოდ ადამიანური პატივის და სახელის მოსახვეჭად. ადამიანურ ქმედებას წარმართავს სიყვარული, თუმცა, იგი ახასიათებს, ერთი მხრივ, ისეთ სიყვარულს, რომელიც მიმართულია ზეციური საქმეებისაკენ და ღვთისადმი, მეორე მხრივ, ამქვეყნიური სიყვარული, რომელიც აიძულებს ადამიანს ამქვეყნად ეძიოს ადამიანური სიამაყე. ავგუსტინეს მიხედვით, ჭეშმარიტ სარწმუნოებას მოკლებულ ადამიანს არ შეუძლია მხოლოდ საკუთარი ძალისხმევით სათნოების აღსრულება.

რელიგიისა და ეთიკის თავისებური კავშირი განიხილა თომა აქვინელმა. აქვინელის მიხედვით, ადამიანისთვის სოციალური, პოლიტიკური ცხოვრება ბუნებრივია. მას ბუნება დაბადებიდანვე უბიძგებს სოციალური არსებობისაკენ. ეთიკურ განვითარებას ადამიანი მხოლოდ სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოღვაწეობით აღწევს. სწორედ საზოგადოებრივი ცხოვრება უვითარებს ადამიანს ისეთ სათნოებებს, როგორცაა სიბრძნე, ვაჟკაცობა, სამართლიანობა. სათნოების მიღწევა ადამიანს შეუძლია რწმენის გარეშეც. ამით აქვინელი განსხვავდება ნეტარი ავგუსტინისგან. აქვინელის მიხედვით, პიროვნება ჯერ კარგ მოქალაქედ უნდა ჩამოყალიბდეს და შემდეგ ხდება ქრისტიანი, ავგუსტინეს მიხედვით კი, ადამიანს ღვთაებრივი მაღლი ჭირდება ჭეშმარიტი სათნოების მისაღწევად.

კიდევ მრავალი ფილოსოფიური ნააზრევის განხილვაა შესაძლებელი, მაგრამ ერთი სტატიის ფორმატში ეს მოუხერხებელია. აუცილებლად უნდა განვიხილოთ რელიგიური ფილოსოფიის ზოგიერთი ასპექტი. ამ მხრივ, განსაკუთრებით საინტერესოა ქრისტიანული რელიგია და იუდაიზმი, რომელთაც კავშირი აქვთ ზემოთ დასახელებულ ფილოსოფიურ მოძღვრებებთან. ამასთანავე, ისიც აღსანიშნავია, რომ ერთპიროვნულ ღმერთს აღიარებს როგორც ქრისტიანობა, ისე იუდაიზმი. თუმცა, განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ თუ ქრისტიანობა აღიარებს განკაცებულ ღმერთს და მოითხოვს მის სიყვარულს, იუდაიზმისათვის ეს მიუღებელია. მისი ეთიკა ნორმატიულია და ღმერთი ადამიანისაგან

მოითხოვს მონურ მორჩილებას.

ქრისტიანობისთვის მთავარი არ არის ზნეობრივი მოძღვრება. მისი მთავარი მიზანია არა ზნეობრივი ნორმების დამორჩილება, არამედ ღმერთის ძიება. ქრისტიანობის „როგორც ახალი რელიგიის გავრცელებისთვის ხელსაყრელი პირობები, სწორედ რომ იუდეაში იყო“ (Gabizashvili, 1999: 83).

ეთიკური ნორმები კავშირშია რელიგიურ ცნებებთან. ეს ასეა ქრისტიანულ რელიგიაშიც და იუდაიზმშიც. მათ აქვთ მთელი რიგი საერთო და განმასხვავებელი ნორმები. ზოგადად, მეტს საუბრობენ ქრისტიანულ მორალზე, ვიდრე იუდაიზმის ეთიკურ ნორმებზე. ეს ალბათ იმით აიხსნება, რომ ადამიანთა უმრავლესობა იუდაიზმს იცნობს სახარების საფუძველზე, ან უფრო მეტი, ნაკლებად იცნობს იუდაიზმის კულტურას. ამის შედეგია ის, რომ „იუდაიზმის ეთიკური ნორმების შესახებ არასწორი წარმოდგენები იქმნება“ (Kiknadze, 1989: 73).

როდესაც იესო საუბრობს ახალი ეთიკური ნორმების დანერგვაზე, ისე ჩანს, რომ ის უარყოფს ებრაელთა სიბრძნეს. აღსანიშნავია, რომ ის რასაც იესო ნერგავს ეთიკური იდეების სახით, ის უკვე არსებობდა იუდაიზმში. ამიტომ ადამიანთა უმრავლესობას რჩება შთაბეჭდილება, რომ იესომ თქვა რაღაც ახალი, რომელიც არ იცოდნენ იუდაიზმში. ამის უამრავი მაგალითი არსებობს. განვიხილოთ ერთი მათგანი, იესოს ცნება „არ იმრუშო“, უკვე არსებობდა იუდაიზმში, ოღონდ განსხვავებული ფორმით იყო გადმოცემული – „მეძავი ქალი ამრავლებს ხალხში ორგულობას“. ამიტომ თანამედროვე ეთიკურ-კულტურული, რელიგიური და ფილოსოფიური აზროვნების მიზანია უკეთ შეისწავლოს იუდაიზმი და მისი ეთიკური კონცეფციები.

ლიტერატურა

1. Buadze T. (2013) The wise heart . Tbilisi (Buadze T. (2013), Guli Gonieri, Tbilisi).
2. Gabizashvili O. (1999) Religion Studies. Tbilisi (Gabizashvili O. (1999), Religiattmcdneoba, Tbilisi).
3. Kiknadze Z.(1989), Conversations on the Bible. Tbilisi (Kiknadze Z. (1989), Saubrebi bibliaze, Tbilisi).
4. Citeishvili M. (2000), Issues on the History of Religion. Tbilisi (Citeishvili M.(2000), Religiis Istoriis Sakitkhebi, Tbilisi,).
5. Khasaia Z. (1984) Philosophy. Kutaisi (Khasaia Z. (1984), filosofia., Qutaisi).

SOME ETHICAL ASPECTS IN PHILOSOPHY, CULTURE AND RELIGION

- Elene Gegeshidze** PhD in Cultural Studies, Department of Cultural Studies, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; Associate Professor, St. King Tamar University of Patriarchate of Georgia, Georgia, 0102, Tbilisi, 68 Uznadze D. St.
E-mail: elene.gegeshidze@tsu.ge
- Manana Bandzeladze** PhD in Philosophy, Associate Professor, Department of Philosophy and Psychology, Akaki Tsereteli State University, Georgia, 4600, Kutaisi, 59 Tamar Mepe St.
E-mail: manana57@yahoo.com

Presented by Institute of Religion Studies at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Ethics is an ancient theoretical discipline. General ethical norms are based on the philosophical worldview and religious beliefs. Modern Jewish ethical norms are related to Jewish religion as well. Before discussing the issue directly, we will briefly review the history of ethics development.

The ancient Greek philosopher Aristotle formed the word *ethics* from the word “ethos” meaning *ahabit*. Contemporary ethical theories are related to the ethical teachings of ancient Greece. It helps people realize how to systemize the principles of behavior.

Ethical doctrine of ancient philosophy on the one hand, is based on the means of achieving happiness, on the other hand, the foundation of a lack of virtue is ignorance. According to Socrates’ ethical conception, virtue by necessity requires wisdom. According to Plato, the basis of ethics is absolute goodness, which he ultimately identifies with God. Aristotle described his ethical views in his work “Nicomachean Ethics”. In his opinion, virtue is not inherent, it is gradually obtained through practical life.

Ethical beliefs of ancient philosophy differ from religious philosophy. In this regard, the doctrine of St. Augustine is of particular interest according to which virtue is something which can be enforced only by God. It has no place in an earthly life. According to Augustine’s ethics, a man with no true faith can’t enforce virtue by his own efforts. He needs divine grace to achieve true virtue. Later, this idea was developed by Thomas Aquinas according to whom in order to become a good Christian, one needs to be a good citizen first.

The fact that ethical standards and religion are related was well-demonstrated both by Christianity and Judaism. However, they have both general and specific signs. There is less talking about the morality of Judaism. This is probably due to the fact that most people are familiar with Judaism through the gospel. Therefore, this issue requires more attention from philosophers, religious representatives and ethicists.

Keywords: *Ethics, Culture, Philosophy, Religion, Morality.*

XIX საუკუნის დასავლური ცივილიზაციის ზნეობრივ-სულიერი ასპექტები

გიორგი პაპუაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სასწავლო პროცესის მართვის სამსახურის უფროსი სპეციალისტი, საქართველო, 0162, თბილისი, ჭავჭავაძის გამზ., 36.

E-mail: giorgi.papuashvili@tsu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რელიგიათმცოდნეობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. XIX საუკუნეში განმანათლებლების მიერ შეპირებული „კანონმდებელი გონის მეუფება“ შეცვალა ბურჟუაზიული ცნობიერებისთვის დამახასიათებელმა მერკანტილურმა აზროვნებამ, ანგარიშიანობამ; თანასწორობა დაყვანილ იქნა კანონის წინაშე ფორმალურ თანასწორობამდე; პიროვნების უსაფრთხოება გათელილ იქნა იაკობინური დიქტატურის მიერ; სოციალური თავისუფლება კაპიტალისტური ექსპლუატაციის პირობებში ფიქციად იქცა, ხოლო მესამე ნოდების რევოლუციური ძმობა მალევე დაინგრა. მოვლენათა ასეთმა განვითარებამ კი სამართლიანად წარმოშვა კითხვა: თუ სამყაროს მართავს ადამიანის გონი, მაშინ როგორ შეიძლება ასეთი საოცარი შეუსაბამობა წარმოშობილიყო მიზანსა და შედეგს შორის? პასუხი ნათელია: ბურჟუაზიულმა ცივილიზაციამ, უარი თქვა რა ღმერთზე, საფუძველი ჩაუყარა ღირებულებათა ანთროპოცენტრულ სისტემას, რომელმაც ცოდვით დაცემული ადამიანი გააღმერთა.

ამრიგად, XIX საუკუნემ, ერთი მხრივ, უამრავი მეცნიერული სიახლე მოუტანა კაცობრიობას და, მეორე მხრივ, სწრაფი ტემპით გაგრძელდა აღორძინების ეპოქაში დაწყებული ფუძემდებლურ სულიერ-ზნეობრივ ღირებულებათა გადაფასების ურთულესი პროცესი, რამაც, ფაქტობრივად შეუძლებელი გახადა ამ ასწლეულში მიმდინარე სოციო-კულტურული განვითარების ერთმნიშვნელოვანი შეფასება. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის მსოფლიო ისტორიის სრულიად „გამორჩეული“ ეტაპი, როდესაც, ერთი მხრივ, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიერ განპირობებული ინდუსტრიული ცივილიზაციის ახალი ტიპის ჩამოყალიბება მოხდა, და, მეორე მხრივ, აღმოცენებულმა სამრეწველო ცივილიზაციამ სულ უფრო მეტად დააუძლურა კულტურის სულიერი მდგომარეობა. პროგრესი, რომელიც საშიშროებას უქმნის კულტურას, ცივილიზაცია და ტექნოგენური აზროვნება, რომელსაც სულიერების დაღუპვა განუზრახავს. ეს არის სწორედ ის მთავარი პრობლემა, რომელიც კაცობრიობის წინაშე განსაკუთრებული სიმწვავეთ ზუსტად XIX საუკუნიდან დადგა.

საკვანძო სიტყვები: XIX საუკუნე, კულტურა, ცივილიზაცია, სულიერი, ზნეობრივი, ღმერთი, ადამიანი.

XIX საუკუნეს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს „ახალი დროის“ კულტურაში. ესაა საუკუნე, რომლის დასასრულსაც ბურჟუაზიული ცივილიზაცია, ერთი მხრივ, ტექნოლოგიური განვითარების პარამეტრებით, სიმნიფის სტადიაში შევიდა, ხოლო მეორე მხრივ, დასავლური საზოგადოების პრაგმატულ ღირებულებებზე ცალმხრივმა

ორიენტაციამ, გამოიწვია სულიერ-ზნეობრივი კრიზისის საფუძვლების გაღრმავება. დაახლოებით ასეთი შეფასება მისცეს დასავლური ცივილიზაციის განვითარების მოცემულ პერიოდს ცნობილმა მოაზროვნეებმა ო.შპენგლერმა, ი.ჰაინგამ, ხოსე ორტეგა ი გასეტმა და სხვ. აღნიშნული მდგომარეობა კი, მათივე აზრით, ეპოქალური მნიშვნელობის მოვლენათა – სამრეწველო გადატრიალება ინგლისში, ომი ჩრ. ამერიკული კოლონიების დამოუკიდებლობისთვისა და საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის – შედეგებით იყო განპირობებული. სამმა ფაქტორმა – დემოკრატია, ექსპერიმენტულმა მეცნიერებამ და ინდუსტრიალიზაციამ – გახადა შესაძლებელი ამ ახალი სამყაროსა და ახალი ცნობიერების დამკვიდრება (Drach, 2002: 124.)

XIX საუკუნის დასავლური ცივილიზაცია იგივე მსოფლმხედველობრივ წანამ-ძღვრებზე იყო დაფუძნებული, რაზედაც მთლიანად ეს საუკუნე: რაციონალიზმი, ანთროპოცენტრიზმი, ევროპოცენტრიზმი და სციენტიზმი. რაციონალიზმისა და ანთროპოცენტრიზმის ბატონობამ XIX საუკუნის დასავლურ სამყაროში კი, როგორც კანონზომიერი შედეგი, უზრუნველყო მძლავრი ნახტომი მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების განვითარებაში. მიმდინარეობდა საინჟინრო აზროვნების სრულყოფა „ჯენის“ მექანიკური სართავი დაზვიდან უაიტის ორთქლის მანქანამდე და ფულტონის გემამდე, სტეფენსონის ორთქლავლიდან პირველ მიწისქვეშა რკინიგზამდე და ა.შ. როგორც მეცნიერულმა კვლევებმა დაადასტურეს, მხოლოდ XIX საუკუნემ კაცობრიობას გაცილებით უფრო მეტი აღმოჩენა მოუტანა, ვიდრე ყველა წინა საუკუნემ ერთად აღებულმა, რომლის შედეგი იყო სამყაროზე – დროსა და მატერიაზე – ტექნოლოგიების ბატონობის უსაზღვროდ მაღალი დონე. ახალი ტექნოლოგიები, ახალი სიჩქარეებით, კავშირგაბმულობის ახალი საშუალებებით, უზრუნველყოფდნენ ადამიანის მიერ ცხოვრებისეული დროის მცირე მონაკვეთში მეტი კოსმიური დროის ჩადებასა და პლანეტის ნებისმიერ წერტილთან დაკავშირებას. სამყარო, თითქოს, ერთდროულად დაგინროვდა და გაფართოვდა კიდევ. ისტორიის მსვლელობაც, თითქოს, მკვეთრად დაჩქარდა, რასაც მონმობდა სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების ყველა სფეროში მიმდინარე ტექნოლოგიური რევოლუცია (Drach, 2002: 126,127.)

კაპიტალიზმის განვითარებამ ეკონომიკის სფეროში შრომის შინაარსისა და ხასიათის კარდინალური გარდაქმნა გამოიწვია, რასაც მოჰყვა ანალოგიური ტიპის ცვლილებები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. სამანქანო გადატრიალებამ უზრუნველყო საზოგადოებრივი შრომის მწარმოებლური ძალების უპრეცედენტო ზრდა, მაგრამ მანვე მინიმუმამდე დაიყვანა ჰუმანისტური ფაქტორი შრომის პროცესში. გაიზარდა ნაპრალი მუშას, შრომის პროცესსა და წარმოებული პროდუქციის განაწილებას შორის. გაჩნდა წინააღმდეგობა სარგებლიანობასა და ფულის სიყვარულზე დაფუძნებულ დეჰუმანიზირებულ მატერიალურ წარმოებასა და უნივერსალური და ტრადიციული ღირებულებებისა და იდეალების სამყაროს შორის. არსებულ ვითარებაში თავი იჩინა ისეთმა მოვლენებმა, როგორიცაა ეკონომიკური კონკურენცია, მშრომელის ჩამოცილება შრომის შედეგებიდან და მუშათა ბრძოლამ ეკონომიკური უფლებებისთვის.

ადამიანის, როგორც ბუნების გარდამქმნელის როლი, მნიშვნელოვანი იყო მთელი ინდუსტრიული ცივილიზაციის განმავლობაში. მაგრამ მხოლოდ მოგებაზე და საკუთარ კეთილდღეობაზე გათვლილი სამეურნეო საქმიანობა თანდათანობით მომაკვდინებელ საფრთხეს უქმნიდა გარემოს. XIX საუკუნემდე არსებობდა ტრადიციული დამოკიდებულება ბუნებისადმი, როგორც დედა-ბუნებისადმი, ხოლო XIX საუკუნიდან დაწყებული იგი მოიაზრება, როგორც ადამიანის მიწიერი კომფორტისა და ფუფუნების დაკმაყოფილების უნივერსალური საბადო და დაუშრეტელი ენერჯის წყარო. მივიღეთ პარადოქსული ვითარება – ბუნების საიდუმლოებათა უფრო ღრმა და საფუძვლიანმა მეცნიერულმა

წვდომამ სრულიად წარმოუდგენელი შედეგი გამოიღო – ბუნებასა და ადამიანს შორის ურთიერთმიმართება უფრო ჰარმონიული კი არ გახდა, არამედ ეს უკანასკნელი სრულიად გააუცხოვა, აღმოაცენა რა, მასთან ერთმნიშვნელოვნად პრაგმატული მიზნით განპირობებული, მხოლოდ ტექნიკური მიმართების შესაძლებლობა. ბუნების მიმართ ასეთი დამოკიდებულება თანდათან გავრცელდა საზოგადოებრივი ურთიერთობის ყველა სფეროზე, რამაც, ზოგადად, ღირებულებათა აქამდე არსებული სისტემის გარდაქმნასა და მანიპულაციას დაუდო სათავე. თუ XVIII საუკუნე აშშ-ის კონსტიტუციისა და საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის იდეების – ძმობა, ერთობა, თავისუფლება – ნიშნით წარიმართა, XIX საუკუნის მთავარ ღირებულებად, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სხვადასხვა დონეზე, საერთაშორისო თუ სოციალურ საკითხებში, ძალა და ძალაუფლების პრინციპი იქნა აღიარებული.

აღნიშნულმა გარემოებებმა, თავის მხრივ, გამოიწვია ცვლილებები მორალის სფეროში. ახალმა დროებამ შუა საუკუნეების სოციალურ გარემოში დამკვიდრებულ რაინდულ ეთიკას დაუპირისპირა ისეთი ადამიანის იდეალი, რომელიც მთლიანად იყო დამოკიდებული საკუთარი შრომის შედეგზე და არა მემკვიდრეობით პრივილეგიებზე. ამიერიდან ყოველი ადამიანი შეიძლებოდა ყოფილიყო „ბედნიერი“, თუ „პატიოსნად“ იშრომებდა. ხოლო „პატიოსნება“ დამოკიდებული ხდებოდა სიმდიდრეზე, რადგან ამიერიდან კარგი გადამხდელი ავტომატურად „პატიოსანიც“ იყო. ახლა უკვე სიმდიდრე განსაზღვრავდა პიროვნების რეალურ დამოუკიდებლობასა და ხელშეუხებლობას. ბურჟუაზიული მორალის კლასიკურ ნიმუშად გამოდგება ბ.ფრანკლინის „მეგონებები“: „ცარიელი ტომრისთვის ძნელია გამართული დგომა“... „დრო ფულია“ და სხვა ამის მაგვარი. ყოველივე ზემოთქმულიდან კი გამომდინარეობს შემდეგი დასკვნა: მორალმა შეიძინა უტილიტარული ხასიათი; ადამიანის მოვალეობა და მიზანი ამიერიდან გამდიდრებაში, ხოლო „პატიოსნება“ და „ზნეობა“ მომჭირნეობაში მდგომარეობდა.

ცვლილებები შეეხო ეტიკეტის სფეროსაც. ისიც უფრო პრაგმატული გახდა; თანაბარ პარტნიორთა შორის დამოკიდებულება განიმსჭვალა კომერციული ურთიერთობებიდან მომდინარე განწყობით, როდესაც ყურადღება ექცევა მხოლოდ სარგებლიანობის პრინციპს. შეიძლება ითქვას, რომ სახეზეა ეტიკეტის მეშვეობით ადამიანის გამოყენების წმინდა მერკანტილური ფაქტი. გამორჩენის პრინციპზე დამყარებულ სოციალურ სისტემას კი საზოგადოება აუცილებლად მიყავს საყოველთაო დეგრადაციამდე; დაშლის გზაზე დგებიან პიროვნებები, ოჯახური საწყისი, მორალური პრინციპები, ხელოვნება, მეცნიერება; ყველაფერი ყიდვა-გაყიდვის საგანი ხდება: კანონი, სახელმწიფო ხელისუფლება, სარწმუნოება, მეგობრობა, სიყვარული, სინდისი. ამ საზოგადოებაში მატერიალური ინტერესი ჩრდილავს ყველაფერს, მამოძრავებელი ღერძი აქ ფულის სიყვარულია, – ნერდა ბალზაკი.

და ბოლოს, XIX საუკუნის დასავლურ ცივილიზაციაზე მსჯელობისას, გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ საგულისხმო მოვლენას, როგორც საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია; კლასიკური ტიპის ბურჟუაზიულ გადატრიალებას, რომელსაც განმანათლებლური იდეების რეალიზაცია უნდა მოჰყოლოდა. თუმცა, საბოლოო ჯამში აღმოჩნდა, რომ ეს იდეები მხოლოდ ადამიანის უფლებათა დეკლარაციის (1789 წლის 26 აგვისტო) ტექსტსლა შემორჩა, ხოლო რეალობაში მათ შინაარსი იცვალეს: განმანათლებლების მიერ შეპირებული „კანონმდებელი გონის მეუფება“ შეცვალა ბურჟუაზიული ცნობიერებისთვის დამახასიათებელმა მერკანტილურმა აზროვნებამ, ანგარიშიანობამ; თანასწორობა დაყვანილ იქნა კანონის წინაშე ფორმალურ თანასწორობამდე; პიროვნების უსაფრთხოება გათელილ იქნა იაკობინური დიქტატურის მიერ; სოციალური თავისუფლება კაპიტალისტური ექსპლუატაციის პირობებში ფიქციად

იქცა, ხოლო მესამე წოდების რევოლუციური ძმობა მალევე დაინგრა. მოვლენათა ასეთმა განვითარებამ კი სამართლიანად წარმოშვა კითხვა: თუ სამყაროს მართავს ადამიანის გონი, მაშინ როგორ შეიძლება ასეთი საოცარი შეუსაბამობა წარმოშობილიყო მიზანსა და შედეგს შორის? პასუხი ნათელია: ბურჟუაზიულმა ცივილიზაციამ უარი თქვა რა ღმერთზე, საფუძველი ჩაუყარა ღირებულებათა ანთროპოცენტრულ სისტემას, რომელმაც ცოდვით დაცემული ადამიანი გააღმერთა. თუმცა, ზოგადად ადამიანი, მამონას თაყვანისცემის პირობებში, ღირებულებათა ე.წ. ანთროპოცენტრული სისტემის ყალბ ფასადს წარმოადგენდა. „ვერვის ჯელ-ენიფების ორთა უფალთა მონებად: ანუ ერთი იგი მოიძულოს და სხუად იგი შეიყუაროს, ანუ ერთისად მის თავს-იდვას და ერთი იგი შეურაცხ-ყოს. ვერ ჯელ-ენიფების ღმრთისა მონებად და მამონაჲსა“ (მათე, 6.24.). რეალურად კი ადამიანთა ვინრო წრემ, მიიჩნია რა თავი ყოველის შემძლე, მიზნად დაისახა ნიცშეანური ზეკაცის იდეის რეალიზაცია და ხელი მიჰყო დანარჩენი კაცობრიობის მარიონეტულ ჯოგად გადაქცევას, რითაც იმ კატასტროფულ მოვლენებს დაუდო სათავე, რასაც სამწუხაროდ დღესაც იმკის დედამინა.

ამდენად, XIX საუკუნემ, ერთი მხრივ, უამრავი მეცნიერული სიახლე მოუტანა კაცობრიობას, ხოლო, მეორე მხრივ, სწრაფი ტემპით გაგრძელდა ალორძინების ეპოქაში დაწყებული ფუძემდებლურ სულიერ-ზნეობრივ ღირებულებათა გადაფასების ურთულესი პროცესი, რამაც, ფაქტობრივად შეუძლებელი გახადა ამ ასწლეულში მიმდინარე სოციო-კულტურული განვითარების ერთმნიშვნელოვანი შეფასება. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეს არის მსოფლიო ისტორიის სრულიად „გამორჩეული“ ეტაპი, როდესაც, ერთი მხრივ, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიერ განპირობებული ინდუსტრიული ცივილიზაციის ახალი ტიპის ჩამოყალიბება მოხდა, და, მეორე მხრივ, აღმოცენებულმა სამრეწველო ცივილიზაციამ სულ უფრო მეტად დააუძლურა კულტურის სულიერი მდგომარეობა. პროგრესი, რომელიც საშიშროებას უქმნის კულტურას, ცივილიზაცია და ტექნოგენური აზროვნება, რომელსაც სულიერების დაღუპვა განუზრახავს – ეს არის სწორედ ის მთავარი პრობლემა, რომელიც კაცობრიობის წინაშე განსაკუთრებული სიმწვავეით ზუსტად XIX საუკუნიდან დადგა.

ლიტერატურა

1. Berdiaev N. (2017), The Fate of Man in the Modern World. Tbilisi (in Georgian).
2. Culturology: Textbook / Compiled and responsible. Editor A.A. Rainbow. - Moscow: Center, 2001 (in Russian).
3. Culturology: Under the Editorship of G. Dracha Rostov n / a: Phoenix, 2002 (in Russian).
4. Guardini R. (1993), The End of a New Time. The phenomenon of man. Anthology, Moscow (in Russian).
5. Holy Four St.(2008) Edited by St. Mtatsmindeli, Tbilisi (in Georgian).
6. José Ortega y. Gasseti (2017), Mass Rebellion. Tbilisi (in Georgian).
7. José Ortega y Gasset (1992), Dehumanization of Art. Tbilisi (in Georgian).
8. Kodua E. (2001), Sociology of Culture, Tbilisi (in Georgian).
9. Sapronov P.A. (1998), Cultural Studies: A Lecture Course on the Theory and History of Culture. Sankt-Petersburg (in Russian).

MORAL-SPIRITUAL ASPECTS OF XIX-CENTURY WESTERN CIVILIZATION

Giorgi Papuashvili PhD in History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Faculty of Humanities, Senior Specialist of Process Management Service, Georgia, 0162, Tbilisi, 36 Chavchavadze Ave.
E-mail: giorgi.papuashvili@tsu.ge

Presented by the Institute of Religion Studies at Tkhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. In the XIX century, the “king of the mind” introduced by the Enlightenment was replaced by the mercantile thinking and accountability characteristic of bourgeois consciousness; Equality has been reduced to formal equality before the law; Social empowerment has become a fiction in the context of capitalist exploitation, and the revolutionary fraternity of the third degree soon collapsed. The development of the Hundred Peoples has rightly raised the question: If the human mind could not have such an amazing discrepancy between purpose and result? The answer is clear: bourgeois civilization, you refuse What a god, the foundation of a value-based anthropocentric system that has deified the fallen man of sin.

Thus, the nineteenth century, on the one hand, brought a lot of scientific innovations to mankind and, on the other hand, continued the rapid process of re-evaluating the fundamental spiritual and moral values that began in the Renaissance, which made it virtually impossible to it can be boldly said that this is a completely “distinguished” stage of world history, when, on the one hand, a new type of industrial civilization conditioned by scientific-technical progress was formed, and, on the other hand, the emerging industrial Civilization has increasingly weakened the spiritual condition of the culture. The progress that threatens the culture, civilization and technogenic thinking that spirituality intends to destroy - this is the main problem that has been facing humanity with particular urgency since the nineteenth century.

Keywords: *XIX century, Culture, Civilization, Spiritual, Moral, God, Man.*

სხვადასხვა ენასთან შედარებული ბიბლიური ხატოვანი გამონათქვამებისა და აფორიზმების პოლილინგვური ლექსიკონის შესახებ

ზოია ადამია ფილოლოგიის დოქტორი (რუსული ენა), ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რუსული ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტის დირექტორის მ.შ., საქართველო, 0177, თბილისი, თამარაშვილის ქ. 15ა.

E-mail: a.zoia777@gmail.com

დეკანოზი

მიქაელ ჭაბაშვილი ფილოლოგიის დოქტორი (ქართული ენა), საქართველო, 3700, რუსთავი, ბოსტან-ქალაქის ქ. 5ვ -1

E-mail: mchabashvili@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის რუსული ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. სტატიაში აღწერილია პოლილინგვური ლექსიკონი «Лепта библейской мудрости: русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках», რომლის შედგენაში ქართველი მეცნიერებიც მონაწილეობდნენ.

ლექსიკონის შედგენაში მონაწილეობდა 15 ქვეყნის 20 ფრაზეოლოგი. სლავისტთა საერთაშორისო კომიტეტთან არსებული ფრაზეოლოგიური კომისიის თავმჯდომარის პროფ. ვ.მ. მაკიენკოს ხელმძღვანელობით.

ლექსიკონში შესულია თანამედროვე რუსულ ენაში ყველაზე ცნობილი 130 ფრთიანი გამონათქვამი და აფორიზმი ბიბლიიდან, ან ბიბლიასთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები და მათი შესატყვისები თანამედროვე ათ სლავურ და რვა არასლავურ ევროპულ ენაში.

საკვანძო სიტყვები: აღწერა, პოლილინგვური ლექსიკონი, ბიბლიური სიბრძნის წვლილი.

ბიბლიურ გამონათქვამთა გამოყენება ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ლიტერატურასა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში გახდა შთამაგონებელი სამეცნიერო პროექტისათვის “European Dictionary Biblicism” (2014-2015) შექმნილიყო საჭირო წიგნი «Русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках». მის შექმნაში 20 ფრაზეოლოგი მონაწილეობდა (მათ შორის სლავისტთა საერთაშორისო კომიტეტთან არსებული ფრაზეოლოგიური კომისიის 6 წევრი). სლავისტთა საერთაშორისო კომიტეტთან არსებული ფრაზეოლოგიური კომისიის თავმჯდომარის პროფ. ვ.მ. მაკიენკოს ხელმძღვანელობით მონაწილეობდა 15 ევროპული ქვეყანა – სომხეთი (ა. სარქისიანი), ბელორუსი (მ.ს. გუტოვსკაია, ე.ე. ივანოვი), გერმანია (ხ. ვალტერი), საქართველო (ზ.კ. ადამია, დეკანოზი მიქაელ ჭაბაშვილი), იტალია (ა. მორპუგო), ესპანეთი (მ. რუის-სორილა), პოლონეთი (ე. კომპოროვსკი), მაკედონია (ნ. პრასოლოვა-მილჩკოვსკაია), რუსეთი (ა.ს. ალექსინი, ა.ს. მაკაროვა, ვ.მ. მოკიენკო), სერბეთი (დ. დრაკულიჩ-პრიიმა), სლოვაკეთი (დ. ბალაკოვა), სლოვენია (ე. კრჟინიკი), უკრაინა (ნ.ფ. ვენჟინგოვიჩი), ხორვატია (ჟ. ფინკ-არსოვსკი), ჩეხეთი (ნ. რაინოხოვა, ი. შინდელარჟოვა).

ლექსიკონის რუსულ-ბელორუსული ნაწილი მომზადდა საერთაშორისო სამეცნიერო პროექტის – „ბიბლიის ენობრივი მემკვიდრეობის გავლენა რუსული და ბელორუსული ენების ფრაზეოლოგიზმების ქვესისტემებზე“ – ფარგლებში უ.უ. ივანოვასა და ვ.მ. მაკიენკოს ხელმძღვანელობით.

ლექსიკონს საფუძვლად დაედო ექვსენოვანი ცნობარი «Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках», რომელიც მოამზადეს ბელორუსის, გერმანიის, სლოვაკეთის, რუსეთისა და უკრაინის ფრაზეოლოგებმა და გამოსცა მოგილევის ა.ა. კულეშოვის სახელობის უნივერსიტეტმა 2014 წელს. ამ ლექსიკონში აღწერლია თანამედროვე რუსულ ენაში 135 ყველაზე ცნობილი ფრთიანი გამოთქმა, აფორიზმი და სხვადასხვა ბიბლიური წყარო და მათი შესაბამისობანი თანამედროვე სამ სლავურსა და ორ გერმანიკულ ენაში. თავის მხრივ, ექვსენოვანი ლექსიკონის საფუძველი გახდა ბიბლიზმების რუსულ-გერმანულ-სლოვაკური ლექსიკონი «Лепта библейской мудрости», დ. ბალაკოვას, ხ. ვალტერისა და ვ. მაკიენკოს მიერ შედგენილი და გამოცემული 2012 წელს გერმანიაში, ე. არნდტის სახელობის გრაიფსვალდის უნივერსიტეტში (ხელახლა გამოიცა 2015 წელს სათაურით «Из библейской мудрости»). ამ ლექსიკონის შემდგენლები შეეცადნენ შეედგინათ ისეთი საცნობარო გამოცემა, რომელიც ხელს უწყობს ბიბლიზმების წარმოშობის, მნიშვნელობისა და სწორი გამოყენების ცოდნის გაღრმავებას. სალექსიკონო მასალა წინასწარ იქნა აპრობირებული საერთაშორისო სამეცნიერო პროექტის “Bible and Christianity in Phraseology” (2010-2013) ფარგლებში, რომელიც მიმდინარეობდა ბიბლიზმების რეალური სტატუსის გამოსავლენად თანამედროვე ევროპულ ენებში, პროფ.დ. ბალაკოვას ხელმძღვანელობით (რუჟომბერკის კათოლიკური უნივერსიტეტი, სლოვაკია). ამ პროექტის შედეგები გამოქვეყნდა დ. ბალაკოვას, ბ. კოვაჩევასა და ვ. მაკიენკოს მონოგრაფიაში «Наследие Библии во фразеологии» (2013) და კოლექტიურ მონოგრაფიაში “Die slawische Phraseologie und die Bibel” (2013). ლექსიკონში რეალიზებულია ბიბლიურ ფრთიან გამონათქვამთა და მათი ენათაშორისი ეკვივალენტების ლექსიკოგრაფიული აღწერის პრინციპები, რომლებიც ავტორ-შემდგენელთა მიერ ადრე დამუშავებული იყო რუსულ, გერმანულ, პოლონურ, ჩეხურ და სომხურ ენათა მასალების მიხედვით და ხორცი შეისხეს ისეთ მონოლინგვურ და თარგმნით ლექსიკონებში, როგორებიცაა: «Давайте говорить правильно!» Словарь библейских крылатых выражений» (2007) ვ. მოკიენკო, «Толковый словарь выражений и слов» (2010) გ. ლილიჩი, ვ. მოკიენკო, ო. ტროფიშკინა, ა. სარქისიანის «Русско-армянский словарь библейских крылатых слов» (2001), «Deutsch-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren» (ხ. ვალტერისა და ვ. მოკიენკოს „ბიბლიური ფრაზეოლოგიზმების გერმანულ-რუსული ლექსიკონი ისტორიულ-ეტიმოლოგიური კომენტარებით“), «Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren» („ბიბლიური ფრაზეოლოგიზმების გერმანულ-პოლონური ლექსიკონი ისტორიულ-ეტიმოლოგიური კომენტარებით“) (2001) ხ. ვალტერი, ე. კომოროვსკაია, ა. კჟანოვსკაია და სხვ..., «Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren» („შავი ცხვარი, ცრუნინასწარმეტყველი, მონყალე სამარიტელი, ბიბლიური ფრაზეოლოგიზმების გერმანულ-ჩეხური ლექსიკონი ისტორიულ-ეტიმოლოგიური კომენტარებით“) (2012) ხ. ვალტერისა და პ. ფოიტუსი.

ლექსიკონში შესულია თანამედროვე რუსულ ენაში ყველაზე ცნობილი 130 ფრთიანი გამონათქვამი და აფორიზმი ბიბლიიდან, ან ბიბლიასთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები და მათი შესატყვისები თანამედროვე ათ სლავურ და რვა არასლავურ ევროპულ ენაში. ლექსიკონის რუსულენოვანი ნაწილი მოამზადა ვ. მოკიენკომ,

ბელორუსული – ე. ივანოვმა, ბულგარული, მაკედონური – ნ. პრასლოვა-მიჩკოვსკამ, პოლონური – ე. კომოროვსკაიამ, სერბული – დ. დრაკულიჩ-პრიიმამ, სლოვაკური – დ. ბალაკოვამ, სლოვენური – ე. კრჟიშნიკმა, ჩეხური – ნ. რაინახოვამ, ი. შინდელარჟოვამ, უკრაინული – ნ. ვენჟინოვიჩმა, ხორვატიული – ჟ. ფინკ-აროვსკიმ, აგრეთვე ინგლისური – მ. გუტოვსკაიამ, გერმანული – ხ. ვალტერმა, შვედური – ა. ალემინმა, ესპანური – მ. რუის-სორილიამ და ქართული ზ. ადამიამ და დეკანოზმა მიქაელ ჭაბაშვილმა.

ლექსიკონის მიზანია, მოგვცეს სისტემური და კომპლექსური ლინგვისტური აღწერა რუსულენოვანი ყველაზე ცნობილი ბიბლიური გამოთქმებისა და აფორიზმებისა და თანამიმდევრულად შეუდაროს სლავურსა და არასლავურ ენებში არსებულ მსგავს ერთეულებს. ლექსიკონში ბიბლიურ ფრთიან გამონათქვამებსა და აფორიზმებს ერთვის მათი მნიშვნელობის განმარტებები, მითითებები გამოყენების სტილისტური თავისებურებების შესახებ, ციტატები ბიბლიიდან, აგრეთვე ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ცნობები.

ამასთან, ლექსიკონის შემდგენლები ცდილობდნენ, ყველა ენაზე ზუსტად მიეთითებინათ შესაბამისი ადგილი ბიბლიიდან, რათა ეჩვენებინათ როგორც მსგავსება, ასევე განსხვავება თანამედროვე ევროპის პოლილინგვურ სივრცეში. ბიბლიიზმების სემანტიკური და სტილისტური დახასიათებისას გამოყენებულია ყველა ენის ლექსიკოგრაფიისთვის სტანდარტული შემოკლებანი, რომლებიც ლექსიკონში საგანგებოდ არაა განმარტებული.

ლექსიკონში ცალკეა მოცემული ბიბლიური წყაროების საძიებელი, აგრეთვე მხატვრული თქმებისა და აფორიზმების სია ყველა ენაზე.

ვიმედოვნებთ, რომ ეს ნაშრომი ნაწილობრივ მაინც დაეხმარება სხვადასხვა ენის მატარებლებს (განსაკუთრებით კი ახალგაზრდებს) უფრო შეგნებულად გამოხატონ დამოკიდებულება ევროპის საერთო კულტურული მემკვიდრეობისადმი, აამაღლებს მათი მეტყველების კულტურას და, რაც მთავარია, ასწავლის უფრო მეტი ცოდნით გამოიყენონ ბიბლიაში აღბეჭდილი ენობრივი ერთეულები.

ლექსიკონში გამოვიყენეთ (ქართულ ვარიანტში) წყაროები ბიბლიიდან:

„ახალი აღთქემის უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“, საკათალიკოსო საბჭოს გამოცემა, თბილისი (1963: 574) და „ბიბლია“, საქართველოს საპატრიარქო, თბილისი (1989: 1215).

შემოკლება, რომლებიც გამოყენებულ იქნა ლექსიკონში (ქართულ ვერსიაში):

ძველი აღთქმა

დაბ. – დაბადება

გამ. – წიგნი გამოსვლათა

ლევ. – ლევიტელთა

რიცხ. – რიცხვთა

რჯლ. – მეორე სჯულისა

ისო – ისო ნავესი

1მეფ. – პირველი მეფეთა

3მეფ. – მესამე მეფეთა

4მეფ. – მეოთხე მეფეთა

1ეზრ. – პირველი ეზრასი

ესთ. – ესთერისა

იობ. – იობისა

ფსალმ. – დავითის ფსალმუნნი

იგავ. – იგავთა

ეკლ. – ეკლესიასტე

ქებ. – ქება ქებათაჲ
 ზირ. – სიბრძნე ზირაქისა
 ეს. – წინასწარმეტყველება ესაიასი
 იერ. – წინასწარმეტყველება იერემიასი
 ეზეკ. – წინასწარმეტყველება ეზეკიელისა
 დან. – წინასწარმეტყველება დანიელისა
 ოს. – წინასწარმეტყველება ოსესი
 მიქ. – წინასწარმეტყველება მიქიასი

ახალი აღთქმა

მთ. – სახარება მათესი
 მარკ. – სახარება მარკოზისა
 ლკ. – სახარება ლუკასი
 ინ. – სახარება იოანესი
 საქ. – მოციქულთა საქმენი
 იაკ. – იაკობის ეპისტოლე
 1 პეტრ. – პირველი პეტრესი
 1 ინ. – პირველი იოანესი
 რომ. – რომაელთა მიმართ
 2 კორ. – მეორე კორინთელთა მიმართ
 გალ. – გალატელთა მიმართ
 ფილიპ. – ფილიპელთა მიმართ
 2 თეს. – მეორე თესალონიკელთა მიმართ
 1 ტიმ. – პირველი ტიმოთეს მიმართ
 ებრ. – ებრაელთა მიმართ
 გამოცხ. – იოანეს გამოცხადება

მცირე ფრაგმენტი ლექსიკონიდან:

Άλφα

“Άλφα и Омéга. Книжн. высок.

Самая суть, основа чего-л.; нечто самое значительное.

Оборот восходит к Новому завету: «Я есмь альфа и омега, начало и конец...»

(Откр 1, 8); «Я есмь альфа и омега, первый и последний» (Откр 1, 10).

Сочетание построено на столкновении противопоставленных компонентов: альфа и омега – первая и последняя буквы греческого алфавита (греч. Α, α и Ω, ω).

От этого оборота образовано и выражение от альфы до омеги – ‘с самого начала до самого конца’. Калькой этого выражения в русском языке является выражение от А до Я.

АНГЛ. alpha and omega (formal).

- I Am Alpha And Omega, The Beginning And The Ending, Saith The Lord, Which Is, And Which Was, And Which Is To Come, The Almighty. (Rev 1, 8);
- Saying, I Am Alpha And Omega, The First And The Last: And, What Thou Seest, Write In A Book, And Send It Unto The Seven Churches Which Are In Asia; Unto Ephesus, And Unto Smyrna, And Unto Pergamos, And Unto Thyatira, And Unto Sardis, And Unto Philadelphia, And Unto Laodicea. (Rev 1, 11);
- And he said unto me, It is done. I am Alpha and Omega, the beginning and the end. I will give

unto him that is athirst of the fountain of the water of life freely. (Rev 21, 6);

- I am Alpha and Omega, the beginning and the end, the first and the last. (Rev 22, 13);

Арм. Ալֆան և օմեգան: Ուղն ու ծուծը. այբն ու քեն: Հիմնականը, գլխավորը. հավատամքը:

- «Ես եմ Ալֆան և ես եմ Օմեգան», – ասում է Տեր Աստուածը, – նա, որ է, որ էր և որ գալու է. Ամենակալը: (Հտն 1, 8);
- Կիրակի օրը Հոգին եկաւ ինձ վրայ, և իմ յետելից լսեցի փողի ձայնի նման մի բարձր ձայն, որ ասում էր ինձ. «Ես եմ Ալֆան և Օմեգան, Առաջինը և Վերջինը»: (Հտն 1, 10).

Бел. альфа і амега (кніжн.); ад альфы да амегі (кніжн.).

- Я ёсьць Альфа і Амэга, пачатак і канец, кажа Гасподзь, Які ёсьць, і быў, і прыйдзе, Усеўладны. (Адк 1, 8).
- Я быў у духу ў дзень нядзельны і чуў за сабою гучны голас, быццам трубны, які казаў: «Я ёсьць Альфа і Амэга, першы і апошні». (Адк 1, 10).
- І сказаў мне: збылося! Я ёсьць Альфа і Амэга, пачатак і канец; сасьмягламу дам задарма з крыніцы вады жывое. (Адк 21, 6).
- Я ёсьць Альфа і Амэга, пачатак і канец, першы і апошні. (Адк 22, 13).

Болг. Алфа и Омега.

- Аз съм Алфа и Омега, начало и край, – казва Господ, Който е, Който е бил и Който иде, Вседържителят. (Откровение 1, 8).
- Един неделен ден бях обзет от дух и чух зад себе си силен глас като от тръба, който казваше: Аз съм Алфа и Омега, първият и последният. (Откровение 1, 10).
- След това ми рече: свърши се! Аз съм Алфа и Омега, началото и краят; на жадния Аз ще дам даром от извора на живата вода. (Откровение 21, 6).
- Аз съм Алфа и Омега, начало и край, Първият и Последният. (Откровение 22, 13).

Груз. ანი და ჰოე; ალფა და ომეგა.

- მე ვარ ანი და ჰ, იტყვს უფალი ღმერთი, რომელი არს და რომელი იყო და რომელი მომავალ არს, ყოვლისა მპყრობელი. (გამოცხ. 1, 8);
- და მრქუა მე: ვიქმენ მე ანი და ჰ, დასაბამი და დასასრული. მე წყურიელსა მივსცე წყაროესა მისგან წყლისა ცხოველისა უსასყიდლოდ. (გამოცხად. 21, 6);
- მე ვარ ანი და ჰ, პირველი და უკუნაანაკნელი, დასაბამი და დასასრული. (გამოცხად. 22, 13).

Исп. Alfa y Omega.

- Yo soy el Alfa y la Omega, principio y fin, dice el Señor, el que es y que era y que ha de venir, el Todopoderoso. (Apoc 1, 8).
- Yo soy el Alfa y la Omega, el primero y el último. Escribe en un libro lo que ves, y envíalo a las siete iglesias que están en Asia: a Efeso, Esmirna, Pérgamo, Tiatira, Sardis, Filadelfia y Laodicea. (Apoc 1, 11).
- Y me dijo: Hecho está. Yo soy el Alfa y la Omega, el principio y el fin. Al que tuviere sed, yo le daré gratuitamente de la fuente del agua de la vida. (Apoc 21, 6).
- Yo soy el Alfa y la Omega, el principio y el fin, el primero y el último. (Apoc 22, 13).

Ит. alfa e omega; dall'alfa all'omega (lett.).

- Io sono l'Alfa e l'Omega, dice il Signore Dio, colui che è, che era e che viene, l'Onnipotente. (Ap 1, 8).
- Ecco, ogni cosa è compiuta! Io sono l'Alfa e l'Omega, il Principio e la Fine. (Ap 21, 6).

- Io sono l'Alfa e l'Omega, il Primo e l'Ultimo, il principio e la fine. (Ap 22, 13).

Мақ. Алфа и Омега.

- „Јас Сум Алфа и Омега”, почетокот и крајот, – вели Господ Бог, Кој е и Кој беше и Кој иде – Сèмоќниот. (Откровение 1, 8).
- Во Господов ден бев во Духот и чув, зад себе, силен глас – како од труба – кој велеше: „Јас Сум Алфа и Омега, Првиот и Последниот.” (Откровение 1, 10).
- И ми рече: „Се заврши! Јас Сум Алфа и Омега; Почеток и Свршеток. Јас ќе му дадам на жедниот, дарум, од изворот на водата на животот.” (Откровение 21, 6).
- Јас Сум Алфа и Омега, Првиот и Последниот, Почетокот и Свршетокот. (Откровение 22, 13).

Нем. das A und O; (auch:) das A und das O (ugs.); von A bis Z (ugs.).

- Ich bin das A und das O, der Anfang und das Ende, spricht Gott der HERR, der da ist und der da war und der da kommt, der Allmächtige. (Apk 1, 8).
- Ich bin das A und das O, der Erste und der Letzte; und was du siehst, das schreibe in ein Buch und sende es zu den Gemeinden in Asien: gen Ephesus und gen Smyrna und gen Pergamus und gen Thyatira und gen Sardes und gen Philadelphia und gen Laodizea. (Apk 1, 11).
- Und er sprach zu mir: Es ist geschehen. Ich bin das A und das O, der Anfang und das Ende. Ich will den Durstigen geben von dem Brunnen des lebendigen Wassers umsonst. (Apk 21, 6).
- Ich bin das A und das O, der Anfang und das Ende, der Erste und der Letzte. (Apk 22, 13).

Польск. alfa i omega [w czymś] (książ.).

- Jam jest Alfa i Omega, mówi Pan Bóg, Który jest, Który był i Który przychodzi, Wszchemogacy. (Ap 1, 8).
- I rzekł mi: „Stało się. Jam Alfa i Omega, Początek i Koniec. Ja pragnącemu dam darmo pić ze źródła wody życia”. (Ap 21, 6).
- Jam Alfa i Omega, Pierwszy i Ostatni, Początek i Koniec. (Ap 22, 13).

Серб. алфа и омега (књиж.).

- Ја сам Алфа и Омега, Почетак и Свршетак, говори Господ који јест, који бијеше и који ће доћи, Сведржитељ. (Откр. 1, 8).
- Бијах у духу у Дан Господњи и чух за собом глас велики као трубе које говораше: Ја сам Алфа и Омега, Први и Пошљедњи. (Откр. 1, 10).
- И рече ми: сврши се. Ја сам Алфа и Омега, Почетак и Свршетак. (Откр. 21, 6).
- Ја сам Алфа и Омега, Почетак и Свршетак, Први и Пошљедњи. (Откр. 22, 13).

Слов. **alfa a omega** [niečoho]; **od a (á) [až] po z (zet)**.

- Ја som Alfa a Omega, hovori Pán Boh, ktorý je, ktorý bol a ktorý príde, Všemohúci. (Zjv 1, 8).
- Ја som Alfa a Omega, Počiatok i Koniec. (Zjv 21, 6).
- Ја som Alfa a Omega, Prvý a Posledný, Počiatok a Koniec. (Zjv 22, 13).

Словен. **alfa in omega** [česa] (‘1. zelo pomemben človek; 2. začetek in konec vsega, bistvo’); **od a do ž** (‘od začetka do konca, v celoti’).

- Јаз sem Alfa in Omega, govori Gospod Bog, on, ki je, ki je bil in ki pride, vladar vsega. (Raz 1, 8).
- Nato mi je rekel: Zgodile so se! Јаз sem Alfa in Omega, začetek in konec. (Raz 21, 6).
- Јаз sem Alfa in Omega, Prvi in Zadnji, začetek in konec. (Raz 22, 13).

Укр. альфа і омега; від альфи до омеги; від а до я; від аза до іжиці.

- Я Альфа й Омега, говорить Господь Бог, Той, Хто є, і Хто був, і Хто має прийти, Вседержитель. (Об 1, 8).
- Я Альфа й Омега, Початок і Кінець. (Об 21, 6).
- Я Альфа й Омега, Перший і Останній, Початок і Кінець. (Об 22, 13).

Фр. *l'alpha et l'oméga; depuis Pater jusqu'à Amen.*

- Je suis l'alpha et l'oméga, dit le Seigneur Dieu, celui qui est, qui était, et qui vient, le Tout Puissant. (Ap 1, 8).
- Et il me dit: C'est fait! Je suis l'alpha et l'oméga, le commencement et la fin. A celui qui a soif je donnerai de la source de l'eau de la vie, gratuitement. (Ap 21, 6).
- Je suis l'alpha et l'oméga, le premier et le dernier, le commencement et la fin. (Ap 22, 13).

Хорв. **alfa i omega** [*čega*] ('1. izuzetno važna (dominantna) osoba; 2. početak i završetak svega, suština'); **od a do ž** ('u potpunosti, od početka do kraja').

- Ja sam Alfa i Omega, veli „Gospodin Bog“, „koji jest“, „koji bijaše i koji će doći, „Svemogući“. (Otk 1, 8).
- Zatim mi reče: „Svršeno je! Ja sam Alfa i Omega, Početak i Svršetak“. (Otk 21, 6).
- 'Ja' sam Alfa i Omega, 'Prvi i Posljednji', Početak i Svršetak. (Otk 22, 13).

Чеш. **alfa a omega** [*něčoho*]; **od á [až] do zet.**

- Já jsem Alfa i Omega, praví Pán Bůh, ten, který jest a který byl a který přichází, Všemohoucí. (Zjv 1, 8).
- Já jsem Alfa i Omega, počátek i konec. (Zjv 21, 6).
- Já jsem Alfa i Omega, první i poslední, počátek i konec. (Zjv 22, 13).

Швед. **A och O.**

- Jag är A och O, säger Herren Gud, han som är och som var och som kommer, allhärskaren. (Upp 1, 8).
- Och han sade till mig: „Det har skett. Jag är A och O, början och slutet. Jag skall låta den som törstar dricka fritt ur källan med livets vatten“. (Upp 21, 6).
- Jag är A och O, den förste och den siste, början och slutet. (Upp 22, 13)“ (Lepta bibleyskoy mudrosti, T-I, 2019, pp. 35-38).

განსაკუთრებით აღვნიშნავთ, რომ ბიბლიურ ფრთოვან გამონათქვამთა და აფორიზმთა რუსულ-სლავური ლექსიკონი გერმანიკულ, რომანულ, სომხურსა და ქართულ შესატყვისებთან ერთდ, ნარმოაჩენს ქრისტიანული ევროპის მემკვიდრეობითობასა და ქრისტიანულ ძირებს. ბიბლიზმების საერთოევროპული სათავეები შეიძლება გახდეს იმპულსი ევროპელებისათვის, შეისწავლონ ევროპული ენები როგორც უცხო ენა, ძლიერი სტიმული თანამედროვე ევროპის საერთო რეალობის აღსაქმელად და სულიერი ფასეულობების გასააზრებლად.

ლიტერატურა

1. A Lepta of Biblical Wisdom. Russian-Slavonic Dictionary of Biblical Winged Expressions and Aphorisms with Conformity in German, Roman, Armenian and Georgian languages: in 2 volumes / under total. red. E. E. Ivanova, V. M. Mokienko, D. Balakova, H. Walter. - Mogilev: Moscow State University named after A.A. Kuleshova, 2019. -- Vol. 1: A - O. - 316 p.; Vol. 2: P - Ya. - 336 p (Lepta bibleyskoy mudrosti: rusko-slavyanskiy slovar bibleyskih kryilyatih vyrazheniy i aforizmov s sootvetstviyami v

- germanskih, romanskih, armyanskom i gruzinskom yazyikah: v 2 tomah / pod obsch. red. E. E. Ivanova, V. M. Mokienko, D. Balakovoy, H. Valtera. – Mogilev: MGU imeni A. A. Kuleshova, 2019. – T. 1: A – O. – 316 s.; T. 2: P – Ya. – 336 s.).
2. The New Testament of our Lord Jesus Christ. Publication of the Georgian Patriarchate, Tbilisi, 1963) (Akhali aghtkumaÁ uplisa chuenisa ieso krist’esi, sak’atalik’oso sabch’os gamotsema, Tbilisi, 1963. – 574 p.
 3. Bible, Publication of the Georgian Patriarchate, Tbilisi, 1989. – 1215 p.

ABOUT THE POLYLINGUAL DICTIONARY OF BIBLICAL WINGED EXPRESSIONS AND APHORISMS IN COMPARISON WITH DIFFERENT LANGUAGES

Zoia Adamia

PhD in Philology (Russian language), Director of the Institute of Russian Language and Literature of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Georgia, 0177, Tbilisi, 15a Tamarashvili St.

E-mail: a.zoia777@gmail.com

Archpriest Mikael Chabashvili

Doctor of Philology (Georgian language), Georgia, 3700, Rustavi, 5B-1 Bostan-kalaki St.

E-mail: mchabashvili@yahoo.com

Presented by Institute of Russian Language and Literature at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The paper describes the polylingual dictionary “Лепта библейской мудрости. Русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках” “A Lepta of Biblical Wisdom. Russian-Slavonic Dictionary of Biblical Winged Expressions and Aphorisms with Conformity in German, Roman, Armenian and Georgian languages” with participation of Georgian scientists.

The dictionary has been created with the participation of 20 phraseologists from 15 countries: professor of the chairman of the phraseological commission at the International Committee of Slavists. V.M. Mokienko led 15 European countries: Armenia (A. Sarkisyan), Belarus (M.S. Gutovskaya, E.E. Ivanov), Germany (H. Walter), Georgia (Z. Adamia, Archpriest Mikhail Chabashvili), Italy (A. Morpugo), Spain (M. Ruiz-Sorilla), Poland (E. Komorowski), Macedonia (N. Prasolowa-Milczkowska), Russia (A. S. Aleshin, A. S. Makarova, V. M. Mokienko), Serbia (D. Draculicz-Prima), Slovakia (D. D. Balakova), Serbia (D. Draculicz-Prima), Slovenia (E. Krzhinsky), Ukraine (N. F. Wengingovich), Croatia (Y. Fink-Arsovsky), Czech Republic (N. Rainhova, I. Shindelazhova).

The dictionary includes 130 most famous popular expressions and aphorisms in the modern Russian language from the Bible or bibliographically linked phraseology and their compliances in the modern ten Slavic and eight non-Slavic European languages.

Keywords: *Description, Multilingual Dictionary, Contribution of Biblical Wisdom*

ენობრივი კომუნიკაციის სოციალური და კულტურული ფუნქციები

რუსუდან გოგოხია განათლების დოქტორი, ევროპის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველო თბილისი, 0141, გურამიშვილის გამზ. 76, E-mail: rusudangogokhia@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის უცხო ენების ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ენა საშუალებას გვაძლევს, გავაზიაროთ აბსტრაქტული იდეები, რითაც გამოვიჩვენებთ ცხოველებისგან. ენა იდენტობის განუყოფელი ნაწილია. სასაუბრო ენის მიხედვით, ხალხი შეიძლება დავყოთ კატეგორიებად ასაკის, სქესის, სოციალური შემოსავლების დონითაც კი. საერთო ენის გამოყენებით, ადამიანებს შეუძლიათ ჯგუფებად ორგანიზება და კოლექტიური აქტივობების კეთება. ენა არის გაზიარებული სიმბოლოების ერთიანობა, რომელსაც მნიშვნელობების მისანიჭებლად იყენებენ. ნიშნებსა და მნიშვნელობებს შორის კავშირი დაუსაბუთებელია. არსებობს ენობრივი ჯგუფების ვარიაციები, როგორცაა აქცენტი, სლენგი, დიალექტი. კორპორატიულ ბრენდებს და ლოგოებს აღიქვამს თითქმის ყველა, მიუხედავად სასაუბრო ენისა. ენა და კულტურა სიმბიოზურ ურთიერთობას ქმნიან. ერთის გარეშე მეორე ვერ იარსებებს. კულტურული ღირებულებები არეკლილია ენაში.

საკვანძო სიტყვები: *კულტურული ღირებულებები, კულტურათაშორისი ურთიერთობები, ენობრივი კომუნიკაცია.*

ენა ადამიანთა ურთიერთობის მთავარი ბირთვია. ის აბსტრაქტული იდეების გამოხატვის საშუალებას იძლევა და ცხოველებისგან გამოგვარჩევს ასეთი იდეების წერისა და გამოთქმის უნარით. მისი საშუალებით გადაეცემა კულტურა ერთი თაობიდან მეორეს. კულტურული ღირებულებებისა და ქცევის შეცნობა სწორედ ენის დამსახურებაა. ამასთანავე, საკუთარი სახელი პიროვნული იდენტობის განუყოფელი ნაწილია, ხოლო მშობლიური ენა ეროვნული იდენტობის ქვაკუთხედი. ენა კულტურათაშორისი ურთიერთობების შესწავლის ძალიან მნიშვნელოვანი ასპექტია. პრაქტიკულად ყველა კულტურათაშორის ურთიერთობებში, სულ მცირე ერთი ადამიანი მაინც საუბრობს მეორე ენაზე.

თანამედროვე საზოგადოებაში, გლობალიზაციისა და იმიგრაციის პერიოდში, ენის როლი იზრდება, რაც უპრეცედენტო მასშტაბებით აკავშირებს სხვადასხვა კულტურის ადამიანებს ერთმანეთთან. ეს ადამიანები კი ხშირად სხვადასხვა ენებზე საუბრობენ, რის შედეგადაც ხდება რიგი ცვლილებები. მაგ.:

- ინგლისურ ენასთან ერთად, კალიფორნიის დაწყებითი სკოლები იყენებენ 300-ზე მეტ ენას;
- კალიფორნიის მართვის მონუმობის ტესტი შედგენილია 32 ენაზე, მათ შორის ამჟამინდელ და ვიეტნამურ ენებზე;
- იმ იმიგრანტების რაოდენობის ზრდის გამო, რომლებიც ინგლისურად ვერ საუბრობენ, აშშ-ს საავადმყოფოები უზრუნველყოფილნი არიან ვიდეო სისტემებით, რითაც შორ მანძილზე უკავშირდებიან თარჯიმნებს. თარჯიმნის სერვისი უზრუნველყოფს 24 საათიან წვდომას 150 ენაზე;
- ამერიკის 5.5 მილიონი სტუდენტისთვის ინგლისური მეორე ენაა;
- ინგლისური ენის სწავლის საჭიროებამ განაპირობა ის, რომ კორეელი დედები

შვილებთან ერთად გადადიან საცხოვრებლად ინგლისურენოვან ქვეყნებში;

- ჩინეთის საერთაშორისო მნიშვნელობიდან გამომდინარე, დაახლოებით 40 მილიონი ადამიანი სწავლობს მანდარინულ ჩინურს. აშშ-ში, მანდარინულის შემსწავლელ სტუდენტთა რიცხვი 2006 წელს 51,600 მდე გაიზარდა, 2002 წელთან შედარებით 51%-ით (Matsunaga, Torigoe, 2008).

მნიშვნელოვანია იმის აღქმა, თუ როგორ ავსებენ ერთმანეთს ენა და კულტურა.

ენობრივი კომუნიკაციის სოციალური და კულტურული ფუნქციები

ყოველდღიურად სხვადასხვა ენის გამოყენება თითქმის ყველასთვის ჩვეულებრივი მოვლენაა. მეგობრებთან საუბარი, კითხვებზე პასუხის გაცემა გაკვეთილზე, მობილურის გამოყენება სასაუბროდ, თანამშრომლებთან საუბარი, მუსიკის მოსმენა, სატელევიზიო შოუების ყურება, ინტერნეტის გამოყენება, ლექციაზე ჩანაწერების გაკეთება და სხვა ბევრი საზოგადოებრივი აქტივობა ჩვენი ყოველდღიურობის მნიშვნელოვანი ნაწილია. ნებისმიერი ამ აქტივობის შესრულება მოითხოვს ენის გამოყენებას. მის გარეშე ვერ ვისაუბრებთ, ვერ წავიკითხავთ, ვერ დავწერთ, ვერ მოვუსმენთ სხვებს და ვერც კი ვიფიქრებთ. ვერ შევძლებთ კომუნიკაციას.

ენას კიდევ უფრო მეტი ფუნქცია აქვს, ვიდრე უბრალოდ იდეების და ფიქრების გამოსატყობა და სხვა ადამიანებთან გაზიარება. მაგალითად, ენა საშუალებას გვაძლევს ვერბალურად გამოვთქვათ ჩვენი ემოციები და შევამციროთ სტრესი. მისი დახმარებით გამოვხატავთ ტკივილს (ache), აღფრთოვანებას (great), იმედგაცრუებას (oh no), გაოცებას (what the). ამ და მსგავსი ემოციების გამომხატველ გამოთქმებს ხშირად უნებლიეთ ვიყენებთ, მაშინაც კი, როდესაც ახლოს არავინაა.

ენა და იდენტობა. ენა იმაზე დიდ როლს თამაშობს იდენტობის ფორმირებასა და გამოსატყობაში, ვიდრე შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ. ენას შეუძლია შექმნას ახალი ეროვნული იდენტობა, როგორც მოხდა ისრაელში 1948 წელს, როდესაც დადგა საჭიროება სხვადასხვა ეროვნული ჯგუფების გაერთიანებისა, რომლებიც სხვადასხვა ენაზე საუბრობდნენ.

ეთნიკური იდენტობა ნაწილობრივ ენიდანაა მიღებული. დიალექტი და აქცენტი, ასევე, იდენტობის ნაწილია.

ენა ჯგუფებად ყოფს ადამიანებს ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა ასაკი, სქესი და ა.შ. ადამიანის მიერ გამოყენებული ტერმინოლოგია მის ასაკზეც კი მიანიშნებს, მაგალითად, ბენზინგასამართ სადგურს, მოზრდილები მოიხსენიებენ, როგორც “service station”, ხოლო უფრო ახალგაზრდები “gas station”. ენა სქესობრივი იდენტობის ნაწილიცაა. ქალი და კაცი სხვადასხვანაირად იყენებენ მას. ქალი უფრო მეტ კითხვას სვამს, მეტად უსმენს და უფრო მეტად გამოხატავს მხარდაჭერას. კაცები კი ცუდი მსმენელები არიან, აწყვეტინებენ საუბარს სხვას და ამტკიცებენ თავიანთ აზრს. იაპონიაში კიდევ უფრო მეტადაა გამოსატყობი ქალისა და კაცის სამეცხველო ენის სხვაობა. სხვადასხვა სიტყვებს იყენებენ ერთიდაიგივე აზრის გამოსახატავად, ქალები უფრო მოკრძალებულად საუბრობენ. გარდა ამისა, ენის საშუალებით ვყოფთ ადამიანებს სოციალური და ეკონომიკური ნიშნებით. კვლევები აჩვენებს, რომ მეტყველების კულტურა აშშ-ში, კანადაში, ინგლისში, არგენტინაში სხვადასხვანაირია და დამოკიდებულია ეკონომიკურ სტატუსზე.

ენა და ერთიანობა. ენას შეუძლია ჯგუფების ფორმირება და ინდივიდების საერთო ძალისხმევით გაერთიანება, როგორც მცირე, ასევე დიდი მასშტაბებით. სიტყვათა მარაგი ჯგუფის წევრებს საშუალებას აძლევს ჩაინერონ და შეინახონ გასული მოვლენები, მიუხედავად იმისა, რომ ამას ხშირად სხვადასხვა ინტერპრეტაციით აკეთებენ. ამ ჩანაწერებით იქმნება საზოგადოების ისტორია, რომელიც მომავალ თაობაზე გადაცემით ხდება გამაერთიანებელი ძალა. წინაპრების გმირობებს დიდი მნიშვნელობა აქვს

ბავშვებისთვის საზოგადოების ფასეულობების გაცნობაში. ესე იგი, ენა გვეხმარება ტრადიციების შენარჩუნებაში, რაც შემდეგ ერთ გუნდად გვკრავს. ასევე უნდა ითქვას, რომ, ენა როგორც გაერთიანების, ასევე უთანხმოებების მიზეზიც გახდა, მაშინ, როდესაც ადამიანებმა დაიწყეს მშობლიური ენით იდენტობის წარმოჩენა, ისინი ხდებოდნენ მუქარის მსხვერპლნი სხვა ენაზე მოსაუბრეებისგან. საზოგადოებრივი ურთიერთობები უფრო მეტად არის დამოკიდებული ენაზე, ვიდრე უბრალოდ საკომუნიკაციო შეტყობინებები. მაგალითად, ენის საშუალებით გამოვხატავთ პატივისცემას, ფორმალობას, დისტანციას და ამ და სხვა მდგომარეობით საშუალება გვძლევს დავიწყოთ ან დავასრულოთ ურთიერთობები.

ენა და კულტურა. ენა არის სიმბოლოების და ნიშნების ერთობლიობა, რომლის მნიშვნელობაზე და გამოყენებაზე თანხმდება საზოგადოების გარკვეული ჯგუფი. კავშირი არჩეულ სიმბოლოსა და მის მნიშვნელობას შორის, ხშირად დაუსაბუთებელია. შეგვიძლია ვნახოთ თუ როგორ იყენებენ სიმბოლოებს სხვადასხვა კულტურები შინაური ცხოველების ასაღნიშნად. ფინეთში ეს არის – *kissa*, გერმანიაში *katze*, სუაჰილის ენაზე მოსაუბრეებისთვის (აღმოსავლეთ აფრიკაში) – *paka*, იაპონელები შეთანხმდნენ *neko*-ზე, ფილიპინებში გვხვდება – *pusa*, ესპანურად მოსაუბრე ქვეყნებში – *gato*, ხოლო ინგლისურად – *cat*. როგორც ვხედავთ, არც ერთ მათგანს არ აქვს რეალური კავშირი კატის მახასიათებლებთან. ისინი უბრალოდ დაუსაბუთებელი სიმბოლოებია, რომელთაც ამა თუ იმ სიტყვის ასაღნიშნად იყენებენ. ეს განსხვავებები ასევე აჩვენებს თუ როგორ აღიქვამს ესა თუ ის კულტურული ჯგუფი ბუნებრივ ხმებს. მაგალითად, აშშ-ში თვლიან რომ გოჭი გამოსცემს ხმას “oink-oink”, იაპონელებისთვის ეს არის “bu-bu”. სანდლებით მოსიარულის ფეხის ხმა ამერიკელებისთვის არის „flip-flop“, იაპონელებისთვის კი “peta-peta”. ტაშის დაკვრა ამერიკაში არის “clap-clap”, ხოლო იაპონიაში “pachi-pachi” (Carroll, 2007).

განსხვავებებს ვხვდებით თვითონ ენობრივ ჯგუფებშიც. რაიონული განსხვავებები, განსაკუთრებით აშშ-ს აღმოსავლეთ ზღვისპირა რაიონში განპირობებულია ადრეული ინგლისურენოვანი ემიგრანტებით, რომლებმაც შექმნეს კოლონიები ამერიკაში. ისეთ განსხვავებებს ინგლისურ ენაში, როგორიცაა გამოთქმა, მართლწერა და ტერმინოლოგია, შევხვდებით თუ შევადარებთ შემდეგ ქვეყნებს: ავსტრალია, ინგლისი და აშშ. მაგალითად, ავსტრალიაში ჩაის ფინჯანს აღნიშნავენ “cuppa”, ასოთშეთანხმებას “ay” გამოთქვამენ, როგორც “ai”. ამ ყველაფერმა შეიძლება გამოიწვიოს გაურკვეველობა, მაგალითად, თუ ვინმე სიდნიდან ესაუბრება მეგობარს ლოს-ანჯელესში.

გამოთქმისა და აქცენტის სხვაობა ინგლისურენოვან ქვეყნებში, განპირობებულია ადრეული მიგრაციებით და ენის ევოლუციით. რუბენშტაინი მას შემდეგნაირად განმარტავს: „გეოგრაფიული წარმოდგენები საშუალებას გვაძლევს ავხსნათ განსხვავების მიზეზები“. ჩრდილოეთში ჩასვლის შემდეგ, კოლონისტებმა დაიწყეს სიტყვების ბრიტანელებისგან განსხვავებული გამოთქმა. ასეთი გადახვევა ნორმალურია. ჯგუფებს შორის საკომუნიკაციოდ უფრო ხშირად გამოიყენებოდა წერილები და სხვა წერილობითი ფორმები, ვიდრე პირდაპირი საუბრები. მართლწერის სხვადასხვაობამ კი განაპირობა ახალი ეროვნული იდენტობის – ამერიკული ინგლისურის ჩამოყალიბება, რომელიც განსხვავდებოდა ბრიტანულისგან. როდესაც ნოა ვებსტერმა დაიწყო ამერიკული ლექსიკონის შექმნა, მისი მიზანი იყო ინგლისურის ამერიკული დიალექტის შექმნა.

ინგლისური არ არის ერთადერთი ენა, რომელსაც ახასიათებს გადახვევები. უამრავი განსხვავებაა პორტუგალიურის მართლწერაში, რომელიც გამოიყენება პორტუგალიაში და რომელსაც ვხვდებით ბრაზილიაში ან აფრიკის პორტუგალიურ კოლონიებში. ენის სტანდარტიზაციისთვის, პორტუგალიის მთავრობამ 2008 წელს შეიმუშავა სტანდარტები, რომლებიც მოითხოვს ასობით სიტყვის ბრაზილიურად მართლწერას.

განსხვავება ამერიკულ ინგლისურსა და ავსტრალიურ
ინგლისურს შორის: (Lustig, Koester, 2010)

	ამერიკული	ავსტრალიური
სადგური	Ranch	Station
თავერილობა	Herd(of Cattle)	Mob
შეკრება	Round Up(of Cattle)	Muster
საძოვარი	Pasture	Paddock
კოვბოი	Cowboy	Stockman
დამამშვიდებელი	(Baby)Pacifier	Dummy
ნაგავსაყრელი	Garbage Dump	Tip
ნაგვის ურნა	Trash Can	Bin
ლუდის ქილა	Case of Beer	Slab of Beer
საყიდლების ორთვალა ურიკა	Shopping Cart	Shopping Trolley
ჟელე	Jello	Jelly
ხელსახოცი	Diapers	Nappies
მაგისტრალი	(Car)Trunk	Boot
მანქანის ზედა ნაწილი	(Car) Hood	Bonnet

ენათა სახესხვაობები. ამ განსხვავებების გარდა, კულტურას ახასიათებს კიდევ სხვა ენათა ვარიაციები, რომლებიც შემდეგშია წარმოდგენილი:

აქცენტი. აქცენტი არის ერთიდაიგივე ენა სხვადასხვა ადამიანის მიერ სხვადასხვაგვარად წარმოთქმული. ეს ძირითადად განპირობებულია გეოგრაფიული ან ისტორიული განსხვავებებით. მაგალითად, აშშ-ში გავიგებთ რეგიონულ სამხრეთულ ან თუნდაც, ნიუ იორკისთვის დამახასიათებელ აქცენტს. ამასთანავე, მას, ვისთვისაც ინგლისური მეორე ენაა, შეიძლება ჰქონდეს განსხვავებული აქცენტი, რომელიც კონკრეტულ ქვეყანას უკავშირდება, როგორცაა მაგალითად გერმანია ან ინდოეთი.

დიალექტი. გამოთქმასთან დაკავშირებულ განსხვავებებთან ერთად, დიალექტი განისაზღვრება განსხვავებებით ლექსიკაში, გრამატიკაში და პუნქტუაციაშიც კი. ინგლისურად, როგორც მშობლიურ ენაზე, მოსაუბრე ფერადკანიან ამერიკელთა დიალექტი ძლიერ დამახასიათებელია ამერიკისთვის. იაპონელებს აქვთ რამდენიმე დიალექტი და ზოგიერთი მათგანი, რომელიც გამოიყენება, მაგალითად, სამხრეთში, რთულად გასაგებია დანარჩენებისთვის. ჩინელებს აქვთ რვა სახის დიალექტი, რომელთაც ერთნაირი დამწერლობა აერთიანებს, თუმცა ძნელად გასაგებია საუბრის დროს. ზოგიერთი მეცნიერი დიალექტს მიიჩნევს განსხვავებულ ენად.

ჟარგონი. ჟარგონი არის გარკვეული ჯგუფისთვის დამახასიათებელი ლექსიკა, მაგალითად პატიმრების, კრიმინალურ სამყაროსთან დაკავშირებული პირების ან სხვადასხვა პროფესიული ჯგუფების. მათი წევრები იყენებენ ჟარგონებს ნათქვამის რეალური მნიშვნელობის დასამალად ან საკუთარი თავის იდენტობის გამოსაჩენად.

მედიცინაში, ინჟინერიაში, კომპიუტერულ მეცნიერებებში იყენებენ პროფესიულ ჟარგონებს. მსგავსი გამოთქმებით გაჯერებულია სპორტიც.

სლენგი. სლენგი აღნიშნავს ძალიან არაფორმალურ ტერმინებს. ის შეიძლება განსაზღვრული იყოს რეგიონულად და უკავშირდებოდეს კულტურას ან ერთიანი მისწრაფების მქონე ინდივიდებს. მაგალითად, ტოკიოში „მაკდონალდსი“ წარმოდგენილია როგორც „მაკუ“, თუმცა დასავლეთში, როგორც „მაკუდო“. „სტარბაქსი“ კი ორივეგან არის „სუტაბა“.

ბრენდინგი. კორპორატიულმა მარკეტინგმა შექმნა ახალი ფენომენი-ბრენდინგი, რამაც თითქმის ბუნდოვანი გახადა ენათა სხვადასხვაობა. ბრენდინგი გამოხატავს სახელს ან სიმბოლოს (ლოგოს), რომელიც პროდუქტის იმიჯს ქმნის. გლობალიზაციის შედეგად ბევრმა ბრენდმა ენისგან დამოუკიდებლად მოიპოვა მსოფლიო აღიარება. სიმბოლოები, როგორცაა „მაკდონალდსის“ ოქროსფერი თალები, „სტარბაქსის“ სირინოზი, „მერსედესის“ სამქიმიანი ვარსკვლავი წრეში, მათთან ერთად yahoo, google, coca-cola-ს ლოგოები ნაცნობია მილიონობით ადამიანისთვის მთელს მსოფლიოში, მიუხედავად იმისა თუ რა ენაზე საუბრობენ ისინი.

ენისა და კულტურის სიმბიოზი. ზალცმანის დებულების მიხედვით, „ადამიანთა კულტურის განვითარება შეუძლებელია ენის გარეშე. მიზეზი, რატომაც ისინი ასე უკავშირდებიან ერთმანეთს მარტივია: ისინი ერთად არიან სიმბიოზურ ურთიერთობაში, რომელიც უზრუნველყოფს თითოეულის არსებობასა და განახლებას. კულტურისთვის აუცილებელია ენა, რათა მისმა წევრებმა შეძლონ ცოდნის, რწმენის, ღირებულებების გაზიარება. კულტურის საშუალებით ხდება პიროვნებების ჯგუფებად ორგანიზება, რომელთაც აკავშირებთ საერთო ღირებულებები. თითოეული მათგანის გარეშე, დღეს ვერ ვიცხოვრებდით ისე, როგორც ახლა. შეგვიძლია გავიხსენოთ ის მიღწევები, რამაც კულტურები წინ წაწია და წვლილი შეიტანა კომფორტული ცხოვრების სტანდარტების შექმნაში. მაგალითად: ტრანსპორტი, კომპიუტერი და ა. შ. (Salzmann, 2007).

შეიძლება ითქვას, რომ ენა ირეკლავს იმას, რაც მნიშვნელოვანია კულტურაში, ხოლო კულტურა აყალიბებს ენას. ეს კი ნიშნავს, რომ საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვანი კულტურული ასპექტები მკვეთრად არის გამოხატული ლექსიკაში. მაგალითად, ამერიკულ ინგლისურში ბევრი სიტყვა აღნიშნავს დროის გამოყენებას: „არ დააგვიანო“, „იჩქარე“, „დრო ფულია“ და ა.შ. ეს ასახავს თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს აშშ-ში ხალხი დროს. თუ ამ კონცეფციას სხვა ენებისკენაც მივმართავთ, ვნახავთ, რომ გერმანიაში დაახლოებით 70 სიტყვა არსებობს ლუდის ასაღნიშნად, სამხრეთ სუდანში შევხვდებით 400-ზე მეტ საქონლის აღმნიშვნელ სიტყვას. არაბეთში ძალიან ცოტა სიტყვა გამოხატავს ჩრდილოეთის ირემს, მაშინ, როდესაც ნორვეგიის, ფინეთის, შვედეთის ჩრდილოეთ ნაწილებში ირემებს ჯოგებად შევხვდებით, ძალიან ცოტა სიტყვაა აქლემის ასაღნიშნად.

ენისა და კულტურის სიმბიოზური ურთიერთობა შეაჯამა კაროლმა, რომელიც ამბობს: „ენა შიფრავს ობიექტურ გამოცდილებას, რომელსაც სხვადასხვანაირად ახასიათებენ სათანადო ენით.“ ენა ირეკლავს კულტურული ჯგუფებისთვის დამახასიათებელ თვისებებს.

ენა, როგორც კულტურული ღირებულებების ანარეკლი. ღირებულებათა სიდიდე, კულტურული ნიმუშები, კულტურული მახასიათებლები. ყველა მათგანი გვეხმარება კულტურის ღირებულებებისა და რწმენის გაგებაში. ეს შეიძლება აირეკლოს კულტურის ენაშიც.

ძლიერი და სუსტი კონტექსტი. ედუარდ ჰოლის მიხედვით, იაპონია არის ძლიერი, ხოლო ამერიკული ინგლისური სუსტი კონტექსტის. ეს კლასიფიკაცია ნამდვილად ხილულია იაპონურში, სადაც გვხვდება ბევრი მსგავსი გამოთქმის, მაგრამ სრულიად სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვები. მაგალითად: „kiku“-ს აქვს 2 მნიშვნელობა. ერთი ეს არის „გაგება

და მოსმენა“ ხოლო მეორე „შეკითხვა“. ორივე გამოითქმის და ინერება იდენტურად. დიალოგში, მისი მნიშვნელობა განისაზღვრება კონტექსტიდან გამომდინარე. Sumimasen-ეს სიტყვა კიდევ უფრო მეტადაა კონტექსტზე დამოკიდებული, მისი მნიშვნელობები შეიძლება იყოს „ვნუხვარ“, „მადლობა“ ან გამოყენებული იქნას ყურადღების მისაქცევად.

ინგლისურშიც არის სიტყვები, რომლებიც ერთნაირად ინერება და გამოითქმის, მაგალითად სიტყვა “magazine” შეიძლება აღნიშნავდეს ჟურნალს, ან იმ ადგილს, სადაც სხვადასხვა ნივთები იყიდება. რა თქმა უნდა, სხვა მაგალითებიც არის, თუმცა მათი რიცხვი ბევრად ნაკლებია, ვიდრე იაპონურ ენაში. იაპონურში ყოველთვის უფრო მეტი ყურადღებაა გამახვილებული იმაზე, თუ როგორ ითქვა და არა რა ითქვა.

ძლიერ და სუსტ ძალაუფლებას შორის დისტანცია. თუ როგორ იღებს კულტურა მოსახლეობის დიფერენციაციას სტატუსის მიხედვით, ასევე გამოხატულია ენაში. აშშ-ში ორგანიზაციული იერარქია როგორც წესი ჰორიზონტალურია. მომუშავეები, თანამდებობის მიუხედავად, მეტ-ნაკლებად თანასწორებად განიხილებიან. მაგალითად, ტიტულები იშვიათად აქვთ მინიჭებული, გარდა მთავრობის წარმომადგენლების, ექიმებისა და რელიგიური ფიგურებისა. კორპორაციებში ძირითადად ურთიერთობები წარიმართება სახელებით და თითქმის არასდროს მიმართავენ ერთმანეთს დაკავებული თანამდებობის მიხედვით (Salzmann, 2007).

ამერიკული ინგლისური გაჯერებულია ინდივიდუალიზმის გამომხატველი სიტყვებით. აშშ-ში ბავშვები გამუდმებით ისმენენ, რომ უნდა იყვნენ დამოუკიდებლები და თავდაჯერებულები, დაეყრდნონ საკუთარ თავებს და არ იყვნენ სხვის იმედზე. ამერიკელები სწავლობენ, რომ დამოუკიდებლად მიიღონ გადაწყვეტილებები და თავისუფლად გაახმოვანონ მოსაზრებები, მიუხედავად იმისა განსხვავდება თუ არა ის სხვებისგან. აქედან გამომდინარე, ტერმინები, რომლებიც პიროვნებას გარკვეულ ჯგუფთან აკავშირებს, ითვლება ნეგატიურად. მაგალითად, ჯგუფურად მიღებული გადაწყვეტილება ითვლება არაეფექტურად. თუმცა, იაპონიაში ასეთი რამ ითვლება ნორმად. ამერიკაში ოჯახში მოიაზრება მშობლები და ბავშვები, მაშინ როდესაც იაპონიაში თაობებს უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, რაც გულისხმობს მათ შორის იდენტური მახასიათებლების გადაცემას და ერთმანეთთან აკავშირებს წარსულს, აწმყოს და მომავალს.

ლიტერატურა

1. Carroll, J. B. (2007) “Linguistic relativity contractive linguistics, and language learning,” *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 1 (1963), 12; as cited in Salzmann, 75.
2. Lustig, M. W., & Koester, J. (2010). *Intercultural competence: interpersonal communication across cultures* / Myron W. Lustig, Jolene Koester. Boston : Pearson/Allyn & Bacon.
3. Matsunaga, M., & Torigoe, C. (2008). Looking at the Japan-residing Korean identities through the eyes of the “outsiders within”: Application and extension of co-cultural theory. *Western Journal of Communication*, 72, 349-373. DOI: 10.1080/10570310802446007.
4. Rubenstein, J. M. (2008), *An Introduction to Human Geography*, 9ed ed. (Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 151–152.
5. Salzmann, Z. (2007). *Language, Culture, and Society: An Introduction to Linguistic Anthropology*, 4th ed. Boulder, CO: Westview Press, 49.

SOCIAL AND CULTURAL FUNCTIONS OF LINGUISTIC COMMUNICATION

Rusudan Gogokhia PhD in Education, Associate Professor of European University, 76 David Guramishvili Ave, Tbilisi, 0141, Georgia.
E-mail: rusudangogokhia@yahoo.com

Presented by the Institute of Foreign Languages at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Language allows us to exchange abstract ideas, which sets us apart from other animal species. Language is an integral part of identity. Based on the language they use, people can be categorized into groups such as age, gender, and socio-income level. Language is a set of shared symbols that people use to create meaning; the relationship between the sign and the meaning is often arbitrary. There are usually variations within language groups, such as accents, dialects, argot, and slang. Corporate brands and logos are often understood across cultures irrespective of language. Culture and language form a symbiotic relationship because without one, the other could not exist. Cultural values, or dimensions, can be reflected in the language used by a culture. In any intercultural communication interaction, it is probable that someone will be using a second language.

Keywords: *Intercultural Communication, Interaction, Culture, Language, Relationship.*

კონსეპტი „შოკოლადი“ ინგლისურ და ქართულ კულტურათა დიალოგის კონტექსტში

- მანანა შელია** განათლების დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ინგლისური ენის დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61.
E-mail: manan-7@mail.ru
- მაია მარღანია** ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ინგლისური ენის დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61.
E-mail: maiko_margania@mail.ru

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის უცხო ენების ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ენა კაცობრიობის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალური მოვლენაა, ხალხთა ისტორიის, კულტურისა და ტრადიციების ამსახველია და მათ ღირებულებებს თაობიდან თაობას გადასცემს. ლექსიკა ერთდროულად ასახავს კონკრეტული ენის მახასიათებლებსა და კულტურის სპეციფიკას.

კულტურის ეროვნული სპეციფიკის ასახვა ყოველთვის ლექსიკაში ვლინდება. ენის ლექსიკაში უცხო სიტყვების შემოღება მუდმივი პროცესია და დღემდე გრძელდება.

საკვები ნებისმიერი კულტურის მნიშვნელოვანი კომპონენტი და განუყოფელი ნაწილია, რომელიც დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე: ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, ისტორიულ პირობებზე, ბუნებრივ და გეოგრაფიულ გარემოზე.

ბრიტანულ კულტურაზე ასწლეულების განმავლობაში დიდი გავლენა იქონიეს ესპანეთმა, საფრანგეთმა, გერმანიამ, იტალიამ, ხოლო ქართულ კულტურაზე – ზემოჩამოთვლილი ქვეყნების გარდა, ინგლისმა და რუსეთმა, საიდანაც ნასესხები იყო არა მხოლოდ გარკვეული ლექსიკური ერთეულები, არამედ ეროვნული სამზარეულოს კერძები და საკონდიტრო პროდუქტები.

როგორც ცნობილია, მრავალი საუკუნის მანძილზე ევროპულმა და აზიურმა ქვეყნებმა დიდი გავლენა იქონიეს ქართულ ენაზე, ისტორიაზე, ხელოვნებაზე, ლიტერატურაზე, კულტურაზე და, მათ შორის, სამზარეულოზე.

ეროვნული სამზარეულო ეთნიკური კულტურის, ეთნიკური შეხედულებების ერთ-ერთი მთავარი გამოხატულებაა.

წარმოდგენილი ნაშრომი ეძღვნება საკონდიტრო პროდუქტის თემატური ჯგუფის ერთ-ერთ სახეობას – „შოკოლადს“. კვლევის მიზანს წარმოადგენს სიტყვა „შოკოლადის“ ლექსიკურ-სემანტიკური ანალიზი, რომელსაც განვიხილავთ დესკრიპტიული, კოგნიტიური, ეტიმოლოგიური, სიტყვანარმოებითი ასპექტების გათვალისწინებით. შოკოლადი ასახავს ხალხთა კულტურასა და ისტორიულ მოვლენებს ანტიკურ წარსულში. ნაშრომში, ასევე, განვიხილავთ ერთ-ერთ ქართულ ეროვნულ ნუგბარს – ჩურჩხელა-ჯანჯუხას – ე. წ. „ქართულ სნიკერს“.

საკვანძო სიტყვები: კულტურა, კაკაო, ლექსიკა, დესერტი, შოკოლადი, ჩურჩხელა, ეროვნული სამზარეულო.

კულინარიული ლექსიკა დაკავშირებულია ამა თუ იმ ხალხის კულტურასთან,

ტრადიციებთან, ისტორიასთან, მენტალიტეტთან და აქტიურად ფუნქციონირებს როგორც ყოველდღიურ მეტყველებაში, ასევე მხატვრულ ლიტერატურასა თუ პრესაში. საკვების აღმნიშვნელი ლექსიკა მრავლად მოიპოვება ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებში, კერძოდ კი, ანდაზებში, რომლებიც ასახავენ სხვადასხვა ერის ყოფასა და კულტურას.

ენა და კულტურა ერთმანეთისგან განუყოფელია. მათში არეკლილია ნებისმიერი ერის თავისებურებები და კულტურის სპეციფიკა. კულტურა არის საზოგადოებრივი ცხოვრების ფუნდამენტი. არნ. ჩიქობავა აღნიშნავს, რომ „ენა წარმოადგენს კულტურის მნიშვნელოვან ნაწილს, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული ამა თუ იმ ქვეყნის ისტორიასთან, კულტურასთან და ტრადიციებთან“. მისი განმარტებით, „ენა ემსახურება საზოგადოებას, როგორც ურთიერთობის იარაღი, აზრთა გაცვლისა და ურთიერთგაგების საშუალება“ (Chiqobava, 2008: 10).

ნებისმიერი ქვეყნის კულტურა განსხვავებულია, მრავალფეროვანი და ასიმბლირებულია ეთნიკური ჯგუფების კულტურასთან. თ. გამყრელიძის აზრით, „კულტურა არის ის, რასაც ადამიანი ითვისებს როგორც საზოგადოების წევრი. ასე დანახული კულტურა მოიცავს ადამიანის ცხოვრებისა და ქცევის ფართო სფეროს, რომლის აშკარად გამოსატყუღ და უმნიშვნელოვანეს ნაწილს ენა შეადგენს“ (Gamkrelidze, 2003: 461).

წარმოდგენილი ნაშრომი ეძღვნება საკონდიტრო თემატური ჯგუფის ერთ-ერთ სახეობას – „შოკოლადს“, რომელსაც ხშირად „ღვთიურ საკვებად“ მოიხსენიებენ. კვლევის მიზანია სიტყვა „შოკოლადის“ ლექსიკურ-სემანტიკური ანალიზი, რომელსაც განვიხილავთ დესკრიპტიული, კოგნიტიური, ეტიმოლოგიური, სიტყვანარმოებითი ასპექტების გათვალისწინებით.

საკვები კულტურის მნიშვნელოვანი კომპონენტი და მისი განუყოფელი ნაწილია, რომელიც დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე: ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, ისტორიულ პირობებზე, ბუნებრივ და გეოგრაფიულ გარემოზე.

ცნობილია, რომ საკვების მრავალი თემატური ჯგუფიდან საკონდიტრო ნაწარმი შეიცავს შემდეგ ლექსემებს: შოკოლადი, ბისკვიტი, ტორტი, ფუნთუშა, მურაბა, ყელე, კანფეტი, თაფლი და სხვ.

შოკოლადის, როგორც საკვები პროდუქტის, ისტორია საინტერესოა და მრავალ საუკუნეს ითვლის. ფიქრობენ, რომ ათასობით წლის წინათ ტროპიკული ტყეების მცენარე, კაკაოს ხე, სამხრეთ ამერიკაში – ამაზონსა და ორინოკოში – იზრდებოდა. შესაძლოა, სამხრეთ ამერიკის ტომებმა იუკატანში მიგრირებისას ეს მცენარეც თან გაიყოლეს. სიტყვა კაკაო – cacao – გამოჩნდა ქრისტეშობამდე 1000 წლის წინათ. ის მომდინარეობს ოლმეკებისა და მომდევენო, მაიას ტომის ენებიდან – kakawa (Dillinger and others, 2000: 130).

შოკოლადის, როგორც სასმელის, პირველად მოხმარება მექსიკის ყურეში მცხოვრებ ტომში – ოლმეკებში – ხდება. მოგვიანებით კი, შოკოლადი პროდუქტის სახით მაიას ტომების მიერ გამოიყენებოდა.

მაიას ტომი კაკაოს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ისინი შოკოლადს წმინდა სასმელად მიიჩნევდნენ. შოკოლადისგან დამზადებულ სხვადასხვა სასმელს მიხაკს, წინაკას ურევდნენ, რადგან შაქრის არსებობა მაშინ ინდიელებისთვის უცნობი იყო. მაიას ტომის ხალხი შოკოლადის სასმელს xocolatl-ს უწოდებდა, აცტეკები კი – cacahuatl-ს. ტერმინი „შოკოლადი“ – ინგლ. chocolate – შედგება ორი სიტყვისგან choco („ქაფი“) და atl („წყალი“).

მაიას ტომების შემდეგ შოკოლადის მომზადების ტრადიცია აცტეკებმა განაგრძეს. აცტეკთა ლეგენდის მიხედვით, კაკაოს თესლი დედამიწაზე სამოთხიდან მოხვდა, ხოლო ნაყოფი სიბრძნისა და ძლიერების წყაროდ მიიჩნეოდა. აცტეკები შოკოლადს დიდი რაოდენობით იყენებდნენ, პირველ რიგში, როგორც ფუფუნების სასმელს. ისინი სხვადასხვა ჯიშის მარცვალს მზეზე აშრობდნენ, წყალში გახსნილ მარცვალს სიმინდის ფქვილთან

ერთად ფქვავდნენ, უმატებდნენ თაფლს, აგავას ნაყენს, ვანილს, რძეს და ზოგჯერ დანაყილ წინაკას. “cacahualt”-ად წოდებულ ამ სასმელს ენერგის წყაროდ მიიჩნევდნენ.

1737 წლიდან კაკაოს ხეს ლათინური სახელწოდება *Theobroma cacao* – „ღმერთების საკვები“ – გამოჩენილმა შვედმა ბოტანიკოსმა კარლ ლინეიმ უწოდა (Callebaut, 2008). აცტეკებიც მას სამოთხის ხედ მიიჩნევდნენ. თვით კაკაოს ხე მარადმწვანეა, რომელიც იზრდება ჩრდილში ბანანისა და ქოქოსის პალმებთან, რადგანაც კაკაო ვერ იტანს მზის სხივებს. მაიას ტომის მსგავსად, კაკაოს მარცვლებს აცტეკები ფულის მაგივრად იყენებდნენ.

კაკაოს ხის მარცვლები მექსიკიდან ევროპაში ესპანელების წყალობით მოხვდა. დიდი ხანია მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს ის ფაქტი, თუ ვინ ჩამოიტანა კაკაოს მარცვლები პირველად ევროპაში და წარუდგინა ესპანეთის მეფეს.

როგორც ცნობილია, პირველი ევროპელი, რომელმაც შოკოლადი გასინჯა, ქრისტეფორე კოლუმბი იყო. 1502 წელს კუნძულ ჰაიანას მოსახლეობამ მას ეს სარიტუალო სასმელი მიართვა. კოლუმბმა, სხვა ძვირფას განძთან ერთად, კაკაოს მარცვლები ევროპაში ჩაიტანა, თუმცა ამ პროდუქტით არავინ დაინტერესებულა და ის უმაღლე დაჩრდილა ახალი სამყაროს სხვა სიმდიდრეებმა.

მოგვიანებით ევროპაში კაკაოს გავრცელება ერნან კორტესის დამსახურებად შეიძლება ჩაითვალოს. 1526 წელს სწორედ მან ჩაუტანა ესპანეთის მეფეს კაკაოს მარცვლები. 1528 წლიდან ესპანეთში დაიწყო კაკაოს თესლის რეგულარული იმპორტი ცენტრალური ამერიკიდან, რასაც თავდაპირველად კორტესი ხელმძღვანელობდა.

1606 წელს იტალიელმა ანტონიო კარლემ ამერიკაში მოგზაურობიდან აცტეკთა შოკოლადის სასმელის საიდუმლო ფორმულა ჩამოიტანა და ამის შემდეგ შოკოლადი მთელ ევროპაში გავრცელდა.

ესპანელებმა შეცვალეს კაკაოს სასმელის რეცეპტი – დაამატეს დარიჩინი, მუსკატის კაკალი და შაქარი, ამოიღეს ცხარე წინაკა. ცხელი სასმელისგან მიღებული გემო თანამედროვეს ჰგავდა. ინდიელთა ცხარე სასმელი შეცვლილი რეცეპტით ითვლებოდა დიდგვაროვანთა გამორჩეულ დესერტად და შემდგომში ფართო მოხმარების პროდუქტად, რომლის წარმოება მთელ მსოფლიოში მრავალფეროვანი ასორტიმენტით ხდებოდა.

პირველი წიგნი შოკოლადის თაობაზე სახელწოდებით – „წიგნი, რომელშიც შოკოლადის შესახებ ყველაფერია“ მექსიკაში გამოიცა 1606 წელს.

ანა ავსტრიელმა, ესპანეთის მეფე ფილიპე III-ის შვილმა და ლუდოვიკო XIII-ის მეუღლემ, ხელი შეუწყო ევროპაში შოკოლადის გავრცელებას. მისი დამსახურებით შოკოლადი საფრანგეთის დიდგვაროვანთა საყვარელი სასმელი გახდა.

1659 წელს, საფრანგეთში, კონდიტერმა დავიდ შელუმ შოკოლადის პირველი ფაბრიკა გახსნა, შექმნა პირველი მკვრივი შოკოლადი და შოკოლადის შიგთავსის გამოყენებით სხვადასხვა სახის ნამცხვრის მომზადება დაიწყო.

ინგლისში 1657 წელს კაკაოს შემოტანის შემდეგ, ლონდონში, ბიშოფსგეითის ქუჩაზე – Bishopsgate street – პირველად გაიხსნა კაკაოს სახლები – The Cocoa Tree, White’s, **სადაც მომხმარებელს შოკოლადის სასმელს სთავაზობდნენ. თუმცა იმ პერიოდში ეს სასმელი ხელმისაწვდომი იყო მხოლოდ მდიდარი ადამიანებისთვის, რადგანაც 1 ფუნტი შოკოლადი 15 შილინგი ღირდა.**

1674 წელს გამოჩნდა რბილი შოკოლადი ბატონებისა და რულეტების სახით. ჯერ კიდევ XVII-XVIII საუკუნეებში ექიმები თავიანთ მდიდარ პაციენტებს უნიშნავდნენ შოკოლადს, როგორც ენერგის წყაროსა და გამაჯანსაღებელ საშუალებას.

1700 წელს ინგლისელებმა, პირველად, შოკოლადი რძის დანამატით გამოუშვეს. ის ბავშვებისთვის სასურველ სასმელად იქცა. **1728 წელს ბრიტანეთში, ქალაქ ბრისტოლში,**

კომპანიამ Fry & Sons მსოფლიოში პირველი მექანიზებული ქარხანა გახსნა, სადაც Chocolat Delicieux Manger ბრენდის სახელით პირველი შოკოლადის ფილა დაამზადეს. სწორედ იმ დროიდან დასაბამი მიეცა შოკოლადის ინტენსიურ წარმოებას. ინგლისში ის სულ უფრო პოპულარული ხდებოდა, ისხნებოდა შოკოლადის სახლები. 1820 წელს კომპანიამ Fry & Sons დაამზადა ლიქიორის, შოკოლადისა და კაკაო-კარაქის დანამატის შემცველი შოკოლადის ფილები.

ბრიტანული შოკოლადის ფილები, ბატონები, კანფეტები, ტორტები და სხვა პროდუქცია უმადლესი ხარისხისა და მრავალფეროვნების გამო დიდი პოპულარობით სარგებლობს მთელ მსოფლიოში.

1824 წელს ჯონ ქედბერიმ (John Cudbery) ბირმინგემში ყავისა და ჩაის მალაზია გახსნა, სადაც მომხმარებელს ცხელი კაკაოთი უმასპინძლებოდნენ. მანვე დაამზადა პირველმა შოკოლადის ფილა 1842 წელს. იმ დროიდან ქედბერი გახდა შოკოლადის ერთ-ერთი დიდი დინასტია მსოფლიოში.

მრეწველობის განვითარებასთან ერთად, შოკოლადი სულ უფრო მრავალფეროვანი და ხელმისაწვდომი ხდებოდა. 1867-75 წლებში შვეიცარიელმა ჰენრი ნესტლემ მიიღო რძის ფხვნილი, ხოლო მისმა თანამემამულე დანიელ პეტერმა დაამზადა შოკოლადი რძის ფხვნილის დანამატით. ახალი ტიპის მკვრივ რძიან შოკოლადს განსაკუთრებით სასიამოვნო და ნაზი გემო ჰქონდა, რომლის წარმოების შემდეგ ფირმა „ნესტლემ“ (Nestle) პოპულარობა მოიპოვა.

სიტყვები საინტერესო ფაქტებისა და პროცესების სამყაროა, სპეციფიკური ლექსიკური თვისებებითა და ორთოგრაფიით. ამასთან დაკავშირებით, ნიშანდობლივია აღინიშნოს სიტყვის ორთოგრაფიის პრობლემა, რომელიც ზოგჯერ შეიძლება ცოტა დამაბნეველი იყოს. რაც შეეხება ინგლისურ სიტყვას კაკაო, სპეციალისტების უმრავლესობა იყენებს “cacao”-ს, რომელიც დაკავშირებულია მცენარესთან ან მის მარცვლებთან, ხოლო ტერმინი “cocoa” ზოგადად ეხება კაკაოს ფხვნილს ანუ ნედლ კაკაოს – raw cacao, რომელიც მზადდება ცივი პრესინგით ნედლი კაკაოს მარცვლებისგან; კაკაოს ფხვნილი cocoa powder მზადდება მარცვლების მაღალ ტემპერატურაზე შეწვის შედეგად. საჭიროა აღინიშნოს ის, რომ კაკაოს ფხვნილი ბევრად მუქია, ვიდრე ნედლი კაკაოს ფხვნილი.

1828 წელს ჰოლანდიელი კონრად ვან ჰაუტენის ტექნოლოგიით მიიღეს თანამედროვე მაღალი ხარისხის მკვრივი შოკოლადი, რომელმაც რევოლუცია მოახდინა შოკოლადის წარმოებაში.

უხსოვარი დროიდან ადამიანები კანფეტებს მიირთმევდნენ, თუმცა ისინი ნაკლებად ჰგავდა თანამედროვე ტკბილეულს – შოკოლადს, კარამელს ან თუნდაც შაქარყინულს. ძველევგვიპტური კანფეტების შიდა გული ტკბილ ფინიკებს შეიცავდა. მაშინ ადამიანებისთვის შაქარი უცნობი იყო, ამიტომაც ტკბილეულს თაფლისა და ხილისგან ამზადებდნენ.

XVII საუკუნეში საფრანგეთში თანამედროვე კანფეტების მსგავსი უშოკოლადო საკონდიტრო ნაწარმი გამოჩნდა. სიტყვა „კანფეტი“ ი. ოჟეგოვისა და ნ. ი. შვედოვას განმარტებით ლექსიკონში ახსნილია შემდეგნაირად: „კანფეტი – ტკბილი საკონდიტრო ნაწარმი მცირე ნაჭრის ან ფილის სახით და ა.შ.“ (Ozhegov, Shvedova, 2013). სიტყვა „კანფეტი“ ევროპულ ენებში შემოვიდა იტალიურიდან – Confetto. მისი საწყისი ფორმაა ლათინური სიტყვა Confectus, რომელიც „დამზადებულს“ ნიშნავს. კანფეტს ამზადებენ შაქრის ფხვნილის სიროფის საფუძველზე, რომელსაც სხვადასხვა ტიპის საკვებ ნედლეულს ამატებენ.

1847 წელს ინგლისში ისწავლეს კაკაო-კარაქის გამოყენება კაკაოს ფხვნილთან და შაქართან ერთად. ამ ტკბილი ნარევის გამოყენებით დაიწყო შოკოლადის ფილებისა და

შოკოლადის კანფეტების დამზადება.

ლექსიკურ ერთეულთა წარმოშობის შესწავლა, მორფოლოგიური, სემანტიკური და ეტიმოლოგიური ანალიზი საინტერესო ინფორმაციას გვანვდის მათი სტრუქტურის შესახებ.

სიტყვა *candy* – კანფეტი – ინგლისურ ენაში შემოვიდა XIII საუკუნეში ძველი ფრანგულიდან **cucre candi** („კრისტალიზებული შაქარი“). თავის მხრივ, არაბული **qandi**, ნასესხები სპარსული სიტყვიდან *qand*, რომელიც ნიშნავს „შაქრის ლერწმის გამკვრივებულ ნატეხებს“, შესაძლოა შემოვიდა სანსკრიტიდან (Sanskrit - **sarkara khanda** – „შაქრის ნატეხი“). ბერძნული *saccharon* და ლათინური *succarum*, ასევე, მომდინარეობს სანსკრიტიდან. ამ სიტყვის მეორე ეტიმოლოგიური ვარიანტი შემდეგია: სანსკრიტის ენაზე **sharkara** „ქვიშას“ ან „ხრემს“ ნიშნავს. XVII საუკუნიდან *candy* გამოიყენებოდა როგორც არსებითი სახელი.

სიტყვა კანფეტი – *sweets* – ბრიტანული ინგლისურის ვარიანტია. მისი ძველი ინგლისური ვარიანტი – *swēte* – შემოვიდა პროტო-გერმანიკულიდან *swōtuz*, რომელიც სათავეს იღებს პროტო-ინდოევროპულიდან (სანსკრ. *svadus*).

KitKat პირველად ბრიტანეთში, იორკში, 1935 წელს გამოუშვა შოკოლადის კომპანიამ Rowntree. ერთ ფილაში გააერთიანეს შოკოლადის ოთხი პატარა ზომის ნაწარმი, რომელმაც ისეთი პოპულარობა მოიხვეჭა, რომ ეს ბრენდი ინგლისური ტრადიციული ჩაის სმის განუყოფელი ნაწილი გახდა. 1989 წელს შვეიცარულმა კონცერნმა Nestlé-მ შეისყიდა ინგლისური კომპანია და ახალმა მფლობელმა აქტიურად და წარმატებით დაიწყო ბაზარზე პროდუქციის გამოშვება.

შოკოლადი „სააღდგომო ბოცვერი“ – *chocolate Easter Bunny* – შეიქმნა გერმანიაში, სადაც სადღესასწაულოდ უამრავ შოკოლადის კურდღელსა და კვერცხს ამზადებენ. სააღდგომო კურდღლის სიმბოლიკას სხვადასხვა ახსნა აქვს. ერთ-ერთი ვერსიით, იგი კავშირშია გაზაფხულის ქალღმერთ *Eostre* -თან, რომლის ატრიბუტებსაც წარმოადგენს კვერცხი და კურდღელი. ისევე როგორც გერმანიაში, ინგლისშიც ეს ნუგბარი პოპულარული სააღდგომო ბოცვერი გახდა, რომელიც ინგლისელებისთვის ნაყოფიერების სიმბოლოდ ითვლება. შოკოლადის ან შაქრისგან დამზადებული სხვადასხვა ზომის სააღდგომო კვერცხები განსაკუთრებით პოპულარულია **ავსტრალიაშიც**.

სიტყვა *chocolate* ინგლისურ ენაში შემოვიდა ესპანურიდან, დაახლოებით, 1600 წელს. (The American Heritage Dictionary, 2009).

ნასესხები სიტყვები ყველა ენაში მოიპოვება. ცნობილია, რომ ეს კანონზომიერი მოვლენაა. სესხება განპირობებულია სხვადასხვა – პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული – კონტაქტით, რომლის დროსაც ხდება ახალი იდეების, ცნებების, პროდუქციის ურთიერთგაცვლა.

შოკოლადის წარმოებამ თანდათანობით შეაღწია სხვა ქვეყნებშიც. სიტყვა შოკოლადის – *chocolate* – მნიშვნელობა ყველა ენაში ერთი და იგივეა, მაგრამ, ბუნებრივია, რომ სხვადასხვა ენაში მისი ორთოგრაფიული ვარიანტი განსხვავებულია: სიტყვა შოკოლადის – *chocolate* – ორთოგრაფიული ვარიანტი ჩვენ მიერ წარმოდგენილ ენებში ასეთია: ფრანგული – *chocolat*, იტალიური – *cioccolata*, გერმანული – *Schokolade*, რუსული, უკრაინული, ბულგარული – *шоколад*, ბელორუსული – *шакалад*, პოლონური – *czekolada*, დანიური – *chokolade*, აფრიკანსული – *sjokolade*, ირლანდიური – *seacláid*, ისლანდიური – *súkkulaði*, *cioccolata*, ჩეხური – *čokoláda*, სლოვაკური – *cokolada*, ესპანური – *chocolate*, ფინური – *suklaa*, ნორვეგიული – *sjokolade*, ბასკური – *txokolatea*, ბერძნული – *σοκολάτα*, შვედური – *choklad*, რუმინული – *ciocolată*, უნგრული – *csokoládé*, სერბიული – *чokolада*, მაკედონიური – *чokolадо*, ლატვიური – *šokolāde*, ლიტვური – *šokoladas*, ესტონური – *sokolad*, თურქული – *çikolata*, იაპონური – *chokora*, ჰავაური – *kokoleka*, ინდონეზიური – *coklat*,

მალტური – čikkulata და ა. შ. ესპანურ, პორტუგალიურ და სუაჰილის ენებზე სიტყვა chocolate ინგლისური ორთოგრაფიის იდენტურია.

საკონდიტრო ნაწარმის სახელწოდებების უმრავლესობა სიტყვანარმოებით ასპექტში არსებითი სახელებია. რაც შეეხება სიტყვანარმოების ერთ-ერთ საშუალებას – კონვერსიას, მას „ხშირად უაფიქსო სიტყვანარმოებას უწოდებენ, რადგან ახალი სიტყვის წარმოებისას სიტყვის მორფოლოგიური სტრუქტურა უცვლელი რჩება, ხოლო ერთი მეტყველების ნაწილიდან მეორეში გადასვლისას, სიტყვის თავდაპირველი მნიშვნელობა განსხვავდება ან მეტ-ნაკლებად ასოციაციურად უკავშირდება კონვერსიით ნაწარმოები სიტყვის მნიშვნელობას, რომლის დროსაც სიტყვის მორფოლოგიური სტრუქტურა უცვლელია“ (Tevdoradze, 2016: 60).

კონვერსიის მაგალითად შეიძლება წარმოვადგინოთ ინგლისური სიტყვა chocolate - noun, რომელიც, ასევე, გამოიყენება ზმნის ფორმით - **chocolate** - verb (third-person singular simple present chocolates, present participle chocolating, simple past and past participle chocolated) და ზედსართავი სახელის ფორმით **chocolate** - adjective (comparative - more chocolate, superlative - most chocolate).

ოქსფორდის ინგლისური ენის ლექსიკონში – **Oxford English Dictionary** – სიტყვა **chocolate** გამოყენებულია ზმნის ფორმაში, რაც „შოკოლადის დაღვევას“ ნიშნავს.

Chocolatier noun – a person or company that makes or sells chocolate. Chocoholic noun – ALSO chocaholic – a person who loves chocolate and eats a lot of it.

სიტყვა ‘chocoholic’ პირველად გამოიყენეს 1961 წელს, როდესაც კალიფორნიის გაზეთის Pasadena Independent ერთ-ერთმა ჟურნალისტმა დასვა კითხვა: „ხომ არ უწოდებდით ადამიანს ჩოკოლიკს, ვისაც ძალიან უყვარს შოკოლადები?“ ასე თუ ისე, კომენტარი ჩათვალეს ხუმრობად, ტერმინი გახდა პოპულარული და დღემდე გამოიყენება. სიტყვა ‘chocoholic’ პირველად გამოჩნდა Merriam-Webster-ის ლექსიკონში 1968 წელს, რომელიც ითვლება სიტყვის კომპონენტების ‘chocolate’ და ‘alcoholic’-ის პორტმანტოდ (Merriam-Webster. Retrieved 14, April, 2013).

როგორც ზედსართავ სახელს, სიტყვა chocolate-ს აქვს ორი ვარიანტი: Chocolaty adj. - made of or like chocolate; also: having a rich chocolate flavor; Chocolatey-adj.-like chocolate in smell, taste or colour (comparative - chocolatier, superlative - chocolatiest).

რთული სიტყვა chocolate-boxy – „შოკოლადის კოლოფიანი“ – პირველად გამოიყენეს ზედსართავი სახელის ფორმით ვიქტორიანული ეპოქის შოკოლადის კოლოფებზე ასახული სტერეოტიპული რომანტიკული სურათების აღსაწერად; შემდგომში გაჩნდა ამ სიტყვის შემოკლებული ფორმა – chocolate-box, რაც ნიშნავს „რაიმეს აღწერას ჩვეულებრივი ან იდეალიზირებული ფორმით“.

კემბრიჯის ლექსიკონის მიხედვით, chocolate-box-ის დეფინიცია ასეთია: adj. used to refer to something that looks very attractive, but is traditional and boring (Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus © Cambridge University Press).

ფრაზა ‘chocolate soldier’ – „შოკოლადის ჯარისკაცი“ ან ‘chocolate cream soldier’ – „შოკოლადის კრემის ჯარისკაცი“ ჯორჯ ბერნარდ შოუმ გამოიყენა თავის იუმორისტულ პიესაში **Arms and the Man**, რომელიც ამაო, უაზრო ომს ეხება. გარკვეული დროის მანძილზე ეს ფრაზა გამოიყენებოდა შოკოლადის სახეობების სიტყბოს განსხვავების მიზნით.

რთული სიტყვების კონსტრუქციის მაგალითად, ასევე, წარმოვადგინოთ სიტყვას Chocolate cake (Noun + Noun – არსებითი სახელი + არსებითი სახელი) – ‘a cake made with chocolate in it’; Birthday cake - ‘a cake to be eaten as part of celebrating a birthday’; Coffee cake - ‘a cake made to be eaten along with coffee and the like’; Marble cake - ‘a cake that resembles marble’; Layer cake - ‘a cake formed in multiple layers’; Cupcake - ‘a little cake made in a cup’ და ა. შ. (Hatcher, 1960:

356-373).

სიტყვათა სემანტიკური მიმართებები სემანტიკურ ველში ერთიანდება ე. წ. ჰიპონიმის პრინციპით, რაც ნიშნავს ერთი სიმრავლის ჩართვას მეორეში. „ჰიპონიმი“ (hyponym) არის სპეციფიკური მნიშვნელობის მქონე სიტყვა, რომელიც ჩართულია უფრო ზოგადი სიტყვის „ჰიპერონიმის“ მნიშვნელობაში (hyperonym). მაგალითად: კაკაოს ხე - cacao tree, კაკლის ხე - walnut tree, ვაშლის ხე - apple tree, მუხა - oak და სხვ. არის ჰიპონიმები უფრო ზოგადი მნიშვნელობის სიტყვისა – ჰიპერონიმისა. მაგალითად: „მცენარე“ – ‘plant’, ან თუნდაც „ტკბილეული“ – ‘sweets’ არის ზოგადი ჰიპერონიმი ჰიპონიმების - შოკოლადი - chocolate, ტორტი - cake, ეკლერი - eclair, ჩურჩხელა - churchkhela, გოზინაყი - gozinaki და სხვ.

სიტყვა შოკოლადის – chocolate – ჰიპერონიმებია: brown beverage, brownness drink, food, solid food შოკოლადის ჰიპონიმებია: chocolate candy, bitter sweet, milk chocolate, bitter chocolate, chocolate liquor, semi-sweet chocolate, white chocolate, baking chocolate, cocoa butter, dark chocolate, cooking chocolate, cocoa powder, couverture.

ზოგიერთი ინგლისური შოკოლადის სახელწოდება ტოპონიმური წარმოშობისაა. ასე, მაგალითად, შოკოლადს ‘Devonshire Caramel’ უწოდეს ინგლისის ერთ-ერთი საგრაფოს, დევონშირის, პატივსაცემად.

რედუპლიკაციის პრობლემა თანამედროვე ლინგვისტიკაში აქტუალურია, ამასთან დაკავშირებით, ლინგვისტი გ. ბ. ანტრუშინა აღნიშნავს, რომ რედუპლიკაცია გამოიყენება სასაუბრო მეტყველებასა და სლენგებში, მაგალითად, walkie-talkie (“a portable radio”), riff-raff (“the worthless or disreputable element of society”), chichi (“sl. for chic as a chi-chi girl”) (Antrushina, 1999:118). რედუპლიკაციური ტერმინების მაგალითებად შეიძლება წარმოვადგინოთ შოკოლადის ბრენდები, როგორებიცაა – **Kit Kat**, **jim-jams**, **Tic Tac**, **Tim Tam** და ა. შ.

კომერციული ნომინაციები – პრაგმატონიმები – ლინგვისტური ერთეულებია, რომლებშიც შედის სასაქონლო ნიშნები, ბრენდები, სარეკლამო სახელები და ისინი ლინგვისტთა დიდ ინტერესს იწვევს. გამოვყავით შოკოლადის ტკბილეულის რამდენიმე ინგლისურენოვანი სახელი, რომელთა პრაგმატონიმების კატეგორიაში წარმოდგენილია საქონლის ბრენდების აღნიშვნები. ასე, მაგალითად: Cadbury – ქედბერი – საკონდიტრო წარმოების ბრიტანული კომპანიაა, რომლის ოფისი ლონდონშია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კომპანიის ისტორია დაიწყო 1824 წელს, იმ დროს, როცა ახალგაზრდა ინგლისელმა ჯონ ქედბერმა ბირმინგემში მალაზია გახსნა.

ბრენდის ნიშანი Mars უკავშირდება შოკოლადის ბატონების მწარმოებელ ფრენკ მარსს, რომელმაც დააარსა კომპანია Mars Incorporated. მოგვიანებით გამოჩნდა სნიკერსის – Snickers – ბატონები. სნიკერსი მარსების ოჯახის საყვარელი ცხენის სახელია.

შოკოლადის ნაწარმის სახელწოდება Tim Tam, ასევე, ცხენის სახელია, რომელმაც 1958 წელს, კენტუკის შტატში, ჩატარებული ერთ-ერთი რბოლის დროს გაიმარჯვა. ამ რბოლას ესწრებოდა კომპანიის დირექტორი რონ არნოტი. მან სწორედ ამ ცხენზე დადო ფსონი.

პრაგმატონიმ Kit Kat-ს დიდი ხნის ისტორია აქვს: XVIII საუკუნეში, ლონდონში კრისტოფერ კეტლინგის ტავერნაში მომხმარებლებს სთავაზობდნენ ცხვრის ღვეზელს - Kit-Cat-ს (Christopher Catling - შემოკლებულად Kit Kat). ამის შემდეგ, ეს სახელი გავრცელდა შოკოლადის ვაფლის ორცხობილებზე - KitKat. აქვე შექმნილი იყო პოპულარული პოლიტიკურ-ლიტერატურული Kit Kat-ის კლუბი - (Kit-Cat Club). (Wheatley, 2011:348) კლუბის წევრები იყვნენ იმ დროისთვის ცნობილი პროზაიკოსები, პოეტები, მხატვრები, დრამატურგები. კლუბმა არსებობა შეწყვიტა 1720 წელს (<http://www.brandreport.ru/snickers/>; <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/candy>).

ბუნებაში უთვალავი ფერი არსებობს. მრავალი ფერისა და შეფერილობის სახელი წარმოშობილია მცენარეებისა და ბუნებრივი წარმონაქმნებისგან. მაგალითად, cinnamon –

ღია-ყავისფერი, orange – ნარინჯისფერი, lime – ლიმონისფერი, melon – ნესვის ფერი, silver – ვერცხლის ფერი, chocolate – შოკოლადისფერი, amber – ყვითელი; თხევად ნივთიერებათა დასახელებები: coffee – ყავისფერი, cocoa – კაკაოს ფერი, honey – თაფლისფერი, milky – რძის ფერი, tea – ჩაის ფერი, wine – ღვინის ფერი და ა.შ.

როგორც ფერის აღმნიშვნელი ტერმინი – შოკოლადის ფერი – chocolate colour – A dark, reddish-brown colour/color, like that of chocolate შედის ყავის ფერის ერთ-ერთი შეფერილობის შემადგენლობაში. პირველად სიტყვა chocolate, როგორც ფერის აღმნიშვნელი ერთეული, ინგლისურ ენაში დარეგისტრირდა 1737 წელს (Maerz and Paul, 1930: 192).

საუკუნეების განმავლობაში კონდიტერები ქმნიდნენ შოკოლადის მრავალ სახეობას. ეს განპირობებული იყო როგორც კულტურებისა და ტრადიციების თავისებურებებით, ასევე ტექნოლოგიური მიღწევებით. როცა ახალ სამყაროში შოკოლადს ცხარე წინაკით აზავებდნენ, ევროპელი მწარმოებლები მას ვანილითა და შაქრით ამდიდრებდნენ.

ამჟამად კულინარიაში შოკოლადის მრავალი სახეობა და რეცეპტი არსებობს, რომლებიც სხვადასხვა გემოთი და თვისებებით გამოირჩევა.

შოკოლადის ყველაზე გავრცელებული კატეგორიაა:

Semisweet – ნახევრად ტკბილი – ამ ტიპის შოკოლადი, ჩვეულებრივ, 50-60% კაკაოს შეიცავს. მისი გემო უფრო მსუბუქია და იყენებენ ნამცხვრებში, მუსებში, კრემებში და ა. შ

Bittersweet – ტკბილ-მწარე – მუქი ფერის შოკოლადია, რომელიც შეიცავს 60-დან 72 %-მდე კაკაოს. ის ნაკლებად ტკბილია, უფრო მუქია, ვიდრე ნახევრად ტკბილი შოკოლადი. გამოიყენება დეკორაციებისთვის.

Milk chocolate – რძიანი შოკოლადი – კაკაოს შემცველობა შეადგენს 30-45%-ს და მზადდება უმაღლესი ხარისხის რძისგან. ის ძალზე რბილია და აქვს კარამელიზებული რძის გემო, იყენებენ მუსებისა და კრემების მოსამზადებლად.

White chocolate – თეთრი შოკოლადი – დამზადებულია კაკაოს კარაქის, შაქრის, რძის ფხვნილის, მარომატიზირებული ნივთიერების, ჩვეულებრივ, ვანილის კომბინაციით. ის ტკბილია და რძის გემო აქვს.

Unsweetened chocolate – დაუმტკბარი შოკოლადი – შეიცავს სუფთა, 100%-იან კაკაოს. დამზადებულია კაკაოს ლიქიორისგან და ძლიერი, მწარე გემო დაჰკრავს. მისი დაგემოვნება არც თუ ისე ადვილია. ის მცირე რაოდენობით გამოიყენება ტორტებში, მუსებსა და კრემებში.

Raw chocolate – ნედლი შოკოლადი – არის დაუმუშავებელი, მკვრივი და სხვადასხვა ინგრედიენტის ნაზავი.

Melted chocolate – თხევადი შოკოლადი – ის შეიძლება მომზადდეს როგორც შავი შოკოლადისგან, ასევე კაკაოს ფხვნილის, სითხის (რძე, წყალი) და შაქრის დანამატისგან. მომზადების წესებში მთავარი განმასხვავებელი ნიშანია მის თხევადი სახით გამოყენება.

Coloured chocolate – ფერადი შოკოლადების სამშობლოდ ბელგია ითვლება. მას კომპანია “Callebaut” ამზადებს. ფერადი შოკოლადის დისკები გამოიყენება როგორც ცალკე პროდუქტად, ასევე დეკორის სახით საკონდიტრო ნაწარმის მომზადებისას.

Cacao powder – კაკაოს ფხვნილი – მწარე შოკოლადი გასუფთავებულია კაკაოს ცხიმისაგან და წარმოებულია ფხვიერი ფორმის სახით. ის ფართოდ გამოიყენება კულინარიაში და ამარტივებს მომზადების პროცესს.

ფრაზეოლოგიური გამონათქვამები ნებისმიერი ენის ლექსიკური სისტემის განსაკუთრებული ნაწილია, ხალხის სიბრძნისა და კულტურის გამომხატველია.

„ფრაზეოლოგიზმები შეიძლება ეწოდოს ერთგვარ „მიკროტექსტებს“, რომლებიც აღიქვამს სხვადასხვა ინფორმაციას მიმდინარე მოვლენების შესახებ. ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს რეალობის ობიექტებს უწოდებენ“ (Kunin, 2000).

თითოეული ენის ფრაზეოლოგიური ფონდი უნიკალურია, რომელიც მეტწილად განსაზღვრავს ენის სპეციფიკასა და კოლორიტს. რაც შეეხება იდიომებს, ისინი წარმოადგენს ეროვნული კულტურის თავისებურ ნაწილს, რომელიც ასახავს ხალხთა მრავალსაუკუნოვან ისტორიას.

ინგლისური ენა მდიდარია იდიომებით. სიტყვა „შოკოლადთან“ დაკავშირებული იდიომები საინტერესო და პოპულარულია. ამჯერად მოვიყვანთ რამდენიმე მაგალითს:

‘It’s as good as a chocolate teapot’ – უსარგებლო რამე. განსაზღვრავს რაღაც ფუჭსა და უსარგებლოს, შოკოლადის ჩაიდანივით უსარგებლოს;

‘Life is like a box of chocolates’ - Something difficult or impossible to foretell or foresee – ცხოვრება არაპროგნოზირებადია;

‘Chocolate box’ - Something that seems unreal because it is so appealing or attractive – წარმოდგენილად მიმზიდველი, თითქმის არარეალური;

‘As much use as a chocolate fireguard’ – სრულიად უსარგებლო;

‘As queer as a chocolate orange’ – შოკოლადის ფორთოხალივით უცნაური.

ლექსიკური და სინტაქსური სტილისტური საშუალებები წარმოადგენს სარეკლამო სლოგანის მთავარ ელემენტებს. რეკლამის სტილს გააჩნია საკუთარი ლინგვისტური ნიშნები, რაც ხელს უწყობს სარეკლამო სტილის გამოყოფას ნებისმიერი ენის სტილის ზოგად სისტემაში.

რეკლამაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ზუსტ სინტაქსურ სტრუქტურას, რომელიც ხელს უწყობს ინფორმაციის სწრაფ აღქმას. ექსპრესიული სინტაქსი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, რადგან, პირველ რიგში, ამ სტრუქტურების წყალობით შესაძლებელია პრეზენტაციის გაძლიერება და, მეორეც, რეკლამის ტექსტის მკაფიოდ ჩამოყალიბება, რაც ხელსაყრელ გავლენას ახდენს მის აღქმაზე. ექსპრესიული სინტაქსი, ჩვეულებრივ, ეხება სტილისტურ (რიტორიკულ) ხერხებს (Dyer, 1995: 105).

სარეკლამო ტექსტებში ხშირად იყენებენ ენის სტილისტურ საშუალებებს, მაგალითად: მეტაფორას, მეტონიმიას, ირონიას, შედარებას, ანაფორას, ჰიპერბოლას, კალამბურს, ეპითეტს და ა. შ.

ანაფორის მაგალითს წარმოადგენს შოკოლადის ნაწარმის, Kit Kat-ის, სლოგანი: “Have a break, have a Kit Kat” – „შეისვენე, მიირთვი Kit Kat“. მისი ისტორია ასეთია: 1957 წლის მაისში დონალდ ჯილესის სააგენტოს მიერ შექმნილი პირველი სარეკლამო სლოგანი “Have Break. Have A Kit Kat” ერთი წლის შემდეგ გამოიყენეს ბრენდის პირველ სატელევიზიო რეკლამაში და მას მერე ის გახდა შოკოლადის ფილის კომპანიების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილი. Kit Kat-ის კიდევ ერთი სლოგანია “Give me a break! Give me a break! Break me off a piece of that Kit Kat bar!”

მოცემულ ვრცელ სარეკლამო ტექსტში “Thorntons new chocolates bars. Not everyone’s a fruit and nut case. Thorntons bring you a new selection of chunky chocolate bars. Milk chocolate. Dark chocolate. Autumn Nuts. Toffee. Winter Nut and Fruit. And Ginger. You’re spoilt for choice. So spoil yourself”, რომელიც გამოჩნდა 1911 წელს და დაკავშირებულია ცნობილი ბრიტანული კომპანიის Thorntons-ის შოკოლადის ფილების ახალ ხაზთან, გამოიყენება იდიომა “to be a nut case”, რაც ნიშნავს „შეშლილს ან უცნაურად მოქცევას“. რეკლამა გადმოსცემს იმას, რომ Thorntons სულაც არ არის შეშლილი, არამედ ბრძენია, რადგან მისი კონკურენტი Cadbury-ისგან განსახვავებით, ის არ ზღუდავს თავისი პროდუქციის რიგს ხილისა და კაკლის შოკოლადის ფილებით, შოკოლადის მწარმოებელი კომპანია სთავაზობს მრავალფეროვანი გემოს შეგრძნებებს. სიტყვათა თამაში ემყარება სიტყვა „თხილის“ ლიტერატურულ და იდიომატურ მნიშვნელობებს (Melikyan, 2013).

რაც შეეხება სარეკლამო ტექსტის სინტაქსურ კონსტრუქციებს, ტრანსფორმაციის

მაგალითს წარმოადგენს სარეკლამო სლოგანებში ერთი ან რამდენიმე სიტყვის შეცვლა. სიტყვის ჩანაცვლება უამრავ ანდაზაში ხდება, რომლებიც გამოყენებულია რეკლამაში.

'A Mars a day helps you work rest and play' (Mars). ანდაზის შეცვლა. 'an apple a day keeps the doctor away'; Break the ice! (Mints "Ice Breaker"). ანდაზის შეცვლა. „ყინულის გატეხვა / დნობა“ – 'break the ice'; (საქმის წანწევა) 'get things moving'.

შოკოლადის მწარმოებელ ბრენდს Cadbury მრავალი სარეკლამო სლოგანი ეკუთვნის: 'A finger of Fudge is just enough to give your kids a treat' (Cadbury's-ის სარეკლამო სლოგანი); 'A glass and a half in every half pound' (Cadbury's Dairy Milk Chocolate-ის სარეკლამო სლოგანი);

'And all because the lady loves Milk Tray' (Cadbury's Milk Tray-ის სარეკლამო სლოგანი).

ხშირად სარეკლამო სლოგანი მოკლეა, მაგრამ ლაკონიურ ფრაზებში ღრმა შინაარსია ჩადებული.

რძიანი შოკოლადის ბატონი Bounty-ის სარეკლამო სლოგანია 'A taste of paradise'.

'Absolutely pure' (Cadbury's სარეკლამო სლოგანი).

შოკოლადის შესახებ მრავალი ციტატა არსებობს, რომლებიც მსოფლიოში ცნობილ თუ ნაკლებად ცნობილ ადამიანებს ეკუთვნით. წარმოვადგენთ რამდენიმე მაგალითს:

'The divine drink, which builds up resistance and fights fatigue. A cup of this precious drink (cocoa) permits a man to walk for a whole day without food', – Montezuma, Aztec Emperor (c. 1480-1520);

'Biochemically, love is just like eating large amounts of chocolate', – John Milton The Devil's Advocate;

'What use are cartridges in battle? I always carry chocolate instead', – George Bernard Shaw; 'Let's face it, a nice creamy chocolate cake does a lot for a lot of people; it does for me', – Audrey Hepburn;

'What you see before you, my friend, is the result of a lifetime of chocolate,' – Katharine Hepburn;

'When we don't have the words chocolate can speak volumes', – Joan Bauer;

'Chocolate is the greatest gift to women ever created, next to the likes of Paul Newman and Gene Kelly. It's something that should be had on a daily basis', – Sandra Bullock;

'All you need is love. But a little chocolate now and then doesn't hurt', – Charles M. Schulz.

1994 წელს გამოვიდა ამერიკული ფილმი „ფორესტ გამფი“ (Forrest Gump). მთავარი გმირი, რომლის როლს ასრულებს ამერიკელი მსახიობი თომ ჰენქსი, ამბობს: "Mama always said life was like a box of chocolates. You never know what you're gonna get – Life is like a box of chocolates – Life is full of surprises; you never know what will happen next". ეს ცნობილი მეტაფორა, რომელსაც ემოციური დატვირთვა აქვს, პოპულარული გახდა, რადგან ცხოვრება ზოგჯერ, მართლაც, სიურპრიზებით სავსეა.

11 ივლისი **შოკოლადის საერთაშორისო დღეა** (World Chocolate Day), რომელიც ფრანგებმა 1995 წელს შემოიღეს.

2000 წელს შოკოლადის მუზეუმი გაიხსნა ბარსელონაში, რომლის კოლექცია წარმოადგენს შოკოლადისგან დამზადებულ ქალაქის არქიტექტურული ღირსშესანიშნაობების დაპატარავებულ ასლებს.

2007 წელს კომპანია Nestle -მ მეხიკოში გახსნა შოკოლადის მუზეუმი. კუბიკების ფორმის შოკოლადები მიმოფანტულია მწვანე ხალიჩებზე.

შვეიცარიული შოკოლადის მუზეუმი Alprose მდებარეობს პატარა ქალაქ კასლანოში. მუზეუმის დამთვალიერებლებს შეფ-მზარეულის დახმარებით სთავაზობენ შოკოლადების მომზადების შესაძლებლობას.

შოკოლადის ფრანგული მუზეუმი "Les secrets du chocolat" აწყობს შემეცნებით ექსკურსიებს, **დამთვალიერებლებს აცნობს რეცეპტებს. აქვე ხდება შოკოლადის**

პასტის, ლუდის და სხვა სახის ნაწარმის დაგემოვნება.

კიოლნის შოკოლადის მუზეუმში გამოფენილი ექსპონატები წარმოადგენს აცტეკების დროიდან მოყოლებული თანამედროვე ტექნოლოგიებით დამზადებულ შოკოლადის ნაწარმს.

ბრიუსელის შოკოლადის მუზეუმში არსებული დარბაზის სვეტები, ქანდაკებები, ავეჯი... შოკოლადისგან არის დამზადებული.

შოკოლადის მუზეუმში, ბრიუგეში (ბელგიაში), დაცულია კაკოსა და შოკოლადის წარმოების შესახებ მდიდარი ლიტერატურა, რომელიც ეყრდნობა ისტორიულ, გეოგრაფიულ და ბოტანიკურ მონაცემებს.

შოკოლადის მუზეუმი, ასევე, არის ბრიქსტონში, ლონდონის ერთ-ერთ ძველ რაიონში, რომელიც გაიხსნა 2013 წელს და იქ წარმოდგენილია კაკოს ისტორია. მუზეუმის დამთვალიერებლებს სთავაზობენ საკონდიტრო ნაწარმის ნიმუშებსა და შოკოლადის სუვენირებს. შოკოლადის მუზეუმები გახსნილია სხვა ქვეყნებშიც: აშშ-ში, კანადაში, რუსეთსა და სამხრეთ კორეაში.

ყოველწლიურად, 22-დან 26 ივლისამდე, Cadbury-ის კომპანია ახალი ზელანდიის ქალაქ დანიდინში, ტრადიციულად, აწყობს „შოკოლადის კარნავალს“. ამ პერიოდში ტურისტებისთვის ქალაქის ცენტრში და შოკოლადის ჩანჩქერზე ეწყობა ექსკურსიები. მათ, ასევე, აქვთ საშუალება დააგემოვნონ სხვადასხვა სახის შოკოლადი.

შოკოლადი ერთ-ერთი ის პროდუქტია, რომელიც განიცდის ტრანსფორმაციას. შოკოლადისგან ამზადებენ უცნაურ კერძებსაც, მაგალითად: წინილას შოკოლადის სოუსით, შოკოლადის პიცას და ა.შ.

შოკოლადის ტორტი „გინესი“ ერთი შეხედვით შეიცავს ერთმანეთთან შეუთავსებელ ინგრედიენტებს – შოკოლადსა და ლუდს, რომელიც ირლანდიელებმა შობისა და წმინდა პატრიკის დღესასწაულისთვის შექმნეს.

მსოფლიოში ყველაზე ძვირადღირებული შოკოლადი 9 489 აშშ დოლარი ღირს. ასეთი ძვირადღირებული შოკოლადის კანფეტი პორტუგალიაში, შოკოლადის გამოფენაზე დაცვის თანხლებით წარადგინეს. სააგენტო „როიტერის“ ინფორმაციით, შოკოლადი ზაფრანის ძაფებით, თეთრი ტრუფელით, მადაგასკარული ვანილითა და ოქროს ფანტელებით კონდიტერმა დანიელ გომეშმა შექმნა. შოკოლადის კანფეტს ბრილიანტის ფორმა აქვს და გარედან 23-კარატიანი ოქროთია დაფარული.

იტალიელმა შეფ-მზარეულმა ენზო ნერიმ, საქართველოში მოგზაურობის შემდეგ, ხინკალზე ექსპერიმენტის ჩატარება გადაწყვიტა და ტრადიციული კერძი, რომელიც, ძირითადად, ცომისა და ხორცისგან შედგება, შოკოლადითა და ყველით დაამზადა (Georgian Journal).

შოკოლადთან დაკავშირებით შეიძლება ნავანყდეთ უცნაურ ფაქტებსა და მოვლენებს, მაგალითად, ფილიპინების არქიპელაგზე მდებარე კუნძული ბოჰოლი ცნობილია უჩვეულო შოკოლადის მთებით, რომელიც თავისი ულამაზესი ბუნებით ნამდვილ ტროპიკულ სამოთხეს წარმოადგენს. ამ მთების უნიკალურობას ქმნის კონუსის ფორმის მქონე ათასზე მეტი გორაკი, განლაგებული 50 კვადრატულ კილომეტრზე, რომელთა ზედაპირი მწვანე ბალახითაა დაფარული; მაგრამ მშრალი სეზონის ბოლოს ბალახი ხმება და შოკოლადის ფერს იძენს, რის შედეგადაც გორაკები ტრიუფელის კანფეტებს ემსგავსება, ხოლო წვიმის შემდეგ რძიანი შოკოლადის ფერი შავი შოკოლადით იცვლება.

ქართული ეროვნული სამზარეულოს წარმოშობა განპირობებულია მთელი რიგი კულტურული და ისტორიული მიზეზებით. მის მრავალფეროვნებაზე არაერთი რამ თქმულა თუ დაწერილა. საუკუნეების განმავლობაში ქართულ კერძები ორიგინალურობითა და საუცხოო გემოთი გამოირჩეოდა, რასაც ხელს უწყობდა და უწყობს ქვეყნის ულამაზესი

ბუნება, უხვი მინერალური და ანკარა წყლები, ნაყოფიერ ნიადაგზე აღმოცენებული უნიკალური მცენარეები.

ქართული კერძების საოცარ გემოსა და მრავალფეროვნებაზე დიდმა რუსმა პოეტმა ალექსანდრე პუშკინმა საქართველოში მოგზაურობისას აღნიშნა: „ყველა ქართული კერძი არის პოემა“.

როცა საუბარია ქართულ სამზარეულოზე, უცხოელი ტურისტები ხშირად იხსენებენ: საცივს, მწვადს, ხინკალს, ხარჩოს, ხაჭაპურს, ჩურჩხელებს და ა. შ.

როგორც ცნობილია, ტრადიციული ქართული ტკბილეული ახალ წელს და შობაზე არის გოზინაყი (თაფლი, კაკალი) და ჩურჩხელა (ყურძნის წვენი, კაკალი).

ქართველებისთვის ერთ-ერთი გამორჩეული ნუგბარია ჩურჩხელა, რომელიც არა მარტო უგემრიელებს პროდუქტს, არამედ ხანგრძლივი ომებისა და მტერთა შემოსევების დროს ქართველი მეომრებისა და მოსახლეობისთვის აუცილებელი საკვები იყო.

ჩურჩხელას უძველესი დროიდან ამზადებენ. არქეოლოგიური გათხრებისას ნაპოვნია თიხის ფირფიტები ჩურჩხელის დამზადების სცენებით და თიხის სპეციალური ჭურჭელი, სადაც ქართველები ჩურჩხელას ინახავდნენ. ეს ნივთები თარიღდება ჩვენს წელთაღრიცხვამდე II საუკუნით.

სულხან-საბა ორბელიანი სიტყვა „ჩურჩხელას“ განმარტავს როგორც ასხმულ კაკალს. შვედ. ლაზური „ჩენჩელი“, რომელიც ხოფურში ხილის ან თევზის ასხმულზე ითქმის, ხოლო ჩხალურში თხილის, კაკლის და მისთ. ასხმულას ნიშნავს, ჩურჩხ- (ქართ.) და ჩენჩხ- (ლაზ.) ძირები ეტიმოლოგიურად უნდა აღნიშნავდეს ასხმას.

როგორც ცნობილია, ბადაგის, თათარას (ფელამუშის), ჩურჩხელების, ჩამიჩის დამზადებისთვის იყენებენ ქართული ვაზის ჯიშთა ფართო ასორტიმენტს, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში ხშირად ხმარობენ რქანიტელს.

დროთა განმავლობაში ქართულ ბაზარზე გამოჩნდა შოკოლადის ჩურჩხელები.

2011 წელს ბაღდათში დაფუძნდა „ჩირკოლადის“ საწარმო „ბიო 21“, სადაც ამზადებენ ჩირის შემდეგ სახეობებს: შავი ქლიავის, ხურმის, გარგარის, მინის თხილისა და ფინიკის ჩირკოლადს.

„ბარამბოს“ შოკოლადის ქარხნის პროდუქცია არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაცაა ცნობილი და გამოირჩევა თავისი მრავალფეროვანი ასორტიმენტით.

კაფე - შოკოლათერია არტიზანი - Chocolaterie Artisan შოკოლადის მოყვარულებს სთავაზობს უნიკალური რეცეპტით დამზადებულ, 100%-ით ნატურალურ ხელნაკეთი შოკოლადების ოცდაათზე მეტ სახეობას.

მაშასადამე, ტრადიციული ეროვნული საკვები არის ისტორიულად ჩამოყალიბებული, კომპლექსური სისტემა, რომელიც ყოველთვის დიდი პოპულარობით სარგებლობდა და დღემდე სარგებლობს. საქართველოს სხვადასხვა კუთხის კერძებისა და სასმელების სახელწოდებათა კომბინაციის შესაძლებლობა მათ საერთაშორისო ხასიათს უსვამს ხაზს.

ქართული და მსოფლიო ხალხთა ეროვნული სამზარეულო, კერძების მრავალფეროვნება და მდიდარი კულინარიული ტრადიციები ამა თუ იმ ქვეყნის კულტურისა და უძველესი ისტორიის მატარებელია, რომელიც ამ ხალხებს მსოფლიოში უნიკალურ, განსაკუთრებულ ხასიათსა და იმიჯს უქმნის.

ლიტერატურა

1. Antrushina G.B., Afanasyeva O.V., Morozova N.N. - Lexicology of the English language. English Lexicology Moscow Publishing house “Drofa” (In Russian).
2. Callebaut Barry. History of chocolates, 2008 (available at <http://www.barry-callebaut.com/1589>).

3. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus © Cambridge University Press.
4. Chikobava Arn. (2008) Introduction to Linguistics. TSU Publishing House. Tbilisi (In Georgian).
5. Color Sample of Chocolate: p. 39
6. Dillinger T.L.; Barriga, P.; Escarcega, S.; Jimenez, M.; Lowe, D.S.; Grivetti, L.E. Food of the Gods: Cure for humanity? A cultural history of the medicinal and ritual use of chocolate. *J. Nutr.* 2000, 130, 2057S-2072S.
7. Dyer G. ADVERTISING AS COMMUNICATION. - London. 2009. Routledge, London And New York.
8. Gamkrelidze T., Kiknadze Z., Shaduri I., Shengelia N. (2008) Theoretical Linguistics Course. TSU Publishing. Tbilisi (In Georgian).
9. Hatcher A. Granville (1960). An introduction to the analysis of English noun compounds. *Word* 16(3). 356-373.
10. Henry Benjamin Wheatley. London Past and Present: Its History, Associations, and Traditions. Cambridge University Press, 2011. p. 348.
11. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/candy>).
12. <http://www.brandreport.ru/snickers/>.
13. Kunin A.V. On the translation of English phraseologisms in the English-Russian phraseological dictionary : [Electronic resource]. URL: http://belpaese2000.narod.ru/Trad/kunin_fra.htm
14. Maerz and Paul A Dictionary of Color New York: 1930 McGraw-Hill, p. 192;
15. Melikyan A., Mikhailishina O. Word play in foreign outdoor advertising, Collection of materials of the III International Scientific and Practical Conference “Language and Law: Topical Problems of Interaction” 2013 (Rostov-on-Don, Russia)
16. Merriam-Webster. Retrieved 14 April 2013.
17. Ozhegov S. I., Shvedova N. Yu. (2013) Explanatory Dictionary of the Russian Language. Moscow: Ed. “Temp” (available at <http://www.brandreport.ru/snickers/.8.ШоколадТmТam>)
18. Tevdoradze N. (2016), Introduction to Linguistics, Tbilisi (In Georgian).
19. The American Heritage Dictionary. Archived from the original on 17 May 2008. Retrieved 9 May, 2009.

THE CONCEPT OF “CHOCOLATE” IN THE CONTEXT OF DIALOGUE BETWEEN ENGLISH AND GEORGIAN CULTURES

- Manana Shelia** PhD in Education, Associate Professor, Department of English Language, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61, Politkovskaya St.
E-mail: manan-7@mail.ru
- Maia Marghania** PhD in Philology, Associate Professor, Department of English Language, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61, Politkovskaya St.
E-mail: maiko_margania@mail.ru

Presented by the Institute of Foreign Languages at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Language is one of the most important social phenomena of mankind, reflecting the world peoples' history, culture, traditions and transmits values from generation to generation.

The national specific of culture is always reflected in the vocabulary simultaneously reflecting language and culture specifications. The influx of foreign words in any language vocabulary is a permanent process and continues until today.

The food is an important component and integral part of any culture which depends on many factors: human, socio-economic, historical conditions, natural and geographical environment.

Each nation has its own food names, some names may be native, some of them are borrowed from foreign languages vocabulary fund.

For many centuries France, Germany, Italy and Spain have made huge impact on British culture; England, Russia and other countries have greatly influenced on Georgian culture from which a lot of terms, recipes of cuisine and confectionery products have been borrowed.

National cuisine is one of the main signs of ethnic culture and viewpoint of ethnicity. Georgian national cuisine is unique, rich and diverse. A number of borrowed cuisine lexical units have been coined in the Georgian language as well as in the vocabulary of other languages.

This paper is dedicated to one of the thematic products of the confectionery product “chocolate”. The purpose of the study is the lexical-semantic analysis of the word “chocolate”, which has been considered in terms of descriptive, cognitive, etymological, word-formation aspects.

Chocolate depicts the culture and peculiarities of people in the antique past. In the paper it has been also discussed one of the Georgian national desserts - churchkhela, janjukha - so-called ‘Georgian Snickers’.

Keywords: *Culture, Cacao, Vocabulary, Dessert, Chocolate, Churchkhela, National Cuisine.*

ილია ჭავჭავაძე და სახელმწიფოებრივი აზროვნების საკითხები

ეკა ვარდოშვილი ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ქართული ლიტერატურის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0179, ჭავჭავაძის გამზ., 1.
E-mail: eka.vardoshvili@tsu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ო. ჭურღულიას სახელობის ქართული ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. საქართველო ისტორიულად ყოველთვის იყო ევროპული ორიენტაციის მატარებელი. ქართული სახელმწიფო მიმართული იყო ევროპულ ფასეულობებზე. ეს გამოიხატებოდა, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანული სარწმუნოების მიღებაში. სიახლოვე ქრისტიანულ სამყაროსთან განსაზღვრავდა მისი კულტურის ევროპულ ხასიათს.

XIX საუკუნეში ქართველი საზოგადოების წინაშე მწვავედ დადგა ნაციონალური საკითხი. სახელმწიფოებრიობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება, მსოფლიო გლობალურ პროცესებში ჩართვა უნდა მომხდარიყო რუსეთის გუბერნიად ქცეული ქვეყნის პირობებში.

ი. ჭავჭავაძემ გაითავისა, რომ გლობალიზაციის პროცესებსა და ქართულ ცნობიერებას შორის კავშირი არის მსოფლიო პრობლემების დონეზე ქართველი ერის გაყვანისა და ხსნის ერთადერთი გზა, ამიტომ ცდილობდა შეექმნა ეროვნული ნიშნის მატარებელი ზოგადსაკაცობრიო ტიპები. თავის შემოქმედებაში ეროვნულ დასოციალურ თანერთადილია ეხება ზნეობრივ საკითხებსაც, რადგან ზნეობრივი ერთიანობა განსაზღვრავს ეროვნულ მთლიანობას. ილიას შემოქმედებაში წარმართველია ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეა, რომელიც უკავშირდება კავკასიის თავისუფლებასა და ერთიანობას.

ერის წინამძღოლის სახე ჩანს ი. ჭავჭავაძის საპროგრამო ნაწარმოებში „მგზავრის წერილები“.

1883 წლის „შინაურ მიმოხილვაში“ ილია საზღვრავს, თუ რა განაპირობებს საზოგადოების პროგრესს: „რა არის მთელი პროგრესი საზოგადოებისა, თუ არა ის, რომ ადამიანის პიროვნება, ადამიანის სინიდისი, ყოფა-ცხოვრება, უსაბუთოდ, უსაფუძვლოდ არავისგან ხელშეხებული არ იყოს“ (ი. ჭავჭავაძე).

წერილში „ოსმალის საქართველო“ საუბრობს ქართველთა ტოლერანტული ბუნების, აღმსარებლობის თავისუფლების შესახებ. 1879 წლის „შინაურ მიმოხილვაში“ ეხება მთავრობისა და ხალხის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებს. წერილში „ცხოვრება და კანონი“ აღნიშნავს, რომ ადამიანთა უფლებებისა და მოვალეობების სწორად განსაზღვრა არის ქვეყნის წარმატების საწინდარი.

ილია ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი აზროვნება ეფუძნება დასავლურ ფასეულობებს, იგი მნიშვნელოვანი და აქტუალურია დღესაც.

საკვანძო სიტყვები: *ჭავჭავაძე, ქართული სახელმწიფო, ევროპული ორიენტაცია.*

საქართველო ისტორიულად ყოველთვის იყო ევროპული ორიენტაციის მატარებელი. ქართული სახელმწიფო მიმართული იყო ევროპულ ფასეულობებზე. ეს გამოიხატებოდა, უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანული სარწმუნოების მიღებაში. ქრისტიანული სარწმუნოება და სიახლოვე ქრისტიანულ სამყაროსთან განსაზღვრავდა მისი კულტურის ევროპულ ხასიათს.

XIX საუკუნეში ქართველი საზოგადოების წინაშე მწვავედ დადგა ნაციონალური საკითხი. სახელმწიფოებრიობისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება, მსოფლიო გლობალურ პროცესებში ჩართვა, უნდა მომხდარიყო რუსეთის გუბერნიად ქცეული ქვეყნის პირობებში.

ამიტომ, XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში პირველმა ი. ჭავჭავაძემ დასვა ერის წინამძღოლის არსებობის საკითხი. ერის წინამძღოლის სახე ჩანს ი. ჭავჭავაძის საპროგრამო ნაწარმოებში „მგზავრის წერილები“. რუსეთიდან საქართველოში დაბრუნებული ილია აყალიბებს თავის სამოქმედო პროგრამას XIX საუკუნის საქართველოში შექმნილ სოციალურ-პოლიტიკურ და ეროვნულ პრობლემათა ფონზე. „დავრდომილი აღვადგინო, უნუგემოს ნუგეში მოვფინო, მტირალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავუადგილო; იმ სიტყვით ვასმინო, რომ არის მრავალი ქვეყნები, ჩვენზედ უფრო უბედურად გაჩენილნი, მაგრამ უფრო ბედნიერად მცხოვრებნი; და ის თითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება ყოველს კაცში არა ჟოლავდეს, ერთ დიდ ცეცხლად შევავროვო ჩემის ქვეყნის გაციებულის გულის გასათბობლად“ (Chavchavadze, 1988: 14) ეს არის ილიას მიზანი. ყველაზე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც ასევე დასმულია „მგზავრის წერილებში“, არის ნაციონალური საკითხი, რომელზეც ილია მოხევე ლელთლუნისას ალაპარაკებს: „ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდეს, მით იყვის უკედ. ადრიდა ერი ერობდის, გული გულობდის, ვაჟაი ვაჟაბდის, ქალაი ქალაბდის“ (Chavchavadze, 1988: 30).

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში წარმართველია ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეა, რომელიც უკავშირდება კავკასიის თავისუფლებასა და ერთიანობას. კავკასიის თავისუფლების შესახებ ილია პირველად პოემა „აჩრდილში“ გვესაუბრება. ილია ოცნებობს, როგორც ქართველი, ასევე კავკასიელი ხალხების თავისუფლებაზე, მათ ბედნიერ მომავალზე, მათი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებაზე. პოემა 1859 წელს პეტერბურგშია დაწერილი, ბოლო რედაქცია კი 1872 წლით თარიღდება. 1871 წლით თარიღდება პოემის „ქართველის დედა“ ბოლო რედაქცია. „ისეთ საკითხთა განხილვისას, როგორებიცაა ეროვნული გმირის იდეალი, კავკასიის ერთიანობისა და თავისუფლების იდეა, პოემა „ქართველის დედა“ „აჩრდილის“ ლოგიკურ გაგრძელებად შეიძლება მივიჩნიოთ. პოემაში „ქართველის დედა“ ილია ოცნებობს ისეთ დროზე, როცა კასპიის ზღვიდან შავ ზღვამდე ხალხი აღდგება და აზვირთდება, ერთი საფიქრალი შეიპყრობს ყველას“ (Vardoshvili, 2014: 60). თავისი ქვეყნის ბედნიერ მომავალს ილია სამართლიანად უკავშირებს კავკასიის თავისუფლებისა და ერთიანობის იდეას.

ილიას ჩანაფიქრს პოემაში მომავლადვი დედის სიტყვებში ვკითხულობთ:

„ჩემი მამული, საქართველო, დღეს მიცოცხლდება!
ხალხი აზვირთდა, ხალხი აღსდგა, ხალხი მოქმედობს,
კასპიის ზღვიდამ შავ ზღვამდინა ერთს ფიქრსა ჰფიქრობს, –
და ეგ ფიქრია მთელი კავკასიის თავისუფლება!“ (Chavchavadze, 1951: 151).

სახელმწიფოებრივი აზროვნების თვალთახედვით, მნიშვნელოვანია ასევე ეროვნული გმირის ძიების საკითხიც ილიას შემოქმედებაში. ამ კუთხით საყურადღებოა როგორც „მგზავრის წერილები“, ასევე პოემა „აჩრდილი“, ილიას პოეტური ქმნილებები „ქართველის დედას“, „ნანა“, „ბაზალეთის ტბა“.

ილია ჭავჭავაძემ გაითავისა, რომ გლობალიზაციის პროცესებსა და ქართულ ცნობიერებას შორის კავშირი არის მსოფლიო პრობლემების დონეზე ქართველი ერის გაყვანისა და ხსნის ერთადერთი გზა. ამიტომ, ცდილობდა, შეექმნა ეროვნული ნიშნის მატარებელი ზოგადსაკაცობრიო ტიპები.

ამდენად, „ილია ჭავჭავაძე თავის შემოქმედებაში უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს

ქართველი ქალისა და ქართველი დედის სახეს. გავიხსენოთ „ოთარაანთ ქვრივი“, მოთხრობაში ილია ანვითარებს აზრს, რომ ოთარაანთ ქვრივი არის არა კონკრეტული, არამედ, განზოგადებული სახე ქართველი ქალისა“ (Vardoshvili, 2014:61).

სახელმწიფოებრიობის აღდგენის ერთ-ერთ უმთავრეს პირობად ილიას ასევე მიაჩნია სოციალური თანასწორობა. სოციალური უფსკრულის არ არსებობა, არა მხოლოდ საზოგადოების სხვადასხვა ფენის, არამედ ერთი სოციალური ფენის წარმომადგენლებს შორისაც.

თავის შემოქმედებაში ილია ასევე ეხება ზნეობრივ პრობლემებსაც, რადგან ზნეობრივი ერთიანობა ეროვნული მთლიანობის განმსაზღვრელია. მას სწამს ასევე ერის სულის არსებობა და მიაჩნია, რომ საზოგადოების არსებობის მთავარი მიზანი უნდა იყოს სულიერი თვითსრულყოფა. ერის სულის ილიასეული გაგება ეფუძნება ჰეგელის ნაშრომს სულის შესახებ „სულის ფენომენოლოგიას“, სადაც ჰეგელი აღნიშნავს, რომ „სული არის ზნეობრივი რაობა“ (Hegel, 1913:199).

ერის სულის არსებობის საკითხს ილია ასევე უკავშირებს ერის ისტორიულ მესხიერებას: „ისტორია იგი დიდებული ტაძარია, საცა უწირავს ერთიან სულსა ერისას და საცა აღუმართავს ერს თავის დიდებული და დიდ-ბუნებოვან კაცთა უწმინდესნი ხატნი და ზედ წარუწერია დიდთა საქმეთა მოთხრობა, ვითა საშვილიშვილო ანდერძი. ერი, რომელსაც ახსოვს ეგ თავისის ერთიანის სულის წირვა, ეგ თავის დიდ-ბუნებოვანნი კაცნი და დიდთა საქმეთა ამბავი, კეთდება, მხნევდება, ჰგულოვანდება და თავმოწონებულია ყველგან“ (Chavchavadze, 1955: 203).

აღსანიშნავია ისიც, რომ რელიგიის საკითხებისადმი ინტერესი ილია ჭავჭავაძის და ზოგადად, XIX საუკუნის ქართველ კლასიკოსთა შემოქმედებაში უკავშირდება ერის წინაშე მდგომ პრობლემებს. რეალისტები რელიგიურ საკითხებთან დაკავშირებით ხშირად ეხებიან წარსულს, რათა უკეთ გაიაზრონ ქვეყნის აწმყო და მომავალი.

სახელმწიფოებრივი აზროვნების თვალთახედვით განსაკუთრებით აქტუალურია ილიას ლიტერატურულ-კრიტიკული და პუბლიცისტური ნააზრევი. საზოგადოდ ცნობილია, რომ თავის წერილში „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვიდგან „შეშლილის“ თარგმანზედა ილია წერდა: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ ვეპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავსცემთ შთამომავლობას?“ (Chavchavadze, 1991: 30).

აქვე შეგვიძლია გავიხსენოთ გრ. ორბელიანის ლექსი „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“. ვფიქრობთ, ლექსში უმთავრესია გრ. ორბელიანის შემდეგი სიტყვები:

„შენი ივერი
აღსდგეს ძლიერი,
და დადგეს ერად სხვა ერთა შორის,
წმიდით საყდარით,
ენით მდიდარით,
სწავლისა შუქით განათებული“ (Orbeliani, 1989: 171).

„დადგომა ერად სხვა ერთა შორის“, ესაა საფუძველი, როგორც რომანტიკოსთა ასევე რეალისტთა სახელმწიფოებრივი აზროვნების.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ილიას სახელმწიფოებრივი აზროვნება ეფუძნება დასავლურ ფასეულობებს.

1883 წლის „შინაურ მიმოხილვაში“ ილია საზღვრავს, თუ რა განაპირობებს საზოგადოების პროგრესს. „რა არის მთელი პროგრესი საზოგადოებისა, თუ არა ის, რომ ადამიანის პიროვნება, ადამიანის სინიდისი, ყოფა-ცხოვრება, უსაბუთოდ, უსაფუძვლოდ

არვისგან ხელშეხებული არ იყოს. რაც გინდა სთქვით, როგორც გინდა მოიქეცი, ოღონდ ახალ-თაობის წმინდა სახელს ნუ მოჰფენთ უკადრის ქცევასა, უკადრის სიტყვასა, ახალი თაობა სხვა არის, სხვა ნუგეშია, სხვა იმედია“ (Chavchavadze, 1955: 253). აღნიშნულ წერილში ქვეყნის განვითარებაში ილია უდიდეს როლს ახალ თაობას ანიჭებს, რადგან სჯერა მისი გონიერებისა და პატიოსნების და მოუწოდებს ძველ თაობას, რომ იგი უნდა იყოს მაგალითის მიმცემი მომავალი თაობისათვის, არა მხოლოდ სიტყვით, არამედ საქმითაც. „ახალი თაობა გონიერებაა, ახალი თაობა პატიოსნებაა, ახალი თაობა ცოდნაა, მეცნიერებაა, ახალი თაობა საქმეა და არა ჩხავილი. ვისაც ყოველივე ეს ცოტად თუ ბევრად არა სჭირს, შორს მანძილს ვერ გაირბენს მარტო იმითი, რომ ბაღლები ატყუოს – ახალი თაობის კაცი ვარო“ (Chavchavadze, 1955a: 294).

ილია უდიდეს როლს ანიჭებს მომავალი თაობის განათლებას, „ჭემმარიტი განათლება განვითარებულ გონების და განურთვნის ზნე-ხასიათის ერთმანეთთან შეუღლებაა განუყრელად. თუ კაცს ან ერთი აკლია, ან მეორე, იგი განათლებული არ არის“ (Chavchavadze, 1955: 233).

ილიას სწამს, რომ განათლება ეხმარება ადამიანს მოვლენების სწორად აღქმასა და დანახვაში, „სულიერ თვალს“ უხელს მას, აძლევს სიყვარულისა და გამირობის დანახვის საშუალებას. „გამირობა, რა სახისაც უნდა იყოს, სულის ღონეა და არა ხორცისა, და ამიტომაც გამირობის სიყვარული მარტო სულითვე ღონიერს შეუძლიან. აქ ხორციელს თვალს ვერას გააჭრევიანებთ. სულიერი თვალი უნდა და ამ სულიერის თვალის ახილება მარტო ცოტად - თუ - ბევრად რიგიანს განათლებას შეუძლიან და სხვა არაფერს“ (Chavchavadze, 1953:132).

წერილში „ოსმალის საქართველო“ ილია საუბრობს ქართველთა ტოლერანტული ბუნების, საქართველოში აღმსარებლობის თავისუფლების შესახებ: „ქართველმა, თავისის სარწმუნოებისათვის ფვარცმულმა, იცის პატივი სხვის სარწმუნოებისაც. ამიტომაც ჩვენს ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვისა სარწმუნოების დაჩაგვრა და დევნა. სომეხნი, ებრაელები, თვით მაჰმადიანნიცა, ჩვენს შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ ვერაფერს ვერ წაგვაცუდრებენ. სხვა ქვეყანაში სარწმუნოებისათვის დევნილნი და ჩაგრულნი – აქ ჩვენში ჰპოულბდნენ მშვიდობის-მყოფელს სავანესა და სინიდისის თავისუფლებასა“ (Chavchavadze, 1955: 13).

1879 წლის „შინაურ მიმოხილვაში ილია ეხება მთავრობისა და ხალხის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებს, საზღვრავს, თუ რა განაპირობებს სახელმწიფოს ძალასა და ღონეს: „ღირსება და სიკეთე რომელიმე მთავრობისა, ხალხისაგან ცნობილი და აღიარებული, სთესავს ხალხში იმ სიყვარულის თესლს, რომელიც მეტად სანატრელი უნდა იყოს ცნობიერად მომართული და მიმართული სახელმწიფოსათვის; და მარტო ეს სიყვარულია სათავედ ყოველივე იმისა, რაც კი შეადგენს სახელმწიფოს ძალასა და ღონეს იმიტომ, რომ მარტო სიყვარულით აღფრთოვანებული ხალხია საიმედო ყოველს განსაცდელში, რაც-კი სახელმწიფოს ისტორიის გზაზედ შეემთხვევა ხოლმე. მარტო სიყვარულით გულგამთბარს ხალხს შეუძლიან სიცოცხლისა და ქონების განირვა სახელმწიფო კეთილდღეობისათვის“ (Chavchavadze, 1955a: 33).

წერილში „ცხოვრება და კანონი“ ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავს, რომ უფლებებისა და მოვალეობების სწორად განსაზღვრა არის ხალხის წარმატების საწინდარი: „უფლება და მოვალეობა, რომელნიც არინ პირველნი და უკანასკნელნი საგანნი ურთიერთშორის განწყობილებისა, დაიდგინება და განისაზღვრება მხოლოდ ხალხის კანონმდებლობის ძალითა და ნიჭით. რაც უნდა მდიდარი ქვეყანა იყოს ბუნებით, თუ იქ ჩემი და შენი, ესე იგი კაცთა უფლება და მოვალეობა, ძნელად გასარჩევია და არ არის საყოველთაოდ განსაზღვრული ცხადად და უცილოდ, იქ ხალხის წარმატება და კეთილდღეობა, თუ

ყოველდღე უკან არ იწევს, შეფერხებული ხომ არის და არის“ (Chavchavadze, 1956: 8).

აღსანიშნავია, რომ ყველა საკითხი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში უკავშირდება ერის წინაშე მდგომ პრობლემებს, მის აწმყოსა და მომავალს. ამიტომ, როგორც ერის წინამძღოლი წერილში „საზოგადოება შეუძლებელი მოსწავლეთა შემწეობისათვის“ იგი მოუწოდებს თანამემამულეებს: „გვეყო, ბატონებო, ჩვენის აწმყოსი და მომავლის ბედის სხვაზედ მიგდება. ჩვენის გაჭირვებისა, გულისტკივილის და წადილის პატრონნი ჩვენვე უნდა ვიყვნეთ. სხვა გზა არ არის, ჩვენის ცხოვრების შარა-გზა ჩვენვე უნდა გავიკაფოთ, ბედი და უბედობა ხელთ უნდა ვიგდოთ“ (Chavchavadze, 1955: 323).

ილია ჭავჭავაძის სახელწმიფოებრივი აზროვნება მნიშვნელოვანი და აქტუალურია დღესაც.

ლიტერატურა

1. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., V, Tbilisi, 1991 (in Georgian).
2. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., II, Tbilisi, 1988 (in Georgian).
3. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., IV, Tbilisi, 1955 (in Georgian).
4. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., V, Tbilisi, 1955a (in Georgian).
5. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., III, Tbilisi, 1953 (in Georgian).
6. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., VI, Tbilisi, 1956 (in Georgian).
7. Chavchavadze Ili. Collection in 20 Volumes. Vol., I, Tbilisi, 1951 (in Georgian).
8. Hegel Fr. The Phenomenology of Spirit, St. Petersburg, 1913 (in Russian).
9. Orbeliani Gr. The Evening of Farewell, Tbilisi, 1989(in Georgian).
10. Vardoshvili E., Poetic Coincidence. Book II, Tbilisi, 2014 (in Georgian).

ILIA CHAVCHAVADZE AND THE ISSUES OF STATE THINKING

Eka Vardoshvili PhD in Philology, Associate Professor, Educational-Scientific Institute of the History of Georgian Literature, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Tbilisi, 0128, Chavchavadze Ave., 1.
E-mail: eka.vardoshvili@tsu.ge

Presented by O. Churgulia Institute of Georgian Language and Literature at Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences

Abstract. Georgia has historically been regarded as a carrier of European orientation. The Georgian state was oriented towards European values. First of all, it has been expressed in converting to Christianity. Relation to Christian world determined the European character of its culture.

The national issue was an acute problem for the Georgian Society of XIX century. Preservation of state and national distinctive character, involvement into world global processes should have been executed considering the conditions of the country that became a province of Russia.

In the XIX century, Georgian society faced a national problem. The preservation of statehood and national identity, participation in world global processes should have occurred turning the country into a Russian province

I. Chavchavadze comprehended that a connection between globalization processes and Georgian consciousness was at the level of world problems, the only way of the Georgian nation's deliverance was

introduction of the Western political values into Georgian socio-political thought and consequently he tried to create universal types with national trait. In his works Ilia mentions moral issues together with national and social issues, for moral unity determines national unity. In Ilia's works, the idea of national independence is leading, which is related to freedom and unity of Caucasus.

The face of the nation's leader is evident in his programmatic work "The Traveller's Letters" considered by the Georgian historians as a mission statement of Chavchavadze's activity.

In the "Domestic Review" of 1883, Ilya determines what conditions society's progress: "What is the whole progress of society, if not that the personality of man, human conscience, way of life, should not be groundlessly violated by anybody" (I. Chavchavadze).

In the letter, "Ottoman Georgia" talks about the tolerant nature of Georgians, freedom of religion. The 1879 "Home Review" Ilia Chavchavadze touches upon the relationship between government and people. In the letter "Life and Law" he states that the correct definition of human rights and obligations is a guaranty for the success of the country.

Ilya Chavchavadze's state thinking is based on Western values; it is important and relevant today.

Keywords: *Chavchavadze, Georgian, state, European orientation.*

მხატვრული დრო და სივრცე გიორგი ლეონიძის მოთხრობებში

მაია ქარდავა ფილოლოგიის დოქტორი, შ. მესხიას ზუგდიდის სასწავლო სახელ-
მწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველო,
2100 ზუგდიდი, ჯანაშიას ქ. #14.
E-mail: kardava.maia@bk.ru

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ო. ქურდულიას სახელობის
ქართული ლიტერატურისა და ენის ინსტიტუტმა*

აბსტრაქტი. სივრცისა და დროის ურთიერთმიმართების პრობლემა დაკავშირებულია ცნობილ რუს ლიტერატურათმცოდნე მიხეილ ბახტინის სახელთან, რომელმაც პირველმა წამოჭრა ეს პრობლემა და დაამკვიდრა კიდევ ლიტერატურაში სივრცისა და დროის ურთიერთმიმართების აღმნიშვნელი ტერმინი – ქრონოტოპი. კონცეფცია ქრონოტოპის შესახებ ბახტინმა ჩამოაყალიბა ნაშრომებში „დროისა და ქრონოტოპის ფორმები რომანში“, „სიტყვა რომანში“, „სასაუბრო ფანრები და სხვა გვიანდელი ესეები“. ბახტინი ქრონოტოპის ცნებით დიაქრონულ თვალსაზრისს განამტკიცებს, ხოლო ბახტინისეული ქრონოტოპი ერთგვარი საზომია იმისა, თუ კონკრეტულ დროს, კონკრეტული ეპოქისა და ფანრის პირობებში, როგორ ხდება ისტორიული დრო – სივრცისა და რეალური დრო-სივრცის სინთეზი, მათთან პერსონაჟების შერწყმის პროცესი. ბახტინის აზრით, ქრონოტოპის შემაღენელი ელემენტების (დროის და სივრცის) დომინანტურობას განსაზღვრავს ფანრის თავისებურება, მაგრამ დრო და სივრცე მაინც ერთ კონკრეტულ მთლიანობას შეადგენენ და ერთი მეორის გარეშე არ მოიაზრებიან. დრო-სივრცესა და მათში განთავსებულ ადამიანთა შორის დამოკიდებულება, ბახტინის აზრით, იცვლება ტექსტის ისტორიული და ლიტერატურული გარემოცვის მიხედვით.

ბახტინის კონცეფციის თანახმად, ქრონოტოპი სამი ძირითადი მიმართულებით ფუნქციონირებს. ეს მიმართულებებია:

1. ტექსტის დონეზე ისტორიის წარმოჩენა;
2. ტექსტის დონეზე ფანრის რეალიზება;
3. პერსონაჟთა ინდივიდუალური დრო – სივრცული ველის ასახვა;

თითოეული მიმართულება მუდმივად ცვალებადია თავისი კომპონენტებითურთ და ინვესს ცვალებადი ქრონოტოპული მოდელების ჩამოყალიბებას, რის ჩვენებასაც შევეცადეთ გიორგი ლეონიძის რამდენიმე მოთხრობაში.

საკვანძო სიტყვები: ბახტინი, ქრონოტოპი, დრო, სივრცე, გიორგი ლეონიძე, „ნატვრის ხე“.

გიორგი ლეონიძემ სამართლიანად დაიმკვიდრა ღირსეული ადგილი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, როგორც განუმეორებელი შემოქმედებითი კოლორიტისა და ხმის ადამიანმა, რომელმაც არცთუ ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე, ღირსეულად მოიხადა სამშობლოს წინაშე ადამიანური ვალი. მისი მოთხრობები საინტერესოა არა მარტო თემატური თვალსაზრისით, არამედ არქიტექტონური თვალსაზრისითაც, რაც უნდა განვიხილოთ „ნატვრის ხის“ რამდენიმე მოთხრობის მაგალითზე.

„მხატვრულ-ლიტერატურულ ქრონოტოპში ხდება სივრცული და დროული ელემენტების გაერთიანება ერთ კონკრეტულ მთლიანობაში. დრო მჭიდროვდება, მკვრივდება, სივრცე – ინტენსიფიცირდება, ერთვება დროის, სიტუაციის, ისტორიის მოძრაობაში.

დროის თვისებები იხსნება სივრცეში, სივრცე კი გაიაზრება, განიზომება დროით. ...ქრონოტოპი განსაზღვრავს ლიტერატურული ნაწარმოების მხატვრულ მდგრადობას რეალურ სივრცესთან მიმართებაში“ (Bakhtin, 1932: 21).

მხატვრული დრო და სივრცე არქიტექტონური ელემენტებია, ქრონოტოპი, კი როგორც მხატვრული კატეგორია, განსაზღვრავს ავტორის, პერსონაჟებისა და სიტუაციების მოძრაობას ნაწარმოებში, რაც, თავის მხრივ, ქმნის ნაწარმოების არქიტექტონურ წყობას.

„ნატურის ხეში“ მოქმედება იწყება გარეკახეთის ერთ პატარა სოფელში, როგორც ავტორი გადმოგვცემს, ერთ „შუქელვარე დილას“, ე. ი. ფაბულური დრო ჯერ-ჯერობით დილას მოიცავს, დილას, რომელსაც ახსენებს მწერალი. ფაბულურ სივრცეს კი შეადგენენ პატარა სოფელი, ივრის სანაპიროები და მწერლის მოგონებები, რომლებიც ქმნიან სამკუთხედს, რომელშიც ლოკალიზებულია ვინრო და ამავე დროს, მრავალფეროვანი სამყარო.

„ნატურის ხის“ ავტორის პერსონიფიცირებული სახე, არის ეგრეთ წოდებული „დაფიქრებული გმირი“, რომელიც იხსენებს გარემოს, აზროვნებს, მსჯელობს. აფასებს იმ სივრცეს, რომელშიც იმყოფება თვითონ პერსონაჟებთან ერთად. მას არც სურს ამ ლოკალიზებული სივრცის გარღვევა (Bibiluri, 1988: 127-128).

ლეონიდის გმირები მოქმედებენ და გადაადგილდებიან ამ ჩაკეტილ სივრცეში, მაგრამ ეს მშობლიური სივრცეა, რომელიც არ თრგუნავს მათ. მხატვრული სივრცის პარალელურად ხორცს იხსამს მხატვრული დრო. ფაბულური დრო არ ჩერდება ერთ ადგილზე და ცვალებადია. მის გვერდით კი თავს იჩენს სიუჟეტური დრო, რომელიც გრძელდება რამდენიმე წელიწადი და მოიცავს ყრმობის დროინდელ მოგონებებს:

„ივრის თვალსამოთხე ნაპირები, ალაგ ქვიშრობებში გამონაყური ფშებით, სველი ღვინჭრობებით, ხასხასა მდელთით. ოო, ჩემი ყრმობის ემბაზი, ჩემი პირველი პოეტური საასპარეზო“ (Leonidze, 1980: 34).

მოგონებთა დრო და სივრცე რეალურ-მხატვრულია. ფიქრი ყალიბდება პერსონაჟის ცნობიერებაში და მიმდინარეობს მის გონებაში. ფიქრი არის ერთგვარი წინამავალი პროცესი, რომელიც გვაგრძნობინებს პერსონაჟთა შემდგომი შემეცნებით-ეთიკური გარდაქმნების მოახლოებას, მის მიმართულებას, ფასეულობას და მნიშვნელობას. მოგონება, ფიქრი არ არის მონყვეტილი რეალურ, ფაბულურ დრო-სივრცეს და ფორმირდება მხოლოდ რეალურ მხატვრულ დრო-სივრცეში. უფრო ზუსტად, ეს არის მხატვრული დრო-სივრცე მხატვრულ დრო-სივრცეში, მიკროსამყარო მიკროსამყაროში, რომელთა შორისაც არსებობს უაღრესად მჭიდრო და ძლიერი კავშირი, რომელიც უზრუნველყოფს ნაწარმოების ცალკეულ ეპიზოდთა ურთიერთკავშირს.

ეს მოგონება, ფიქრი, ერთი ხელის დაკვრით წყდება და მკითხველის თვალწინ წარმოდგება გარკვეულ დროსა და სივრცეში მოქმედი პერსონაჟი. ამ შემთხვევაში, ლარიბ-ლატაკი ელიოზი, მოთხრობიდან „ნატურის ხე“, რომლის სამოქმედო სივრცე მშობლიური სოფლის სანახებს არ სცილდება. ფაბულური დრო „ნატურის ხეში“ ცვალებადია.

ელიოზი არ ემორჩილება არავითარ საზღვრებს, მიჯნებსა და ჩარჩოებს. ის თავის ოცნებებში შინაგანად ფლობს სივრცეს და გაიაზრება ირეალურ-მხატვრული ანუ ფიქრის დრო, რომელიც თავს იჩენს გაშლილი სივრცის წიაღში. მეოცნებე ელიოზი აღმოჩნდება თავისუფალი სივრცისა და ირეალურ-მხატვრული დროის ცენტრში, რაც განაპირობებს მისი შინაგანი, სულიერი კათარზისის გარდაუვალობას. ხოლო მოძრაობის და უძრაობის, ნათელისა და ბნელის უზოგადესი კატეგორიების დეფინიცია, ცხადად გამოკვეთავს გმირის შინაგან, ფსიქოლოგიურ-ემოციურ და აზრობრივ ზრდას, რომელიც პირდპირპროპორციულია დრო-სივრცული თავისუფლების ზრდისა.

მოთხრობაში „ჩვენი ქერამი“, განსაზღვრულია გარკვეული ადგილის, ივრის

სანაპიროების კატეგორია, მას უკავშირდება მშენებარე რკინიგზის ქრონოტოპი, რომელიც წარმოადგენს „შემთხვევითი“ შეხვედრების ადგილს და სადაც ერთ დრო-სივრცულ ნერტილში იკვეთება უცნობი ადამიანების სრულიად განსხვავებული დრო-სივრცული გზები – სოფლის მოსახლეობის, ჩარჩების და რკინიგზის მუშების სახით.

მოთხრობაში „თაღრია“, სრულიად განსხვავებულია თაღრიას მიმართება მშობლიურ სივრცესთან, ცხოვრებაზე ხელჩაქნეული თაღრია, თითქოსდა შერწყმია სივრცეს, რომელშიც არსებობს, სიღარიბისაგან გაოგნებულს და დაქანცულს, არც შეუძლია და არც სურს თავი დააღწიოს იმ ლოკალიზებულ, ვინრო სამყაროს, რომელშიც ცხოვრობს.

ის ხედავს სინამდვილეს, მაგრამ არ სურს თვალი გაუსწოროს მას და მის ცნობიერებაში იქმნება უაღრესად საინტერესო და უცნაური სინთეზი. ერთმანეთს ერწყმის ორი კატეგორია: არსებული ვინრო, რეალური სივრცე და არსებული დრო და წარმოსახვითი სივრცე და დრო. სწორედ ასეთი დრო-სივრცული ამპლიტუდა იწვევს იმ დიდ ტკივილსა და განცდას, რომელიც ტანჯავს თაღრიას. მშობლიური სივრცე მისთვის წარმოადგენს იმ კონკრეტულ ისტორიულ-გეოგრაფიულ დრო-სივრცეს, რომელიც ითხოვს მისგან რადიკალურ მოქმედებას, რეალურ საქმეს, მაგრამ ამის გაკეთება თაღრიას არ ძალუძს და არც სურს.

„თავი დამანებე დედაკაცო! რას იღერლები ძალღივითა!

– ავდგე თორემ გამართული გუთანი არ მიცდიდეს, შებმული ურემი, ცხვრის ფარა, ნახირი შორაქანზე არ მაყვდეს გასარეკი და ცხენის ჯოგი, ღორის კოლტი მოსავლედა!“ (Leonidze, 1980: 45).

სამაგიეროდ ოცნებებში იყო თავისუფალი თაღრია, ეს სივრცე მისთვის ლაღი, ნათელი და სასურველია, სადაც ის რეალურად ფლობს იმას, რაც წარმოუდგენია და ამიტომაც არ სურს ამ ლოკალური დრო-სივრციდან გამოსვლა და ირეალური დროიდან რეალურ დროში დაბრუნება, რომელიც მისთვის ესოდენ დამთრგუნველია.

მსგავსი დრო-სივრცული ამპლიტუდაა მოთხრობაში „ფუფალა“. მის მთავარ გმირს ყველასგან მივიწყებულ, სიცოცხლეგამწარებულ ფუფალას გადაჭრით არ სურს სიმართლეს თვალეში შეხედოს. ის რეალურ დროს ირეალურს ამჯობინებს. იდეალში ერთმანეთს ერწყმის ორი კატეგორია – არსებული არასასურველი, მაგრამ მშობლიური დრო და უკვე გარდასული, მაგრამ სანატრელი დრო.

„რამდენს ვუყვარდი... რამდენი სისხლი მოიღვარა ჩემთვის! დამფრთხალი ჭივჭავივითა ვარ! ეჭე, შიოლა ...სადა ხარ? შენ გაგყვა ჩემი ქალობა და სიღამაზე. მოთქვამდა ფუფალა, თუმცა არავის ახსოვდა შიოლა და არც არავინ იცოდა, მართლა ცხოვრობდა ერთ დროს სოფელში თუ არა“ (Leonidze, 1980: 67).

უშუალოდ გზიდან იწყება გიორგი ლეონიძის მოთხრობა „ორი შემოხედვა“, ფაბულური დრო იმთავითვე განსაზღვრულია: ზაფხული, შესაბამისია სივრცეც, გვალვისაგან და-სისხლული ლოჭინის ხევი, მონანკარე, მოჩხრიალე წყალი, ჩარხიანი წისქვილი...

დროებითია უძრაობა, რომელიც აქტიური მოქმედებით უნდა შეიცვალოს.

აქ ყურადღებას იპყრობს ორი სიტყვა: – „უცებ“ და „გზაზე“.

სიტყვა „უცებ“ არ შემოდის ნაწარმოებში, როგორც ლექსიკური ერთეული. მის გამოჩენას თან ახლავს გარკვეული ემოციური ალიანსის შექმნა, რომელიც რადიკალურად განსხვავდება ნაწარმოების დასაწყისში აღწერილი ემოციური ვითარებისგან. „უცებ“ წყვეტს ნაწარმოების მშვიდ მდინარებას და ახდენს დრო-სივრცული პარამეტრების მაქსიმალურ დაძაბვას.

„და უცებ გზაზე გამოსულმა გნოლა ხარმა შემომხედა ისეთი თვალეებით, რომ კინაღამ იქვე არ გავიყინე. დღესაც მახსოვს გნოლას სამდურავიანი თვალეები, გნოლას თვალის ღრუბელი“ (Leonidze, 1980: 88).

ცნობისმოყვარე ყმანვილი დაუახლოვდება მენისქვილე რაჭდენას, რომლისთვისაც თითქოს გამთლიანებულია რეალური და ირეალური დრო. ამასობაში დრო მიედინება, მზე ჩადის, გზაზე ბინდი ჩამონვება, ახლოვდება ღამე, იცვლება დრო.

ფაბულური დრო გვაუწყებს, რომ მოქმედება ხდება ზაფხულში, შემოდგომის პირზე, შუადღისას, ღამით... და შემდეგ მთლიანად იკარგება მხატვრულ დროში. მხატვრული დრო, დამძიმებული რაჭდენას შინაგანი მონოლოგებით ან მძაფრი განცდებითა და ტკივილებით, ბადებს ჩაკეტილი სივრცის ასოციაციას. რაჭდენა განუწყვეტლივ მოძრაობს ამ სივრცეში, ეძებს გამოსავალს, მაგრამ სივრცე ლოკალურია, ერთგანყოფილებიანი, მოსახდენის მოლოდინით დატვირთული და რაჭდენას სულის ბორცვა და ტკივილი ვერაფერს ცვლის. მან წააგო საქმე, უარაფროდ გამოეთხოვა წისქვილს, რომელიც მისთვის ცალკე სამყარო იყო.

მოსახდენი მოხდა, ის თითქოს მარტოდმარტო დარჩა სოფელში ისედაც მარტოსული. ჩახუთული სივრცე თითქოსდა გაიშალა და გათავისუფლდა, მაგრამ ეს თავისუფლება უფრო შემადრწუნებელი აღმოჩნდა რაჭდენასთვის, ვიდრე სასურველი.

ავტორის რაჭდენასთან ბოლო შეხვედრა და მისი შემოხედვა თავისებური აღსარებაა, ტკივილია. ამ ეპიზოდს თან ახლავს სპეციფიკური დრო-სივრცული პლანის შექმნა, თუ მოგონების დროდ ჩვენ მივიჩნევთ ირეალურ-მხატვრულ დროს, შეხვედრის დრო რეალურ-მხატვრულია, მაგრამ არასტაბილური. მოქმედება შეიძლება მომხდარიყო დღით, ნაშუადღევს, საღამოს. იგი ფიქსირდება გარდასული დროის მონაკვეთში, დრო ზოგადად წარსულია.

დრო-სივრცული ქრონოტოპი არა თუ მექანიკურად მიჰყვება ნაწარმოების მდინარებას, არამედ ვითარდება უაღრესად საინტერესოდ და სწორედ ეს ლავირება განსაზღვრავს ნაწარმოების შინაარსს, მისი მთავარი სათქმელის, მისი ძირითადი მიმართულების გამოკვეთას. ნოველის დრო-სივრცული ქრონოტოპი აყალიბების მის სიუჟეტურ ქარგას და ავლენს იმ შემეცნებით-ეთიკურ ფასეულობათა ერთიანობას, რომელიც განსაზღვრავს ნაწარმოების ერთიან არქიტექტონურ წყობას.

მოთხრობა „ჩირიკისა და ჩიკოტელას „არქიტექტონულ წყობაში იკვეთება შემდეგი დრო-სივრცული პლანი – რეალური და ყოფითი.

რეალური დრო-სივრცე ფიქსირდება ნაწარმოების დასაწყისსა და ბოლოში და კონცენტრირებულია ავტორის გარემოში. ყოფითი და რეალური დრო-სივრცული პლან-სტები უაღრესად მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს და არა მხოლოდ უკავშირდება, არამედ განსაზღვრავს ერთიმეორეს.

ჩირიკისა და ჩიკოტელას კარ-მიდამოს აღწერას ორმაგი ფუნქცია აქვს დაკისრებული: თვალსაჩინო და აღწერითი, აღწერის თვალსაჩინოება გულისხმობს იმ სივრცული გარემოს ზუსტად გადმოცემას, რომელშიც ცხოვრობენ ისინი. აღწერის მიზანს კი წარმოადგენს ჩირიკისა და ჩიკოტელას პიროვნული თვისებების მინიშნება და რამდენადმე მათი გამოკვეთაც. ამ პერსონაჟების სულიერი, ფსიქოლოგიური და აზრობრივი გაქანება გარკვეულ ანალოგიას ამჟღავნებს სივრცესთან, რომელსაც აღწერს ავტორი, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მხატვრული სივრცე განსაზღვრავს პერსონაჟთა ხასიათს, რომლის დაკონკრეტება მიმდინარეობს ეტაპობრივად, თანდათანობით.

„ჩირიკი და ჩიკოტელა სიღარიბის გამო სხვის მამა-პაპურ კოშკში შეხიზნულიყვნენ. ჩიკოტელა, ჩირიკის მაღლა ცხოვრობდა კოშკში, ჩირიკი ქვემოში“ (Leonidze, 1980: 134).

სივრცე იკვრება, ერთი მხრივ, სხვისი დანგრეული კოშკი და, მეორე მხრივ, ღარიბი გლეხები, რომელთა სულიერი ღირსებების ჩამოთვლა აშკარად შეესაბამება მათ გარეგნობას.

„ჩირიკი მშრომელი იყო, თავაზიანი, მოხერხებული, სრული, სავსე კაცი იყო, შავი

ულვაშებით. ჩიკოტელა ქოსა იყო, ტანად გრძელი, ანონწილი, ცრიატი, უსალმო, ყომრალი, ცადალრუბლული კაცი იყო. თითქოს ქვეყნის ტვირთი მისთვის აუკიდნიათო, ავდრიან დღეს უგავდა თავ-პირი მუდამ უკმაყოფილოს...” (Leonidze, 1980: 134).

ჩირიკი მშრომელია, ჩიკოტელსაგან განსხვავებით ის ცდილობს შექმნას განსაკუთრებული, შეძლებისდაგვარად კომფორტული გარემო. მუშაობს, ცხოვრობს რეალურ, არსებულ დროში. ჩიკოტელა კი რეალურ დროზე მეტად გარდასულ დროზე ფიქრობს, სოფლის სალაყბოზე აზღაპრებს თავისი ოჯახის წარსულს.

ნაწარმოებში არსებული ყველა კონფლიქტი, რომელსაც ჩირიკისა და ჩიკოტელას ურთიერთობაში აქვს ადგილი, იმ წინააღმდეგობის შედეგია, რომელიც იქმნება ჩირიკის რეალურ დრო-სივრცესა და ჩიკოტელას ირეალური დრო-სივრცის დაპირისპირების პროცესში.

მხატვრული ნაწარმოების კვლევა მისი არქიტექტონიკის თვალსაზრისით, გულისხმობს ესთეტიკური ობიექტის შინაგანი სტრუქტურის კვლევას, რაც დაკავშირებულია ნაწარმოების შემეცნებით-ეთიკურ ფასეულობათა გამთლიანების პროცესთან. არქიტექტონური ფორმა ყალიბდება ნაწარმოების მსვლელობის წიაღში და მის ორიგინალურობას, დამოუკიდებლობას და ესთეტიკურ ინდივიდუალიზმს განსაზღვრავს. ყოველივე ეს კი წარმოადგენს ამა თუ იმ ნაწარმოების დრო-სივრცულ ქრონოტოპს, ეს პროცესი უაღრესად საინტერესოა „ნატვრის ხეში“, რისი თვალსაჩინოებისთვის ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიც იძლევა ზოგად სურათს.

ლიტერატურა

1. Leonidze G. “Natvris xe”: motxrobedi. Tbilisi, 1980.
2. Bibiluri T. “Natvris xe”, journali “Mnatobi”, 1988. #3. Gv. 127-128.
3. Bakhtin M. Problemi poetiki Dostoevskogo. Moskva, 1932.

ARTISTIC TIME AND SPACE IN THE STORIES OF GIORGI LEONIDZE

Maia Qardava

PhD in Philology, Associate Professor, Sh. Meskhia Zugdidi State Teaching University, Georgia, Zugdidi, 2100, 14 Janashia St.,
E-mail: E-mail: kardava.maia@bk.ru

Presented by O. Churgulia Institute of Georgian Language and Literature at Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences

Abstract. The study of a work at art in terms of its architectonic involves the survey of the internal structure of an aesthetic object, which is related to the process of consolidating the cognitive-ethical values of the work. The architectonic structure in the entrails of the production process and defines its originality, emancipation and aesthetic individualism. All this is a time-space chronotype of this or that work. This process is extremely interesting and diverse in Giorgi Leonidze’s “The Tree of Desire”, for which the above examples give a general picture.

Keywords: Bakhtin, Chronotop, Time, Space, Giorgi Leonidze, the Wishing Tree.

დავით ნოღელის ერთი წერილი თეატრზე

ლალი ჭითანავა ფილოლოგიის დოქტორი, შ. მესხიას სახელობის ზუგდიდის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო, 2100, ზუგდიდი, ჯანაშიას ქ. #14; ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის მეცნიერ-მუშაკი.
E-mail:lali.chitanava@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ო. ჭურღულიას სახელობის ქართული ლიტერატურისა და ენის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი: დავით გიორგის ძე დადიანი, ნოღელის ფსევდონიმით მოღვაწე მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, კიდევ ერთი ღირსეული წარმომადგენელი დადიანთა საგვარეულოს ლიტერატურული დინასტიისა (გიორგი დადიანი, დიდი ნიკო დადიანი, ავტორი „ქართველთა ცხოვრებისა“, კონია დადიანი და ა. შ.), შემოქმედი, რომელმაც თავისი მოკრძალებული სიტყვა თქვა ლიტერატურულ საზოგადოებაში. ის ავტორია პოემების, ლექსების, პიესების, წერილების, თუმცა დიდი ნაწილი თავისი შემოქმედებისა თვითონვე გაანადგურა. მიუხედავად ამისა, გადარჩენილი ნაწილი შემოქმედებისა ღირსეულად პასუხობს იმ პერიოდის ლიტერატურულ მოთხოვნებს. დავით ნოღელს არ დარჩენია არც ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი თუ მოვლენა, რომელზედაც თავისი აზრი არ გამოეხატოს, ეს ეხება საზოგადოებრივ თუ კულტურულ სფეროს. ის წლების განმავლობაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ქუთაისში და ჩართული იყო იქაურ საზოგადოებრივ საქმიანობაში. მისი დიდი ინტერესის სფეროს წარმოადგენდა თეატრი. აღსანიშნავია 1875 წელს „დროებაში“ გამოქვეყნებული წერილი, გიორგი ერისთავის „მაიკოსა“ და რუსულიდან ნათარგმნი კომედია „ახირებული უბედურის“ ქუთაისში დადგმის თაობაზე (დროება, 1875, №117: 3). თავის წერილში პოეტი მადლობას უხდის მონინავე ინტელიგენციას და საზოგადოებას თანაგრძნობისა და დახმარებისათვის. ასევე აღნიშნავს მსახიობთა თავდადებასა და პროფესიონალიზმს.

საკვანძო სიტყვები: დავით ნოღელი, დადიანთა ლიტერატურული დინასტია, პიესა „მაიკო“, ქუთაისის თეატრი.

უდიდესი ტრადიცია კულტუროსნობისა, რომელიც დადიანთა საგვარეულოში სუფევდა, ერთი თაობიდან მეორეში გადადიოდა და ღრმა კვალს ტოვებდა. დიდი მოღვაწე იყო სამეგრელოს მთავრის კაცია II ძმა გიორგი დადიანი, რომელიც სამთავროს განმგებლობაში მნიშვნელოვან ადგილს იმკვიდრებდა, სახელგანთქმული რუხის ბრძოლის მონაწილე, უზადო მეომარი, რომელიც ბესარიონ გაბაშვილის პოემის პირველი ოდის ადრესატია. აი, რას ამბობს პოეტი:

„შური შემჭამს გიორგისი, ძმისა დადიანის ძისი;
თუმცა - ვკადრებ - ტანად მქისი, საქმით, ღმერთი, შესატყვისი,
მარდი, სწრაფი, მკვრელი ხმლისი, გამკვეთიცა აღმასისი,
და სახით ამო, საწადისი და სახელით მხედრობს ისი“ (ბესიკი, 1921: 35).

რაც შეეხება მის ვაჟს ნიკო დადიანს, საზოგადოებაში მიღებული, დაფასებული და საყვარელი ადამიანი იყო, რომელსაც ხალხმა „დიდი ნიკო“ უწოდა, ის ბრწყინვალედ აგრძელებდა მამის ღირსეულ გზას. იყო სამეგრელოს მთავრის მრჩეველი, დიპლომატი,

სამთავრო კარის გონება და სინდისი, რომელსაც წლების განმავლობაში ანგარიშს უწევდნენ. ის ასევე იყო მწერალი და ისტორიკოსი, ავტორი „ქართველთა ცხოვრებისა“, „დასტურლამალისა“. პიროვნება, რომელსაც მთელი ერი ეთაყვანებოდა. მას გვერდს უმშვენებდა ვაჟი გიორგი, რომელიც თავისი პრინციპული ხასიათისა და სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულის გამო ვერავის პატიობდა იოლი გზით სიარულს. თავის ძმებთან ერთად მუდმივ ოპოზიციაში ედგა სამეგრელოს მთავარს დავით დადიანს, ეს უკანასკნელი რუსეთის გზას გაჰყურებდა და დიდი რიდი და მოწინებდა, შიშიც კი ჰქონდა გიორგი დადიანისა, რომელსაც ახლო ურთიერთობა აკავშირებდა გამოჩენილ საზოგადო მოღვაწეებთან, კერძოდ დიმიტრი ყიფიანთან.

სწორედ ასეთი წინაპრებით დამშვენებულ დავით გიორგის ძე დადიანს, ნოლელის ფსევდონიმით მოღვაწე შემოქმედს, არ ჰქონდა უფლება თავისი სიტყვა არ ეთქვა და ღირსეულად არ შეეხედა მომავლი თაობისათვის. საზოგადოებრივი საქმეებით დატვირთულ პოეტს (მუშაობდა სახელმწიფო პალატაში, ბანკში და სხვა ორგანიზაციებში), თან სდევდა ფიქრი ქართველი ხალხის მძიმე მდგომარეობაზე და ყოველთვის მათი ინტერესების დამცველად გამოდიოდა. ამის დასტურია ისიც, რომ მას გლეხებში არც ერთი მომდურავი არ ჰყოლია. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობაც ხალხს ემსახურებოდა, მათ ღირსებებს იცავდა.

ნოლელის შემოქმედება მრავალფეროვნებით ხასიათდება. მოიცავს ეპოსს, ლირიკას, დრამას, წერილებს, რომელთაც თავიდან ბოლომდე გასდევს ხაზი ღრმა პატრიოტიზმისა, იგი ყველგან და ყოველთვის გამოდიოდა როგორც თავისი ქვეყნის ინტერესების მედგარი დამცველი, გულწრფელი იყო თავისი მამულის სიყვარულში, ამიტომაც ასე სათუთად, ასეთი რუდუნებით ელოლიაგებოდა წარსული ცხოვრების ფურცლებს, იმ მატთანებს, რომლებშიც ქართველთა სახელოვანი ისტორია იყო აღნუსხული. მის მიერ წარმოდგენილ ეპიკურ ტილოში ნათლად ჩანს ქვეყნის გმირული წარსული. ქართველ ვაჟკაცთა შემართება, ერთიანი სული და სამშობლოს მტერთან შეუპოვრობა. „რუხის ომი“ და „ასპინძის ომი“ ქართველ სახელოვან მეომართა მძლეობა-მძლე მამაცობის, უსაზღვრო პატრიოტიზმის ღაღადისა. „მხნეთა მეფეთა ხსენება ერს მუდამ აკმაყოფილებს, მამა-პაპათა ნაქნარნი - შვილებთ დაგვაძმობილებს“, – ამბობს ნოლელი და მოუწოდებს ერს, რომ ღირსეულად გაგრძელონ წინაპართა საგმირო საქმეები, რადგან მათი გადავიწყება ღაღატის ტოლფასია და სამშობლოს გადაგვარებას უქადის. სამშობლოს ბედი ნოლელის შემოქმედების მთავარი მომენტია, რაც არ უნდა განსაცდელი ელოდეს ხალხს, ის მხოლოდ ღირსეული გზით უნდა აგრძელებდეს სიარულს. თუ ღირსებას და მამაცობას, ერისდმი უსაზღვრო სიყვარულს ესისხლხორცება რწმენის სიმტკიცე, გამარჯვების ლელოს ყოველთვის გაიტან – ეს არის პოეტის შემოქმედების კრედო. დავით ნოლელის ლირიკა ორგანულად აგრძელებს მის მიერ ეპიკურ ნაწარმოებებში ფორმულირებულ ეროვნულ იდეალებს, მაგრამ აქ უკვე პოეტი სევდიანია, რაც სამშობლოს ბედკრული ცხოვრებით იყო გამოწვეული. „სათნო სამშობლოს“ ცარიზმის რუსეთის კოლონიურ მეტროპოლიდ გადაქცევა ემუქრებოდა და მართლაც, ერთადერთი დარდი, რომელიც ნოლელმა საფლავში ჩაიტანა, იყო საქართველოს მძიმე მდგომარეობა.

რომანტიკოსებივით ნოლელიც „წარსული დიდებით იქცევს“ თავს, რადგან ანმყო მას ვერ ანუგეშებს, მომავალი კი არც თუ ღამაზად გამოიყურება. მისი ქულბაქი, ნოლა, ტვიშის კლდე, მარტვილი, ძველი ზუგდიდი, წარსულის უდიდესი მემკვიდრეები არიან, თუმცა ისტორიამ დიდი ხანია მათი დიდების ფურცლები დაკეცა, მაგრამ პოეტს სჯერა, რომ ისტორიის შორეული ლანდები ისევ იქნება ერის სიჯნსალის საწინდარი, ამიტომაც აღიარა მან, რომ მომავალი ხალხის ხელშიაო. ნათლად გამოხატა თავისი უდიადესი სურვილი, „დღეს თუ კარგი მსურს, ხვალ უკეთესი ... მხოლოდ მსურს და მსურს სულ უკეთესი“ –

და მას აქვს იმედი მომავლისა, რადგან სწამს ერის სიყვარულისა, ეს სიყვარული კი გულწრფელია და როგორც პროფესორი აკაკი განერელია აღნიშნავდა, ვინც ილიას, აკაკის, ვაჟას პოეზიაზე აღზრდილა, იმას არ შეუძლია თავისი ლხინი და ჭირ-ვარამი გამოთიშოს მშობლიური ერის სვე-ბედს. სანამ ქართული ცის „გუნდი და გუნდი ვარსკვლავთა“ წინ მიუძღვის პოეტს ეს მოტივი მუდმივად რჩება მის შემოქმედებაში, ერთია ოღონდ: არავინ არ უნდა გადაამლაშოს სამშობლოსადმი სიყვარულში (Gatsserelia, 1988: 183-184).

ასეც იყო, დავით ნოღელი როგორც თავისი ცხოვრების გზაზე, ისე შემოქმედებაშიც დიდი მოკრძალებით ხასიათდება, რაც სამშობლოსადმი სიყვარულშიც ნათლად გამოვლინდა.

დავით ნოღელს არ დარჩენია არც ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი თუ მოვლენა, რომელზედაც თავისი აზრი არ გამოეხატოს, ეს ეხება, კერძოდ, საზოგადოებრივ თუ კულტურულ სფეროს. ის წლების განმავლობაში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა ქუთაისში და ჩართული იყო იქაურ საზოგადოებრივ საქმიანობაში. მისი დიდი ინტერესის სფეროს წარმოადგენდა თეატრი. აღსანიშნავია 1875 წელს „დროებაში“ გამოქვეყნებული წერილი, გიორგი ერისთავის „მაიკოს“ და რუსულიდან ნათარგმნი კომედია „ახირებული უბედურის“ ქუთაისში დადგმის თაობაზე (დროება, 1875, №117: 3). თავის წერილში პოეტი მადლობას უხდის მოწინავე ინტელიგენციას და საზოგადოებას თანაგრძნობისა და დახმარებისათვის. ასევე აღნიშნავს მსახიობთა თავდადებას. „... მოთამაშებმა, საზოგადოდ ყველამ, – ამბობს ნოღელი, კარგად შეასრულეს თავიანთი როლები და განსაკუთრებით ა. მრევლოვის ქალმა, რომელიც მაიკოს როლს თამაშობდა. იმან მშვენივრად წარმოადგინა ის სცენები, სადაც მაიკო შემლილი გამოდის მოტაცების შემდეგ. გარდა ამისა, კარგად ითამაშეს ვასილივის ქალმა და უ. აბაშიძემ.

„ახირებული უბედურის“ წარმოდგენაც კარგად წავიდა... ვისაც ჩვენი საზოგადოებისა და ხალხისათვის გული ეწვის, ვისაც ჰსურს, რომ ჩვენმა ხალხმა თვალი გამოახილოს, მიაქციოს ყურადღება საინტერესო კითხვებს და გრძნობებს, რომელნიც ყოველი პატიოსანი კაცის სულს უნდა აღლევებდეს, იმას დარწმუნებული ვარ, გაუხარდება ის გარემოება, რომ აქაურ სცენაზე წარმოდგენები კარგად მიდიან... წარმოდგენით ბევრი კარგი გრძნობა და კარგი ჰაზრი შეიძლება კაცმა გაატაროს საზოგადოებაში. თუ რომ სცენაზე კარგი პიესები იქნებიან წარმოდგენილნი და კარგად წარმოდგენილნი, მაშინ ამ გარემოებას დიდი მოქმედება ექნება საზოგადოების – გონებითს და ზნეობითს მდგომარეობაზე. ამ მხრით თეატრი რამოდენიმედ შკოლის მაგიერობას გაგვიწევს. ამისთანა მნიშვნელობა ჰქონდა ყოველთვის თეატრს და აქვს კიდევ...“ (დროება, 1875, №117: 3).

თეატრთან მისი ასეთი სიახლოვე განაპირობა, ერთის მხრივ, იმ საზოგადოებაში ტრიალმა, რომელიც ქუთაისის თეატრალური ცხოვრებით ცხოვრობდა და, მეორე მხრივ, მისმა ლიტერატურულმა მოღვაწეობამ და ასევე დრამატურგიით დაინტერესებამ. უფრო მეტიც, ნოღელი ავტორია პიესებისა, უსათაურო დრამა ცხრა მოქმედებად და „იროდი ანტიპა“ – ტრაგედია ექვს მოქმედებად. ორივე ნაწარმოები დაცულია დადიანების სასახლის ხელნაწერთა ფონდში (DSIAM/L.A. 1641). ჩანს, ავტორს მანამდეც უწერია პიესები, მაგრამ ისინი ალბათ, იმ განადგურებულ ნაწერებში მოჰყვა, რომელიც სიცოცხლის ბოლოს თვითონვე მოსპო. ასევე საინტერესოა ისიც, რომ ნაწარმოების გამართვის დრამატული ხერხი, ე.ი. დიალოგური ფორმა, მას ხშირად აქვს გამოყენებული თავის პოემებშიც.

ამდენად, დავით დადიანი, თავისი მოკრძალებული შემოქმედებით გვთავაზობს საოცრად გულწრფელ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას, რითაც ქართული ლიტერატურული კულტურის განვითარებაში, უდაოდ, ყურადსაღებ მიმართულებას ქმნის.

ლიტერატურა:

1. Besiki, Tkhzulebata sruli krebuli, Tfflis, 1921.
2. Dadiani Palace Manuscript Fund (DSIAM/L.A. 1641).
3. Droeba, X, №117, 1875
4. Gatsrelia, A., Narkvevebi, Portretebi, Leqstmcodneoba. Tbilisi, 1988 (in Georgian).

DAVID NOGHELI'S LETTER ON THEATRE

Lali Chitanava PhD in Philology, Sh. Meskhia Zugdidi State Teaching University, Dadiani Palaces History and Architectural Museum.

Presented by O. Churgulia Institute of Georgian Language and Literature at Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences

Abstract: David, a son of Giorgi Dadiani writer and public figure working under the pseudonym of Nogeli, is another worthy representative of the literary dynasty of the Dadiani family (Giorgi Dadiani, Great Niko Dadiani, the author of “the life of the Georgians”, Kotsia Dadiani, etc.). He said his estimable word in the literary community. He is the author of poems, plays and letters, though much of his creativity was destroyed by himself. However, the surviving part of his literary heritage adequately responds to the literary demands of that period. David Nogeli expressed his opinion about important facts and events, in particular, the facts of the public and cultural spheres, he lived and worked in Kutaisi for many years. He was involved in public activities here. The field of his great interest was a theatre. It is worth noting the letter which was published in “Droeba” in 1875 about the staging of Giorgi Eristavi “maiko” and Russian comedy “whimsical unhappy” in Kutaisi. (Droeba 1875, X, #117, p.3). The poet thanks the advanced intelligentsia and the public for their compassion and help. He also notes the actors' dedication.

Keywords: *David Nogheli, Dadiani Literary Dynasty, Play “Maiko”, Kutaisi Theater.*

ჯვრისწერა მარანში და მეგრული ფოლკლორი

ნანა აბულაძე ფილოლოგიის დოქტორი, ზუგდიდის დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმი, ზუგდიდი, მ. კოსტავას ქ. 116, საქართველო.
E-mail: abuladze777@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ო. ქურლულიას სახელობის ქართული ენისა და ლიტერატურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. პირველი დიდი ცერემონია, რომლითაც იწყებოდა ქორწილი, იყო ჯვრისწერა. წარმართობიდან მომდინარე უამრავი რიტუალი გარკვეული დოზით შეერწყა ქრისტიანობას, რომელმაც ძველთაძველი წეს-ჩვეულებების ბოლომდე აღმოფხვრა ვერ შეძლო. ქორწინებას, რომლის უნიშვნელოვანეს რიტუალს ჯვრისწერა წარმოადგენს, მეგრელები დიდი გულმოდგინებით ეკიდებოდნენ. არსებობდა იმ წეს-ჩვეულებათა მთელი კომპლექსი, რომელიც ჯვრისწერას უძღოდა წინ. ჯვრისწერა, გვირგვინის კურთხევა წყვილთა თანაცხოვრების უნიშვნელოვანესი ეტაპია.

იქ, სადაც ეკლესია არ იყო ან ძალიან შორს იყო, ნეფე-დედოფალს ჯვარს მარანში გადასწერდნენ, იქ, სადაც სალოცავი ქვევრები ჰქონდათ ჩაფლული. ვაზი და მარანი მეტად მნიშვნელოვანია ქართველთათვის. მარანს საპატიო ადგილი ეკავა და უკავია ადამიანთა ყოფა-ცხოვრებაში, რასაც ნათელყოფს როგორც ფოლკლორული მასალა, ასევე ეთნოგრაფიული ყოფა. ვაზი, ღვინო და მარანი ქართველთა ცნობიერებაში ერთ მთლიანობად მოიაზრება.

ჯვრისწერა სამეგრელოში, ლოკალურთან ერთად, ზოგადქართული ნიშნითაც ხასიათდება, რადგანაც ცერემონიალები ერთიანი ქრისტიანული მოძღვრების კარნახითაა ნასაზრდოები. ქრისტიანობამ მთლიანად ვერ შეძლო მოსახლეობიდან ძველთაძველი წეს-ჩვეულებების ამოშანთვა. დღევანდელი მონაცემებით, ქრისტიანულმა ნაკადმა ერისკაცთა შორის იმძლავრა. წარმართობიდან მომდინარე წეს-ჩვეულებები დაკნინებისკენ მიდის. ეს არის დასტური ქრისტიანული მოძღვრების სიდიადისა.

საკვანძო სიტყვები: *ჯვრისწერა, მარანი, ღვინო, ნეფე-პატარძალი, მეჯვარე.*

პირველი დიდი ცერემონია, რომლითაც იწყებოდა ქორწილი, იყო ჯვრისწერა. წარმართობიდან მომდინარე უამრავი რიტუალი გარკვეული დოზით შეერწყა ქრისტიანობას, რომელმაც ძველთაძველი წეს-ჩვეულებების ბოლომდე აღმოფხვრა ვერ შეძლო.

ქორწინებას, რომლის უნიშვნელოვანეს რიტუალს ჯვრისწერა წარმოადგენს, მეგრელები დიდი გულმოდგინებით ეკიდებოდნენ. არსებობდა იმ წეს-ჩვეულებათა მთელი კომპლექსი, რომელიც ჯვრისწერას უძღოდა წინ. ჯვრისწერა, გვირგვინის კურთხევა წყვილთა თანაცხოვრების უნიშვნელოვანესი ეტაპია.

იქ, სადაც ეკლესია არ იყო ან ძალიან შორს იყო, ნეფე-დედოფალს ჯვარს მარანში გადასწერდნენ, იქ, სადაც სალოცავი ქვევრები ჰქონდათ ჩაფლული (Makalatia, 2006: 334-335). ორი წლის მერე საქორწილო თავსაფარ „ქიცას“ საგარეოდ გამოიყენებოდნენ, კაბას უფროსილდებოდნენ, ერთი-ორჯერ ხატობაში ან „იარმუკაზე“ (ბაზრობა-იარმუკა – ნ.ა.) ჩაიცვამდნენ და მერე სამკვდროდ შეინახავდნენ. „ნაგურგვინ მიკაქუნალ“ კარგი სუდარა იყო (Bezrashvili, 1979: 120).

მეზობელ კუთხეებში ქორწინების ერთმანეთისაგან განსხვავებულ წესებს ვხვდებით, თუმცა ძირითადად ისინი მაინც თანხვედნილნი არიან. უფრო მეტი სიძველის იერი მთას დაჰკრავს (Chiqovani, 1952: 297).

სამეგრელოში ქორწინების დამაბრკოლებელ ფაქტორთა შორის ერთ-ერთ ძირითად მიზეზს სისხლით ნათესაობა („ზისხირით მოჯგირალა“), და „ნათლობით ნათესაობა“ წარმოადგენს:

მოჯგირალა მის გოკონან, მუგოშინანთ, მარჩქილით
 ნათესაობა ვისაც გინდათ, მოგახსენებთ, მომისმინეთ
 მოჯგირალა ირო ყოფე კოჩიშოთი დიდი ნიბთი!..
 ნათესაობა ყოველთვის იყო ადამიანებისათვის დიდი ნივთი!..
 სამოჯგიროთი მით გოკონან, ირნერო გასინჯითი,
 ნათესავად ვინც გინდათ, ყველანაირად გასინჯეთ,
 მოჯგირეში ოსხუნული მუთუნ'ვარე ქიანასი...
 ნათესავზე უკეთესი არაფერია ქვეყანაზე...
 ფუ მოჯგირეს,– მოჯგირეშენ, მიქ ტყვიას ვენაზადასი!
 ფუი იმ ნათესავს, – ნათესავისათვის ტყვიას წინ არ დაუდგეს!
 მოჯგირალა ის ვაჯოხო,– ნინათ უხურთქოლუუ...
 ნათესაობა მას არ ჰქვია, – ენით ელაქუცებოდე...
 მოჯგირეს მოჯგირექი დუდი' ოკო ქუგულუუ
 ნათესავმა, ნათესავს თავი უნდა შემოავლო
 სი ჯოჯოხეთის ქენოლე და ინა ოჩხონუე!
 შენ ჯოჯოხეთში ჩავარდე და ის აცხონოს!
 მოჯგირეს ვახვად ლალატი, განი, ფერდი მოჯგირეშე...
 ნათესავს არ ხვდება ლალატი, გვერდის შექცევა ნათესავისაგან...
 მოჯგირალა დო ყოროფა დოჩინელრე ქრისტეშე!
 ნათესაობა და სიყვარული გაჩენილია ღმრთისაგან!
 (Beridze, 1920: 158-159).

„მოჯგირალას“ ნათესაობის ინსტიტუტი ამ მეგრულ ლექსში მეტად საინტერესოდ არის გადმოცემული. ეს გახლავთ ის ძირითადი თეზა, რომელიც ნათესაურ ურთიერთობას დღემდე ალამაზებს.

როდესაც დამაბრკოლებელი გარემოებები არ არსებობდა, მღვდელი ჯვრისწერას შეუდგებოდა, დასაქორწინებელთ თავზე „გვირგვინს“ დაადგამდა, რომელსაც სამეგრელოში „ძაფებიას“ უწოდებდნენ (Bezarashvili, 1979: 120). მღვდელი ლოცვას დაიწყებდა. ლოცვის შემდეგ მოძღვარი ჯვარდანერილებს სეფისკვერის თითო ნატეხს და ფიალით ღვინოს მიანოდებდა.

ჯვრისწერის ცერემონიაში მეჯვარეს, ანუ მეგრულად მეგურგინე მორდიას, რომელსაც მეგობრები ნათესაობის წრიდან ირჩევდნენ, მეტად საპასუხისმგებლო მისია ჰქონდა. შემდგომ იგი პირველი შვილის ნათლიაც ხდებოდა და ოჯახები ნათელ-მირონითაც უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს. ეს კავშირი ქრისტიანული მოძღვრებით მეტად საპასუხისმგებლო და საპატიო კავშირი იყო და დღემდეც ასეა.

ნათესავთა ქორწინება ძველთაგანვე სასტიკად იყო აკრძალული. ასეთ კავშირს ეკლესია კრძალავდა და ერისკაცთათვისაც მიუღებელი იყო. XIX საუკუნეში ნათესავთა შორის ქორწინებისათვის დაწესებული იყო სასჯელი, რომელსაც ადგილობრივი სახელწოდებით „გიშახორაფა“ ეწოდებოდა, რაც გადასახლებას, გაძევებას ნიშნავს.

სამეგრელოში სამი საბედნიერო (ქორწილთან დაკავშირებული) სიმღერაა ცნობილი

ა) საქორწინო მგზავრული, როცა პატარძალი მოჰყავთ გზაზე, ბ) კუჩხი-ბედნიერი, როცა პატარძალი სასიძოს ეზოში შედგამს ფეხს და გ) გენძე ბედნიერა – საქორწილო სუფრაზე სამღერი. კუჩხი ბედნიერი მიძღვნილია ოჯახში პატარძლის ფეხის პირველი შემოდგმის დასალოცავად, მისთვის ბედნიერი მეკვლის ძალისხმევის მისანიჭებლად, რაც ქართულ მუსიკალურ ფოლკლორში დიდ იშვიათობას წარმოადგენს. მართალია, ქართულ ქორწინებში მღერიან საზეიმო სიმღერებს – მრავალჟამიერს, საქორწილო მგზავრულს და სხვა, მაგრამ ეს დიდებული გალობანი პატარძლის ფეხის პირველი ნაბიჯის სალოცავი არ არის. ასეთი სიმღერები ყველა სახის ზეიმის დროს იმღერება, ამიტომ ჩვენ მას სხვა საქორწილოდ აღიარებულ სიმღერებზე მაღლა ვაყენებთ (Samushia, 2001 : 54).

მაყრულ-მგზავრულის (კუნტა ბედნიერი) ოდიშური ვარიანტი, რომელსაც სიძის სახლისკენ მიმავალი მაყრები მღერიან:

ვოო – რერო რეერ – რეერო–რეერააა,
 რანინოო ვო – რეროო რერ – რრერო რერააა,
 ჰოი დელა – დილო – ვოდელაა – ჰეი – ჰეე – ჰეეე!

ტექსტი :

მა თნა რე მახარენც
 მოჭყუდ მე–უნც (უ) მაყარეფც,
 ახალგაზრდა ბოშეფც დო
 ცირეფც – მუშ მახანეფც,
 მოჭყუდუს ქიმი–უნანა,
 კუნთხუს ქენარინუანა,
 ქიცას ქინაფორანა დო
 კოც ვენაჯინუანა,
 ამსერ თაში თხილანა დო
 მაჟიას...

მე ისაა, რომ მახარებს,
 პატარძალი მიჰყავთ მაყრებს
 ახალგაზრდა ბიჭებსა და
 მის თანატოლ გოგონებს,
 პატარძალს რომ მიიყვანენ,
 კუთხეში დააყენებენ,
 მანდილს გადააფარებენ,
 კაცს არ შეახედებენ,
 იმ ღამეს ასე უვლიან და
 მეორე ღამეს...

(Samushia, 2001 : 53).

მეფე-დედოფალს სახლის კარებთან ვაჟის დედა დახვდებოდა, დალოცავდა ორივეს. პატარძალს ხელში მისცემდნენ ღომის მარცვლებით სავსე ჯამს, რომელზედაც ერთი კვერცხი იდო. ამ ჯამით პატარძალი კერას გარშემო შემოუვლიდა, დათესავდა ღომის მარცვლებს, მაყარი მას უკან მისდევდა და მღეროდა „კუჩხიბედნიერას“, ბოლოს პატარძალი ხელს წაავლებდა საკიდს და კერიდან გამობრუნდებოდა, დედამთილი მას დალოცავდა – „ჯგირი ნერჩიში ქოფედავა“ (კარგი ფუძისა იყავიო) (Makalatia, 2006: 336). კერა სამეგრელოში ფუძის – მფარველის „ნერჩის პატრონის“ ადგილსამყოფელად ითვლებოდა და მისი კეთილად განწყობა შვილიერებით უზრუნველყოფდა პატრონს (Abakelia, 1999: 308).

ზემოთ აღნიშნული რიტუალი თითქმის ყველგან სიმღერით სრულდებოდა, ზოგიერთ კუთხეს საკუთარი რეპერტუარიც კი ჰქონდა. მაგ., სვანეთში მღეროდნენ ხალხურ სიმღერას „სადამსა“ და „ორი ოხას“ (Chartolani, 1961: 150). იმავე მომენტთან იყო დაკავშირებული დასავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით იმერეთში, საკმაოდ ცნობილი სიმღერა „ღმერთო, ბედნიერი ქენი“.

კერასთან და მის პატრონთან „კეთილი ზიარების“ გასაძლიერებლად სრულდებოდა „კუჩხიბედნიერი“, რაც ქართულად „ბედნიერ ფეხს“ ნიშნავს. ამ სიმღერაში გამოთქმულია სურვილი, რომ საპატარძლო კარგი ფეხისა გამომდგარიყო, მის შემოსვლას სასიძოს სახლში მოჰყოლოდა ბედნიერება და წარმატება (Sahokia, 1956 : 97).

„კუჩხი ბედნიერი“ წმინდა მეგრული წარმოშობისაა. იგი „მთელი საქორწილო რიტუალის თანმხლებ სიმღერას წარმოადგენს“. მას პოეტური ტექსტი არ გააჩნია. მუსიკათმცოდნე ო.ჩიჯავაძე მიუთითებს, რომ სიმღერის ტექსტი აგებულია შორისდებულებზე, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავებულია, სიტყვიერად კი მხოლოდ „კუჩხი ბედნიერს“ წარმოსთქვამენ (Chijavadze, 1974: 9).

ი. მამალაძე თავის ნაშრომში იხსენიებს რა რიტუალურ სიმღერა „სადამს“, შენიშნავს, რომ იგი საქართველოს სხვა კუთხეების საქორწილო სიმღერების ფუნქციას შეესატყვისება, როგორც მაგალითად, „ჯვარი წინასა“, „ჯორული“, „დიდება“ და სხვა (Mamaladze, 1972: 94-104). „ჯვრისწინასა“ ანუ „ჯორული“ კი ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოს კუთხეებს წარმოადგენდა (Chokheli, 1990: 47).

„ჯვრის წინა, ჯვარს უკანა, ანგელოზო, შინ შემოდო“, – გაისმოდა კახელების შეძახილი. „ჯვრის წინას“ შესრულება ასევე კარგად ჩანს ფშაურ მასალებში: „ქალს კარებთან შეხვდება ნეფის დედა, თეთრი ტყავის ქუდს დაიხურავს, ხელში უჭირავს თაფლიანი თევზი. სამჯერ შეაჭმევს ნეფეს, მერე დედოფალს, ტკბილად დაბერდითო, მერმე დაიწყებდა ფერხისასა“:

შემოვდგით ფეხი, გწყალობდეთ ღმერთი!
დადგნენ მხარესა ახალ ყოვილნი.
დასწერე ჯვარი, შენ, ქრისტე ღმერთო,
ახალ ყოვილთა დაზდევე ბეჭედი.
ერთად შეყრილთა, ახალ ყოვილთა
შენ ხარ მწერალი, შენ, ქრისტე ღმერთო,
დაზდევე ბეჭედი ახალ ყოვილთა!

ამას მღერიან ისე, სამჯერ შემოუვლიან კერას ირგვლივ, საკიდელს სამჯერ ხანჯალს დაარტყამს ქალის ძმას“ (Chartolani, 1961: 154-155).

„ჯვრის წინას“ ტექსტები და თვით ჩვეულებაც საკმაოდ საფუძვლიანად აქვს შესწავლილი ელ. ვირსალაძეს მთიულეთის მაგალითზე (Virsaladze, 1964: 149).

მარნის თაყვანისცემა მზისა და ვაზის თაყვანისცემის დროიდან იღებს სათავეს და ქრისტიანულ პერიოდშიც გრძელდება, რადგან ახალი აღთქმის ღვთისმსახურებაში ევქარისტიის (წმ. ზიარების) შესასრულებლად პური და ღვინო აუცილებელი. პირველ ქრისტიანებს ტაძარში სწორედ პური და ღვინო მიჰქონდა შესაწირავად, რადგან პური უფლის ხორცია, ხოლო ღვინო-სისხლი: მიიღეთ და სჭამეთ, ესე არს ხორცი ჩემი თქვენთვის განტეხილი მისატევებლად ცოდვათა, ჰსუთ ამისაგან ყოველთა, ესე არს სისხლი ჩემი ახალი აღთქმისა თქვენთვის და მრავალთათვის დანთხეული მისატევებლად ცოდვათა (Mate, 26, 26-28). მეგრულ ხვამაში ღვინის ფერს ჯერ კიდევ არა აქვს მნიშვნელობა, რადგან წარმართული დროიდან მომდინარეობს და სახარებისეული უფლის სისხლის გაგება ჯერ არ მიუღია. ევქარისტიის საიდუმლოსათვის ღვინო აუცილებლად უნდა იყოს წითელი – სისხლის ფერი.

ამრიგად, ქრისტიანობა ქართველთა უარსებითეს იდეალებს შეერწყა, ორგანულად გააგრძელა და ახალი სულიერი შინაარსით ალავსო ისინი (Gogia, 2002 : 199).

მეგრელი კაცისათვის ვაზი და მარანი წმინდა ადგილი იყო, რადგანაც ის ეკლესიის მოვალეობას ითავსებდა. იქ ხდებოდა ჯვრისწერა, ნათლობა, ე. ი. ის სალოცავი ადგილი იყო. ასევე შვილების გზაზე გასტუმრების დროს მეგრულ კაცს თურმე წესად ჰქონდა მარანის წინ დალოცვა (Fifia, 2000: 3). სამეგრელოში ფიქსირდება საძმო მარანი. მაგ., ინჩხურის უჩაგების საძმო მარანი, სანაჭყეპიოში ნაჭყეპიების საძმო მარანი. ასევე ხობში, ბიამი, ჩხორონყუმი, ახუთში და ა. შ.

საგულისხმოდ მიგვაჩნია უჩავების დღემდე შემონახული სიმღერა-სალოცავი:

„უჩეფიში ოხვამური“	„უჩავების სალოცავი“.
უჩეფიში ოხვამური	უჩავების სალოცავი
ლორონთ სი გამიხარი	ღმერთო, შენ გამიხარე
ჩქიმი თური, ჩქიმი დინო,	ჩემი გვარი, ჩემი ძირი,
ათე მარანიში აღმარინ	ამ მარანში მდგომნი
უჩას გემორძგვი ლორონთ ირო!	უჩავების გვარი, ღმერთო!
გილე უნი გუმორძგვილო,	შენ ამყოფე დალოცვილი,
გურეფშა დო კუნთხხვამილო,	სუფთა გულით, სავსე – კუთხით,
ლორონთ სი ქაპატილი,	ღმერთო, შენ აპატიე,
მუთუნ ულუდა უნანილო!	თუ რამე აქვთ უნანილო!
უჩაში ჯინჯიში ოხვამური,	უჩავების გვარის სალოცავო,
ამდლარი დო ხვამირი	დღევანდელი და ხვალინდელი,
სქუამ სქუას, მორთელიმ მორთელს	შვილიშვილს და შვილთაშვილებს
უხვამანდას მენწყეირო.	დაელოცოთ ფუძე – გვარი.
იმედ მილუდან, ეფშა ვორდათ	მათ იმედით და დოვლათით,
სიკეთეთ დო მარდით ირო!	სიკეთით და მადლით ევლოთ!
ლორონთ ხვამილ, ლორონთ	დაგვლოცე ღმერთო, დაგვლოცე
ხვამილი,	ღმერთო,
სი ქომინჭე ჩხორია ირო!	შემოგვაგებე ნათელი მზე!

(Eliava, 1989: 36-37).

ტექსტი ნათლად ასახავს, რომ სამეგრელოში მარანს ნამდვილად აქვს სალოცავის („ოხვამირის“) დანიშნულება. ღვინოს ქართველთა ცნობიერებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. ის არის ლხინის, ქეიფის შნო და ლაზათი. ჰამო და მაკეთილშობილებელი სითხე, ამიტომაც მარანი მეტად საპატიო ადგილი იყო ქართველთათვის.

ამგვარად, ვაზი და მარანი მეტად მნიშვნელოვანია ქართველთათვის. მარანს საპატიო ადგილი ეკავა და უკავია ადამიანთა ყოფა-ცხოვრებაში, რასაც ნათელყოფს როგორც ფოლკლორული მასალა, ასევე ეთნოგრაფიული ყოფა. ვაზი, ღვინო და მარანი ქართველთა ცნობიერებაში ერთ მთლიანობად მოიაზრება.

ჯვრისწერა სამეგრელოში, ლოკალურთან ერთად, ზოგადქართული ნიშნითაც ხასიათდება, რადგანაც ცერემონიალები ერთიანი ქრისტიანული მოძღვრების კარნახითაა ნასაზრდოები.

ქრისტიანობამ მთლიანად ვერ შეძლო მოსახლეობიდან ძველთაძველი წეს-ჩვეულებების ამოშანთვა. დღევანდელი მონაცემებით, ქრისტიანულმა ნაკადმა ერისკაცთა შორის იმძლავრა. წარმართობიდან მომდინარე წეს-ჩვეულებები დაკნინებისკენ მიდის. ეს არის დასტური ქრისტიანული მოძღვრების სიდიადისა.

ლიტერატურა

1. Abakelia N. (1999) Saqortsilo Tses-chveulebebi samegrelosi, Edit. by I. Antelava. Tbilisi.
2. Bridze Sh. (1920) Megruli (Iveriuli) Ena. Tfilisi.
3. Bezarashvili C. (1979). Samegrelosi Qalis Chacmuloba, Masalebi Samegrelos Etnografiuli Shestsavlisatis. Tbilisi.
4. Gogia Kh. (2002). Mskhverplshetsirva Dzvelsa da Akhal Agtqmasi da Mastan Dakavsirebuli Leqsika. Works of Zugdidi Branch of I. Javakhvili Tbilisi State University, Tbilisi.
5. Eliava G. (2003). Megrul-Qartuli Leqsiconi, Martvili-Tbilisi.
6. Virsaladze El. (1964). Qartuli Samonadireo Eposi, Tbilisi.

7. Makalatia S. (2006). Samegrelos Istoria da Etnografia, Tbilisi.
8. Mamaladze I. (1972), Svanuri Saweso Simgeris Struqtura, Masalebi Saqartvelos Etnografiasatvis, XVI-XVII. Tbilisi.
9. Sahokia T. (1956). Etnografiuli Nawerebi. Tbilisi.
10. Samushia K. (2001). Dzveli Kolkhuri (Megrulli) Leqs-Simgerebi. Wigni IV, Zugdidi.
11. Fifia D. (2000). Iriatoni, Tbilisi.
12. Chiqovani Mikh. (1952). Qartuli Khalkhuri Sityvierebis Istoria, Tbilisi.
13. Choqeli S. (1990). Qartuli Saqortsilo Tses-Chveulebebi da Poeturi Folklori, Tbilisi.
14. Chartolani G. (1961). Qartveli Khalkhis Materialuri Kulturis Istoriidan. Tbilisi.
15. Chijavadze O. (1974). Qartuli Khalkhuri Simgherebi (Megruli), Tbilisi.

CHURCH WEDDING IN THE MARANI (CELLAR) AND MEGRELIAN FOLK

Nana Abuladze PhD in Philology, Dadiani Palaces History and Architectural Museum, Georgia, 116 Merab Kostava St, Zugdidi.
E-mail: abuladze777@gmail.com

Presented by O. Churgulia Institute of Georgian Language and Literature at Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences

Abstract. The weddings, traditionally, starting with a big ceremony of church wedding which is considered to be a rite of the church in which the marriage is blessed. Numerous pagan rituals to some extent merged with Christianity, which could not fully eliminate ancient traditions. Megrelians paid particular attention to the wedding, the main ritual of which is the church wedding. There was a whole set of customs, proceeded by the church wedding. The church wedding, the blessing of the crown is the most important stage of the couple's living together. If in some places there were no churches or they were too far away, the brides and bridegrooms were blessed in the wine cellars - marani - (a winery is a building or property that produces wine, wine-making equipment - clay pitchers called qvevri are buried under the ground in the cellar, or marani and used in vinification). A unique feature of Georgian viticulture is the distinctive technology used and developed over centuries. Popular belief associates the cellar with the Garden of Eden, home to the tree of life, which produces grapes. Marani occupies valuable place in the daily life of the Georgian people, which is reflected both in folk poetry and ethnography. The church wedding in Samegrelo, together with local peculiarities, is characterized with common Georgian traditions; Christians have honored marriage, as divinely blessed ceremonies originating from common Christian teaching. Christianity failed to completely eradicate ancient traditions in the population. According to current data, the Christian faith among the population has intensified. The ancient traditions that came from paganism are disappearing. This proves the greatness of Christian doctrine.

Keywords: *Church Wedding, Marani, Wine, Bridegroom, Best Ma.*

ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური სახე, როგორც პრობლემა

მაია ქარდავა ფილოლოგიის დოქტორი, შ. მესხიას ზუგდიდის სასწავლო სახელ-
მწიფო უნივერსიტეტის ასცირებული პროფესორი, საქართველო,
2100 ზუგდიდი, ჯანაშიას ქ. #14.
E-mail: kardava.maia@bk.ru

*წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ო. ჭურღულიას სახელობის
ქართული ლიტერატურისა და ენის ინსტიტუტმა*

აბსტრაქტი. ბოლო წლებში ცხოვრების ყველა სფეროში აშკარად გაიზარდა ინტერესი ვიზუალიზაციისადმი, ეს ჩვენი ყოველდღიური არსებობის ნაწილი გახდა, რამაც განაპირობა ჩვენი დაინტერესება აღნიშნული თემით. ნაშრომის მიზანია, ვიზუალიზაციის სისტემის, ლიტერატურული ტექსტის აღქმისა და კომუნიკაციის შესწავლა ვიზუალური სახეების ანალიზით. თანამედროვე მკვლევრები სულ უფრო ხშირად გამოთქვამენ აზრს, რომ ხდება მოდერნისტული და პოსტმოდერნისტული ეპოქის ჩანაცვლება ვიზუალიზაციის ეპოქით და ვიზუალიზაციას მიიჩნევენ თანამედროვე ესთეტიკის ძირითად პრინციპად. თანამედროვე ცხოვრების დაჩქარებული ტემპი ითხოვს მეტ სისწრაფეს ინფორმაციის აღქმისა და დამუშავების პროცესში და მზარდი ინფორმაციული ნაკადი თვითონ ახდენს ცოდნის ვიზუალურ ორგანიზაციას.

მე-20 საუკუნემ წარმოქმნა ვიზუალური აზროვნება. ყოფიერება კარგავს ლო-
გოცენტრულობას და ვიზუალიზირდება, ხდება შემეცნების ვიზუალური დეკონსტრუქცია, იცვლება ტრადიციული ღირებულებების სტატუსი. ცივილიზაციით გადაღლილი ფსი-
ქიკა არაცნობიერად გაურბის ვერბალურ ტექსტებს, რომლებიც ითხოვენ ნერვულ-
ენერგეტიკული რესურსების ხარჯვას და ვერბალური გადადის ვიზუალურში, რისი ნათელი დადასტურებაცაა სოციალური ქსელები, რომელიც ლამის აუცილებელ მოთხოვნილებადაა ქცეული. სამწუხაროდ, შეიძლება დადგეს ის დღეც, როცა ლიტერატურა დაუბრუნდება პიქტოგრაფიულ მწერლობას, სადაც გამოსახულება ცვლიდა სიტყვას, წინადადებას, დიალოგებს, მონოლოგებსა და თხრობას.

საკვანძო სიტყვები: ვიზუალიზაცია, ლიტერატურული ტექსტი, კომუნიკაცია, ქრო-
ნოტოპი, ესთეტიკა.

საინტერესოა, რომ ბინომი (ორწევრი) – „ხილვა-ცოდნა“ დამახასიათებელია მთელი ინდოევროპული არეალისათვის, განსაკუთრებით კარგად ჩანს ეს ძველ ტექსტებში. მაგ., ძველ ინდური „ვედა - ცოდნა - შემეცნება“ წარმოქმნილია ზმნა - vid – ცოდნა-ხედვისგან. ძველი არიელები, რომლებმაც შექმნეს უძველესი ვედური ნიგნი „რიგვედა“, საკრალური ცოდნის აღქმასა და შექმნას უდარებდნენ ბუნების სურათის ჭვრეტას. ბორის ანანიევი აღნიშნავს, რომ „ადამიანის, როგორც ფსიქოლოგიური, ისე სულიერი განვითარებისთვის აუცილებელია, რომ ყველა სახეობრივი (მხატვრული) მოდელი გადატანილ იქნეს ხილულ სქემაში“ (Ananiev, 1982:23), ხოლო ჯონ მიტჩელი, ვიზუალიზაციის ერთ-ერთი მკვლევარი და თეორიტიკოსი კი წერდა, რომ ბოლო წლებში მოხდა ნამდვილი გადატრიალება ჰუმანიტარული მეცნიერებების სფეროში, რაც უკავშირდება ვიზუალური კულტურის შესწავლას. „ლიტერატურული ტექსტი ეს არის ვიზუალური რეალობის, როგორც კულტურული კონსტრუქტის წარდგომა ჩვენ წინაშე“ (Mitchel, 1995: 207).

„ბოლო, თანამედროვე კვლევებში, ტექსტის ვიზუალური მხარე შეისწავლება

მეცნიერული თვალთახედვით და გნოსეოლოგიურ (შემეცნების თეორია) ასპექტში“ (Usmanova, 2000: 27). ფონეტიკურმა ალფაბეტმა ბგერის აბსტრაქტიზებით და მისი გადაყვანით ვიზუალურ კოდში, შექმნა პირობა ადამიანის აზროვნების ტრანსფორმაციისა და გარდაქმნისათვის. მოკლედ, ვხედავთ და ვიცით, თუ რა დიდია ვიზუალური კომპონენტის როლი ყოფაში, კულტურასა და მეცნიერებაში, მაგრამ ჩვენ ამჟამად გვინტერესებს ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური მხარის პრობლემა.

ცნობილია ძალიან ბევრი ლიტერატურული ნაწარმოები, სადაც ტექსტის ვიზუალური სახე წარმოადგენს კონცეპტუალურად მნიშვნელოვან ფაქტს მწერლის სტილის გამოსატვისა და აზრობრივი გადანწყვეტისთვის. ძალიან ბევრი მეცნიერის კვლევის საგანი გახლდათ სალექსო ტექსტის ვიზუალური მხარე, კერძოდ, ამ საკითხზე მუშაობდნენ: ი. ტინიანოვი, ბ. ტომაშევსკი, მ. გასპაროვი, ს. მათიაში... ასეთი ინტერესი საკვლევი მასალისადმი განსაზღვრა სალექსო სტრუქტურის სპეციფიკამ, სადაც გრაფიკული სეგმენტაცია (დაყოფა) წარმოადგენს აბსოლუტურ ლექსწარმომქმნელ ფაქტორს.

ბოლო დროს შეიძლება გამოვყოთ ეგრეთ წოდებული ვიზუალური პოეზია, სადაც ძალიან დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ტექსტის გარეგნულ მხარეს. თვალსაჩინოებისათვის მაგალითად გამოგვადგება რატი ამალლობელისა და ტარიელ ჭანტურიას ლექსები, მაგალითად: „სააღდგომო აღსარება“, „საით“, „სარკე“ „სალამო“, „სენკვენცია“, „სიტყვები მძივების თვლებივით დავშალე...“, „სონეტი - გაქცევა“, „სონეტი - მიძღვნა“, „სუბკონტროქტავა“.

„არანაირი ცის“

არანაირი ჰაერი, და გახსენება სხვის
 არანაირი მსურს,
 ცრის.
 მონყენილობამ ინება
 ჩემში თავნება დინება,
 დამევენება ზმანებად და ნისლი მომეფინება
 ცის.
 ცა – ცარიელი რვეული,
 ცა – თეთრეული ეული
 მზის,
 ჩამორღვეულა ძირს,
 წვიმს.
 შავეთის ღია კარი
 ვნახე და ხელი ვკარი,
 თვალი გავაღე და მე
 ტანზე გავიძრე ღამე
 ძლივს,
 წვიმს...

„ჩემი ბაგისგან“

ჩემი ტანისგან,
 ჩემი ხელისგან
 ჩემი მკლავისგან,
 ჩემი მხრებისგან,

ჩემი თვალისგან,
ჩემი ფიქრისგან,
ჩემი ნყენისგან,
სიძულვილისგან,
სიყვარულისგან,
ჩემი თავისგან -
შენი თავისკენ
გ ა თ ა ვ ი ს უ ფ ლ ე ბ!

(Amaghlobeli, Poetry).

„ჩონჩხი“

ხ
ე
რ
ხ
ე
მ
ა
ლ
ი:
მალა;
მალა;
მალა;
მალა;
მალა;
მალა...-
ხორცმა
მალა,
მალა,
მალა,
მალა,
მალა -
ვერ
და -
მა -
ლა...

„ყოველთვის, როცა მერცხლები წავლენ...“

ყოველთვის,
როცა ფიფქები მოვლენ ... გულო!
რამხელა
მონყენას ავლენ!
გულო!
რამხელა სინანულს ავლენ!
დედას მაგონებს

მე ყველა ფიფქი
 სიცივეც,
 ქარიც,
 გრიგალიც,
 თოვლიც...

(Chanturia, Poetry).

ხოლო, რაც შეეხება მხატვრული პროზის ვიზუალიზაციას, ის ჯერ კიდევ ფორმული-რების სტადიაშია, ნაკლებადაა შესწავლილი და არაა თეორიულად ჩამოყალიბებული, მაგრამ მიუხედავად თეორიულ-მონოგრაფიული კვლევების არქონისა, თვით ეს მოვლენა დღეისთვის ქრესტომათიულად განსაზღვრულია კვატკოვსკის „პოეტურ ლექსიკონში“ (Kvatkovski, 1986: 45).

გრაფიკული ფორმის ელემენტარულ მაგალითს წარმოადგენს ლექსების ბეჭდვა სტროფებად, სტროფთაშუა პაუზების გამოყოფა, ტაეპების დაყოფა, აბზაცი, დიალოგი, მონოლოგი, რომლებიც გამოხატავენ ინტონაციურ-ლოგიკურ პაუზას, რაც ყველა მწერლისა და პოეტისთვის არის დამახასიათებელი.

დღეისთვის ჯერჯერობით არ არსებობს მეცნიერული კვლევა კონკრეტული მწერლის კონკრეტული ტექსტის ვიზუალურ მხარეზე და ამიტომაც შეგვიძლია მხოლოდ ცალკეული დაკვირვებებით შემოვიფარგლოთ, რომლებიც შემდგომში, ალბათ, თეორიულ პრინციპებად ჩამოყალიბდებიან მხატვრული ტექსტის ვიზუალიზაციის საკითხში.

მხატვრული პროზის ვიზუალური ასპექტის შესწავლისას საკმაოდ მნიშვნელოვანია რეცეფციის (მიღების) პრობლემა, ანუ, თუ როგორია მკითხველის რეაქცია ვიზუალურ ექსპერიმენტებზე. საკვლევ მასალად შეიძლება გამოყენებულ იქნას ნებისმიერი ლიტერატურული ტექსტი, რომლის ვიზუალურ მხარესაც განსაზღვრავენ:

ფენომენოლოგია (მოდღვრება ცნობიერების, სულის განვითარების შესახებ);

დრო-სივრცის თეორია (ქრონოტოპი);

სემიოტიკა (ენობრივი ნიშნებისა და ნიშანთა სისტემის თეორია).

ვიზუალიზაციის ფენომენის შესწავლამ წინ წამოჭრა „ტექსტის სახე-აგებულების პრობლემა, თუ როგორ შეიძლება მისმა გარეგნულმა სახემ გამოხატოს ადამიანის სულიერი მენტალობა („ჭკუა“, „გონება“, „აზროვნება“), ეს იმიტომ, რომ ტექსტის ფიზიკური სივრცე ერთობაშია ფენომენოლოგიასთან (ცნობიერების, სულის განვითარებასთან) და სიმბოლურ სახეებთან; მისი დანაწევრება კი ქმნის ნაწარმოების სივრცობრივ სახეს და განსაზღვრავს სხვადასხვა სემანტიკურ ფრაგმენტს. ვიზუალურ-გრაფიკული ხერხები წარმოაჩენენ ლიტერატურული ტექსტის ხასიათს და არსებობენ ორგანიზებულ-სტრუქტურული ერთეულების სახით, ამიტომაც სემიოზისის (ნიშნისა და მოძღვრების) ცნებიდან გამომდინარე, აუცილებელია, ვიზუალურ-გრაფიკული სახეების ინტერპრეტაციის (აღქმის, გააზრების) პროცესის შესწავლა, ვინაიდან სწორედ ეს წარმოადგენს ერთ-ერთ მოდულს ტექსტის გააზრებისას.

დღეს ცნება „ვიზუალური“ იხმარება კულტურის სხვადასხვა სფეროში, ხოლო ცნება „გრაფიკული“ უფრო ვიწრო და სპეციფიკურია, ამიტომაც ტექსტის ანალიზისას მართებულია გამოვიყენოთ ტერმინი „ვიზუალურ-გრაფიკული,“ რომელიც აერთიანებს ვიზუალურ გამომსახველობას, გრაფიკულ ასახვას და სახეობრივ არსს.

ტექსტის ვიზუალური სახე ფორმირდება შემდეგი ხერხებით:

1) სატექსტო მასალის განფენა გვერდზე;

2) შრიფტული აქსიდენცია;

3) ვერბალური (სიტყვიერი) და იკონიკური (ხატოვანი) კომპონენტების ინტეგრაცია (შერწყმა, ნაწილების გაერთიანება ერთ მთელად, ურთიერთგავლენა).

არსებობს პროზის განმსაზღვრელი ვიზუალური მოდელი, რომელშიც აშკარად ჩანს ეპოქის, საზოგადოების, ფსიქო-ემოციონალური მდგომარეობა და ტიპი.

ტექსტის ვიზუალიზაციის ხერხები მიეკუთვნება რეცეპტივულ (მიმღებლობით, აღქმის) კატეგორიას და წარმოადგენს მკითხველის აღქმის ორგანიზების ერთ-ერთ ხერხს, ხელს უწყობს ტექსტის აქტიურ ინტერპრეტაციას, აღქმა-გააზრებას.

ტექსტის ვიზუალურ-გრაფიკული სახე მხატვრული ნაწარმოების კონცეპტუალურ-სტრუქტურული საფეხურებით აკონტროლებს ქვეტექსტებს, სიუჟეტს, კომპოზიციას და ნარატივს. ვიზუალური მხარე დაკავშირებულია არა მარტო შინაგან ფორმასთან, არამედ განსაზღვრავს მის დიალექტიკურ და ფენომენოლოგიურ ერთობას, რაც იძლევა საშუალებას, რომ ის განხილულ იქნას არა მარტო როგორც ტიპოგრაფიული, არამედ, როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის პრობლემაც.

იკონიკური ნიშნების სემანტიკური ფუნქცია მხატვრულ ტექსტში ქმნის ტექსტის შერეულ, კრეოლიზებულ ტიპს, (სადაც ვერბალური და იკონიკური გამოხატულებები წარმოქმნიან ერთ ვიზუალურ-კრეოლურ ენას, რომელიც წარმოიშობა კონკრეტული ენობრივი სისტემის არასრულყოფილი სახით გამოყენების შედეგად მიღებული ტრანსფორმაციებისგან). ეს არის სტრუქტურული, აზრობრივ და ფუნქციონალური ერთობა, რაც კომპლექსურ და პრაგმატულ გავლენას ახდენს მკითხველზე. შეიძლება მოხდეს ვერბალური და იკონიკური ხერხების შერწყმა, ან პირიქით, მათი განყენება. პირველი ტიპის კავშირი სემანტიკურია, ამ დროს ვერბალური კომპონენტი არ ფლობს აზრობრივ დამოკიდებულებას და კავშირშია გამომსახველობით კომპონენტთან, ხოლო მეორე ტიპი ურთიერთობისა, ესაა – ურთიერთობა ვერბალურსა და ვიზუალურს შორის, სადაც ორივე დამოუკიდებელია. ეს კავშირები ეხება კრეოლიზებული ტექსტის ფორმალურ სტრუქტურას, სადაც ის არ კარგავს თავის შინაარსობრივ დატვირთვას. ვერბალური და იკონიკური ელემენტების სივრცობრივი სახე განსაზღვრულია კომუნიკაციური, ესთეტიკური და აზრობრივი ამოცანებით, ამასთან, ვერბალური კომპონენტი განსაზღვრავს ტექსტს, ხოლო გრაფიკული თან ახლავს მას. ფუნქცია, რომელსაც იკონიკური ელემენტი ასრულებს ტექსტში, შემდეგში მდგომარეობს:

1. ცოცხალი შემოქმედებითი პროცესის გადმოცემა;
2. ავტორისა და მისი შეხედულებების რეალური შეგრძნება და წარმოჩენა;
3. ავტორის პრინციპებისა და სტრატეგიის ჩვენება, რომელიც გათვლილია მკითხველზე;
4. ირონიული ინტონაციის შექმნა;
5. ტექსტის საკრალური ფუნქცია;
6. ელემენტის ფუნქცია, რომელიც არღვევს ჟანრობრივ საზღვრებს;
7. ემოციური დომინანტის ჩვენება ტექსტში.

ტექსტის ვიზუალურ მხარეს განსაზღვრავენ ადამიანური ფაქტორები: ინტონაცია, ემოციური მდგომარეობა, მხატვრული აზროვნება, რომლებიც ქმნიან იმიტაციურ მომენტს, ავტორის იქ ყოფნის ფიზიკურ შეგრძნებას. ტექსტის ვიზუალური სახე კი გვევლინება როგორც მატერიალური, რომელიც მჭიდროდაა დაკავშირებული იდეალურთან და არის ფენომენოლოგიური ერთობა, ამიტომაც კრეოლიზებულ ტექსტში მკითხველი ვერბალურსა და იკონიკურს ერთდროულად აღიქვამს. ამ ორი განსხვავებული ტიპის ასეთი სინკრეტიზმი კი გამომხატავს ვიზუალურ-გრაფიკულ ხერხს და აქვს ილუსტრაციის ფუნქცია, გამომსახველობითი და ვერბალური ელემენტები აფართოებენ თხრობის ქრონოტოპს და ამით უფრო საინტერესოს ხდიან ტექსტს.

ლიტერატურა

1. Ananiev B., Izbrannoe. Moskva, 1982.
2. Mitcell Jon. Vizualnaia storona literaturnogo teksta. Moskva, 1995.
3. Usmanova O. Vizualizacia literaturnogo teksta i sovremennost. Moskva, 2000;
4. Kvatovski A. Poeticheski leqsikon, Moskva, 1986.
5. Amaglobeli Rati, Poetry (available at <https://poetry.ge/poets/rati-amaglobeli/poems>).
6. Chanturia Tariel, Poetry (available at <https://poetry.ge/poets/tariel-chanturia/poems>).

THE VISUAL APPEARANCE OF A LITERARY TEXT AS A PROBLEM

Maia Qardava PhD in Philology, Associate Professor, Sh. Meskhia Zugdidi State Teaching University, Georgia, Zugdidi, 2100, 14 Janashia St.,
E-mail: kardava.maia@bk.ru

Presented by O. Churgulia Institute of Georgian Language and Literature at Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences

Abstract. In the modern literal language, the term „visual“ reflects different spheres of culture. Studying visualization phenomenon made in possible to arise an idea, „Text construction can express physical sphere is connected to spiritual mentality of person. Text division makes spherical face of literal text and defines different semantic fragments.

Visual – graphical ways show text nature and represent organized – structural relations in the text, but the term semiotic makes it necessary to study the process of interpretation of visual signs because just visual - graphical ways represent one of the ways of text interpretation.

Keywords: *Visualization, Literary Text, Aesthetics, Chronotope.*

ფილოსოფიის არსისა და მნიშვნელობის შესახებ (კ.იასპერსის „ფილოსოფიის შესავალი“-ს მიხედვით)

ხათუნა ამაღლობელი ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოციოლოგიის მიმართულება, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61,
E-mail: k.amaghlobeli@sou.edu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის, პოლიტოლოგიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. კარლ იასპერსი გერმანელი ფსიქიატრი და ფილოსოფოსი, ექსისტენციალიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელია. ავტორი თავის ნაშრომში „ფილოსოფიის შესავალი“ ეხება ფილოსოფიის ისეთ ფუნდამენტურ საკითხებს, როგორცაა კავშირი მეცნიერებასა და ფილოსოფიას შორის, საზღვრული სიტუაციები და უპირობო მოთხოვნა, კომუნიკაცია და პიროვნების პასუხისმგებლობა, რწმენა და განმანათლებლობა, ცხოვრების ფილოსოფიური წესი და სხვა.

საკითხი ფილოსოფიის რაობის შესახებ საუკუნეების განმავლობაში კამათის საგანს წარმოადგენდა მათთვის, ვინც თვლიდა, რომ ფილოსოფია „მეოცნებეთა უსარგებლო ნაზავია“ (მისი სიმარტივისა და ყველასათვის გასაგები მიზეზის გამო) და მათთვისაც, იმ გამორჩეული ადამიანებისთვისაც, ვინც ფილოსოფიით დაინტერესებას (უკვე მისი სირთულის გამო) სრულიად უიმედო საქმედ წარმოაჩენდა. ფილოსოფია, მთელი მისი განვითარების მანძილზე, ამ ორ რადიკალურად განსხვავებულ მიდგომათა მიჯნაზე ვითარდებოდა და სწორედ, აქედან გამომდინარე, ქმნიდა სივრცეს, სადაც ცნობისმოყვარე ადამიანს სიცოცხლისა და სამყაროს რაობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე პასუხის ძიების შესაძლებლობას სთავაზობდა.

იასპერსის აზრით, ფილოსოფია ჩნდება იქ, სადაც „ადამიანი იღვიძებს“. ეს კი ნიშნავს, რომ ფილოსოფიას საქმე აქვს არა მხოლოდ „ყოფიერებასთან მთლიანად, რომელიც ეხება ადამიანს, როგორც ადამიანს“, არამედ ჭეშმარიტებასთან, რომელთანაც ზიარება ადამიანური ყოფიერების მადეტერმინირებელია და რომელიც (ჭეშმარიტება) „სადაც კი ამოფეთქავს, უფრო ღრმად გვითრევს, ვიდრე ნებისმიერი მეცნიერული ცოდნა“.

საკვანძო სიტყვები: იასპერსი, ადამიანი, ფილოსოფია, გზაზე დგომა, ძიება, ცხოვრების წესი, კომუნიკაცია, რწმენა.

კარლ იასპერსი გერმანელი ფსიქიატრი და ფილოსოფოსი, ექსისტენციალიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელია. თავის ნაშრომში „ფილოსოფიის შესავალი“, რომელიც გასული საუკუნის 50-იან წლებში გამოქვეყნდა და რომელიც დღემდე ერთ-ერთ გაყიდვად წიგნადაა მიჩნეული, ავტორი ეხება ფილოსოფიის ისეთ ფუნდამენტურ საკითხებს, როგორცაა კავშირი მეცნიერებასა და ფილოსოფიას შორის, საზღვრული სიტუაციები და უპირობო მოთხოვნა, კომუნიკაცია და პიროვნების პასუხისმგებლობა, რწმენა და განმანათლებლობა, ცხოვრების ფილოსოფიური წესი და სხვა. წინამდებარე სტატიაში ჩვენ შევეხებით ფილოსოფიის არსის – მისი წარმოშობის, დანიშნულებისა და მიზნის იასპერსისეულ გააზრებას.

ნაშრომის დასაწყისშივე მოაზროვნე სვამს კითხვას: „რა არის ფილოსოფია და

რითია ის ღირებული?“ (Iaspersi, 2019: 7). ამ კითხვებზე პასუხის გაცემამდე, კ.იასპერსი ფილოსოფიის წარმოშობის სამ წყაროზე, სამ მოტივზე ამახვილებს ყურადღებას. ესენია: გაოცება (რომელსაც აუცილებლად მივყავართ ცოდნისკენ, უფრო სწორად კი, საკუთარი არცოდნის გაცნობიერებისაკენ), დაეჭვება (როგორც მეთოდოლოგიური ეჭვი, როგორც გზა უტყუარობისაკენ, სანდოობისაკენ: „რადიკალური დაეჭვების გარეშე ჭეშმარიტი ფილოსოფოსობა შეუძლებელია“) (Iaspersi, 2019: 18) და მესამე, საკუთარი საზღვრულობის გაცნობიერება („საზღვრულ სიტუაციებზე ... ჩვენ ან მათი მიმალვით ვრეაგირებთ ან, თუ მართლაც ვაცნობიერებთ მათ, სასწრაფოა“) (Iaspersi, 2019: 19). და თუ ადამიანმა ეს ნამდვილად მოახერხა (ეს შემოსაზღვრულობა გააცნობიერა), ის უფრო ჭკვიანი ხდება: მომდინარე საფრთხისგან დაზღვევად ბუნებაზე გაბატონება, მბრძანებლობა, ბუნების დაუფლება, ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ, თავად სოციუმში ჯგუფებად გაერთიანება ესახება¹, რაც თავის მხრივ, სოლიდარობის განცდას და ურთიერთდახმარების სურვილს განაპირობებს².

ეს სამი მოტივი – გაოცება და შეშინება, დაეჭვება და უტყუარობა, საზღვრულობა და საკუთარ თავად შედგომა, ქმედითაა, აქტიურია, სიცოცხლისუნარიანია. თუმცა არსებობს ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება: ადამიანმა არნახულ წარმატებებს მიაღწია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის, სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მიდგომების/კონცეპტების/ გამოცდილების და კულტურული პრაქტიკების კუთხით; ისტორიის ახლებურად გააზრების საფუძველზე მისი რადიკალური გარდატეხა მოახდინა. სწორედ ამიტომ, ეს ზემოთაღნიშნული სამი მოტივი ფილოსოფიის წარმოშობის ასახსნელად, არასაკმარისია. რომელია კ.იასპერსის აზრით, ის ძირითადი მოტივი, რომელიც ფილოსოფიის წარმოშობას განსაზღვრავს, ამის თაობაზე ავტორის აზრს ოდნავ ქვემოთ მოგახსენებთ.

ახლა კი მივუბრუნდეთ საკითხს ფილოსოფიის რაობის შესახებ, რადგან ეს კითხვა საუკუნეების განმავლობაში კამათის საგანს წარმოადგენდა მათთვის, ვინც თვლიდა, რომ ფილოსოფია „მეოცნებეთა უსარგებლო ნაზავია“ (Iaspersi, 2019a: 19) (მისი სიმარტივისა და ყველასათვის გასაგები მიზეზის გამო) და მათთვისაც, იმ გამორჩეული ადამიანებისთვისაც, ვინც ფილოსოფიით დაინტერესებას (უკვე მისი სირთულის გამო) სრულიად უიმედო საქმედ წარმოაჩენდა. ფილოსოფია, მთელი მისი განვითარების მანძილზე, ამ ორ რადიკალურად დაპირისპირებულ მოსაზრებათა, რადიკალურად განსხვავებულ მიდგომათა მიჯნაზე ვითარდებოდა და სწორედ, აქედან გამომდინარე, ქმნიდა სივრცეს, სადაც ცნობისმოყვარე ადამიანს სიცოცხლისა და სამყაროს რაობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე პასუხის ძიების შესაძლებლობას სთავაზობდა.

დიახ, ფილოსოფია პასუხის ძიების პროცესი იყო (და არის) ადამიანისათვის უარსებითეს კითხვებზე. მართალია, მან, განსხვავებით მეცნიერებისაგან³, ვერ მიაღწია საყოველთაოდ აღიარებულ და სანდო ცოდნას „მიუხედავად ათასწლოვანი ძალისხმევისა“ (Iaspersi, 2019a: 7) და სწორედ ამიტომ, მას არ გააჩნია „საყოველთაოდ აღიარებული შედეგები“ (Iaspersi, 2019a: 7). თუმცა, სწორედ ეს არ არსებული „ერთსულოვნება“ (Iaspersi,

¹ ეს სოციალური იდენტობა ადამიანისათვის „უსაფრთხოების გარანტიების მოპოვების“ (Iaspersi, 2019b: 20) ტოლძალოვანია. თუმცა ავტორი იქვე მიუთითებს, რომ უსაფრთხოების აბსოლუტურ, საიმედო განცდას არც ერთი სახელმწიფო, არც ერთი ეკლესია და არც ერთი საზოგადოება არ უზრუნველყოფს.

² საზღვრითი სიტუაციის გააზრება პირდაპირ კავშირშია ადამიანის როგორც ექსისტენციის გააზრებასთან, რაც მოცემული სტატიის ფარგლებს სცილდება.

³ ავტორი წერს, რომ ადამიანს უძველესი დროიდან სურდა სინამდვილის მეცნიერული შეცნობა, თანაც ეს უნდა ყოფილიყო როგორც ერთადერთი, თვითკმარი სამყაროს შესახებ სრულყოფილი ცოდნა. სწორედ მეცნიერებაში გამოავლინა ადამიანმა ცოდნის წყურვილის, ჭეშმარიტების ძიების „უდრეკი ჟინიანობა“ (Iaspersi, 2019b: 62).

2019a: 7) განასხვავებს ფილოსოფიას მეცნიერებისაგან, რადგან „უტყუარობის ფორმა, რომელიც გვხიბლავს მასში, მაგრამ არ არის რა მეცნიერული, ანუ ერთი და იგივე ყველა გონებისთვის, ერთგვარ შეხედულებას, ან დაჯერებულობას წარმოადგენს, რომლის მიღწევაში ადამიანის მთელი არსი იღებს მონაწილეობას“ (Iaspersi, 2019a: 8). ზემოთ თქმული არ ნიშნავს იმას, თითქოს ფილოსოფია უარყოფს მეცნიერებას. ფილოსოფია სინერგიაშია მეცნიერებასთან, ის ორგანულადაა დაკავშირებული ყოველ კონკრეტულ ეპოქაში მეცნიერული აზრის განვითარებასთან, თუმცა „აზრს სხვა წყაროდან იძენს“ (4, Iaspersi, 2019: 8). ფილოსოფია ჩნდება იქ, სადაც „ადამიანი იღვიძებს“ (Iaspersi, 2019a: 8). ეს კი ნიშნავს, რომ ფილოსოფიას საქმე აქვს უპ. ყ. „ყოფიერებასთან მთლიანად, რომელიც ეხება ადამიანს, როგორც ადამიანს“ (Iaspersi, 2019a: 8), და მეორე მხრივ, ჭეშმარიტებასთან, რომელთანაც ზიარება ადამიანური ყოფიერების მადეტერმინირებელია და რომელიც (ჭეშმარიტება) „სადაც კი ამოფეთქავს, უფრო ღრმად გვითრევს, ვიდრე ნებისმიერი მეცნიერული ცოდნა“ (Iaspersi, 2019a: 8).

ეს ხედვა „ფილოსოფია მეცნიერების გარეშე“ (Iaspersi, 2019a: 8) ოთხ გარემოებას ეყრდნობა:

1. თუ მეცნიერული ცოდნის დაუფლებისათვის აუცილებელია აკადემიური სივრცე, ფილოსოფიასთან მიმართებით მიაჩნიათ, რომ აკადემიზმის გარეშეც შესაძლებელია მასთან ზიარება; რომ ნებისმიერ ადამიანს შესწევს უნარი მიიღოს მონაწილეობა ფილოსოფიური პრობლემების განხილვაში. „ადამიანის საკუთარი ყოფა, საკუთარი ბედი და საკუთარი გამოცდილება ამისათვის საკმარის საფუძვლად ითვლება“ (Iaspersi, 2019a: 8). უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი მიდგომა საფუძვლად მოკლებული არ არის, რამეთუ ნებისმიერი ფილოსოფიური კონცეპტი აზრს იძენს ადამიანის ყოფიერებასთან მიმართებაში, იმ თავდაჯერებულობის განცდაში, რომელიც ეუფლება ადამიანს ამა თუ იმ თეორიის საშუალებით ყოფიერებაში საკუთარი ადგილის გააზრებისა და მოპოვების საქმეში.
2. ფილოსოფოსობა ყოველ ჯერზე ხელახლა იწყება; ყოველი ადამიანი მას დამოუკიდებლად ანხორციელებს. ადამიანი იმთავითვე ფილოსოფოსობს – დანყებული მე-ს ყოფიერების (Ichsein), არსებობის (Dasein), „ყოველივეს წამიერი და წარმავალი ხასიათის“ (Iaspersi, 2019a: 10) გააზრებიდან თავისთავად არსებულის, უსაზღვრო და უსასრულო სამყაროს, გონითი მიღმურის, გონით მიუწვდომელის პრობლემატიკით დამთავრებული. და ეს ასეც უნდა იყოს – ეს პროცესი, ეს ლიაობა, არ უნდა შეჩერდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ერთგვარი „შეთანხმებების და შეხედულებების სატუსალოში აღმოვჩნდებით“ (Iaspersi, 2019a: 10).
3. ფილოსოფოსობა გასაოცარი, „მეტაფიზიკური აღმოჩენებისაკენ“ (Iaspersi, 2019a: 11) გვიბიძგებს, „რომ აქ იხსნება ფარდა, რომლის მიღმა მიმდინარეობს ჩვეულებრივ ჩვენი ცხოვრება“ (Iaspersi, 2019a: 11). სწორედ, სამყაროს ფილოსოფიური აღქმითა და განცდით იწყება ძილის მდგომარეობიდან სიფხიზლეში გადასვლა. ეს შემოქმედებითი პროცესია, რომელსაც დიად ფილოსოფიურ აზრებს ვუმადლით.
4. ფილოსოფიისათვის თავის დაღწევა შეუძლებელია, თუნდაც იმის გათვალისწინებით, რომ ის მუდმივად მონაწილეობს საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაში, მას მუდმივად ვხვდებით თაობიდან თაობაში გადაცემულ ანდაზებში, მითში, სხვადასხვა სოციალურ თუ პოლიტიკურ პარადიგმაში, საყოველთაოდ გამოყენებად გამონათქვამებში. სწორედ, ამიტომაც ფილოსოფია აუცილებელი ადამიანისათვის, სწორედ, ამიტომაც მისგან თავის დაღწევა შეუძლებელია.

ფილოსოფია და ფილოსოფოსი (Philosophos) სიბრძნის სიყვარულს, ცოდნის მოყვარულს ნიშნავს. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ფილოსოფიასთან მიმართებაში ორი

ურთიერთსაპირისპირო მიდგომა არსებობდა და დღესაც ნარჩუნდება: როგორც უსარგებლო და როგორც უიმედო საქმიანობა. უფრო მეტიც, ფილოსოფიაზე არც „უბრალო სარგებლიანობის მასშტაბი“ (Iaspersi, 2019a: 14) ვრცელდება. მაშ, რისთვის არსებობს ის აგერ უკვე ორიათას ხუთასი წელი? მით უფრო, რომ არ მიეკუთვნება „პირველი საჭიროების საგნებს“ (Iaspersi, 2019a: 14). რისთვის გვჭირდება მარადი ფილოსოფია, *Philosophia perennis*, თუ მას არც ბრძოლა ძალუძს, არც საკუთარი თავის დასაბუთება? არც წინააღმდეგობის განწევა იქ, სადაც უარყოფენ და არც ზეიმი იქ, სადაც იღებენ? ნუთუ მას მხოლოდ ის ძალუძს, რომ მიმართოს ძალებს, „რომლებიც ყოველ ადამიანში დაჟინებით მოითხოვენ ფილოსოფიურ მეცადინეობას“? (Iaspersi, 2019a: 15). კითხვებზე – „საიდან არის ის, რაც არის და რა არის ეს“ (Iaspersi, 2019a: 17), პასუხს სცემენ (უმრავლეს შემთხვევაში მაინც) არა რაიმე სარგებლიანობიდან, რაიმე პრაქტიკული მიზნებიდან გამომდინარე, არამედ მხოლოდ საკუთარი ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილების მიზნით, სადაც ჭეშმარიტების ძიების პროცესი და არა მისი დაუფლებაა ღირებული.

პასუხი ასეთია: „ფილოსოფია გზაზე დგომას ნიშნავს. მისი კითხვები მეტად არსებითია, ვიდრე პასუხები, ხოლო ყოველი პასუხი ახალ კითხვად გარდაიქმნება“ (Iaspersi, 2019a: 12). „გზაზე დგომა“ თავის თავში ფილოსოფიაში მეცადინეობის შესაძლებლობებს ატარებს. ფილოსოფიაში მეცადინეობა მოიაზრება როგორც პროცესი, როგორც „ცოცხალი აზროვნების განხორციელება“ (Iaspersi, 2019a: 12) და იმავდროულად რეფლექსია თავად ამ აზროვნებაზე. სხვანაირად: „მოქმედება და საუბარი მის შესახებ“ (Iaspersi, 2019a: 12). „გზად ყოფნა“ ნიშნავს იმას, რომ ფილოსოფია არ გამომდინარეობს რაიმედან, მას არ გააჩნია არც ზევით და არც ქვევით მდგომი. „ყოველგვარი ფილოსოფია საკუთარი განხორციელებით განისაზღვრება“ (Iaspersi, 2019a: 12). ფილოსოფია უნივერსალურია და მისი არსი იმაში კი არაა, რომ ის „ღვთიურ და ადამიანურ საქმეთა შემეცნებაა“ (Iaspersi, 2019a: 13), არც იმაში, რომ ის „აზრის სწრაფვაა ... იმისკენ, რომ ღვთიურს დაემგვანო“ (Iaspersi, 2019a: 13) და არც იმაში, რომ ის „ყველა ცოდნის ცოდნაა“ (Iaspersi, 2019a: 13), „მეცნიერება ზოგადად, რომელიც რომელიმე კონკრეტული სფეროსკენ არაა მიმართული“ (Iaspersi, 2019a: 13), არამედ იმაში, რომ „იხილოს სინამდვილე მის საწყისში“ (Iaspersi, 2019a: 13), ჩანდეს სინამდვილის არსს იმავე საშუალებით, როგორითაც ადამიანი აზროვნების პროცესში სწვდება საკუთარ თავს; „გაგვიხსნას ყოვლისმომცველის ფარგლები“ (Iaspersi, 2019a: 13); დაამყაროს კომუნიკაცია ადამიანებს შორის, რომლის დროსაც (კომუნიკაციის პროცესში) იბადება ჭეშმარიტება; ფხიზლად მყოფ ადამიანს მუდმივად შეუნარჩუნოს გონება, რითაც შეენიანაღმდეგება იმას, რაც გონებისთვის უცხოა. საბოლოოდ, ადამიანი სინამდვილის თანაზიარი ხდება სწორედ იმიტომ, რომ კონცენტრირდება საკუთარი თავის აღმოჩენასა და ფორმირებაზე. უთუოდ, ამაშია ფილოსოფიის არსი. „ფილოსოფია ისაა, რაც ადამიანის კონცენტრირებას ახდენს, რის წყალობით ის საკუთარ თავად იქცევა, ხდება რა სინამდვილის თანაზიარი“ (Iaspersi, 2019a: 13).

სწორედ კომუნიკაციაა მეოთხე მოტივი, რომელიც გაოცებასთან, დაეჭვებასა და საზღვრითი სიტუაციის გაცნობიერებასთან ერთად ფილოსოფიის წარმოშობის წყაროს წარმოადგენს. პირველი სამი მოტივი „მხოლოდ განსაზღვრული პირობით წარმოდგებიან – ადამიანებს შორის კომუნიკაციის პირობით“ (Iaspersi, 2019a: 23). თუ საუკუნეების განმავლობაში ადამიანი დაცულად გრძნობდა თავს „საიმედო საზოგადოებებში“ თუ „სხვადასხვა ინსტიტუტებში“ (Iaspersi, 2019a: 23), თუ საუკუნეების განმავლობაში მეცნიერებასთან მიმართებაში ადამიანს ქონდა მოლოდინი მისი (მეცნიერების) როგორც სიცოცხლისა და რწმენის საფუძვლისა, როგორც სახელმძღვანელო პრინციპის მთელი მისი საქმიანობისათვის (Iaspersi, 2019b: 70), დღეს სურათი რადიკალურად შეცვლილია: ის იმედგაცრუებულია: დაირღვა კავშირი ადამიანებს შორის. ეს რღვევა ყველაზე საგრძნობი

იმაშია, რომ ადამიანები სულ უფრო მეტად დაშორდნენ ერთმანეთს, ვერ უგებენ ერთმანეთს, სულ უფრო მეტად ენიხაღმდეგებიან ერთმანეთს, გულგრილნი ხდებიან ერთმანეთისადმი. ერთგულება, ერთიანობის განცდა უკვე სანდო აღარ არის. ის კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას. და ეს იმიტომ, რომ ადამიანებს შორის არასაკმარისი კომუნიკაციაა, რომელიც, თავის მხრივ, ადამიანს ჭეშმარიტების ძიების პროცესში აბსოლუტურ მარტოობაში ტოვებს. ეს „არ ჩაგვაგდებდა საგონებელში ფილოსოფიური თვალსაზრისით“ (Iaspersi, 2019a: 24), თუმცა „მე მხოლოდ სხვასთან ვარსებობ, მარტო არარა ვარ“ (Iaspersi, 2019: 24).

ის, თუ კომუნიკაციის შინაარსი და მნიშვნელობა როგორ განხორციელდება – დააკავშირებს ერთმანეთთან გონებებს, სულებს, ეგზისტენციებს, მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია მედიუმზე. იმ საშუალებებზე, რომლითაც ადამიანები დაუახლოვდებიან ერთმანეთს და ჭეშმარიტ კომუნიკაციას განახორციელებენ. სწორედ ჭეშმარიტ კომუნიკაციაში „თავისუფლება თავისუფლებასთან უპირობო წინააღმდეგობაში იმყოფება ერთად დგომის ნყალობით“ (Iaspersi, 2019a: 24). ადამიანი მხოლოდ ასეთ კომუნიკაციაში წარმოადგენს საკუთარ თავს; სწორედ ასეთ კომუნიკაციაში აღასრულებს ის თავის ცხოვრებას. ჭეშმარიტი კომუნიკაცია ადამიანის ადამიანისადმი სიყვარულს ნიშნავს და სწორედ ამაშია ღმერთის სიყვარულის არსიც, „თვითობის თვითობასთან“ (Iaspersi, 2019a: 25) სიღრმისეული კავშირი: „ღმერთი საკუთარ თავს მხოლოდ არაპირდაპირ ავლენს და არა ადამიანის ადამიანისადმი სიყვარულის გარეშე“ (Iaspersi, 2019a: 25). ასე, რომ კომუნიკაციის არარსებობით შეშფოთება და ამის გაცნობიერება არის შესაძლებლობა ჭეშმარიტი კომუნიკაციისკენ სწრაფვისა. „ამგვარად, თუმცაღა ფილოსოფიის სანყისი გაცეხებასა, დაეჭვებასა და საზღვრული მდგომარეობის გამოცდილებაში დევს, საბოლოოდ ეს ყველაფერი ჭეშმარიტი კომუნიკაციისაკენ ნებაში იყრის თავს“ (Iaspersi, 2019a: 25). ჭეშმარიტი კომუნიკაცია განუყოფელია ჭეშმარიტად ყოფნისაგან. სწორედ ჭეშმარიტ კომუნიკაციაში მიიღწევა „ყოფიერების აღქმადობა, სიყვარულის გასხვივოსნება, სიმშვიდის სრულყოფილება“ (Iaspersi, 2019a: 25).

ყოველივე ზემოთქმული იძლევა შესაძლებლობას რეზიუმირების სახით აღვნიშნოთ, რომ ფილოსოფიის მიმართება ადამიანში არსებულ იმ ძალებთან, რომელიც დაჟინებით მოითხოვს ფილოსოფიურ მეცადინეობას, არის ფილოსოფიის როგორც აზროვნების განსაკუთრებული ფორმის, როგორც ცოდნის სიყვარულის, მარადი ყოფნის დეტერმინანტი. მართალია, ფილოსოფია აბსოლუტურ ჭეშმარიტებაზე არ აცხადებს პრეტენზიას, მართალია, მას ჭეშმარიტების შექმნა არ ძალუძს, თუმცა მას შეუძლია მიმართოს ადამიანები ჭეშმარიტებისაკენ; უფრო მეტიც, ავტორის ღრმა რწმენით, თავად მეცნიერების მიერ დღეს შექმნილი გონითი ვითარება მოითხოვს ფილოსოფოსობას, „რადგან სიცოცხლის მიზანს ადამიანს მეცნიერება ვერასდროს ვერ მისცემს. ეს მუდამ იყო და იქნება ფილოსოფიის საქმე“ (Tevzadze, 2002: 440). რაც უფრო მეტს ვულრმავდევით ადამიანის ყოფიერების ფუნდამენტურ კითხვებს, მით უფრო მეტად ვაცნობიერებთ არცოდნის ცოდნის პრობლემას, ხოლო არცოდნის ცოდნა ფილოსოფოსობის იდენტური იყო და იქნება. და თუ ფილოსოფია ისაა, რაც ადამიანს თვითრეფლექსიის, თვითშეცნობის პროცესში ეხმარება, გამოდის, ის ცხოვრების წესიცაა, რომლის მიზანია არა რაიმე მდგომარეობის მიღწევა, არამედ მუდმივი „გზადყოფნა“. რადგან ადამიანის არსი გზადყოფნაა, მან ამ გზაზე დამოუკიდებლად უნდა გაბედოს სიარული, თანაც ისე, რომ ვერასოდეს ვერ იქცეს „რაიმე დოქტრინის ობიექტად“ (Iaspersi, 2019a: 124). მხოლოდ ასეა შესაძლებელი იქცე ადამიანად: „იყო ადამიანი – ნიშნავს იქცე ადამიანად“ (Iaspersi, 2019a: 69).

ლიტერატურა

1. Buachidze T. (2003) *Philosophical Anthropology*. S. *Tsereteli Institute of Philosophy of the Georgian Academy of Sciences*; Publishing House “Color”, Tbilisi. (Buachidze T. (2003) *Filosofiuri Antropologia*, Tbilisi, Saqartvelos Mecnierebata Akademiis S.Ceretlis Sakhelobis Filosofiis Instituti; Gamomcemloba: “Kolori”, Tbilisi).
2. Buachidze T. (2013) *At the Origins of Philosophy of Modern Western Philosophy*. Publishing House: “Carpe Diem”, Tbilisi (Buachidze T. *Tanamedrove Dasavluri Filosofiis Sataveebtan*, Tbilisi, Gamomcemloba: “Karpe Diem”, Tbilisi).
3. *Great book on philosophy* (2018). Publisher House: “Palitra L”, Tbilisi (Didi Wigni *Filosofiaze.*, Gamomcemloba: “Palitra L”, Tbilisi).
4. Jaspers K. (2019a) *Introduction to Philosophy*. Publisher House: “Act”, Tbilisi (Iaspersi K., *Filosofiis shesavali*, Gamomcemloba: “Aqti”, Tbilisi).
5. Jaspers K. (2019b) *Nietzsche and Nietzsche and Christianity*. Publishing House: “Act”, Tbilisi (Iaspersi K., *Nitshe da Qristianoba*, Gamomcemloba: “Aqti”, Tbilisi).
6. Tevzadze G.(2002) *History of Twentieth Century Philosophy*, TSU Publishing House, Tbilisi (Tevzadze G. (2002) *XX Saukunis Filosofiis Istorია*, Tbilisi, TSU).

ON THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF PHILOSOPHY (ACCORDING TO K. JASPERS “INTRODUCTION TO PHILOSOPHY”)

Khatuna Amaglobeli PhD in Philosophy, Associate Professor, Department of Sociology, Sokhumi State University, Georgia, 0186, Tbilisi, 61 Politkovskaya St.
E-mail: khatu.amag@gmail.com

Presented by the Institute of Philosophy, Political Sciences and Sociology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Karl Jaspers was a German psychiatrist, philosopher and one of the founders of existentialism. In his work “*An Introduction to Philosophy*”, the author examines fundamental topics of philosophy, including a connection between science and philosophy, limit situations and unconditional actions, communication and personal responsibility, faith and enlightenment, philosophy of existence, etc.

A query regarding the essence of philosophy used to be a topic of debate throughout centuries for those, who considered philosophy to be “fantasists’ useless muddle” (considering the simplicity of the subject), and for those individuals, who thought of philosophy as a hopeless aspiration (due to the difficulty to understand the subject). Throughout the entire period of its development, philosophy was paving its path in between these two radical, opposing approaches, which created a space, where a person interested in existentialism was been given an opportunity to embark on a quest for answers to questions about the universe.

In Jaspers’ opinion, philosophy appears whenever a “person wakes up/rises”. This means that philosophy deals with not only the “entire existence, which considers humans as humans”, but also with the truth, as accepting and understanding the truth determines the essence of human life. As the author states, “wherever it (the truth) erupts, it drowns us deeper than any other scientific knowledge.”

Keywords: *Jaspers, Human, Philosophy, Quest, Lifestyle, Communication, Faith, Search for Truth.*

NATO AND GEORGIA: IN SEARCH FOR COHERENT PARTNERSHIP STRATEGY

Leri Khupenia

Master of European Politics, Euroculture Joint Masters Programme, University of Groningen, Netherlands / Palacky University in Olomouc, Czech Republic Bachelor of Arts in European Studies – Malmo University, Sweden Security Policy Fellow at Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE), Vienna, Austria Centre for the European Studies (Jagiellonian University), Garbarska 7A, 31-131, Krakow, PL.
E-mail: leri.khupenia@gmail.com

Presented by the Institute of Philosophy, Political Sciences and Sociology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. For more than two decades, Georgia has adamantly persuaded the course of Euro-Atlantic integration. NATO Bucharest Summit in 2008 had a crucial impact on geopolitical realignment in the Eastern neighborhood. Georgia was denied the Membership Action Plan (MAP), although the allies unanimously affirmed that the country will eventually join the alliance in the future. In such circumstances, the bilateral partnership remains frozen within the institutional prism and requires a much-anticipated strategy for further integration.

One of the major constraints of the process is the divergence within the alliance. Many of the original member states (Germany, France, and the UK) put the hallmark on the issue of the territorial integrity of Georgia, which is caused by unresolved conflicts in Abkhazia and Tskhinvali regions. Furthermore, the geostrategic interests of the Russian Federation in the shared neighborhood implies the threat of re-escalation of the armed conflict and adversity to ensure durable peace on the ABLs.

Security scholars, policy practitioners, and the experts suggest that creativity and bold leadership could empower NATO and Georgia to attain positive posture in the region and save the partnership from entering the deadlock. The paper presents the analytical account of the ‘German model’ of accession through the historical and policy lenses.

Keywords: *NATO, Georgia, Russia, German Model, Security.*

Introduction

The North-Atlantic Treaty Organization (NATO) is facing one of the most severe security and institutional challenges since the end of the Cold War era. The hybrid warfare tactics and terrorism threats from the Eastern and Southern flanks put the endurance of the alliance to the test. Irregular migration and rapidly resurging home-grown terrorism on the Southern frontier (primarily, Middle East) highlights the diverse security environment in which NATO must efficiently establish itself as a leader. On the other hand, the Russian Federation has been actively employing its information war and hybrid tactics with aim of fundamental dissolution of the Euro-Atlantic engagement. Creeping borderization in Georgia and continuous military aggression in Eastern Ukraine signals a threat to the enlargement policy of the alliance and puts its model partners in demise.

In light of the ongoing challenges, many Trans-Atlantic champions suggest that the enlargement policy should be supported and after the recent accession of Macedonia, the alliance should put its effort into introducing creative ways of expansions towards the East (Coffey, 2019). The Bucharest Summit declaration (2008) has paved the way for the future membership of Ukraine and Georgia; however, the

practical applicability of the statement is largely questionable due to frozen conflicts in both states and Russian foreign policy in the neighborhood. Georgia's active contributions towards NATO operations and continuous efforts for institutional and technical capacity building underline the country's irreversible devotion to the Euro-Atlantic course. Nevertheless, NATO-Georgia partnership is often referred to as 'frozen', as there is the absence of specific plan on how to advance Georgia to granting the Membership Action Plan (MAP). In such circumstances, a number of experts and NATO officials suggest that both Brussels and Tbilisi must show bold leadership and decisiveness to negotiate the possibility of Georgia's accession through the suspension of Article 5 on the territories of Russian-occupied Abkhazia and Samachablo; Such mechanism of accession is also referred as 'German model', for its roots from the FRG's accession process in NATO (Haftendorn, 2005).

The paper seeks to address the institutional and procedural peculiarities related to NATO accession via the so-called 'German model'. The analysis is drawn on geopolitical situation in Georgia and the possible prospects and risks that could arise, if such a model of the accession process is realized in practice.

Open Door Policy and the Mechanisms of Cooperation

Open door policy is a core concept of NATO's enlargement process. It represents the major part of the organization's adaptation process the international security environment. Article 10 of the Washington Treaty outlines the foundations of the policy and refers to it as a mechanism for further strengthening of the security environment on European continent (The North Atlantic Treaty - Washington Treaty 2009). The enlargement policy is considered to be the axis of the broader European security architecture, that transcends and renders obsolete the idea of diving lines in Europe (Study on NATO Enlargement 2008).

Since 1949, the organization has expanded from its original number of members – 12 to 29, following the accessions of Macedonia on March 27, 2020 (North Macedonia Joins NATO as 30th Ally, 2020). The partner states that aspire to become the members of the alliance are expected to comply with the major principles of the treaty:

- Ability and willingness for military contribution to NATO missions and operations;
- Commitment to the peaceful resolution of conflicts around the globe;
- Strengthening of democratic political systems and liberal market economy;
- Institutional capacity building and democratic civil-military relations;
- Equal treatment of minority populations.

Furthermore, the Membership Action Plan (MAP) serves as a vital instrument for the efficient preparation of the aspirant states (Membership Action Plan, 2018). The instrument was first introduced and used during the 2004 enlargement (Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Slovakia, and Slovenia were granted the membership) (Marten, 2020). The MAP is acknowledged to be an essential precondition for the accession of the aspirant state; however, it doesn't automatically mean the future membership. Prior to the accession, the aspirant state is engaging in complex stages of negotiations and institutional approximation process. There are numerous meetings with NATO experts and representatives, on multiple levels. The accession process is part of bilateral partnership and essentially founded on mutual agreement and openness to pursue the enlargement policy.

After the end of the Cold War, the alliance has experienced five waves of enlargement (Post Cold War Enlargement of NATO, 2020). This was a fundamental step for the alliance to establish the ring of well-secured allies in the CEE and Balkan regions. Furthermore, NATO designed the specialized bodies and mechanisms for cooperation with partner states and coordination of the security environment in neighboring regions. In the early 1990s, the North Atlantic Cooperation Council (NACC) (later renamed

to Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC, 1997) was introduced as a platform for institutional dialogue between the former Warsaw Pact members (Euro-Atlantic Partnership Council, 2014). The rapidly growing interest in the organization around the globe and the urgent necessity for the creation of an efficient coordination platform resulted in designing the Partnership for Peace Program (PfP) (Partnership for Peace Programme, 2020). The program intended to boost the alliance’s capability in strengthening international security through the operations, enhancement of transparency in dense planning and monitoring processes, as well as the support of the democratization of civil-military cooperation (Partnership for Peace Programme 2020). It must be noted that both of these instruments function as primary platforms for consultation and capacity building between the member states and aspirants.

Georgia – the Poster Child of NATO

In 1992, the newly emerged independent republic of Georgia joined the North Atlantic Cooperation Council which was followed by the admitting to the Partnership for Peace Program (NATO-Georgia Cooperation, 2020). In 1999, the country joined the PfP Planning and Review Process (PARP) on its quest for being granted the MAP in the future (NATO-Georgia Cooperation, 2020). This marked the beginning of multilateral cooperation between NATO and its new partner state is South Caucasus. Over the last two decades, Georgia has shown exemplary consistency in pursuing its Euro-Atlantic course which has been backed with active institutional reforms and exchange of know-how. In 2004, Georgia received the Individual Partnership Action Plan (IPAP), which served as a guiding framework for rapid reforms on a state-level (NATO-Georgia Cooperation, 2020). The NATO Bucharest Summit in 2008 gained historical importance for Georgia, as well as NATO. The alliance gathered to discuss the Georgian government’s request for granting the MAP to South Caucasian ally, as well as the possibility of full membership negotiations in foreseeable future. The group of member states (mostly composed by Western European countries) implied the potential negative practical consequences of taking such a decision. The major hindering factor advancing of NATO-Georgia partnership was Russian policy in its near-abroad and potential security threats. The Bucharest Summit Declarations documented the official statement of NATO leaders that Georgia and Ukraine will eventually become NATO members in the future (Bucharest Summit Declaration, 2008); however, it failed to deliver assertive practical tools for a great leap in bilateral relations. Soon after the Bucharest Summit, the sides agreed to establish the NATO-Georgia Commission (NGC) for the enhancement of political dialogue and practical cooperation (NATO-Georgia Cooperation, 2020). NATO Wales Summit in 2014 opened the doors for the acquirement of the Substantial NATO-Georgia Package (SNGP) which serves as a key framework for defense capacity building to this day (NATO-Georgia Cooperation, 2020).

Georgia’s continuous efforts to deepen the cooperation with the alliance is often praised and welcomed by NATO officials and partner member states (NATO Welcomes Georgia’s Reform Progress 2017). The country’s tremendous devotion to the Euro-Atlantic course is evident by its actions. From 1999 to 2008, Georgian forces participated in NATO-led peacekeeping missions in Kosovo (KFOR) (KFOR – Peace Troops from the East 1999). From 2003 to 2008, Georgia sent 550 troops into the United Nations Assistance Mission in Iraq (UNAMI) (Georgia Joins UNAMI 2019). Since 2004, Georgia has been actively participating in International Security Assistance Force (ISAF) mission in Afghanistan (ISAF Missions, 2015). In total, more than 900 troops have been sent to NATO-led missions in Afghanistan, which makes Georgia the largest contributor per capita among non-NATO member states (Hauer 2019). Since 2010, Georgian troops joined NATO’s maritime operations in the Mediterranean Sea through the HQ MARCOM (NATO Maritime Commander in Georgia to Talk About Maritime Security, 2019).

Georgia carries strategic importance for the Black Sea security, as well as overall stability in the

Caucasus region. The Baku-Tbilisi-Ceyhan Caspian oil pipeline is one of the major energy sources connecting the East and the West bypassing Russia (Abdel-Hassan 2018). The Baku-Tbilisi-Erzurum natural gas pipeline is the second important project which plays a significant role in energy diversification in the region (Green Alternative, 2015). Furthermore, Georgian ports of Poti and Anaklia possess high potential for the securitization of the Black Sea and increased the presence of NATO in the region.

The Georgian defense budget has been consistently increasing since the Rose Revolution in 2003. As a matter of fact, the country is complying with NATO's requirement of spending 2% of the state GDP (Jay 2017). Moreover, despite Russian political pressure and creeping borderization in the breakaway regions, the country shows promising progress in terms of defense capacity building and transformation of the relevant governing bodies. These measures have not been left without notice from a number of foreign policy-makers and experts, who suggest that Georgia is the most enthusiastic partner which has shown credible progress for being granted the MAP (Galliher, 2019). Considering the unresolved conflicts on Georgia lands and Russian interests in the region, NATO is facing the essential question on how to admit its reliable partner to the alliance, without triggering the conflict. It might be worthy to look back at the history of NATO in 1950s, more precisely the admission process of the Federal Republic of Germany (FRG).

Curious Case of West Germany and NATO

On May 6 1955, the West Germany completed its accession process and became the 15th member of NATO (Haftendorn 2005). Prior to this event, there were years of negotiations between the United States which lobbied the idea of the FRG's accession and the original member states in Europe – mainly France, which opposed it due to the security threats in the face of the Soviet resurgence. The major push factor for the US was the German manpower and possibility to boost the military capability of the alliance. Moreover, the Chancellor of West Germany – Konrad Adenauer was concerned with growing military presence of the Soviet divisions behind the iron curtain in the East Germany (Haftendorn, 2005). At that time, the European leaders had three options for deterrence of the Soviet army and strengthening of the European security landscape. The first proposal was aiming to establish the German Federal police focusing on the domestic security issues and serving as a fundament for the creation of the future German army. The second option concerned the possibility to invite West Germany to join NATO despite issues with territorial integrity, and the third proposal corresponded to the creation of the Joint European Army together with the West German military contingents (Haftendorn, 2005). Chancellor Adenauer thoroughly supported the possibility of West German integration into the Euro-Atlantic security framework. He saw this process as an opportunity to securitize the West Germany from the Soviet presence in the East and furthermore, put an end to the occupation of Germany, by re-establishing the sovereignty. Since the early 1950s, West Germany was actively engaged in negotiations with two emerging security blocks: NATO and the European Defense Community (EDC). In fact, the FRG was favoring the reconciliation with France and a deeper level of European integration; although, Adenauer was well-aware that only the United States could provide assertive security guarantees in the face of Soviet threat. In 1952, the UK Foreign Minister, Anthony Eden invited the six EDC states, Canada and the US to the security conference in London (Kaplan, 1961: 7-9). Three major topics of the agenda was related to terminating the occupation status of the FRG, revision of the Brussels Treaty of 1948, and the accession of the FRG to NATO. Despite France's dissatisfaction with outlined topics, the Treaty of Brussels served as an efficient solution for setting up the collective security in Europe – Western European Union (WEU) into which German rearmament could be possible (Kaplan, 1961: 7-9). The UK and the US leaders expressed the readiness to deploy the naval and the air forces on European soil, which practically resolved France's concerns about counterbalancing of the potential German army. Furthermore, the FRG publicly

renounced the possibility of production of atomic, biological, and chemical weapons. Moreover, Bonn committed itself to a peaceful resolution for the reunification of Germany and the setting of its foreign policy in accordance with the UN charter (Kaplan, 1961: 7-9).

As a result of the negotiations, on 6th May 1955, after the ratification of the treaties, all NATO member states welcomed West Germany as an equal member of the alliance. The allied states publicly declared that the occupation regime had to be terminated and supported the idea of German reunification by peaceful means (Haftendorn, 2005).

Russian Interests in Georgia: Reality Check

Similarly to the FRG, the modern Georgian state is experiencing continuous political and security pressure from the political successor of the Soviet Union – Russian Federation. This factor plays a decisively negative role for the Euro-Atlantic aspirations of Georgia and makes the country vulnerable to any significant economic and geopolitical changes in the region. NATO as a collective organization, as well as most of its member states on the individual level, have a long history of dealing with the Soviet Union/Russia's imperialist policies. The Kremlin has a special position in its relationship with NATO which is determined by several factors; firstly, its geopolitical position and historical ties with the regions which befall in the area of interest of NATO (the Balkans, Caucasus, the Middle East, etc.); secondly, the Russian grand strategy in relation to the former Soviet republics (especially, in its near-abroad) is built upon the interchange of the hard and soft power policies and economic linkages, which increases the risk of dragging NATO into the latent conflicts; thirdly, Russian conventional capacities, military, and manpower, as well as nuclear weapons pose significant threat to NATO's security architecture; Lastly, a number of original member states of NATO are heavily dependent on Russian energy sources which results in internal convergence among the allies concerning the common approach towards Russian deterrence (Kříž, 2016: 33).

After the collapse of the Soviet Union, the Russian political establishment has provoked numerous blood-shedding conflicts in its neighboring republics, two of which took a place in Georgia: Abkhazia (1992-1993) and Samachablo (2008); It is not a surprise that unresolved territorial disputes make Georgia undesirable aspirant for many members of NATO. Moreover, the Russian-Georgian war in 2008 was a direct response of the Kremlin to essentially the vague and uncertain message of the Bucharest Summit Declaration concerning the potential membership of Georgia in NATO. The Russian political leadership referred to the war as a successful example of their efforts to put an end to NATO's expansionism in the region (Thalis 2018). The occupation of the Samachablo region was followed by the illegal recognition of the independence of de facto states of Abkhazia and South Ossetia (De Waal, 2018). As the conflicts remain unsolved, one must admit that the Kremlin's strategy to limit the engagement of the western mediators and Georgia with breakaway regions working in practice. In turn to the EU's peaceful resolution measures, Vladimir Putin has completely neglected the obligations formulated under the ceasefire agreement of 2008 and to this day actively pursues the creeping borderization (Mrachek, 2018). Territorial disputes and indefensibility of the Georgian borders should be considered as the major challenges and hindering factors on Georgia's quest to NATO membership. In the absence of efficient counterbalancing measures, the Western leaders are opting for the rational choice of 'frozen partnership' which puts the Georgian aspirations on hold but doesn't frustrate the Kremlin. NATO-Georgian cooperation in its current state is essentially limited to the confidence-building on the institutional level and enhancement of the political dialogue (Mrachek, 2018).

German Model of Membership and Georgia: Resolving the Puzzle

In September 2019, Anders Fogh Rasmussen, former NATO Secretary-General publicly expressed

his imitative that NATO and Georgia should seek alternative ways of membership negotiations. He extended that one of such possibilities could be the temporary suspension of Article 5 protection in breakaway regions of Abkhazia and Samachablo (Kaplan, 1961: 7-9). He added that the idea definitely carries certain risks due to unpredictability of the Kremlin's policy in the region and manipulative character of the de facto authorities of Abkhazia and South Ossetia. The initiative sparked the debate within the Georgian political establishment and civil society, as well as the expert circles in the west. The Georgian media framed the idea as 'Rasmussen Formula' and others draw the parallels to the FRG's accession to NATO (Chkhikvadze, 2019). The idea was promptly supported by high-level policymakers such as the former Secretary-General of NATO, Alexander Vershbow, the US Army LTG Ben Hodges (The World, 2019) and the US political adviser Luke Coffey (Coffey, 2018). As a matter of fact, NATO hasn't made any official statements concerning this initiative, nor has such a scenario been discussed on the bilateral level. Nevertheless, it is worthy to outline the major arguments in favor and against the possibility to admit Georgia in NATO through the 'German Model'.

Prospects

Georgia's Euro-Atlantic cooperation is based upon the acknowledgement of the country's internationally recognized territories, which includes Abkhazia and Samachablo regions. Moreover, it is the core element of the non-recognition and engagement policy with breakaway regions. Article 6 of the 1949 Treaty defines the territorial units which fall under Article 5 protection ("The North Atlantic Treaty - Washington Treaty," 2009). Temporary exclusion of two contested regions from the security coverage area of Article 6 will automatically translate in the alliance's security guarantees for 80% of Georgian lands. To draw the historical parallels, a similar agreement can be found in NATO's early years, when Greece and Turkey joined the alliance (1951) and agreed on the inclusion of amended Article 6 in accession protocol (Ragoussis, 2012).

If NATO decides to take the momentum and admits Georgia under such prerequisites, it will be unquestionably bold statement about the expansion of its influence in the East. However, it should be noted that temporary exclusion of the Russian-occupied territories of Georgia from NATO protection can be unlawfully used for the political manipulations by Russia and translated as abandoning these regions by the Georgian government.

In contrast to the FRG, the Georgian government has already issued the unilateral non-use of force pledge in relation to Abkhazia and Samachablo regions; thus, it is very unlikely that Georgian side will initiate conflict after the accession to NATO. Even so, NATO member states are individually deciding concerning the engagement in collective defense mechanism and when there is factual evidence of self-initiated military aggression from the member state(s), Article 5 can be postponed. In presence of NATO troops on Georgian soil, the government will have a realistic chance to address the long-time issue of unstable borders and lack of defensibility. Moreover, this will significantly boost the domestic economic growth, the attractiveness of the country on the international level, the inflow of the FDI, and strengthening of the sovereignty of the state. Potentially, Georgia will acquire a key role in the Black Sea security strategy of NATO. The establishment of the Black Sea Excellence Centre could significantly strengthen NATO's influence in the region and serve as a new flank for the Russian deterrence. The process will lead to a new wave of reforms in the Georgian army.

Risk Factors

Currently, there is no official offer from NATO about any formats of admission of Georgia, thus, it is difficult to precisely determine the accompanying risks of Rasmussen's initiative. Drawing the historical parallels with the procedural dimension of the FRG's accession in NATO outlines the common

concern: security guarantees of the invitee. Similarly to the FRG in the 1950s, Georgia will need the security guarantees in form of allied army units on its territories, during the period between the negotiations and the accession; moreover, the country must review and design coherent strategy on engagement with occupied territories.

The Russian-Georgian war in 2008 has widely been acknowledged as the Kremlin's revenge for Kosovo and demarcation of its geopolitical zone of interest (Toal 2008: 683-686). President Putin gave a clear signal that NATO's attempts to expand its influence in former Soviet republics will provoke the counter-reaction from Moscow. Even by the inclusion of the amended Article 6 and temporarily suspended Article 5 in the NATO accession protocol of Georgia, it is still highly possible that Russian chooses the strategy of aggression. In such circumstances, NATO member states must express the readiness to deploy their military units on Georgian territories except Abkhazia and Samachablo regions; additionally, they must consider all security risks related to Russian response to this decision and guarantee the defense of Georgian territorial integrity from the moment of the launching of the membership negotiations, up until the completion of Georgia's admission in NATO. In fact, the FRG was granted such security guarantees for two consecutive years by the allies as a result of the US lobbying (Haftendorf 2005); however, it is very unlikely that the original member states are ready or willing to such risk for Georgia in the foreseeable future. Despite collective institutional structure of NATO and shared values, it is the unity of individual states with different defense capabilities, energy, and economy policies, and foreign policy interests. Divergence within the organization will about enlargement will significantly hinder the decision-making process about Georgia's securitization and most likely end up without consensus. On the contrary, Georgia isn't capable to withstand the Russian threat individually and build up reliable defense mechanisms before the accession. The country can't risk of engaging in yet another military conflict, in fear of losing sovereignty.

The Georgian government is currently pursuing the non-recognition and engagement policy with its breakaway regions of Abkhazia and Samachablo (State Strategy on Occupied Territories: Engagement Through Cooperation, 2016). The policy has been coordinated and designed jointly with the EU and other international actors. Official Tbilisi refuses to recognize the breakaway regions as independent entities but affirms the readiness for the peaceful dialogue on conflict resolution terms. The European Union Monitoring Missions (EUMM) serves as a key mediator between Georgia and de-facto authorities (European Union Monitoring Mission in Georgia, 2008). Over the past decade, there has been made very little progress in terms of reconciliation of two sides and overall improvement of the social and economic conditions of the Georgians living in occupied territories, as well as hundreds of thousands of internally displaced citizens residing in various parts of the country. The Geneva International Discussion is the main diplomatic platform utilized by the European leaders, Georgian officials, the Russian Federation and the de-facto authorities (Ministry for Reconciliation and Civic Equality of Georgia, 2020) It was launched in the aftermath of the war in 2008, as a diplomatic mechanism for discussion of the ceasefire agreement terms and reinstating of the status-quo; however, after more than 50 rounds of discussion, parties are yet to reach the soluble consensus (50th Round of Geneva International Discussions, 2019). It will be very challenging for the Georgian government to take any radical long-term decisions in relation to Russian-occupied territories without consideration of the reaction of the IDP's and returnees, who have been dealing with severely harsh social and economic conditions after the forced departure from their homes.

Conclusion

The complexity of NATO-Georgia relations and its current ‘frozen’ state raises the questions marks concerning the future of the partnership and allow the pro-Russian groups to spread the skepticism among the Georgian citizens. Regardless, Georgia remains the most consistent supporter of Euro-Atlantic integration among the former Soviet republics and prolongs its status as a reliable partner of NATO. The initiative expressed by Anders Fogh Rasmussen concerning Georgia’s accession in NATO through the ‘German Model’, certainly deserves the attention of policy-makers and experts; although, there are several factors which make its applicability in practice very doubtful. On the one hand, the accession of Georgia in NATO will enable the country to acquire a significant role in the Black Sea security strategy and rapidly enhance its economic development. On the other hand, there is a high risk of frustrating the Russian government and triggering the conflict right before the admission of Georgia to the alliance. In absence of the formal propositions from Brussels and prioritization of the balanced policy of the original member states with Russia, it is unlikely that Rasmussen’s initiative will be materialized in the foreseeable future.

Literature

1. Abdel-Hassan, Mohamed Aziz. “Geopolitical Dimensions to Build the Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline and the Nabucco Gas Pipeline to Western Europe.” *International Journal of Multidisciplinary and Current Research* 6, no. 01 (2018).
2. Chkhikvadze, Ani. “Former NATO Chief Suggests German Model for Georgia to Join Alliance.” *Voice of America*, September 2019 (available at 22.06. 2020 at <https://www.voanews.com/europe/former-nato-chief-suggests-german-model-georgia-join-alliance>).
3. Civil.Ge. “50th Round of Geneva International Discussions.” *Civil.ge*, December 18, 2019. <https://civil.ge/archives/331178>.
4. Coffey, Luke. “Creativity and Bold Leadership Needed for Georgia’s NATO Membership.” *The Heritage Foundation*, June 12, 2019 (available at 22.06.2020 at <https://www.heritage.org/defense/report/creativity-and-bold-leadership-needed-georgias-nato-membership>).
5. Coffey, Luke. “How to Admit Georgia to NATO - Without Triggering a War.” *The Heritage Foundation*, June 2018. (available 22.06.2020 at <https://www.heritage.org/global-politics/commentary/how-admit-georgia-nato-without-triggering-war>).
6. De Waal, Thomas. “Abkhazia: Stable Isolation - Uncertain Ground: Engaging With Europe’s De Facto States and Breakaway Territories.” *Carnegie Europe*, March 2018. (available 22. 06. 2020 at <https://carnegieeurope.eu/2018/12/03/abkhazia-stable-isolation-pub-77842>).
7. EUMM. “European Union Monitoring Mission in Georgia - EUMM,” August 2008 (available 22.06.202 at https://eumm.eu/en/about_eumm/legalbasis).
8. Galliher, Colby. “It’s Time to Invite Georgia to Join NATO.” *Atlantic Council*, August 29, 2019. (available 22. 06. 2020 at <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/it-s-time-to-invite-georgia-to-join-nato/>).
9. Georgian Parliament. “Membership Action Plan (MAP),” June 2018 (available 22.06.2020 at http://www.parliament.ge/files/292_886_646295_membership.pdf).
10. Green Alternative. “South Caucasus Pipeline Expansion Project (SCPX) .” http://greenalt.org/wp-content/uploads/2016/12/case_study_SCPX_project_ENG.pdf, October 2015.
11. Government of Georgia. “State Strategy on Occupied Territories: Engagement Through Cooperation,” January 2016 (available 22.06. 2020 at [http://gov.ge/files/225_31228_851158_15.07.20-StateStrategyonOccupiedTerritories-EngagementThroughCooperation\(Final\).pdf](http://gov.ge/files/225_31228_851158_15.07.20-StateStrategyonOccupiedTerritories-EngagementThroughCooperation(Final).pdf)).
12. Haftendorn, Helga. “Germany’s Accession to NATO: 50 Years On.” *NATO Review*. *Nato Review*, June

- 1, 2005 (available 22.06. 2020 at <https://www.nato.int/docu/review/articles/2005/06/01/germanys-accession-to-nato-50-years-on/index.html>).
13. Hauer, Neil. "The West Takes NATO for Granted. One Country Still Wants In." *The Atlantic*. Atlantic Media Company, April 4, 2019. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/04/west-georgia-nato/586225/>.
14. Kaplan, Lawrence S. "NATO and Adenauer's Germany: Uneasy Partnership." *JSTOR* (available 22.06. 2020 at <https://www.jstor.org/stable/2705555>, October 1961, 7-9).
15. NATO. "The North Atlantic Treaty - Washington Treaty." NATO, April 1, 2009 (available 22.06. 2020 at https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm).
16. NATO. "Study on NATO Enlargement." NATO. p., 5 November 2008 (available 22.06.2020 at www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm).
17. www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24733.htm.
18. NATO, "North Macedonia Joins NATO as 30th Ally." NATO, March 30, 2020. (available 22.06.2020 at https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174589.htm).
19. NATO. "Post Cold War Enlargement of NATO." NATO, April 7, 2020 (available 22.06.2020 at https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm).
20. NATO, "Euro-Atlantic Partnership Council (EAPC)." NATO, April 1, 2014 (available 22.06.2020 at https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49276.htm).
21. NATO, "Partnership for Peace Programme." NATO, February 10, 2020. (available 22.06.2020 at https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50349.htm).
22. NATO. "Bucharest Summit Declaration - Issued by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008." NATO, April 2008 (available 22.06. 2020 at https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm).
23. NATO, "NATO Welcomes Georgia's Reform Progress." NATO, January 17, 2017. (available 22.06. 2020 at https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_140024.htm?selectedLocale=en).
24. NATO, "KFOR - Peace Troops from the East." KFOR: Basic Information: November 1999. (available 22.06.2020 at https://www.nato.int/KFOR/chronicle/1999/chronicle_199903/p11.htm).
25. NATO, "Georgia Joins UNAMI." (available 22.06. 2020 at https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_10/20191002_191002_Media_Backgrounder_Georgia_en.pdf, October 2019).
26. NATO. "NATO Maritime Commander in Georgia to Talk About Maritime Security." mc.nato.int, February 2019 (available e 22.06. 2020 at <https://mc.nato.int/media-centre/news/2019/nato-maritime-commander-in-georgia-to-talk-about-maritime-security>).
27. Marten, Kimberly. *NATO enlargement: evaluating its consequences in Russia*. Springer, April 17, 2020 (available 22.06. 2020 at <http://www.ponarseurasia.org/article/nato-enlargement-evaluating-its-consequences-russia>).
28. Ministry of Defense of Georgia. "NATO-Georgia Cooperation." MOD.GOV.GE. Ministry of Defense of Georgia. Accessed June 22, 2020. <https://mod.gov.ge/en/page/38/nato-georgia-cooperation>.
29. Ministry of Defense of Georgia. "ISAF Missions." MOD.GOV.GE, May 2015 (available 22.06. 2020 at <https://mod.gov.ge/en/news/read/575/isaf-mission>).
30. Mrachek, Alexis. "Beware of Russia's 'Creeping Annexation' of Georgia." *The Heritage Foundation*, September 2018 (available 22. 06. 2020 at <https://www.heritage.org/europe/commentary/beware-russias-creeping-annexation-georgia>).
31. Ministry for Reconciliation and Civic Equality of Georgia. "GENEVA INTERNATIONAL DISCUSSIONS." SMR.GOV.GE - Office Of The State Minister Of Georgia For Reconciliation And Civil Equality. Accessed June 22, 2020. <https://smr.gov.ge/en/page/26/geneva-international-discussions>.
32. Ragoussis, Yiannis. "Greece and NATO: a Long Lasting Relationship." *NATO Review*. *Nato Review*, February 22, 2012. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2012/02/22/greece-and-nato-a-long-last>

ing-relationship/index.html.

33. Solomon, Jay. "Trump Voices Commitment to NATO." Wall Street Journal. Dow Jones &
34. Company, 12 April 2017. www.wsj.com/articles/trump-to-reiterate-commitment-to-nato-1492008887
35. Thalís, Alexander. "Threat or Threatened? Russia in the Era of NATO Expansion - AIIA." Australian Institute of International Affairs, June 3, 2018. <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/threat-or-threatened-russian-foreign-policy-in-the-era-of-nato-expansion/>.
36. Peace Research Institute. "NATO Agreed Georgia Would Join. Why Hasn't It Happened?" The World from PRX, March 2019 (available 22.06.2020 at <https://www.pri.org/stories/2019-03-27/nato-agreed-georgia-would-join-why-hasn-t-it-happened>).
37. Toal, Gerard. "Russia's Kosovo: A Critical Geopolitics of the August 2008 War over South Ossetia." Eurasian Geography and Economics 49, no. 6 (November 2008): 683–86. <https://doi.org/10.2747/1539-7216.49.6.670>.
38. Kříž, Zdeněk. NATO after the End of the Cold War. A Brief History, February 2016, Available at <https://munispace.muni.cz/library/catalog/download/801/2553/452-1?inline=&fakulta=FSS>

ნატო და საქართველო: თანმიმდევრული სტრატეგიის ძიებაში

ლერი ხუფენია

ევროპისმცოდნეობის ბაკალავრი (მალმოს უნივერსიტეტი, შვედეთი), ევროპის პოლიტიკის მაგისტრი (ევროპის პოლიტიკის ერთობლივი სამაგისტრო პროგრამა), გრონინგენის უნივერსიტეტი, ჰოლანდია/ იაგელონიანის უნივერსიტეტი კრაკოვში, პოლონეთი/ პალასკი უნივერსიტეტი ოლომოუცში, ჩეხეთის რესპუბლიკა/ ეუთოს უსაფრთხოების პოლიტიკის მკვლევარი, ვენა, ავსტრია, ევროპის კვლევის ცენტრი (იაგელონიანის უნივერსიტეტი) www.ces.uj.edu.pl/maprogramme@uj.edu.pl, პოლონეთი, კრაკოვი, გარბარსკა, 7A, 31-131.
E-mail: leri.khupenia@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის, პოლიტოლოგიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ჩრდილო-ატლანტიკური ხელშეკრულების ორგანიზაცია (ნატო) მისი არსებობის განმავლობაში არაერთგზის დამდგარა უსაფრთხოების სფეროში არსებული გამოწვევების წინაშე; თუმცა, როგორც მრავალი ექსპერტი აღნიშნავს, თანამედროვე გამოწვევების სრულიად უცხო და კომპლექსური ხასიათი, მნიშვნელოვნად ასუსტებს ორგანიზაციის როლს რეგიონალური უსაფრთხოების განმტკიცების კუთხით. ამას თან ერთვის ახლო აღმოსავლეთში არსებული არასტაბილური ვითარება და მისგან განპირობებული მზარდი ტერორიზმის საფრთხე, რუსეთის ფედერაციის მიერ გააქტიურებული ინფორმაციული ომი და პარტნიორ სახელმწიფოებში მცოცავი ოკუპაციის ტაქტიკის განახლება. ყოველივე ეს, გამოკვეთილად ასახავს იმ კონტრასტულ უსაფრთხოების გარემოს, რომელშიც ნატოს უწევს ლიდერის ფუნქციის შეთავსება.

არსებული გამოწვევების მიუხედავად, ნატო განაგრძობს ღია კარის პოლიტიკას და აღნიშნულს მკაფიოდ ადასტურებს 2020 წლის მარტში ორგანიზაციის 29-ე წევრად

მაკედონიის მიღება. ნატოს გაფართოების პოლიტიკის განგრძობადობა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საქართველოსთვისაც. ორმხრივი თანამშრომლობის ფარგლებში მიღწეული ინსტიტიცური წარმატების მიუხედავად, გაურკვეველი რჩება განწევრიანების სამოქმედო გეგმების (MAP) მინიჭებისა და განწევრიანების შესახებ მოლაპარაკებების ვადები. ამგვარ ვითარებაში, მრავალი დასავლელი ექსპერტი და ნატოს ყოფილი თუ მოქმედი მაღალჩინოსანი მხარეებს მოუწოდებს, განიხილონ განწევრიანების არასტანდარტული მექანიზმები – მათ შორის ე.წ. „გერმანული მოდელი“, რომელიც, თავის მხრივ, გულისხმობს ნატოს 5-ე მუხლის დროებით გაუვრცელებლობას ოკუპირებულ რეგიონებში.

მოცემული სტატია დეტალურად მიმოიხილავს აღნიშნული სტრატეგიის ისტორიულ და პოლიტიკურ მახასიათებლებს, რეგიონალური უსაფრთხოებისა და ნატო-საქართველოს ორმხრივი თანამშრომლობის ქრილში.

საკვანძო სიტყვები: ნატო, საქართველო, რუსეთი, გერმანული მოდელი, უსაფრთხოება.

სამშვიდობო პროცესების საკადრო უზრუნველყოფის კრიზისი საქართველოში (პოლიტიკის მეცნიერებების სწავლების დეფაქტობი)

ალექსანდრე რუსეცი ფსიქოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის გეოპოლიტიკური მოდელირების ლაბორატორიის ხელმძღვანელი, პოლიტიკის მეცნიერებების საერთაშორისო ასოციაციის და პოლიტიკური ფსიქოლოგიის საერთაშორისო საზოგადოების წევრი. საქართველო, 0192, თბილისი, ჩარგლის ქ., #7.
E-mail: alex_scirs@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პოლიტიკური კონფლიქტებისა და მშვიდობის მშენებლობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. აფხაზეთის და სხვა პოლიტიკური კრიზისების მოუგვარებლობის ერთ-ერთი მიზეზია პოლიტიკური მეცნიერებების არასაკმარისი გამოყენება. საჭირო მიმართულებების სპეციალისტები ან არ გვყავს, ან გვყავს, მაგრამ ისინი არ არიან ჩართულები პროცესში. ეს არის შედეგი ადამიანური რესურსების და განათლების სისტემის მართვის დაბალი დონის, რაც საერთაშორისო რეიტინგებითაც დასტურდება. ჩვენი ვარაუდით, პოლიტიკის მეცნიერებების სწავლებაში არსებული დეფექტები განპირობებულია იმ გაუმართავი ნორმატიული ბაზით, რომლის მიხედვითაც მიმდინარეობს სამეცნიერო და სასწავლო პროცესი საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში.

კვლევის მთავარი ობიექტი – ქართული პოლიტოლოგიის სკოლა და მისი შესაძლებლობები პოლიტიკური კრიზისების მართვის თვალსაზრისით.

კვლევის საგანი – განათლების სისტემის „ხერხემალი“ – ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩო (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანებები – #120/ნ, 10/12/2010, №69/ნ, 10/04/2019) და მასში წარმოდგენილი ის სტრუქტურა, რომელიც ეხება პოლიტიკის მეცნიერებების სფეროში სპეციალისტების მომზადებას.

კვლევის ფარგლებში

- შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შევისწავლეთ ბოლო 10 წლის განმავლობაში მიღებული ეს ორი დოკუმენტი;
- ჩავატარეთ საერთაშორისო დონეზე არსებულ ანალოგიურ დოკუმენტებთან მათი შედარება და ანალიზი;
- გამოვიკვლიეთ ამ დარგში მოღვაწე სპეციალისტების აზრი;
- მოვახდინეთ სამშვიდობო პროცესების მართვის სფეროში არსებული ტექნოლოგიების და მათი საკადრო უზრუნველყოფის პოლიტიკის ანალიზი.

კვლევის შედეგი ადასტურებს, რომ

1. საქართველოს კვალიფიკაციათა ჩარჩოში არსებული პოლიტიკის მეცნიერებების – პროფესიების, სპეციალობების, სპეციალიზაციების და ვინრო სპეციალიზაციების სტრუქტურა არ უწყობს ხელს საქართველოს პოლიტიკური პროცესების (სახელდობრ, სამშვიდობო პროცესები) უზრუნველყოფას შესაბამისი კადრებით.
2. განხილულ დოკუმენტში წარმოდგენილი შეცდომები ატარებენ ქრონიკულ ხასიათს, რაც შეიძლება იყოს შემთხვევითი ან მიზანდასახული მოქმედებების შედეგი და რომელიც უქმნის სტრატეგიულ საფრთხეს საქართველოს ეროვნული უშიშროების ინტერესებს და მოითხოვს საგანგებო ტრანსფორმაციას.
3. აფხაზეთის პოლიტიკური კრიზისის პოზიტიური ტრანსფორმაციისათვის აუცი-

ლებელია ადეკვატური ნორმატიული ბაზის შექმნა და შესაბამისი კვალიფიკაციის პოლიტიკის მეცნიერებების სპეციალისტების მომზადება.

საკვანძო სიტყვები: მოუგვარებელი კონფლიქტები; პოლიტიკური კრიზისი; დივერსია.

პრობლემის აქტუალობა

აფხაზეთის პოლიტიკური კრიზისის ხანგრძლივი მოუგვარებლობის ერთ-ერთ მიზეზს შესაბამისი პროფესიონალების სიმრავლე და მათი კვალიფიკაციის ხარისხის ნაკლებობა წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში, ჩვენ ვისაუბრებთ პროფესიონალ მეცნიერთა და, ზოგადად, მეცნიერების როლზე სამშვიდობო პროცესებში, ანუ სამშვიდობო პროცესების სამეცნიერო უზრუნველყოფაზე.

სამწუხაროდ, ამ მიმართულებით, დღეს, არ არსებობს გააზრებული პოლიტიკა და ამის ერთ-ერთი მიზეზი პოლიტიკური პროცესების მართვის დაბალი დონეა:

- არ ხდება გაცნობიერება იმისა, რომ ასეთი სპეციალისტები არსებობენ;
- ასეთი სპეციალისტები არ გვყავს ან გვყავს, მაგრამ არ არიან ინტეგრირებულნი სამშვიდობო პროცესში;
- განათლების პოლიტიკა ამ მიმართულებით არის მონყვეტილი რეალობას და ემსახურება პრიმიტიულ კომერციულ ინტერესებს;
- არ არსებობს მარკეტინგული კვლევების კულტურა და გადაწყვეტილებები, თუ რა კვალიფიკაციის სპეციალისტები უნდა მოვამზადოთ, მიიღება სხვა ქვეყნებში არსებული მოდელის უსისტემო და პრიმიტიული კალკირებით;
- განათლების პოლიტიკის ბლოკამდე არ მიდის არც საკანონმდებლო ორგანოს და არც სამოქალაქო პროფესიული საზოგადოების დაკვეთები;
- მეცნიერების და ექსპერტების მხრიდან არ ხდება ამ პროცესის შესაბამისი შეფასება.

ეს პრობლემა ეხება განათლების ყველა სფეროს და, განსაკუთრებით, მტკივნეულია პოლიტიკური მეცნიერებების სფეროში არსებული დინამიკა, რომელიც კარგად აჩვენებს ჩვენი პოლიტიკური აზროვნების კულტურის დონეს.

ამ პრობლემების ინდიკატორი და „ხერხემალი“ – ეროვნულ საკვალიფიკაციო ჩარჩო – წარმოდგენილი პროფესიების უსისტემო ჩამონათვალია. ამიტომ ჩვენ ამ სტატიაში წარმოვადგენთ ამ ჩამონათვალის მოკლე კრიტიკულ ანალიზს. უფრო ფართოდ ეს პრობლემატიკა წარმოდგენილი იქნება მონოგრაფიაში, რომელიც გამოქვეყნდება 2020 წლის დეკემბერში.

პოლიტიკური ფილოსოფია და პოლიტიკის მეცნიერებები

მეცნიერებაში და პრაქტიკაში პარალელურად თანაარსებობს პოლიტიკური თეორიის ორი აკადემიური მიმართულება: პოლიტიკური ფილოსოფია (ნორმატიული პოლიტიკური თეორია) და პოლიტიკის მეცნიერებები (პოლიტოლოგია). მიუხედავად იმისა, რომ ორივე ამ მეცნიერებას გააჩნია კვლევების დამოუკიდებელი ველი, მათ შორის არის გადაკვეთის დიდი სივრცე. პოლიტიკური ფილოსოფიის სისუსტე განსაზღვრავს, ზოგადად, არსებული პოლიტიკური აზროვნების მდგომარეობას. მას გააჩნია განსაკუთრებული ეგზისტენციური მისია. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა ქართველი მეცნიერის, პოლიტიკური მეცნიერებების დოქტორის, თამარ კიკნაძის განმარტება.¹

¹ პოლიტიკური ფილოსოფია იკვლევს კონკრეტული საკამათო პოლიტიკური მოვლენების მნიშვნელობას, მაგ., ადამიანური „მე“-ს ბუნებას, ან მორალური პასუხისმგებლობის გაგებას. უდავოა, რომ არსებობს მჭიდრო კავშირი პოლიტიკურ ფილოსოფიასა და მორალის ფილოსოფიას

როგორც 2010 წლის „უმაღლესი განათლების ეროვნული საკვალიფიკაციო ჩარჩოს“ დოკუმენტიდან ნათლად ჩანს, პოლიტიკური ფილოსოფიის სპეციალიზაციები არაა წარმოდგენილი, რაც ნიშნავს, რომ საქართველოში მზადდებოდნენ (?!), ზოგადად, პოლიტიკური ფილოსოფიის სპეციალისტები – 100602 პოლიტიკის ფილოსოფია (ფილოსოფიის მიმართულება), ხოლო 2019 წლის განახლებულ დოკუმენტში ეს მიმართულება საერთოდ ამოღებულია. შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ არაა დანახული მისი ფუნდამენტური როლი.

პოლიტიკური ფსიქოლოგია

ეს სპეციალობა 2010 წლის დოკუმენტში ცალკეა წარმოდგენილი – 070706 პოლიტიკური ფსიქოლოგია (ფსიქოლოგიის მიმართულება) (National Qualifications Framework), ხოლო 2019 წლის დოკუმენტში ის საერთოდ გაქრა ჩამონათვალიდან. პოლიტიკური ფსიქოლოგიის სპეციალისტები საქართველოს განსაკუთრებით სჭირდება, რადგან ქვეყანა იმყოფება საინფორმაციო-ფსიქოლოგიური ომის პირობებში. ეს მიმართულება წარმოადგენს პოლიტიკის მეცნიერებების და ფსიქოლოგიის გადამკვეთ სივრცეს. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ ის ერთმანეთთან აკავშირებს პოლიტიკური ფილოსოფიის და პოლიტიკის მეცნიერებების კვლევების სხვადასხვა მიმართულებას. პოლიტიკური ფილოსოფიის და პოლიტიკური ფსიქოლოგიის სასწავლო პროგრამებიდან ამოგდება რიგ ექსპერტში დამსახურებული მრისხანება გამოიწვია. მაგალითად, ცნობილი ქართველი ფსიქოლოგი, რამაზ საყვარელიძე თვლის, რომ ამ უსამართლობის აღმოფხვრისათვის აუცილებელია პოლიტიკური ფსიქოლოგიის ეროვნული საზოგადოების შექმნა. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ეს სპეციალობები გეგმაზომიერად არის ამოკვეთილი ნორმატიული დოკუმენტიდან. რაც უფრო სუსტად იქნება წარმოდგენილი ქართული ინტელექტუალური სპექტრი, მით უფრო იოლად მართვადი იქნება საზოგადოება. ამიტომ ასეთი ქმედებები ჩვენს მიერაც ფასდება როგორც საქართველოს ეროვნული უშიშროების პოლიტიკის სრული ნგრევის მცდელობის მაგალითი.

პოლიტიკის მეცნიერებების სპეციალობის სტრუქტურის დინამიკა 2010- 2019 წლებში

საქართველოს განათლების სისტემაში 2010 წლიდან წარმოდგენილი იყო პოლიტიკის მეცნიერებები მხოლოდ ოთხი სპეციალობა/სპეციალიზაციით. ოთხივე სპეციალობის სახელწოდება ეჭვს იწვევდა და მოითხოვდა სერიოზულ რევიზიას.

0702 პოლიტიკის მეცნიერებები:

- 070201 შედარებითი პოლიტიკა;
- 070202 ნაციონალიზმისა და ეთნიკურობის კვლევები;
- 070203 კონფლიქტოლოგია;

შორის, რამეთუ ორივე მათგანი ითვალისწინებს ფასეულობების შესახებ ჩვენი შეხედულებების ბუნების კვლევას. შესაბამისად, როდესაც გნოსეოლოგიური მოსაზრების საფუძველზე გაკეთდა დასკვნა, რომ ფილოსოფიას არ ეხება ეს ნორმატიული საკითხები, საფუძველს მოკლებულად გამოცხადდა თვით პოლიტიკური ფილოსოფიაც. თანამედროვე პოლიტიკური ფილოსოფია საკმაოდ წარმატებულად ვითარდება. უკუგდებულ იქნა გნოსეოლოგიური დასკვნა, რომელიც ერთ დროს მისთვის ფატალური აღმოჩნდა. პოლიტიკური ფილოსოფია ცდილობს ერთდროულად გაიაზროს ის, რასაც ჩვენ ვაკეთებთ, გააანალიზოს და გვიჩვენოს, რა უნდა გაკეთდეს. თანამედროვე პოლიტიკურ ფილოსოფიას თავისი კონტექსტი აქვს, გასული დროის ფილოსოფოსები კი მარადიული ქეშმარიტებების ახსნას ცდილობდნენ. დღეს, ადამიანთა ცხოვრების პირობების პოლიტიკური შედეგების კვლევისას, ორივე ზემოთ აღნიშნული მიდგომა სათანადოდ ავსებს ერთმანეთს (<http://dictionary.css.ge/content/political-philosophy>) .

- 070204 უსაფრთხოების კვლევები.

2019 წელს განხორციელებული ცვლილებების შედეგად, მივიღეთ შემდეგი სურათი:

0312 პოლიტიკის მეცნიერებები და მოქალაქეობრიობის საფუძვლები Political Sciences and Civics – შეისწავლის მმართველობასა და პოლიტიკურ პრინციპებს ან პრაქტიკას. მოიცავს მოქალაქეების უფლებებისა და პასუხისმგებლობების შესწავლასაც. აქ ამკარად ჩანს იურიდიული სკოლის სპონტანური ზეგავლენა. „პოლიტიკურ მეცნიერებებს“ (თანაბარი სტატუსით) ემატება „მოქალაქეობრიობის საფუძვლები“.

- 0312.1.1 პოლიტიკის მეცნიერება Political Science;
- 0312.1.2 საერთაშორისო ურთიერთობები International Relations;
- 0312.2.1 დიპლომატია და საერთაშორისო პოლიტიკა Diplomacy and International Politics;
- 0312.2.2 უსაფრთხოების კვლევები Security Studies;
- 0312.2.3 ნაციონალიზმისა და ეთნიკურობის კვლევები Nationalism and Ethnicity Studies;
- 0312.2.4 ევროპული ინტეგრაცია European Integration.

შედარებითი ანალიზი გვაჩვენებს, რომ შენარჩუნდა ძველი და გაჩნდა ახალი გაურკვევლობები. ეს ქმნის პრობლემას უმაღლესი განათლების მენეჯერებისათვის და შესაბამისი პროგრამების ხელმძღვანელებისათვის. განსაკუთრებულად კი იმ აბიტურიენტებისათვის (მომავალი ბაკალავრებისათვის, მაგისტრებისა თუ დოქტორებისათვის), რომლებიც ღებულობენ გადაწყვეტილებას თუ რა პროფესია და სპეციალობა აირჩიონ, ან რა მიმართულებით გააგრძელონ თავიანთი პროფესიული განვითარება.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ცვლილებების მიღება მიმდინარეობდა დახურულ რეჟიმში. როდესაც 2018 წელს მივმართე განათლების სამინისტროს შესაბამის სამსახურს როგორც მკვლევარმა, მივიღე ცივი უარი და მხოლოდ ინფორმაცია იმის თაობაზე, რომ საპროექტო დოკუმენტი განსახილველად დაეგზავნებოდა უნივერსიტეტებს.

ასე, რომ საუბარი არის არა მხოლოდ ამ ნორმატიული აქტის უამრავ ხარვეზზე რომელიც აქ არის წარმოდგენილია, არამედ პროცესუალურ მხარეზეც. გამომდინარე ორივე კომპონენტიდან, ამ დოკუმენტის ლეგიტიმურობის დონე ვერანაირად ვერ იქნება დამაკმაყოფილებელი.

მთელის და ნაწილის რანგის გათანაბრების პრობლემა

როგორც ვხედავთ, კვალიფიკაციის სახელწოდებას დაემატა „მოქალაქეობრიობის საფუძვლები“, მაგრამ ეს არ არის ასახული ქვემიმართულებების სტრუქტურაში. თავისთავად, „მოქალაქეობის საფუძვლები“ შეიძლება წარმოადგენდეს პოლიტიკური კვლევების და განათლების ინტერესს, მაგრამ არ არის მიზანშეწონილი, რომ ეს ქვესისტემა ერთ დონეზე დავაყენოთ „პოლიტიკურ მეცნიერებებთან“. ეს, მეცნიერული თვალსაზრისით, დაუშვებელია. ასევე ნათლად ჩანს, რომ ეს საკითხი პოლიტიკური მეცნიერებების და სამართლის გადაკვეთის არეალშია.

საერთაშორისო ურთიერთობები და პოლიტიკის მეცნიერებები

მკითხველისთვის გაურკვეველია რითი განსხვავდება შემდეგი ორი მიმართულება:

- 0312.1.2 საერთაშორისო ურთიერთობები International Relations;
- 0312.2.1 დიპლომატია და საერთაშორისო პოლიტიკა Diplomacy and International Politics;

საერთაშორისო ურთიერთობები არსებობს ნებისმიერ სფეროში და აქ ნათლად უნდა იყოს გამოყოფილი თუ რა სეგმენტზეა საუბარი? ეს შეხება სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებს (ძველი მიდგომა) თუ წარმოადგენს დივერსიფიცირებულ მოდელს (ახალი მიდგომა)?

საშინაო პოლიტიკა

დოკუმენტში საშინაო და საგარეო პოლიტიკის სფეროები უნდა იყოს ნათლად გამიჯნული ერთმანეთისგან. არსებული ტერმინების წყობა ქმნის გაურკვევლობას და უაზრო თვითნებურ ინტერპრეტაციებს. პოლიტიკის მეცნიერებები უნდა იკვლევდეს როგორც საშინაო, ასევე საგარეო პოლიტიკას, ასევე მათ შორის არსებულ დამოკიდებულებებს. უფრო მეტიც, არსებული კვლევის ფარგლებში, ჩვენ აღმოვაჩინეთ, რომ მაგალითად, ესტონეთში, ტარტუს უნივერსიტეტში ფუნქციონირებს „დე-ფაქტო სახელმწიფოების კვლევების ცენტრი“ (De Facto States Research Unit).

საქართველოს ეს პრობლემა სხვაზე ძალიან უნდა ანუხებდეს. ამ ვინრო მიმართულებებით უნდა იყოს ჩამოყალიბებული შესაბამისი ხედვა და მომზადდეს შესაბამისი სპეციალობის თუ სპეციალიზაციის კადრები.

„კონფლიქტოლოგია“

2010 წლის დოკუმენტში კონფლიქტოლოგია (070203) შეიძლება (მხოლოდ გარკვეულწილად) იყოს განხილული როგორც პოლიტიკური თეორიის ნაწილი, მაგრამ მისდამი სრული დაქვემდებარება, ისე, როგორც ეს იყო წარმოდგენილი საკვალიფიკაციო ეროვნულ ჩარჩოში, იყო დაუშვებელი.

2019 წლის დოკუმენტში კონფლიქტოლოგია საერთოდ ამოიღეს პოლიტიკური მეცნიერებებიდან (რაც არის სერიოზული შეცდომა) და გადაიტანეს სოციოლოგია და კულტურის კვლევებში (0314.2.2 კონფლიქტოლოგია). ესეც სერიოზული შეცდომაა. აქ შეიძლება იყოს წარმოდგენილი ცალკე სპეციალიზაცია – „კონფლიქტის სოციოლოგია“.

ასევე უპრიანი იქნებოდა, გვესაუბრა კონფლიქტოლოგიის და პოლიტიკური მეცნიერების გადაკვეთ ქვესისტემაზე – პოლიტიკურ კონფლიქტოლოგიაზე.

ჩვენ არ უნდა მოვავხდინოთ, ასევე უნებავში არსებული არაპოლიტიკური კონფლიქტების მთელი კლასტერის იგნორირება.

ჩვენ უნდა ვამზადებდეთ პოლიტიკური კონფლიქტების სპეციალისტებს და ამავე დროს, სასურველია, რომ იყოს წარმოდგენილი სპეციალიზაციების სპექტრიც, მაგალითად: საერთაშორისო პოლიტიკური კონფლიქტების, შიდა კონფლიქტების, შერეული კონფლიქტების სპეციალიზაციები და ა.შ. მნიშვნელოვანია, რომ იქ, სადაც იკვლევენ კონფლიქტებს, მშვიდობასაც იკვლევენ. ამიტომ ამ მიმართულებითაც აუცილებელია სპეციალისტების მომზადება. გამოიკვეთა ასევე სხვა სპეციალობების და სპეციალიზაციების არსებობის აუცილებლობა, მაგალითად, პოლიტიკური კრიზისების მართვის, პოლიტიკური განვითარების სპეციალისტების და ა.შ.

„ნაციონალიზმის და ეთნიკურობის“ სპეციალობა

სპეციალობა (070202 – 2010, ან 0312.2.3 – 2019) „ნაციონალიზმისა და ეთნიკურობის კვლევები“. თვით სახელწოდებაში დაშვებულია სისტემური შეცდომები. ამიტომ „ნაციონალიზმის კვლევების“ დივერსიფიცირება უნდა ჩანდეს და ღრმად იყოს გააზრებული ეთნიკური, კონფესიური, ეკონომიკური და სხვა ტიპის ნაციონალიზმების როლი პოლიტიკურ მეცნიერებებში. მისი დაყვანა ეთნიკურ ნაციონალიზმამდე ან „ეთნიკურობამდე“ წარმოადგენს ტიპიურ რედუქციონიზმს. მეორე მხრივ, მნიშვნელოვანია,

რომ ეთნიკური ნაციონალიზმის გვერდით არის ისეთი მნიშვნელოვანი კვლევის თემები როგორცაა – შოვინიზმი, ქსენოფობია, ჯგუფური ფავორიტიზმი, პატრიოტიზმი და ა.შ. ისმის კითხვა რატომ უნდა ვამზადებდეთ ჩვენ ეთნიკური ნაციონალიზმის სპეციალისტებს და არ ვამზადებდეთ პატრიოტიზმის, ანუ სამშობლოს სიყვარულის სპეციალისტებს. აქვე ჩნდება სხვა კითხვა თუ ეთნიკური კონფლიქტების სფერო გვინტერესებს, მაშინ ეთნიკური კონფლიქტების მართვის სპეციალისტებს რატომ არ ვამზადებთ? ასევე ტერმინი „ეთნიკურობის კვლევები“ იწვევს ბევრ კითხვას.

მეთოდოლოგიური პრობლემატიკა

2010 წლის დოკუმენტში წარმოდგენილი იყო 070201 „შედარებითი პოლიტიკა“.

შედარებითი ანალიზი წარმოადგენს სამეცნიერო მეთოდს, რომელიც გამოიყენება სხვადასხვა მეცნიერებაში. ამ მეთოდს უნდა ფლობდეს, ასევე, პოლიტიკური მეცნიერების ნებისმიერი სპეციალისტი. მისი ცალკე გამოყოფა არაა ლოგიკურად გამართლებული. 2019 წლის დოკუმენტში ეს სპეციალობა საერთოდ არის ამოგდებული. მაგრამ მაშინ ჩნდება პრობლემა – ჩვენ არ ვამზადებთ პოლიტიკური კვლევების სპეციალისტებს, რომელიც უნდა მოიცავდეს კომპერატივისტებსაც.

ევროპოცენტრიზმის პრობლემა პოლიტიკურ მეცნიერებაში

არაა საკამათო, რომ საქართველოსთვის ევროპულ სამყაროსთან თანამშრომლობა წარმოადგენს სტრატეგიულ ამოცანას. ამავე დროს, საქართველოს სჭირდება სხვა პოლიტიკური განზომილების მიმართ საკუთარი პოლიტიკის ჩამოყალიბება. თვით ევროპოცენტრიზმის მიმართ, ევროპულ სამეცნიერო დისკურსში, არსებობს უამრავი ნაშრომი, სადაც ევროპოცენტრიზმი წარმოდგენილია როგორც კოგნიტური პრობლემა. ევროპოცენტრიზმი, ასევე, წარმოადგენს რედუქციონისტული აზროვნების მაგალითს. ასეთი მიდგომა არ შეიძლება იყოს ნორმალური ქვეყნისთვის, რომელიც წარმოადგენს ევროპის და აზიის ცენტრს, დიდი ახლო აღმოსავლეთის სუბ-რეგიონს, ჩრდილოეთ-სამხრეთის ან დასავლეთ-აღმოსავლეთის ცენტრს, შავი ზღვა-კასპიის ზღვის რეგიონის ცენტრს, ევრაზიის კონტინენტის ცენტრს. ამიტომ საქართველოს საერთაშორისო პოლიტიკა უნდა იყოს წარმოდგენილი როგორც პერიფერიული, ასევე ცენტრისებური განზომილებების მიხედვით და ეს მიდგომა აღწერილია ჩვენს მიერ გამოცემულ წიგნში – „არქიპელაგი კავკასია – მითები თუ რეალური პოლიტიკა“ (Rusetskiy, Dorokhina, 2009). დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტს, რომ ეთნიკური ქართველების მნიშვნელოვანი ნაწილი აღმოჩნდა არაევროპულ სივრცეში და მათი ინტერესების გათვალისწინება მეტად მნიშვნელოვანია.

სპეციალობა 0312.2.4 ევროპული ინტეგრაცია მეტად მნიშვნელოვანი, მაგრამ არასაკმარისია იმისთვის, რომ ჩვენ კომფორტულად ვიგრძნოთ თავი საერთაშორისო გეოპოლიტიკურ სივრცეში. ნაწილობრივად, ეს მიმართულებები წარმოდგენილია ინტერდისციპლინურ კვლევებში – 0388 ინტერდისციპლინური.

0388 ინტერდისციპლინური მოიცავს:

სოციალურ მეცნიერებები: ჟურნალისტიკა, ინფორმაციის მართვა;

0388.1.1 ევროპისმცოდნეობა. ამერიკისმცოდნეობა;

0388.1.3 ახლო ან/და შუა აღმოსავლეთის კვლევები;

0388.2.1 ბრიტანეთის კვლევები /ბრიტანეთისმცოდნეობა;

0388.2.2 გერმანიისმცოდნეობა;

0388.2.3 კავკასიის კვლევები;

0388.2.4 ევრაზიისა და კავკასიის კვლევები;

0388.2. 5 რუსეთის მცოდნეობა;

0388.2.6 საბჭოთა კვლევები.

რთულია გავერკვეთ, რით განსხვავდება საგანი 0312.2.4 „ევროპული ინტეგრაცია“, „ევროპათმცოდნეობის საგნისგან“ (გასაგებია, რომ პირველი მეორეს ქვესისტემაა), ან რატომ არაა წარმოდგენილი ევროატლანტიკური ინტეგრაცია. ეს, პოლიტიკური თვალსაზრისით, გარკვეული გამოწვევაა და რთულია ავტორების მოტივაციის დადგენა. უფრო ფართო კრიტიკული ანალიზი ამ კომპონენტის წარმოდგენილია მონოგრაფიაში.

უშიშროების თუ უსაფრთხოების სპეციალისტები?

2019 წლის დოკუმენტში ჩნდება – 070204 „უსაფრთხოების კვლევები“. სამეცნიერო და პოლიტიკურ დისკურსში მიმდინარეობს სერიოზული შერკინება ამ ტერმინის თაობაზე. „უსაფრთხოების სპეციალისტი“ ასოცირდება ტექნიკური საფრთხეების სფეროში მოღვაწე პიროვნებასთან.

როდესაც საკითხი პოლიტიკურ სფეროებს მოიცავს, აქ სასურველია საუბარი იყოს უშიშროების პოლიტიკის სპეციალისტებზე. ვინაშე სპეციალიზაციებად კი შეიძლება იყოს წარმოდგენილი მაგალითად, „პოლიტიკური რისკების“ სპეციალიზაცია და ბევრი სხვა. ამის შესახებ არსებობს არაერთი ქართველი მეცნიერის ნაშრომი, მაგალითად, ჰენრი კუპრაშვილის ნიგნი „ეროვნული უსაფრთხოება თუ ეროვნული უშიშროება“ (Kupreishvili, 2014). მეტად მნიშვნელოვანია, ამ საკითხების აუდიტში მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკური მეცნიერების საერთაშორისო ასოციაციის კომპეტენტურმა საზოგადოებამ. საბოლოო ჯამში, ნათლად უნდა ჩანდეს სპეციალიზაციები: სამოქალაქო უშიშროების სპეციალისტი; სახელმწიფო უშიშროების სპეციალისტი, ეროვნული უშიშროების სპეციალისტი; საერთაშორისო უშიშროების სპეციალისტი და ა.შ.

გამომდინარე აქედან, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, პოლიტიკური მეცნიერებების დარგში, ისევე როგორც სხვა სამეცნიერო/საგანმანათლებლო მიმართულებებში, საქართველოში არ არსებობს სისტემური ხედვა და კონკრეტულ შედეგებზე ორიენტირებული სტრატეგია. პროცესი მიმდინარეობს სპონტანურად და ქაოტურად. ცალკეულ ქვემიმართულებას ეძლევა გასაქანი, ცალკეულს – არა. ეს არის ტიპური უპასუხისმგებლო, რედუქციონისტული და გაუაზრებელი ქმედებების ჯაჭვი, რომელიც, საბოლოო ჯამში, ატარებს დივერსიულ ხასიათს.

ამ პრობლემის ერთ-ერთი მიზეზი მდგომარეობს იმაში, რომ პროფესიული საზოგადოება არაა შესაბამისად ორგანიზებული. პროფესიული გაერთიანებები და შესაბამისი სტრუქტურები სახელმწიფოს, ბიზნესის და სამოქალაქო საზოგადოების სექტორებში არ ახდენენ ამ მიმართულებით პოლიტიკის დაგეგმარებას და, ზოგადად, მართვას. არ არსებობს პროფესიული კლასიფიკაციების აუდიტის ეროვნული სისტემა და რეალობა არ ექვემდებარება შესაბამის საერთაშორისო აუდიტს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო დონეზეც ყველაფერი ამ სფეროში დალაგებული და მონესრიგებული არაა. მექანიკური გადმოტანა თავისთავად წარმოადგენს დამატებით საშიშროებას.

საბოლოო ჯამში, საქართველოში არსებული ქრონიკული პოლიტიკური კრიზისების არსებობა, სხვა ფაქტორებთან ერთად, ჩვენ შეგვიძლია დავუკავშიროთ საკადრო კრიზისს და პოლიტიკის მეცნიერებების შესაბამისი სპეციალობების და სპეციალიზაციების პროფესიონალების არარსებობას. როგორც ვხედავთ, ამ პრობლემაზე პასუხისმგებელი, პირველ რიგში, განათლების ხარისხის მართვის რგოლია.

არ არსებობს კომპეტენტური კვლევა, რომელიც, ერთი მხრივ, წარმოადგენდა პოლიტიკის სფეროში არსებულ პრობლემებს, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ პრობლემების მართვისთვის შესაბამისი სპეციალობების ადამიანების მომზადების სტრატეგიას

წარმოადგენდა.

არსებული პოლიტიკური კონფლიქტების მოუგვარებლობა შეიძლება იყოს განპირობებული პოლიტიკური მეცნიერების სფეროში შესაბამისი სპეციალისტების საკადრო დეფიციტით. ეს მოითხოვს ეროვნულ დონეზე კვლევებს, საგანმანათლებლო სტრატეგიების და ეროვნული კვალიფიკაციების ჩარჩოს საპროგრამო აუდიტს. ამ მიმართულებით, პოლიტიკური მეცნიერების ასოციაციის ხელშეწყობით, სადისერტაციო კვლევის დისემინაციის პროგრამის ჩარჩოში შეიქმნა შესაბამისი პროექტი.

აფხაზეთის პოლიტიკური კრიზისი წარმოადგენს ამ პოლიტიკის მსხვერპლს. ამიტომ, უპირველეს ყოვლისა, აფხაზეთის დევნილობაში მყოფი პოლიტიკური და აკადემიური ინსტიტუციების ერთ-ერთ მთავარ ამოცანად უნდა იყოს წარმოდგენილი პოლიტიკური აფხაზეთმცოდნეობის მიმართულების განვითარება და შესაბამისი სპეციალისტების მომზადება უშუალოდ აფხაზეთისთვის. ამ თვალსაზრისით, დიდ ინტერესს წარმოადგენს თუ როგორ მიმდინარეობს ეს პროცესი აფხაზეთის გახლეჩილი საზოგადოების მეორე მხარეს. მნიშვნელოვანია, რომ კვლევის საგნად მომავალში იყოს არა მხოლოდ აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოქმედი საგანმანათლებლო პროგრამები და კვლევები, არამედ აფხაზეთის მოსახლეობის ამ ნაწილის ჩართულობის საკითხი უცხოეთის საგანმანათლებლო პროგრამებში, სახელდობრ, რუსეთის ფედერაციის აკადემიურ სივრცეში.

ლიტერატურა

1. Kiknadze Tamar, Political Philosophy, (In Georgian) (available 20.06.2020 <http://dictionary.css.ge/content/political-philosophy>)
2. Kuorashvili H., “National safety or national security”, Publishing house “Universal”, 2014. (In Georgian) https://gtu.ge/Library/Pdf/EI_wignebi/erovnuli_us.pdf
3. On the Approval of the National Qualifications Framework and the Classifier of Fields of Study, Annex 1, Annex 2 (In Georgian), <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/4480034?publication=0>.
4. On the approval of the National Qualifications Framework (In Georgian) (available 20.06.2020 at <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1131547?publication=0>).
5. De Facto States Research Unit (available at <https://defactostates.ut.ee/home-0>).
6. Rusetsky A., Dorokhina O., “Caucasus: Myths and Realpolitik”, 2009 (In Russian)

CRISIS IN THE PROVISION OF PEACE PROCESSES IN GEORGIA WITH QUALIFIED SPECIALISTS (DEFECTS IN TEACHING POLITICAL SCIENCE)

Alexander Rusetsky PhD in Psychology, Professor, Head of the Geopolitical Modeling Laboratory at Caucasus International University, International Political Science, Member of the International Association of Political Psychology. Georgia, 0192, Tbilisi, Chargali St., # 7.
E-mail: alex_scirs@yahoo.com

Presented by Institute for Political Conflict and Peacebuilding of Tskhum-Abkhazia Academy of Sciences

Abstract. One of the reasons for the unresolved political crises (including Abkhazia) is the insufficient use of political science. We either do not have specialists in the required areas, or trained specialists are not involved in the process. This results from the low level of management of human resources and the education system.

The existing shortcomings in the teaching of political science are due to the faulty normative base, in Georgia's higher education.

The main object of research is the **Georgian School of Political Science** and its political crisis management capabilities.

The subject of the research is the "backbone" of the education system - **the National Qualifications Framework (NQF)** and the structure presented in it, which refers to the training of specialists in the field of political science.

As part of the research

- Based on a comparative analysis, we examined adopted over the last ten years two documents of the NQF;
- These documents were compared and analyzed them with similar documents at the international level;
- The opinion of specialists working in this field was examined;
- Existing technologies in the field of peace process management and their policy on provision with qualified specialists were analyzed.

The results of the study confirm that:

1. The structure of political sciences - professions, specialties, specializations, and narrow specializations within the Georgian NQF does not contribute to the provision of political processes in Georgia (namely - peace processes) with relevant staff.
2. The errors presented in the reviewed NQF documents have a chronic nature, which may result from accidental or deliberate actions, which pose a strategic threat to the interests of the national security of Georgia and require extraordinary transformation.
3. For the positive transformation of Abkhazia's political crisis, it is necessary to create adequate regulatory frameworks and train specialists in relevant political science specializations.

Keywords: *Unresolved conflicts; Political crisis; Diversion.*

ADDRESSING THE EUROPEAN UNION'S CONFLICT MEDIATION STRATEGY IN THE CONTESTED REGIONS OF GEORGIA

Leri Khupenia

Master of European Politics, Euroculture Joint Masters Programme, University of Groningen, Netherlands; Palacky University in Olomouc, Czech Republic, Bachelor of Arts in European Studies – Malmo University, Sweden Security Policy Fellow at Organization for Security and Co-Operation in Europe (OSCE), Vienna, Austria, Centre for the European Studies (Jagiellonian University) www.ces.uj.edu.pl / maprogramme@uj.edu.pl / Garbarska 7A, 31-131, Krakow, PL.

E-mail: leri.khupenia@gmail.com

Presented by the Institute of political Conflicts and Peace at Tkhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The contested regions are characterized by legal, territorial, and political complexity. The collapse of the Soviet Union was followed by the blood-shedding wars in the South Caucasus – Georgia was no exception. The secession of Abkhazia and South Ossetia from Georgia in the early 1990s created an unstable geopolitical environment in the shared neighborhood of the European Union and Russia. The conflicts were re-escalated in August 2008, when the armed troops of the Russian Federation entered the Tskhinvali region and engaged in full-scale military conflict with Georgia.

In light of the five-day war, the European Union emerged as a leading international actor in the process of crisis management. The cease-fire agreement brokered by the French President Sarkozy was widely praised as a diplomatic success. Although, the post-war period showed that the Kremlin violated the agreement protocol by recognition of the independence of the separatist regions. In response to the crisis, the EU designed the strategy of engagement without recognition.

The paper examines the conflict mediation capacity of the European Union through the analytical lenses. The main emphasis is given to the Non-Recognition and Engagement Policy (NREP) as one of the major mechanisms of the EU in relation to the contested regions in Georgia. Furthermore, it analyzes Russia's role as a competing regional power and the (mis)perceptions about the EU regional posture in the contested regions.

Keywords: *EU, Georgia, Russia, NREP, Contested Regions.*

Introduction

After the declaration of independence in 1991, Georgia has gone through the phase of civil war and blood-shedding conflicts on ethnic grounds in South Ossetia 1991-1992 and Abkhazia 1992-1993 (Siroky, 2009:3). The newly emerged state experienced a decade of poverty, territorial disintegration, and tumultuous economic problems. In the early 2000s', the Georgian political spectrum viewed the rise of the young pro-European political leaders (Kandelaki, 2006:6). In commencing years, Georgia experienced a wave of active reforms that put the country on the course of institutionalization, state-building, and strengthening of the social-economic environment.

In August 2008, Georgia was once again dragged into military conflict with Russia over the region of Tskhinvali/South Ossetia (Cornell, 2008: 25). This was the first time for almost three decades when the Russian Federation intervened and attacked the sovereign state on its soil (Cornell, 2015:4). The five-day war in 2008 wreaked havoc into the economy and territorial integrity of Georgia. Several thou-

sands of peaceful civilians were forced to flee their homes. Consequently, according to the date of 2020, there are more than 250,000 internally displaced persons (IDPs) in Georgia and more than 20% of the territory is under the illegal occupation of Russia (Boonstra & Delcour, 2015:3).

After the war in August 2008, the European Union has emerged as one of the major conflict mediator actors in contested regions. The EU's efforts were well-illustrated in the successful negotiation of a six-point ceasefire agreement in 2008 between Russia and Georgia. The EU's posture as a leading conflict mediator in the occupied regions was further strengthened by deployment of the EU Monitoring Mission (EUMM) in conflict-affected areas, the appointment of the EU Special Representative in South Caucasus (EUSR), and chairmanship in the Geneva International Discussions (GID) (EU Delegation, 2011).

Despite initial success, the efficiency of the EU's long-term conflict settlement strategy is rather questionable. In current terms, the secessionist conflicts remain in the 'frozen' state, the Kremlin refuses to fulfill its legal obligations outlined per the ceasefire agreement, the cases of the 'creeping borderization' in Georgia became a regular occurrence (Kakachia & Larsen, 2017: 12). Russia's power projection in Georgian breakaway regions is aligned with its grand strategy of the 'near-abroad' (Rumer & Gurganus, 2019). The geopolitical interests of Russia in the shared neighborhood put critical pressure on the EU's decision-making bodies in Brussels and cause the internal divergence among the members. Consequently, the Union has struggled to design coherent strategy for the conflict resolution in Georgia's contested regions. In 2009, the EU introduced the Non-Recognition and Engagement Policy (NREP) – a novel approach, which remains as one of the fundamental mechanisms of conflict mediation to this day (Fischer, 2010:7).

Engagement without Recognition in Practice

In 2009, the Swedish diplomat and the EU Special Representative in South Caucasus, Peter Semneby designed the strategy of the Non-Recognition and Engagement Policy (NREP) with breakaway regions in Georgia (European Parliament, 2010). Semneby's initiative was positively assessed in Brussels and consequently, in December 2009, the Political and Security Committee of the Council of the European Union adopted the NREP on the official level (De Waal, 2017:3). The NREP is a complementary mechanism to the EU's diverse political and economic mechanisms which are utilized in Georgia. The strategy is built on two pillars – Non-Recognition and Engagement, which means that the EU is pursuing the dialogue with de-facto authorities and in parallel, remain committed to the territorial integrity of Georgia (De Waal, 2017:4). Interestingly, the NREP is a non-documented policy and its objectives are synchronized with the dynamics of the conflict transformation process (De Waal, 2017:4). Based on the mutual agreement, the NREP was eventually adopted by the Georgian government and adjusted to the pledge of unilateral non-use of force against the de-facto authorities (Cornell, 2015:61). The NREP is a unique policy of the EU and its primary purpose is to facilitate the dialogue and break the isolation in the secessionist states. It consists of two pillars:

- a) Commitment to not recognizing the independence of Abkhazian and South Ossetian de-facto authorities;
- b) Engagement with the breakaway regions through diplomatic mechanisms and economic tools (Fischer, 2010:9).

By its nature, the NREP is a Structural Foreign Policy (SFP) of the EU, which intends to achieve the conflict transformation, strengthening the dialogue between the confronting parties and establish the basis for the long-term reconciliation (Fischer, 2010:8) The effectiveness of the NREP essentially depends on two factors: internalization of the policy in Georgia and breakaway regions and internal coherence of the EU in designing and implementing the process.

There are three main actors of the policy: the EUSR, the EEAS, and the EU Delegation in Georgia. All of them actively participate in shaping the policy and outlining their priorities. Furthermore, the EU has underlined the importance of the NREP on many occasions, including the Association Agreements with Georgia (EEAS 2020:2).

The financial instruments are considered as the main mechanism of the NREP concerning Abkhazia and South Ossetia. In 2008 - 2017 the EU allocated more than €40 million in Abkhazia, mainly through the UN and Red Cross (De Waal, 2017:5). Due to the indirect engagement, lack of transparency, and extreme corruption of the de-facto authorities, the EU's profile and awareness about its activities in contested regions remain significantly low (De Waal, 2017:6) Furthermore, in the last five years, Abkhazia has increasingly dependent on Russian subsidies. In 2013-2018, 75% of the Abkhaz budget consisted of Russian financial support (SMR, 2018:38). In 2017, the total amount of the Abkhazian budget amounted to RUB 10.2 billion (approx. €150 million); more than half of it came from the Russian subsidies – RUB 5.3 billion Russian (approx. €70 million) (SMR, 2018:39).

Russia's Counter Strategy in the 'Near Abroad'

The Kremlin's counter-strategy to the NREP is based on the efforts to strengthen the economic leverage on the de-facto through the financial mechanisms. The EU's inability to challenge Russia in the financial aspect significantly limits its role and engagement scope in the contested states. Furthermore, the NREP lacks the essential incentives which will contribute towards the people-to-people relations and engagement within the territories of the contested regions.

After the war in 2008, Russia completed multiple geopolitical maneuvers to achieve complete control over the breakaway entities. As a first step, Russia used the veto power at the UN Security Council in June 2009 and blocked the extension of the Mandate of the UN observer mission in Georgia (The UNSC, 2009). As a result, the Kremlin monopolized the domestic political agenda in contested states and halted the main source of financial instruments and engagement channels of the Georgian government and the Western political elites. Furthermore, Russia persuaded the de-facto authorities to sign the agreements (valid for 49 years, renewable for 15 year period) which granted the Russian troops the official Mandate to operate and protect the de-facto borders. As a result, Russia deployed the civilian and military units on the borders of the breakaway regions, fully equipped in Russian armor and weaponry, and practically extended its borders to the ABLs between separatist entities and Georgia (Ambrosio & Lange, 2016:680). The military component included the construction of several bases for 2000 soldiers in strategic points of both regions and the establishment of the naval base in Sokhumi, Abkhazia (Ambrosio & Lange, 2016:681).

In 2018, the EUMM published the report on 'creeping borderization' which presented a detailed picture of Russia's vile strategy: between 2008-2018, more than 60km of security fences have been stretched near the South Ossetian ABL, 20km of security and surveillance equipment has been installed, more than 200 border signs have been attached beyond the Georgian ABL and up to 20 Russian border guard bases and controlled crossing points have emerged. As a result, more than 10 Georgian villages and small settlements have been occupied and dozens of people were left behind the Russian fences (The EUMM, 2018:9).

In Abkhazia, more than 30km of fences have been stretched, up to 25km of surveillance equipment has been installed and 20 new Russian border guard bases have emerged (The EUMM, 2018:10). The Georgian authorities and the EU condemn the borderization process as an illegal act under international law. The official Tbilisi recognizes the ABLs as the dividing lines between Georgian administered territories and permanently occupied regions. There were multiple cases of illegal detention and kidnapping of Georgian citizens near the ABLs, in most cases by the Russian border guards (The EUMM, 2018:9).

The victims are abused mentally and physically and forced to pay the fine of the amount of RUB 2,000-15,000 (€30-230) (HRW, 2011).

The villages near the ABLs are one of the poorest and socially unprivileged settlements where people struggle to cover the basic expenses. The creeping borderization has a negative impact not only on human rights and socio-economic conditions of the residents in nearby villages but for Georgia as a whole, due to the unstable security environment and decreased trust and attractiveness from foreign investors.

The Perceptions in the Contested Regions

The ambition of the de-facto authorities to become independent from Georgia is not in line with Russia's vision in its near abroad. In current terms, both regions function as puppet states that are strongly linked to their patron – Russia, which recognizes their sovereignty and provides the financial, security, and technical means for the state-building (Caspersen 2009:53). Nevertheless, the secessionist regions experience a love-hate relationship with the Kremlin. On the one hand, Russia plays a crucial role in the securitization of Abkhazia and South Ossetia against the third parties and grants their citizens the Russian passports; on the other hand, the de-facto authorities are severely limited in terms of engagement with the international community and the scope of recognition on a global scale (Cooley & Mitchell, 2010:67).

The Abkhazian governance bodies and economic system is relatively organized and diversified than South Ossetian. This is primarily reasoned by the natural resources and tourism potential of Abkhazia (MFA Apsny, 2020). South Ossetia heavily relies on informal markets and illegal trade with Georgia. Both regions are severely affected by corruption, infrastructural problems, demographic issues, and organized crime (ICG, 2010). According to Hammerberg and Grono (2017): "due to the international isolation, the European legal space does not expand to these territories as it does to other regions of Georgia based on the membership in the Council of Europe." In recent years, there were numerous cases of hate crime, kidnapping, physical and mental abuse, and murder in the district of Gali, Abkhazia which is mainly populated with ethnic Georgians (Hammarberg & Grono, 2017:11).

Furthermore, the de-facto authorities prohibited the teaching of the Georgian language in schools of Gali and introduced the Russian language (Ibid. 43). The public healthcare system is non-functional in both separatist regions and in most cases, the inhabitants of breakaway entities are seeking medical help in Georgia for free (Ibid. 44). The ethnic Georgians of Gali district are forced to apply for the Abkhaz and/or Russian passports which leaves them without legal rights to cross the Georgian ABL. Furthermore, 'Passportization' is the only valid measure to acquire private property in breakaway regions (Ibid. 64). The media and television are completely monopolized by Russia which leaves no room for competition for local outlets. The news sources are heavily pro-Russian and serve as a propaganda mechanism for inheriting of anti-Georgian sentiments. Civil society and NGOs are extremely censored and controlled by the local authorities (Ibid. 28). The opposition leaders and independent activists are often persecuted, jailed, poisoned, or murdered in suspicious circumstances (Ibid. 28). In recent years, there were multiple cases of illegal detaining, torture, and murder of Georgian citizens by the Russian border guards. The murder of Giga Otkhordia (on Abkhazian border) and Archil Tatumashvili (in South Ossetian prison) brought the attention of the international community which condemned the de-facto authorities and Russia for their criminal actions (Ibid. 29).

The awareness of the Abkhaz society about the EU's engagement is extremely low and in contrast, the propaganda on Russian integration is widespread. The EU's NREP strategy and economic incentives are portrayed as a 'Trojan Horse' manipulated by the Georgian government. The main fears of Abkhaz people draw on ethnic assimilation, erasing of identity components, militarist revenge, and similar

threats to their existence as a nation. Thus, informational war is one of the main flanks where both the EU and Georgia fail to show much-anticipated efficiency.

The Limitations of the NREP Strategy

The efficiency of the EU's conflict mediation strategy significantly depends on the perceptions of the breakaway entities about nature and the role of the Union as an international actor. In current terms, there is no societal consensus on the EU's image and extremely low awareness about its activities. The public polls indicate that the Abkhaz society perceives the EU as a weaker regional actor than the US (Shakryl, 2012:8). Ironically, there is a contradicting popular belief in Abkhazia that the EU is a side of the conflict as long as it supports Georgia with arms and weaponry for the renewal of armed hostilities (Shakryl, 2012:9). A very small number of progressive thinkers and civil society activists support the idea that the Europeanization and democratization of Georgia are beneficial for Abkhazia as well (Ibid. 10). The de-facto authorities often refer to the EU as a regional geopolitical competitor to Russia, due to its active cooperation with Georgia. Moreover, the Abkhaz opposition leaders support the idea of a differentiated approach with multiple regional powers within the breakaway region. They see the EU as a reliable economic competitor and to some degree alternative to the Kremlin (Ibid. 10).

One of the main factors which force the de-facto authorities to turn their heads towards the West is their aspirations of sovereignty. In Sokhumi, the political elite realizes that with wider cooperation with the EU it is impossible to seek legitimation of the territorial status. Furthermore, globalization has its effects on the worldviews of Abkhaz youth which increasingly favors the Western educational spaces and culture rather than the Russian (Ibid. 10). Moreover, the NREP strategy in its essence is considered as illegitimate by the Abkhaz political leaders. They accuse the EU of double standards in their recognition policies. The legal precedent of Kosovo is often used as an argument to push the EU to grant the secessionist states of Georgia the same privilege (Ibid. 11). International isolation intensifies the fears of Abkhaz and South Ossetian people over their future as nations. The red lines of the de-facto authorities with the EU are drawn on the negotiation of the territorial status. From their perspective, as long as the EU remains committed to its non-recognition policy and supports Georgian territorial integrity on the international level, it cannot be assumed as a neutral actor. Moreover, despite the debate on deeper engagement with the EU in economic and institutional sectors, the pro-Russian trend remains more powerful, thus, the political agenda is shaped through this prism (Kvarchelia, 2019).

Conclusion

The analysis of the political and diplomatic developments in the contested regions in recent years indicates that the EU's conflict mediation strategy has limited capacity and the Union struggles to achieve significant success in the conflict transformation process. There are two major factors that play a negative role; a) The EU member states are united in non-recognition of the contested regions but divided on the strategy of engagement and approach towards Russia.

The EU played a crucial role in the de-escalation of tensions in 2008 and the leadership of French President Sarkozy brought the confronting parties on the negotiation table to sign the cease-fire agreement. A number of experts and policymakers suggest that if not the EU's active measurements during the war in August, Georgia could risk losing even more territories. Nevertheless, the EU's diplomatic success was overshadowed after several weeks, when Russia recognized the independence of secessionist regions. The internal divergence in the Union is caused by the individual interests and concerns of the member states. The original member states avoid the confrontation with the Kremlin due to the energy security concerns and fragile political status-quo. New member states follow the narrative of the US and push for more aggressive and direct engagement in geostrategic competition with Russia. The internal

divergence affects not only the EU's neighborhood policy and mechanisms such as the NREP but also its overall posture as a conflict mediator beyond the borders. In order to succeed in peacebuilding, the EU must attain the necessary capabilities to outweigh Russia's influence on the regional scale. Therefore, the Union requires a cohesive strategy in approach towards the Kremlin and to strengthen the political frameworks on political and economic issues within the contested regions.

The second factor which limits the EU's conflict mediation capacity in Abkhazia and South Ossetia is b) Russia's domination in political, economic, and security sectors in contested regions limit the efficiency of the EU's socio-economic and political mechanisms and incentives.

Throughout the last decade, the EU has been one of the main financial and humanitarian donors in Georgia's secessionist regions. The ENPI and other financial instruments were critical for the provision of housing and food supplies for tens of thousands of IDPs. Nevertheless, the residents of the breakaway regions are experiencing the low-awareness about the EU's activities and the overall objectives of the NREP strategy. The Russian-controlled media and television channels in breakaway entities actively push the anti-Western propaganda and portray the EU as a defender of Georgian interests. Russia remains unrivaled in terms of financial contributions towards the de-facto authorities. The Kremlin is responsible for the majority of the infrastructural projects, pensions, support of business, and allocation of more than half of the budgetary pool in the contested regions. The Kremlin perceives the common neighborhood with the EU as its 'near abroad', thus, it actively exercises the financial instruments and hard power to counter the EU's external governance mechanisms such as the NREP.

References

1. Ambrosio, Thomas and Lange, William. "The Architecture of Annexation? Russia's Bilateral Agreements with South Ossetia and Abkhazia," *Nationalities Papers* 44, no. 5 (September 2016): pp. 673-693, <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/00905992.2016.1203300>.
2. Bonstra, Jaan and Delcour, Laure. "A Broken Region: Evaluating EU Policies in the South Caucasus," *FRIDE*, no. 193 (January 2015), <https://doi.org/1989-2667>.
3. Caspersen, Nina. "Playing the Recognition Game: External Actors and De Facto States," *International Spectator* 44, no. 4 (November 2009): <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/03932720903351146>
4. Cooley, Alexander and Mitchell, Lincoln. "Engagement without Recognition: A New Strategy toward Abkhazia and Eurasia's Unrecognized States," *The Washington Quarterly* 33, no. 4 (May 2010): <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/0163660X.2010.516183>.
5. Cornell, Svante. "Russia's War in Georgia: Causes and Implications for Georgia and the World" (ISDP, August 2008), https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/SilkRoadPapers/2008_08_PP_CornellPop-janevskiNillson_Russia-Georgia.pdf
6. Cornell, Svante and Starr, Fredrick. "The Guns of August 2008," *Studies of Central Asia and the Caucasus*, 2015, <https://doi.org/10.4324/9781315699660>.
7. De Waal, Thomas. "Enhancing the EU's Engagement With Separatist Territories" (Carnegie Europe, January 17, 2017) https://carnegieendowment.org/files/DeWaal_EU_Engagement_with_Seperatist_Territories.pdf.
8. European External Action Service, "EU-Georgia Relations - Factsheet" (June 10, 2020), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_factsheet_georgia_en.pdf
9. European Parliament, "PC.DEL/126/11 / Statement by the EUSR for the South Caucasus Peter Semneby OSCE Permanent Council, Vienna" (European Parliament, February 10, 2011), https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/dsca/dv/dsca_20110315_10/dsca_20110315_10en.pdf.
10. European Union Delegation to Georgia, "EU ASSISTANCE TO PEOPLE AFFECTED BY CONFLICT IN GEORGIA – Overview.," October 2011.

11. Fischer, Sabine. “The EU’s Non-Recognition and Engagement Policy towards Abkhazia and South Ossetia” (ISS Europe, December 2010), https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/NREP_report.pdf.
12. Hammarberg, Thomas and Grono, Magdalena. “Human Rights in Abkhazia Today” (Olof Palme Center, July 2017), <https://www.palmecenter.se/wp-content/uploads/2017/07/Human-Rights-in-Abkhazia-Today-report-by-Thomas-Hammarberg-and-Magdalena-Grono.pdf>
13. Human Rights Watch, “Living in Limbo Rights of Ethnic Georgians Returnees to the Gali District of Abkhazia” (HRW, July 15, 2011), <https://www.hrw.org/report/2011/07/15/living-limbo/rights-ethnic-georgians-returnees-gali-district-abkhazia>.
14. International Crisis Group, “South Ossetia: The Burden of Recognition” (ICG, June 7, 2010), <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/south-ossetia-burden-recognition>.
15. Kakachia, Kornely and Larssen, Joseph. “Mitigating Russia’s Borderization of Georgia,” GIP Policy Papers, December 2017, <https://doi.org/978-9941-449-94-9>.
16. Kandelaki, George. “Georgia’s Rose Revolution: A Participant’s Perspective” (United States Institute for Peace - USIP, July 2006), <https://www.usip.org/sites/default/files/sr167.pdf>
17. Kvarchelia, Liana. “Conflicts and External Relations in Abkhazia” (Caucasus Dialogues , September 2019), <https://www.international-alert.org/ar/blog/conflicts-and-external-relations-english-1>.
18. Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality, “A Step to a Better Future - Peace Initiative” (Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality , February 2018), https://smr.gov.ge/uploads/prev/Concept_EN_0eaaac2e.pdf
19. Rumer, Eugene and Gurganus, Julia. “Russia’s Global Ambitions in Perspective” (Carnegie Endowment for International Peace, February 2019), <https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067>
20. Siroky, David. “Understanding Secessionist Conflict in the South Caucasus,” ResearchGate, September 2, 2009, https://www.researchgate.net/publication/228215515_Understanding_Secessionist_Conflict_in_the_South_Caucasus.
21. Shakryl, Asida. “Perceptions of the EU in Abkhazia and Prospects for the EU–Abkhazia Engagement” (Coincilation Resources, August 2012), https://rc-services-assets.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/PPP_2012analysis1_EN_0.pdf
22. The European Union Monitoring Mission in Georgia, “The EUMM Monitor Issue #7” (The EUMM, October 2018), https://eumm.eu/data/file/6486/The_EUMM_Monitor_issue_7_ENG.pdf.
23. The Ministry of Foreign Affairs of Republic of Abkhazia, “Structure of the Ministry” (MFA Apsny, June 2020), <http://mfaapsny.org/en/about/>
24. United Nations Security Council, “SC/9681 - Security Council Fails to Adopt Resolution Extending Mandate of Georgia Mission for 2 Weeks, as Russian Federation Votes against Text” (United Nations, June 15, 2009), <https://www.un.org/press/en/2009/sc9681.doc.htm>

ევროკავშირის კონფლიქტების მედიაციის პოლიტიკა საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიაებთან მიმართებაში

ლერი ხუფენია ევროპის მცოდნეობის ბაკალავრი (მალმოს უნივერსიტეტი, შვედეთი), ევროპის პოლიტიკის მაგისტრი (ევროპის პოლიტიკის ერთობლივი სამაგისტრო პროგრამა), გრონინგენის უნივერსიტეტი, ჰოლანდია/ იაგელონიანის უნივერსიტეტი კრაკოვში, პოლონეთი/ პალასკი უნივერსიტეტი ოლომოუცში, ჩეხეთის რესპუბლიკა/ ეუთოს უსაფრთხოების პოლიტიკის მკვლევარი, ვენა, ავსტრია, ევროპის კვლევის ცენტრი (იაგელონიანის უნივერსიტეტი) [www.ces.uj.edu.pl / maprogramme@uj.edu.pl](http://www.ces.uj.edu.pl/maprogramme@uj.edu.pl) /, პოლონეთი, კრაკოვი, გარბარსკა, 7A, 31-131.
E-mail: leri.khupenia@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პოლიტიკური კონფლიქტებისა და მშვიდობის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. 1990-იან წლებში, საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა და ინსტიტუციონალურმა ჩამოშლამ სათავე დაუდო ეთნო-პოლიტიკურ კონფლიქტებს რეგიონში. საქართველომ მოკლე პერიოდში გაიარა ორი სისხლისმღვრელი ომი აფხაზეთსა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთში, რამაც, თავის მხრივ, განაპირობა ქვეყნის ტერიტორიული ინტეგრაციის რღვევა და არასტაბილური გეოპოლიტიკური ვითარების ჩამოყალიბება რეგიონში. 2008 წლის აგვისტოში, რუსეთის შეიარაღებული ძალების აგრესიის შედეგად საქართველო კიდევ ერთხელ ჩაერთო შეიარაღებულ კონფლიქტში ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რეგიონში და ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის საკითხი ჩიხურ მდგომარეობაში მოექცა.

ევროკავშირი-საქართველოს პარტნიორობა სათავეს 1990-იანი წლების ბოლოდან იღებს, თუმცა, ინსტიტუციონალური თანამშრომლობა უსაფრთხოების სფეროში 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდგომ შევიდა გადამწყვეტ ფაზაში. საფრანგეთის პრეზიდენტ ნიკოლა სარკოზის მიერ ინიცირებულმა ექვს პუნქტიანმა სამშვიდობო ხელშეკრულებამ კრიტიკული როლი შეასრულა რუსეთ-საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტის დესკალაციაციაში. აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირის დიპლომატიურ წარმატებას ხანმოკლე ეფექტი ჰქონდა. რუსეთმა მალევე დაარღვია ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებები ოკუპირებული ტერიტორიებიდან შეიარაღებული ძალების გაყვანის შესახებ, აღიარა სეპარატისტული რეგიონების დამოუკიდებლობა და დღემდე განაგრძობს მცოცავ აგრესიას საქართველოს ტერიტორიაზე. შექმნილი კრიზისის საპასუხოდ, 2009 წელს ევროკავშირმა არაღიარების და ჩართულობის პოლიტიკის სტრატეგია შეიმუშავა, რომელიც დღემდე მიიჩნევა კონფლიქტების ტრანსფორმაციის უმთავრეს მექანიზმად.

ნაშრომი ანალიტიკურ ჭრილში განიხილავს ევროკავშირის კონფლიქტების მედიაციის სტრატეგიას ოკუპირებულ რეგიონებში. კვლევის ფოკუსში მოქცეულია არაღიარებისა და ჩართულობის სტრატეგია, როგორც ევროკავშირის ქმედითი მექანიზმი ოკუპირებულ ტერიტორიებთან მიმართებაში. გარდა ამისა, წარმოდგენილია რუსეთის, როგორც რეგიონალური ძალისა და ევროკავშირის სტრატეგიის შემაკავებელი ფაქტორის ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: ევროკავშირი, საქართველო, რუსეთი, არაღიარებისა და ჩართულობის პოლიტიკა, სადავო რეგიონები.

მარკეტინგული ინფორმაციის მათემატიკური მოდელის შესახებ

ქეთევან მაღლაკელიძე

დოქტორანტი, მარკეტინგის მიმართულება ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0186, თბილისი, უნივერსიტეტის ქ., N2, თსუ მე-10 (მაღლივი) კორპუსი,
E-mail: kate.maglakedze@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და ბიზნესის ადმინისტრირების ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. მარკეტინგულ კვლევაში, მარკეტინგულ მეთოდოლოგიასთან, ერთად არსებითად გამოიყენება ალბათურ-სტატისტიკური მეთოდები – ნერტილოვანი და ინტერვალური შეფასებები, ჰიპოთეზების შემოწმება, რეგრესიული და დროითი მწკრივების ანალიზი. ამ ანალიზის გამოყენებით აიგება დროში ცვლადი სიდიდეების ყოფაქცევის აღმწერი მათემატიკური მოდელები. ეს მოდელები ფაქტობრივად წარმოადგენს შესასწავლი ცვლადი სიდიდეების საპროგრნოზო განტოლებებს. მარკეტინგული კვლევა შედგება სხვადასხვა ეტაპებისგან: ანკეტების შედგენა, სამიზნე აუდიტორიისა და რესპონდენტთა სასურველი რაოდენობის განსაზღვრა, სავსელე სამუშაოები, პირდაპირი/უშუალო გამოკითხვები სატელეფონო და სოციალური ქსელების საშუალებით. მიღებული ნედლი მონაცემების პირველადი დამუშავება: ცვლადი სიდიდეების საშუალო მნიშვნელობებისა და დისპერსიების განსაზღვრა, სხვადასხვა როცხვითი მახასიათებლების გამოთვლა და აღწერითი სტატისტიკის სხვა მეთოდების გამოყენება. კვლევის შემდეგი ძირითადი ეტაპია სტატისტიკური დასკვნების თეორიის გამოყენება, ისეთი როგორცააა ნერტილოვანი და ინტერვალური შეფასებები, პოპულაციის უცნობი საშუალოს ინტერვალური შეფასება, ჰიპოთეზების შემოწმება და სხვა.

საკვანძო სიტყვები: მარკეტინგი, ანკეტა, მონაცემი, სტატისტიკური მოდელი, რეგრესიული ანალიზი.

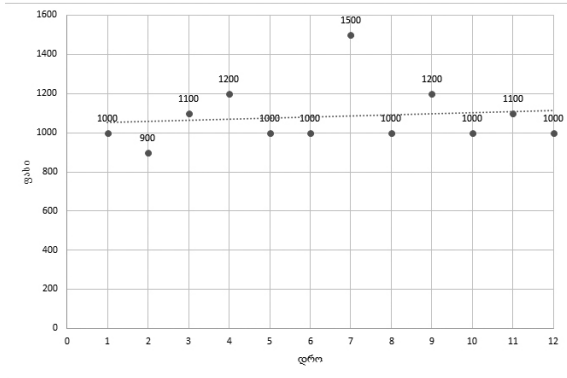
წაშრომში ჩატარებულია სწავლის ფასების და ათ რეგიონში მოგზაურობის მსურველთა შესახებ რეგრესიული ანალიზი, საქართველოს ოთხ უმაღლეს სასწავლებელში და საქართველოს მარკეტინგული ინფორმაციის გამოყენებით. ორივე შემთხვევაში, სწავლის ფასების და ტურისტების რაოდენობის დროითი მწკრივებისთვის, აგებულია წრფივი, მაჩვენებლიანი და ავტორეგრესიული მოდელები.

ქვემოთ მოტანილია სტუდენტებისთვის სწავლის სასურველი ფასების და მოგზაურობის მსურველთა რაოდენობის ცხრილები და მათი შესაბამისი მოდელები. შევნიშნავთ, რომ მარკეტინგული ინფორმაცია მიღებულია ქ. თბილისში რესპონდენტების გამოკითხვით.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ცხრილი 3.1. სტუდენტებისთვის მისაღები საშუალო ფასები

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ფასი Y(t)	1000	900	1100	1200	1000	1000	1500	1000	1200	1000	1100	1000

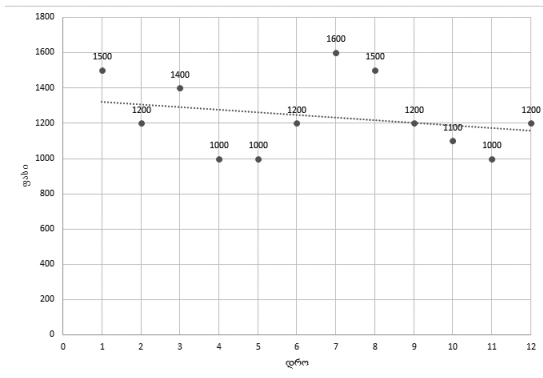
ნახაზი 1.1. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 5.5944t + 1047$ $R^2 = 0.0162$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $X(t) = 1036.8e^{0.0054t}$ $R^2 = 0.0209$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -0.3846 * Y(t-1) + 1533$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0 + 0.363Y(t-1) + 0.639Y(t-2)$

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ცხრილი 3.2. სტუდენტებისთვის მისაღები საშუალო ფასები

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ფასი Y(t)	1500	1200	1400	1000	1000	1200	1600	1500	1200	1100	1000	1200

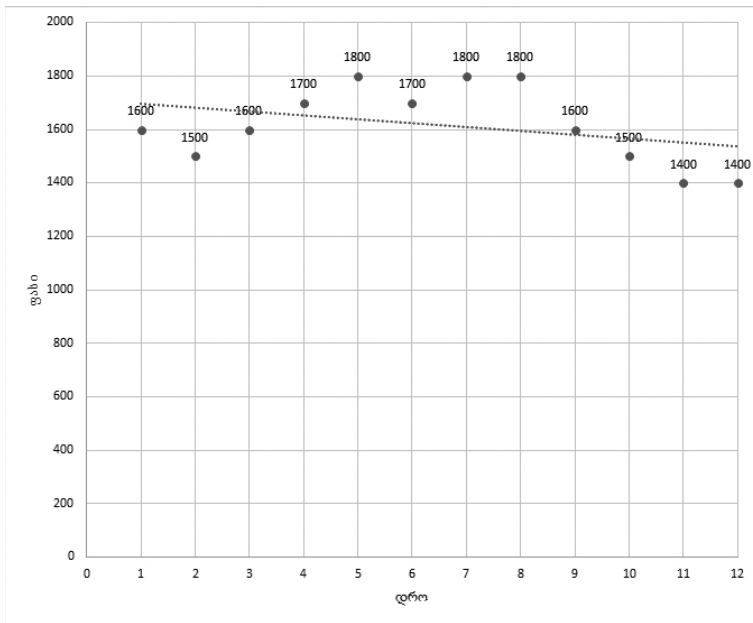
ნახაზი 1.2. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. ნრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -15.035t + 1339.4$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 1323.2e^{-0.012t}$
3. პირველი რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.326 * Y(t-1) + 821.15$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0 + 0.887Y(t-1) + 0.092Y(t-2)$

საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი

ცხრილი 3.3. სტუდენტებისთვის მისაღები საშუალო ფასები

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ფასი Y(t)	1600	1500	1600	1700	1800	1700	1800	1800	1600	1500	1400	1400

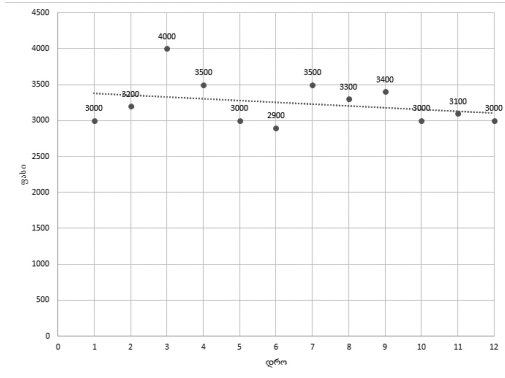
ნახაზი 1.3. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. ნრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -14.685t + 1712.1$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 1715.8e^{0.01t}$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.8043 * Y(t-1) + 310.87$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0 + 1.148Y(t-1) - 0.15460Y(t-2)$

თავისუფალი უნივერსიტეტი

ცხრილი 3.4. სტუდენტებისთვის მისაღები საშუალო ფასები

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ფასი Y(t)	3000	3200	4000	3500	3000	2900	3500	3300	3400	3000	3100	3000

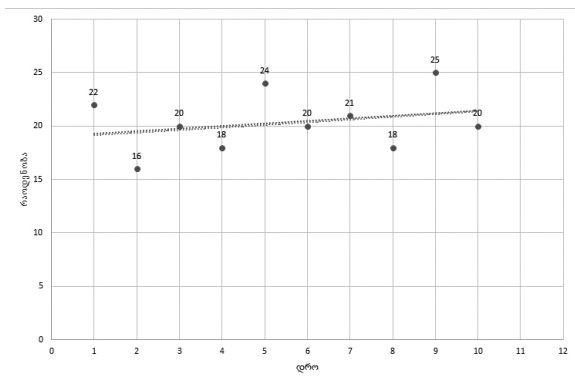
ნახაზი 1.4. ფასების გაბნევის დიაგრამა

- წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -24.126t + 3398.5$ $R^2 = 0.075$
- მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 3376.1e^{-0.007t}$ $R^2 = 0.07$
- ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.141 * Y(t-1) + 2804.85$
- მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0 + 0.866Y(t-1) + 0.1216Y(t-2)$

აჭარა

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	22	16	20	18	24	20	21	18	25	20

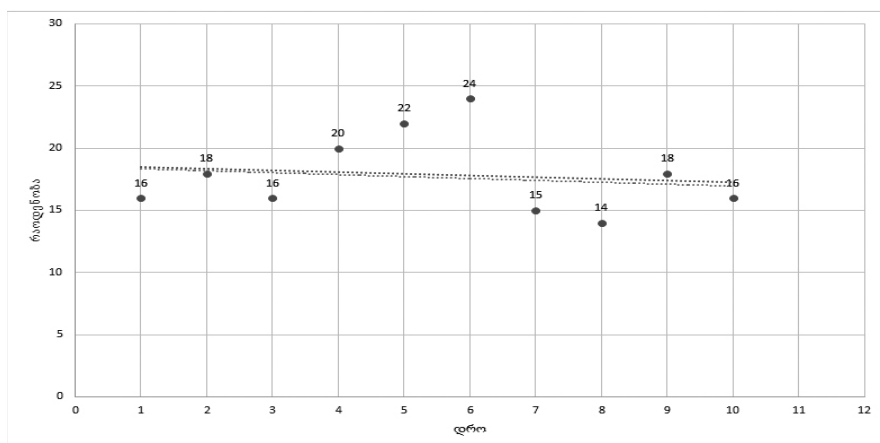
ნახაზი 1.5. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.2424t + 19.067$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 18.916e^{0.0122t}$ $R^2 = 0.078$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -0.4235 * Y(t-1) + 28.879$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0 + 0.218Y(t-1) + 0.817Y(t-2)$

გურია

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	16	18	16	20	22	24	15	14	18	16

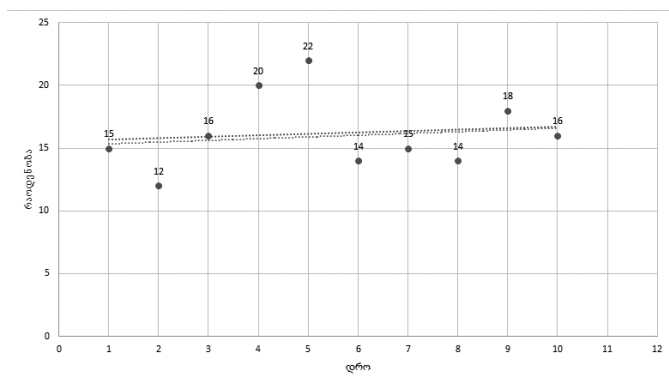
ნახაზი 1.6. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.0173$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 18.526e^{-0.009t}$ $R^2 = 0.0748$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.246 * X(t-1) + 13.65$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0 + 0.83Y(t-1) + 0.138Y(t-2)$

იმერეთი

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	15	12	16	20	22	14	15	14	18	16

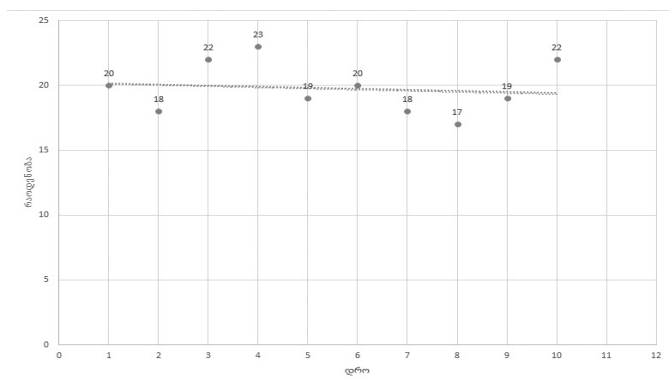
ნახაზი 1.7 ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.012$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t)=15.215e^{0.0087t}$ $R^2 = 0.0214$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.188*Y(t-1)+13.283$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.804Y(t-1)+0.204Y(t-2)$

კახეთი

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	20	18	22	23	19	20	18	17	19	22

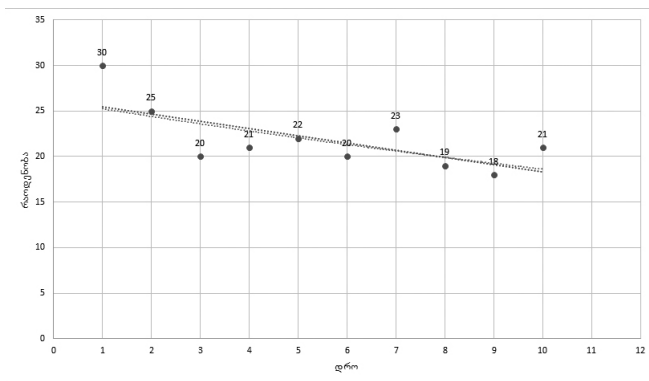
ნახაზი 1.8. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.0167$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 20.201e^{-0.004t}$ $R^2 = 0.0184$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.169*Y(t-1)+16.471$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.846Y(t-1)+0.1717Y(t-2)$

მცხეთა-მთიანეთი

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	30	25	20	21	22	20	23	19	18	21

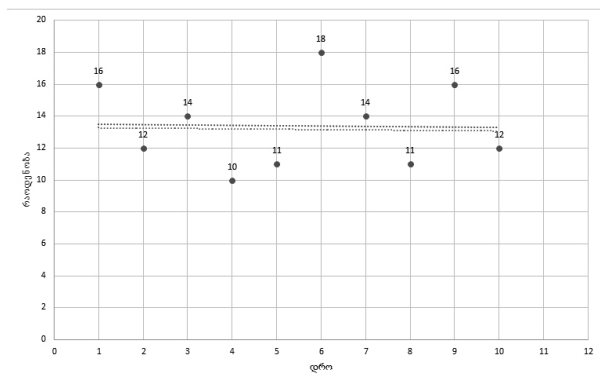
ნახაზი 1.9. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.2424t + 19.067$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 26.114e^{-0.034t}$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.287*Y(t-1)+14.685$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.855Y(t-1)+0.102Y(t-2)$

რაჭა

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	16	12	14	10	11	18	14	11	16	12

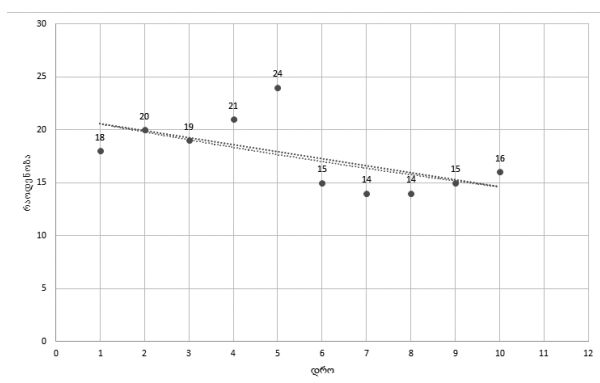
ნახაზი 1.10. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.2424x + 19.067$ $R^2 = 0.0008$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 13.296e^{-0.002t}$ $R^2 = 0.0007$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -0.29 * Y(t-1) + 17.06$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.516Y(t-1) + 0.457Y(t-2)$

სამეგრელო

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	18	20	19	21	24	15	14	14	15	16

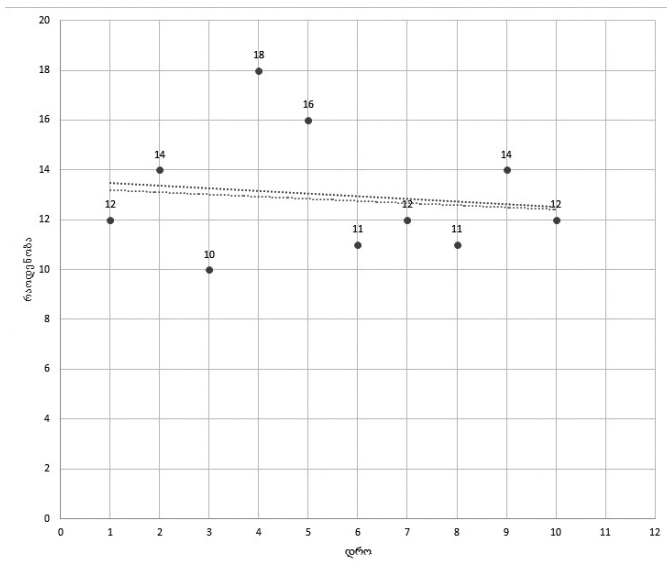
ნახაზი 1.11. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.03452$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 21.361e^{-0.038t}$ $R^2 = 0.03833$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.503 * Y(t-1) + 8.607$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.805Y(t-1) + 0.148Y(t-2)$

სამცხე-ჯავახეთი

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	12	14	10	18	16	11	12	11	14	12

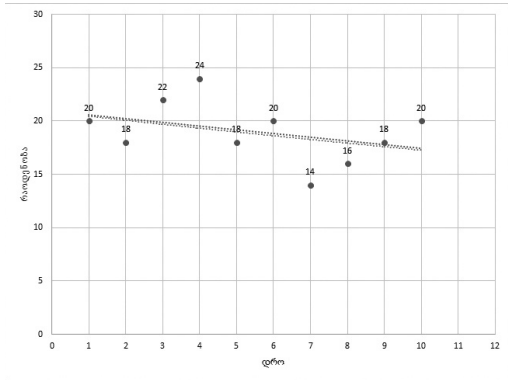
ნახაზი 1.12. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.0175$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 13.284e^{-0.007t}$ $R^2 = 0.0125$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = -0.165 * Y(t-1) + 15.29$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.498Y(t-1) + 0.469Y(t-2)$

სვანეთი

ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	20	18	22	24	18	20	14	16	18	20

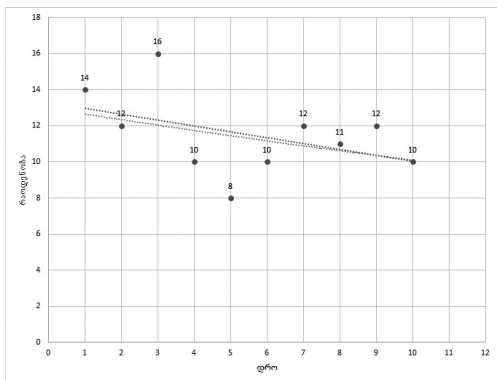

ნახაზი 1.13. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. ნრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.01378$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 20.85e^{-0.019t}$ $R^2 = 0.01362$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.24 * Y(t-1) + 14.51$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t) = 0.626Y(t-1) + 0.369Y(t-2)$

ქვემო ქართლი
 ცხრილი 3.1. ტურისტთა რაოდენობა

დრო t	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
რაოდენობა Y(t)	14	12	16	10	8	10	12	11	12	10

ნახაზი 1.14. ფასების გაბნევის დიაგრამა

1. წრფივი რეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.2424t + 19.067$ $R^2 = 0.1831$
2. მაჩვენებლიანი განტოლება
 $Y(t) = 12.973e^{0.025t}$ $R^2 = 0.151$
3. ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.129*Y(t-1)+9.72$
4. მეორე რიგის ავტორეგრესიული განტოლება
 $Y(t)=0.599Y(t-1)+0.35Y(t-2).$

ლიტერატურა

1. Furtukhia O. (2012), Probabilistic Statistical Problems, TSU Publishing House.
2. Malhotra N.K. (2008). Marketing Research: An Applied Orientation. New Jersey.

MATHEMATICAL MODELING OF MARKETING INFORMATION

Ketevan Maghlakelidze

Postgraduate Student, Department of Marketing, Iv. Javakhishvili
Tbilisi State University, Georgia, 0186, Tbilisi, st. #2, 10th (highest)
Building of TSU,
Email: kate.maghlakelidze@gmail.com

Presented by the Institute of Economics and Business Administration at Tskhum-Abkhaz Academy of Sciences.

Abstract. Probabilistic-statistical methods are essentially used in marketing research together with marketing methodology - point and interval evaluations, hypothesis testing, regression and time series analysis. Using this analysis, mathematical models describing the behavior of time-varying quantities are constructed. These models are in fact the prediction equations of the variables to be studied. Marketing research consists of different stages: compiling questionnaires, determining the target audience and the desired number of respondents, fieldwork, direct / indirect surveys, through telephone and social networks. Primary processing of the obtained raw data: determination of mean values and dispersions of variable values, calculation of different counting characteristics and application of other methods of descriptive statistics. The next major stage of the research is the application of statistical inference theory such as point and interval estimates, interval estimates of unknown population means, hypothesis testing, and more.

The paper conducts a regression analysis using marketing information in four higher education institutions of Georgia and marketing information for those wishing to travel to ten regions of Georgia. In both cases, linear, exponential, and autoregressive models are constructed for the time series of tuition prices and the number of tourists.

Their tables of preferred tuition prices and number of travel applicants for students and relevant models. Note that marketing information is received in St. Survey of respondents in Tbilisi.

Keyword: Marketing, Questionnaire, Statistical Modeling, Regression Analysis.

THE SCHEME OF INCREASED ORDER OF PRECISION FOR SYSTEM OF DIFFERENTIAL EQUATIONS OF HYPERBOLIC TYPE WITH CONSTANT COEFFICIENTS WITHOUT MIXED DERIVATIVES

Hamlet Meladze Muskhelishvili Institute of Computational Mathematics, Georgian Technical University.
E-mail: h_meladze@hotmail.com

Tinatin Davitashvili Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, the Faculty of Exact and Natural Sciences.
E-mail: tinatin.davitashvili@tsu.ge

Presented by the Institute of Mathematics and Computer Science of the Academy of Sciences of Tskhum- Abkhazian

Abstract. In the present work the system of differential equations of hyperbolic type with constant coefficients, without mixed derivatives and with first type boundary conditions is considered. For this problem, the factorized difference scheme of increased order of precision is constructed. The aprioristic estimation for the difference scheme in norm of space is received. The uniform convergence of solution of the difference scheme to the solution of an initial problem is proved. The parallel algorithms of solving the obtained difference scheme is considered as well.

Keywords. *Hyperbolic Equation, Difference Scheme, Stability, Convergence.*

1°. To the difference schemes of increased order of precision for hyperbolic equation and the system of equations a number of works are devoted (e.g. see Gao, Chi, 2007; Ashyralyev, Yildirim, 2013; Kholodov, Kholodov, Tsybulin, 2018; Yildirim, 2019, etc.).

In the present paper the system of differential equations of hyperbolic type with constant coefficients, without mixed derivatives and with first type boundary conditions is considered. For this problem, the factorized difference scheme of increased order of precision is constructed.

Let \bar{G} be a p -dimensional parallelepiped $0 \leq x_\alpha \leq \ell_\alpha, (\alpha = 1, 2, \dots, p)$ with boundary Γ :

$$\bar{G} = G \times \Gamma, \quad \bar{Q}_T = \bar{G} \times [0 \leq t \leq T], \quad Q_T = G \times [0 \leq t \leq T].$$

Let's consider the the system of hyperbolic equations with constant coefficients, without mixed derivatives in the cylinder: find the continuous solutions of the following system:

$$\frac{\partial^2 u^i}{\partial t^2} = \sum_{\alpha=1}^p \sum_{j=1}^n K_{i,j}^\alpha L_\alpha u^j + f^i(x, t), \text{ if } (x, t) \in Q_T, i = 1, 2, \dots, n, \quad (1)$$

where $L_\alpha u^j = \frac{\partial^2 u^j}{\partial x_\alpha^2}$, satisfying the boundary conditions

$$u^i(x', t) = g^i(x', t), \text{ when } x' \in \Gamma \times [0, T], i = 1, 2, \dots, n, \quad (2)$$

and initial conditions

$$\left. \begin{aligned} u^i(x, 0) &= u_0^i(x) \\ \frac{\partial}{\partial t} u^i(x, 0) &= u_1^i(x) \end{aligned} \right\}, \text{ when } x \in \bar{G}, i = 1, 2, \dots, n. \quad (3)$$

We assume that the following conditions are fulfilled:

I. Spatial operator of the system of equations (1) is the strong-elliptic.

Thus, for any $t \in [0, T]$ the following inequality is true:

$$\nu_1 \sum_{\alpha=1}^p \sum_{i=1}^n (\xi_\alpha^i)^2 \leq \sum_{\alpha}^p \sum_{i,j}^{1 \div n} K_{ij}^\alpha \xi_\alpha^j \xi_\alpha^i \leq \nu_2 \sum_{\alpha=1}^p \sum_{i=1}^n (\xi_\alpha^i)^2, \quad (4)$$

where $\{\xi_\alpha^i\}$ - any real numbers and ν_1 and ν_2 are positive constants.

II. The matrices of coefficients $K^\alpha = (K_{ij}^\alpha), \alpha = 1, 2, \dots, p; i, j = 1, 2, \dots, n$ are symmetric ($K_{ij}^\alpha = K_{ji}^\alpha$).

For solving the problem (1)-(3) let us consider three-layer factorized difference scheme, which is stable with respect to initial data and right-hand side and converges uniformly with a speed $O(\tau^2 + |h|^4)$, when $p < 4$.

2°. In the cylinder $\bar{Q}_T = \bar{G} \times [0, T]$ let us construct spatial-time grid $\bar{\omega}_{h\tau} = \bar{\omega}_h \times \bar{\omega}_\tau$, where

$$\bar{\omega}_h = \left\{ x_i = (i_1 h_1, \dots, i_p h_p) \in \bar{G}, \quad i_\alpha = 0, 1, \dots, N_\alpha, \quad h_\alpha = \frac{\ell_\alpha}{N_\alpha}, \quad i = 1, 2, \dots, p \right\},$$

$\gamma_h = \{x_i \in \Gamma\}$ is a boundary of the grid $\bar{\omega}_h$; $\bar{\omega}_\tau = \{t_j = j\tau, \quad j = 0, 1, \dots, \frac{T}{\tau}\}$ is a uniform grid on the interval $[0, T]$.

We will use standard notations from (Samarskii, 2001) further.

Let us introduce a space H_0 of vector-functions, defined on the grid $\bar{\omega}_p$ and vanishing on boundary of $\bar{\omega}_p$, with the following scalar product:

$$(u, v) = \sum_{i=1}^n (u^i, v^i), \quad (u^i, v^i) = \sum_{x \in \omega_h} u^i(x) v^i(x) h, \quad h = \prod_{\alpha=1}^p h_\alpha,$$

where the scalar product (u^i, v^i) and related norms are defined in (Samarskii, 2001).

It is obvious, that this scalar product induces the norm $\|z\|_0^2 = (z, z)$ and $\|z\|_2^2 = \|z\|_{W_2^0}^2 = \sum_{\alpha=1}^p \|z_{\bar{x}_\alpha x_\alpha}\|_0^2$.

Along with H_0 we will consider the energetic space H_A , consisting the same elements as H_0 , with the norm $\|z\|_A^2 = (Az, z), A = A^* > 0$.

We will use the following norms as well:

$$\|z\|_C = \sum_{i=1}^p \|z^i\|_C, \quad \|z^i\|_C = \max_{x \in \bar{\omega}_h} |z^i(x)|.$$

Let us introduce the following notations $\Lambda_\alpha^0 u^i = u_{\bar{x}\bar{x}}^i, \Lambda^0 = \sum_{\alpha=1}^p \Lambda_\alpha^0, -\Lambda_\alpha^0 y = A_\alpha^0 y, A^0 = \sum_{\alpha=1}^p A_\alpha^0$ as well.

3°. We'll use the general approach of obtaining schemes of high order of accuracy (Samaraskii, 2001). For this purpose we will use asymptotic decomposition of $\Lambda_\alpha u^i$ and after simple transformations we get the following three-layer difference scheme, which can be written in a vector form as:

$$\left(E - \frac{1}{12} \sum_{\alpha=1}^p h_\alpha^2 A_\alpha^0\right) y_{\bar{t}t} + A'y = \phi, \tag{5}$$

where

$$A' = -\Lambda' \text{ and } \Lambda'y = \sum_{\alpha=1}^p K^\alpha \Lambda_\alpha^0 y + \frac{1}{12} \sum_{\alpha=1}^p h_\alpha^2 \sum_{\beta \neq \alpha}^{1 \div 0} K^\beta \Lambda_\alpha^0 \Lambda_\beta^0 y, \tag{6}$$

and

$y = (y^1, \dots, y^n), \quad \phi = (\phi^1, \dots, \phi^n)$ are n-dimensional real vectors,

$$A\phi = f + \frac{1}{12} \sum_{\alpha=1}^p h_\alpha^2 L_\alpha f. \tag{7}$$

One can show (Меладзе, 1970) that the operators A' and A^0 are energetically equivalent in H_0 with constants \bar{v}_1 and \bar{v}_2 : $\bar{v}_1(A^0 y, y) \leq (A'y, y) \leq \bar{v}_2(A^0 y, y)$ or $\bar{v}_1 A^0 \leq A' \leq \bar{v}_2 A^0, \bar{v}_1 = \frac{4-p}{3} v_1$, for any vector $y \in H_0$.

It's evident that the approximation error of the scheme (5) is $O(\tau^2 + |h|^4)$ in the class $C^{3,6}(Q_T)$ of solutions of the equation (1).

The function y satisfies the following boundary and initial conditions:

$$\left. \begin{aligned} y(x', t) &= g(x', t), \quad \text{when } (x', t) \in \gamma_h \times \omega_\tau \\ y(x, 0) &= u_0(x), \quad y(x, \tau) = \bar{u}_1(x), \quad \text{when } x \in \bar{\omega}_h \end{aligned} \right\} \tag{8}$$

where $\bar{u}_1(x)$ is an approximate value of solution of the problem (1)-(3) on layer $t = \tau$: $\bar{u}_1(x) = u_0(x) + \tau u_1(x)$, the error of approximation of which is a quantity of order $O(\tau^2)$ in the considered class $C^{3,6}(Q_T)$.

The received difference scheme (5) is conditionally stable in space H_0 (stable with respect to initial data and right-hand side). Our aim to receive absolutely-stable economic difference scheme. For this aim we can use the method of regularization of difference schemes (Samarskii, 1967 [7]). After this we'll get:

$$\left(E - \frac{1}{12} \sum_{\alpha=1}^p h_{\alpha}^2 A_{\alpha}^0\right) y_{\bar{t}t} + \tau^2 R_0 y_{\bar{t}t} + A'y = \phi, \quad (9)$$

where R^0 is a linear, positively defined, self-conjugated in H_0 operator-regularizator, choice of which provides absolute stability of scheme (9) with respect to initial data and right-hand side, and, at the same time, keeps the order of approximation $O(\tau^2 + |h|^4)$ in the same class of solution of (1).

Let's write the three-layer scheme (9) in the canonical form:

$$\tau^2 \left[\frac{1}{\tau^2} \left(E - \frac{1}{12} \sum_{\alpha=1}^p h_{\alpha}^2 A_{\alpha}^0 \right) + R_0 \right] y_{\bar{t}t} + A'y = \phi. \quad (10)$$

Note that when $p < 4$, $\frac{1}{\tau^2} \left(E - \frac{1}{12} \sum_{\alpha=1}^p h_{\alpha}^2 A_{\alpha}^0 \right) + R_0 \geq R_0$. Thus, if $R_0 = \sigma A_0$, then received difference scheme will be absolutely stable in H_0 when $\sigma \geq \frac{1+\varepsilon}{4} \nu_2$ ($0 < \varepsilon \leq 1$) (Samarskii, 1967 [8]).

4°. Considering scheme (6) as the initial one and replacing the operator $E + \sum_{\alpha=1}^p (\tau^2 \sigma - \chi_{\alpha}) A_{\alpha}^0$, $\chi_{\alpha} = \frac{h_{\alpha}^2}{12}$, with the factorized operator $\prod_{\alpha=1}^p (E + (\tau^2 \sigma - \chi_{\alpha}) A_{\alpha}^0)$, we receive the three-layer factorized scheme

$$\prod_{\alpha=1}^p (E + (\tau^2 \sigma - \chi_{\alpha}) A_{\alpha}^0) y_{\bar{t}t} = \phi - A'y. \quad (11)$$

Considering the equality

$$\prod_{\alpha=1}^p (E + (\tau^2 \sigma - \chi_{\alpha}) A_{\alpha}^0) = E + \sum_{\alpha=1}^p (\tau^2 \sigma - \chi_{\alpha}) A_{\alpha}^0 + Q_p,$$

where

$$Q_2 = (\tau^2 \sigma - \chi_1)(\tau^2 \sigma - \chi_2) A_1^0 A_2^0,$$

$$Q_3 = (\tau^2 \sigma - \chi_1)(\tau^2 \sigma - \chi_2) A_1^0 A_2^0 + (\tau^2 \sigma - \chi_1)(\tau^2 \sigma - \chi_3) A_1^0 A_3^0 + (\tau^2 \sigma - \chi_2)(\tau^2 \sigma - \chi_3) A_2^0 A_3^0 + (\tau^2 \sigma - \chi_1)(\tau^2 \sigma - \chi_2)(\tau^2 \sigma - \chi_3) A_1^0 A_2^0 A_3^0$$

and etc.

Let's rewrite (11) in a canonical form,

$$\tau^2 \tilde{R} y_{\bar{t}t} + A'y = \phi, \quad (12)$$

where

$$\tilde{R} = \frac{1}{\tau^2} \left(E - \sum_{\alpha=1}^p \chi_{\alpha} A_{\alpha}^0 \right) + R_0 + \frac{1}{\tau^2} Q_p, \quad R_0 = \sigma A^0.$$

Considering the results from (Samarskii, 1967 [8]), we can conclude that the difference scheme (13) is stable in H_0 , if $\tilde{R} \geq \frac{1+\varepsilon}{4}A'$ ($0 < \varepsilon \leq 1$) or

$$E + \sum_{\alpha=1}^p (\sigma\tau^2 - \chi_\alpha)A_\alpha^0 + Q_\alpha \geq \frac{1+\varepsilon}{4}\tau^2A', \quad (13)$$

where σ is a parameter, choice of which provides absolute stability of difference scheme.

We can prove that the condition (13) is true for a factorized scheme (11), if $\sigma \geq \frac{1+\varepsilon}{4}\nu_2$, $p = 2, 3$.

Thus, if $\sigma \geq \frac{1+\varepsilon}{4}\nu_2$ ($0 < \varepsilon \leq 1$), in case of $p = 2, 3$, the sufficient conditions of absolute stability of factorized scheme (11) or (12) is satisfied in space H_0 .

5°. We'll indicate algorithm for solving the problem (11), (8), which has parallel structure and can be used on multiprocessing computing systems. We will rewrite difference scheme (11) as follows

$$\prod_{\alpha=1}^p B_\alpha y_{\bar{t}t} = F, \quad (14)$$

where $B_\alpha = E + (\tau\sigma - \chi_\alpha)A_\alpha^0$, $F = \phi - A'y$, $p = 2, 3$. From this follows the following computational algorithm:

$$\begin{cases} B_1 v_{(1)} = F, & B_\alpha v_{(\alpha)} = v_{(\alpha-1)} \quad (\alpha = 2, 3), \\ v_{(p)} = y_{\bar{t}t}, & y^{j+1} = v_{(p)} + 2y^j - y^{j-1}, \quad j = 1, 2, 3, \dots \end{cases} \quad (15)$$

To define the functions $v_{(\alpha)}$ at $x \in \Gamma_{h\tau}$ we have to use the following formulas (Дьяконов, 1965):

$$v_{(\alpha)} = B_{\alpha+1} \dots B_p y_{\bar{t}t}(x, t).$$

The algorithm is especially convenient for this problem in case when the function $g(x, t)$ doesn't depend on t or is a linear function of t . In such case we will get homogeneous boundary conditions for $v_{(\alpha)}$, $\alpha = 1, 2, 3$ (Criado-Aldeanueva, Davitashvili, Meladze, Tsereteli, Sanchez, 2016).

6°. Let's prove the uniform convergence of difference factorized scheme (12) with order of convergence $O(\tau + |h|^2)$. For this we'll consider a vector-function of error $z = y - u$, where u is a solution of the problem (1) – (3), and y - solution of the problem (12) – (8). It's evident that $z(x, t) \in H_0$ for any $t \in [0, T]$.

For the vector-function z the following problem is obtained:

$$\left. \begin{aligned} \tau^2 \tilde{R} z_{\bar{t}t} + A'z &= \tilde{\psi}, & \text{if } x \in \Omega_{h\tau} \\ z(x, t) &= 0, & \text{if } (x, t) \in \gamma_h \times \bar{\omega}_h \\ z(x, 0) &= 0, \quad z(x, \tau) = \mu(x), & \text{if } x \in \bar{\omega}_h \end{aligned} \right\}, \quad (16)$$

where $\mu(x) = O(\tau^2)$ is an approximation error on a layer $t = \tau$, $\tilde{\psi}$ is a vector of approximation error for the factorized scheme (12):

$$\tilde{\psi} = \tau^2 \tilde{R} u_{\bar{t}t} + A'u - \phi = (E - \sum_{\alpha=1}^p \chi_{\alpha} A_{\alpha}^0) u_{\bar{t}t} + \tau^2 R_0 u_{\bar{t}t} + A'u - \phi + Q_p u_{\bar{t}t} = \tilde{\psi}_0 + \tilde{\psi}_1, \quad (17)$$

where $\tilde{\psi}_0$ is an approximation error of the initial scheme (9), the order of which is $O(\tau^2 + |h|^4)$, if $u \in C^{3,6}(\bar{Q}_T)$, and $\tilde{\psi}_1 = Q_p u_{\bar{t}t}$.

Note that if $p = 2, 3$, the construction of factorized scheme (12) doesn't impose additional restrictions on the smoothness of solutions of the initial system of equations (1). In this sense, the initial difference scheme and factorized scheme (12) are equivalent with respect of the order of approximation.

Using the results from (Samarskii, 1967; Samarskii, 2001) it can be proved the following theorems.

Theorem 1. Let conditions I-II be satisfied and the regularizer is chosen as follows:

$$R_0 = \sigma A^0, \text{ where } \sigma \geq \frac{1+\varepsilon}{4} \nu_2 \quad 0 < \varepsilon \leq 1, \quad \varepsilon \text{ does not depend on the grid.}$$

Then, for the solution of the problem (16), when $p < 4$, on any sequence of grids $\bar{\Omega}_{h\tau}$ the a priori estimation is true

$$\|z^{j+1}\|_2 \leq M_1 \|\tilde{R}\mu(x)\|_0 + M_2 \max_{0 < t \leq t_j} \{ \|\psi(x, t)\|_0^2 + \|\psi_t(x, t)\|_0^2 \}^{1/2}, \quad (18)$$

where M_1 and M_2 are constants which do not depend on the grid.

The following Lemma, which is the difference analogue of the embedding theorem (Samarskii, 2001), is required.

Lemma. For each grid n -dimensional vector-function $u \in H_0$, defined on uniform grid $\bar{\omega}_h$, when $p = 2, 3$, the following difference analogue of embedding theorem is true:

$$\|u\|_c \leq \sqrt{n} M_3 \|u\|_2,$$

where $M_3 > 0$ is a constant, which depends only on area G .

Using this lemma and a priori estimation (18), the following theorem can be proved.

Theorem 2. Suppose the conditions of the theorem 1 are satisfied. Also the conditions are satisfied, needed for scheme (12), (9) to have the maximal order of approximation:

$$\|\psi\|_0 = O(\tau^2 + |h|^4), \quad \|\psi_{\bar{t}}\|_0 = O(\tau^2 + |h|^4), \quad \|\tilde{R}\mu(x)\|_0 = O(\tau^2 + |h|^4),$$

on any sequence of grids $\bar{\Omega}_{h\tau}$, where $M_1 > 0$, $M_2 > 0$ are constants, which don't depend on grid.

Then, the solution of the difference problem (12), (9) converges uniformly to the solution of the differential problem (1)-(3) with a speed $O(\tau^2 + |h|^4)$.

Remark. All the results of this article are valid if the coefficients of spatial operator depend on t , but the values of coefficients in the scheme (12) should be considered in $t = t_j$.

References

1. Feng Gao, Chunmei Chi, Unconditionally stable difference schemes for a one-space-dimensional linear hyperbolic equation, *Applied Mathematics and Computation*, Volume 187, Issue 2, 1272-1276 (2007).
2. Kholodov, Y.A., Kholodov, A.S. & Tsybulin, I.V. Construction of Monotone Difference Schemes for Systems of Hyperbolic Equations. *Comput. Math. and Math. Phys.* 58, 1226–1246 (2018).
3. Ashyralyev A., Yildirim O. (2013) High Order Accurate Difference Schemes for Hyperbolic IBVP. In: Dimov I., Faragó I., Vulkov L. (eds) *Numerical Analysis and Its Applications. NAA 2012. Lecture Notes in Computer Science*, vol 8236. Springer, Berlin, Heidelberg.
4. Yildirim O. On stable high order difference schemes for hyperbolic problems with the Neumann boundary conditions. *An International Journal of Optimization and Control: Theories & Applications (IJOCTA)*, [S.l.], v. 9, n. 1, p. 60-72 (2019) ISSN 2146-5703.
5. Samarskii A.A. *The Theory of Difference Schemes*. Publisher: Narcel Dekker inc., 2001, 761 p.
6. Meladze G.V. Schemes of Higher Order of Accuracy for Systems of Elliptic and Parabolic Equations // *Computational Mathematics and Mathematical Physics*, 1970 - v. 10, No. 2 - p. 482-490 (in Russian).
7. Samarskii A.A. Regularization of difference schemes // *J.comp.math. and math.phys.* 7, №1. pp.62-93 (1967).
8. Samarskii A.A. The Classes of stabilized schemes // *J.comp.math. and math.phys.* (A.A.Самарский. Классы устойчивых схем. *Ж. вычисл. матем. и матем. физ.*), 7, №5. pp.1096-1133 (1967).
9. Dyakonov E.G. On the application of difference schemes with a splitting operator for some systems of equations of parabolic and hyperbolic types // *Computational Mathematics and Mathematical Physics*, v..6, №3 – с.509-515 (1965).
10. Criado-Aldeanueva F., Davitashvili T., Meladze H., Tsereteli P., Sanchez J.M. Three-Layer Factorized Difference Schemes and Parallel Algorithms for Solving the System of Linear Parabolic Equations with Mixed Derivatives and Variable Coefficients // *Applied and Computational Mathematics*, V.15, #1, pp.51-66 (2016).

მაღალი რიგის სიზუსტის სქემები მუდმივკოეფიციენტებიანი ჰიპერბოლური ტიპის დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემისათვის შერეული წარმოებულების გარეშე

ჰამლეტ მელაძე

მუსხელიშვილის სახელობის გამოთვლითი მათემატიკის ინსტიტუტი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

E-mail: h_meladze@hotmail.com

თინათინ დავითაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ფაკულტეტი,

E-mail: tinatin.davitashvili@tsu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნაშრომში ა. სამარსკის რეგულარიზაციის მეთოდის გამოყენებით აგებულია და გამოკვლეულია მაღალი რიგის ფაქტორიზებული სხვაობიანი სქემა მუდმივკოეფიციენტებიანი ჰიპერბოლური ტიპის დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემისათვის შერეული წარმოებულების გარეშე. დამტკიცებულია სხვაობიანი სქემის მდგრადობა და თანაბარი კრებადობა. განხილულია სხვაობიანი ამოცანის ამოხსნის ამოხსნის ალგორითმი, რომელიც ეფექტურია პარალელური გამოთვლებისთვის.

საკვანძო სიტყვები. ჰიპერბოლური განტოლება, სხვაობის სქემა, სტაბილურობა, კონვერგენცია.

THE MATHEMATICAL MODEL OF THE SURVIVAL OF SMALL NATIONS

Temur Chilachava Doctor of Mathematical and Physical Sciences,
Professor, Head of the Department of Applied Mathematics
at Sokhumi State University,
61 Politkovskaya Str., 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: temo_chilachava@yahoo.com

George Pochkhua PhD Doctoral Candidate of Applied Mathematics
at Sokhumi State University,
61 Politkovskaya Str., 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: gia.pochkhua@gmail.com

Presented by the Institute of Mathematics and Computer Science of the Academy of Sciences of Tskhum- Abkhazia

Abstract. The paper proposes a nonlinear mathematical model describing the process of two-level assimilation, taking into account the quadratic terms of self-limiting the growth of populations of three sides talking in languages significantly different in distribution.

In the special case, when the coefficients of the model are constant, the first integral of a three-dimensional dynamic system is found, which in the phase space of solutions is a cone. Using the first integral, the three-dimensional dynamic system is reduced to two-dimensional and, taking into account the Bendixon's criterion, the theorem about the existence of closed integral trajectory solutions in the first quarter of the phase plane has been proved. Thus, conditions were found for model coefficients at which there is no complete assimilation of a third side speaking a less common language.

Keywords. Mathematical model, two-level assimilation, first integral, cone, Ben-dixon's criterion.

Introduction

One of the most sought-after directions of applied mathematics is mathematical modeling. To understand various complex, mostly nonlinear processes taking place in nature, in sky bodies, in the social sphere, their mathematical modeling is necessary. For more or less real description of processes it is necessary to take into account their describing basic characteristics and correctly set the corresponding mathematical problems. Mathematical modeling of physical processes involves the model adequacy, which is validated by Newton's non-relative five laws of classical mechanics: mass conservation law; law of conservation of impulse; the law of conservation the momentum of impulse; the first law of thermodynamics, i.e. energy conservation law; the second law of thermodynamics, i.e. entropy conservation law (Golubiatnikov, Chilachava, 1983, 1984, 1986; Chilachava, 1985, 1988, 1996, 1997, 1998, 1999, 2007, 2019; Chilachava, Kereselidze, 2008; Chilachava, Dzidziguri, 2008).

Creation of mathematical models is more original in social sphere, because, they are more difficult to substantiate. We created a new direction of mathematical modeling, i.e. "Mathematical Modeling of Information Warfare" (Chilachava, Kereselidze, 2011, 2012; Chilachava, Chakhvadze, 2014). In these models two antagonistic sides waging with each other information warfare and also the third peacekeeping side trying to extinguish information warfare reconsidered. Conditions on model

parameters at which the third side will be able to force the conflicted sides to completion of information warfare are found.

We also offered mathematical models of forecasting the results of political elections in case of two or three parties. Also models in case of change of selective subjects before the next elections have been considered (Chilachava, 2013a, 2013b, 2016, 2017; Chilachava, Sulava, 2018).

We proposed to create new nonlinear mathematical models of economic cooperation between two politically (not military opposition) mutually warring sides (two countries or a country and its legal region) which consider economic or other type of cooperation between different parts of population aimed to the peaceful resolution of conflicts (Chilachava, Pochkhua, 2018a, 2018b, 2019a, 2019b, 2019c; Chilachava, Pochkhua, Kekelia, Gegechkori, 2019a, 2019b).

Taking into consideration the important tendencies in the world, it is important to study demographic and assimilation of social processes through mathematical modeling (Chilachava, Chakaberia, 2014, 2015, 2016).

In (Chilachava, 2019) we considered a new nonlinear continuous mathematical model of linguistic globalization. Two categories of the world's population are considered: a category that hinders and a category leading to the dominant position of the English language. With a positive demographic factor of the population, which prevents globalization or a negative demographic factor of the population contributing to globalization, it is shown that the dynamic systems describing these processes allow the existence of two topologically not equivalent phase portraits (a stable node, a limit cycle). It is known that, in the world, a social process of assimilation of languages is hidden. This process, as a rule, considers expansion of an area of the dominating languages (state languages of economically powerful states) at the expenses of less widespread languages (state languages economically of rather weak states). According to this point of view, today, for less widespread languages (including classic languages) the conditions under which there will be no disappearance of the major languages are important, i.e. there will be no full assimilation of people talking in these languages.

In a preceding article (Chilachava, Pinelas, Pochkhua, 2020) a new nonlinear mathematical model of process of three level assimilation which is described by four-dimensional dynamic systems has been studied. In case of constancy of coefficients, special points of the dynamic system have been found. The conditions on constant coefficients for which it is possible to find special points with all four coordinates non-negative have been determined. Introducing some dependence among coefficients of the system, two first integrals have been derived, and the four-dimensional system has been reduced to a two-dimensional one. The sign-variable divergence theorem of a two-dimensional vector field in some one-coherent area of the first quadrant of the phase plane has been proved. According to Bendixon's criterion it was shown that it is possible to have a closed integral curve completely lying in this area.

§ 1. General mathematical model of two-level assimilation.

System of the equations

Consider the social process of two-level assimilation, when in one large region the population speaking the most common language assimilates both the population speaking the second fairly common language and the population speaking the third less common language (small range of language distribution). In turn, the population speaking the second language, which is quite common,

assimilates the population speaking the less common third language. Thus, the population speaking the third less common language is in a situation of bilateral assimilation.

We assume that the process of assimilation develops due to numerous direct or remote (electronic communication) mutual meetings between representatives of the population, who consider one of these three languages to be their native language.

The social process of two-level assimilation, which takes into account the quadratic terms of self-limiting population growth, is described by the following nonlinear dynamic system

$$\begin{cases} \frac{du}{dt} = \alpha_1(t)u - \delta_1(t)u^2 + \beta_1(t)uv + \beta_2(t)uw \\ \frac{dv}{dt} = \alpha_2(t)v - \delta_2(t)v^2 - \beta_3(t)uv + \beta_4(t)vw \\ \frac{dw}{dt} = \alpha_3(t)w - \delta_3(t)w^2 - \beta_5(t)uw - \beta_6(t)vw \end{cases}, \quad (1.1)$$

with initial conditions:

$$\begin{aligned} u(0) = u_0, \quad v(0) = v_0, \quad w(0) = w_0, \\ u, v, w \in C^1[0, T], \\ \alpha_i(t), \beta_j(t), \delta_i(t) \in C[0, T], \quad i = \overline{1,3}, \quad j = \overline{1,6}, \end{aligned} \quad (1.2)$$

where

$[0, T]$ - the period of consideration of this model (for various cases, the period can reach several decades),

$u(t)$ - at a given time t the number of people living in the same region (possibly the continent) who consider their native language in this region to be the most common language (dominant language),

$v(t)$ - at a given time t the number of people living in the same region who consider their native language to be another common language in this region,

$w(t)$ - at a given time t the number of people living in a small part (in a small area) of the same region who only in this part of the region consider the common language to be their native language,

$\beta_1(t), \beta_3(t)$ - assimilation rates of the population speaking the second sufficiently spoken language by the population speaking the most spoken language,

$\beta_2(t), \beta_5(t)$ - assimilation rates of the population speaking a third less spoken language by the population speaking the most spoken language,

$\beta_4(t), \beta_6(t)$ - assimilation rates of a population speaking a third less spoken language by a population speaking a second sufficiently spoken language,

$\alpha_1(t), \alpha_2(t), \alpha_3(t)$ - natural change rates of populations speaking the first, second and third languages respectively (variable demographic factors),

$\delta_1(t), \delta_2(t), \delta_3(t)$ - self-limiting factors of population growth speaking the first, second and third languages respectively.

Scenario of development of two-level assimilation process is given in figure 1.

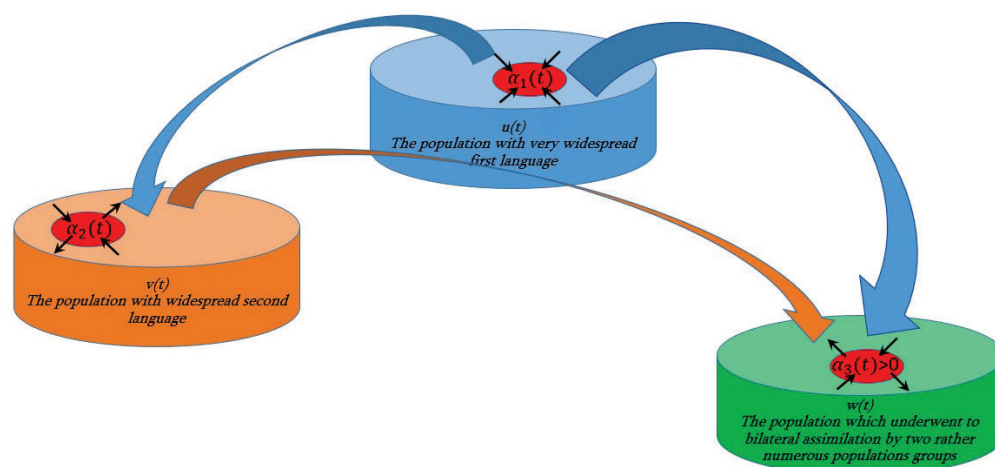

Figure 1.

It is natural to assume that assimilation coefficients and growth self-constraints are positive continuous functions at the time of model consideration.

$$\beta_i(t) > 0, \quad i = \overline{1,6}, \quad t \in [0, T], \quad (1.3)$$

$$\delta_j(t) > 0, \quad j = \overline{1,3}.$$

The non-triviality of the two-level assimilation process (when the assimilation result is not initially predicted) leads to inequality:

$$\alpha_3(t) > 0, \quad t \in [0, T]. \quad (1.4)$$

§ 2. The first integral of a nonlinear system of differential equations. Second order surfaces in phase space

Consider the particular case where all model coefficients are

$$\beta_i(t) = \beta_i = const > 0, \quad i = \overline{1,6}, \quad t \in [0, T],$$

$$\alpha_1(t) = \alpha_1 = const, \quad \alpha_2(t) = \alpha_2 = const, \quad \alpha_3(t) = \alpha_3 = const > 0, \quad (2.1)$$

$$\delta_1(t) = \delta_1 = const > 0, \quad \delta_2(t) = \delta_2 = const > 0, \quad \delta_3(t) = \delta_3 = const > 0.$$

Taking into account (2.1) the system of equations (1.1) becomes:

$$\begin{cases} \frac{du}{dt} = \alpha_1 u - \delta_1 u^2 + \beta_1 uv + \beta_2 uw \\ \frac{dv}{dt} = \alpha_2 v - \delta_2 v^2 - \beta_3 uv + \beta_4 vw \\ \frac{dw}{dt} = \alpha_3 w - \delta_3 w^2 - \beta_5 uw - \beta_6 vw \end{cases}, \quad (2.2)$$

Find the first integral of the system of nonlinear differential equations (2.2) to lower the order of the system, i.e. from a three-dimensional system go to a two-dimensional one.

The dynamic system (2.2) shall be written in the following form

$$\begin{cases} \frac{1}{u} \frac{du}{dt} = \alpha_1 - \delta_1 u + \beta_1 v + \beta_2 w \\ \frac{1}{v} \frac{dv}{dt} = \alpha_2 - \delta_2 v - \beta_3 u + \beta_4 w, \\ \frac{1}{w} \frac{dw}{dt} = \alpha_3 - \delta_3 w - \beta_5 u - \beta_6 v \end{cases} \quad (2.3)$$

The second equation of the system (2.3) is multiplied by (-2) and we add all three equations (the first and third equations are unchanged)

$$\frac{1}{u} \frac{du}{dt} - 2 \frac{1}{v} \frac{dv}{dt} + \frac{1}{w} \frac{dw}{dt} = (\alpha_1 - 2\alpha_2 + \alpha_3) - (\delta_1 + \beta_5 - 2\beta_3)u + (\beta_1 - \beta_6 + 2\delta_2)v + (\beta_2 - \delta_3 - 2\beta_4)w. \quad (2.4)$$

We will require the following conditions (four conditions system) are satisfied on the model factors

$$\begin{cases} \alpha_1 - 2\alpha_2 + \alpha_3 = 0 \\ \delta_1 + \beta_5 - 2\beta_3 = 0 \\ \beta_1 - \beta_6 + 2\delta_2 = 0 \\ \beta_2 - \delta_3 - 2\beta_4 = 0 \end{cases} \quad (2.5)$$

or

$$\begin{cases} \alpha_3 = 2\alpha_2 - \alpha_1 > 0 \\ \delta_1 = 2\beta_3 - \beta_5 > 0 \\ \delta_2 = \frac{\beta_6 - \beta_1}{2} > 0 \\ \delta_3 = \beta_2 - 2\beta_4 > 0 \end{cases} \quad (2.6)$$

Note that the system (2.6) is consistent and must meet the inequalities (1.3), (1.4).

Taking into account the imposed conditions (2.5) on the coefficients of the model (2.4), (2.1) we get the first integral of the dynamic system

$$uw = pv^2, \quad p = \frac{u_0 w_0}{v_0^2}. \quad (2.7)$$

The first integral (2.7) in the phase space of solutions (O, u, v, w) represents a cone.

Taking into account (2.7), three-dimensional dynamic system (2.2) can be reduced to the following two-dimensional nonlinear dynamic system

$$\begin{cases} \frac{du}{dt} = \alpha_1 u - \delta_1 u^2 + \beta_1 uv + \beta_2 pv^2 \\ \frac{dv}{dt} = \alpha_2 v - \delta_2 v^2 - \beta_3 uv + \beta_4 \frac{pv^3}{u}, \\ u(0) = u_0, \quad v(0) = v_0. \end{cases} \quad (2.8)$$

We will find non-zero (non-trivial) special points of the system (2.8)

$$\begin{cases} \alpha_1 u - \delta_1 u^2 + \beta_1 uv + \beta_2 pv^2 = 0 \\ \alpha_2 v - \delta_2 v^2 - \beta_3 uv + \beta_4 \frac{pv^3}{u} = 0 \end{cases} \quad (2.9)$$

or

$$\begin{cases} \alpha_1 u - \delta_1 u^2 + \beta_1 uv + \beta_2 pv^2 = 0 \\ \alpha_2 u - \delta_2 vu - \beta_3 u^2 + \beta_4 pv^2 = 0 \end{cases} \quad (2.10)$$

Let's consider a special case

$$\begin{cases} \alpha_1 + \alpha_2 = 0 \\ \beta_1 = \delta_2 \end{cases} \quad (2.11)$$

Then from (2.6), (2.11) we get

$$\begin{aligned} \alpha_3 = 3\alpha_2 > 0, \quad \alpha_1 = -\alpha_2 < 0, \\ \text{sign}\alpha_3 = \text{sign}\alpha_2 = -\text{sign}\alpha_1. \end{aligned} \quad (2.12)$$

Taking into account (2.11), the solution of the system of nonlinear algebraic equations (2.10)

will take the following form

$$\begin{cases} u = qv \\ v = \frac{\alpha_2 q}{\delta_2 q + \beta_3 q^2 - \beta_4 p} \end{cases} \quad (2.13)$$

where

$$q = \sqrt{\frac{p(\beta_2 + \beta_4)}{\delta_1 + \beta_3}},$$

$$\delta_2 q + \beta_3 q^2 - \beta_4 p = \delta_2 q + \frac{p\beta_3(\beta_2 - 2\beta_4) + p\beta_5\beta_4}{\delta_1 + \beta_3} = \delta_2 q + \frac{p(\beta_3\delta_3 + \beta_5\beta_4)}{\delta_1 + \beta_3} = s > 0. \quad (2.14)$$

Thus, in the first quarter of the phase plane $(O, u(t), v(t))$, the special point $M(u_*, v_*)$ with non-zero coordinates will take the form

$$\begin{cases} u_* = \frac{\alpha_2 q^2}{s} \\ v_* = \frac{\alpha_2 q}{s} \end{cases} \quad (2.15)$$

We put, by definition:

$$\begin{cases} F_1(u, v) = \alpha_1 u - \delta_1 u^2 + \beta_1 uv + \beta_2 p v^2 \\ F_2(u, v) = \alpha_2 v - \delta_2 v^2 - \beta_3 uv + \beta_4 \frac{p v^3}{u} \end{cases} \quad (2.16)$$

Then the system of equations (2.8) will be written in vector form

$$\begin{cases} \frac{d\vec{\Lambda}}{dt} = \vec{F}, & \vec{F}(F_1, F_2), & \vec{\Lambda}(u, v), \\ u(0) = u_0, & v(0) = v_0. \end{cases} \quad (2.17)$$

Theorem. The task (2.17) in some one-coherent area $D \subset (O, u(t), v(t))$ the first quarter of the phase plane $(O, u(t), v(t))$ has the decision in the form of the closed trajectory which completely lies in this area.

Proof. From (2.16), taking into account (2.17), you can get

$$\begin{aligned} \frac{\partial F_1(u, v)}{\partial u} &= \alpha_1 - 2\delta_1 u + \beta_1 v, & (2.18) \\ \frac{\partial F_2(u, v)}{\partial v} &= \alpha_2 - 2\delta_2 v - \beta_3 u + 3p\beta_4 \frac{v^2}{u}. \end{aligned}$$

Taking into account (2.18) divergence of vector field $\vec{F}(F_1, F_2)$ will register in the following look

$$\operatorname{div} \vec{F} = \frac{\partial F_1(u, v)}{\partial u} + \frac{\partial F_2(u, v)}{\partial v} = (\alpha_1 + \alpha_2) - (2\delta_1 + \beta_3)u + (\beta_1 - 2\delta_2)v + 3p\beta_4 \frac{v^2}{u}. \quad (2.19)$$

Taking into account (2.11), equation (2.19) takes the form

$$\operatorname{div} \vec{F} \equiv G(u, v) = -(2\delta_1 + \beta_3)u - \beta_1 v + 3p\beta_4 \frac{v^2}{u}. \quad (2.20)$$

In the phase plane $(O, u(t), v(t))$, consider a curve where the divergence of the vector field is zero.

According to (2.20), this curve verifies the equation

$$G(u, v) = 0 \quad (2.21)$$

or

$$3p\beta_4 \left(\frac{v}{u}\right)^2 - \beta_1 \left(\frac{v}{u}\right) - (2\delta_1 + \beta_3) = 0$$

whose solutions have two determinations, which identify two straight lines

$$\frac{v}{u} = \frac{\beta_1 + \sqrt{\beta_1^2 + 12\beta_4 p(2\delta_1 + \beta_3)}}{6\beta_4 p} > 0, \quad (2.22)$$

$$\frac{v}{u} = \frac{\beta_1 - \sqrt{\beta_1^2 + 12\beta_4 p(2\delta_1 + \beta_3)}}{6\beta_4 p} < 0.$$

Note here that second straight line does not satisfy model condition, i.e. physical meaning of $u(t)$, $v(t)$ functions.

Accordingly, by (2.22), there is only one semi-straight plane in the first quarter of the phase plane $(O, u(t), v(t))$

$$\begin{cases} \frac{v}{u} = \frac{\beta_1 + \sqrt{\beta_1^2 + 12\beta_4 p(2\delta_1 + \beta_3)}}{6\beta_4 p} > 0, \\ v > 0 \\ u > 0 \end{cases}, \tag{2.23}$$

where the divergence of the vector field is zero.

At that, if equality to model parameters is performed

$$\frac{\beta_1 + \sqrt{\beta_1^2 + 12\beta_4 p(2\delta_1 + \beta_3)}}{6\beta_4 p} = \sqrt{\frac{\delta_1 + \beta_3}{p(\beta_2 + \beta_4)}}, \tag{2.24}$$

then the special point $M(u_*, v_*)$ (2.15) lies on the semi-straight (2.23).

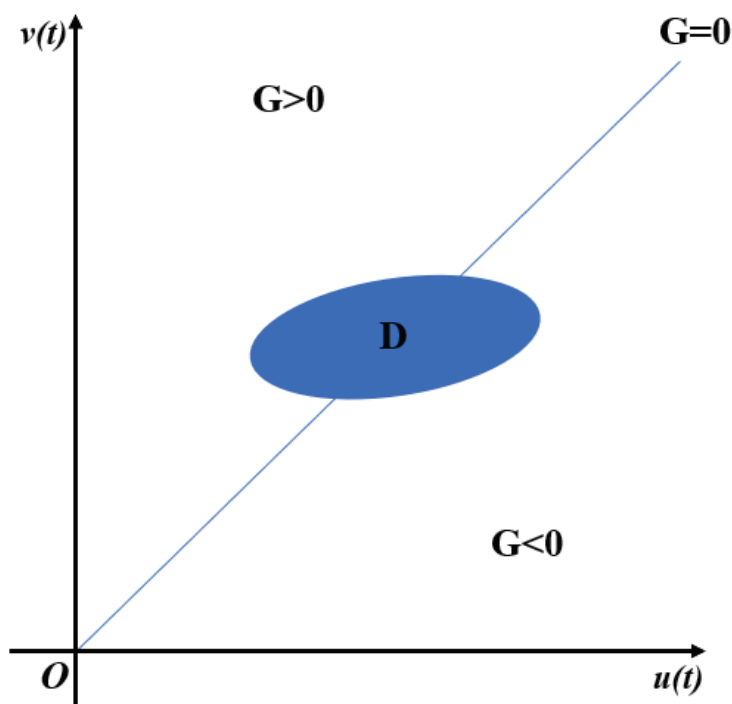

Figure 2.

It is clear, that $G(u, v)$, divergence (2.20) of the vector field $\vec{F}(F_1, F_2)$, in some one-coherent area making physical sense to the first quarter of the phase plane $(O, u(t), v(t))$ changes its sign (Figure 2). Note here that single-link area comprises semi-straight section with zero divergence of vector field and, according to Bendixon criterion, there exists closed system trajectory in said area (2.17) (Otto, 1901; Claudius, 1937). **The theorem is proved.**

Conclusion

Thus according to (2.20), (2.23) in the phase plane (O, u, v) there exists a one-coherent area where the divergence of the vector field $G(u; v)$ changes its sign and, according to the Bendixon criterion, in this area there exists a closed integral curve, where $(u(t) \neq 0, v(t) \neq 0)$.

In this case, according to (2.7), the values of the function $w(t)$ do not vanish anywhere, which indicates that under these conditions there is no complete assimilation of the third side.

References

1. Golubiatnikov A., Chilachava T. Central explosion of a rotating gravitating body. Reports of Academy of Sciences of the USSR, 1983, v.273, pp. 825–829.
2. Golubyatnikov A., Chilachava T. Estimates of the motion of detonation waves in a gravitating gas. Fluid Dynamics, 1984, v. 19, issue 2, pp. 292–296.
3. Chilachava T. Problem of a strong detonation in a uniformly compressing gravitating gas. Moscow State University, Bulletin, series Mathematics and Mechanics, 1985, v.1, pp. 78–83.
4. Golubyatnikov A., Chilachava T. Propagation of a detonation wave in a gravitating sphere with subsequent dispersion into a vacuum. Fluid Dynamics, 1986, v. 21, issue 4, pp. 673–677.
5. Chilachava T. A central explosion in an inhomogeneous sphere in equilibrium in its own gravitational field. Fluid Dynamics, 1988, v. 23, issue 3, pp. 472–477.
6. Chilachava T. On the asymptotic method of solution of one class of gravitation theory nonlinear problems. Reports of Enlarged Session of the Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, 1996, v.11, issue 3, pp. 18–26.
7. Chilachava T. On the solution of one nonlinear problem of mathematical physics. Reports of the Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, 1997, v. 23, pp. 1–9.
8. Chilachava T. On the asymptotic method of solution of one class of nonlinear mixed problems of mathematical physics. Bulletin of Georgian Academy of Sciences, 1998, v. 157, issue 3, pp. 373–377.
9. Chilachava T. On the asymptotic method of solution of one class of astrophysics problems. Applied Mathematics and Informatics, 1999, v. 4, issue 2, pp. 54–66.
10. Chilachava T. The mathematical modeling of astrophysics problems. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2007, v.13, issue 2, pp. 93–101.
11. Chilachava T., Kereselidze N. The integrodifferential inequalities method for the solving of modeling problems of Astrophysics. Sokhumi State University Proceedings, Mathematics and Computer Sciences, v. IV, 2008, pp. 26–56.
12. Chilachava T., Dzidziguri T. Mathematical Modeling. Tbilisi, 2008, pg. 448.
13. Chilachava T., About the exact solutions of the rotating three-axis gas ellipsoid of Jacobi which is in own gravitational field. Reports of Enlarged Session of the Seminar of I. Vekua Institute of Applied Mathematics, 2019, v. 33, pp. 11–14.
14. Chilachava T., Kereselidze N. Optimizing Problem of Mathematical Model of Preventive Information Warfare, Information and Computer Technologies “Theory and Practice: Proceedings of the International Scientific Conference ICTMC- 2010 Devoted to the 80th Anniversary of I.V. Prangishvili, USA, Imprint: Nova, 2012, pp. 525–529.

15. Chilachava T., Kereselidze N. Mathematical modeling of information warfare. Information warfare, 2011, No.1 (17), pp. 28–35.
16. Chilachava T., Chakhvadze A. Continuous nonlinear mathematical and computer model of information warfare with participation of authoritative interstate institutes. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2014, No.4 (44), pp. 53–74.
17. Chilachava T. Nonlinear three-party mathematical model of elections, Problems of management of safety of difficult systems. Works XXI of the International conference, 2013, pp. 513–516.
18. Chilachava T. Nonlinear mathematical model of dynamics of voters of two political subjects. Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, Reports, 2013, v. 39, pp. 13–22.
19. Chilachava T. About some exact solutions of nonlinear system of the differential equations describing three-party elections. Applied Mathematics, Informatics and Mechanics, 2016, v. 21, No.1, pp. 60–75.
20. Chilachava T. Mathematical Model of Transformation of Two-party Elections to Three party Elections. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2017, No.2 (52), pp. 21–29.
21. Chilachava T., Sulava L. Mathematical and computer modeling of political elections. Of the eleventh International Scientific–Practical Conference Internet-Education Science 2018, Proceedings, 2018, pp. 113–116.
22. Chilachava T., Pochkhua G. Research of the dynamic system describing mathematical model of settlement of the conflicts by means of economic cooperation, GESJ: Computer Science and Telecommunications, 2018, No. 3 (55), pp. 18–26.
23. Chilachava T., Pochkhua G. About a possibility of resolution of conflict by means of economic cooperation. Problems of management of safety of difficult systems. The XXVI International Conference, Moscow, 2018, pp. 69–74.
24. Chilachava T., Pochkhua G. Research of the nonlinear dynamic system describing mathematical model of settlement of the conflicts by means of economic cooperation. 8th International Conference on Applied Analysis and Mathematical Modeling, ICAAMM 2019, Proceedings Book, 2019, pp. 183–187.
25. Chilachava T., Pochkhua G., Kekelia N., Gegechkori Z. Research of the dynamic systems describing mathematical models of resolution of conflict by means of economic cooperation at bilateral or unilateral counteraction. Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Proceedings, 2019, v. XVII –XVIII, pp.12–23.
26. Chilachava T., Pochkhua G. Research of the dynamic systems describing mathematical models of resolution of the conflicts by means of economic cooperation. Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Proceedings, 2019, v. XVII –XVIII, pp. 24–37.
27. Chilachava T., Pochkhua G., Kekelia N., Gegechkori Z. Research of conflict resolution dynamic systems describing by mathematical models. Reports of Enlarged Session of the Seminar of I. Vekua Institute of Applied Mathematics, 2019, v. 33, pp. 1–4.
28. Chilachava T., Pochkhua G. Mathematical and computer modeling of political conflict resolution. Problems of management of safety of difficult systems. The XXVII International Conference, Moscow, 2019, pp. 293–299.

29. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical modeling of nonlinear process of assimilation taking into account demographic factor. *GESJ: Computer Science and Telecommunications*, 4 (44), 35–43 (2014).
30. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical modeling of nonlinear processes bilateral assimilation. *GESJ: Computer Science and Telecommunications*, 2 (46), 79–85 (2015).
31. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical modeling of nonlinear processes of two-level assimilation. *GESJ: Computer Science and Telecommunications*, 3 (49), 34–48 (2016).
32. Chilachava T. Research of The Dynamic System Describing Globalization Process. *Springer Proceedings in Mathematics & Statistics, Mathematics, Informatics and their Applications in Natural Sciences and Engineering*, 2019, v. 276, pp. 67–78.
33. Chilachava T., Pinelas S., Pochkhua G. Research of four- dimensional dynamic systems describing processes of three level assimilation. *Differential and Difference Equations with Applications. Springer Proceedings in Mathematics & Statistics*, 2020, Vol. 333, pp. 281–297.
34. Otto I. Bendixson Sur les courbes definies par des equations differentielles, *Acta Mathematica*, 1901, Bd 24, 1, pp. 1–88.
35. Claudius H. Rosarius Dulac Recherche des cycles limites. *CR Acad. sciences*, 1937, v. 204, No. 23, pp. 1703–1706.

მცირარიცხოვანი ერაბის გადარჩენის მათემატიკური მოდელი

- თემურ ჩილაჩავა** ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოყენებითი მათემატიკის მიმართულების ხელმძღვანელი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო
E-mail: temo_chilachava@yahoo.com
- გიორგი ფოჩხუა** სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოყენებითი მათემატიკის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო
E-mail: gia.pochkhua@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. მოცემულ ნაშრომში განხილულია ორდონიანი ასიმილაციის სოციალური პროცესი, როცა ერთ დიდ რეგიონში ყველაზე მეტად გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობა ახდენს როგორც მეორე, საკმაოდ გავრცელებულ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის, ასევე ნაკლებად გავრცელებულ მესამე ენაზე (ენის გავრცელების მცირე არეალი) მოლაპარაკე მოსახლეობის ასიმილაციას. თავის მხრივ, მეორე ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობა ასევე ახდენს ნაკლებად გავრცელებულ მესამე ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის ასიმილაციას. ამრიგად, ნაკლებად გავრცელებულ მესამე ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობა იმყოფება ორმხრივი ასიმილაციის პირობებში.

მოდელში იგულისხმება, რომ ასიმილაციის პროცესი ვითარდება სამ განსხვავებულ მშობლიურ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის წარმომადგენელთა მრავალრიცხოვანი უშუალოდ ახლო თუ დისტანციური (ელექტრონული კომუნიკაცია) ურთიერთმეხვედრების (კონტაქტები) დროს.

მუდმივი კოეფიციენტების შემთხვევაში ნაპოვნია სამგანზომილებიანი არანრფივი დინამიური სისტემის პირველი ინტეგრალი, რომელიც ამონახსნთა ფაზურ სივრცეში წარმოადგენს კონუსს. სამგანზომილებიანი დინამიური სისტემა პირველი ინტეგრალის მეშვეობით, დაყვანილია ორგანზომილებიან დინამიურ სისტემაზე და ბენდიქსონის კრიტერიუმის მეშვეობით, დამტკიცებულია თეორემა ფაზური სიბრტყის პირველ მეოთხედში შეკრული ინტეგრალური ტრაექტორიის არსებობის შესახებ. ნაპოვნია პირობები მოდელის პარამეტრებზე, რომელთათვის არ მოხდება მესამე ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის (მცირერიცხოვანი ერი) სრული ასიმილაცია ანუ ერის გადარჩენის პირობები.

საკვანძო სიტყვები: მათემატიკური მოდელი, ორდონიანი ასიმილაცია, პირველი ინტეგრალი, კონუსი, ბენდიქსონის კრიტერიუმი.

ON ONE NONLINEAR INTEGRO-DIFFERENTIAL EQUATION

Temur Jangveladze

Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Chief Scientific Researcher, Head of Department of Partial Differential Equations, I.Vekua Institute of Applied Mathematics of I.Javakhishvili Tbilisi State University, 2 University Str., 0186, Tbilisi, Georgia
Professor, Georgian Technical University,
Department of Mathematics, 77 Kostava Ave., 0175, Tbilisi, Georgia
E-mail: tjangv@yahoo.com

Presented by the Institute of Mathematics and Computer Science of the Academy of Sciences of Tskhum-Abkhazian

Abstract. Investigation and numerical solution of one nonlinear integro-differential equation of parabolic type is considered. Integro-differential models of this type appear in various diffusion problems. Unique solvability of the initial-boundary value problem is fixed and convergence of the semi-discrete and finite-difference schemes are studied.

Keywords. Nonlinear integro-differential equation, initial-boundary value problem, unique solvability, semi-discrete and finite-difference schemes, convergence

Introduction

It is well known that numerous applied problems lead to the study of nonlinear differential and integro-differential equations with partial derivatives. The study of the qualitative and structural properties of the solutions of these equations, as well as the solution of boundary and initial-boundary value problems for them is a topical area of mathematics. Nonlinear parabolic equations have been and remain the object of research by many scientists. Without ignoring the importance of exact solutions of individual classes of nonlinear equations, one should bear in mind their limitations when developing specific applied problems in general. The complete solution of the most important problems of science and technology is currently possible only on the basis of numerical modeling, using a computer. A computational experiment allows a reasonable combination of numerical and analytical research methods to construct an approximate solution of the required accuracy.

The nonlinear integro-differential equations describe various processes in applied sciences (see, for example, (Volterra, 1931; Lions, 1969; MacCamy, 1977; Engler, Luckhaus, 1982; Gripenberg, Londen, Staffans, 1990; Lakshmikantham, Rao, 1990; Engler, 1996) and references therein). It is doubtless that study of qualitative and structural properties of the solutions of initial-boundary problems for these models, construction, and investigation of discrete analogs are very important.

One type of integro-differential nonlinear parabolic model is obtained at the mathematical simulation of processes of electromagnetic field penetration in the substance. Based on the Maxwell system (Landau, Lifshitz, 1957) this model at first appeared in (Gordeziani, Dzhangveladze, Korshia, 1983). Many other processes are described by integro-differential system obtained in (Gordeziani, Dzhangveladze, Korshia, 1983) (see, for example, (Jangveladze, Kiguradze, Neta, 2015; Jangveladze, 2019) and references therein). A lot of scientific works are dedicated to the investigation and numerical resolution of the initial-boundary value problems for these type models (see, for example, (Gordeziani, Dzhangveladze, Korshia, 1983; Jangveladze, Kiguradze, Neta, 2015; Jangveladze, 1983a, 1983b, 1985, 1997, 1998, 2016, 2019; Laptev, 1989, 1990; Lin, Yin, 1992; Long, Dinh, 1993; Kiguradze, 2000-2001;

Bai, Zhang, 2010; Sharma, Sharma, 2010, 2015; Zhou, Chen, Chen, 2013; Liao, Zhao, 2014; Sharma, Khebchareon, Sharma, Pani, 2016; Hecht, Jangveladze, Kiguradze, Pironneau, 2018; Sharma, Pani, Sharma, 2018; Jangveladze, Kiguradze, 2020a, 2020b) and references therein). The existence, uniqueness, and asymptotic behavior of the solution for such type equations and systems are studied in the works (Gordeziani, Dzhangveladze, Korshia, 1983; Jangveladze, Kiguradze, Neta, 2015; Jangveladze, 1983a, 1983b, 1985, 1997, 2019; Laptev, 1989, 1990; Lin, Yin, 1992; Long, Dinh, 1993; Jangveladze, 1997) and in a number of other works as well (for more detail citations see, for example, (Jangveladze, Kiguradze, Neta, 2015; Jangveladze, 2019) and references therein). Note that such type integro-differential models are complex. Equations and systems of such types still yield to the investigation for special cases. In these directions, the latest and rather complete bibliography can be found in the following monographs (Jangveladze, Kiguradze, Neta, 2015; Jangveladze, 2019).

We would also like to note that in recent years special attention has been paid to the construction and investigation of splitting models for this type and their generalized variants multi-dimensional integro-differential equations with respect to spatial variables. Decompositions corresponding to both discrete and continuous problems are considered in some works (see, for example, (Jangveladze, 2016; Jangveladze, Kiguradze, 2020a, 2020b)). Here we would like also to note that the theorems of the uniqueness and existence of the solution of initial-boundary problems for such multi-dimensional integro-differential equations were proved in some papers (see, for example, (Dzhangveladze, 1983, 1985, 1997; Laptev, 1989; Jangveladze, 2019) and references therein).

The multi-dimensional variant of the equation discussed in this note has the following form:

$$\frac{\partial U}{\partial t} + A_1 U + A_2 U = F(x_1, \dots, x_n, t), \quad (1)$$

where

$$A_1 U = - \sum_{i=1}^n \frac{\partial}{\partial x_i} \left\{ \left[1 + \int_0^t \left(\frac{\partial U}{\partial x_i} \right)^2 d\tau \right] \frac{\partial U}{\partial x_i} \right\}, \quad (2)$$

$$A_2 U = - \sum_{i=1}^n \frac{\partial}{\partial x_i} \left[\left| \frac{\partial U}{\partial x_i} \right|^{p-2} \frac{\partial U}{\partial x_i} \right], \quad p \geq 4. \quad (3)$$

As it was already mentioned, this type models arise, on the one hand, when solving real applied problems, and on the other hand, as a natural generalization of some nonlinear parabolic problems studied for example, in (Lions, 1969; Vishik, 1962; Friedman, 1964; Ladyzhenskaia, Solonnikov, Ural'tseva, 1968).

Equations (1) – (3) were at first studied in (Dzhangveladze, 1983), where the monotonicity of $A = A_1 + A_2$ is proved and the solvability is obtained using the Galerkin and monotonicity methods. Taking into account the monotonicity of the operator A the uniqueness of the solution is obtained too.

The paper is outlined as follows. In the second section, the statement of the investigated problem is given and the uniqueness of the solution of this problem is discussed. The third section is devoted to the construction of a semi-discrete first-order scheme with spatial variable and its convergence is proved. In the fourth section first-order finite difference scheme is considered and studied. The convergence of the approximate solutions to the solution of the investigated integro-differential problem is established under the assumption that the exact solution is sufficiently smooth. Some conclusions are made finally at the end of the note.

Statement of the problem and unique solvability

The present work is dedicated to the investigation and approximate resolution of the initial-boundary value problem with first type boundary conditions for the one-dimensional variant of the

model (1) – (3). In the rectangle $(0,1) \times (0, T]$ we consider the following problem:

$$\frac{\partial U}{\partial t} - \frac{\partial}{\partial x} \left\{ \left[1 + \int_0^t \left(\frac{\partial U}{\partial x} \right)^2 d\tau + \left(\frac{\partial U}{\partial x} \right)^2 \right] \frac{\partial U}{\partial x} \right\} = F(x, t), \quad (4)$$

$$U(0, t) = U(1, t) = 0, \quad t \in [0, T], \quad (5)$$

$$U(x, 0) = U_0(x), \quad x \in [0, 1], \quad (6)$$

where $F = F(x, t)$, $U_0 = U_0(x)$ are given functions of their arguments and $U = U(x, t)$ is an unknown function.

Problem (4) – (6) represents a special one-dimensional case of problem investigated for (1) – (3) and is at first studied in (Dzhangveladze, 1983). In the mentioned work the monotonicity of $A = A_1 + A_2$ for general (1) – (3) case is proved and the solvability is obtained using the Galerkin and monotonicity methods. Taking into account the monotonicity of the operator A we easily obtain the uniqueness of the solution of the problem (4) – (6). Indeed, in this case, for two possible solutions U_1 and U_2 of the problem (4) – (6) the following inequalities are fulfilled:

$$\int_0^t \int_0^1 (A_k U_2 - A_k U_1)(U_2 - U_1) dx d\tau \geq 0, \quad k = 1, 2,$$

$$\int_0^t \int_0^1 \left(\frac{\partial U_2}{\partial t} - \frac{\partial U_1}{\partial t} \right) (U_2 - U_1) dx d\tau \leq 0.$$

From the second inequality we get

$$\int_0^1 (U_2 - U_1)^2 dx \leq 0, \quad \forall t \in [0, T].$$

Consequently,

$$U_2(x, t) \equiv U_1(x, t).$$

Thus, uniqueness of the solution of the initial-boundary value problem (4) – (6) is proved.

Semi-discrete scheme and its convergence

In order to describe the space-discretization for problem (4) – (6), let us introduce nets $\omega_h = \{x_i = ih, i = 1, 2, \dots, M - 1\}$, $\bar{\omega}_h = \{x_i = ih, i = 0, 1, \dots, M\}$, with $h = 1/M$. The boundaries are specified by $i = 0$ and $i = M$. The semi-discrete approximation at (x_i, t) is designed by $u_i = u_i(t)$. The exact solution of the problem (4) – (6) at (x_i, t) is denoted by $U_i = U_i(t)$ and is assumed to exist and be smooth enough.

Approximating the space derivatives by a forward and backward differences:

$$u_{x,i} = \frac{u_{i+1} - u_i}{h}, \quad u_{\bar{x},i} = \frac{u_i - u_{i-1}}{h},$$

let us correspond to the problem (4) – (6) the following semi-discrete scheme:

$$\frac{du_i}{dt} - \left\{ \left[1 + \int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau + u_{\bar{x},i}^2 \right] u_{\bar{x},i} \right\}_{x,i} = F(x_i, t), \quad i = 1, \dots, M - 1, \quad (7)$$

$$u_0(t) = u_M(t) = 0, \quad t \in [0, T], \quad (8)$$

$$u_i(0) = U_{0,i}, \quad i = 0, 1, \dots, M, \quad (9)$$

which approximates problem (4) – (6) on smooth solutions with the first order of accuracy with respect to h . So, we have:

$$\frac{du_i}{dt} - \left\{ \left[1 + \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau + U_{\bar{x},i}^2 \right] U_{\bar{x},i} \right\}_{x,i} = F(x_i, t) - \Phi_i(t), \quad i = 1, \dots, M - 1, \quad (10)$$

$$U_0(t) = U_M(t) = 0, \quad t \in [0, T], \quad (11)$$

$$U_i(0) = U_{0,i}, \quad i = 0, 1, \dots, M, \quad (12)$$

where $\Phi_i(t)$ is the residual. If the solution U of the problem (4) – (6) is sufficiently smooth then

$$\Phi_i(t) = O(h).$$

The (7) – (9) is a Cauchy problem for nonlinear system of ordinary integro-differential equations. The semi-discrete scheme (7) – (9) is stable with respect to initial data and right hand side in the norm

$$\|u\|_h = (u, u)_h^{1/2}, \text{ where } (u, v)_h = \sum_{i=1}^{M-1} u_i v_i h.$$

Let us multiply (7) on $u_i h$ and take the sum by $i = 1, \dots, M - 1$. Applying the discrete formula of summation by parts and taking into account conditions (8) and (9), after integration over t we obtain

$$\|u\|_h^2 + \int_0^t \| [u_{\bar{x}}] \|_h^2 d\tau < C,$$

where C denotes the positive constant independent from spatial step h . This estimate gives us the above-mentioned stability and the global existence of a solution to problem (7) – (9). Here

$$\| [u] \|_h^2 = (u, u)_h = \sum_{i=1}^M u_i u_i h.$$

Using an approach of the work (Jangveladze, 1998) here and below for investigation of the finite-difference scheme, let us study the convergence of the solution of the semi-discrete difference scheme (7) – (9) to the solution of problem (4) – (6).

The following statement takes place.

Theorem 1. If problem (4) – (6) has a smooth enough solution $U = U(x, t)$, then the solution $u(t) = (u_1(t), u_2(t), \dots, u_{M-1}(t))$ of the semi-discrete scheme (7) – (9) tends to the solution $U(t) = (U_1(t), U_2(t), \dots, U_{M-1}(t))$ as $h \rightarrow 0$ and the following estimate is true

$$\|u(t) - U(t)\|_h \leq Ch.$$

Proof. Introducing the notation $w_i = u_i - U_i$, from (7) – (12) we have:

$$\begin{aligned} \frac{dw_i}{dt} - \left\{ \left[1 + \int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau + u_{\bar{x},i}^2 \right] u_{\bar{x},i} - \left[1 + \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau + U_{\bar{x},i}^2 \right] U_{\bar{x},i} \right\}_{x,i} = \\ = \Phi_i(t), \quad i = 1, \dots, M - 1, \end{aligned} \tag{13}$$

$$w_0(t) = w_M(t) = 0, \quad t \in [0, T], \tag{14}$$

$$w_i(0) = 0, \quad i = 0, 1, \dots, M. \tag{15}$$

Multiplying (13) by $w_i h$, summing-up over i , and using the boundary conditions (14), we have

$$\begin{aligned} \frac{1}{2} \frac{d}{dt} \|w\|_h^2 + \sum_{i=1}^M \left\{ \left[1 + \int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau + u_{\bar{x},i}^2 \right] u_{\bar{x},i} - \left[1 + \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau + U_{\bar{x},i}^2 \right] U_{\bar{x},i} \right\} w_{\bar{x},i} h = \\ = \sum_{i=1}^{M-1} \Phi_i w_i h. \end{aligned} \tag{16}$$

Taking into account relations

$$\begin{aligned} \left\{ \left[1 + \int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau + u_{\bar{x},i}^2 \right] u_{\bar{x},i} - \left[1 + \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau + U_{\bar{x},i}^2 \right] U_{\bar{x},i} \right\} (u_{\bar{x},i} - U_{\bar{x},i}) = \\ = (u_{\bar{x},i} - U_{\bar{x},i})^2 + (u_{\bar{x},i}^3 - U_{\bar{x},i}^3)(u_{\bar{x},i} - U_{\bar{x},i}) + \\ + \left[\int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau u_{\bar{x},i} - \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau U_{\bar{x},i} \right] (u_{\bar{x},i} - U_{\bar{x},i}) = \\ = (u_{i\bar{x}} - U_{i\bar{x}})^2 + (u_{i\bar{x}}^3 - U_{i\bar{x}}^3)(u_{i\bar{x}} - U_{i\bar{x}}) + \\ + \frac{1}{2} \left[\int_0^t u_{i\bar{x}}^2 d\tau u_{i\bar{x}} + \int_0^t U_{i\bar{x}}^2 d\tau U_{i\bar{x}} \right] (u_{i\bar{x}} - U_{i\bar{x}})^2 + \\ + \frac{1}{2} \left[\int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau - \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau \right] (u_{\bar{x},i}^2 - U_{\bar{x},i}^2) \geq \\ \geq (u_{\bar{x},i} - U_{\bar{x},i})^2 + \frac{1}{2} \left[\int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau - \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau \right] (u_{\bar{x},i}^2 - U_{\bar{x},i}^2) = \\ = (u_{\bar{x},i} - U_{\bar{x},i})^2 + \frac{d}{dt} \left[\int_0^t u_{\bar{x},i}^2 d\tau - \int_0^t U_{\bar{x},i}^2 d\tau \right]^2, \end{aligned} \tag{17}$$

from (16) integrating with respect to t and using initial condition (15), we obtain

$$\|w(t)\|_h^2 + 2 \int_0^t \|w(\tau)\|_h^2 d\tau \leq \int_0^t \|w(\tau)\|_h^2 d\tau + \int_0^t \|\Phi(\tau)\|^2 d\tau.$$

So, we arrive at the estimate

$$\|w(t)\|_h \leq Ch,$$

which completes the proof of the Theorem 1.

Finite difference scheme and its convergence

In order to describe the time-discretization to problem (4), the net is introduced as follows $\omega_\tau = \{t_j = j\tau, j = 0, 1, \dots, J\}$, with $\tau = T/J$ and $\bar{\omega}_{h\tau} = \bar{\omega}_h \times \omega_\tau$, $u_i^j = u(x_i, t_j)$.

Let us correspond to the problem (4) – (6) the following implicit finite difference scheme:

$$\frac{u_i^{j+1} - u_i^j}{\tau} - \left\{ \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (u_i^k)^2 + (u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] u_{\bar{x},i}^{j+1} \right\}_{\bar{x},i} = F_i^{j+1}, \tag{18}$$

$$i = 1, 2, \dots, M - 1, \quad j = 0, 1, \dots, J - 1;$$

$$u_0^j = u_M^j = 0, \quad j = 0, 1, \dots, J, \tag{19}$$

$$u_i^0 = U_{0,i}, \quad i = 0, 1, \dots, M. \tag{20}$$

So, the system of nonlinear algebraic equations (18) – (20) is obtained, which approximates problem (4) – (6) on a smooth enough solution with the order $O(\tau + h)$.

As for semi-discrete scheme (7) – (9) we easily obtain the estimate

$$\max_{0 \leq j\tau \leq T} \|u^j\|_h^2 + \sum_{k=1}^J \|u_{\bar{x}}^k\|_h^2 \tau < C,$$

which guarantees the stability and solvability of the scheme (18) – (20). It is proved also that system (18) – (20) has unique solution. Here and below C is positive constant independent from time and spatial steps τ and h .

The following main conclusion is valid for the scheme (18) – (20).

Theorem 2. If problem (4) – (6) has a smooth enough solution $U = U(x, t)$, then the solution $u^j = (u_1^j, u_2^j, \dots, u_{M-1}^j)$, $j = 1, 2, \dots, J$ of the difference scheme (18) – (20) tends to the solution $U^j = (U_1^j, U_2^j, \dots, U_{M-1}^j)$, $j = 1, 2, \dots, J$ as $\tau \rightarrow 0$, $h \rightarrow 0$ and the following estimate is true

$$\|u^j - U^j\|_h \leq C(\tau + h), \quad j = 1, 2, \dots, J.$$

Proof. For the exact solution of problem (4) – (6) the following relations hold:

$$\frac{U_i^{j+1} - U_i^j}{\tau} - \left\{ \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (U_{\bar{x},i}^k)^2 + (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] U_{\bar{x},i}^{j+1} \right\}_{x,i} = F_i^{j+1} - \Psi_i^{j+1}, \tag{21}$$

$$i = 1, 2, \dots, M - 1, \quad j = 0, 1, \dots, J - 1;$$

$$U_0^j = U_M^j = 0, \quad j = 0, 1, \dots, J, \tag{22}$$

$$U_i^0 = U_{0,i}, \quad i = 0, 1, \dots, M, \tag{23}$$

where Ψ_i^{j+1} is the residual. It follows from the conditions of the theorem that

$$\Psi_i^{j+1} = O(\tau + h).$$

We introduce the error $z_i^j = u_i^j - U_i^j$ and subtract (21) from (18)

$$\begin{aligned} \frac{z_i^{j+1} - z_i^j}{\tau} - \left\{ \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (u_{\bar{x},i}^k)^2 + (u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] u_{\bar{x},i}^{j+1} - \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (U_{\bar{x},i}^k)^2 + (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] U_{\bar{x},i}^{j+1} \right\}_{x,i} = \\ = \Psi_i^{j+1}, \end{aligned} \tag{24}$$

$$i = 1, 2, \dots, M - 1, \quad j = 0, 1, \dots, J - 1;$$

$$z_0^j = z_M^j = 0, \quad j = 0, 1, \dots, J, \tag{25}$$

$$z_i^0 = 0, \quad i = 0, 1, \dots, M. \tag{26}$$

Multiplying the both sides of equation (24) by $z_i^{j+1} h$ and summing-up over i we obtain

$$\begin{aligned} & \sum_{i=1}^{M-1} (z_i^{j+1})^2 h - \sum_{i=1}^{M-1} z_i^{j+1} z_i^j h + \\ & + h\tau \sum_{i=1}^{M-1} \left\{ \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (u_{\bar{x},i}^k)^2 + (u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] u_{\bar{x},i}^{j+1} - \right. \\ & \left. - \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (U_{\bar{x},i}^k)^2 + (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] U_{\bar{x},i}^{j+1} \right\} z_{\bar{x},i}^{j+1} = \tau h \sum_{i=1}^{M-1} \psi_i^{j+1} z_i^{j+1}. \end{aligned} \tag{27}$$

Using the simple relation

$$-z_i^{j+1} z_i^j = \frac{1}{2} \tau^2 (z_{i\bar{t}}^{j+1})^2 - \frac{1}{2} (z_i^{j+1})^2 - \frac{1}{2} (z_i^j)^2,$$

the following inequality, analogical to (17)

$$\begin{aligned} h\tau \sum_{i=1}^{M-1} \left\{ \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (u_{\bar{x},i}^k)^2 + (u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] u_{\bar{x},i}^{j+1} - \left[1 + \tau \sum_{k=1}^{j+1} (U_{\bar{x},i}^k)^2 + (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] U_{\bar{x},i}^{j+1} \right\} (u_{\bar{x},i}^{j+1} - U_{\bar{x},i}^{j+1}) \geq \\ \geq (u_{\bar{x},i}^{j+1} - U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 + \frac{1}{2} \tau \sum_{k=1}^{j+1} \left[(u_{\bar{x},i}^k)^2 - (U_{\bar{x},i}^k)^2 \right] \left[(u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 - (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right], \end{aligned}$$

and ε – inequality, from (27) we have

$$\begin{aligned} & \|z^{j+1}\|_h^2 + \frac{\tau^2}{2} \|z_{\bar{t}}^{j+1}\|_h^2 - \frac{1}{2} \|z^{j+1}\|_h^2 - \frac{1}{2} \|z^j\|_h^2 + \tau \|z_{\bar{x}}^{j+1}\|_h^2 + \\ & + \frac{\tau^2}{2} h \sum_{i=1}^{M-1} \sum_{k=1}^{j+1} \left[(u_{\bar{x},i}^k)^2 - (U_{\bar{x},i}^k)^2 \right] \left[(u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 - (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] \leq \\ & \leq \frac{1}{2\varepsilon^2} \sum_{i=1}^{M-1} (\psi_i^{j+1})^2 \tau h + 2\varepsilon^2 \tau \|z^{j+1}\|_h^2. \end{aligned} \tag{28}$$

Rewrite the expressions in the square brackets as

$$\frac{\tau}{2} h \left\{ \tau \left[(u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 - (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right]^2 + \tau \sum_{k=1}^j \left[(u_{\bar{x},i}^k)^2 - (U_{\bar{x},i}^k)^2 \right] \left[(u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 - (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2 \right] \right\}$$

and denote

$$\xi_i^j = \tau \sum_{k=1}^j \left[(u_{\bar{x},i}^k)^2 - (U_{\bar{x},i}^k)^2 \right],$$

then

$$\xi_{t,i}^j = (u_{\bar{x},i}^{j+1})^2 - (U_{\bar{x},i}^{j+1})^2, \quad i = 1, \dots, M - 1.$$

Taking these relations into account, (28) takes the form

$$\begin{aligned} & \|z^{j+1}\|_h^2 - \|z^j\|_h^2 + \tau^2 \|z_{\bar{t}}^{j+1}\|_h^2 + \tau \|z_{\bar{x}}^{j+1}\|_h^2 + \\ & + \tau \sum_{i=1}^{M-1} \xi_i^j \xi_{t,i}^j \leq \frac{1}{\varepsilon^2} \sum_{i=1}^{M-1} (\psi_i^{j+1})^2 \tau h + 4\varepsilon^2 \tau \|z^{j+1}\|_h^2. \end{aligned} \tag{29}$$

Using the easy to check equality

$$\tau \xi_i^j \xi_{t,i}^j = \frac{1}{2} (\xi_i^{j+1})^2 - \frac{1}{2} (\xi_i^j)^2 - \frac{1}{2} \tau^2 (\xi_{t,i}^j)^2,$$

and the difference analogue of the embedding theorem (Samarskii, 1977)

$$\|z^{j+1}\|_h^2 \leq \frac{1}{8} \|z_{\bar{x}}^{j+1}\|_h^2,$$

from (29) we have

$$\begin{aligned} & \|z^{j+1}\|_h^2 - \|z^j\|_h^2 + \tau^2 \|z_{\bar{t}}^{j+1}\|_h^2 + \tau \|z_{\bar{x}}^{j+1}\|_h^2 + \\ & + \tau^2 \|\xi_t^j\|_h^2 + \frac{1}{2} \|\xi^{j+1}\|_h^2 - \frac{1}{2} \|\xi^j\|_h^2 - \frac{\tau^2}{2} \|\xi_t^j\|_h^2 \leq \\ & \leq \frac{1}{\varepsilon^2} \sum_{i=1}^{M-1} (\psi_i^{j+1})^2 \tau h + \frac{1}{2} \varepsilon^2 \tau \|z_{\bar{x}}^{j+1}\|_h^2. \end{aligned}$$

Hence, after reducing the similar terms and summing over j , from 0 to $m - 1$, finally we obtain

$$\begin{aligned} & \|z^m\|_h^2 + \tau^2 \sum_{j=0}^{m-1} \|z_{\bar{t}}^{j+1}\|_h^2 + \frac{\tau}{2} \sum_{j=0}^{m-1} \|z_{\bar{x}}^{j+1}\|_h^2 + \\ & + \frac{\tau^2}{2} \sum_{j=0}^{m-1} \|\xi_t^j\|_h^2 + \frac{1}{2} \|\xi^m\|_h^2 \leq C \sum_{j=0}^{m-1} \|\psi^{j+1}\|_h^2 \tau. \end{aligned}$$

Thus, Theorem 2 is proven.

Conclusion

One nonlinear parabolic integro-differential equation that is the generalization of the model associated with the penetration of a magnetic field in a substance is considered. The unique solvability of the initial boundary value problem is fixed. The main attention is paid to discrete analogs of this problem. The semi-discrete with respect to spatial variable and fully discrete finite difference schemes are constructed and investigated. It is very interesting to study more general nonlinearities for such kind of models as well as multidimensional and degenerate cases.

References

1. Volterra, V. Theory of Functionals and of Integral and Integro-Differential Equations, Blackie & Son Ltd, London, 1931.
2. Lions, J.-L. Quelques Methodes de Resolution des Problemes aux Limites Non-lineaires, Dunod Gauthier-Villars, Paris, 1969.
3. MacCamy, R. An integro-differential equation with application in heat flow. Quart. Appl. Math., 35 (1977), 1-19.
4. Engler, H., Luckhaus S. Weak Solution Classes for Parabolic Integrodifferential Equations. MRC-TSR, Madison, WI, 1982.
5. Gripenberg, G., Londen, S., Staffans, O. Volterra Integral and Functional Equations. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
6. Lakshmikantham, V., Rao, M. Theory of Integro-Differential Equations. CRC Press, 1995.
7. Engler, H. Global smooth solutions for a class of parabolic integrodifferential equations. Trans. Amer. Math. Soc., 348 (1996), 267-290.
8. Landau, L. D., Lifshitz, E. M. Electrodynamics of Continuous Media. (Russian) Gosudarstv. Izdat. Tehn.-Teor. Lit., Moscow, 1957.
9. Gordeziani, D., Dzhangveladze, T., Korshia, T. Existence and uniqueness of a solution of certain nonlinear parabolic problems. (Russian) Differ. Uravn., 19 (1983), 1197-1207. English translation: Differ. Equ., 19 (1983), 887-895.

10. Jangveladze, T., Kiguradze, Z., Neta, B. Numerical Solution of Three Classes of Nonlinear Parabolic Integro-Differential Equations. 2016, ACADEMIC PRESS, ISBN: 978-0-12-804628-9. Elsevier/Academic Press, Amsterdam, 2015.
11. Jangveladze, T. Investigation and Numerical Solution of Nonlinear Partial Differential and Integro-Differential Models Based on System of Maxwell Equations. Mem. Differential Equations Math. Phys., 76, 2019.
12. Dzhangveladze, T. First boundary value problem for a nonlinear equation of parabolic type. (Russian) Dokl. Akad. Nauk SSSR, 269 (1983a), 839-842. English translation: Soviet Phys. Dokl., 28 (1983a), 323-324.
13. Dzhangveladze, T. An Investigation of the First Boundary-Value Problem for Some Nonlinear Parabolic Integrodifferential Equations, Tbilisi State University, 1983b (Russian).
14. Dzhangveladze, T.A. Nonlinear parabolic integrodifferential equations. (Russian) Differ. Uravn., 21 (1985), 41-46. English translation: Differ. Equ., 21 (1985), 32-36.
15. Laptev, G. Mathematical features of the problem of the penetration of a magnetic field into matter. (Russian), Zh. Vychisl. Mat. Mat. Fiz., 28 (1988), 1332-1345, English translation: U.S.S.R. Comput. Math. Math. Phys. 28 (1990), 35-45.
16. Laptev, G. Quasilinear parabolic equations which contains in coefficients Volterra's operator. (Russian) Math. Sbornik, 136 (1988), 530-545. English translation: Sbornik Math., 64 (1989), 527-542.
17. Lin, Y., Yin, H. Nonlinear parabolic equations with nonlinear functionals. J. Math. Anal. Appl., 168 (1992), 28-41.
18. Long, N., Dinh, A. Nonlinear parabolic problem associated with the penetration of a magnetic field into a substance. Math. Meth. Appl. Sci., 16 (1993), 281-295.
19. Jangveladze, T. On one class of nonlinear integro-differential equations. Sem. I.Vekua Inst. Appl. Math., REPORTS, 23 (1997), 51-87.
20. Jangveladze, T. Convergence of a difference scheme for a nonlinear integro-differential equation. Proc. I. Vekua Inst. Appl. Math., 48 (1998), 38-43.
21. Kiguradze, Z. Finite difference scheme for a nonlinear integro-differential system. Proc. I.Vekua Inst. Appl. Math., 50-51 (2000-2001), 65-72.
22. Bai, Y., Zhang, P. On a class of Volterra nonlinear equations of parabolic type. Appl. Math. Comp., 216 (2010), 236-240.
23. Sharma, N., Sharma, K.K. Unconditionally stable numerical method for a nonlinear partial integro-differential equation. Comput. Math. Appl., 59 (2010), 62-76.
24. Zhou, Z., Chen, F., Chen, H. Convergence analysis for H^1 -Galerkin mixed finite element approximation of one nonlinear integro-differential model. Appl. Math. Comput., 220 (2013), 783–791.
25. Liao, H., Zhao, Y. Linearly localized difference schemes for the nonlinear Maxwell model of a magnetic field into a substance. Appl. Math. Comput., 233 (2014), 608-622.
26. Sharma, N., Sharma, K.K. Finite element method for a nonlinear parabolic integro-differential equation in higher spatial dimensions. Appl. Math. Modelling. 39 (2015), 7338-7350.
27. Sharma, N., Khebchareon, M., Sharma, K., Pani, A. Finite element Galerkin approximations to a class of nonlinear and nonlocal parabolic problems. Numer. Meth. Part. Diff. Eq., 32 (2016), 1232-1264.

28. Jangveladze, T. Unique solvability and additive averaged Rothe's type scheme for one nonlinear multi-dimensional integro-differential parabolic problem. International Workshop on the Qualitative Theory of Differential Equations – QUALITDE-2016, 103-106, Tbilisi, Georgia, December 24–26, 2016.
29. Hecht, F., Jangveladze, T., Kiguradze, Z., Pironneau, O. Finite difference scheme for one system of nonlinear partial integro-differential equations. Appl. Math. Comput., (328) 2018, 287-300.
30. Sharma, N., Pani A.K., Sharma, K.K. Expanded mixed FEM with lowest order RT elements for nonlinear and nonlocal parabolic problems. Advances Comp. Math., 44 (2018), 1537-1571.
31. Jangveladze, T., Kiguradze, Z. Averaged semi-discrete scheme of sum-approximation for one nonlinear multi-dimensional integro-differential parabolic equation. Georgian Math. J., 27 (2020a), 367-373.
32. Jangveladze, T., Kiguradze, Z. Unique solvability and decomposition method for one nonlinear multi-dimensional integro-differential parabolic equation. Int. J. Numer. Anal. Mod., 17 (2020b), 806-819.
33. Vishik, M.I. Solvability of boundary-value problems for quasi-linear parabolic equations of higher orders. (Russian) Mat. Sb. (N.S.) 59 (101) (1962), 289–325.
34. Friedman, A. Partial Differential Equations of Parabolic Type. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J. 1964.
35. Ladyzhenskaia, O.A., Solonnikov, V.A., Ural'tseva, N.N. Linear and Quasi-linear Equations of Parabolic Type, (Russian) Translations of Mathematical Monographs, Vol. 23 American Mathematical Society, Providence, R.I. 1968.
36. Samarskii, A.A. The Theory of Difference Schemes. (Russian) Moscow, 1977.

ერთი არანრფივი ინტეგრო-დიფერენციალური განტოლების შესახებ

თემურ ჯანგველაძე ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, კერძონარმოებუიანი დიფერენციალური განტოლებების განყოფილების გამგე, ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ი. ვეკუას სახელობის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტი, უნივერსიტეტის ქ. 2, 0186, თბილისი, საქართველო პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, მათემატიკის დეპარტამენტი, კოსტავას გამზ. 77, 0175, თბილისი, საქართველო
E-mail: tjangv@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. მოცემულია პარაბოლური ტიპის ერთი არანრფივი ინტეგრო-დიფერენციალური განტოლების გამოკვლევა და რიცხვითი ამოხსნა. ამ ტიპის ინტეგრო-დიფერენციალური მოდელები წარმოიშვება დიფუზიის სხვადასხვა ამოცანებში. შესწავლილია საწყის-სასაზღვრო ამოცანის ცალსახად ამოხსნადობა და ნახევრად-დისკრეტული და სასრულ-სხვაობიანი სქემების კრებადობა.

საკვანძო სიტყვები: არანრფივი ინტეგრო-დიფერენციალური განტოლება, საწყის-სასაზღვრო ამოცანა, ცალსახად ამოხსნადობა, ნახევრად-დისკრეტული და სასრულ-სხვაობიანი სქემები, კრებადობა.

წყალ-ტალახოვანი სელის დახრილ სადინარში მოძრაობის მათემატიკური მოდელირება და განმსაზღვრელი პარამეტრების გათვლა

- თამაზ ობგაძე** ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საინჟინრო აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო, 0172, თბილისი, მ.კოსტავას 77.
E-mail: t.obgadze@gtu.ge
- არჩილ ფრანგიშვილი** ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ეროვნული მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საინჟინრო აკადემიის პრეზიდენტი, ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი, საქართველო, 0172, თბილისი, მ.კოსტავას 77.
E-mail: a_prangi@gtu.ge
- ნაიდა ყულოშვილი** ტექნიკური უნივერსიტეტის მართვის სისტემებისა და ინფორმატიკის ფაკულტეტის დოქტორანტი, საქართველო, 0172, თბილისი, მ.კოსტავას 77.
E-mail: naidayuloshvili@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნაშრომში განხილულია სელური ნაკადის წარმოქმნის და დინამიკის ჰიდროლოგია. აგებულია წყალ-ტალახოვანი სელის მათემატიკური მოდელი, რომელიც ემყარება გენიევ-გოგოლაძის ბარო-ბლანტი სითხის და ნავიე სტოქსის მოდელის გასაშუალებას, თ.გ. ვოინიჩ-სიანოჟენცკის მეთოდით. მიღებული განტოლებათა სისტემა ჩაკეტილია დიფუზიის განტოლებით. განხილულია წყალ-ტალახოვანი სელის წონასწორობის განტოლებები და მიღებულია ტალახოვანი ნაწილის სტრატეგიკაციის კანონი სიღრმის მიხედვით. მიღებულია წყალ-ტალახოვანი სელის, დახრილ ზედაპირზე ერთგანზომილებიანი დინებისას: ტალახოვანი ნაწილის კონცენტრაციის, წნევების და სიჩქარის განაწილების კანონი ნაკადის სიღრმის მიხედვით.

საკვანძო სიტყვები. წყალ-ტალახოვანი სელი, დიფუზია, კონცენტრაცია.

შესავალი

სელური ნაკადი მთიანი რეგიონის სხვა დამანგრეველ სტიქიურ პროცესებთან ერთად, როგორცაა: წყალდიდობები, ქვათაცვენა, მენყერი, თოვლის ზვავი და მიწისძვრა, დიდ საშიშროებას წარმოადგენს ადამიანისა და საინჟინრო ნაგებობებისათვის.

ქვა-ტალახოვანი, წყალ-ქვიანი და წყალ-ტალახოვანი სელები, პრაქტიკულად, მოულოდნელად წარმოიქმნებიან და წარმოადგენენ მთიანი რეგიონის კალაპოტში ქანობებისაგან მოწყვეტილი ქვებისა და წყლიანი, ქვა-ღორღიანი მასის მოძრავ ნაკადს. ასეთი ნაკადები, მოკლე დროის განმავლობაში ანადგურებენ ხიდებს, გზებს, ჰიდროელექტრო სადგურებს, ნატანით ფარავენ სავარგულებს, არხებს და დასახლებულ ადგილებს.

ამჟამად, მიუხედავად მრავალი მეცნიერის ძალისხმევისა (Gagoshidze, 1949; Gagoshidze, 1970), ჯერ-ჯერობით ცოტაა მეცნიერულად დასაბუთებული მათემატიკური მოდელი,

რომელიც პრაქტიკული სიზუსტით მოგვცემდა სელური ნაკადის წარმოშობის, დინამიკის და დამანგრეველი დატვირთვების პროგნოზს. სელურ ნაკადებთან დაკავშირებული მრავალი საკითხი, განსაკუთრებით კი დინამიკა, პროცესის სირთულის გამო, ნაკლებადაა შესწავლილი.

სელური ნაკადის წარმოქმნის კონცეპტუალური მოდელი

სელური ნაკადის წარმოქმნა, დაკავშირებულია მთის მდინარეთა ქანობების მდგრადობის დაკარგვასთან, რაც იწვევს მათ ჩამოშლას, მეწყერის წარმოქმნას და კალაპოტის გადაკეტვას. დაგროვილი წყალი ბუნებრივ დამბას გაარღვევას და ქვა-ლორღიან მასასთან ერთად მოედინება კალაპოტში მაღალი სიჩქარით, ასეთი ნაკადი წარმოადგენს ღვარცოფს (სელს), რომელსაც მაღალი კინეტიკური ენერგიის გამო, დიდი ზარალის მოტანა შეუძლია, ამიტომ იქ, სადაც კალაპოტი ვინროვდება, აშენებენ რკინა-ბეტონის ცხავური ტიპის ნაგებობებს (Kherkheulidze, 1958), რომელიც აკავებს სელური ნაკადის მსხვილ ფრაქციებს (დიდი ზომის ქვებს, ბუჩქებს, ხეებს და ა.შ.), რაც ამცირებს ნაკადის კინეტიკურ ენერგიას, თუმცა, ნაწილობრივ ინგრევა სელის გავლისას (Kherkheulidze, 1962), მაგალითად, ნახ.1 მდინარე დურუჯის ხეობა ყვარლის რაიონში.

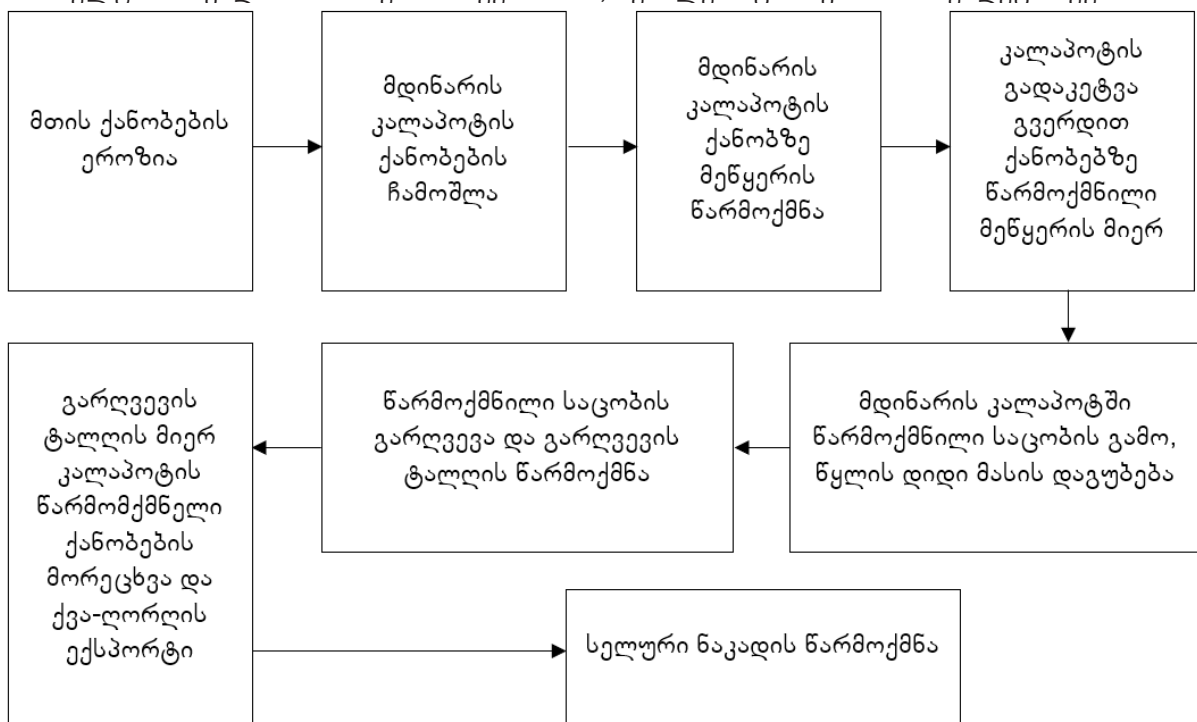
ნახ.1. ი.ხერხეულიძის ცხავური ტიპის სელდამჭერი ნაგებობა

ამის შედეგად სელი იქცევა წვრილი ქვა-ლორღისა და ტალახის ნაკადად, რომელსაც შეუძლია მორეცხოს კალაპოტის სანაპირო ზოლი, ნატანით დააბინძუროს სავარგულები, დაანგრეოს საინჟინრო ნაგებობები. ზარალის ასაცილებლად კალაპოტის ქვედა ბიეფის ნაპირებს ამაგრებენ ბადური ტიპის კონსტრუქციებით, ჯებირებით და ა.შ. (ნახ.2).

ნახ.2. ნაპრსამაგრი ბაღე და ჯებირი

სელური ნაკადის წარმოქმნის მექანიზმი, შიიძლება გამოგსახოთ შემდეგი სქემით:

ნახ.3. სელური ნაკადის წარმოქმნის სქემა

მიუხედავად, ზემოთ მოყვანილი დამცავი ღონისძიებებისა, სელური ნაკადი დიდ საშიშროებას უქმნის შემხვედრ საინჟინრო ნაგებობებს. მოსალოდნელი ზარალის შესაფასებლად და მთიან რეგიონში ნაგებობათა ოპტიმალური პროექტირებისას, მნიშვნელოვანია პრაქტიკული სიზუსტით შევაფასოთ ნაგებობებზე მოსალოდნელი დატვირთვები.

აქედან გამომდინარე, საჭიროა ავაგოთ წყალ-ტალახოვანი სელური ნაკადის ადეკვატური მათემატიკური მოდელი.

წყალ-ტალახოვანი სელური ნაკადის მათემატიკური მოდელი

სელური ნაკადი წარმოადგენს, ქვა-ლორღისა და წყალ-ტალახოვანი კომპონენტები-საგან შემდგარ ნაკადს. საინჟინრო ნაგებობებთან ურთიერთქმედებისას, სელურ ნაკადში წარმოიქმნება მაღალი წნევა. მაღალი წნევის პირობებში, სითხის რეოლოგია კარგად აღინერება გენიევ-გოგოლაძის ბარო-ბლანტი სითხის მათემატიკური მოდელით (Geniev, 1987; Geniev, Gogoladze, 1985).

$$\sigma_{ij} = -p\delta_{ij} + (\mu_0 + \lambda p)(v_{i,j} + v_{j,i}). \quad (1)$$

როგორც ვხედავთ, გენიევ-გოგოლაძის რეოლოგიური განტოლება, წარმოადგენს ნიუტონური სითხის მოდელის განზოგადებას.

თუ $\lambda=0$, მაშინ ბარო-ბლანტი სითხის რეოლოგიური განტოლება ემთხვევა უკუმში ნიუტონური სითხის რეოლოგიურ განტოლებას:

$$\sigma_{ij} = -p\delta_{ij} + \mu_0(v_{i,j} + v_{j,i}). \quad (2)$$

ბარო-ბლანტი სითხის რეოლოგიური განტოლება პირველად ააგო პროფესორმა გ.გენიევმა, ხოლო ამ მოდელის დაწვრილებითი შესწავლა განახორციელა მისმა ასპირანტმა რ.გოგოლაძემ. მან აჩვენა რომ, ეს მოდელი კარგად მუშაობს მაღალი წნევის პირობებში.

სელური ნაკადი წარმოადგენს წყლისა და შეტივტივებული ქვა-ლორღის ნარევს. ასეთი ტიპის ნაკადების მოდელირებისათვის არსებობს რამდენიმე ტიპის მიდგომა:

ა) სელის მთელ მასას უყურებენ, როგორც ერთიან უკუმში მყარ წარმონაქმნს და სწავლობენ მისი სიმძიმის ცენტრის დინამიკას თეორიული მექანიკის მეთოდებით, რაც მეტად უხემ შედეგებს იძლევა, თუმცა, გვაძლევს ცხაფური ტიპის ნაგებობებზე საშუალო მოსალოდნელი დატვირთვების ანგარიშის საშუალებას (Voinich-Syanozhentskiy, Kereselidze, 1977; Natishvili, Tevzadze, Iordanishvili, 1963; Kherkheulidze, 1972).

ბ) ნარევის თითოეული კომპონენტისათვის წერენ დინამიკის განტოლებებს, სადაც კომპონენტების ურთიერთქმედებიდან გამომდინარე, უმატებენ ურთიერთქმედების შესაბამის წევრებს, რაც მეტად სქემატური წარმოდგენაა (Vinogradov, 1972), რადგან საინჟინრო ნაგებობათა გარსდენისას დაგროვილი მყარი ნატანის მასის გამოყოფა არ ხერხდება;

გ) ადგენენ ერთი ჰიპოთეტური სითხის მოდელს, რომელიც გასაშუალებულად მოიცავს ნარევის ყველა კომპონენტის თვისებას (Mikhaylov, Chernomoretz, 2011).

ჩვენ ვცდილობთ გამოვიყენოთ ბ) და გ) მიდგომების დადებითი მხარეები და სელური ნაკადი წარმოვადგინოთ, როგორც წყალ-ტალახოვან-ქვალორღიანი ნაკადი, რომელიც, ერთის მხრივ, შეიცავს გენიევ-გოგოლაძის უკუმში სითხეს, რაც საშუალებას გვაძლევს საინჟინრო ნაგებობების გარსდენისას წარმოქმნილი მაღალწნევიანი სითხის თვისებები გავითვალისწინოთ და, მეორე მხრივ, წყლის ნაკადის დინამიკური თვისებები აღვწეროთ, ხოლო ამ ორი კომპონენტის ურთიერთქმედება გავითვალისწინოთ დიფუზიის განტოლებით ერთ-ერთი კომპონენტისათვის (Obgadze, Kuloshvili, 2018).

აქედან გამომდინარე, ღვარცოფული ნაკადის მათემატიკური მოდელირებისათვის მიზანშეწონილია, რომ გამოვიყენოთ თ.ვოინიჩ-სიანოჟენცკის გასაშუალებების მეთოდი, რომლის თანახმადაც, ნარევის სიმკვრივე, დეფორმაციის სიჩქარის და ძაბვის ტენზორის კომპონენტები გამოისახება, ნარევის კომპონენტების შესაბამისი სიდიდეების მიხედვით, სადაც გათვალისწინებულია (ქიმიურად არაურთიერთქმედ) ნარევში, თითოეული

კომპონენტის მოცულობითი კონცენტრაცია:

$$\rho = s\rho_s + (1 - s)\rho_w; \quad (3)$$

$$\sigma_{ij} = s\sigma_{ij}^{(s)} + (1 - s)\sigma_{ij}^{(w)}; \quad (4)$$

სადაც ρ_s, ρ_w - სიმკვრივეებია s - ქვა-ლორღის კომპონენტისა, ხოლო w - ნარევის თხევადი კომპონენტისა, $\sigma_{ij}^{(s)}, \sigma_{ij}^{(w)}$ - ძაბვის შესაბამისი ტენზორის კომპონენტებია.

P.S. ქიმიურად ურთიერთქმედი კომპონენტების შემთხვევაში (3)-(4) ფორმულები არ იქნებოდა გამართლებული, რადგან ნარევის მოცულობა, ამ შემთხვევაში, ნაკლებია კომპონენტების მოცულობათა ჯამზე და მაშინ, საჭირო იქნებოდა გასაშუალება მასური კონცენტრაციის საფუძველზე.

თუ გავითვალისწინებთ გენიევ-გოგოლაძის ბარო-ბლანტი სითხის (1) და ნიუტონის (2) სითხეების რეოლოგიურ განტოლებებს, მაშინ სელური ნაკადისათვის რეოლოგიურ განტოლებას ექნება შემდეგი სახე:

$$\sigma_{ij} = -p\delta_{ij} + (\mu_0 + s\lambda p)(v_{i,j} + v_{j,i}). \quad (5)$$

აქედან გამომდინარე, დინამიკის $\sigma_{i,j} + \rho b_i = \rho \dot{v}_i$ განტოლებებს ექნებათ შემდეგი სახე:

$$-p_{,j} \delta_{ij} + \lambda(s_{,j}p + p_{,j}s)(v_{i,j} + v_{j,i}) + (\mu_0 + s\lambda p)(v_{i,jj} + v_{j,ij}) + \rho b_i = \rho \dot{v}_i. \quad (6)$$

რადგან ნარევის სიმკვრივე $\rho = s\rho_s + (1 - s)\rho_w = s(\rho_s - \rho_w) + \rho_w$, უწყვეტობის $\frac{\partial \rho}{\partial t} + v_k \frac{\partial \rho}{\partial x_k} + \rho v_{i,i} = 0$ განტოლება, შეგვიძლია ჩავწეროთ შემდეგნაირად:

$$\frac{\partial s}{\partial t} + v_k \frac{\partial s}{\partial x_k} + \frac{s\rho_s + (1-s)\rho_w}{\rho_s - \rho_w} \cdot v_{i,i} = 0. \quad (7)$$

დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემის ჩაკეტვას, ვალწვთ დიფუზიის განტოლების საშუალებით:

$$\frac{\partial s}{\partial t} + v_k \frac{\partial s}{\partial x_k} = Ds_{,ii}. \quad (8)$$

სადაც D მექანიკური დიფუზიის კოეფიციენტი.

ამრიგად, აგებულია სელური ნაკადის დინამიკის მათემატიკური მოდელი (6),(7),(8), რომელიც შედგება 5 განტოლებისაგან და შეიცავს 5 უცნობს: $v_1; v_2; v_3; p; s$.

ამ განტოლებათა სისტემას უნდა მივუერთოთ მყარ საზღვრებთან მიკვრის დირიხლეს ერთგვაროვანი პირობები:

$$v_{i|\partial\Omega} = 0; \quad (9)$$

$$\text{საწყისი პირობები: } v_{i|t=0} = v_i(x_1, x_2, x_3); \quad s|_{t=0} = s(x_1, x_2, x_3); \quad (10)$$

და ამოცანის შინაარსიდან გამომდინარე კინემატიკური პირობები, მაგალითად, წნევა თავისუფალ ზედაპირზე უდრის ატმოსფერულ წნევას:

$$p|_{\partial\Omega_0} = p_{atm}; \quad (11)$$

მყარი ტალახოვანი ფრაქციის ნაწილაკების სტრატეფიკაციის ამოცანა

სელური ნაკადის მოდელის ბაზაზე განვიხილოთ ნარევის წონასწორობის განტოლებები, რათა დავადგინოთ ტალახოვანი ფრაქციის ნაწილაკების განაწილების კანონი სიღრმის მიხედვით (სტრატეფიკაცია). წონასწორობისას მოძრაობის სიჩქარე ნულის

ტოლია. მაშასადამე, (6), (7), (8) განტოლებებიდან მივიღებთ სისტემას:

$$-p_{,i} + \rho b_i = 0; \quad (12)$$

$$\frac{\partial s}{\partial t} = 0; \quad (13)$$

$$\frac{\partial s}{\partial t} = D s_{,ii}. \quad (14)$$

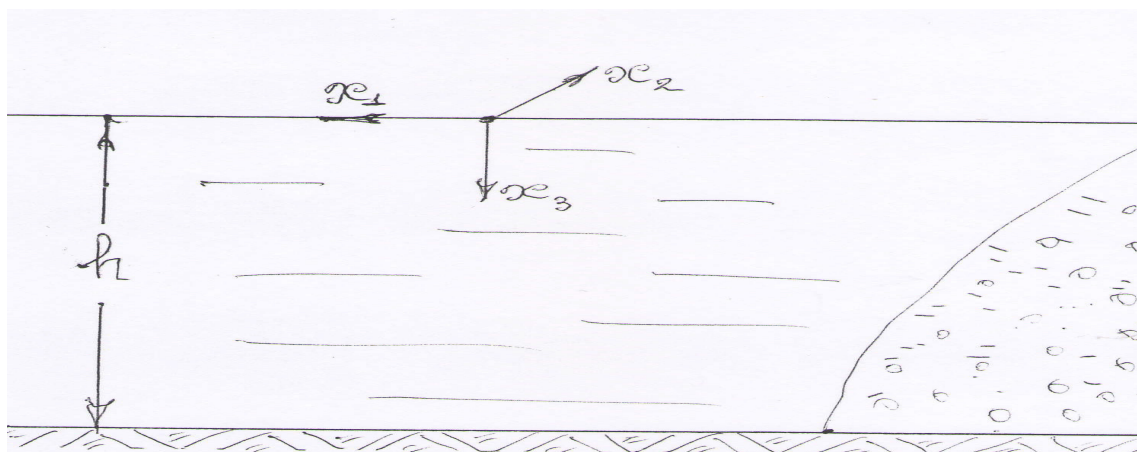
მიღებული (12), (13), (14) სისტემიდან ცხადია, რომ წონასწორობისას, ანუ როცა ბუნებრივი დამბის ზედა ბიეფში დაგროვილი კომპოზიციური მასალის მოძრაობა ხდება მხოლოდ შევსების ხარჯზე და ძირითადი მასა ჯერ თითქმის უძრავია დამბის მიერ არსებული შეზღუდვის გამო, დამბის სიახლოვეს ხდება ქვა-ლორღის მასალის დალექვა და (13) განტოლებიდან გამომდინარე, ბარო-ბლანტი მასის კონცენტრაცია, დროის მიხედვით არ იცვლება. მაშასადამე, წონასწორობისას კონცენტრაციის განაწილება (14) განტოლებიდან გამომდინარე, არის ჰარმონიული ფუნქცია:

$$s_{,ii} = 0. \quad (15)$$

კონცენტრაციის განაწილების გამოსათვლელად, უნდა ამოვხსნათ დირიხლეს ამოცანა ლაპლასის განტოლებისათვის, სადაც სასაზღვრო პირობა იქნება დამბის მახლობლობაში წყალ-ტალახოვანი ნარევის ფსკერზე ნატანის დალექვის პირობა, ხოლო ღია ზედაპირზე მყარი ნაწილაკების არ არსებობა ანუ

$$\begin{cases} s|_{x_3=h} = 1 \\ s|_{x_3=0} = 0 \end{cases} \quad (16)$$

ამოცანის შინაარსიდან გამომდინარე, კონცენტრაციის სიღრმის მიხედვით განაწილების ამოცანა არის ერთგანზომილებიანი ნახ. 4.

ნახ. 4. კომპოზიციური სითხის წონასწორული მდგომარეობა დამბის გარღვევამდე

აქედან გამომდინარე, (15)-დან მივიღებთ, რომ

$$\frac{\partial^2 s}{\partial x_3^2} = 0. \quad (17)$$

ამ განტოლების ზოგადი ამონახსნია:

$$s = C_1 x_3 + C_2. \quad (18)$$

(16) სასაზღვრო პირობებიდან გამომდინარე, მივიღებთ რომ

$$C_2 = 0 \text{ და } C_1 = \frac{1}{h}. \quad (19)$$

მაშასადამე, მყარი ფრაქციის სიღრმის მიხედვით განაწილებას ექნება შემდეგი სახე:

$$s = \frac{1}{h} x_3. \quad (20)$$

მაშინ წნევის განაწილება სიღრმის მიხედვით მოიცემა შემდეგი განტოლებით:

$$p_{,3} = \rho g; \quad (21)$$

სადაც

$$\rho = s(\rho_s - \rho_w) + \rho_w. \quad (22)$$

მაშინ, თუ გავითვალისწინებთ (20) ამონახსნს, გვექნება რომ

$$\rho = \frac{1}{h} x_3 (\rho_s - \rho_w) + \rho_w. \quad (23)$$

თუ შევიტანთ (23) ფორმულას (21) განტოლებაში და ვაინტეგრებთ, მივიღებთ, რომ

$$p = C_0 + \rho_w g x_3 + \frac{x_3^2}{2h} (\rho_s - \rho_w) g; \quad (24)$$

სადაც C_0 მუდმივის საპოვნელად გვჭირდება სასაზღვრო პირობა:

$$p|_{x_3=0} = p_{atm}; \quad (25)$$

სადაც p_{atm} . ატმოსფერული წნევაა კომპოზიციური ხსნარის თავისუფალ ზედაპირზე.

მაშინ მივიღებთ რომ, წნევის განაწილება ნარევის უძრავ ნაკადში იძლევა შემდეგ, სუსტად კვადრატულ კანონს:

$$p = p_{atm} + \rho_w g x_3 + \frac{x_3^2}{2h} (\rho_s - \rho_w) g. \quad (26)$$

(26) ფორმულიდან გამომდინარე, უძრავი წყალ-ტალახოვანი ნარევის ფსკერზე წნევა იქნება მაქსიმალური და მისი სიდიდე იქნება:

$$p = p_{atm} + \rho_w g h + \frac{h}{2} (\rho_s - \rho_w) g. \quad (27)$$

ამრიგად, მივიღეთ წყალ-ტალახოვანი სელური ნაკადის წონასწორობის განტოლებები, რამაც საშუალება მოგვცა გვეპოვა: სიღრმის მიხედვით მყარი კომპონენტის კონცენტრაციისა და წნევების განაწილება.

თუ, სითხე ერთგვაროვანია ანუ $\rho_s = \rho_w$, მაშინ (27) განტოლება გადადის კლასიკურ ჰიდროსტატიკურ კანონში:

$$p = p_{atm} + \rho_w g h. \quad (28)$$

წყალ-ტალახოვანი სელური ნაკადის მათემატიკური მოდელის ჩაწერა ეილერის ტრადიციულ ცვლადებში

თუ შემოვიღებთ ტრადიციულ აღნიშვნებს, მაშინ (6), (7), (8) განტოლებებიდან მივიღებთ, რომ კომპოზიციური სითხის მათემატიკურ მოდელს აქვს შემდეგი სახე:

$$\begin{aligned} \frac{\partial u}{\partial t} + u \frac{\partial u}{\partial x} + v \frac{\partial u}{\partial y} + w \frac{\partial u}{\partial z} &= -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial x} + \\ + \frac{\lambda p}{\rho} L_{11}(u, v, w, s) + \frac{\lambda s}{\rho} L_{12}(u, v, w, p) + \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} (\Delta u + \frac{\partial^2 u}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 v}{\partial x \partial y} + \frac{\partial^2 w}{\partial x \partial z}) &+ b_1; \end{aligned} \quad (29)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial v}{\partial t} + u \frac{\partial v}{\partial x} + v \frac{\partial v}{\partial y} + w \frac{\partial v}{\partial z} &= -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial y} + \\ + \frac{\lambda p}{\rho} L_{21}(u, v, w, s) + \frac{\lambda s}{\rho} L_{22}(u, v, w, p) + \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} (\Delta v + \frac{\partial^2 u}{\partial x \partial y} + \frac{\partial^2 v}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 w}{\partial y \partial z}) &+ b_2; \end{aligned} \quad (30)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial w}{\partial t} + u \frac{\partial w}{\partial x} + v \frac{\partial w}{\partial y} + w \frac{\partial w}{\partial z} &= -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial z} + \\ + \frac{\lambda p}{\rho} L_{31}(u, v, w, s) + \frac{\lambda s}{\rho} L_{32}(u, v, w, p) + \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} (\Delta w + \frac{\partial^2 u}{\partial x \partial z} + \frac{\partial^2 v}{\partial y \partial z} + \frac{\partial^2 w}{\partial z^2}) &+ b_3; \end{aligned} \quad (31)$$

$$\frac{\partial s}{\partial t} + u \frac{\partial s}{\partial x} + v \frac{\partial s}{\partial y} + w \frac{\partial s}{\partial z} + \frac{s\rho_s + (1-s)\rho_w}{\rho_s - \rho_w} \left(\frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial v}{\partial y} + \frac{\partial w}{\partial z} \right) = 0; \quad (32)$$

$$\frac{\partial s}{\partial t} + u \frac{\partial s}{\partial x} + v \frac{\partial s}{\partial y} + w \frac{\partial s}{\partial z} = D\Delta s; \quad (33)$$

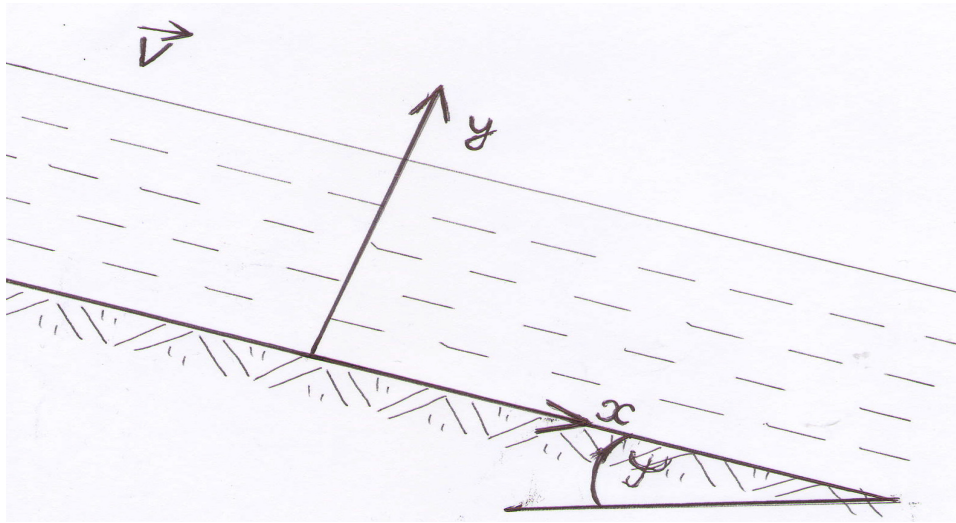
სადაც

$$\begin{aligned} \rho &= s(\rho_s - \rho_w) + \rho_w; \quad (34) \\ L_{11}(u, v, w, s) &= 2 \frac{\partial u}{\partial x} \frac{\partial s}{\partial x} + \frac{\partial u}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial y} + \frac{\partial u}{\partial z} \frac{\partial s}{\partial z} + \frac{\partial v}{\partial x} \frac{\partial s}{\partial y} + \frac{\partial w}{\partial x} \frac{\partial s}{\partial z}, \\ L_{12}(u, v, w, p) &= 2 \frac{\partial p}{\partial x} \frac{\partial u}{\partial x} + \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial p}{\partial z} \frac{\partial u}{\partial z} + \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial v}{\partial x} + \frac{\partial p}{\partial z} \frac{\partial w}{\partial x}, \\ L_{21}(u, v, w, s) &= \frac{\partial v}{\partial x} \frac{\partial s}{\partial x} + 2 \frac{\partial v}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial y} + \frac{\partial v}{\partial z} \frac{\partial s}{\partial z} + \frac{\partial u}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial x} + \frac{\partial w}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial z}, \\ L_{22}(u, v, w, p) &= \frac{\partial p}{\partial x} \frac{\partial v}{\partial x} + 2 \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial v}{\partial y} + \frac{\partial p}{\partial z} \frac{\partial v}{\partial z} + \frac{\partial p}{\partial x} \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\partial p}{\partial z} \frac{\partial w}{\partial y}, \\ L_{31}(u, v, w, s) &= \frac{\partial w}{\partial x} \frac{\partial s}{\partial x} + \frac{\partial w}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial y} + 2 \frac{\partial w}{\partial z} \frac{\partial s}{\partial z} + \frac{\partial u}{\partial z} \frac{\partial s}{\partial x} + \frac{\partial v}{\partial z} \frac{\partial s}{\partial y}, \\ L_{32}(u, v, w, p) &= \frac{\partial p}{\partial x} \frac{\partial w}{\partial x} + \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial w}{\partial y} + 2 \frac{\partial p}{\partial z} \frac{\partial w}{\partial z} + \frac{\partial p}{\partial x} \frac{\partial u}{\partial z} + \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial v}{\partial z}. \end{aligned}$$

ამ არანრფივ განტოლებათა სისტემის ამოსახსნელად, შემუშავებულია ალგორითმი (Obgadze, 2017; Obgadze, Prangishvili, Kemularia, Rashoyan, 2019), რვაჩოვ-ობგაძის ვარიაციულ მეთოდზე დაყრდნობით და ამოხსნილია რიგი ცნობილი გარსდენის ამოცანა. ახლა განვიხილოთ, სელური ნაკადის დინამიკის განტოლებების ანალიზური ამონახსნი, ერთგანზომილებიანი შემთხვევისათვის.

სელური ნაკადის სტაციონარული ერთგანზომილებიანი დინამიკა დახრილ კალაპოტში

განვიხილოთ, წყალ-ტალახოვანი სელური ნაკადის დამყარებული ერთგანზომილებიანი დინება დახრილ სიბრტყეზე ნახ. 5.

ნახ. 5. წყალ-ტალახოვანი სითხის დამყარებული (სტაციონარული) დინება დახრილ სიბრტყეზე

დახრილ სიბრტყეზე დინებისას, სელურ ნაკადს აქვს აჩქარებული დინება, სანამ კალაპოტის დახრილობაა $10^\circ - 15^\circ$, მთიდან დაშვებისას, მდინარის კალაპოტის დახრილობა თანდათან მცირდება და როცა დახრილობა $5^\circ - 7^\circ$ -ს გაუტოლდება, დინების სიჩქარე გადის მუდმივ რეჟიმზე, სელგამტარი კალაპოტის ამ უბანზე დინება ერთგანზომილებიანია: $v = v(y)$; $u = u(y)$; $v=w=0$. აქედან გამომდინარე, თუ, გადავალთ ტრადიციულ $x; y; z$ ცვლადებზე და მაშასადამე, შესაბამის აღნიშვნებზე, სადაც $x_1 = x$; $x_2 = y$; ; მაშინ, შესაბამის განტოლებათა სისტემას განმსაზღვრელი პარამეტრების მიმართ ექნება შემდეგი სახე:

$$0 = \frac{\lambda p}{\rho} L_{11}(u, v, w, s) + \frac{\lambda s}{\rho} L_{12}(u, v, w, p) + \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} \Delta u + g \sin \psi; \quad (35)$$

$$0 = -\frac{1}{\rho} \frac{\partial p}{\partial y} - g \cos \psi; \quad (36)$$

$$0 = D \frac{\partial^2 s}{\partial y^2}; \quad (37)$$

სადაც

$$\rho = s(\rho_v - \rho_w) + \rho_w;$$

$$L_{11}(u, s) = \frac{\partial u}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial y};$$

$$L_{12}(u, p) = \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial u}{\partial y};$$

(37) განტოლებიდან გამომდინარეობს, რომ

$$s = C_1 y + C_2, \quad (38)$$

სადაც მუდმივების განსაზღვრისათვის, გვაქვს სასაზღვრო პირობები:

$$\begin{cases} s|_{y=h} = 0 \\ s|_{y=0} = 1 \end{cases} \quad (39)$$

მაშინ, ცხადია რომ

$$C_1 = -\frac{1}{h}; \quad C_2 = 1. \quad (40)$$

მაშასადამე,

$$s = 1 - \frac{1}{h}y. \quad (41)$$

(41) ტოლობის გათვალისწინებით, მივიღებთ რომ ნარევის სიმკვრივე გამოითვლება შემდეგი ფორმულით:

$$\rho = \left(1 - \frac{1}{h}y\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w. \quad (42)$$

ცხადია რომ, მაშინ (36) განტოლებიდან გვექნება წნევის განაწილებისათვის შემდეგი ფორმულა:

$$\frac{\partial p}{\partial y} = - \left[\left(1 - \frac{1}{h}y\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w \right] g \cos \psi. \quad (43)$$

ამ განტოლების ინტეგრება გვაძლევს წნევების შემდეგ განაწილებას:

$$p = - \left[\left(y - \frac{1}{2h}y^2\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w y \right] g \cos \psi + C_0. \quad (44)$$

მუდმივი C_0 სიდიდის საპოვნელად გამოვიყენებთ სასაზღვრო პირობას, რომლის თანახმადაც ნაკადის ზედაპირზე წნევა ატმოსფერული წნევის ტოლია:

$$p|_{y=h} = p_{atm}. \quad (45)$$

მაშინ გვექნება შემდეგი განტოლება C_0 მუდმივის საპოვნელად:

$$- \left[\left(\frac{1}{2}h\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w h \right] g \cos \psi + C_0 = p_{atm}. \quad (46)$$

აქედან გამომდინარე, მივიღებთ რომ

$$C_0 = p_{atm} + \frac{1}{2}h(\rho_s + \rho_w)g \cos \psi. \quad (47)$$

რაც იმას ნიშნავს რომ, წნევების განაწილებას მიღებულ ნაკადში აქვს შემდეგი სახე:

$$p = - \left[\left(y - \frac{1}{2h}y^2\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w y \right] g \cos \psi + p_{atm} + \frac{1}{2}h(\rho_s + \rho_w)g \cos \psi$$

ანუ

$$p = - \left[\left(y - \frac{1}{2h}y^2\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w y + \frac{1}{2}h(\rho_s + \rho_w) \right] g \cos \psi + p_{atm}. \quad (48)$$

სიჩქარეთა ველის განაწილებისათვის გვაქვს შემდეგი განტოლება:

$$\frac{\lambda p}{\rho} \frac{\partial u}{\partial y} \frac{\partial s}{\partial y} + \frac{\lambda s}{\rho} \frac{\partial p}{\partial y} \frac{\partial u}{\partial y} + \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} \Delta u + g \sin \psi = 0; \quad (49)$$

რადგან

$$\frac{\partial s}{\partial y} = -\frac{1}{h}, \quad (50)$$

ხოლო

$$\frac{\partial p}{\partial y} = - \left[\left(1 - \frac{1}{h}y\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w \right] g \cos \psi; \quad (51)$$

(49) განტოლება მიიღებს შემდეგ სახეს:

$$\frac{\lambda p}{\rho} \frac{du}{dy} \frac{ds}{dy} + \frac{\lambda s}{\rho} \frac{dp}{dy} \frac{du}{dy} + \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} \frac{d^2u}{dy^2} + g \sin \psi = 0; \quad (52)$$

სადაც $\rho = \left(1 - \frac{1}{h}y\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w = \rho_s - \frac{1}{h}y(\rho_s - \rho_w)$.

(52) განტოლება შეგვიძლია გადავწეროთ შემდეგი სახით:

$$\frac{d^2u}{dy^2} \cdot \frac{\mu_0 + s\lambda p}{\rho} + \frac{du}{dy} \left[\frac{\lambda p}{\rho} \frac{ds}{dy} + \frac{\lambda s}{\rho} \frac{dp}{dy} \right] + g \sin \psi = 0; \quad (53)$$

ამრიგად, სიღრმის მიხედვით ნარევის სიჩქარის განაწილების საპოვნელად, მივიღეთ შემდეგი მეორე რიგის ჩვეულებრივი დიფერენციალური განტოლება,

$$a(y) \cdot \frac{d^2u}{dy^2} + b(y) \cdot \frac{du}{dy} + c = 0; \quad (54)$$

ანუ

$$\frac{d^2u}{dy^2} = -\frac{b(y)}{a(y)} \cdot \frac{du}{dy} - \frac{c(y)}{a(y)}; \quad (55)$$

სადაც

$$a(y) = \frac{\mu_0 + s(y)\lambda p(y)}{\rho(y)}; \quad (56)$$

$$b(y) = \frac{\lambda p(y)}{\rho(y)} \left(-\frac{1}{h}\right) + \frac{\lambda s(y)}{\rho(y)} \left(-\left[\left(1 - \frac{1}{h}\right)(\rho_s - \rho_w) + \rho_w\right] g \cos \psi\right); \quad (57)$$

$$c = g \sin \psi; \quad (58)$$

მეორე რიგის (55) განტოლების ამონახსნს ვეძებთ შემდეგი მწკრივის სახით:

$$u(y) = \sum_{i=0}^n \alpha_i y^i. \quad (59)$$

თუ, ამ განტოლებას გადავწერთ ნორმალური ფორმით და გავითვალისწინებთ სასაზღვრო პირობებს

$$\begin{aligned} X_0|_{y=0} &= 0 \\ X_1|_{y=0} &= 0 \end{aligned} \quad (60)$$

ცხადია, რომ ამონახსნის (59) წარმოდგენა მიიღებს შემდეგ სახეს:

$$u(y) = \sum_{i=2}^n \alpha_i y^i, \quad (61)$$

რადგან $\alpha_0 = 0$ და $\alpha_1 = 0$. (60) სისტემის პირველი განტოლება არის, კომპოზიციური სითხის დახრილ სიბრტყესთან მიკვრის პირობა, ხოლო მეორე განტოლება გამოხატავს იმ ფაქტს, რომ არ ხდება სითხის ფილტრაცია დახრილი სიბრტყის კლდოვან ზედაპირში.

(55)-(60) კოშის ამოცანის ამოსახსნელად, შევადგინოთ შესაბამისი ალგორითმი და პროგრამა **Mathcad**-ის გარემოში, რათა მოვახდინოთ სიჩქარეთა ველის სიღრმის მიხედვით განაწილების გათვლა.

რადგან (61) წარმოდგენა უკვე აკმაყოფილებს (60) სასაზღვრო პირობებს, საჭიროა რომ გაშლის α_i კოეფიციენტები ვიპოვოთ (55) განტოლებიდან. ამისათვის, ჩავსვათ (61) წარმოდგენა (55) განტოლებაში, ყველა წევრი გადავიტანოთ მარცხენა მხარეს და ჩავწეროთ შესაბამისი ცდომილების ფუნქცია შემდეგი სახით:

$$R(y, \alpha) = \sum_{i=2}^n i(i-1)\alpha_i y^{i-2} + \frac{b(y)}{a(y)} \sum_{i=2}^n i \alpha_i y^{i-1} + \frac{c(y)}{a(y)}. \quad (62)$$

ჩვენი მიზანია ცდომილების ფუნქციის ნორმის მინიმიზაციის პირობიდან, ვიპოვოთ გაშლის α_i კოეფიციენტები, სადაც $y \in [0; h]$ შუალედს.

მაშასადამე, გაშლის α_i კოეფიციენტები, წარმოადგენენ ცდომილების $R(y, \alpha)$ ფუნქციის $L_2[0; h]$ ჰილბერტის სივრცის ნორმით, მინიმიზაციისას მიღებულ ექსტრემუმის წერტილებს შემდეგი მრავალი ცვლადის ფუნქციისათვის:

$$I(\alpha) = \int_0^h (R(y, \alpha))^2 dy \rightarrow \min, \quad (63)$$

ეხლა შევადგინოთ შესაბამისი პროგრამა **Mathcad**-ის გარემოში:

$$\begin{aligned} \lambda &:= 0.001 \quad \psi := \frac{\pi}{18} \quad g := 9.8 \quad h := 2 \quad \rho_v := 1800 \quad \rho_w := 997 \quad \mu_0 := 0.01 \\ & \quad \text{patm} := 10^5 \end{aligned}$$

$$v(y) := 1 - \frac{1}{h}y$$

$$p(y) := \left[\left(\frac{y^2}{2h} - y \right) (\rho v - \rho w) + \rho w y + \frac{1}{2}h(\rho v + \rho w) \right] g \cos \psi + p_{atm}$$

$$\rho(y) := \rho v - \frac{1}{h}y(\rho v - \rho w)$$

$$a(y) := \frac{\mu_0 + v(y)\lambda p(y)}{\rho(y)}$$

$$b(y) := \frac{\lambda p(y)}{\rho(y)} \left(-\frac{1}{h} \right) + \frac{\lambda v(y)}{\rho(y)} \left[\left(\frac{1}{h}y - 1 \right) (\rho v - \rho w) + \rho w \right] g \cos \psi$$

$$c = g \sin \psi$$

$n := 5$

$$R(y, \alpha) := \sum_{i=2}^n i(i-1)\alpha_i y^{i-2} + \frac{b(y)}{a(y)} \sum_{i=2}^n i \alpha_i y^{i-1} + \frac{c(y)}{a(y)}$$

$$I(\alpha) := \int_0^h (R(y, \alpha))^2 dy$$

$i := 2..n$

$\alpha_i := 1$

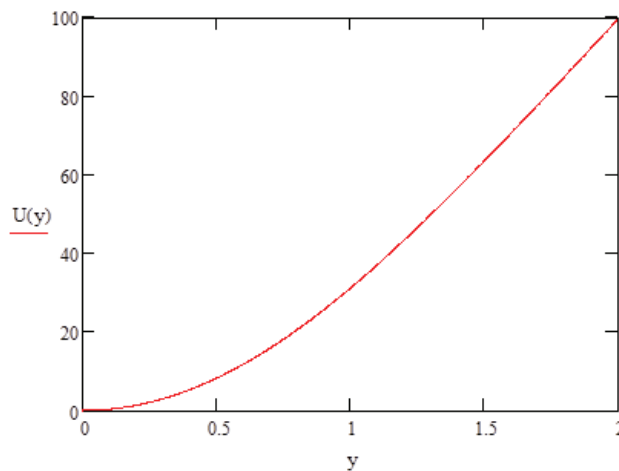
Given $M := \text{Minimize}(I, \alpha)$

$$M = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ 13.329 \\ -0.547 \\ -1.119 \\ 0.169 \end{pmatrix}$$

$i := 2..n$

$\alpha_i := M_i$

$$U(y) := \sum_{i=2}^n \alpha_i y^i$$

ნახ.6. წყალ-ტალახოვანი სელის სიჩქარის ცვლილება სიღრმის მიხედვით

ამრიგად, მივიღეთ რომ წყალ-ტალახოვანი სითხის დახრილ სიბრტყეზე ერთგანზომილებიანი სტაციონარული დინებისას, მსხვილი ფრაქციის კონცენტრაცია იცვლება წრფივად, წნევის სიდიდე სიღრმის მიხედვით იზრდება კვადრატულად, ხოლო სიჩქარეთა ველი ზედაპირიდან იცვლება კვაზიკვადრატული კანონით.

ლიტერატურა

1. Gagoshidze M.S. Characteristics of the mudflows which are formed in basins of the mountain rivers of Transcaucasia, (in Rus),j. Freight 'NiiGM', 1949, t. I, page 43-45.
2. Gagoshidze M.S. Concept "mudflows" and their hydrological nature. (in Rus), In book: Mud streams and measures of fight against them., Prod. Academy of Sciences of the USSR, 1957, page 85-90.
3. Gagoshidze M.S. Structure, formation and movement of structural mud streams. In prince: Protection of the railroads against mud streams. (in Rus),M, Tranzheldorizdat, 1962, page 180-187.
4. Gagoshidze M.S. Torrential phenomena and fight against them. (in Rus), Sabchota Sakartvelo publishing house, Tbilisi, 1970, 386 pages.
5. Geniyev G.A., Gogoladze R.V. One-dimensional established movement of the incompressible environment of bar knitting, (in Rus), Reports of AN of Georgia, t.128, No. 2, 1987.
6. Geniyev G.A. Construction mechanics and calculation of constructions, (in Rus), No. 2, 1985.
7. Herkheulidze G.I. Questions of a hydrology and hydraulics of bridge crossings. (in Rus), Procd 1, Tbilisi, 1958, with 92.
8. Herkheulidze G.I. Empirical formulas for approximate determination of calculated parameters of structural mud streams. (in Rus), Baku. 1962. page 178-183.
9. Voinich-Syanozhentsky T. G., Kereselidze N.D. To dynamics of the soil saturated with water which is in a limit state, (in Rus), 1977. page 317-320.
10. Natishvili O.G., Tevzadze V.I. Iordanishvili Z.S. To establishment of speed of the movement of a structural mud stream on straight sections of the course. (in Rus), Tbilniigs, Tbilisi, 1963, issue 22, page 243-248.
11. Herkheulidze G.I. To definition of loadings from impact of a mud stream on poperechny fencings. (in Rus),1972. page 72-113.
12. Mikhaylov V.O., S.S. Chornomorets. Mathematical modeling of mudflows, landslides and collapses, (in Rus), Lomonosov Moscow State University, Moscow, 2011.
13. Obgadze T., Kuloshvili N. Mathematical modeling of a mud flow, proceeding of IX International Conference of the Georgian Mathematical Union, September 3-8, 2018, Batumi, Georgia.
14. Obgadze T.A. Solution of stationary problems of hydrodynamics by RO method of Rvachev-Obgadze,monograf, (in Georgian), GTU, Tbilisi, 2017.
15. Obgadze T.A., Prangishvili A.I., Kemulariya O., Rashoyan M. Variation methods, monograph, (in Georgian), GTU, Tbilisi, 2019.
16. Obgadze T.A., Prangishvili A.I. Mathematical modeling of dynamics of continuous environments, monograph, (in Georgian), GTU, Tbilisi, 2019.
17. Vinogradov Yu.B. Study guide of mud streams. (in Rus),1976, Moscow, 144 p.

MATHEMATICAL MODELLING OF THE MOVEMENT OF THE MUDFLOW IN THE CONDUIT AND CALCULATION OF THE DEFINING PARAMETERS

- Tamaz Obgadze** Doctor of Engineering Sciences, professor, academician of institute of applied mathematics Tskhum-Abkhazsky AN, academician engineering AN, Georgia, Tbilisi, 0172, M. Kostava 77;
E-mail: t.obgadze@gtu.ge
- Archil Prangishvili** Doctor of Engineering Sciences, professor, academician of NAN of Georgia, president engineering AN of Georgia, Georgia, Tbilisi, 0172, M. Kostava 77;
E-mail: a_prangi@gtu.ge
- Naida Kuloshvili** Doctoral candidate of faculty of informatics and control systems of GTU, Georgia, Tbilisi, 0172, M. Kostava 77;
E-mail: naidayuloshvili@gmail.com

Presented by Institute of Mathematics and Computer Science at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Our country annually suffers colossal damage from erosion of mountain rocks, landslides and the formation of mudflows caused by winds and water related phenomenon.

Mudflows, along with other devastating natural disasters in mountainous regions such as floods, rockfalls, landslides, avalanches, and earthquakes, are a major threat to humans and engineering structures.

Stone-muddy, rocky-water and muddy flows, in fact, are suddenly formed and present a moving stream of rocks and watery, rocky-gravel masses cut off from the slopes in the watercourse of the mountainous region.

Such flows, in a short period of time, destroy bridges, roads, hydroelectric power stations, cover the farmlands, canals, and settlements with sediment.

Currently, despite the efforts of many scientists, there are still few scientifically substantiated mathematical models that would give an accurate prediction of the origin, dynamics, and destructive forces of mudflows. Many issues related to mudflows, especially dynamics, are less well studied due to the complexity of the process.

The great contribution of M. Gagoshidze, N. Natishvili, V. Tevzadze, G. Beruchashvili, I. Muzaev, G. Gavardashvili to the study of hydrology of mudflows in Georgia should be noted. Many different mathematical models have been constructed in the works of T. Voinich-Sianozhentsky and T. Obgadze, which reflect well the dynamics of the mudflows caused by the breakthrough wave. In the mountainous regions, the first blow of the mudflow is taken by the I. Kherkheulidze-type mudflow resistant lattice type buildings, which filter the flow from the large stones and the fractions of floating trees. After passing through these structures, the mudflow can be considered as water-mud flow, which makes the present study more significant.

For the compositional model of the water-mud flow, exact solutions of equilibrium equations and stationary flows have been found, and the tasks of stratification and pressure distribution of solid fractions have been studied as well. For a one-dimensional, constant velocity compositional flow, depth dependent velocities plots have been found.

Keywords. *Mudflow, Diffuse, Concentratin.*

ბიოქიმიური ნივთიერების მათემატიკური მოდელირება

- ბესარიონ დოჭვირი** ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, მათემატიკის დეპარტამენტი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0177, უნივერსიტეტის ქ. 66.
E-mail: besarion.dochviri@tsu.ge
- ზაზა ხეჩინაშვილი** ფიზიკა-მათემატიკის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0177, უნივერსიტეტის ქ. 66.
E-mail: zaza.khechinashvili@tsu.ge
- გიორგი გუმბერიძე** მაგისტრი, ფიზიკა-მათემატიკის მიმართულება.
E-mail: giorgigumber@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნაშრომში რეგრესიული და კორელაციური ანალიზის გამოყენებით აგებულია ბიოქიმიური ნივთიერების საშიშროების წრფივი და მაჩვენებლიანი მოდელები. ეს მოდელები ფაქტობრივად წარმოადგენს ბიოქიმიური ნივთიერებების საშიშროების საპროგნოზო განტოლებებს.

ბიოქიმიურ სამყაროში მიმდინარე პროცესები რთული ბუნების არის და საჭიროა ამ პროცესების ადეკვატური აღწერა სათანადო მათემატიკური მოდელებით. აგებულია, მაგალითად, ქიმიური და ბიოლოგიური რეაქციების აღმწერი დეტერმინისტიული და სტოქასტიური მოდელები, რომელშიც არსებითად გამოიყენება ალბათურ-სტატისტიკური მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: ბიოქიმიკანტი, დაბინძურება, გარემო, რეგრესია, განტოლება.

ორგანიზმში ნივთიერების შეღწევა – გვიჩვენებს ნივთიერების შესაძლებლობას შეაღწიოს ცოცხალ ორგანიზმში, ნივთიერებისთვის შესაბამისი ქულის მინიჭებისთვის ვიყენებთ ბიოკონცენტრაციის ფაქტორს (BCF), რომელსაც განვსაზღვრავთ ოქტანოლის და წყლის განაწილების კოეფიციენტი (K_{ow}), რომელთა შორისაც კავშირს ამყარებს შემდეგი ფორმულა

$$\log (BCF)=m\log (K_{ow})+b$$

ბიოკონცენტრაციის ფაქტორი (BCF) – სიდიდე, რომელიც ასახავს ცოცხალ ორგანიზმში (თევზი) ნივთიერების დაგროვების უნარს. მიიღება ცოცხალ ორგანიზმში ნივთიერების კონცენტრაციის (მგ/კგ) შეფარდებით ნივთიერების კონცენტრაციასთან (მგ/ლ) იმ გარემომცველ გარემოში (წყალი), რომელშიც ცოცხალი ორგანიზმი ბინადრობს

$$BCF=\frac{\text{concentrration (biota)}}{\text{concentration (water)}}$$

ოქტანოლ/წყალი განაწილების კოეფიციენტი – (K_{ow}): ეკოტოქსიკოლოგიური მაჩვენებელი, რომელსაც ხშირად იყენებენ $\log K_{ow}$ -ს სახით ორგანული ქიმიური ნივთიერებების გარემოში გადაადგილების შესაფასებლად, ასახავს დამოკიდებულებას

ოქტანოლსა და წყალში განაწილებულ ნივთიერების რაოდენობას შორის. განისაზღვრება ოქტანოლში გახსნილი ნივთიერების კონცენტრაციის ($C_{octanol}$) შეფარდებით ამ ნივთიერების კონცენტრაციასთან წყალში (C_{water})

$$K_{ow} = \frac{\text{concentration (octanol)}}{\text{concentration (water)}}$$

ჩვენი კლავა ეხება წყალში მცხოვრებ ორგანიზმებს (თევზებს).

K_{ow} -ოქტანოლსა და წყალს შორის განაწილების კოეფიციენტი ნებისმიერი ტოქსიკანტისთვის მუდმივი სიდიდეა და არ არის დამოკიდებული სახეობაზე განსხვავებით BCF-ისგან (ბიოკონცენტრაციის ფაქტორისგან), რომელიც სახეობის მიხედვით სხვადასხვა ნივთიერებისთვის განსხვავებული სიდიდეა. ჩვენი მიზანი არის რეგრესიული ანალიზის გამოყენებით ვაჩვენოთ, ამ ორ სიდიდეს შორის (BCF-სა და K_{ow}) არსებობს წრფივი რეგრესიული კავშირი. ამის საჩვენებლად ავიღეთ თევზის სახეობა (rainbow trout-ცისარტყელა კალმახი) რომელთა შესაბამისი BCF-ები გარკვეული რაოდენობა ნივთიერებებისთვის ცნობილია.

Common Name	Synonym	Molecular Formula	Octanol/ Water Partition Coefficient, log Kow	Bioconcentration Factor, log BCF (rainbow trout)
Carbon tetrachloride	tetrachloromethane	CCl4	2.83	1.24
Trichloroethylene	acetylene trichloride	C2HCl3	2.61	1.59
Tetrachloroethylene	ethylene tetrachloride,	C2Cl4	3.4	2.06
1,2-Dichlorobenzene	o-dichlorobenzene,	C6H4Cl2	3.43	2.74
1,3-Dichlorobenzene	m-dichlorobenzene	C6H4Cl2	3.53	3.7
1,4-Dichlorobenzene	paradichlorobenzene	C6H4Cl2	3.44	2.33
1,2,3-Trichlorobenzene	vic-trichlorobenzene	C6H3Cl3	4.14	3.41
1,2,4-Trichlorobenzene	unsym-trichlorobenzene	C6H3Cl3	4.02	3.37
1,3,5-Trichlorobenzene	sym-trichlorobenzene	C6H3Cl3	4.19	3.61
1,2,3,4-Tetrachlorobenzene		C6H2Cl4	4.64	3.72
Pentachlorobenzene		C6HCl5	5.18	4.11
Hexachlorobenzene	HCB, perchlorobenzene	C6Cl6	5.73	3.73
2, 4, 5-Trichlorotoluene	2, 4, 5-TCT	C7H5Cl3	4.8	3.68
Pentachlorotoluene		C7H3Cl5	5.5	3.83
1,3-Dibromobenzene	m-dibromobenzene	C6H4Br2	3.75	2.82
1,2,4-Tribromobenzene		C6H3Br3	4.32	3.63
Biphenyl	diphenyl, phenylbenzene	C12H10	4.01	3.12
2,3-Dichlorobiphenyl	PCB-5, 2,3-dichloro-1	C12H8Cl2	4.99	4.11
2,5-Dichlorobiphenyl	PCB-9, 2,5-dichloro-1	C12H8Cl2	5.16	4
3,5-Dichlorobiphenyl	PCB-14, 3,5-dichloro-1	C12H8Cl2	5.41	3.82

4,4'-Dichlorobiphenyl	PCB-15, 4,4'-dichloro-1	C12H8Cl2	5.58	3.58
2,2',5-Trichlorobiphenyl	PCB-18, 2,2',5-trichloro-1	C12H7Cl3	5.6	4.91
2,2',3,3'-Tetrachlorobiphenyl	PCB-40	C12H6Cl4	6.18	4.69
2,2',4,4'-Tetrachlorobiphenyl	PCB-47	C12H6Cl4	6.29	3.95
2,2',5,5'-Tetrachlorobiphenyl	PCB-52	C12H6Cl4	6.09	5.3
2,2',4,5,5'-Pentachloro-biphenyl	PCB-101, 2,2',4,5,5'-pentachloro-1	C12H5Cl5	6.5	6.55
2,2',4,4',5,5'-Hexachloro-biphenyl	PCB-153, 2,2',4,4',5,5'-hexachloro-1	C12H4Cl6	7.5	5.87
2,2',4,4',6,6'-Hexachloro-biphenyl	PCB-155, 2,2',4,4',6,6'-hexachloro-1,1'-biphenyl	C12H4Cl6	7.29	4.94
1,2,3,7-Tetrachlorodibenzo-p-dioxin	1,2,3,7-TCDD	C12Cl4O2	8.22	3.18
1,3,6,8-Tetrachlorodibenzo-p-dioxin	1,3,6,8-TCDD	C12Cl4O2	6.29	3.39
2,3,7,8-Tetrachlorodibenzo-p-dioxin	2,3,7,8-tetrachlorodibenzo-p-dioxin	C12Cl4O2	6.53	3.97
1,2,3,4,7-Pentachlorodibenzo-p-dioxin	1,2,3,4,7-P5CDD	C12Cl5O2	6.6	2.91
1,2,3,4,7,8-Hexachlorodibenzo-p-dioxin	1,2,3,4,7,8-H6CDD	C12Cl6O2	7.628	3.45
1,2,3,4,6,7,8-Heptachlorodibenzo-p-dioxin	1,2,3,4,6,7,8-H7CDD	C12Cl7O2	8.051	3.74
Octachlorodibenzo-p-dioxin	O8CDD, OCDD	C12Cl8O2	7.59	3.35
2,3,7,8-Tetrachlorodibenzofuran	2,3,7,8-TCDF	C12H4Cl4O	6.225	3.64
Naphthalene	tar camphor, moth balls	C10H8	5.19	4.11
Biphenyl	diphenyl, phenylbenzene	C12H10	6.15	3.12
1,4-Dichloronaphthalene	PCN-5	C10H6Cl2	4.56	3.75
1,2,3,4-Tetrachloronaphthalene	PCN-27	C10H4Cl4	5.91	3.71
Octachloronaphthalene	PCN-75	C10Cl8	7.7	2.52
Diphenyl ether	phenyl ether, diphenyl oxide	C12H10O	4.21	2.29
4-Chlorodiphenyl ether	4-chlorophenyl phenyl ether, 1-chloro-4-phenoxybenzene	C12H9ClO	4.08	2.867
2,4-Dichlorodiphenyl ether	2,4-DCDPE, PCDE-8	C12H8Cl2O	4.93	3.97
2,4,6-Trichlorophenol	2,4,6 TCP	C6H2Cl3OH	3.69	1.78

4,5-Dichloroguaiacol	4,5-dichloro-2-methoxyphenol	C7H6Cl2O2	3.26	1.96
3,4,5-Trichloroguaiacol	3,4,5-trichloro-2-methoxyphenol	C7H5Cl3O2	3.77	1.6
4,5,6-Trichloroguaiacol	2,3,4-trichloro-6-methoxyphenol	C7H5Cl3O2	3.19	1.98
3,4,5,6-Tetrachloroguaiacol	2,3,4,5-tetrachloro-6-methoxyphenol	C7H4Cl4O2	3.83	2.2
t-Butylphenyl diphenyl phosphate	TBPDP, BPDP	C22H23O4P	5.12	3.36
4-Cumylphenyl diphenyl phosphate	CPDPP	C27H25O4P	6.1	3.4
Nonylphenyl diphenyl phosphate	NPDPP, Pydral 50E	C27H33O4P	5.9	2.84
Triphenyl phosphate	TPP	C18H15O4P	3.9	2.62
Tricresyl phosphate	TCP, tritolyol phosphate	C21H21O4P	5.1	2.88
Trixylenyl phosphate	TXP	C24H27O4P	5.7	3.15
2-Ethylhexyl diphenyl phosphate	EHDP	C20H27O4P	5	3.17
Diphenyl ether	phenoxybenzene	C12H10O	4.21	2.29
4-Chlorodiphenyl ether	4-chlorophenyl phenyl ether	C12H9ClO	4.08	2.867
2,4-Dichlorodiphenyl ether	2,4-DCDPE, PCDE-8	C12H8Cl2O	4.93	3.97
2,4,6-Trichlorophenol	2,4,6 TCP	C6H2Cl3OH	3.69	1.48
4,5-Dichloroguaiacol	methoxyphenol	C7H6Cl2O2	3.26	1.74
3,4,5-Trichloroguaiacol	3,4,5-trichloro-2-methoxyphenol	C7H5Cl3O2	3.77	1.6
4,5,6-Trichloroguaiacol	2,3,4-trichloro-6-methoxyphenol	C7H5Cl3O2	3.92	1.9
3,4,5,6-Tetrachloroguaiacol	2,3,4,5-tetrachloro-6-methoxyphenol	C7H4Cl4O2	4.42	2.18
t-Butylphenyl diphenyl phosphate	TBPDP, BPDP	C22H23O4P	5.12	3.36
4-Cumylphenyl diphenyl phosphate	CPDPP	C27H25O4P	6.1	3.2
Nonylphenyl diphenyl phosphate	NPDPP, Pydral 50E	C27H33O4P	5.9	2.6
Triphenyl phosphate	TPP	C18H15O4P	4.6	2.76
Tricresyl phosphate	TCP, tritolyol phosphate	C21H21O4P	5.11	2.88
Trixylenyl phosphate	TXP	C24H27O4P	5.7	3.15
2-Ethylhexyl diphenyl phosphate	EHDP	C20H27O4P	5	3.17

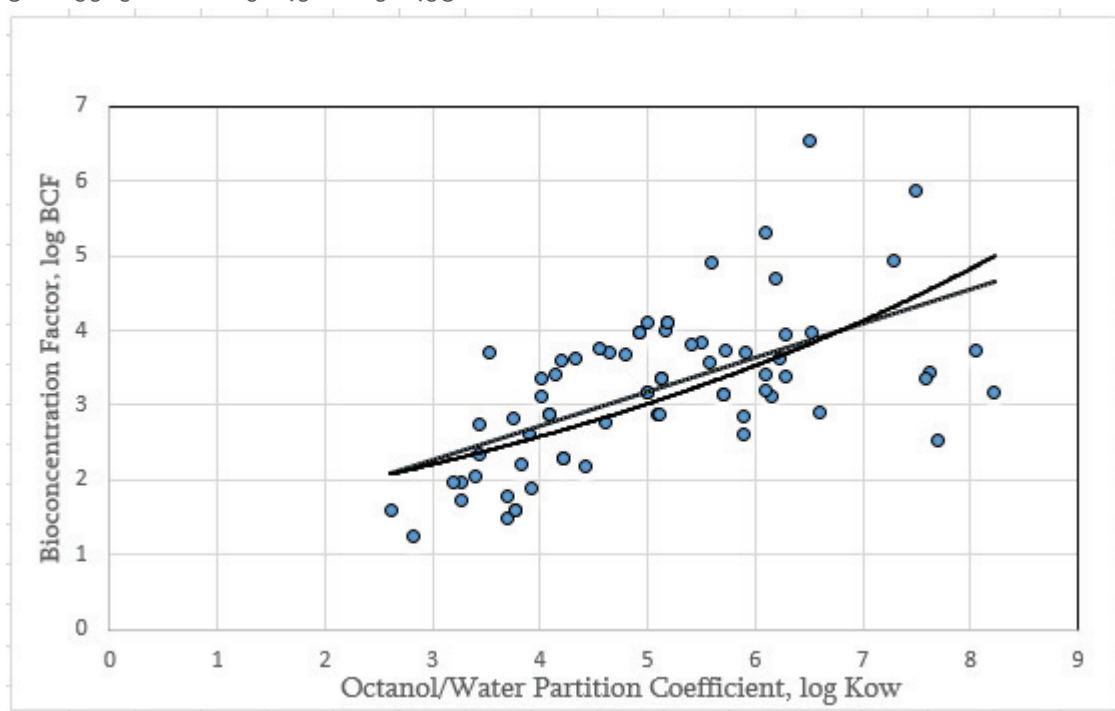
ჩვენს განტოლებებს ექნება სახე

$$\log BCF_n = m_s \log K_{ow_n} + c_s \quad n=1, \dots, 72 \quad \text{კალმახისთვის (rainbow trout)}$$

გვაქვს წყვილების ერთობლიობა

$$(K_n; BCF_n) \quad n=1, \dots, 72$$

ცისარტყელა კალმახის მონაცემების ერთობლიობაზე რეგრესიულ ანალიზის გამოყენებისას მივიღებთ შემდეგს

ნახ.1

1. წრფივი განტოლება

$$Y = 0.4549x + 0.9088, \quad R^2 = 0.3587.$$

2. მაჩვენებლიანი განტოლება

$$Y = 1.3824e^{0.1563x}, \quad R^2 = 0.4961.$$

ბიოკონცენტრაციის ფაქტორებს (BCF) ოქტანოლის და წყლის შეფარდების კოეფიციენტს (K_{ow}) შორის არის შემდეგი დამოკიდებულება

$$\log BCF = 0.4549 \log K_{ow} + 0.9088 \quad R^2=0.3587 \quad r = 0.6$$

ამ ორ სიდიდეს შორის არსებობს წრფივი დადებითი კავშირი.

საბოლოო განტოლება, რომელიც უკვე გვიჩვენებს ნივთიერების (ტოქსიკანტის) ორგანიზმში (კალმახში) შელწევადობას არის შემდეგი

ორგანიზმში შელწევადობის განტოლება

$$e^{\log BCF} = e^{0.4549 \log K_{ow} + 0.9088}$$

$$BCF = e^{0.4549 \log K_{ow}} * e^{0.9088}$$

ლიტერატურა

1. Dochviri B., Probability Theory and Mathematical Statistics, Handbook for Students of the Faculty of Economics, 1984 (in Georgian).
2. Lazrieva N., Maria G., Mosidze A., Toronjadze A., Toronjadze T., Shervashidze T. Probability Theory and Mathematical Statistics, Tbilisi, 2000 (In Georgian).
3. Physical-Chemical Properties and Environmental Fate for Organic Chemicals, Volume I, Volume II, Volume III, 2006, CRC Press.
4. Support document to the 2017 (Candidates for toxicological profiles)
5. The ATSDR 2017 Substance Priority List.

MATHEMATICAL MODELING OF TOXIC SUBSTANCE

Besarion Dochviri	Doctor of Physics and Mathematics Sciences, Professor, Department of Mathematics, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Tbilisi, 0177, University st. 66. E-mail: besarion.dochviri@tsu.ge
Zaza Khechinashvili	PhD in Physics and Mathematics, Assistant Professor, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia, Tbilisi, 0177, University st. 66. E-mail: zaza.khechinashvili@tsu.ge
Giorgi Gumberidze	Master in Physics and Mathematics. E-mail: giorgigumber@gmail.com

Presented by Institute of Mathematics and Computer Science at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The article deals with linear and exponential models of the hazard of toxic substances using regression and correlation analysis.

Processes in the biochemical world are complex in nature and should be adequately described by appropriate mathematical models. Deterministic and stochastic models have been built that describe chemical and biological reactions, for example, in which probabilistic and statistical methods are significantly used.

Keywords: *Toxicant, Pollution, Environment, Regression, Equation.*

**COMPUTER MODELING OF POLITICAL CONFLICT RESOLUTION
WITH THE SUPPORT OF BOTH SIDES**

- George Pochkhua** PhD Doctoral Candidate of Applied Mathematics
at Sokhumi State University,
61 Politkovskaya Str., 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: gia.pochkhua@gmail.com
- Maia Chakaberia** PhD in Informatics,
The Invited Lecturer at Sokhumi State University,
61 Politkovskaya Str., 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: chakaberiam@gmail.com
- Leila Sulava** PhD in Informatics,
Assistance Professor at Sokhumi State University,
61 Politkovskaya Str., 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: leilasamadash@gmail.com
- Tsiala Dzidziguri** PhD in Methodology of Teaching Mathematics,
Associate Professor at Sokhumi State University,
61 Politkovskaya Str., 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: dzidziguri.ciala@gmail.com
- Tsira Gvinjilia** PhD in Mathematics,
Associate Professor at Batumi State Maritime Academy,
53 Rustaveli Str., 6010, Batumi, Georgia
E-mail: gvinjilia1959@mail.ru

Presented by the Institute of Mathematics and Computer Science of the Academy of Sciences of Tskhum -Abkhazian

Abstract. Prof. T. Chilachava proposed mathematical models for resolving political conflicts through economic cooperation between two politically mutually opposing sides (possibly a country or country and its legal subject). In this work, a computer simulation has been carried out in the Matlab software environment in the case variable coefficients of model. Numerical solutions have been obtained, appropriate graphs have been construction and the conflict resolution cases have been found (conditions for model parameters).

Keywords. Computer modeling, mathematical models of resolution of conflict, variable coefficients of model.

Introduction

Mathematical modeling of physical processes has a long history (Golubiatnikov, Chilachava, 1983, 1984, 1986; Chilachava, 1985, 1988, 1996, 1997, 1998, 1999, 2007, 2019; Chilachava, Kereselidze, 2008, 2009). Mathematical modeling of physical processes involves the model adequacy, which is validated by Newton's non-relative five laws of classical mechanics: mass conservation law; law of conservation of impulse; the law of conservation the momentum of impulse; the first law of

thermodynamics, i.e. energy conservation law; the second law of thermodynamics, i.e. entropy conservation law.

Synergetics gave a powerful push using of mathematical models in social sciences: sociology, history, demography, political science, conflicting science, etc.

Creation of mathematical models is more original in **social sphere**, because, they are more difficult to substantiate (Chilachava, 2017a, 2017b).

In the works (Chilachava, Kereselidze, 2009a, 2009b, 2010, 2011, 2012; Chilachava, Chakhvadze, 2014) the authors proposed a new direction of mathematical modeling "Mathematical modeling of information warfares".

The works (Chilachava, 2012, 2013a, 2013b, 2017; Chilachava, Chochua, 2013; Chilachava, Sulava, 2015a, 2015b, 2016a, 2016b, 2018a, 2018b) propose nonlinear mathematical models of two and three-party elections.

Taking into consideration the important tendencies in the world, it is important to study demographic and assimilation social processes through mathematical modeling.

Nonlinear mathematical models of bilateral and two-level assimilation are considered in (Chilachava 2014; Chilachava, Chakaberia, 2014, 2015, 2016).

The dynamics of innovative processes are one of the promising and fast developing techniques of using mathematical modeling.

The works (Chilachava, Gvinjilia, 2016, 2017a, 2017b, 2017c, 2017d, 2017e) propose new mathematical models of some social processes: interaction of fundamental, applied research, development and innovative projects, two and three-stage training of scientists, competition between the universities.

In 2005, Mathematicians Robert Aumann and Thomas Schelling won the Nobel Prize in Economics for the scientific work cycle "**Understanding of the problems of the conflict and cooperation through the game theory**".

At the awarding lecture, on December 8, **Robert Aumann** pointed out that "**Wars and other conflicts are among the main sources of human misery. So it is appropriate to devote this lecture to one of the most pressing and profound issues that confront humanity: that of War and Peace**".

Regarding to the conflict between Israel and Palestine, the "repeated game" principle presents another important methodological aspect of mathematical modeling (game theory). According to this principle: **the long-term relationship of subjects in competition can generate cooperation between them, for which, there can not be found a sufficient basis in case of one time relationship (contact). In other words, long-term relationship generates common interests and preconditions for cooperation.**

At the awarding lecture, **Thomas Schelling** noted: "**The most spectacular event of the past half century is one that did not occur. We have enjoyed sixty years without nuclear weapons exploded in anger**".

Lee Kuan Yew, author of the Singaporean "**Economic Miracle**", noted: "**If you want economic growth, do not break out the war with neighbors, establish trade relations with them, instead**". He also noted: "**I had two paths. The first is to steal and withdraw friends and relatives on the lists of "Forbes", while leaving their people on the naked land. The second is to serve your people and take the country to the top ten countries in the world. I chose the second...**"

Considering the existing conflict regions in the world, we consider this kind of mathematical models are very perspective and innovative, including computer simulation that can determine conditions (dependence between model parameters) for which conflict can be solved.

Prof. T. Chilachava proposed to create new nonlinear mathematical models of economic cooperation between two politically (not military opposition) inter conflicting sides (possible states or country and its legal entities), which envisages economic or other type of cooperation between the part of population of the sides, direction towards the rapprochement of the sides and the peaceful resolution of the conflict (Chilachava 2018). Further, in the theoretical sense, the research of these mathematical models, are considered in the works (Chilachava, Pochkhua, 2018a, 2018b, 2019a, 2019b; Chilachava, Kekelia, Pochkhua, Gegechkori, 2019a, 2019b, 2019c; Chilachava, Kekelia, Pochkhua, 2019, Pochkhua, 2019).

The nonlinear mathematical model (the dynamic system) of economic cooperation between two political warring sides has an appearance (Chilachava, 2018):

$$\begin{cases} \frac{dN_1(t)}{dt} = -\alpha_1(t)[a(t) - N_1(t)] [b(t) - N_2(t)] + \beta_1(t)N_1(t)N_2(t) + \gamma_1(t)[a(t) - N_1(t)] \\ \frac{dN_2(t)}{dt} = -\alpha_2(t)[a(t) - N_1(t)] [b(t) - N_2(t)] + \beta_2(t)N_1(t)N_2(t) + \gamma_2(t)[a(t) - N_1(t)] \end{cases},$$

$$N_1(0) = N_{10}, N_2(0) = N_{20}. \quad (1)$$

In this model, we consider two conditions for conflict resolution:

Weak condition:

$$\begin{cases} \frac{a(t)}{2} < N_1(t) \leq a(t) \\ \frac{b(t)}{2} < N_2(t) \leq b(t) \end{cases}, \quad t \geq T_1. \quad (2)$$

Strong condition:

$$\begin{cases} \frac{2a(t)}{2} < N_1(t) \leq a(t) \\ \frac{2b(t)}{3} < N_2(t) \leq b(t) \end{cases}, \quad t \geq T_1. \quad (3)$$

We have used the following functions in the system:

$$\begin{aligned} a(t) &= a_0 e^{n_1 \frac{t}{T}}, & b(t) &= b_0 e^{n_2 \frac{t}{T}}, \\ \alpha_1(t) &= \alpha_{10} \sqrt{2} \sin\left(\frac{2t}{T} + \frac{\pi}{4}\right), & \alpha_2(t) &= \alpha_{20} \sqrt{2} \sin\left(\frac{2.3t}{T} + \frac{\pi}{4}\right), \\ \beta_1(t) &= \beta_{10} \sqrt{2} \sin\left(\frac{t}{T} + \frac{\pi}{4}\right), & \beta_2(t) &= \beta_{20} \sqrt{2} \sin\left(\frac{2t}{T} + \frac{\pi}{4}\right), \\ \gamma_1(t) &= \gamma_{10} e^{n_3 \frac{t}{T}}, & \gamma_2(t) &= \gamma_{20} e^{n_4 \frac{t}{T}}, \end{aligned} \quad (4)$$

where

- $a(t)$ - the population of first side in time-point t ;
- $b(t)$ - the population of second side in time-point t ;
- $N_1(t)$ - number of the citizens of the first side in time-point t , wishing or already being in economic cooperation and inclined to the subsequent peaceful resolution of the conflict;
- $N_2(t)$ - number of the citizens of the second side in time-point t , wishing or already being in economic cooperation and inclined to the subsequent peaceful resolution of the conflict;
- N_{10} - the population of first side who would like to cooperation (at start point in time);

- N_{20} - the population of second side who would like to cooperation (at start point in time);
- $\alpha_1(t), \alpha_2(t)$ - coefficients of aggression (alienation) of the sides;
- $\beta_1(t), \beta_2(t)$ - coefficients of cooperation of the sides;
- $\gamma_1(t), \gamma_2(t)$ - appeal coefficients to peaceful economic cooperation of the sides of the third external side (coercion coefficients to cooperation);
- n_1, n_2 - the coefficients of demographic factors;
- n_3, n_4 - the coercion coefficients to cooperation;
- T - time interval for model (conflict) consideration;

We chose the following data for computer modeling:

- $a_0 = 7.5 \cdot 10^6$ - the population of the first side (at start point in time, start of process);
- $b_0 = 3.95 \cdot 10^7$ - the population of the second side (at start point in time, start of process);
- $N_{10} = 1.5 \cdot 10^6$ - 20% of the population of the first side (at start point in time, start of process);
- $N_{20} = 1.58 \cdot 10^7$ - 40% of the population of the second side (at start point in time, start of process);
- $n_3 = 2.5$ the coercion coefficients to cooperation of the first side;
- $n_3 = 3.5$ - the coercion coefficients to cooperation of the second side;

Based on these data (1), (4), we have determined the following powers of coefficients:

- Power of α coefficients: -12;
- Power of β coefficients: -10;
- Power of γ_1 coefficient: -4;
- Power of γ_2 coefficient: -5;

Computer calculations were performed, according to which we determined the combination of all initial coefficients (α , β and γ coefficients) when the conflict is resolved or the weak (2) or strong (3) conditions for conflict resolution.

Several cases have been selected from these pairs of coefficients, which we will discuss in detail below:

Case 1:

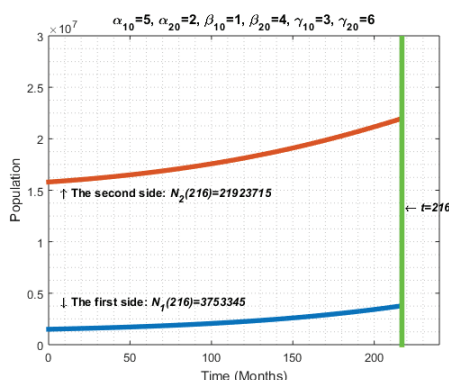
We have fixed below conditions:

- $n_1 = 0, n_2 = 0$ - the coefficients of demographic factors;
- $T = 240$ - time interval for model consideration;
- Weak conditions for conflict resolution;

We also selected the coefficients:

a_{10}	a_{20}	β_{10}	β_{20}	γ_{10}	γ_{20}
5	2	1	4	3	6

We got the following results:

Case 2:

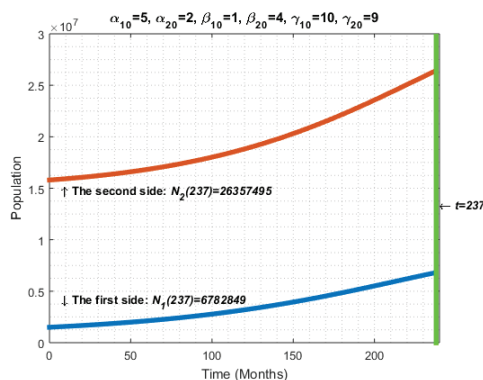
If in case 1 we change the conflict resolution condition (strong condition instead of weak condition), in order to resolve the conflict it is necessary to increase the γ_{10} and γ_{20} parameters:

- $n_1 = 0, n_2 = 0$ - the coefficients of demographic factors;
- $T = 240$ - time interval for model consideration;
- Strong conditions for conflict resolution;

We selected the coefficients:

a_{10}	a_{20}	β_{10}	β_{20}	γ_{10}	γ_{20}
5	2	1	4	10	9

We got the following results:

Case 3:

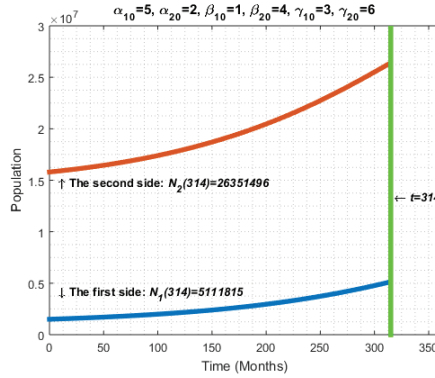
If in case 1 we fix all the coefficients and change only the conflict resolution condition (we take the strong condition instead of the weak condition), in order to resolve the conflict it is necessary to change the modeling review period (instead of 240 months it will be 360 months):

- $n_1 = 0, n_2 = 0$ - the coefficients of demographic factors;
- $T = 360$ - time interval for model consideration;
- Strong conditions for conflict resolution;

We selected the coefficients:

a_{10}	a_{20}	β_{10}	β_{20}	γ_{10}	γ_{20}
5	2	1	4	3	6

We got the following results:

Case 4:

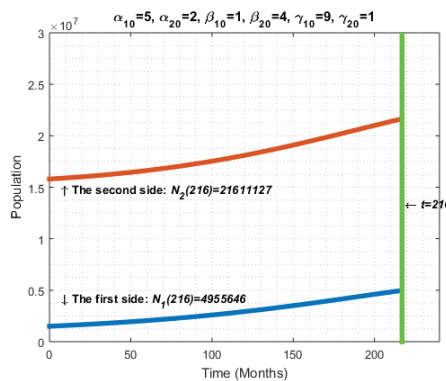
If we change the demographic factor coefficients in case 1, in order to resolve the conflict in 216 months (the same period as in case 1) it is necessary to increase the γ_{10} parameter and decrease the γ_{20} parameter:

- $n_1 = -0.03, n_2 = 0.1$ - the coefficients of demographic factors;
- $T = 240$ - time interval for model consideration;
- Weak conditions for conflict resolution;

We selected the coefficients:

a_{10}	a_{20}	β_{10}	β_{20}	γ_{10}	γ_{20}
5	2	1	4	9	1

We got the following results:

Case 5:

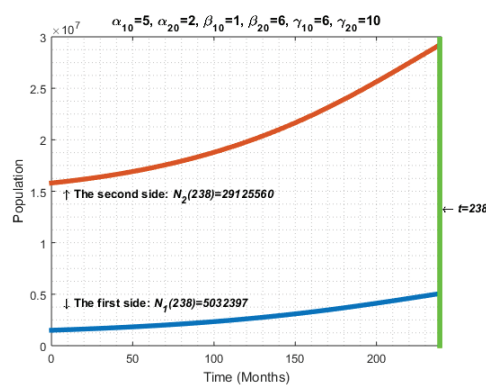
If in case 1 we fix the coefficients and take a strong condition as a condition for resolving the conflict, in order to resolve the conflict by changing the γ_{10} and γ_{20} parameters it is necessary to increase the β_{20} parameter:

- $n_1 = -0.03, n_2 = 0.1$ - the coefficients of demographic factors;
- $T = 240$ - time interval for model consideration;
- Strong conditions for conflict resolution;

We also selected the coefficients:

a_{10}	a_{20}	β_{10}	β_{20}	γ_{10}	γ_{20}
5	2	1	6	6	10

We got the following results:

Case 6:

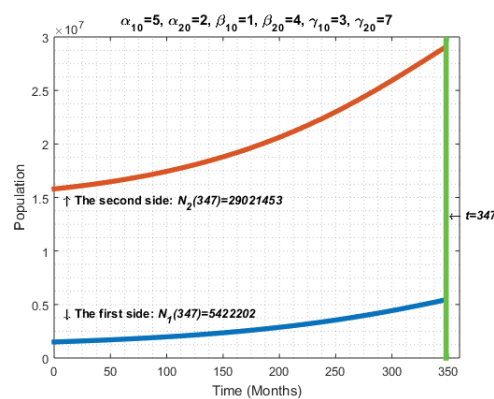
If in case 1 we change the demographic factor coefficients and increase the conflict resolution period to 360 months, in order to resolve the conflict it is necessary to increase the γ_{20} parameter:

- $n_1 = -0.03, n_2 = 0.1$ - the coefficients of demographic factors;
- $T = 360$ - time interval for model consideration;
- Strong conditions for conflict resolution;

We selected the coefficients:

a_{10}	a_{20}	β_{10}	β_{20}	γ_{10}	γ_{20}
5	2	1	4	3	7

We got the following results:

Conclusion

Thus, for above mathematical model, in the case of variable coefficients of models that are taken as exponential and trigonometrical functions, numerical results are obtained, showing in what case it is possible to resolve a political conflict and in which it is impossible.

References

1. Golubiatnikov A., Chilachava T. Central explosion of a rotating gravitating body. Reports of Academy of Sciences of the USSR, 1983, v. 273, pp. 825–829.
2. Golubiatnikov A., Chilachava T. Estimates of the motion of detonation waves in a gravitating gas. Fluid Dynamics, 1984, v. 19, issue 2, pp. 292–296.
3. Chilachava T. The problem of a strong explosion in a uniformly compressing gravitating gas. Moscow State University, Bulletin, series Mathematics and Mechanics, 1985, v. 1, pp. 78–83.
4. Golubiatnikov A., Chilachava T. Propagation of a detonation wave in a gravitating sphere with subsequent dispersion into a vacuum. Fluid Dynamics, 1986, v. 21, issue 4, pp. 673–677.
5. Chilachava T. A central explosion in an inhomogeneous sphere in equilibrium in its own gravitational field. Fluid Dynamics, 1988, v. 23, issue 3, pp. 472–477.
6. Chilachava T. On the asymptotic method of solution of one class of gravitation theory nonlinear problems. Reports of Enlarged Session of the Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, 1996, v. 11, issue 3, pp. 18–26.
7. Chilachava T. On the solution of one nonlinear problem of mathematical physics. Reports of the Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, 1997, v. 23, pp.1–9.
8. Chilachava T. On the asymptotic method of solution of one class of nonlinear mixed problems of mathematical physics. Bulletin of Georgian Academy of Sciences, 1998, v. 157, issue 3, pp. 373–377.
9. Chilachava T. On the asymptotic method of solution of one class of astrophysics problems. Applied Mathematics and Informatics, 1999, v. 4, issue 2, pp. 54–66.
10. Chilachava T. The mathematical modeling of astrophysics problems. Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications, 2007, v. 13, issue 2, pp. 93–101.
11. Chilachava T., Kereselidze N. The integrodifferential inequalities method for the solving of modeling problems of Astrophysics. Sokhumi State University Proceedings, Mathematics and Computer Sciences, v. IV, 2008, pp. 26–56.
12. Chilachava T., Kereselidze N. The integrodifferential inequalities method for the solving of modeling problems of gravitating gas dynamics. Georgian Electronic Scientific Journals: Computer Sciences and Telecommunications, 2009, v. 21, issue 4, pp. 104–124.
13. Chilachava T. About the exact solution of the rotating gravitating gas ellipsoid of Jacobi. Tskhum–Abkhazian Academy of Sciences, Proceedings, 2019, v. XVII–XVIII, pp. 5–11.
14. Chilachava T. Research of The Dynamic System Describing Globalization Process. Springer Proceedings in Mathematics & Statistics, Mathematics, Informatics, and their Applications in Natural Sciences and Engineering“ AMINSE 2017, Tbilisi, Georgia, December 6–9, 2017, v. 276, pp. 67–78, 2019.
15. Chilachava T. Mathematical model of linguistic globalization. Problems of security management of difficult systems. Works XXV of the International conference, Moscow, 2017, pp. 259–262.

16. Chilachava T., Kereselidze N. Non-preventive continuous linear mathematical model of information warfare. *Sokhumi State University Proceedings, Mathematics and Computer Sciences*, 2009, v. VII, pp. 91–112.
17. Chilachava T., Kereselidze N. Continuous linear mathematical model of preventive information warfare. *Sokhumi State University Proceedings, Mathematics and Computer Sciences*, 2009, v. VII, pp. 113–141.
18. Chilachava T., Kereselidze N. Mathematical modeling of the information warfare. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2010, No.1 (24), pp. 78–105.
19. Chilachava T., Kereselidze N. Optimizing Problem of Mathematical Model of Preventive Information Warfare, Informational and Communication Technologies“ Theory and Practice: Proceedings of the International Scientific Conference ICTMC–2010 USA, Imprint: Nova, 2011/2012, pp. 525–529.
20. Chilachava T., Kereselidze N. Mathematical modeling of information warfare. *Information warfare*, 2011, No.1 (17), pp. 28–35.
21. Chilachava T., Chakhvadze A. Continuous nonlinear mathematical and computer model of information warfare with participation of authoritative interstate institutes. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2014, No.4 (44), pp. 53–74.
22. Chilachava T. Nonlinear mathematical model of dynamics of voters pro-governmental and oppositional parties. *Problems of management of safety of difficult systems. Works XX of the International conference*, pp. 322–324, 2012.
23. Chilachava T. Nonlinear three-party mathematical model of elections. *Problems of management of safety of difficult systems. Works XXI of the International conference*, pp. 513–516, 2013.
24. Chilachava T., Chochua Sh. Nonlinear mathematical model of two-party elections in the presence of election fraud. *Problems of management of safety of difficult systems. Works XXI of the International conference*, 2013, pp. 349–352.
25. Chilachava T. Nonlinear mathematical model of dynamics of voters of two political subjects. *Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, Reports*, 2013, v. 39, pp. 13–22.
26. Chilachava T., Sulava L. Mathematical and computer simulation of processes of elections with two selective subjects and float factors of model. *Problems of management of safety of difficult systems. Works XXIII of the International conference*, 2015, pp. 356–359.
27. Chilachava T., Sulava L. Mathematical and computer modeling of nonlinear processes of elections with two selective subjects. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2015, No.2 (46), pp. 61–78.
28. Chilachava T., Sulava L. Mathematical and computer modeling of three-party elections. *GESJ: Computer Sciences and Telecommunications*, 2016, No.2 (48), pp. 59–72.
29. Chilachava T. About some exact solutions of nonlinear system of the differential equations describing three-party elections. *Applied Mathematics, Informatics and Mechanics*, 2016, v. 21, No. 1, pp. 60–75.
30. Chilachava T. Mathematical Model of Transformation of Two-party Elections to Three-party Elections. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2017, No.2 (52), pp. 21–29.

31. Chilachava T., Sulava L. Mathematical and computer modeling of elections with constant demographic factor. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2018, No.2 (54), pp. 111–124.
32. Chilachava T., Sulava L. Mathematical and computer modeling of political elections. Of the eleventh International Scientific - Practical Conference Internet–Education Science–2018, *Proceedings*, 2018, pp. 113–116.
33. Chilachava T. Nonlinear mathematical model of bilateral assimilation. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, No.1 (41), pp. 61–67, 2014.
34. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical modeling of nonlinear process of assimilation taking into account demographic factor. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, No.4 (44), pp. 35–43, 2014.
35. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical modeling of nonlinear processes bilateral assimilation *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2015, No.2 (46), pp. 79–85.
36. Chilachava T., Chakaberia M. Mathematical modeling of nonlinear processes of two–level assimilation. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2016, No.3 (49), pp. 34–50.
37. Chilachava T., Gvinjilia Ts. Nonlinear mathematical model of interaction of fundamental and applied researches. *Problems of security management of difficult systems. Works XXIV of the International conference, Moscow*, 2016, pp. 289–292.
38. Chilachava T., Gvinjilia Ts. Nonlinear Mathematical Model of Interference of Fundamental and Applied Researches. *International Journal of Systems Science and Applied Mathematics*, 2017, No.2 (6), pp. 110–115.
39. Chilachava T., Gvinjilia Ts. Research of the dynamic systems describing mathematical models of training of the diplomaed scientists. *Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, Reports*, 2017, v. 43, pp. 17–29.
40. Chilachava T., Gvinjilia Ts. Research of three and two-dimensional nonlinear dynamical systems describing the training of scientists. *Applied Mathematics, Informatics and Mechanics*, 2017, v. 22, No.1, pp. 3–20.
41. Chilachava T., Gvinjilia Ts. Nonlinear mathematical model of interference of fundamental and applied researches of scientifically-research institute. *Georgian Electronic Scientific Journal: Computer Science and Telecommunications*, 2017, No.1 (51), pp. 15–24.
42. Chilachava T., Gvinjilia Ts. About some exact solutions of nonlinear systems of the differential equations describing interference of fundamental and applied researches. *Tskhum–Abkhazian Academy of Sciences, Proceedings*, 2017, v. XIII–XIV, pp. 79–91.
43. Chilachava T. Mathematical Model of Economic Cooperation between the Two Opposing Sides. *IX International Conference of the Georgian mathematical union*, 2018. Batumi, pp. 96–97.
44. Chilachava T., Pochkhua G. Research of the dynamic system describing mathematical model of settlement of the conflicts by means of economic cooperation, *GESJ: Computer Science and Telecommunications*, 2018, No.3 (55), pp. 18–26.
45. Chilachava T., Pochkhua G. About a possibility of resolution of conflict by means of economic cooperation. *Problems of management of safety of difficult systems. The XXVI International Conference, Moscow*, 2018, pp. 69–74.

46. Chilachava T., Pochkhua G. Research of the nonlinear dynamic system describing mathematical model of settlement of the conflicts by means of economic cooperation. 8th International Conference on Applied Analysis and Mathematical Modeling, ICAAMM 2019, Proceedings Book, 2019, pp. 183–187.
47. Chilachava T., Pochkhua G., Kekelia N., Gegechkori Z. Mathematical models of resolution of conflict by means of economic cooperation at bilateral or unilateral counteraction of government institutions. XXXIII Enlarged Sessions of the Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics of Ivane Javakhisvili Tbilisi State University, Book of Abstracts 2019, pp. 9–10.
48. Chilachava T., Kekelia N., Pochkhua G. Problems of Minimization Mathematical Models of Resolution of Conflicts. X International Conference of the Georgian mathematical union, 2019, Batumi, pp. 83–84.
49. Pochkhua G. Computer Modeling of Problems of Resolution of Conflicts by Means of Economic Cooperation. X International Conference of the Georgian mathematical union, 2019, Batumi, pp. 159–160.
50. Chilachava T., Pochkhua G., Kekelia N., Gegechkori Z. Research of the dynamic systems describing mathematical models of resolution of conflict. Reports of Enlarged Session of the Seminar of I.Vekua Institute of Applied Mathematics, 2019, v. 33, pp. 1–4.
51. Chilachava T., Pochkhua G., Kekelia N., Gegechkori Z. Research of the dynamic systems describing mathematical models of resolution of conflict by means of economic cooperation at bilateral or unilateral counteraction. Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Proceedings, 2019, v. XVII–XVIII, pp. 12–23.
52. Chilachava T., Pochkhua G. Research of the dynamic systems describing mathematical models of resolution of the conflicts by means of economic cooperation. Tskhum–Abkhazian Academy of Sciences, Proceedings, 2019, v. XVII–XVIII, pp. 24–37.

პოლიტიკური კონფლიქტის მოგვარების კომპიუტერული მოდელირება ორივე მხარის მხარდაჭერით

- გიორგი ფოჩხუა** სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოყენებითი მათემატიკის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო
E-mail: gia.pochkhua@gmail.com
- მაია ჩაკაბერია** ინფორმატიკის დოქტორი, მონვეული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო
E-mail: chakaberiam@gmail.com
- ლეილა სულავა** ინფორმაციკის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო
E-mail: leilasamadash@gmail.com
- ციალა ძიდიგური** პედაგოგიკის დოქტორი (მათემატიკის სწავლების მეთოდიკა), ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო
E-mail: dzidiguri.ciala@gmail.com
- ცირა ღვინჯილია** მათემატიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, ბათუმის სახელმწიფო საზღვაო აკადემია, რუსთაველის ქ. 53, 6010, ბათუმი, საქართველო
E-mail: gvinjilia1959@mail.ru

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. მოცემულ ნაშრომში განხილულია პოლიტიკური კონფლიქტის მოგვარების მათემატიკური მოდელის ისეთი შემთხვევა, სადაც გვაქვს მესამე პოლიტიკური მხარის ზენოლა თანამშრომლობისაკენ, ასევე მოცემულია ზემოთაღნიშნული მოდელის კომპიუტერული მოდელირება MATLAB-ის მეშვეობით.

მათემატიკურ მოდელში მოსახლეობის და მართვის პარამეტრების ფუნქციები მოცემულია ექსპონენციალური და ტრიგონომეტრიული სახით, ასევე გათვლებისას დაფიქსირებულია ორივე მხარის მოსახლეობის რაოდენობა, მოსახლეობის ის რაოდენობა, ვისაც სურს თავიდან თანამშრომლობა, კონფლიქტის გადაწყვეტის სუსტი ან ძლიერი პირობა, კონფლიქტის განხილვის პერიოდი. ამ მონაცემების მიხედვით, ნაპოვნია კოეფიციენტების ისეთი წყვილები, როდესაც წყდება კონფლიქტი.

ნაშრომში მოცემულია რამდენიმე ვარიანტი სხვადასხვა დემოგრაფიული ფაქტორებისა და კონფლიქტის გადაწყვეტის პერიოდის შემთხვევაში, ნაჩვენებია თუ როგორ იცვლება, კოეფიციენტების ცვლილებისას, კონფლიქტის გადაწყვეტის დრო და მოსახლეობის რაოდენობა კონფლიქტის გადაწყვეტის მომენტში, ასევე კოეფიციენტებს შორის ურთიერთკავშირი. მიღებული მნიშვნელობები ასევე მოცემულია გრაფიკული სახით.

საკვანძო სიტყვები. კომპიუტერული მოდელირება, კონფლიქტის მოგვარების მათემატიკური მოდელები, მოდელის ცვლადი კოეფიციენტები.

რას ნიშნავს, იყო მკვლევარი მასწავლებელი

ჯემალ ჯინჯიხაძე პედაგოგიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, პედაგოგიკის დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ.61.
E-mail: jemal.jinjikhadze@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნებისმიერი პედაგოგიკური გამოკვლევა, მცირეა იგი, თუ დიდი, საბოლოო ჯამში აუცილებლად წარმოადგენს მნიშვნელოვან წვლილს პრაქტიკული პედაგოგიური საქმიანობის მეცნიერული დაფუძნების საქმეში. მეცნიერული ძიება და საგანმანათლებლო პროცესი ერთმანეთს უკავშირდება მხოლოდ კვლევითი ელემენტებით. კვლევითი საწყისი ამდიდრებს, ამრავალფეროვნებს და მრავალნახნაგოვანს ხდის პრაქტიკულ პედაგოგიურ საქმიანობას, ხოლო ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს მეცნიერულ შემოქმედებას. მაშასადამე, პედაგოგიკური კვლევა და პრაქტიკული პედაგოგიური საქმიანობა განაპირობებენ ერთმანეთის განვითარებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მასწავლებლის ამაღლებას კვლევით საწყისამდე. მასწავლებელი, რომელიც ჩართულია პედაგოგიკურ კვლევით საქმიანობაში, თავის თავზე დიდ პასუხისმგებლობას ღებულობს. ასეთი მასწავლებლის წინაშე დგება კითხვები: რას ნიშნავს იყო მკვლევარი მასწავლებელი? ნებისმიერს შეუძლია თუ არა ამ საქმის კეთება? რა პიროვნული თვისებები, ცოდნა და უნარ-ჩვევებია საჭირო იმისათვის, რომ გახდეს მკვლევარი მასწავლებელი? სტატიაში სწორედ ამ კითხვებზე პასუხის ძიებაა მოცემული.

საკვანძო სიტყვები: *პედაგოგიკა, პედაგოგიკური კვლევა, მასწავლებელი, მკვლევარი მასწავლებელი, საგანმანათლებლო პროცესი.*

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, გამოკვლევა მეცნიერული ნაშრომია, „კვლევა – 1. გაგნება, გაკვლევა; 2. კვლევა-ძიების წარმოება, მეცნიერულად რისამე შესწავლა“.

საზოგადოდ, მეცნიერული კვლევა ახალი ცოდნის გამომუშავების პროცესიცაა და შემეცნებითი საქმიანობის ერთ-ერთი სახეც. კერძოდ, პედაგოგიკური კვლევა (გამოკვლევა) მეცნიერული შემეცნების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სახეა. და, ამასთან, იგი პედაგოგიკური მეცნიერული საქმიანობის პროცესია და შედეგი, რომელიც ორიენტირებულია სწავლების, აღზრდისა და განვითარების კანონზომიერებების, სტრუქტურებისა და მექანიზმების შესახებ ახალი თეორიული და მეთოდოლოგიური ცოდნის მოპოვებაზე, ორიენტირებულია სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის მეთოდიკაზე (მიზნები, შინაარსი, პრინციპები, მეთოდები, ორგანიზაციული ფორმები). ეს ცოდნა მეტად მნიშვნელოვანია პედაგოგიკური პრაქტიკისთვის.

ნებისმიერი პედაგოგიკური გამოკვლევა, მცირეა იგი, თუ დიდი, საბოლოო ჯამში აუცილებლად წარმოადგენს მნიშვნელოვან წვლილს პრაქტიკული პედაგოგიური საქმიანობის მეცნიერული დაფუძნების საქმეში. მეცნიერული ძიება და საგანმანათლებლო პროცესი ერთმანეთს უკავშირდება მხოლოდ კვლევითი ელემენტებით. კვლევითი საწყისი ამდიდრებს, ამრავალფეროვნებს და მრავალნახნაგოვანს ხდის პრაქტიკულ

პედაგოგიურ საქმიანობას, ხოლო ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს მეცნიერულ შემოქმედებას. მაშასადამე, პედაგოგიკური კვლევა და პრაქტიკული პედაგოგიური საქმიანობა განაპირობებენ ერთმანეთის განვითარებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მასწავლებლის ამაღლებას კვლევით სანყისამდე. მასწავლებელი, რომელიც ჩართულია პედაგოგიკურ კვლევით საქმიანობაში, თავის თავზე დიდ პასუხისმგებლობას ღებულობს. ასეთი მასწავლებლის წინაშე დგება კითხვები: რას ნიშნავს იყო მკვლევარი მასწავლებელი? ნებისმიერს შეუძლია თუ არა ამ საქმის კეთება? რა პიროვნული თვისებები, ცოდნა და უნარ-ჩვევებია საჭირო იმისათვის, რომ გახდე მკვლევარი მასწავლებელი?

პასუხი ასეთია:

- მკვლევარი მასწავლებელი შეიძლება გახდე, უპირველეს ყოვლისა, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დარწმუნებული ხარ, რომ მასწავლებლობა შენი მონოდებაა; გიყვარს შენი სპეციალობა; გიყვარს ბავშვი, მოზარდი თაობა; გაცნობიერებული გაქვს თითოეული ბავშვის უნიკალურობა; გიყვარს შენი ერი და ჭეშმარიტად შენატრი მის ნათელ მომავალს; შეგიძლია ჩამოაყალიბო მოსწავლეთა თვითრეგულირებადი ქცევა ეფექტიანი სტრატეგიების გამოყენებით. და კიდევ, – თუ ეს ყოველივე თავსებადია შენს პირად მენტალიტეტთან.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, გქონდეს ჩამოყალიბებული პედაგოგიური პროფესიისადმი, მეცნიერებისადმი მტკიცე შემეცნებითი ინტერესი, გქონდეს მეცნიერული ძიების დიდი სურვილი; იყო მომზადებული პროფესიონალურად, მსოფლმხედველობრივად და ზნეობრივად.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, გახასიათებდეს ძლიერი ნებისყოფა და მეომარი თვისებები. შეგეძლოს ებრძოლო კონსერვატიზმს, დაძლიო უკუქმედებები, მტკიცედ დაიცვა საკუთარი პოზიცია, იდეა, მტკიცება; გახასიათებდეს მიზანსწრაფულობა, ორგანიზებულობა, პრომისმოყვარეობა, ზემთაგონება, გამარჯვებისკენ სწრაფვა.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, შეგეძლოს პედაგოგიკური მეცნიერულ-ძიებითი საქმიანობის წარმართვა. ძიება და აღმოჩენა – ეს გადალახვაა შემეცნებითი დაბრკოლებებისა, რომლებიც ხშირად იქმნება პედაგოგიკური სიტუაციებისა და მოვლენების არსის გაგებისა და გაცნობიერების გზებზე.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, შეგეძლოს სიახლეების მონახვა პედაგოგიკურ პროცესებსა და მოვლენებში; შეგეძლოს მათში ფარული შიგა თუ გარე კავშირებისა და კანონზომიერებების გამოვლენა.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, შეგეძლოს პედაგოგიკური ძიებისათვის საჭირო აზროვნება; შეგეძლოს აზრითი ექსპერიმენტის ჩატარება; შეგეძლოს პირობებისა და ფაქტორების ფართო კომპლექსის ნაირგვარი სახის გამოყენება; შეგეძლოს ყველაფრის გათვალისწინება: ერთეულადის, ზოგადის, განსაკუთრებულის, მცირემნიშვნელოვნისა და უმნიშვნელოს. ხშირია ისეთი შემთხვევა, როცა ერთი შეხედვით უმნიშვნელო ფაქტი გარკვეულ პედაგოგიკურ სიტუაციაში გადამწყვეტის მნიშვნელობას იძენს.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, შეგეძლოს პედაგოგიკურ პროცესებში, მოვლენებსა და ფაქტებში წინააღმდეგობრიობათა ძიება; შეგეძლოს, პედაგოგიკურ სიტუაციებში გაზომო ყოველივე ის, რაც ექვემდებარება გაზომვას; შეგეძლოს ამ სიდიდეების დანახვა ახალი თეორიული, მეთოდოლოგიური და მეთოდიკური პოზიციიდან.
- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, შეგეძლოს მეცნიერული ლიტერატუ-

რის ვრცელ სამყაროში (ნიგნების, მონოგრაფიების, ჟურნალების, დამხმარე ნიგნების, გაზეთებისა და სხვ.) სრულყოფილი ორიენტირება; შეგეძლოს, ღრმად დაეუფლო რთული ინსტრუმენტალური, ლაბორატორიული და სხვა კვლევის მეთოდიკას; შეგეძლოს შეგროვილი მასალის კლასიფიცირება, მისი სწორად დამუშავება სტატისტიკურად; შეგეძლოს მეცნიერული გაანალიზება და განზოგადება, დასკვნის გამოტანა და რაკომენდაციების მიცემა სხვისთვის.

- იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს ნიშნავს, შენი გული და გონება ერთმანეთთან ურთიერთჰარმონიულობაში იყოს.

როგორც ვხედავთ, იყო მკვლევარი მასწავლებელი – ეს საკმაოდ რთულია, ფრიად დაძაბული და შრომატევადი საქმეა. ამისათვის აუცილებელია გქონდეს: ზოგადი, პედაგოგიკური და მეთოდოლოგიური კულტურა, პროფესიონალური უნარ-ჩვევები, სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის გამოცდილება, ზოგიერთი სპეციალური ცოდნაც, უნარებიც. კერძოდ, საჭიროა ფაქტებისა და მოვლენების დაკვირვების, ანალიზირების, განზოგადების უნარი. უნდა შეგეძლოს რამდენიმე ნიშნის მიხედვით პედაგოგიკური, პედაგოგიკურ-მეთოდიკური თუ პედაგოგიკურ-ფსიქოლოგიური მოვლენისა თუ პროცესის განვითარების წინასწარი განჭვრეტა; უნდა შეგეძლოს, დაინახო თვალსაჩინოს ალტერნატივა; უნდა შეგეძლოს, შეახამო ერთმანეთთან მკაცრი გაანგარიშება, ფანტაზია, მიხვედრილობა, საზრიანობა და მრავალი სხვა რამ; უნდა გქონდეს განვითარებული პედაგოგიკური ინტუიცია, პედაგოგიკურ სიტუაციებში ორიენტირების უნარი.

როგორც ცნობილია, პედაგოგიკის თეორიისა და პრაქტიკის მდგომარეობა არ ვითარდება საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ. ეს მდგომარეობა, ერთხელ რომ დამკვიდრდება, ცდილობს, რაც შეიძლება მეტ ხანს შეინარჩუნოს თავისი თავი. ეს – ინერციის კანონია. ინერცია აქაც თავის უფლებაშია. პედაგოგიკური კვლევის ძირითადი მიზანი სწორედ ამ მდგომარეობის შეცვლაა, საზოგადოების განვითარების დონის შესაბამისად. მაგრამ პედაგოგიკის თეორიისა და პრაქტიკის დამკვიდრებული მდგომარეობის სიღრმისეული ცოდნის გარეშე შეუძლებელია ამ მდგომარეობის შეცვლა, შეუძლებელია ადამიანის აღზრდის შესახებ საგანმანათლებლო პოლიტიკისა და მეცნიერების განვითარების პროგნოზირება. ამ ცოდნის მოპოვება კი ხდება სპეციალურად ორგანიზებული მეცნიერულ-პედაგოგიკური კვლევების პროცესში. მაშასადამე, მკვლევარი მასწავლებელი იკვლევს არსებულ საგანმანათლებლო მდგომარეობას, სახავს მისი განვითარების პერსპექტივებს და შესაბამისად იძლევა რეკომენდაციებს დამკვიდრებული მდგომარეობის შეცვლის თაობაზე. ამიტომ, როგორც ჩანს, კვლევის რესპონდენტი შეიძლება იყოს მოსწავლეც, მასწავლებელიც, და ნებისმიერი სხვაც, რომელიც ჩართულია საგანმანათლებლო პროცესში.

კვლევის მიზანი მდგომარეობს მართვის სისტემის აგების, მისი ფუნქციონირებისა და განვითარების ორგანიზაციის ეფექტური ვარიანტების ძიებაში. ეს მხოლოდ ზოგადი წარმოდგენაა მიზნის შესახებ. რეალურად კვლევის წარმოება მრავალ მიზანს ისახავს, ასეთია, მაგალითად: მართვის ხარისხის მონიტორინგი, შემოქმედებითი ატმოსფეროს ფორმირება და მართვის სისტემის ინოვაციები, სწავლების სტრატეგიების შეფასება, მართვის პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლება და მრავალი სხვა. კვლევის მიზნები შეიძლება იყოს მიმდინარე და პერსპექტიული, ზოგადი და დეტალური, მუდმივი და ეპიზოდური.

პედაგოგიკური კვლევისათვის ამოსავალი მომენტი არის პრობლემა (შესასწავლი ობიექტის შიგნით წინააღმდეგობრიობა ამა თუ იმ მოვლენებს შორის). პრობლემის აღწერა შეიძლება წარმოდგენილ იქნას როგორც პედაგოგიკური გამოკვლევის თემა.

ცნობილია, რომ პედაგოგიკური პროცესი ძალიან რთული და მრავალნაზნაგოვანი

პროცესია. ამ პროცესში ჩართულია ადამიანის (როგორც მოზარდის, ისე მოზრდილის) ბუნების ყველა მხარე, ყველა ნიუანსი. ეს პროცესი ცოცხალია და დინამიური, აღსავსე შინაგანი დიალექტიკური წინააღმდეგობებით. ეს პროცესი მარადიულადაა საკვლევი, რადგანაც მარადიულად ცვალებადია ამ პროცესის შინაარსიც, ფორმაც და მისი დინამიკის ობიექტური კანონზომიერებებიც. და ეს იმის გამო, რომ პროცესში მონაწილენი მუდმივად იცვლებიან, თაობებს თაობები ცვლიან. პროცესში მოდიან ახალი ბუნების მოზარდები. ამიტომ, ბუნებრივია, ეს კვლევები თავიანთი თემატიკითა და საგნობრივი მიმართულებით მრავალგვარი უნდა იყოს.

სწავლება და აღზრდა პედაგოგიკის პრეროგატივაა, მაგრამ, როგორც ვიცით, სწავლებისა და აღზრდის მიზანი მოსწავლის განვითარებაა, და განვითარება არა მარტო რომელიმე ერთი მიმართულებით, არამედ განვითარება პიროვნული, ერთმთლიანი. განვითარება კი უკვე ფსიქოლოგიის პრეროგატივაა, და, ამდენად, ფსიქოლოგიამ პედაგოგიკურ კვლევაში სათანადო ადგილი უნდა დაიკავოს. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პედაგოგიკური კვლევები ძალიან მრავალნაზნაგოვანი, მრავალგვემიანი და მრავალფუნქციურია. ეს არის – ისტორიულ-პედაგოგიკური, ფილოსოფიურ-პედაგოგიკური, სოციალურ-პედაგოგიკური, ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიკური და მეთოდური ხასიათის კვლევები. ამასთან, პედაგოგიკური და ფსიქოლოგიური კვლევები ყოველთვის ინარჩუნებენ თავიანთ სპეციფიკას. მაგალითად, პედაგოგიკურ კვლევებში საუბარია პედაგოგიკურ ამოცანებზე, სწავლებასა და აღზრდაზე, პროცესის ორგანიზაციასა და მართვაზე. და ამ პროცესში აუცილებლად მონაწილეობენ პედაგოგებიც და აღსაზრდელებიც, ფუნქციონირებს და ვითარდება პედაგოგიური მიმართებები, იხსნება პედაგოგიკური ამოცანები. და ერთი: სტანდარტული ფსიქოლოგიური მიდგომები, მეთოდები და მეთოდები შეიძლება გამოყენებულ იქნას პოზიციის, დიაგნოსტიკისა და შედეგების ინტერპრეტაციისათვის. ასეთ შემთხვევაში გვაქვს პედაგოგიკური კვლევა, სადაც გამოყენებულია ფსიქოლოგიური ცოდნა და მეთოდები.

კვლევას აქვს კომპლექსური ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიკური (ზოგჯერ სოციალურ-ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიკური და სხვ.) ხასიათი. სხვანაირად შეუძლებელია გამოკვლეულ იქნას პედაგოგიკური პროცესი, თუ არ იქნება გამოკვლეული ყურადღება, მესხიერება, აზროვნება, ემოციები. ასევე, შესაძლებლობები. საუბარია ერთმთლიანი, მრავალმხრივი პიროვნების აღზრდაზე. მაშასადამე, პედაგოგიკაში გვაქვს, ძირითადად, სამი სახის მეცნიერული კვლევა: 1. პედაგოგიკური, 2. პედაგოგიკურ-ფსიქოლოგიური და 3. ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიკური. პირველი წმინდა პედაგოგიკურია, მეორეში დომინირებს პედაგოგიკური მიზნები და გამოყენებულია ფსიქოლოგია, მესამეში დომინირებს ფსიქოლოგიური მიზნები და გამოკვლევა წარმოებს პედაგოგიკაში.

მეცნიერულ კვლევებს XVI საუკუნეში ფრენსის ბეკონმა ჩაუყარა საფუძველი. მან გამოთქვა იდეა იმის შესახებ, რომ მეცნიერება იმიტომ უნდა იქნეს ორგანიზებული, რომ ხელი შეეწყოს ბუნების შესწავლასა და ერის განვითარებას.

მეცნიერული (პედაგოგიკური) კვლევა ახალი მეცნიერული ცოდნის მიღებასთან დაკავშირებული თეორიის შესწავლის, ექსპერიმენტის, კონცეპტუალიზაციისა და შემოწმების პროცესია. ასეთი კვლევა მრავალი სახის არსებობს. ამ სახეებიდან:

- **ფუნდამენტალური კვლევა**, ძირითადად, ითვალისწინებს ახალი ცოდნის წარმოებას მისი გამოყენების პერსპექტივებისაგან დამოუკიდებლად. ასეთი კვლევები ხსნის აღზრდის პროცესის კანონზომიერებებს, ემსახურება მეცნიერული ცოდნის გაღრმავებას, პედაგოგიკის მეთოდოლოგიის განვითარებას, მისი ახალი დარგების აღმოჩენას და არ ისახავს უშუალოდ პრაქტიკულ მიზნებს.
- **გამოყენებითი კვლევა**, ძირითადად, ორიენტირებულია ახალი ცოდნის გამო-

ყენებაზე პრაქტიკული მიზნების მიღწევასა და კონკრეტული ამოცანების ამოხსნაში. ასეთი კვლევები ხსნიან ცალკეულ თეორიულ და პრაქტიკულ ამოცანებს, რომლებიც დაკავშირებულია ალზრდისა და განათლების შინაარსის ფორმირებასთან, პედაგოგიკური ტექნოლოგიების დამუშავებასთან; ერთმანეთთან აკავშირებენ მეცნიერებასა და პრაქტიკას, ფუნდამენტალურ კვლევებსა და დამუშავებებს.

- **მონოდისციპლინარული კვლევა** წარმოებს ერთი მეცნიერების ჩარჩოებში.
- **დისციპლინათაშორისი კვლევა** მოითხოვს სხვადასხვა დარგის სპეციალისტების მონაწილეობას და წარმოებს რამდენიმე მეცნიერული დისციპლინის მიჯნაზე.
- **კომპლექსური კვლევა** ტარდება იმ მეთოდებისა და მეთოდიკების სისტემის დახმარებით, რომელთა მეშვეობითაც მეცნიერები მიისწრაფვიან შესასწავლი რეალობის მნიშვნელოვანი პარამეტრების მაქსიმალური (ან ოპტიმალური) რაოდენობის ჩართვისკენ კვლევით პროცესში.
- **ერთფაქტორული, ანუ ანალიზური კვლევა** მიზნად ისახავს რეალობის ერთი, მკვლევრის აზრით, არსებითი, ასპექტის გამოვლენას.
- **ძიებითი კვლევა** ორიენტირებულია თემაზე მუშაობის პერსპექტიულობის განსაზღვრასა და მეცნიერული ამოცანების ამოხსნის გზების ძიებაზე.
- **კრიტიკული კვლევა** ტარდება არსებული თეორიის, მოდელის, ჰიპოთეზის, კანონის და სხვა მისთანათა უარყოფის, უკუგდების მიზნით, ან შესამოწმებლად იმისა, თუ ორი ალტერნატიული ჰიპოთეზიდან რომელი პროგნოზირებს რეალობას უფრო ზუსტად. კრიტიკული კვლევები ტარდება მეცნიერების იმ დარგებში, სადაც დაგროვილია თეორიული და ემპირიული ცოდნის მდიდარი მარაგი და ექსპერიმენტების ჩასატარებლად არსებობს აპრობირებული მეთოდიკები.
- **დამაზუსტებელი კვლევა** მეცნიერული კვლევის ყველაზე გავრცელებული სახეა. მისი მიზანია იმ საზღვრების დადგენა, რომელთა ფარგლებშიც თეორია წინასწარმეტყველებს ფაქტებსა და ემპირიულ კანონზომიერებებს. ასეთი კვლევის დროს, ჩვეულებრივ, პირველდანი ყებით ექსპერიმენტალურ ნიმუშთან შედარებით, იცვლება კვლევის ჩატარების პირობები, ობიექტი, მეთოდიკა. ამით რეგისტრირდება, რეალობის რომელ უბანზე ვრცელდება ადრე მიღებული თეორიული ცოდნა.
- **კვლავწარმოებითი კვლევა** მიზნად ისახავს წინამორბედების მიერ ჩატარებული ექსპერიმენტის ზუსტ გამეორებას მიღებული შედეგების უტყუარობის, სანდოობისა და ობიექტურობის განსაზღვრისათვის. ნებისმიერი კვლევის შედეგების გამეორება უნდა ხდებოდეს ანალოგიური ექსპერიმენტისას, რომელსაც ატარებს შესაბამისი კომპეტენციის მქონე სხვა მეცნიერი. ამიტომ ახალი ეფექტის, კანონზომიერებისა და სხვ. აღმოჩენის, ახალი მეთოდიკის შექმნის შემდეგ წარმოიქმნება კვლავწარმოებითი კვლევების მთელი ნაკადი, რომელიც მონოდებულა იმისათვის, რომ შეამოწმოს პირველად მომჩინთა შედეგები. კვლავწარმოებითი კვლევა მთელი მეცნიერების საფუძველია. მამასადამე, ექსპერიმენტის მეთოდი და კონკრეტული მეთოდიკა უნდა იყოს ინტერსუბიექტური, ე. ი. კვლევის პროცესში ჩატარებული ოპერაციების კვლავწარმოება უნდა შეეძლოს ნებისმიერ კვალიფიცირებულ მკვლევარს.
- **დამუშავება** – ეს არის მეცნიერული გამოკვლევა, რომელიც პრაქტიკაში ნერგავს კონკრეტული ფუნდამენტალური და გამოყენებითი კვლევების შედეგებს. ასეთი კვლევები მიზნად ისახავენ პროგრამების, ძირითადი და დამხმარე სახელმძღვანელოების, კონკრეტული მეთოდიკური ტექნოლოგიების, საგანმანათლებლო პროცესთან დაკავშირებული სხვადასხვაგვარი ინსტრუქციულ-

მეთოდოლოგიური რეკომენდაციების, დიდაქტიკური მასალებისა და სხვა მისთანათა შექმნას.

ზოგჯერ საჭირო ხდება კვლევის წარმოება ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში. ამ მიზანს ლონგიტუდური კვლევა ემსახურება.

- **ლონგიტუდური კვლევა** – გამოსაცდელთა ერთი და იმავე ჯგუფის ხანგრძლივი და სისტემატური დაკვირვებითი შესწავლა, რომელიც მიზნად ისახავს ადამიანის ცხოვრებისეული ციკლის ფაზების ასაკობრივი და ინდივიდუალური ცვალებადობის დიაპაზონის განსაზღვრას. ამ ცვლილებათა მიზეზობრივი ფაქტორი შეისწავლება უშუალოდ იმ მონაცემთა საფუძველზე, რომლებიც ცვლილებებამდე და მათ მერე მოხდა.

მეცნიერულ კვლევას თავისი ეტაპები გააჩნია:

- მკაფიოდ განისაზღვროს გამოსაკვლევი პრობლემა და დასახულ იქნას კვლევის მიზანი (უნდა გაიხსნას გამოსაკვლევი პედაგოგიკური მოვლენების კანონზომიერებათა არსი).
- მკაფიოდ გამოიკვეთოს მოვლენათა ის წრე, რომელიც შეადგენს კვლევის საგანსა და ობიექტს.
- აიგოს მუშა ჰიპოთეზები.
- შეირჩეს კვლევის მეთოდები.
- ჩატარდეს კვლევა და გაფორმდეს შედეგები.
- პედაგოგიკურ კვლევას თავისი პროგრამა გააჩნია და ამ პროგრამის შინაარსის სტრუქტურული კომპონენტები შეიძლება იყოს:

1. **კვლევის თემა.** ყალიბდება საგანმანათლებლო პროცესში აღმოჩენილი წინააღმდეგობების (პრობლემების) საფუძველზე.

თემა შეიძლება გამოიხატოს სამუშაოს საბოლოო შედეგში (მიზანში).

2. **თემის აქტუალურობის დასაბუთება.** აქტუალურობა განისაზღვრება:
 - პრაქტიკული მიმართულებით (პრაქტიკის მეცნიერული მოთხოვნებით).
 - შესაბამისი მზა ამოხსნის არარსებობით.

თემის აქტუალურობის ბაზაა მიზანდასახულობები, რომელთა რეალიზება ხდება კვლევის პროცესში.

თემა მაშინაა აქტუალური, როცა პრობლემაა აქტუალური. ე. ი. თემის აქტუალურობის დასაბუთება ნიშნავს პრობლემის აქტუალურობის დასაბუთებას. და სწორედ ესაა მთავარი. მაშასადამე, ძირითადად საუბარი უნდა მიმდინარეობდეს პრობლემის აქტუალურობის დასაბუთებაზე და არა – თემის.

3. **კვლევის ობიექტი.** ის უბანი (ნაწილი), რომლის ჩარჩოებში წარმოებს კვლევა.

ეს შეიძლება იყოს კონკრეტული კლასი, მოსწავლეთა ჯგუფი, ცალკეული მოსწავლე და სხვ.

4. **კვლევის საგანი.** ის კონკრეტული პროცესი, მდგომარეობა, ობიექტის ნაწილი, რომელიც გამოიკვლევა.

ეს შეიძლება იყოს კონკრეტული სასწავლო კურსის შინაარსი, სწავლების ორგანიზაცია, შეფასებათა სისტემა, ტექნოლოგიების გამოყენება და სხვ.

5. **კვლევის მიზანი.** კონკრეტული შედეგი (ავტორის წარმოდგენათა საფუძველზე).

მიზანს უნდა ჰქონდეს კონკრეტული მახასიათებლები (იგი შეიძლება დაექვემდებაროს რაოდენობრივ ანალიზს).

6. **ჰიპოთეზა.** მეცნიერული ვარაუდი მიზნის მიღწევის თაობაზე.

ეს არის კვლევის ობიექტისა და საგნის ხარისხობრივ მახასიათებელთა შესაძლო ცვლილებათა აღწერა. ჰიპოთეზა წარმოდგენილი უნდა იყოს იმპლიკაციის ფორმით,

რთულად დამოკიდებულ კონსტრუქციაში: „თუ ..., მაშინ ...“.

პედაგოგიკის მეთოდოლოგია ასახავს აღმოჩენისა და მეცნიერულ-პედაგოგიკური ცოდნის ლოგიკას, ე. ი. იმ კვლევითი ნაბიჯების თანამიმდევრობას, რომელმაც უნდა მიგვიყვანოს ახალი მეცნიერულ-პედაგოგიკური ცოდნის შექნამდე.

ზაგვიანისკი და ატახანოვი გამოყოფენ კვლევის ლოგიკის კონსტრუირების სამ ეტაპს: დადგმითს, საკუთრივ-კვლევითსა და გაფორმებით-დანერგვითს.

დადგმითი ეტაპი – ეს არის ეტაპი თემის შერჩევიდან კვლევის ამოცანებისა და ჰიპოთეზის განსაზღვრამდე. ხორციელდება იგი კვლევის ყველა ეტაპისათვის საერთო ლოგიკური სქემით (პრობლემა – თემა – ობიექტი – საგანი – მცნიერული ფაქტები – იდეა, კვლევის ჩანაფიქრი – ჰიპოთეზა – ამოცანები).

საკუთრივ-კვლევითი ეტაპი – ეს არის ეტაპი, რომლის შესრულების ლოგიკური სქემა მოცემულია მხოლოდ ზოგადი, არაცალსახა სახით (მეთოდების შერჩევა – ჰიპოთეზის შემოწმება – წინასწარი დასკვნების კონსტრუირება – მათი აპრობირება და დაზუსტება – საბოლოო დასკვნის აგება).

გაფორმებით-დანერგვითი ეტაპი – ეს არის დასკვნითი ეტაპი, რომელიც გულისხმობს შრომის აპრობაციას (დასკვნების განსჯა-განხილვას, მათ წარდგენას საზოგადოებრიობისათვის), გაფორმებას (ანგარიშები, მოხსენებები, ნიგნები, დისერტაციები, რეკომენდაციები, პროექტები) და შედეგების დანერგვას პრაქტიკაში.

მკვლევარმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ის გარემოება, რომ ყოველი გამოკვლევა სპეციფიკური და თავისებურია. ამიტომ, პრობლემის, საგნისა და ამოცანების ხასიათიდან, და სხვა ფაქტორებიდან, გამომდინარე, თითოეულ მათგანს თავისებური მიდგომა სჭირდება. უნდა მოინახოს კვლევით-ძიებითი ნაბიჯების სპეციფიკური ვარიანტებიდან ოპტიმალური და ამის მიხედვით უნდა განისაზღვროს კვლევის თხრობა-გადმოცემის ლოგიკა და ხასიათი. მნიშვნელოვანია, ასევე, მკაფიოდ იქნას გამოკვეთილი გამოკვლევის მეთოდოლოგიური და პროცედურული ნაწილები:

- მეთოდოლოგიური ნაწილი (მეთოდოლოგიური აპარატი) მოიცავს კვლევის პრობლემის, თემის, ობიექტის, საგნის განსაზღვრას, ტერმინოლოგიის დაზუსტებას, მიზნების ამოცანებისა და ჰიპოთეზის ფორმულირებას;
- პროცედურული ნაწილი მოიცავს: გამოკვლევის გეგმის შედგენას, მონაცემების შეგროვების მეთოდებისა და ტექნიკის აღწერას, ექსპერიმენტალური მუშაობის აღწერას.

ვალენტინ პოლონსკი პედაგოგიკურ კვლევას (გამოკვლევას) ასე განსაზღვრავს: პედაგოგიკის სფეროში კვლევა უნდა გავიგოთ როგორც მეცნიერული საქმიანობის (მოღვაწეობის) პროცესი და შედეგი, რომლებიც ორიენტირებულია აღზრდის პროცესის, მისი სტრუქტურისა და მექანიზმის, სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესის თეორიისა და მეთოდის, მისი შინაარსის, პრინციპების, ორგანიზაციული მეთოდებისა და ხერხების შესახებ ახალი ცოდნის მიღებაზე.

ივან პავლოვის მეტაფორული ფრაზა „ფაქტები – ეს მეცნიერის ჰაერია“ პედაგოგიკაშიც დომინანტია. პედაგოგიკური კვლევები, უპირველეს ყოვლისა, ფაქტებს ემყარება, ფაქტებს, რომლებიც ზუსტადაა დადგენილი და რომლებიც ემპირიულად შეიძლება შემოწმდეს, აიხსნას, ზოგჯერ კი წინასწარაც იქნას განჭვრეტილი. ასეთი კვლევები ემყარება ასევე ცნობილ პედაგოგიკურ თეორიებს, კონცეფციებს, აღმოჩენებს. მათი მეშვეობით იხსნება კვლევისას მიღებული ფაქტები.

მეცნიერულ-პედაგოგიკურ კვლევებს სხვადასხვაგვარი ფუნქციები აკისრია:

კომუნიკაციურობითი ფუნქცია იმაში მდგომარეობს, რომ კვლევას ენიჭება არა მარტო ცოდნის, არამედ ემოციების გადამცემი არხის, ადამიანთა სულიერი და ინტელექტუალ-

ლური ურთიერთობის საშუალების როლი.

შემეცნებითი ფუნქცია მდგომარეობს სწავლების, აღზრდის, ურთიერთობებისა და სოციალიზაციის შესწავლასა და დაუფლებაში.

სოციალურობითი ფუნქცია იმაში გამოიხატება, რომ ამ კვლევის მეშვეობით წყდება საზოგადოებისათვის მნიშვნელოვანი პრობლემები, რის შედეგადაც პუბლიკაციის შინაარსი და ენა უნდა პასუხობდეს თავის სოციალურ დანიშნულებას, მომხმარებელთა იმ ჯგუფების საჭიროებებს, რომელთათვისაც განკუთვნილია იგი.

პედაგოგიკური ცოდნის რომელ სფეროებში უნდა მიმდინარეობდეს პედაგოგიკური კვლევები? – პასუხი ცალსახაა: დიდაქტიკაში, აღზრდის თეორიაში, პედაგოგიკის ისტორიაში, პედაგოგიკის მეთოდოლოგიაში, სოციალურ პედაგოგიკაში, სწავლების მეთოდიკებში (მშობლიური ენის, მათემატიკის და სხვ.) და ა. შ.

განსაკუთრებულად უნდა იქნეს განხილული **პედაგოგიკური კვლევების კლასიფიკაციის საკითხი**. პედაგოგიკურ ლიტერატურაში არსებული ასეთი კლასიფიკაციების ანალიზი ჩაატარა ვალენტინ პოლონსკიმ. ამ ანალიზმა გამოკვეთა პედაგოგიკური კვლევებისადმი ორი მიდგომა: ბიბლიოგრაფიული და მეცნიერებათმცოდნეობითი.

ბიბლიოგრაფიული მიდგომა ემყარება:

- ინფორმაციის მიღებას არსებული პედაგოგიკურ-ფსიქოლოგიური პუბლიკაციების შესახებ;
- შრომების შერჩევას გარკვეული მიმართულებების, თემებისა და პრობლემების მიხედვით;
- გამოვლენას იმ საკითხებისა, რომლებიც შესწავლილია ან განხილულია სხვა ავტორთა მიერ;
- ეს მიდგომა ხელს უწყობს სხვა მეცნიერებებთან პედაგოგიკის კავშირის გამოვლენას;
- მეცნიერებათმცოდნეობითი მიდგომა ითვალისწინებს:
- ურთიერთმიმართებებს მეცნიერებას, ტექნიკასა და წარმოებას შორის.

პედაგოგიკურ კვლევათა კლასიფიკაცია იგება შერჩეული მიდგომის შესაბამისად.

სხვადასხვა დროს (გასული საუკუნის ორმოციანი წლებიდან ბოლო დრომდე) მეცნიერი პედაგოგების მიერ შემოთავაზებული იყო სხვადასხვანაირი კლასიფიკაცია, უმეტესად დიქტომიური. აი, ისინიც:

1. პედაგოგიკური კვლევების სამი ჯგუფი (*ოგოროდნიკოვი*):

- განმაზოგადებელი კვლევები, რომლებიც აჯამებენ თეორიული ან პრაქტიკული მიღწევების შედეგებს;
- შრომები, რომლებიც ორიენტირებულია პედაგოგიური საქმიანობის ცალკეული მხარეების გაღრმავებულ შესწავლაზე;
- ნორმატიული და ინსტრუქციულ-მეთოდიკური დამუშავებები (სასწავლო პროგრამები, განმარტებითი ბარათები მათთვის, მეთოდიკური დამხმარებები, სახელმძღვანელოები).

2. პედაგოგიკური კვლევების სამი ტიპი (*დანილოვი*)

- გამოკვლევები, რომლებიც იხილავენ სასწავლო-აღზრდელობითი პროცესის ცალკეულ მხარეებს;
- გამოკვლევები, რომლებიც იხილავენ სწავლებისა და აღზრდის პროცესებს;
- გამოკვლევები, რომლებიც იხილავენ სწავლებასა და აღზრდას როგორც სისტემას.

3. **XX** საუკუნის მეორე ნახევარში გაჩნდა მრავალი კლასიფიკაცია, რომლებიც თავიანთი არსით ახლოს მიდიან მეცნიერებათმცოდნეობითთან. მათში პედაგოგიკური კვლევები იყოფა ფუნდამენტალურებად, გამოყენებითებად და

დამუშავებებად.

ფუნდამენტალურ კვლევებს აკისრიათ პედაგოგიკური პროცესის კანონებისა და კანონზომიერებების აღმოჩენა, ისინი ქმნიან და ავითარებენ ზოგადთეორიულ კონცეფციებს, მეთოდოლოგიას, პედაგოგიკის ისტორიას. ეს კვლევები წარმოადგენენ ბაზას გამოყენებითი კვლევებისა და დამუშავებებისათვის.

გამოყენებითი კვლევები წყვეტენ ცალკეულ თეორიულ საკითხს (სწავლების შინაარსი, სწავლებისა და აღზრდის მეთოდები და სხვ.). ეს კვლევები წარმოადგენენ შუალედურ რგოლს მეცნიერებასა და პრაქტიკას შორის, ასევე ფუნდამენტალურ კვლევებსა და დამუშავებებს შორის.

დამუშავებები უშუალოდ ემსახურებიან პრაქტიკას: ეს არის პროგრამები, განმარტებითი ბარათები, სახელმძღვანელოები, დამხმარე სახელმძღვანელოები, ინსტრუქციულ-მეთოდიკური რეკომენდაციები, ალგორითმები და სხვა მისთანები.

უნდა აღინიშნოს, რომ გამოკვლევა შეიძლება შეიცავდეს სამივე კომპონენტს: ფუნდამენტალურს, გამოყენებითს, დამუშავებას. ასეთია, მაგალითად, მეთოდიკურ გამოკვლევათა დიდი უმრავლესობა.

ლიტერატურაში პედაგოგიკური კვლევების სხვა კლასიფიკაციებიც არსებობს, მაგალითად:

1. თეორიული, თეორიულ-პრაქტიკული და პრაქტიკული.

ასეთი დაყოფის საფუძველია კვლევის მიმართულობა თეორიაზე ან პრაქტიკაზე. თეორიული კვლევები მიეკუთვნება ფუნდამენტალურს, თეორიულ-პრაქტიკული – გამოყენებითს, ხოლო პრაქტიკული – დამუშავებებს. როგორც ჩანს, ეს კლასიფიკაცია წინასაგან არსებითად არ განსხვავდება.

2. თეორიული და ექსპერიმენტული.

ასეთი დაყოფა საკმაოდ პოპულარულია. თეორიულ კვლევებში ექსპერიმენტი ან სულ არ გამოიყენება, ან გამოიყენება შეზღუდულად. მართლაც, განა შეიძლება ექსპერიმენტის გამოყენება, მაგალითად, პედაგოგიკის ისტორიის კვლევისას? დიდაქტიკაში, სწავლების მეთოდიკებში კი კვლევები დამყარებულია ემპირიულ მეთოდებზე (დაკვირვება, ექსპერიმენტი და სხვ.). მაგრამ უნდა ითქვას, რომ პედაგოგიკურ კვლევათა უმრავლესობაში თეორიული და ექსპერიმენტული კომპონენტები ერთმანეთში იხლართება: ფუნდამენტურ კვლევებში ექსპერიმენტი აუცილებელი ხდება თეორიულ დებულებათა შემოწმებისათვის, ხოლო ექსპერიმენტულში – მიღებული ფაქტები და მოვლენები საჭიროებენ აუცილებელ თეორიულ დასაბუთებას.

ვალენტინ პოლონსკიმ, თეორიული და პრაქტიკული მიმართულობის თვალსაზრისით, შეიმუშავა საკუთარი კლასიფიკაცია. მან პედაგოგიკური კვლევები დაყო დამოუკიდებელ საკლასიფიკაციო ჯგუფებად, რომლებიც შედგენილია კლასიფიკაციის ობიექტების გარკვეული თვისებების მიხედვით და ამ კლასიფიკაციას დაარქვა ფასეტური. ფასეტი გულისხმობს ამა თუ იმ ობიექტის თვისებებისა და მახასიათებლების ჯგუფს, სადაც ეს თვისებები და მახასიათებლები აღინერება სტანდარტიზირებული ტერმინებით. ეს ოთხი ფასეტი ასეთია:

პირველი ფასეტი – კვლევის ამოცანები. იგი ნაშრომს ახასიათებს დაგეგმილი შედეგების თვალსაზრისით, შესაბამისად იმ მიზნებისა, რომლებსაც ისახავს მკვლევარი.

მეორე ფასეტი – კვლევის შედეგები. იგი მიუთითებს მეცნიერული საქმიანობის შედეგად მიღებული ცოდნის, პროდუქტის სახეზე.

მესამე ფასეტი – მოსარგებლის მისამართი. იგი განსაზღვრავს იმ პიროვნებების ან ორგანიზაციების წრეს, რომლებიც დაინტერესებულია კვლევის შედეგებით.

მეოთხე ფასეტი – დოკუმენტის სახე. იგი ახასიათებს ტიპს იმ პუბლიკაციებისა,

რომლებშიც ასახულია კვლევის შედეგები.

ყოველი ფასეტი მოიცავს მრავალ სტანდარტიზირებულ ტერმინს, რომლებიც ასახავენ იმ ნიშანთვისებათა მრავალსახეობას, რომლებიც ახასიათებენ პედაგოგიკური გამოკვლევის სხვადასხვა ასპექტს.

პედაგოგიკური კვლევა გარკვეულ ეთიკას ექვემდებარება.

მეცნიერული ეთიკა – ერთობლიობა იმ მორალური პრინციპებისა, რომლებსაც იცავენ მეცნიერები თავიანთ მეცნიერულ საქმიანობაში და რომლებიც უზრუნველყოფენ მეცნიერების ფუნქციონირებას.

რობერტ მერტონმა თავის სოციოლოგიურ შრომებში გამოყო ოთხი **მორალური პრინციპი**:

- **კოლექტივიზმი** – კვლევის შედეგები მეცნიერული საზოგადოებისთვის უნდა იყოს ღია.
- **უნივერსალიზმი** – ნებისმიერი მეცნიერული იდეის ან ჰიპოთეზის შეფასება უნდა იყოს დამოკიდებული მხოლოდ მეცნიერული საქმიანობის შინაარსსა და ტექნიკურ სტანდარტებთან შესაბამისობაზე და არა მისი ავტორის სოციალურ მახასიათებლებზე, მაგალითად, მის სტატუსზე.
- **უანგარობა** – მეცნიერული შედეგების გამოქვეყნებისას მკვლევარის მისწრაფება უნდა იყოს პრობლემის ამოხსნისაგან მიღებული კმაყოფილება და არა პირადი მოგების მიღება.
- **ორგანიზებული სკეპტიციზმი** – მკვლევარები კრიტიკულად უნდა მიუდგნენ როგორც საკუთარ იდეებს, ასევე კოლეგების მიერ წამოყენებულ იდეებსაც.

არსებობს კიდევ ორი პრინციპი: **ჭეშმარიტების თვითღირებულება და სიახლის თვითღირებულება**.

მეცნიერმა უნდა მისდიოს მეცნიერული ეთიკის პრინციპებს და მხოლოდ მაშინ შეძლებს ჭეშმარიტ წარმატებათა მიღწევას მეცნიერულ კვლევებში. მეცნიერებაში იდეალის სახითაა გამოცხადებული პრინციპი: ჭეშმარიტების წინაშე ყველა მკვლევარი თანაბარია, არავითარი ადრინდელი დამსახურება არ მიიღება მხედველობაში, თუ საუბარია მეცნიერულ დამტკიცებათა შესახებ.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი პრინციპია კვლევის შედეგების ჩამოყალიბებისას მეცნიერული პატიოსნების მოთხოვნა. მეცნიერი შეიძლება შეცდეს, მაგრამ უფლება არა აქვს ჩაანყოს შედეგები, მას შეუძლია გაიმეოროს უკვე გაკეთებული აღმოჩენა, მაგრამ არა აქვს პლაგიატის უფლება. მეცნიერული მონოგრაფიისა და სტატიის გაფორმებისას დამონებები და მითითებები მონოდებულია იმისათვის, რომ დააფიქსირონ ამა თუ იმ იდეებისა და მეცნიერული ტექსტების ავტორობა და უზრუნველყონ მეცნიერებაში უკვე ცნობილი და ახალი შედეგების მკაფიო სელექცია. ამასვე ემსახურება გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალი.

ეს მორალური პრინციპი ხშირად ირღვევა. ამასთან, მეცნიერული ეთიკის დარღვევისას „ცოდნის ხარისხის“ დადაბლებას მივყავართ მაკულატურულ მეცნიერებამდე, მეცნიერების იდეოლოგიზაციამდე, მეცნიერთა წარმოშობამდე მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებში.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პედაგოგიკის თეორია და პრაქტიკა განაპირობებენ ერთმანეთის განვითარებას, და ეს განვითარება პედაგოგიკური კვლევების მეშვეობით ხდება. ეს იმას ნიშნავს, რომ პედაგოგიკური კვლევა შუამავალია პედაგოგიკურ თეორიასა და პრაქტიკას შორის და იგი ორივე მათგანის განვითარების უმძლავრესი ძალა და უშრეტი წყაროა.

პედაგოგიკის მეთოდოლოგიის მთავარი (გარკვეული აზრით, ერთადერთი) პრობლემაა მეცნიერების კავშირი პრაქტიკასთან, რადგანაც ეს კავშირი გამოსატყვევს

პედაგოგიკის მეთოდოლოგიის საგნის არსებას.

მეცნიერებისა და პრაქტიკის ურთიერთკავშირის პრობლემას უშუალო პრაქტიკული აზრიც გააჩნია. პედაგოგიკურ მეცნიერებათა განვითარების მართვა და სწავლება-აღზრდის ეფექტური სისტემების დამუშავება იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორ იხსნება მეცნიერებისა და პრაქტიკის ურთიერთკავშირის პრობლემა. სწორედ ესაა მთელი პედაგოგიკურ-მეცნიერული მუშაობის კონკრეტული მიზანი. მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ პედაგოგიკის თეორიასა და პრაქტიკას შორის კავშირი შეუძლებელია იყოს (და არც უნდა იყოს) სწორხაზოვანი. ეს კავშირი რთული ასპექტების მთელი კომპლექსით ხასიათდება და მისი მექანიზმის გახსნას, საბოლოო ჯამში, მივყავართ კვლევითი მუშაობის ეფექტურობის ამაღლებამდე, რაც მოგვცემს საგანმანათლებლო საქმიანობის შედეგების წინასწარ განჭვრეტის, მისი პროგნოზირების, გაუმჯობესებისა და რეფორმირების საშუალებას ისე, რომ ეს ყოველივე სანდო და საიმედო იყოს.

მკვლევარი მასწავლებლისათვის ყველაზე ზოგადი ორიენტირი იქნება, რა თქმა უნდა, შემეცნების თეორიის ფუძემდებლური და უეჭველი თეზისი თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობის შესახებ. ეს დებულება შეესაბამება მეთოდოლოგიის ზოგადფილოსოფიურ დონეს. ეს ერთიანობა პედაგოგიკაში თავისებურია: მკვლევარს უნდა ჰქონდეს განვითარებული უნარი – ერთიანობაში დაინახოს განსხვავებები და განსხვავებებში დაინახოს ერთიანობა. მაგალითად, ოჯახის ერთიანობა შეუძლებელი იქნებოდა, რომ არ ყოფილიყო განსხვავება მამაკაცსა და ქალს შორის და, პირიქით, სწორედ ეს განსხვავება განაპირობებს ოჯახის ერთიანობას. თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობის კვლევა მოითხოვს სისტემურ და საქმიანობრივ მიდგომას. ეს უკვე ზოგადმეცნიერულია.

და ბოლოს, აღვნიშნოთ ერთიც: შეუძლებელია პედაგოგიკის საგნის შესახებ ლაპარაკი, მით უმეტეს მკვლევარი მასწავლებლისათვის, თუ არ გამოვიყენებთ სიტყვას: სოციალიზაცია, შეუძლებელია მსჯელობა რომელიმე პედაგოგიკური თეორიის შესახებ, თუ არ გამოვიყენებთ ცნებებს: არსი და მოვლენა; ზოგადი და ერთეულადი. ასეთ კატეგორიათა რიცხვს ეკუთვნის, აგრეთვე: წინააღმდეგობა, წინააღმდეგობრიობა, მიზეზი და შედეგი, შესაძლებლობა და სინამდვილე, ხარისხი და რაოდენობა, ხარისხობრიობა და რაოდენობრიობა, ყოფიერება, ცნობიერება, პრაქტიკა და სხვ. ეს უკვე ფილოსოფიის კატეგორიებია.

ლიტერატურა

1. Kushner Yu. Z. (2001), Methodology and Methods of Pedagogical Research. Mogilev (in Russian).
2. Polonsky V. M. (1987). Assessment of the Quality of Scientific and Educational Research. Moscow (in Russian).
3. Bespalko V. P. (2008), Nature-oriented Pedagogy. Moscow (in Russian).
4. Davydov V. P., Obratsov P. I., Uman A. I. (2006), Methodology and Technique of Psychological and Pedagogical Research. Moscow (in Russian).
5. Jingjikhadze J.(2012), Contemporary Pedagogical Technologies. Tbilisi (in Georgian).
6. Jjinjikhadze J. (2016), Pedagogical Studies (Methodology, Methods). Tbilisi (in Georgian).
7. Kraevsky V. V., Berezhnova E. V. (2008), Methodology of pedagogy: a new stage. Moscow (in Russian).
8. Valeev G.Kh. (2002), Methodology and Methods of Psychological and Pedagogical Research. Sterlitamak (in Russian).

WHAT IS PEDAGOGICAL RESEARCH AND WHAT IT MEANS TO BE A RESEARCH TEACHER

Jemal Jinjikhadze Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Pedagogy, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.
E-mail: jemal.jinjikhadze@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology at the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Any pedagogical study, small or large, inevitably makes a significant contribution to the scientific justification of practical pedagogical activities. Scientific research and the educational process are interconnected only by research elements. The starting point of the study enriches, diversifies and makes practical pedagogical activities multifaceted, and the latter, in turn, contributes to scientific creativity. Therefore, pedagogical research and practical pedagogical activities contribute to each other's development. This means that the teacher's rise to the beginning of the study is given great importance. A teacher engaged in scientific and pedagogical activities takes great responsibility. Such a teacher faces questions: what does it mean to be a research teacher? Can anyone do this? What personal qualities, knowledge and skills are required to become a research teacher? The paper attempts to answer these questions.

Keywords: *Pedagogy, Pedagogical Research, Teacher, Researcher Teacher, Educational Process.*

განათლების ისტორიის რეტროსპექტიული და თანამედროვე ღირებულება

გულნაზ ხუხუა

პედაგოგიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61; ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, საქართველო, თბილისი, 0177, თამარაშვილის ქ. 15ა.
E-mail: gulnazikhukhua@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. მოცემულ ნაშრომში განხილულია განათლებისა და მისი მეცნიერების – პედაგოგიკის წარმოშობისა და განვითარების ფაქტორები, ეტაპები და მიღწევები; განათლების სისტემები, საფეხურები, მიმართულებები, შინაარსი; აღზრდის მიზანი, კომპონენტები. ასევე საუბარია პედაგოგიკის სტიქიურიდან მეცნიერულ – კლასიკურ დონემდე გავლილ ეტაპებზე დროისა და სივრცის სპეციფიკურობის გათვალისწინებით. არგუმენტირებულია განათლებისა და პედაგოგიკის საზოგადოებრივი როლი და მნიშვნელობა; ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული განვითარებისა და განათლების ურთიერთ განპირობებულობა.

განათლების კერები, კულტურის ცენტრები, მატერიალური ღირსშესანიშნაობები, არქეოლოგიური და ბეჭდური წაროები და ა. შ. ღალადებენ კაცობრიობის უმდიდრეს ცოდნა-გამოცდილებასა და მიღწევებზე მესოპოტამიიდან დაწყებული ანტიკურამდე და მას შემდეგ.

ძვ. წ. აღ. 3200 წლიდან უკვე სახეზეა განათლების გამართული სისტემა: მიმართულე-ბები, საფეხურები, სკოლა – ედუბა, გაკვეთილი – მუგუბა, სპეციალიზირებული სასწავლებ-ლები: ხელოვნების, სამედიცინო, იურიდიული, აგრარული და სხვა მიმართულებები; მდიდარი ბიბლიოთეკები; აღზრდის კომპონენტები: გონებრივი, ზნეობრივი, რელიგიური, ფიზიკური.

აღნიშნული ნაშრომის მიზანია წარსულის უმდიდრესი ცოდნა-გამოცდილების ისტორიული და თანამედროვე ღირებულების გაცნობიერება, აღმოჩენილის ხელახლა აღმოჩენისა და სიახლედ გასაღების მცდელობის თავიდან აცილება; დიდი წინაპრების მიმართ მადლიერებისა და პატივისცემის გრძნობის განვითარება, ახალგაზრდებს არ ეგონოთ, რომ განვითარება მათი დაბადების შემდეგ დაიწყო და არ ეშლებოდეთ შოთა რუსთაველი მეფეა თუ პოეტი.

საკვანძო სიტყვები: განათლების კერები, პედაგოგიკა, მასწავლებელი, ისტორიზმის ლოგიკა, „ოქროს საწმისი“, კლასიკოსები, ღვთისგან განსწავლულნი.

„ანმყო შობილი წარსულისაგან არის მშობელი მომავლისა.“
ლაიბნიცი.

განათლების ისტორია არის პედაგოგიკურ მეცნიერებათა სისტემის ერთ-ერთი დარგი, რომლის დანიშნულებაცაა გამოიკვლიოს და დაადგინოს პედაგოგიკური მეცნიერებისა და სასკოლო პრაქტიკის წარმოშობისა და განვითარების კანონზომიერებები, ფაქტორები,

ეტაპები. მისი კავშირი საზოგადოებასთან, პოლიტიკასთან, ეკონომიკასა და კულტურასთან დროისა და სივრცის დიმენსიონებში.

კაცობრიობის განვითარების ერთ-ერთ პირობას ისტორიზმის ლოგიკა და მემკვიდრეობითობის ფაქტორი განაპირობებს. ისევე როგორც ანბანის გარეშე შეუძლებელია წერა-კითხვის სწავლა, ასევე შეუძლებელია წარსულის უდიდესი ცოდნა-გამოცდილების გარეშე ანმყოს გაგება და მომავლის განჭვრეტა. პიროვნებისა და საზოგადოების განვითარების ცნება პირდაპირ ასოცირდება განათლების ფენომენთან. არ არის განათლება, არ არის განვითარება. პედაგოგიკის ისტორიაში განათლების მიღების პროცესები: სწავლა/სწავლება, აღზრდა წარმოდგენილია როგორც ზოგადსაკაცობრიო, საზოგადოებრივი, მარადიული, საყოველთაო-სავალდებულო და პერმანენტული მოვლენა.

გარდა იმისა, რომ განათლების ისტორია არკვევს განათლების კერების, სწავლა/სწავლების, განათლებისა და აღზრდის მეცნიერების – პედაგოგიკის წარმოშობისა და განვითარების ისტორიულ კანონებსა და კანონზომიერებებს, პრინციპებს, ამავდროულად გვიცავს აღმოჩენილის ხელახლა აღმოჩენისგან. აბა, წარმოიდგინეთ ერთი წუთით კაცობრიობის მიერ დღემდე დაგროვილი ცოდნა-გამოცდილების შემოქმედებითად ათვისებისა და თაობიდან თაობაზე გადაცემის გარეშე რა მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა ადამიანთა საზოგადოება. დიახ, კაცობრიობას მოუწევდა ათასობით წლების განმავლობაში აღმოჩენილის ხელახლა აღმოჩენა. ამას კი, თქვენი აზრით, რამდენი თაობა მოახერხებდა?! ეს პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნებოდა. თქვენი აზრით, ვინ ასრულებს არსებული ცოდნა-გამოცდილების თაობიდან თაობაზე გადაცემის ამ უნივერსალურ ზოგადკაცობრიულ პროცესს? რა თქმა უნდა, მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი! რა შეიძლება ვუწოდოთ მასწავლებელს? კაცობრიობის მეგობარი, განმანათლებელი! მასწავლებელი, რომელიც აღჭურვილია კაცობრიობის მიერ დაგროვილი ოპტიმალური ცოდნა-გამოცდილებით და გადასცემს მას ახალ თაობას.

განათლება არის ის უტყუარი კრიტერიუმი კაცობრიობის: ქვეყნების, ერების, ხალხთა განვითარების, მათი კულტურის დონის განმსაზღვრელი. განათლების გარეშე ადამიანებს ელემენტარული წარმოდგენაც კი არ ექნებოდათ მინიერ და კოსმიურ სამყაროზე. ვერასოდეს ვერ გაიგებდნენ მილიარდობით გალაქტიკებსა და პლანეტების, მათი ურთიერთგანპირებულობებსა და ურთიერთდამოკიდებულებებს, და რაც მთავარია, მათი შემოქმედის, ასევე ცხოვრების აზრის, ადამიანის დანიშნულების შესახებ. სამყაროს მრავალფეროვნება განაპირობებს განათლების კერებისა და მიმართულებების მრავალფეროვნებას, რომელიც სასწავლო მეცნიერებათა ციკლებსა და სისტემებშია ასახული.

პედაგოგიკის, როგორც განათლების მეცნიერების, საჭიროება დადგა როცა პირველი ბავშვი დაიბადა დედამინაზე. გახსენდებათ, ვინ იყო ის პირველი ბავშვი? რასაკვირველია, ეს იყო კაენი. კაცობრიობის პირველი წინაპარი წყვილის, ღვთის ქმნილებების – ადამისა და ევას პირმშო. მათ, ცხადია, არავითარი პედაგოგიური ცოდნა-გამოცდილება არ გააჩნდათ აღზრდასთან დაკავშირებით. მაგრამ ყოვლისშემოქმედის მიერ მათ ბუნებაში ჩადებული შემეცნების უნარის წყალობით თანდათანობით შეიძინეს აღზრდისათვის საჭირო პედაგოგიური ცოდნა-გამოცდილება, როგორც საწყისი საფუძველი, სათავე პედაგოგიური მეცნიერებისა. პიროვნების, როგორც ბიო-სოციალური არსების საწყის ფორმას წარმოადგენს ბავშვი, რომელსაც თანდაყოლილი აქვს ბიოგენური და სოციოგენური მოთხოვნები, რაც მას აღძრავს აქტიურობისაკენ, განასზღვრული მოქმედებისკენ ამ მოთხოვნილება/მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად. მოთხოვნილება/მოთხოვნის დაკმაყოფილების პროცესში ჩნდება ორი ურთიერთდაპირისპირებული მხარე: განვითარების შინაგანი და გარეგანი წინააღმდეგობა. ამ წინააღმდეგობათა დაძლევა

მოითხოვს დროს, განსაზღვრულ მოქმედებას, შესაბამის განათლებას, თეორიულ და პრაქტიკულ ცოდნა/გამოცდილებას, რაც შეუძლებელია სათანადო განათლების კერების, მასწავლებლისა და ცოდნის წყაროების გარეშე.

თავიდან განათლების კერებს წარმოადგენდა: ოჯახი, ეკლესია და სახელმწიფო.

განათლების თეორიისა და სასკოლო პრაქტიკის წარმოშობისა და განვითარების შესახებ ლაღადებენ კულტურის ძეგლები, მატერიალური და ბეჭდვითი წყაროები, როგორცაა:

- არქეოლოგიური გათხრები;
- ეთნოგრაფიული მასალები;
- კულტურის ძეგლები განათლებასთან დაკავშირებული წარწერებით;
- მსოფლიო ცივილიზაციები;
- მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, ცოდნის დარგების მიხედვით;
- ფოლკლორი ანუ ხალხური ზეპირსიტყვიერება;
- ძველი ლიტერატურული ნაწარმოებები და ა. შ.

სასკოლო პრაქტიკამ და პედაგოგიკამ გაიარა განვითარების შემდეგი ეტაპები:

- სტიქიურ-ინსტიქტური;
- ემპირიული შემეცნების;
- იდეების დონე;
- მეცნიერულ-კონცეპტუალური დონე;
- კლასიკური (სრულყოფილი) დონე;

პედაგოგიკის სტიქიურ-ინსტიქტური დონე შემოიფარგლებოდა შემდეგი ამოცანებით:

- მშობელთა შრომით საქმიანობაში მოზარდთა ჩართულობით ასაკისა და სქესის გათვალისწინებით, მათზე ზრუნვითა და უსაფრთხოების დაცვით;
- შრომითი უნარ-ჩვევებისა და გამოცდილების გადაცემით;
- ემპირიული დაკვირვების ეტაპზე, წინა პლანზეა მოვლენების, საგნების, ფაქტების შეცნობა შეგრძნებების მეოხებით, ცნობისმოყვარეობის გამოვლინება; გარემომცველ სამყაროზე, შრომის ობიექტზე, იარაღებზე, შრომის პროდუქტზე დაკვირვება და მისი დანიშნულების, გამოყენების, გაფრთხილების გაცნობიერება;
- იდეების ეტაპზე საზოგადოებრივ ტრადიციად იქცა ბავშვებზე მეთვალყურეობა, გონებრივი შესაძლებლობების განვითარება, ლექსიკური მარაგის გამდიდრება, თემის წევრად მომზადებისთვის ურთიერთობის კულტურის განვითარება: ეთიკური ნორმებისა და წესების ათვისება; სპეციალური საგანმანათლებლო კერების გახსნა და ა. შ.;
- კონცეპტუალური პედაგოგიური აზროვნების განვითარების ეტაპზე ყალიბდება პედაგოგიური მიზნები, კანონები, კანონზომიერებები, პრინციპები, მეთოდები, ფორმები და ა.შ., რომელთა საფუძველზე ხდება განათლების სისტემის აგება სხვადასხვა რგოლებისა და საფეხურების მიხედვით;
- და, ბოლოს, განათლების სისტემის, პედაგოგიკური თეორიისა და სასკოლო პრაქტიკის განვითარება აღწევს კულმინაციას, რომელიც ცნობილია კლასიკური პედაგოგიკის სახელწოდებით. პედაგოგიკის კლასიკოსებს, რომლებმაც გაბედულად ამხილეს არსებული საზოგადოებრივი მანკიერებანი, უზნეო პოლიტიკა, ხარბი კომერცია, ყოველგვარი უსამართლობა და ზოგადკაცობრიული ღირებულებების, სამართლიანობისა და ბუნებრივი თავისუფლების, სოციალური თანასწორობის, საყოველთაო განათლების აპოლოგეტებად მოველინენ მსოფლიოს. ესენი არიან: მარკუს ფაბიუს კვინტილიანე, ფრანსუა რაბლე, იან ამოს კომენსკი, ჯონ ლოკი, ჟან-

ჟაკ რუსო, ჰენრიხ პესტალოცი, იოჰან ფრიდრიხ ჰერბარტი, ადოლფ დისტერვეგი, კ. უმინსკი, იაგობ გოგებაშვილი და სხვა. მათ, დროისა და სივრცის შესაბამისად განავითარეს და სისტემაში მოიყვანეს პედაგოგიკური მეცნიერება არსებული მიღწევების გათვალისწინებით.

როგორც მოგეხსენებათ, კაცობრიობამ თავისი არსებობისა და განვითარების მანძილზე გაიარა ხუთი ფორმაცია ანუ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეკონომიკური წყობილება: პირველყოფილი თემური წყობილება, მონათფლობელური, ფეოდალური, კაპიტალისტური და სოციალისტურ-კომუნისტური. კაპიტალისტურმა წყობამ დაამხო სოციალისტური წყობილება. მაგრამ მას იქით არ აღმოჩნდა განვითარების ახალი ფორმაცია და ისევ მოუბრუნდა კომუნისტების მიერ დამხობილ კაპიტალისტურ წყობას, ე. წ. დემოკრატიისა და ჰუმანიზმის ეგიდით. რასაც მოჰყვა, როგორც დიდი იაკობ გოგებაშვილი ამბობდა, მოსახლეობის მცირე ნაწილის უკიდევანო გამდიდრება/გამილიარდება, ხოლო უდიდესი ნაწილის კი – გაღარიბება-გალატაკება.

პირველყოფილი თემურ წყობილების პირველ ნახევარში ურთიერთობა დაფუძნებული იყო თანასწორობაზე, სოლიდარობასა და ურთიერთდახმარებაზე. ერთად შრომობდნენ და ნაშრომსაც თანაბრად ინაწილებდნენ. საფრთხეებისგან თავს ერთად იცავდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მზა პროდუქტებით იკვებებოდნენ, მაინც მათი შრომა ადვილი არ იყო. მაგრამ თანდათანობით, თანდაყოლილი ცობისმოყვარეობისა და მიმბაძველობის უნარის წყალობით დაიწყეს, ძირითადად, შრომის იარაღების გასაკეთებლად ქვის გამოყენება. ამიტომ ამ პერიოდს ქვის ხანა უწოდებენ, რომელიც იყოფა სამ პერიოდად:

- ძველი ქვის ხანა ანუ პალეოლითი;
- შუა ქვის ხანა ანუ მეზოლითი;
- ახალი ქვის ხანა ანუ ნეოლითის ხანა.

მაგალითად, როგორც ისტორიული წყაროები ადასტურებს, საქართველოში, კერძოდ, ქუთაისის მახლობლად, თრიალეთში, სოფელ ოდიშში, გამოქვაბულებსა და არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ნაპოვნია უძველესი ქვის ხანის თითოეული პერიოდისთვის დამახასიათებელი შრომის იარაღები, როგორცაა: ქვის, ცხოველთა ძვლებისა და რქებისაგან დამზადებული ცულები, წერაქვები, შუბები და სხვა. ქართველები არა მარტო ქმნიდნენ და იყენებდნენ შრომის იარაღებს, არამედ ამ პროფესიულ უნარ-ჩვევებს გადასცემდნენ ბავშვებსაც.

ნეოლითის, ანუ ახალი ქვის ხანა ითვლება განვითარებისა და აღმასვლის ეტაპად, რასაც ადასტურებს კულტურის ძეგლები, მაგალითად: აკლდამები, სამლოცველოები, ციხესიმაგრეები, საცხოვრებელი სახლები, ქანდაკებები და ა. შ.

ნეოლითის ხანაში მეტალურგიის განვითარებას მოჰყვა ბრინჯაოსა და სპილენძის წარმოება. როგორც სწავლული ისტორიკოსები იტყობინებიან, აფხაზეთის ტერიტორიაზე, საჩხერესა და სხვაგანაც ნაპოვნია სპილენძის იარაღის მდიდარი კომპლექტი. თრიალეთის ყორღანების გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ნივთები ადასტურებენ, რომ საქართველოში მეტალურგიულ კულტურას, ლითონის წარმოებას საფუძველი ჩაეყარა III ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან, ხოლო II ათასწლეულის შუა ხანებში ვერცხლისა და ოქროს წარმოებასაც დაეუფლნენ. თრიალეთში აღმოჩენილი ძვირფასი ოქროსა და ვერცხლის თასები, ოქროს სამკაულები, ამ ლითონის მოპოვება-დამუშავების მაღალ კულტურაზე მეტყველებს.

რაც შეეხება კოლხეთის „ოქროს სანმისს,“ რომელიც წარმოადგენს ტყავის ეტრატზე დაწერილ ოქროს მოპოვების წესს, ეს არის უნიკალური მტკიცებულება იმისა, რომ ქართველები, კერძოდ, კოლხები ჯერ კიდევ პირველყოფილ თემური წყობილების დროს იცნობდნენ ძვირფას ლითონებს, იცოდნენ მისი მოპოვების წესი, ჰქონდათ დამწერლობა,

ფლობდნენ ოქრომჭედლობის ხელოვნებას, აკეთებდნენ სამკაულებს, ჭურჭლებს, ჩუქურთმებს და ა. შ. ამავდროულად ირკვევა, რომ კოლხებს საქმიანი ურთიერთობები ჰქონდათ ბერძნებთან. ეს დადასტურებული ფაქტი აუცილებლად უნდა იცოდეს ყველა ქართველმა მასწავლებელმა, რომ ახალ თაობას არ ეგონოს, მართლა ჩამორჩენილი ერი ვართ!

აქვე მინდა დავამატო ისიც, რომ საქართველო არც სამედიცინო თვალსაზრისით არაფრით ჩამოუვარდება ურარტუს, მესოპოტამიის, ეგვიპტის და სხვა უძველესი კულტურის ქვეყნებს. ამას მოწმობს ძვ.წ. აღ. II ათასწლეულით დათარიღებული მატერიალური კულტურის ძეგლები. ვლადიმერ ჟღენცისა და სხვა ავტორების წიგნიდან „მედიცინის განვითარება საქართველოში და ქართველი ექიმები.“ „ამ პერიოდის სამარხებში აღმოჩენილი ქირურგიული ინსტრუმენტები, ტრეპანირებული თავის ქალები, კარგად შეხორცებული მოტეხილობანი, რომლებსაც გამოცდილი დასტაქრის ხელი ატყვია,“ შუძლებელია სათანადო სამედიცინო განათლების გარეშე ქვეყანას ამ დონის სამედიცინო ინსტრუმენტები ჰქონოდა და ასეთი მაღალი კვალიფიკაციის ექიმები ჰყოლოდა. ოქროს მომპოვებელ და ოქრომჭედელ ხალხს, ნამდვილად, არც ეს გაუჭირდებოდა.

პირველყოფილი თემური წყობილების პერიოდში, შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანებმა განვითარების საკმაოდ მაღალ დონეს მიაღწიეს.

ჩვენამდე მოღწეული ცნობები იძლევა მნიშვნელოვან ინფორმაციას, რომ ჩვ.წ. აღ. 3200 წ. მდინარეებს – ტიგროსსა და ეფრატს შორის (სადაც, ბიბლიის მიხედვით, არსებობდა ედემის ბაღი, ადამისა და ევას სამოსახლო. დაბადება 2:8) არსებობდა მესოპოტამიის – შუმერისა და აქადის სახელმწიფოები, რომლებმაც ახ.წ. აღ. 100 წლამდე იარსებეს. მათ უკვე ახ.წ. აღრიცხვამდე 3000 წლის წინ ჰქონდათ განათლების გამართული სისტემა თავისი რგოლებითა და საფეხურებით. სკოლას ერქვა „ედუბა,“ გაკვეთილს კი „მუგუბა.“ ედუბა შუმერულად ნიშნავს „ფირფიტების სახლს.“ ფირფიტა თიხისგან იყო გამომწვარი, რომელზედაც ხის საჭრისით იწერებოდა სოლისებური იეროგლიფები. მოსწავლეები ამ სახლში ცხოვრობდნენ. ახალ ერამდე 100 წლის წინ თიხის ფირფიტები ხის ფირფიტებით შეიცვალა. დღემდე მთელ მსოფლიოში გაკვეთილის, სასწავლო-აღმზრდელიობითი პროცესის ამ ძირითადი, უნიკალურ და შეუცვლელი ფორმის, ფუძემდებლად XVII საუკუნის ჩეხ მოღვაწეს, პედაგოგიკის კლასიკოსს იან ამოს კომენსკის მიიჩნევენ. თითქოს მანამდე კაცობრიობა, რომელსაც დიდი ხნით ადრე ჰქონდა სკოლები და აკადემიები, არ იცნობდა გაკვეთილს?!

„ედუბებში“ (სკოლებში) სოფერიმებს (გადამწერებს) ამზადებდნენ. კურსდამთავრებულებს ძირითადად ტაძრებსა და მეფის ადმინისტრაციაში ასაქმებდნენ. გარკვეული დროის შემდეგ ედუბები განათლებისა და კულტურის ცენტრებად იქცა. ის აღიჭურვა დიდი ბიბლიოთეკებით, დარბაზებით, გიმნასტიკისა და სპორტის ეზოებით. წერა-კითხვასა და ანგარიშის ათვისების შემდეგ ასწავლიდნენ ისტორიას, ზღაპრებს, ლეგენდებს, საინჟინრო, სავაჭრო საქმეებს, იურისტპრუდენციას და სხვა საქმიანობებს, მუსიკას, ენებს. 5000 წლის წინ შუმერებს ჰქონდათ ყველა დარგის სასწავლო ლიტერატურა, მეთოდური საშუალებები – ქრესტომათიები, ლექსიკონები.

ედუბებში მკაცრი დისციპლინა სუფევდა. ყველა სფეროს თავისი ზედამხედველი ჰყავდა, რომელნიც დაგვიანებაზე, მეცადინეობიდან უნებართვოდ გასვლაზე, წესრიგის დარღვევაზე იყო პასუხისმგებელი. სასწავლო მასალის გაუგებრობის შენთხვევაში, მოსწავლეებს დამატებითი გაკვეთილი („მუგუბა“) უტარდებოდათ.

განათლება, ძირითადად, საერო ხასიათს ატარებდა, მაგრამ რელიგიასაც თავისი ადგილი ჰქონდა სასწავლებელში. ისწავლებოდა რელიგიური წარმოდგენები ლიტერატურულ ძეგლებში ასახული წარწერებისა და რელიგიურ-საკულტო ტექსტების მიხედვით.

ბაბილონი, ეს უძველესი იმპერია, ჩვ.წ.აღ.-მდე 2000 წლის პირველ ნახევარში უკვე ქუხდა სწავლა-განათლებისა და აღზრდის სფეროშიც. ამ დროს არსებობდა სასახლისა და სატაძრო სკოლები, რომელიც მოთავსებული იყო საკულტო შენობაში. ჰქონდათ სამედიცინო ოთახები, სკოლა-ბიბლიოთეკის კომპლექსი, რომელიც „ცოდნის სახლად“ იწოდებოდა. არსებობდა, აგრეთვე, კერძო სასწავლო დაწესებულებები ვაჭრებისა და ხელოსნებისთვის. ცოტა მოგვიანებით დიდ პროგრესს მიაღწია ბაბილონში განათლების სისტემამ. უკვე ფუნქციონირებს სპეციალიზირებული სასწავლებლები, სადაც ასწავლიან ფილოსოფიას, ლიტერატურას, ისტორიას, გეოგრაფიას, მუსიკასა და სამართალს. განსაკუთრებით დაწინაურდა სამედიცინო განათლება, მკურნალობის ხელოვნება.

ამავე პერიოდში იქმნება ედუბები წარჩინებული ოჯახის გოგონებისათვის, სადაც ასწავლიან წერას, კითხვას, ისტორიას, მათემატიკასა და რელიგიას.

1946 წელს საბჭოთა მეცნიერებმა აღმოაჩინეს ერთ ლამეში მიდია-სპარსეთის მეფის – კიროსის მიერ განადგურებული ბაბილონის ნანგრევები (ბიბლია, ესაიას 44:27, 28, 45:1), რომელიც საკმარისი აღმოჩნდა მისი არნახული მიღწევების დასადასტურებლად.

პედაგოგიკის ისტორიის სახელმძღვანელოში ეგვიპტე მოიხსენება როგორც განვითარებული, მაღალი დონის კულტურისა და განათლების ქვეყანა. ჩვ.წ. აღ.-მდე 3000 წლის წინ ეგვიპტეში უკვე ფიქსირდება სხვადასხვა პროფილის სკოლა, სადაც მზადდებოდა სპეციალიზირებული, მაღალი კვალიფიკაციის მქონე კადრები, რაც განაპირობებდა ქვეყნის ტექნიკურ და ეკონომიკურ განვითარებას, საზოგადოებრივი შეგნების ამაღლებას. დაბალი ფენის შვილებს ასწავლიდნენ მართვის ტექნიკას, სამშენებლო მასალის შერჩევას, ზნეობრივ ნორმებსა და წესებს, რელიგიურ რიტუალებს.

მაღალი წრის შვილები კი იზრდებოდნენ ფარაონის სასახლეში ტახტის მემკვიდრესთან ერთად. მათ სასწავლო გეგმასა და პროგრამაში, აკადემიურ განათლებასთან ერთად, მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ზნეობრივ აღზრდას, ფიზიკურ განვითარებასა და სამხედრო ვარჯიშებს. ბიბლია იტყობინება, რომ მოსეს მაღალი და მრავალფეროვანი განათლება ჰქონდა მიღებული ფარაონის სასახლეში.

ქალები ეგვიპტეში ნაკლები პრივილეგიებით სარგებლობდნენ. მათ, ძირითადად, დიასახლისებად, ხოლო ვისაც მუსიკის ნიჭი აღმოაჩნდებოდა, მოცეკვავეებად და მომღერლებად ამზადებდნენ.

სასკოლო განათლების სისტემა ძველ ეგვიპტეში ორსაფეხურიანი იყო. ელემენტარული (დაწყებითი განათლება) და გრამატიკული.

სკოლის ელემენტარულ საფეხურზე მნიშვნელოვანი იყო წერა-კითხვისა და ანგარიშის სწავლება. მოსწავლეები წერდნენ კირქვის ფიფიგებზე და კრამიტის ნატეხებზე. ასწავლიდნენ იეროგლიფების გამოსახვის ტექნიკას. უფრო მოგვიანებით, გამოიყენებოდა ცხოველთა ტყავი და ძვლები, პაპირუსის ქაღალდი. კითხვის სწავლებისათვის თემად იყენებდნენ სხვადასხვა სახის დარიგებებს. ამაში შედიოდა ცხოვრებისეული სიბრძნე, ადამიანებთან ურთიერთობის კულტურა, წერილობითი ტექსტების ჟანრები, მოსწავლეთა ქცევის წესები და ა. შ. ასევე ასწავლიდნენ ტიტულებსა და გეოგრაფიულ სახელებს, ტექნიკურ ტერმინებს, ცხოველების, ფრინველების, ქვეწარმავლების, მცენარეების სახელებს. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა კარგ მანერებს, კამათისა და ზეპირი მეტყველების ხელოვნებასა და ქცევის წესებს, თავაზიანობას, ეტიკეტის დაცვას. ეს ყველაფერი შედიოდა ზნეობრივი აღზრდის სფეროში.

სამწუხაროდ, დღეს საქართველოში ზნეობრივი აღზრდის ცნების ხსენებაც კი აღსაზრდელებზე ძალადობად ითვლება!

განათლების მე-2 საფეხურზე პრიორიტეტული იყო ლიტერატურული ენის სწავლება და ორატორიული ხელოვნების, მჭევრმეტყველების განვითარება.

როგორც ისტორიკოსები იტყობინებიან, მესამე ათასწლეულის დასასრულს შუამდინარეთის ქალაქ-სახელმწიფო ასურეთში არსებობდა სპეციალური სასწავლებელი, რომლის დანიშნულება წიგნების გადანერა იყო. ამასთანავე, ცნობილია ნინევიას უმდიდრესი ბიბლიოთეკა, რომელშიც ათეულ ათასობით თიხის ფირფიტაზე დანერილი წიგნები ინახებოდა. ამჟამად, თურმე, ამ წიგნების ფირფიტები მთელ მსოფლიოს მუზეუმებშია გაფანტული.

ძველი ბერძნული კულტურა, ჩვენამდე მოღწეული ცნობების მიხედვით, ჩაისახა და განვითარდა მესამე ათასწლეულში და იარსება ანტიკური სამყაროს დანგრევამდე. ანტიკური ეპოქა ძირითადად წარმოდგენილია ბერძნულ-რომაული განათლებითა და კულტურით. ანტიკური ხანის გენიალური ბერძენი პოეტის ჰომეროსის პოემები: „ილიადა“ და „ოდისეა“ მნიშვნელოვან ინფორმაციებს შეიცავს ბერძნების უმაღლესი კულტურისა და განათლების შესახებ. აღნიშნული პოემების გმირები განასახიერებენ სრულყოფილი ადამიანების ტიპს. ისინი გამოირჩევიან მაღალი ინტელექტით, სრულყოფილი განათლებით, ფიზიკური განვითარებითა და ზნეკეთილობით, მაშასადამე, უკვე არსებობდა სრულყოფილი პიროვნების იდეალი. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ იდეალურ პიროვნებად არავინ იბადება. ადამიანები სრულფასოვანი ხდებიან მხოლოდ და მხოლოდ სწავლა/განათლებისა და მიზანმიმართულ, გეგმაზომიერი აღზრდის პედაგოგიკური მეცნიერებით უზრუნველყოფის გზით.

ჰომეროსი, თავისი პერსონაჟების მეშვეობით, პედაგოგიკური აზროვნების უმაღლეს დონეს აჩვენებს. მათ სრულყოფილებას მრავალმხრივი ინტელექტი, განათლების დონე, მეტყველების, ქცევების, ურთიერთობების კულტურა, ამაღლებული ესთეტიკური გრძნობები და მოქმედებები განაპირობებს. თვით ავტორი არავითარ ეპითეტებს არ იშურებს თავისი ლიტერატურული გმირების სადიდებლად, როგორცაა: მოაზროვნე, ბრძენი, ძლიერი, სახელოვანი, საიმედო, და ა. შ. ეს პიროვნული და ზოგადკაცობრიული თვისებები აბსოლუტურად ჯდება აღზრდის უნივერსალურ კატეგორიებში, როგორცაა: გონებრივ/ინტელექტუალური აღზრდა, ზნეობრივი აღზრდა, სულიერი აღზრდა, ესთეტიკური აღზრდა და ფიზიკური აღზრდა.

და, ბოლოს აღნიშნული პოემების ავტორი ასკვნის: „უნდა მიაღწიო დიდებას, აჯობო გმირობაში მამას.“ აქ, ალბათ, მოგაგონდათ დიდი ილიას სიტყვები: „ის ურჩევნია მამულსა, რომ შვილი ჯობდეს მამასა.“ პედაგოგიკის მიზანი დღესაც სრულფასოვანი პიროვნების ჩამოყალიბებაა. რა იგულისხმება ამ სრულფასოვნებაში?! ალბათ, პედაგოგიკის თეორიიდან გახსოვთ პასუხი: პიროვნება ჰქვია ყოველმხრივ ჰარმონიულად განვითარებულ ადამიანს, რომელიც ჩამოყალიბებულია გონებრივად, ზნეობრივად, სულიერად, ესთეტიკურად და ფიზიკურად. გარკვეული ადგილი უჭირავს საზოგადოებაში და ასრულებს თავის პროფესიულ და მოქალაქეობრივ მოვალეობას. ამ თემასთან დაკავშირებით, შეგიძლიათ, გახსენების მიზნით, ხელახლა ჩაიხედოთ პედაგოგიკის თეორიის სახელმძღვანელოში.

ჩვენ შეგიძლია აქ კიდევ დავასახელოთ ძვ. წ. აღ. VIII-VII საუკუნების მიჯნაზე შექმნილი ძველი ელადის (საბერძნეთის) მეორე ასევე გენიალური პოეტის დიდაქტიკური პოემა „შრომა და დღეები“, რომელშიც მხატვრულადაა გადმოცემული შეგნებული ცხოვრების არსი, ადამიანურობის წესები და დარიგებები. ახლა კი მთლად ლიტერატურის ლექცია რომ არ გამოგვივიდეს, განხილვა განვაგრძოთ თემის მიხედვით.

– როგორ ფიქრობთ, წარსულის პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანები ბავშვის სრულფასოვან პიროვნებად ჩამოაყალიბებას რა ფაქტორებს მიაწერდნენ?

რა თქმა უნდა, პირველ რიგში მასწავლებელს, მაგრამ აღზრდის არც სხვა: სოციალურ და ეკონომიკურ ფაქტორებს ივინყებდნენ. სოციალურში შედიოდა ოჯახი, საზოგადოება, განათლების კერები, სასულიერო დაწესებულებები, ეკლესია-ტაძრები. მასწავლებლებად

ინიშნებოდნენ თემისა და გვარის მიერ სიბრძნით, ცოდნით, პრაქტიკული გამოცდილებითა და ზნეობით გამორჩეული ადამიანები. პრიორიტეტი იყო შრომითი საქმიანობა, ცოდნა-გამოცდილების ახალი თაობისთვის გადაცემა და დამოუკიდებელი ცხოვრებისათვის მომზადება. კაცობრიობამ დასაბამშივე გაიცნობიერა ცხოვრების აზრი, ადამიანის დანიშნულება, ფიზიკური და გონებრივი შრომის ფასი, ურთიერთობების ორგანიზებისა და მართვის წესები. დაკვირვებითა და მიბაძვით გამოიმუშავეს შრომის კულტურა. განავითარეს საზოგადოებრივი მეურნეობის მულტიდარგები: მინათმოქმედება, მე-საქონლეობა, ხელოსნობა, ხუროთმოძღვრება, ოქრომჭედლობა, დამწერლობა, მეტალურგია, მედიცინა, განათლება, არქიტექტურა, ლიტერატურა, მხატვრობა, მუსიკა, გიმნასტიკა, სამხედრო ცოდნა და ა.შ. რაც უფრო მალღებოდა ცნობიერება, მით უფრო უმჯობესდებოდა და ვითარდებოდა ყოფიერება. რასაც მონაშთს ზემოთ დასახელებული ცოდნის უტყუარი არქეოლოგიური და სხვა მატერიალური კულტურის ძეგლები.

აქვე შეგვიძლია დავასახელოთ კაცობრიობის უძვირფასესი საგანძური – ბიბლია, რომელიც დაწვრილებით მოგვითხრობს მთელი სამყაროს: ცისა და დედამიწის და რაც მათშია, იმის წარმოშობის, განვითარების და ყოველივე ამის შემოქმედის შესახებ. ბიბლიური პერსონაჟები: ადამი და ევა, მიუხედავად მათი სავალალო შეცდომისა, ნოე, აბრამი, მოსე, დავით მეფე და ფსალმუნმომღერალი, მისი შვილი სოლომონ ბრძენი, მარიამი და სხვ. იმდენად ახლოს იყვნენ სრულყოფილებასთან, რომ მათ შემდეგ დღემდე მსგავს ადამიანებს ვერავინ დაასახელებს. და, იცით რატომ? იმიტომ, რომ ისინი ღვთისგან იყვნენ განსწავლულნი. იცნობდნენ ღმერთს, ემორჩილებოდნენ მას, მისი კანონებითა და პრინციპებით ცხოვრობდნენ.

ახლა მინდა სტატია დავასრულო ჰორაციუსის პოეტურად ნათქვამი გენიალური პედაგოგიკური დებულებით:

„ცოდნით ვერ მოღბეს, არავინაა ისე ველური,
ოღონდ სწავლას მან მოთმინებით მიაპყროს ყური.“

ლიტერატურა

1. Basiladze N, History of Georgian Pedagogy, Batumi, 2013 (In Georgian).
2. History of Pedagogy, Handbook. Edited by Natela Vasadze. Tbilisi., 2004 (In Georgian).
3. Khukhua G. The Subject Of The History Of Education, Its Retrospective And Modern Value, 2003 (In Georgian).

RETROSPECTIVE AND MODERN VALUE OF EDUCATION HISTORY

Gulnaz Khukhua Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.; Director of the Institute of Pedagogy and Psychology at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Georgia, Tbilisi, 0177, 15 a Tamarashvili St.
Email: gulnazikhukhua@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The article considers the origin, development factors, stages and achievements of education and its scientific and pedagogical activities; education systems, levels, directions, content; the purpose of education, components. It also talks about the stages from pedagogy to the scientific-classical level, taking into account the specificity of the time and space. The social role and importance of education and pedagogy are justified; the interdependence of the socio-political, economic and cultural development and education of the country.

Educational and cultural centers, material sights, archaeological and printed sources etc They appeal for the richest knowledge and experience of mankind from Mesopotamia to antiquity.

Since 3200 BC the education system has been operated; directions, levels School-Eduba, School-Muguba, specialized schools: art, medical, legal, agrarian and other directions; rich libraries; components of upbringing: mental, moral, religious, physical.

The purpose of the paper is to understand the historical and modern value of the richest experience of the past in order to avoid attempts to rediscover and discover a new one; Developing a sense of gratitude and respect for great ancestors.

Keywords: *Centers of Education, Pedagogy, Teacher, Logic of Historicism, “Golden Fleece”, Classics, Taught By God.*

პედაგოგიური ეთიკა განათლების სოციოლოგიაში

მედია სალია

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი, დოქტორანტი, საქართველო, 0177, თამარაშვილის ქ., 15 ა.
E-mail: saliamedeia@yahoo.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. საზოგადოებრივი განვითარების თანამედროვე ეტაპზე, განათლების სოციოლოგიაში პედაგოგიური ეთიკის დანიშნულებაზე, როლსა და მნიშვნელობაზე საუბარი განაპირობა იმ საჭიროებათა სიმრავლემ, რომელმაც, ერთი მხრივ, თავი იჩინა უშუალოდ საგანმანათლებლო სფეროში, ხოლო, მეორე მხრივ, სოციო-პოლიტიკურ და სამოქალაქო ასპექტში, როგორც დემოკრატიულ პროცესში მოქალაქის სრულყოფილი ჩართულობისათვის აუცილებელმა, მომამზადებელმა კომპონენტმა. დღეისათვის მნიშვნელოვნადაა შეცვლილი დამოკიდებულება მასწავლებელს, მოსწავლესა და, საერთოდ, ადამიანთა შორის. ზნეობრივ აღზრდაში არსებული დეფიციტი, თავის მხრივ, ეთიკური ღირებულებების რღვევას იწვევს და დისჰარმონია მოაქვს. ახლახანს ჩვენს მიერ, სტუდენტთა და მოსწავლეთა შორის, ჩატარებულმა გამოკითხვამ აჩვენა, რომ ახალგაზრდობას ჰუმანურობა სწყურია. პედაგოგიური ეთიკის მიზანიც ესაა, მასწავლებელი აღჭურვოს იმ თეორიულ-პრაქტიკული უნარით, პედაგოგიურ ურთიერთობათა ვერტიკალურ თუ ჰორიზონტალურ სივრცეში ავტორიტეტული, სამართლიანი, მოვალეობის გრძნობის მატარებელი, ტოლერანტი, პიროვნულ-დემოკრატიული თვისებებით, რომელიც მას აღსაზრდელთა პირად ნიმუშად აქცევს. საგანმანათლებლო პროცესების მათგან განიზღვრულ ცენტრალურ ფიგურად რჩება მასწავლებელი და საგანმანათლებლო სისტემა. ჩვენს რეფორმისტულ სივრცეში ახლებური ჭვრეტა და მოზარდი თაობის მიერ ახალი რამის შემქმნელად და შემომტანად ქცევა ჩვენი ერის ცხოვრებაში მასწავლებლის პრეროგატივაა.

დაფიქრებას მოითხოვს მასწავლებლისადმი მიდგომის საკითხი, პედაგოგიური და სოციალური დაკვეთა, მასწავლებელი გახდეს პირადი მაგალითი, რამდენად შესაძლებელია ჩვენს რეალობაში, მარტო მასწავლებელი რამდენად შეძლებს გაუმკლავდეს მის წინაშე წამოყენებულ პლიუს-მინუსიან პირობებს? ამჟამად წინგადადგმული ნაბიჯების მიუხედავად, მაინც რჩება დასახვეწი მიდგომები მასთან დამოკიდებულებაში. ეთიკური მასწავლებლის სტატუსისთვის რამდენად ეთიკურია მასწავლებლისადმი დამოკიდებულების სპექტრი... მასწავლებლის გარშემო შექმნილი გარემო... სწორედ აღნიშნული პრობლემატიკის დაძლევა წარმოადგენს თანამედროვე საგანმანათლებლო სივრცის მოდერნიზება-გაუმჯობესებისათვის აუცილებელ, მინიმალურ წინაპირობას.

საკვანძო სიტყვები: ეთიკა, განათლება, პედაგოგიკური ეთიკა, სოციოლოგია, ჰარმონიული, ჰუმანური, მოდერნიზება.

„ჭეშმარიტი განათლება განვითარებული გონების და განურთვნის ზნე-ხასიათის ერთმანეთთან შეუღლებაა განუყრელად. თუ კაცს ან ერთი აკლია, ან მეორე, იგი განათლებული არ არის...“

ილია.

განათლება თავისი დანიშნულებითა და შინაარსით საზოგადოების მსახურია.

თავისი მრავალმხრივობით განათლების, ზოგადად, პედაგოგიკის კერძოდ, მთავარი მარადსაზრუნავი უფროსი თაობისაგან მიღებული სულიერი, სოციალური და სანარმოო ცოდნა-გამოცდილების ახალი თაობისათვის გადაცემაა. მომავალ თაობათა საზოგადოების წამყვან ძალად, გლობალური მიზნებისთვის მებრძოლ სოციალურ აქტორად ჩამოყალიბება და განვითარება კვლავ რჩება განათლების პრიორიტეტულ გამონვევად როგორც ადამიანთა საზოგადოების არსებობისა და განვითარების უმთავრესი საშუალება და მისი ძირითადი ფუქცია.

XXI საუკუნის 20-იანი წლები უკვე თანამედროვეობაა და ის მნიშვნელოვანწილად განსხვავდება XX საუკუნის დასასრულისაგან. ამჟამად, ჩვენ არ ვსაუბრობთ პოსტ-მოდერნულ საზოგადოებაზე როგორც სამომავლო, ყოფიერების შესაძლო, ალბათურ ფორმაზე. დღეს ახალი რეალობა მოცემულობაა და ამაში „დამნაშავე“, უპირველეს ყოვლისა, ის თაობაა, რომლისთვისაც „დაბადების ადგილი“ და მშობლიური – პოსტმოდერნულია. თანამედროვე საზოგადოების ერთ-ერთი გამორჩეული თეორეტიკოსი ზ. ბაუმანი საზოგადოების ამ ყოფას ადარებს „თხევად“ არამყარ მდგომარეობას, მისთვის ესაა მოდერნისგან თვისობრივად განსხვავებული საზოგადოება, რომელიც არც ერთ მანამდე არსებულ საზოგადოებას არ ჰგავს – მას „თხევად მოდერნს“ უწოდებს (Bauman, 200: 24). მოდერნული და პოსტმოდერნული საზოგადოების მსგავსება-განსხვავებულობაზე მრავალი კუთხით შეიძლება ვისაუბროთ, მაგრამ უდავოა, რომ სოციალური ქსელების საყოველთაო და მყისიერად გავრცელებამ, წარმოუდგენლად გაზარდა საზოგადოების ფართო მასების ჩართულობა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ძირითად სფეროში. კიდევ უფრო მეტი, დემოკრატიზაციის პროცესი საზოგადოებას აძლევს რეალურ ბერკეტებს, განსაზღვროს სახელმწიფოებრივი განვითარების კურსი და დემოკრატიზაციის ხარისხი. შესაბამისად, ვინაიდან დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფოებრივი განვითარების პერსპექტივები დამოკიდებულია საზოგადოების ფართო მასებზე და არა არისტოკრატიულ უმცირესობაზე, მოქალაქეების განათლებულობა, მისი ხარისხი და დონე დიდი ხანია გასცდა პერსონალური პასუხისმგებლობის სივრცეს და საზოგადო საქმედ იქცა; ამდენად, პედაგოგიკური ეთიკის საკითხები დღეს უფრო მჭიდროდაა გადაჯაჭვული იმ მექანიზმებთან, რომელმაც შედეგად უნდა მოგვცეს მრავალმხრივ განათლებული, თანამედროვე გამოწვევებთან ბრძოლისუნარიანი, დემოკრატიულ-ჰუმანური მოქალაქის აღზრდის შესაძლებლობა.

ფიქრით, როგორი უნდა იყოს ადამიანი, პრაგმატი თუ თეორეტიკოსი, თუ ორივე ერთად, რათა უკეთ მოაწყოს ცისქვეშეთში საზოგადოების ყოფა, ალბათ, საფუძველი ჩაეყარა განათლების ელემენტებს, ანუ აღზრდისა და სწავლების მარცვლებს, რომელიც შემდგომში გამოცდილებით გაღვივებული გაიზარდა ცალკე მეცნიერებად, განვითარდა საზოგადოებრივ დარგად, დღეს, განათლების ფართო ცნებით, საზოგადოების მაღალი ხარისხის ახალი თაობის, წევრის ჩამომყალიბებლად.

თავისი არსებობა-აუცილებლობა საუკუნეების მანძილზე გამოსცადა და პირველყოფილი საზოგადოებიდან მოყოლებული ანტიკური სამყაროს, აღორძინების ხანის და შემდგომი პერიოდების კლასიკოსებისა და გენიების გონითა და ღვაწლით

დარწყლებულმა არა მხოლოდ აღსაზრდელების, არამედ პედაგოგთა იერ-სახეც განჭვრიტა, როგორც ნიმუში, სახე-მოდელი მომავალი თაობის წინაშე სრულყოფილებისა. ამიტომაც მეტს მოითხოვდა სულის ოსტატის – მასწავლებლისაგან და აღაზრებდა რა მის ღვთიურ თუ მიწიერ მისიას, მოუნოდებდა ამაღლებული უნარებით აღჭურვილს ცოდნა და სათნოება ჩაენერგა თავის აღსაზრდელებში, თანადროულობის მოთხოვნათა შესაბამისად, უკვე დამკვიდრებულ წესთა თუ ტრადიციათა, ზნეობრივ ღირებულებათა საფუძველზე მდგომს. ჭეშმარიტებაა, პედაგოგია და მის მოთხოვნათა ერთადერთი რეალიზატორი – პედაგოგი, თავის სოციალურ-ეთიკურ მისიასაც ასრულებს, ემსახურება მომავალი სოციალური აქტორის, საზოგადოების ღირსეული წევრის, ჯანსაღი საზოგადოებისთვის ახალი მაღალი ხარისხის თაობის აღზრდას. უმდიდრესი პრაქტიკული გამოცდილებით აღჭურვილმა პედაგოგიკამ თეორიული აუცილებლობით განპირობებულ ახალ პედაგოგიკურ მეცნიერებებსაც გაუხსნა ასპარეზი. მასწავლებლისადმი ეთიკურ ფასეულობებად აღიარებული პედაგოგიური მოთხოვნები და მიდგომები ფართო მსჯელობის საგანი იყო და არის. განათლების ისტორიის ნიაღში მოღვაწე პედაგოგების, მასწავლებლისადმი ეთიკური ღირებულებების და პრაქტიკულ-თეორიული გამოცდილების მარგალიტები, საგანძურია სადღეისოდაც გააზრებული. საზოგადოების განვითარების ისტორიამ იცის პედაგოგის, მოძღვრის, მასწავლებლისადმი ადრეული ეპოქებიდან მოყოლებული მონიწეული, მონაფეებისა და სოციალური გარემოს მოთხოვნებს მორგებული, ყველასთვის მისაბაძი და საყვარელი მასწავლებლები. ისინი იმსახურებდნენ პატივისცემას, რადგან გულისხმიერებით გადასცემდნენ იმას, რაც სხვებს არ ჰქონდათ, მაგრამ ქვეყნის, საკუთარი თავის, საზოგადოების სამსახურისათვის კი საჭირო იყო – ზნეობრივ ღირებულებებზე დაყრდნობილ ცოდნას. არ არსებობდა პედაგოგიკური ეთიკა, განათლების სოციოლოგია, მაგრამ არსებობდა სიყვარულის აღიარება, სამართლიანობის გრძნობა, კანონების პატივისცემისა (სოკრატეს მაგალითი მეტად აღმზრდელობითია) და დაცვის აუცილებლობის ცოდნა, ქვეყნის დაცვისა და მისი კეთილდღეობისათვის ზრუნვის ამაღლებული პასუხისმგებლობა... ახალი თაობის საზოგადოებისათვის, სახელმწიფოსათვის აღზრდის საჭიროების გააზრების უნარი. ამ მიდგომებით წარმართული სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესი საფუძველს უყრიდა შემდგომში მეცნიერებების ჩამოყალიბებას. ასე გაჩნდა, **ფილოსოფიის ნიადაგზე, მრავალთა შორის პედაგოგიკაც, ეთიკაც, რომელიც პედაგოგიკამ გამოაცხადა მომიჯნავე მეცნიერებად და განვითარდა პედაგოგიური ეთიკა, ზნეობა, მორალი.** ამ ორთა – პედაგოგიკისა და ეთიკის მეცნიერებათა სინთეზია პედაგოგიური ეთიკა პიროვნების სრულყოფის მიზნით გაერთიანებული – პროფესიული ეთიკის ნაწილი და სწავლა-აღზრდისა და განათლების სულიერი დარგი, სადაც ეთიკა თავის არსებობას პედაგოგიკის ამოცანების რეალიზებისას აგრძელებს.

პედაგოგიური ეთიკის ფუძემდებელი, XVIII-XIX საუკუნის ფილოსოფოსი და პედაგოგი იოჰან ფრიდრიხ ჰერბარტი, „უკანასკნელი ფილოსოფოსი პედაგოგებს შორის და უკანასკნელი პედაგოგი ფილოსოფოსთა შორის“, ეთიკის გაახალგაზრდავებას და სიცოცხლისუნარიანობას პედაგოგიკურ მეცნიერებათა ოჯახში ხედავს და პედაგოგიკის სამსახურში ჩააყენებს მას.

მიუხედავად იმისა, რომ პედაგოგიკური მეცნიერებები გარკვეულწილად კონსერვატორული, თუმცა ყოველთვის, ყველა ეპოქასა და ყველა საზოგადოებაში, დროის მოთხოვნებზე იყო და არის ორიენტირებული, დღეს თითქოს ერთგვარ ჩრდილში მოექცა. ბოლოდროინდელი დაკვირვებების საფუძველზე, მეცნიერთა გარკვეული ნაწილი, განსაკუთრებით სოციოლოგები, მისი მისიის შესუსტებაზე საუბრისას აღნიშნავენ, რომ პედაგოგიკამ ვერ უპასუხა თანადროულობის მასშტაბურ მოთხოვნებს, საზოგადოების ინფორმაციულ-ტექნიკური ზრდის შედეგად წამოყენებულ გამოწვევებს. გაჩნდა

მოსაზრება, განათლების სოციოლოგია დადგეს განათლების სისტემის საზოგადოებრივ სამსახურში განათლების თანამედროვე მიზნებისა და ამოცანების გადასაწყვეტად.

განათლების სოციოლოგია ახალი დროის პარადიგმებზე ორიენტირებულ მეცნიერებად ჩამოყალიბდა მხოლოდ XIX–XX საუკუნეების მიჯნაზე. როგორც განათლების სოციოლოგიის საკითხების თანამედროვე ახალგაზრდა მკვლევარი კ. ქეცბაია წერს, – „ზოგადფილოსოფიური და ზოგადსაკაცობრიო პრობლემებიდან განათლების სოციალური პრობლემების გამოყოფა და მათზე ყურადღების გამახვილება მოხდა“ (Qetsbaia, 2014: 13). იგი ყურადღებას მიმართავს სოციოლოგიის ამ სფეროს მნიშვნელოვანი თეორეტიკოსების ლ. უორდსისა და ჯ. დიუის შეხედულებებისაკენ და აღნიშნავს, რომ ისინი თავიანთ ნაშრომებში ავითარებენ მოსაზრებებს განათლების სისტემის შეცვლის, გარდაქმნის შესახებ.

თანამედროვე საგანმანათლებლო სივრცეში მეტად მნიშვნელოვნადაა აღიარებული ჯ. დიუის ნაშრომები, რომლებშიც დომინირებს მეცნიერის კონცეფციები განათლების და მოსაზრებები ბავშვზე ორიენტირებული სწავლის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ „დიუის არ შეუქმნია სწავლების თეორია, მისმა შეხედულებებმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა განათლების მიზნისა და პრინციპების თანამედროვე მიდგომებზე“ (Issues of Pedagogy, 2013). განათლების სოციოლოგია ჯეროვნად განიხილავს გერმანელი სოციოლოგების მაქს ვებერისა და კარლ მანჰეიმის მოსაზრებებს განათლების შესახებ, რომელთა დამასახურებაცაა განათლების სოციოლოგიის სოციალური პედაგოგიკისაგან გამოყოფა, განათლების ფილოსოფიურ-ეთიკურ ასპექტებსა და მოტივებზე, ძირითადად, ყურადღების გამახვილება; ფრანგი სოციოლოგის ემილ დიურკემის და სხვათა მოსაზრებებს განათლების სოციოლოგიის როლისა და აუცილებლობის განსაზღვრის საქმეში (Qetsbaia, 2014: 13-17).

სოციოლოგიის ნიაღში განვითარებულ სფეროთა შორის აღმოცენებული პროფესიული ეთიკის სოციოლოგიის ფრთებქვეშ მოქცევის საჭიროება განაპირობა პროფესიათა სოციალურობამ, რადგან მათი არსებობა სოციალურ გარემოშია რეზონანსული, საზოგადოების წევრებს შორის განხორციელებადი და განვითარებადი. როგორც სამეცნიერო წყაროებიდან ვგებულობთ, პროფესიათა კვლევა მეოცე საუკუნემ განჭვრიტა როგორც აუცილებლობა, სოციოლოგიის მიერ დასმული. სოციოლოგიური ცოდნა დამოუკიდებელ სფეროდ ჩამოყალიბდა, პროფესიათა კვლევა – თავისი საგნობრივი არეალებით. შესაბამისად, დაიწყო ფორმირება დარგობრივი პროფესიული ეთიკებისაც.

კლასიკურ სოციოლოგიაში მიიჩნევა, რომ პროფესიული ეთიკის – პროფესიისა და ეთიკის, მორალის გაგება ფუნქციონალიზმის წარმომადგენელებიდან მომდინარეობს. სოციოლოგიის კლასიკოსთა მიხედვით, პროფესიული ეთიკა ხელს უწყობს სოციალური სისტემის სტაბილურობისა და კეთილდღეობის შენარჩუნებას. ამ მხრივ, საინტერესოა რუსი მეცნიერების რ. ნ. აბრამოვისა და ა. ვ. ბიკოვის სტატია „პროფესიული ეთიკა როგორც სოციოლოგიური კვლევის ობიექტი: სოციოლოგიურ მორალსა და სოციოლოგიურ პროფესიებს შორის“. ისინი სტატის პირველ ნაწილში სპენსერის, დიურკემისა და პარსონსის იდეათა საფუძველზე პრობლემემატიზირებენ სოციოლოგ მეცნიერთა ზოგად სოციოლოგიურ იდეას პროფესიული ეთიკის ბუნებაზე, განიხილავენ ძირითადად ფუნქციონალისტურ პერსპექტივაში.

როგორც სტატიაში ვეცნობით, სპენსერი მიიჩნევს, რომ საზოგადოებრივ განვითარებაში ცხოვრების ხარისხის მორალურად ამაღლებას პროფესიები განაპირობებენ. განიხილავდა რა ეკოლოგიურ ქრილში, იგი საზოგადოების დიფერენციაციისა და ადაპტაციის პროცესში პროფესიული ინსტიტუტების განვითარების მნიშვნელობას აღიარებდა.

ფუნქციონალისტური ტრადიციების გამგრძელებელი დიურკემი კი პროფესიათა და პროფესიონალიზმის ეთიკურობის ექსპლიცირებისას პროფესიული ეთიკის განმასხვავებელ თვისებად მიიჩნევდა პროფესიული თანამეგობრობის ეთიკური წესების სანქციონირებას (Abramov, Bykov, 2018). ხოლო პარსონსი, მეოცე საკუნის ფუნქციონალისტი, დიურკემის ხაზის გამგრძელებელი, სამედიცინო ეთიკის ელემენტებზე ჩატარებული თეორიული ანალიზების საფუძველზე, კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ალტრუისტულ ღირებულებებს დაფუძნებული პრესტიჟული პროფესიული პოზიციების არსებობას უსვამდა ხაზს (Abramov, Bykov, 2018). ასეთთა შორის გამოყოფდა სამედიცინო ეთიკას. მისი შრომები ეძღვნება სამედიცინო ეთიკას, ექიმისა და პაციენტის ურთიერთობას, როგორც განსხვავებულ პროფესიულ სპეციფიკურ სოციალურ როლს.

„დღევანდელი ეპოქა, როდესაც ქვეყნის წარმატება ყველაზე მეტად დამოკიდებულია, თუ რამდენად განათლებულნი არიან მისი მოქალაქეები და რამდენად შეესაბამება მათი უნარ-ჩვევები გლობალიზებული სამყაროს მოთხოვნებს, მასწავლებლებსაც ახალ მოთხოვნებს უყენებს“ (Profetional Standards, 2020). ამ მხრივ, განსაკუთრებული დანიშნულებისაა მასწავლებლის პროფესიული ეთიკა. ცნობილი რუსი კლასიკოსი ვ. ა. უშინსკი წერდა, რომ მასწავლებელს მართებს დაიწყოს ელემენტარული, მაგრამ ამავედროულად ურთულესი – სხვა ადამიანის სულიერი მდგომარეობის შეგრძნების, სხვის მდგომარეობაში სხვადასხვა სიტუაციის შემთხვევაში საკუთარი თავის წარმოდგენის უნარის ფორმირებით. ყრუ სხვა ადამიანებისადმი – საკუთარი თავისადმიც ყრუდ რჩება, მისთვის მიუწვდომელი იქნება ყველაზე მთავარი თვითაღზრდაში – საკუთარი ქმედებების ემოციური შეფასება.

პედაგოგიური ეთიკის საგანი მასწავლებლის ცნობიერებაში, ქცევებში, ურთიერთობებსა და მოღვაწეობაში მორალური კანონზომიერებების გამოვლენაა, მიზანი კი საზოგადოებაში ურთიერთობათა ინტელექტუალურ გარემოში ზნეობრივი ერთიანობით ჩართული და შემოქმედი პიროვნების – პედაგოგის სრულყოფა, რომელიც ზნეობრივ კატეგორიათა ცოდნით, ქცევის, ზნეობრივი ნორმების შემეცნება-გაცნობიერების და საჭირო უნართა გამომუშავებით მიიღწევა, ახორციელებს ურთიერთდაკავშირებულსა და ურთიერთდამოკიდებულ ემპირიულ-აღწერით, თეორიულ-ფილოსოფიურ და ნორმატიულ ფუნქციებს. რუსი მეცნიერის ი.ვ. ტიმონინას მიხედვით, საგანმანათლებლო მისიის შესასრულებლად პედაგოგიკურმა ეთიკამ უნდა გადაჭრას კანონზომიერებებისა და მიზნიდან გამომდინარე ამოცანები: გამოიკვლიოს, გამოავლინოს და შეიმუშაოს: „მეთოდოლოგიური პრობლემები, შინაარსი, კატეგორიები და სპეციფიკა; პედაგოგიური საქმიანობის, როგორც შრომის განსაკუთრებული სახეობის, ზნეობრივი ასპექტები; მასწავლებლის პიროვნებისადმი წამოყენებული მოთხოვნები; პედაგოგის ინდივიდუალური ზნეობრივი შეგნებულობის არსი და თავისებურებები; მასწავლებელ-მოსწავლის ურთიერთობის ზნეობრივი ხასიათი, პედაგოგის ზნეობრივი აღზრდისა და თვითაღზრდის საკითხები“ (Timonina, 2014).

პედაგოგიკური ეთიკა, ყველა დანარჩენი პროფესიული ეთიკების მსგავსად, ეთიკურ კატეგორიებს ეთიკის უზოგადესი კატეგორიებიდან იღებს, მაგრამ გამოკვეთს მისთვის აქტუალურებს: სამართლიანობას, პროფესიულ-პედაგოგიურ მოვალეობას, პროფესიულ პატივსა და სინდისს, პროფესიულ-პედაგოგიურ ავტორიტეტს, პედაგოგიურ თვით-დისციპლინას.

პედაგოგიური ეთიკის ისტორია უძველეს გამოცდილებას გვთავაზობს პედაგოგის ეთიკური ხატის გასაზრებლად. ძველბერძნული „კალოკაგათიური“ ახალგაზრდის იდეალური სახის, კვინტილიანესეული „ბრძენი რომაელის“, ალორძინების ხანის ჰუმანურ-ჰარმონიული პიროვნების, იაკობის „ახალი ქართველის“ – საზოგადოების

სრულქმნილი წევრის ფორმირებისათვის თავად პედაგოგის მოვალეობად მიიჩნეოდა პროფესიულ-ზნეობრივი სიმაღლე. სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე და შემდგომი თაობების მოღვაწეები, პედაგოგები ავითარებდნენ და უფრო ღრმად განიხილავდნენ პედაგოგიკური ეთიკის საკითხებს. ი. ა. კომენსკი ურთიერთობის ვერტიკალურ სისტემაში მასწავლებლისა და მოსწავლის ურთიერთობას ანიჭებდა მნიშვნელოვან როლს და ბავშვში დადებითი ზნეობრივი თვისებების (სამართლიანობის, ზომიერების, ვაჟკაცობის, შრომაში შეუპოვრობის გრძნობებისა და უნარების ჩანერგვა) ადრეული ასაკიდან ჩამოყალიბებას მოითხოვდა. მან თავის „დიდ დიდაქტიკაში“ მოგვცა „თექვსმეტი წესი ზნეობრივი აღზრდის ხელოვნებაში“, რომელშიც ამბობს, „ახალგაზრდას უნდა ჩავუნერგოთ ყოველგვარი... კარდინალური სათნოებანი: სიბრძნე, ზომიერება, მამაცობა და სამართლიანობა“ (Komenski, 1949: 252).

„ბავშვებს უნდა შევასწავლოთ ერთი მეცნიერება – ადამიანის მოვალეობათა მეცნიერება“, – წერდა უ. უ. რუსო და აღნიშნავდა, რომ „ბუნებრივი მდგომარეობიდან ცივილიზებულ მდგომარეობაზე გადასვლა საოცარ ცვლილებას იწვევს ადამიანში, ჩაანაცვლებს რა მის ქცევაში ინსტინქტს სამართლიანობით და აღავსებს რა მის ქმედებებს მანამდე არარსებული ზნეობრივი თვისებებით.“ ის ერთ-ერთ ეთიკურ კატეგორიას – ავტორიტეტს განიხილავს როგორც აღმზრდელისთვის სავალდებულოს, რომ აღსაზრდელმა ირწმუნოს მისი, „ადამიანურობის სახელოსნოს“ ოსტატის, მეტად რთული და საპასუხივებლო მისიის შემსრულებლის.

სოციალ-პოლიტიკურ და ეკომიკურ წინსვლასთან ერთად ჩამოყალიბებულ-განვითარებული შორეული წარსულიდან მომდინარე ქართული პედაგოგიური აზროვნების ისტორია გარკვეულწილად პედაგოგიური ეთიკის ელემენტებსაც ასახავს, რასაც ადასტურებს მრავალი ფაქტორი, ჩვენამდე მოღწეული წყაროები, რომელთა ანალიზი იძლევა გარკვეულ წარმოდგენას სწავლა-განათლებისა და აღზრდის სისტემის არსებობაზე. ქართული მეცნიერული პედაგოგიკის ფესვები წარსული განვითარების ფესვებიდან, პეტრე იბერის, ეფრემ მცირის, იოანე პეტრინის, შოთა რუსთაველის, არჩილ მეფის, სულხან-საბა ორბელიანის, დავით გურამიშვილის, ვახტანგ VI-ის პედაგოგიური იდეებიდან მოედინება და XIX საუკუნის მეორე ნახევარში უკვე როგორც მეცნიერება შედგა მის „ხუროთმოძღვარად“ აღიარებული იაკობ გოგებაშვილის ხელდასმით. მას სწამდა, რომ ეთიკური თვისებების მასწავლებელი სამართლიანი და გულისხმიერი უნდა ყოფილიყო, რომელიც ბავშვთან თანამშრომლობით შეაყვარებდა მას სწავლას, სამშობლოს, მეგობრობას, ადამიანებს, ბუნებას, განუვითარებდა შემწყნარებლობას, ემპათიას, სხვათადმი პატივისცემას.

საზოგადოების სასარგებლო ახალგაზრდის აღზრდისათვის დიდი ილია მასწავლებლის უმთავრეს მოვალეობად მიიჩნევდა არა მხოლოდ თავისი სპეციალური საგანის ცოდნას, არამედ მის მოსაზღვრე დისციპლინებშიც გარკვეულობას, „...უნდა ყოფილიყო ჩახედული“. ფართო განათლების მქონე მასწავლებელს უნდა ჰქონოდა შეგნებული თავისი საქმიანობის მიზნები და გადასაჭრელი გზები, აღზრდის მიზნები და სოციალური დანიშნულება, რადგან ის არის „მზრდელი ყრმისა მეორე შემოქმედი“, პედაგოგს უნდა სცოდნოდა, რომ „ბავშვის ბუნება საიდუმლოთა საიდუმლოა“ და „ძნელად წასაკითხი ქარაგმა“. მასწავლებლის ზნეობრიობის საჭიროებას აღიარებდნენ XIX საუკუნის გამოჩენილი მოღვაწეები: აკაკი, ვაჟა, ლუარსაბ ბოცვაძე, ნიკო ნიკოლაძე, ნიკო ცხვედაძე, გიორგი წერეთელი და სხვ...

დღეს საქართველოში რეკომენდებულ სწავლების თეორიებში მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება პედაგოგიური ეთიკის საკითხებს. ბლუმის, ა. ბანდურას, დ. უზნაძის, კოლბერგის, აბრაჰამ მასლოუს, კარლ როჯერსის თეორიათა გაანალიზებითა და გამოყენებით,

მასწავლებელი შეძლებს გახდეს პირადი მაგალითი, შეასრულოს სოციალური დაკვეთა, გაითვალისწინოს მოსწავლეთა მორალური განვითარების დონეები, თანდაყოლილი თუ შეძენილი მოთხოვნები, ააწყოს ურთიერთობები მოსწავლეებთან და გახდეს მორალური სახე აღსაზრდელებისათვის.

პედაგოგიური ეთიკის თვალსაზრისით, პედაგოგიური პროცესის ჰუმანისტურ თანამედროვე იდეებზე წარმართვის მოქნილ საშუალებებსა და მიდგომებს გვთავაზობენ დღეს მოქმედი სწავლების თეორეტიკოსები: დევიდ პერკინსი, ბერას ფრედერიკ სკინერი, ედვარდ ლი თორნდაიკი, ლევ ვიგოტსკი, ჟან პიაჟე, ჰოვარდ გარდნერი.

განათლების სოციოლოგიაში პედაგოგიური ეთიკის დანიშნულება საგანმანათლებლო სივრცეში პედაგოგის წინაშე დასმული გლობალური მისიის აღსრულებაა, სწავლა-აღზრდის კლასიკური მეცნიერების, პედაგოგიკის კანონებსა და კანონზომიერებებთან, პრინციპებსა და საზოგადოებრივი აქტუალურობით გააზრებული.

ლიტერატურა

1. Abramov R.N., Bykov A.V. Professional Ethics as an Object of Sociological Research: Between the Sociology of Morality and Sociology of Professions (RUDN Journal of Sociology, 2018 (in Russian).
2. Bauman Zygmunt. Liquid Modernity. Cambridge: Polity Press, 2000.
3. Dewey J. School and Society, National Center for Teacher Professional Development, 2013 (in Georgian).
4. Kayander O.A. Ethics of Education: Values, Strategies, Narratives (in Russian).
5. Ketsbaia K. Sociology of Education, Tbilisi, 2014 (in Georgian).
6. Komensky I.A. Great Didactics, Tbilisi, 1949 (in Georgian).
7. Mishatkina T.V. Pedagogical Ethics: Textbook. Manual / Series “Higher education”/. Phoenix; Minsk: 2004 (in Russian).
8. Teacher Professional Development, Pedagogy Issues, Tbilisi, 2013 (in Georgian).
9. Teacher Professional Standard, 2020 (in Georgian).
10. Timonina I.V. Professional Ethics of a Teacher, 2014 (in Russian).
11. Yarskaya V., Loshakova I., Zaitsev D., Shalava L., Grigorieva O. Sociology of Education. 2004 (In Russian).

PEDAGOGICAL ETHICS IN EDUCATION SOCIOLOGY

Medea Salia Researcher of Institute of Pedagogy and Psychology at Tskhum-Abkhaz Academy of Sciences, Postgraduate Student, Georgia, Tbilisi, 0177, 15a, Tamarashvili St.
E-mail: saliamedea@yahoo.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology at Tskhum-Abkhaz Academy of Sciences

Abstract. At the modern stage of social development, the conversation about the purpose, role and significance of the pedagogical ethics in education sociology is determined by abundance of needs revealed directly in the field of education, on the one hand, and in socio-political sphere and civic aspects, on the other hand, as the essential preparatory component of citizen's involvement in the democratic process. Today relationships between teachers, pupils and people, in general have significantly changed.

The lack of moral education, in its turn, causes a destruction of ethical values and leads to disharmony. A recent survey conducted by us among students and pupils has shown that young people starves for humanity. The main goal of pedagogical ethics is to equip the teacher with theoretical and practical skills to be an authoritative, fair-minded, responsible, tolerant person with personal-democratic qualities that make him/her a personal example for pupils.

Pedagogical ethics is entrusted with the mission of “key implementer” in pupil’s personality socialization. Moral needs have gone beyond the narrow bounds of the particular country and experiences integration with global processes. Though, teacher and educational system still remains a central organizing figure of educational processes. “Not that generation is a new one, which is young due to its age only, but that one which creates and introduce something new in his/her nation’s life”, - wrote Ilia. Thus, the teacher’s prerogative is to have a new take in our reformatory space and to become a creator and implementer of something new for the rising generation. Today’s teacher, with pedagogical skills and abilities based and developed on humanist ideals, love of children, sincere and fair-minded, democrat, responsible, endowed with professional sense will be able to give an answer to the society, which ‘... has to want the same things for its pupils that the best parent wishes to his/her own child’ (J. Dewey). Education is a social process and involvement in this process is a present-day challenge. The global educational practice knows such examples. Even the great Iakob came out with a claim for society involvement. Involvement is a multilateral and very urgent matter.

We need to think about the issues of approach to the teacher, pedagogical and social mandate to make teacher a personal example as much as possible in our reality and think to what extent can the teachers to single-handedly cope with plus-minus conditions set before him/her? As we mentioned above, Iakob Gogebashvili thought about pedagogue a lot. Despite the steps currently being taken, the approaches to the teacher still need perfection. How ethical is the spectrum of attitudes towards the teacher and environment established around him/her for the status of the ethical teacher... overcoming the mentioned problems is a necessary, minimum precondition for upgrading and improving the modern educational system.

Keywords: *Ethics, Education, Pedagogical Ethics, Sociology, Harmonious, Humane, Upgrading.*

მუსიკის თერაპიული შესაძლებლობები

ლელა რეხვიაშვილი

პედაგოგიკის დოქტორი, ასისტენტ პროფესორი, განათლების მიმართულება, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტკოვსკაია ქ. 61, 0186, თბილისი, საქართველო.
E-mail: lelarekhvishvili@mail.ru

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ინტერესის თვალსაზრისით, ხელოვნების დარგებს შორის, მოსწავლეებში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს მუსიკა, რომლის მოსმენა აუმჯობესებს მესხიერებას, მათემატიკურ აზროვნებას, უცხო ენების სწავლის შესაძლებლობას და აკადემიურ მოსწრებას.

მუსიკას აქვს თერაპიული ეფექტი, რომელიც ემსახურება მეტყველების, კომუნიკაციის, შემცნებითი უნარების, სოციალური და ემოციური უნარების განვითარებას, ჩართულობას, თვითშეფასების ამაღლებას, ქცევის მართვას, რელაქსაციას, ყურადღების კონცენტრირებას, სულიერ განვითარებას, სენსორულ ინტეგრაციას, სხეულისა და სივრცის შეგრძნებას, მოტორიკას, წარმოსახვასა და შემოქმედებითობას. მუსიკოთერაპიის ეფექტიანობის საილუსტრაციოდ სტატიაში მოყვანილია საინტერესო მაგალითები.

საკვანძო სიტყვები: მუსიკა, მუსიკოთერაპია, მუსიკის ეფექტი, ბავშვის განვითარება.

სკოლის მოსწავლეთა ფსიქიკური ჯანმრთელობა მედიკოსებსა და პედაგოგებში სერიოზულ შეშფოთებას იწვევს. იზრდება ნევროზების რიცხვი, აღინიშნება სწავლისადმი და საზოგადოებრივი ცხოვრებისადმი ინტერესის დაკარგვა, ხშირია აპათიის ან მოჭარბებული გაღიზიანებულობისა და აგრესიის გამოვლინებები. ყოველივე ეს იწვევს ახალი ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიური საშუალებების ძიების აუცილებლობას, რათა მოხდეს ნეგატიური გამოვლინებების პრევენცია. ერთ-ერთ ასეთ საშუალებას წარმოადგენს არტპედაგოგიკა-ბავშვების ჩართვა შემოქმედებითი საქმიანობის სხვადასხვა სახეებში (ხატვა, ძერწვა, მუსიკის მოსმენა, ცეკვა, მოძრაობა და მეტყველება) (Osipova, Artpedagogika...).

ხელოვნების დარგებს შორის მოსწავლეებში, ინტერესის თვალსაზრისით, განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს მუსიკა და ეს არც არის გასაკვირი – მას უდიდესი ზემოქმედება გააჩნია ადამიანზე დაბადებიდან გარდაცვალებამდე.

ადამიანზე მუსიკის ზემოქმედების მექანიზმის შესწავლაში დიდი წვლილი მიუძღვის გამოჩენილ ქართველ ფიზიოლოგ ი. თარხნიშვილს. 1893 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „მუსიკის გავლენა ადამიანის ორგანიზმზე“, ის გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ მხოლოდ ჰარმონიული, კეთილხმოვანი მუსიკა ახდენს დადებით გავლენას გულსისხლძარღვთა, სუნთქვის, საჭმლის მომნელებელი სისტემების მოქმედებაზე, ანელებს პულსს, არეგულირებს არტერიულ წნევას, ნორმაში მოყავს კუჭის წვენის სეკრეცია. გამაღიზიანებელი მუსიკა კი იწვევს საპირისპირო ეფექტს. მისი მართებული აზრით, მუსიკის ზეგავლენით ძლიერდება ორგანიზმში მიმდინარე მთელი რიგი სასიცოცხლო პროცესი, ორგანიზმის ზოგადი ტონუსი და ნივთიერებათა ცვლა, რის გამოც მუსიკა შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც ნერვულ, ისე მთელ რიგ შინაგან დაავადებათა სამკურნალოდ.

პირველ „მუსიკოთერაპევტად“ გვევლინება პითაგორა, რომელმაც შემოიღო ცნება „მუსიკალური მედიცინა“ და შექმნა მუსიკალური თერაპიის მეთოდოლოგია. ის თავად ქმნიდა მელიოდებს და წარმატებითაც იყენებდა მათ პრაქტიკულ საქმიანობაში (Gakhokidze, 2015).

ზემოქმედება მუსიკით ისეთი თერაპიული მიდგომაა, რომელიც ეყრდნობა ბავშვებში შინაგანად არსებულ ბუნებრივ მიზიდულობას. იგი გასაღებია ბავშვის „მე“-საკენ და ამავდროულად ხელს უწყობს მის განვითარებას ყველა დონეზე.

მუსიკალური თერაპია ემსახურება: მეტყველების, კომუნიკაციის, შემცნებითი უნარების, სოციალური უნარების განვითარებას, ჩართულობას, თვითშეფასების ამაღლებას, ქცევის მართვას, რელაქსაციას, ყურადღების კონცენტრირებას, ემოციურ და სულიერ განვითარებას, სენსორულ ინტეგრაციას, სხეულისა და სივრცის შეგრძნებას, მოტორიკას, წარმოსახვასა და შემოქმედებითობას (The Importance of Music for Children).

როგორია მუსიკის გავლენა ბავშვზე პედაგოგიური თვალსაზრისით და რა თერაპიული შესაძლებლობები გააჩნია მას?

უფროსების მოსაზრებები ორად იყოფა. ერთნი ამბობენ, რომ პატარა ბავშვებისთვის კლასიკური მუსიკა მეტისმეტად რთულია, მეორენი კი ამტკიცებენ, რომ სწორედ კლასიკა აყალიბებს ესთეტიკურ გემოვნებას.

მეცნიერულად დადასტურებულია კლასიკური მუსიკის დადებითი გავლენა. ამბობენ, კლასიკური ნაწარმოების მოსმენისას აკუსტიკური ტალღების კონკრეტული სიხშირე გავლენას ახდენს ბავშვის ემოციაზე და ხელს უწყობს ტვინის აქტივობის განვითარებას. მაგალითად, მოცარტის მუსიკა ხელს უწყობს აღქმას და ასტიმულირებს მეხსიერებას, აქედან გამომდინარე, მისი ნაწარმოებები შეიძლება მოვასმენინოთ შემეცნებით თამაშებს შორის.

კლასიკური ნაწარმოებების დახმარებით ბავშვის ემოციური მდგომარეობის გამოსწორებაც კი შეიძლება. მაგალითად, დასამშვიდებლად მას შეიძლება ბრამსის, შუბერტის ნაწარმოებები მოვასმენინოთ, ხოლო ჩაიკოვსკი – განწყობის ასამაღლებლად. გასააქტიურებლად კარგია ლისტის, მოცარტის ნაწარმოებების მოსმენა, შფოთვის შემცირება კი შტრაუსის, შოპენის ნაწარმოებებს შეუძლია (Dolidze, 2020).

ბავშვი მუსიკის აღქმას იწყებს ჯერ კიდევ მუცლადყოფნის პერიოდში, ორსულობის მე-20 კვირიდან და მას თავიდან შეიგრძნობს, როგორც „ზარის“ ხმას დედის ხმასთან ერთად. ახალშობილს ნაკლები კონტაქტი აქვს დედის სხეულთან, რადგან ის ძირითად დროს საბავშვო ეტლში ატარებს. ამ პერიოდისათვის სწორედ წყნარი და მშვიდი მუსიკა არის ბავშვისათვის კომუნიკაციის ყველაზე კარგი საშუალება. აუცილებელია მუსიკა იყოს ნელი ტემპის, წყნარი, დაბალ ხმაზე, მსუბუქი, მელიოდური და რითმული. ჭირვეული ბავშვებისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პოზიტიური ზეგავლენის მქონე მუსიკის შერჩევა. ეს ხელს შეუშლის შემდგომში მათ ჰიპერაქტიურებად ჩამოყალიბებას. მუცლადყოფნის და ახალშობილობის პერიოდში მუსიკის მოსმენა მომავალში დეპრესიის განვითარებისა და შიშების პრევენციის საუკეთესო საშუალებაა.

ბოლო წლების განმავლობაში მეცნიერებმა უკეთ შეისწავლეს თუ რა გავლენას ახდენს მუსიკა ბავშვების გონებრივი შესაძლებლობების განვითარებაზე. კვლევების მიხედვით, იმ ბავშვების 70 პროცენტი, რომლებიც ხშირად უსმენენ მუსიკას, გაცილებით ადრე იწყებენ მეტყველებას და ადრეულ ასაკშიც უფრო მარტივად წარმოთქვამენ რთულ სიტყვებს, ვიდრე ის ბავშვები, რომლებსაც მუსიკასთან შეხება ფაქტობრივად არ აქვთ. კლასიკური მუსიკის მოსმენის შემდეგ, ბავშვები უფრო სწრაფად ასრულებენ ისეთ შემოქმედებით სამუშაოებს, რასაც სივრცითი აღქმა სჭირდება, მაგალითად, პაზლის აწყობა. თუმცა, კიდევ უფრო ხანგრძლივი ეფექტი აქვს რაიმე ინსტრუმენტზე დაკვრის სწავლას, რაც მეცნიერების აზრით, აუმჯობესებს მათემატიკურ აზროვნებას. თუ ბავშვი სწავლობს

რომელიმე საკრავზე დაკვრას, ის მათემატიკის სწავლის უკეთეს უნარს ამჟღავნებს და უფრო მეტად უადვილდება ციფრებთან ურთიერთობა.

მუსიკის დადებითი მხარე მხოლოდ მოზარდის აკადემიურ მოსწრებაზე არ აისახება. ვითარდება ბავშვის, როგორც ინტელექტუალური, ასევე სოციალური და ემოციური უნარები; ის ეხმარება სხეულსა და გონებას, რომ ერთად იმუშაოს; აუმჯობესებს მეხსიერებას და უცხო ენების სწავლის შესაძლებლობას (How Impact..., 2018).

მეცნიერმა და მკვლევარმა დონ ქემპბელმა დაწერა წიგნი „მოცარტის ეფექტი“, რომელიც ეხება ადამიანის ორგანიზმზე უშუალოდ მოცარტის მუსიკის ზეგავლენას. მისი მუსიკის ეფექტიანობის საილუსტრაციოდ მოგვყავს რამდენიმე მაგალითი.

მეცნიერებმა ექსპერიმენტული გზით დაადგინეს, რომ მოცარტის სონეტების ბგერებს (განსაკუთრებით სონეტი K 448) უნარი აქვს შეაჩეროს ეპილეპტიკური შეტევები (ეპილეპტიკური შეტევების რაოდენობა).

ბონაპარტების ოჯახს მემკვიდრეობით კუჭის წყლულოვანი დაავადებები აწუხებდა. ნაპოლეონიც ამავე დაავადებით იტანჯებოდა. ჭამის შემდეგ ხშირად მას სასტიკი ტკივილები ეწყებოდა, რისთვისაც ნაპოლეონს სასახლეში საგანგებოდ მოწყობილი ჰქონდა სიმფონიური ორკესტრი, რომლის მოსმენის დროსაც საჭმლის მონელება უმტკივნეულოდ მიმდინარეობდა.

ცნობილი ფრანგი მსახიობი ჟერარ დეპარდიე ახალგაზრდობაში საკმაოდ ენაბლუ იყო. მკურნალობის მეთოდებმა მას ვერ უშველა ამ სნეულების დაძლევაში. ექიმის რჩევით დეპარდიემ დაიწყო ყოველდღე ორ-ორი საათი მოცარტის მუსიკის მოსმენა. „ჯადოსნურმა ფლეიტამ“ მართლაც საოცრება მოახდინა – რამდენიმე თვის შემდეგ მომავალ ვარსკვლავს ენაბლუობის კვალიც კი არ დარჩა (Gakhokidze, 2015).

ავსტრიელ მკურნალ-პედაგოგ კარლ კენიგს მიაჩნდა: „რომ მივალწიოთ მუსიკის ღრმა ზემოქმედებას ორგანიზმზე, ავადმყოფმა თავად უნდა იმოქმედოს აქტიურად (იმღეროს, დაუკრას მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე, მოძრაობაში გამოხატოს მუსიკა). მუსიკოთერაპიის არსს ჩვენ ვხედავთ უნარში, გამოვინვიოთ „განსაკუთრებულ“ ბავშვში დადებითი ემოციები, რომლებიც სამკურნალო ზემოქმედებას ახდენენ ფსიქოსომატურ და ფსიქოემოციურ პროცესებზე, ინვევენ ბავშვის სარეზერვო ძალების მობილიზებას, განაპირობებენ მის ზემოქმედებას ხელოვნების სხვადასხვა სფეროში და ზოგადად ცხოვრებაში“ (Kotishev).

ვინაიდან მუსიკა უდიდეს ზეგავლენას ახდენს ბავშვზე, მეტად მნიშვნელოვანია ამ ზემოქმედების დაწყება ადრეული ასაკიდან. ეს პრეროგატივა კი ოჯახს ეკუთვნის.

რაც უფრო მაღალია მშობელთა აქტიურობა მუსიკით დაინტერესებულობის გამოვლენაში, მით მაღალია ბავშვების მუსიკალური მოთხოვნილება. ასე, მაგალითად, ექსპერიმენტულ გამოკვლევებზე დაყრდნობით დადასტურებულია, რომ მაღალი მუსიკალური მოთხოვნილების ბავშვთა მშობლებს უყვართ მუსიკალური ნაწარმოებების მოსმენა რადიოთი, ტელევიზიით, ესწრებიან კონცერტებს, აქვთ საბავშვო სიმღერებისა და მუსიკალური ზღაპრების აუდიო-ვიდეო ჩანაწერები. ამ ბავშვების მშობლები ხაზს უსვამენ მუსიკის მნიშვნელობას ბავშვის პიროვნების ფორმირებაში. პასიური მუსიკალური მოთხოვნილების მქონე ბავშვების მშობლებს, როგორც წესი, გულგრილი დამოკიდებულება აქვთ მუსიკისადმი (Rekhviashvili, 2008).

როგორ შეუწყოს მშობელმა ხელი ბავშვის მუსიკალურ განვითარებას ადრეულ ასაკში?

- მშობელმა ბავშვის ადრეული განვითარების სტადიაზე ხელი უნდა შეუწყოს მუსიკალური რიტმისთვის ფეხის აწყობას და ცეკვას, რაც ფიზიკური განვითარებასა და ჯანმრთელობის საწინდარი იქნება;
- ერთი წლის ასაკიდანვე ბავშვი ბაძავს მუსიკას და ცდილობს მოძრაობებით აჰყვეს

მას, მუსიკის მოსმენისას ბავშვი ეზიარება მრავალფეროვან ემოციებს, მუსიკა ამშვიდებს ან ენერგიით ავსებს ბავშვს;

- ორი წლის ასაკის ბავშვებს კარგი იქნება თუ მოვასმენინებთ ხმებს, რომლებსაც სხეულის სხვადასხვა ნაწილები გამოსცემენ. მაგ: გაბერილ ლოყებზე ხელის მიჭერა, თითის კბილზე დაკაკუნება, ტაშის დაკვრა თუ ფეხების ბაკუნნი და ვთხოვოთ ანალოგიური მოქნედებები თვითონაც შეასრულონ, ან შეიძლება ვთხოვოთ, რომ შეარჩიონ სასურველი ჟღერადობის მასალა, შემდეგ კი მივცემართ სიტყვების შერჩევაში თავიანთი მელოდიისათვის;
- სამი წლის ასაკში შესაძლებელია ჩავუერთოთ რიტმული მუსიკა და ვთხოვოთ აჰყვეს ტაშით, ფეხების ბაკუნით, ხელის მხრებზე დარტყმით, ან რაიმე ნივთების ერთმანეთზე დარტყმით;
- ოთხი წლის ასაკში კი რეკომენდებულია, თუ მოვასმენინებთ რომელიმე მუსიკალურ კომპოზიციას (The Importance ...).

იმისათვის, რომ ბავშვს შევავაროთ მუსიკა ადრეული ასაკიდან, დაიან ბეილსი გვთავაზობს შემდეგ რეკომენდაციებს:

- მოასმენინეთ ბავშვს მუსიკა. მიეცით საშუალება ბავშვს მოუსმინოს სხვა და სხვა ჟანრის მუსიკას. თუ თქვენ უკრავთ მუსიკალურ ინსტრუმენტზე დაუკარით მაშინ, როცა ბავშვი თქვენთან არის, მაგრამ ეცადეთ რომ ხმა ძალიან მაღალი არ იყოს. ხმამაღალმა მუსიკამ შესაძლებელია დააქვეითოს ბავშვის სმენა;
- უმღერეთ ბავშვს – არ აქვს მნიშვნელობა რამდენად კარგად მღერისხართ, თქვენი ხმის გაგონება ბავშვს ეხმარება ენის სწავლაში. ბავშვებს ძალიან უყვართ რიტმი და გამეორებები სიმღერებში და ძალიან პატარებსაც კი შეუძლიათ მელოდიის გამოცნობა თუ ერთხელ მაინც აქვთ მოსმენილი;
- შეასწავლეთ მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე დაკვრა ადრეული ასაკიდან. თუ თქვენ გინდათ თქვენს შვილს შეასწავლოთ მუსიკალურ ინსტრუმენტზე დაკვრა, არ არის აუცილებელი ამისთვის ელოდოთ სასკოლო ასაკს. სკოლამდელი ასაკის ბავშვის ტვინს აქვს უნარი აითვისოს მუსიკა. ოთხი და ხუთი წლის ბავშვების უმრავლესობას უყვართ დაკვრა და შეუძლიათ ზოგიერთი მუსიკალური ინსტრუმენტის საფუძვლების შესწავლა. ხოლო მუსიკალური ინსტრუმენტზე დაკვრის ადრეული ასაკიდან შესწავლა კი მუსიკისადმი სიყვარულს უწყობს ხელს, რაც შემდეგ მთელი ცხოვრება გრძელდება (Bales, 2012).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მუსიკას აქვს უნიკალური უნარი ხელი შეუწყოს ბავშვის განვითარებას, გააღვიძოს მასში კრეატიული და შემოქმედებითი უნარები, განუმტკიცოს საკუთარი თავის რწმენა და ნაახალისოს დამოუკიდებელ აზროვნებასა და მეტყველებაში.

ადრეულ ასაკშივე დაწყებული მუსიკალური საქმიანობა ააქტიურებს, გზას უხსნის მუსიკის აღქმასა და გაგებაზე პასუხისმგებელ თანდაყოლილ მექანიზმებს და აძლიერებს მათ წვლილს თავის ტვინის სხვა უმაღლესი ფუნქციების ჩამოყალიბებაში.

ლიტერატურა

1. Bales Diane, Building Baby’s Brain: The Role of Music, Translated by T. Gabisonia, 2012 (available at <https://ganatlebago.wordpress.com/>), (In Georgian).
2. Gakhokidze Ramaz. Music heals (available at http://www.resonancedaily.com/index.php?id_rub=11&id_artc=25787, 5.08. 2015), (In Georgian).
3. Dolidze Dali. Music and the child’s personal development (available at <http://mastsavlebeli.ge/?p=26706>, 15.07.2020), (In Georgian).

-
4. The Results of an Amazing research by scientists - Mozart's music heals. What is the "Mozart effect" (available at <http://intermedia.ge> 10.05.2016), (In Georgian).
 5. What effect does music have on a Child's Mental Development - Music Improves Mathematical Thinking. 31-10-2018 (available at <http://www.etaloni.ge/geo/main/index/15752>). (In Georgian).
 6. Rekhviashvili Lela., Methodology of Conducting Musical Games and Staging in the Family. 2006, Intercultural Communications # 4, Tbilisi, 2008, in Georgian).
 7. Osipova N. Ufimtseva L. Art pedagogy - a Remedy for Stress. Children's Health Journal №236 2006 (available at <http://zdd.1september.ru/article.php?ID=200602306>), (In Russian).
 8. Kotysheva. N. Music Therapy for children with Disabilities in a Social Care Center, 10.09. 2008 (available at <https://psy.su/feed/2214/>), (In Russian).

THERAPEUTIC POSSIBILITIES OF MUSIC

Lela Rekhviashvili PhD in Pedagogy, Assistant Professor, Department of Education, Sokhumi State University, 61 Politkovskaya St., 0186, Tbilisi, Georgia.
E-mail: lelarekhviashvili@mail.ru

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology at the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. From the viewpoint of interest, music is perhaps the most universal of the performing arts and is especially popular among students. Listening to music improves memory, mathematical thinking, the ability of learning foreign languages and academic achievement. Music has a therapeutic effect that serves the development of speech, communication, cognitive, social and emotional skills, engagement, self-esteem, behavior management, relaxation, concentration of attention, spiritual development, sensory integration, body and space sensation, motility, imagination and creativity. The paper provides interesting examples illustrating the effectiveness of music therapy.

Keywords: *Music, Music Therapy, Music Effect, Child Development.*

დიალექტიკა, როგორც პედაგოგიურ-მეცნიერული კვლევის ზოგადი მეთოდოლოგია

ჯემალ ჯინჯიხაძე პედაგოგიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, პედაგოგიკის დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61.
E-mail: jermal.jinjikhadze@gmail.com

ნარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. პედაგოგიკის მეთოდოლოგიური პრობლემები ყოველთვის ეკუთვნოდა პედაგოგიკური აზრის განვითარების აქტუალურ საკითხებს. დიალექტიკის პოზიციებიდან პედაგოგიკური მოვლენების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს, გამოვავლინოთ მათი ხარისხობრივი თავისებურებანი, კავშირი სხვა სოციალურ მოვლენებთან და პროცესებთან. ამ თეორიის პრინციპების შესაბამისად მომავალი სპეციალისტების სწავლება, აღზრდა და განვითარება გამოიკვლევა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და პროფესიული საქმიანობის კონკრეტულ პირობებთან მჭიდრო კავშირში. ყველა პედაგოგიკური მოვლენა შეისწავლება მათი მუდმივი ცვლილებებისა და განვითარების პროცესში, წინააღმდეგობრიობებისა და მათი გადაწყვეტის გზების გამოვლენით. სტატიაში გამოკვლეულია დიალექტიკის როლი პედაგოგიკურ-მეცნიერულ კვლევაში და იგი აღიარებულია, როგორც ზოგადი მეთოდოლოგია.

საკვანძო სიტყვები: დიალექტიკა, დიალექტიკის კატეგორიები, მეთოდოლოგია, პედაგოგიკურ-მეთოდოლოგიური კვლევა.

პედაგოგიკის მეთოდოლოგიური პრობლემები ყოველთვის ეკუთვნოდა პედაგოგიკური აზრის განვითარების აქტუალურ საკითხებს. დიალექტიკის პოზიციებიდან პედაგოგიკური მოვლენების შესწავლა საშუალებას გვაძლევს, გამოვავლინოთ მათი ხარისხობრივი თავისებურებანი, კავშირი სხვა სოციალურ მოვლენებთან და პროცესებთან. ამ თეორიის პრინციპების შესაბამისად მომავალი სპეციალისტების სწავლება, აღზრდა და განვითარება გამოიკვლევა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და პროფესიული საქმიანობის კონკრეტულ პირობებთან მჭიდრო კავშირში. ყველა პედაგოგიკური მოვლენა შეისწავლება მათი მუდმივი ცვლილებებისა და განვითარების პროცესში, წინააღმდეგობრიობებისა და მათი გადაწყვეტის გზების გამოვლენით.

მეთოდოლოგია – ეს არის მეცნიერება შემეცნებისა და ობიექტური სინამდვილის გარდაქმნის უზოგადესი პრინციპების შესახებ.

დღეს მეცნიერების განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრაში, მიღწეულის განზოგადებაში მეთოდოლოგიის როლი არსებითად გაიზარდა. რასთანაა ეს დაკავშირებული?

პირველი. თანამედროვე მეცნიერებაში შეიმჩნევა აქტიური ტენდენცია ცოდნის ინტეგრაციისკენ, ობიექტური რეალობის მოვლენების კომპლექსური ანალიზისკენ. მაგალითად, საზოგადოებრივ მეცნიერებებში ფართოდ გამოიყენება კიბერნეტიკის, მათემატიკის, ალბათობის თეორიისა და სხვა მეცნიერებათა მონაცემები, რომლებსაც მანამდე არ ჰქონდათ კონკრეტულ სოციალურ კვლევებში მეთოდოლოგიური ფუნქციის შესრულების პრეტენზია. შესამჩნევად გაძლიერდა მეცნიერებებსა და მეცნიერულ

მიმართულებებს შორის კავშირები. მაგალითად, უფრო და უფრო პირობითი ხდება საზღვრები პედაგოგიკურ თეორიასა და პიროვნების ზოგადფსიქოლოგიურ კონცეფციას შორის, სოციალური პრობლემების ეკონომიკურ ანალიზსა და პიროვნების პედაგოგიკურ-ფსიქოლოგიურ კვლევას შორის, პედაგოგიკასა და გენეტიკას შორის და ა. შ. ამასთან, ახლა ყველა მეცნიერების ინტეგრაციას აქვს კვლევის ცხადად გამოკვეთილი ობიექტი – ადამიანი. და აქ ადამიანის შესწავლისას სხვადასხვა მეცნიერებების ძალისხმევითა გაერთიანებაში ფრიად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს პედაგოგია და ფსიქოლოგია.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ პედაგოგია სულ უფრო და უფრო ისრუტავს ცოდნის სხვადასხვა დარგის მიღწევებს, ძლიერდება ხარისხობრივად და რაოდენობრივად, ამდიდრებს და აფართოებს თავის საგანს, – აუცილებელია, მივალწიოთ იმას, რომ ეს ზრდა იყოს გაცნობიერებული, კორექტირებული, მართვადი, რაც უშუალოდ არის დამოკიდებული ამ მოვლენის მეთოდოლოგიური გააზრებისაგან. ამგვარად, მეთოდოლოგია თამაშობს განმსაზღვრელ როლს პედაგოგიკურ გამოკვლევებში, ანიჭებს მათ მეცნიერულ ფასეულობას, სისტემურობას, ამაღლებს ეფექტურობასა და პროფესიონალურ მიმართულობას.

მეორე. გართულდა თვით მეცნიერება პედაგოგია. კვლევის მეთოდების მიხედვით ის უფრო სხვაგვარი გახდა. მისი საგნის შესწავლაში ახალი საზღვრები გამოიკვეთა. წინა პლანზე წამოიწია სოციალური პედაგოგიკის პრობლემებმა. შექმნილ სიტუაციაში **ძალზე მნიშვნელოვანია, ერთი მხრივ, არ დავკარგოთ კვლევის საგანი – საკუთრივ პედაგოგიკური პრობლემები, მეორე მხრივ, ამ მეცნიერებისათვის ავიღოთ ყველაფერი, რისი მიცემაც შეუძლიათ ზემოხსენებულ მიდგომებს.**

მეთოდოლოგიის მნიშვნელოვანი ამოცანებია:

- მრავალფეროვანი პედაგოგიკური ცოდნის წარმოდგენა თეორიებისა და კონცეფციების ერთიანი სისტემის სახით;
- უსისტემო ემპირიულ ფაქტებში სწორი ორიენტაციის აღება;
- კონკრეტული კვლევების მიმართვა პედაგოგიკის ფუნდამენტური პრობლემების გადანყვევებისკენ.

მესამე. ამჟამად თვალსაჩინო გახდა ფილოსოფიურ-მეთოდოლოგიურ პრობლემებსა და პედაგოგიკური კვლევის უშუალო მეთოდოლოგიას შორის წყვეტა: ერთი მხრივ, პედაგოგიკის პრობლემები, მეორე მხრივ, პედაგოგიკური კვლევის სპეციალური მეთოდოლოგიური საკითხები. ერთი სიტყვით, პედაგოგები სულ უფრო და უფრო მეტად ხვდებიან პრობლემებს, რომლებიც გამოდიან კონკრეტული კვლევის ჩარჩოებიდან, არიან უფრო ზოგადნი, ფუნდამენტური, ე. ი. მეთოდოლოგიური, მაგრამ არ არის გადანყვევებული თანამედროვე ფილოსოფიაში. მათი ახსნის მოთხოვნილება კი ძალზე დიდია. ამის გამო, პედაგოგიკური კვლევის უშუალო მეთოდოლოგიის შემდგომი სრულყოფის მიზნით, აუცილებელი გახდა შექმნილი ვაკუუმის შევსება მეთოდოლოგიური კონცეფციებით, დებულებებით.

მეოთხე. ამ ბოლო ათწლეულებში პედაგოგია გახდა სოციალურ მეცნიერებებში მათემატიკური მეთოდების გამოყენების თავისებური პოლიგონი, მათემატიკის მრავალი განყოფილების განვითარების მძლავრი სტიმული. ამ მეცნიერების მეთოდიკური სისტემის ზრდისა და სრულყოფის ობიექტურ პროცესში გარდაუვალია კვლევის რაოდენობრივი მეთოდების გამოყენება, მაგრამ ეს არ უნდა მოხდეს ხარისხობრივი ანალიზის საზიანოდ, რაც აშკარად შეიმჩნევა მრავალ გამოკვლევაში მსოფლიო მასშტაბით, სადაც მათემატიკური სტატისტიკა თითქმის პანაცეად ითვლება. ეს ფაქტი, უპირველეს ყოვლისა, სოციალური მიზეზებით აიხსნება: პედაგოგიკურ კვლევებში ხარისხობრივ ანალიზს ხშირად მივყავართ ვილაციისათვის მიუღებელ დასკვნამდე, ხოლო რაოდენობრივი კი ამ

მეცნიერებაში, და მის მიღმაც, იძლევა იდეოლოგიური მანიპულირების საშუალებას. მაგრამ გნოსეოლოგიური მიზეზების ძალით, მათემატიკური მეთოდების გამოყენებამ, როგორც ცნობილია, ჭეშმარიტებასთან მიახლოების ნაცვლად შეიძლება დაგვაშოროს მას. ეს რომ არ მოხდეს, რაოდენობრივი ანალიზი უნდა შეივსოს ხარისხობრივით, მეთოდოლოგიურით. მეთოდოლოგია ამ შემთხვევაში თამაშობს არიადნეს ძაფის როლს: თავიდან გვაშორებს ცდომილებას, არ გვაძლევს საშუალებას, რომ დავიბნეთ მრავალრიცხოვან კორელაციებში, ხელს გვინყობს რაოდენობრივი ანალიზისათვის არსებითი სტატისტიკური დამოკიდებულებების შერჩევაში და მათი ანალიზით სწორი დასკვნების გამოტანაში.

თუ თანამედროვე პედაგოგიკური კვლევები გვერდს ვერ აუვლიან რაოდენობრივ ანალიზს, მაშინ კიდევ უფრო ძლიერ საჭიროებენ ისინი მეთოდოლოგიურ დაფუძნებას.

რაკი პედაგოგიკურ კვლევებში მათემატიკური მეთოდების გამოყენებაზე ჩამოვარდა საუბარი, კატეგორიულად უნდა აღვნიშნოთ შემდეგი: აფორიზმადაა ქცეული ფრაზა: ნებისმიერ მეცნიერებაში იმდენი მეცნიერებაა, რამდენი მათემატიკაცაა მასში. ეს სწორი არ არის! მეცნიერების განვითარებას არაფერი არ ამუხრუჭებს ისე, როგორც ზედმეტი მათემატიკაცაა. ნებისმიერმა მეცნიერებამ მათემატიკიდან უნდა აიღოს ის, რაც მას სჭირდება მისი საკუთრივი განვითარებისათვის და არა ის, რისი მიცემაც მათემატიკას შეუძლია. ისე, რომ მათემატიკური სტატისტიკის გამოყენებაშიც ზომიერების დაცვაა საჭირო.

მეხუთე. ადამიანი პროფესიულ საქმიანობაში არის გადამწყვეტი ძალა. ეს დებულება ისტორიაში სუბიექტური ფაქტორის როლის ზრდისა და გაძლიერების შესახებ ზოგადსოციოლოგიური კანონიდან გამომდინარეობს, საზოგადოების განვითარებაში სოციალური პროგრესის მიხედვით. მაგრამ ხდება ისეც, რომ მოცემული დებულების აბსტრაქტულ დონეზე მიღებით, ზოგიერთი მკვლევარი გარკვეული ხარისხით უარყოფს მას კონკრეტულ სიტუაციაში, კონკრეტულ გამოკვლევაში. მსგავს შემთხვევებში ჭეშმარიტება უნდა იქნეს ნაპოვნი როგორც პედაგოგიკურ დონეზე, ისე ფილოსოფიურ-სოციოლოგიურზეც. ამ და სხვა რთული საკითხების სწორ გადანყვეტაში დამხმარეა მკვლევარის მეთოდოლოგიური აღჭურვილობა.

საზოგადოდაა მიღებული მეთოდოლოგიის რამდენიმე დონის გამოყოფა. პრინციპული მნიშვნელობა აქვს მეთოდოლოგიის დანაწევრებას, რაც მეთოდოლოგიური ანალიზის დონეების შესახებ წარმოდგენებზეა დაფუძნებული.

ზოგადად განასხვავებენ ფილოსოფიურსა და სპეციალურ-მეცნიერულ მეთოდოლოგიას:

პირველი არ არსებობს ფილოსოფიის რაიმე განყოფილების სახით: მეთოდოლოგიურ ფუნქციას ასრულებს ფილოსოფიური ცოდნის მთელი სისტემა. ამრიგად, როცა ვლაპარაკობთ, რომ მეთოდოლოგია არის სხვა არაფერი, თუ არა კვლევითი ამოცანების ამოხსნისას ზოგადი პრინციპებისა და თეორიების გამოყენება, უნდა აღვნიშნოთ, რომ თვით ამ პრინციპების ერთობის ხარისხი სხვადასხვაა. შეიძლება ვილაპარაკოთ უფრო ზოგადი, ე. წ. საყოველთაო – პრინციპების, კანონების, კატეგორიების შესახებ. ისინი ატარებენ ფილოსოფიურ ხასიათს, და დიალექტიკა, რომელიც ხასიათდება მეთოდოლოგიის უფრო ზოგადი დონით, მის გულს წარმოადგენს.

მეორე არის კონკრეტული მეცნიერების თეორიული გული, და მოცემული მეცნიერების მეთოდების სისტემასთან ერთიანობაში წარმოადგენს კვლევის უშუალო მეთოდოლოგიას.

როგორია პედაგოგიკური კვლევის მეთოდოლოგიური პრინციპები?

პედაგოგიკური კვლევის განხორციელებაში განუზომლად დიდ როლს თამაშობს

თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობის პრინციპი. პრაქტიკა არის ამა თუ იმ დებულების ჭეშმარიტების კრიტერიუმი. თეორია, რომელიც არ ემყარება პრაქტიკას, სპეკულაციური და უნაყოფოა. თეორია მონოდებულია იმისათვის, რომ გზა გაუხსნას პრაქტიკას. პრაქტიკა, რომელიც არ ღებულობს თეორიისაგან მიმართულობას, სტიქიურია, მასში არ არის სათანადო მიზანდასახულობა, იგი მცირეეფექტურია. ამიტომ პედაგოგიკური კვლევის ორგანიზაციისას ძალზე მნიშვნელოვანია, ამოვიდეთ არა მხოლოდ პედაგოგიკური თეორიის მიღწევებიდან, არამედ – პრაქტიკის განვითარებიდანაც. მომავალი სპეციალისტების პრაქტიკული საქმიანობის ღრმა და ყოველმხრივი მეცნიერული ანალიზის გარეშე შეუძლებელია დაისახოს უმაღლეს სასწავლებელში საგანმანათლებლო პროცესის სრულყოფის ეფექტური გზები.

მეორე მეთოდოლოგიური პრინციპი არის შესასწავლი პრობლემისადმი შემოქმედებითი, კონკრეტულ-ისტორიული მიდგომა. ამას თხოულობს დიალექტიკის მთელი არსი. გამოცდილება გვასწავლის, რომ შეუძლებელია მომავალი სპეციალისტების მომზადების ამა თუ იმ პრობლემის გამოკვლევა, თუ გამოვიყენებთ უკვე გამომუშავებულ მოდელს, თუ მივსდით ადრე მიღებულ შაბლონებს და არ გამოვიჩინეთ შემოქმედებითობა.

გამოსაკვლევი პრობლემის ამოხსნისადმი შემოქმედებითი მიდგომა მჭიდროდაა დაკავშირებული პედაგოგიკური მოვლენების განხილვის ობიექტურობის პრინციპთან. მკვლევრის ხელოვნება იმაში მდგომარეობს, რომ მონახოს მოვლენის არსში, მის შინაგან სამყაროში შეღწევის გზები ისე, რომ გარეგანი და სუბიექტური არაფერი შეიტანოს.

პედაგოგიკური კვლევის წარმატებები ბევრადაა დამოკიდებული პედაგოგიკური მოვლენებისა და პროცესების შესწავლის ყოველმხრივობის პრინციპზე. ნებისმიერი პედაგოგიკური ფენომენი მრავალი ასპექტითაა დაკავშირებული სხვა ფსიქოლოგიურ მოვლენებთან და მისი იზოლირებული, ცალმხრივი განხილვა გარდაუვალად მიგვიყვანს დამახინჯებულ, მცდარ დასკვნამდე. ყოველმხრივობის მეთოდოლოგიური პრინციპი გულისხმობს უმთავრესად კვლევისადმი კომპლექსურ მიდგომას.

პედაგოგიკური კვლევის კიდევ ერთი მეთოდოლოგიური პრინციპია ისტორიულისა და ლოგიკურის ერთიანობა. ობიექტის თუ მოვლენის შემეცნების ლოგიკა ასახავს მისი განვითარების ლოგიკას, ე. ი. მის ისტორიას.

კვლევის შემდეგი მეთოდოლოგიური პრინციპია სისტემურობა, ე. ი. სისტემური მიდგომა შესასწავლი ობიექტისადმი.

პედაგოგიკურ-ფსიქოლოგიურ კვლევაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს დიალექტიკის კატეგორიები (არსი და მოვლენა; მიზეზი და შედეგი; აუცილებლობა და შემთხვევითობა; შესაძლებლობა და სინამდვილე; შინაარსი და ფორმა; ერთეული, განსაკუთრებული და ზოგადი და სხვ.).

პედაგოგიკური პრობლემების კვლევისადმი მეთოდოლოგიური მოთხოვნები გამომდინარეობს დიალექტიკის ძირითადი კანონებიდან, რომლის გულია, როგორც ვთქვით, წინააღმდეგობრიობათა ერთიანობისა და ბრძოლის კანონი. არსებობს წინააღმდეგობრიობათა სხვადასხვა სახე: შინაგანი და გარეგანი, ძირითადი და წარმოებული, მთავარი და მეორეხარისხოვანი. პირველის (შინაგანი და გარეგანი) მიხედვით პედაგოგიკაში არსებობს პიროვნების განვითარების წინააღმდეგობრიობათა კლასიფიკაცია.

დიალექტიკური მატერიალიზმიდან ცნობილია დიალექტიკის სამი კანონი:

- წინააღმდეგობრიობათა ერთიანობისა და ბრძოლის კანონი.
- რაოდენობრივ ცვლილებათა თვისებრივში გადასვლის კანონი.
- უარყოფის უარყოფის კანონი.

ითვლება, რომ მათ შორის ძირითადია პირველი კანონი. სამივე მათგანი, კანონზომიერი

აუცილებლობის სახით, დომინირებს როგორც მეცნიერული შემეცნების, ისე სასწავლო შემეცნების რთულ პროცესებში.

შევეცადოთ, გავერკვეთ ამ ცნების არსში.

დიალექტიკა არგუმენტაციის მეთოდია ფილოსოფიაში; ასევე, ფორმა და ხერხი რეფლექსიური თეორიული აზროვნებისა, რომლის საგანია ამ აზროვნების აზრითი შინაარსის წინააღმდეგობრიობა. დიალექტიკურ მატერიალიზმში ეს არის – მატერიალური სამყაროს განვითარების ზოგადი თეორია, და მასთან ერთად – შემეცნების თეორია და ლოგიკა. დიალექტიკური მეთოდი ერთ-ერთი ცენტრალურია ევროპულ და ინდურ ფილოსოფიურ ტრადიციებში. თვითონ სიტყვა „დიალექტიკა“ წარმოიშვა ძველბერძნულ ფილოსოფიაში და პოპულარული გახდა პლატონის „დიალოგების“ წყალობით, რომელშიც დიალოგის ორი ან მეტი მონაწილე შეიძლებოდა სხვადასხვა აზრისა ყოფილიყო, მაგრამ ცდილობდნენ მიეღწიათ ჭეშმარიტებისათვის თავიანთი აზრების გაცვლა-გამოცვლის შედეგად. ჰეგელიდან დაწყებული დიალექტიკა უპირისპირდება მეტაფიზიკას – აზროვნების ისეთ ხერხს, რომელიც საგნებსა და მოვლენებს განიხილავს როგორც უცვლელსა და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელს.

და მაინც, რა არის დიალექტიკა?

სხვადასხვა დროის გენიოსები დიალექტიკას ასე განსაზღვრავდნენ:

- სწავლება ყოფიერების მარადიული ქმნადობისა და ცვალებადობის შესახებ (ჰერაკლიტი).
- ხელოვნება დიალოგისა, რომელიც გაიგება როგორც ჭეშმარიტების წვდომა მისახვედრი კითხვების დასმისა და მათზე მეთოდური პასუხების გზით (სოკრატე).
- ცნების დანაწევრებისა და შეკავშირების მეთოდი საგანთა ზეგრძობად (იდეალურ) არსში ჩანვდომის მიზნით (პლატონი).
- მეცნიერება, რომელიც ეხება მეცნიერული კვლევის ზოგად დებულებებს (არისტოტელე).
- მოძღვრება წინააღმდეგობრიობათა თავსებადობის შესახებ (ნიკოლა კუზანელი, ჯორდანო ბრუნო).
- იმ ადამიანური გონების, რომელიც მიისწრაფვის რა ერთმთლიანი და აბსოლუტური ცოდნისკენ, – გარდაუვალად იხლართება წინააღმდეგობებში, ილუზიის ნგრევის ხერხი (კანტი).
- წინააღმდეგობრიობების, როგორც ყოფიერების, სულისა და ისტორიის განვითარების შინაგანი მამოძრავებელი ძალების, შემეცნების უზოგადესი მეთოდი (ჰეგელი).
- სწავლება და მეთოდი, რომელიც მიიღება სინამდვილისა და მისი რეკოლუციური გარდაქმნის შემეცნების საფუძვლად (მარქსიზმ-ლენინიზმი).

ე. ი., ეს არის:

- არგუმენტაციის მეთოდი ფილოსოფიაში;
- იმ რეფლექსიური თეორიული აზროვნების ფორმა და ხერხი, რომელიც იკვლევს წინააღმდეგობებს, რომლებიც ვლინდება ამ აზროვნების დასაშვებ შინაარსში;
- მეცნიერება ბუნების, ადამიანთა საზოგადოებისა და აზროვნების ცვალებადობის, მოძრაობისა და განვითარების ზოგადი კანონების შესახებ;
- ბუნებისა და საზოგადოების მარად მოძრავ და ცვალებად მოვლენათა შემეცნების მეცნიერული მეთოდი.

ლიტერატურა

1. Bepalko V. P. (2008), Nature-oriented pedagogy. Moscow (in Russian).
2. Davydov V. P., Obraztsov P. I., Uman. A.I. (2006), Methodology and Technique of Psychological and Pedagogical Research. Moscow (in Russian).
3. Jinjikhadze J.(2012), Contemporary Pedagogical Technologies. Tbilisi (in Georgian).
4. Jjinjikhadze J. (2016), Pedagogical Studies (Methodology, Methods). Tbilisi (in Georgian).
5. Kraevsky V.V., Berezhnova E. V. (2008), Methodology of Pedagogy: a New Stage. Moscow (in Russian).
6. Kushner Yu. Z. (2001), Methodology and methods of pedagogical research. Mogilev (in Russian).
7. Polonsky. V. M. (1987), Assessment of the Quality of Scientific and Educational Research, Moscow (in Russian).
8. Valeev G. Kh. (2002), Methodology and methods of psychological and pedagogical research. Sterlitamak (in Russian).

DIALECTICS – AS A GENERAL METHODOLOGY OF PEDAGOGICAL-SCIENTIFIC STUDY

Jemal Jinjikhadze Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Pedagogy, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.
E-mail: jemal.jinjikhadze@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology at the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Methodological problems of Pedagogy always belong to actual issues of pedagogical thoughts development. Study of pedagogical phenomena from the position of dialectics gives opportunity to reveal their quality features, relation to other social events and processes. According to the principles of this theory teaching of future specialists, their upbringing and development will be researched within close relationship with public life and definite conditions of profession activity. All pedagogical phenomena will be explored in the process of their constant change and development, by revealing contradictions and ways of their solution. In the paper the role of dialectics in pedagogical-scientific research has been examined as a general methodology.

Keywords: *Dialectics, Categories of Dialectics, Methodology, Pedagogical-Methodological Research.*

აღორძინების ხანის განათლების ანტიკურ-პედაგოგიკური საფუძვლები

გულნაზ ხუხუა პედაგოგიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61; ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, საქართველო, თბილისი, 0177, თამარაშვილის ქ. 15ა.
E-mail: gulnazikhukhua@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. XIV-XVI საუკუნეები განათლების ისტორიაში ითვლება აღორძინების ხანად. რენესანსის ეპოქა დაიწყო ჯერ იტალიაში და შემდეგ მთელ ევროპაში გავრცელდა. იტალიელი განმანათლებლების იდეალები დაემთხვა ანტიკური ხანის საგანმანათლებლო იდეალებს, განსაკუთრებით, მარკუს ფაბიუს კვინტილიანეს პედაგოგიკურ შეხედულებებს. კვინტილიანეს იმ პერიოდში მოუწია მოღვაწეობა, როცა მონათფლობელური წყობილება თავის აპოგეაში იყო. ამ ექსპლუატატორულ საზოგადოებაში სოციალური თანასწორობისაკენ მოწოდება სიცოცხლისთვის რისკ-ფაქტორს წარმოადგენდა. ამ დროს კვინტილიანე გაბედულად აცხადებს, რომ უნიჭობი, საერთოდ, არ იბადებიან თუ მხედველობაში არ მივიღებთ უმცირეს გამონაკლისს-ო. ბავშვებს ნიჭი კი არა აღზრდა აკლიათო. „ორატორის დარიგებანის“ ავტორს უსამართლობად მიაჩნია იმის თქმა, თითქოს ღმერთმა მცირედთ მისცა მეცნიერებისათვის საჭირო ნიჭი. მან მოითხოვა, ღვთის მიერ ადამიანში ჩადებული განვითარების პოტენციური შესაძლებლობების სრული რეალიზაცია, ყოველმხრივ, ჰარმონიულად განვითარებული სრულფასოვანი პიროვნების ჩამოყალიბება მიზანმიმართული და სისტემური სწავლებისა და აღზრდის გზით.

იტალიელი განმანათლებლები ამიტომ დაენაფნენ ანტიკური ხანის ამ უაღრესად ჰუმანურ და დემოკრატიულ საგანმანათლებლო სისტემას, ფუნდამენტურ-პედაგოგიკურ ცოდნა-გამოცდილებას. რამაც განაპირობა მათი კულტურული აღმავლობა. ვიტორინო დე ფელტრეს მანტუას „სიხარულის სკოლა“ მთლიანად ათენის გიმნასიონის პრინციპებზე იყო აწყობილი. გათვალისწინებული იყო მოსწავლეთა ყველა ბუნებრივი და სასწავლო საჭიროებები, გონივრული თავისუფლება, გონივრული დისციპლინით.

აღორძინების ხანის საგანმანათლებლო სისტემა ირეკლავს ყველა იმ ღირებულ პედაგოგიკურ მოთხოვნებს, რომელთაც დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალურობა. მაგალითად: კეთილმოწყობილი და კეთილგანწყობილი სასწავლო გარემო, პედაგოგიკური კანონები და პრინციპები, გონივრული თავისუფლება და შეგნებული დისციპლინა, მიზანზე ორიენტირებული სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესი, მასწავლებლის პროფესიონალიზმი და ა. შ.

ევროპის აღორძინების ხანის წარმატებული საგანმანათლებლო სისტემა თვალსაჩინო მაგალითია იმისა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ისტორიული მემკვიდრეობითობის პრინციპის გათვალისწინებას საზოგადოების განვითარებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: ანტიკური განათლება, აღორძინება, კვინტილიანეს პედაგოგიკა, აღზრდა, იდეალების დამთხვევა, იტალიელი განმანათლებლები, „სიხარულის სკოლა“.

განათლებამ და პედაგოგიკის მეცნიერებამ განვითარების გრძელი და რთული გზა გაიარა, განიცადა აღმავლობაც და დაცემაც. ამიტომ ყოფენ ამ უდიდესი საზოგადოებრივი მოვლენის განვითარებას ეტაპებად: უძველესი, ანტიკური, შუა საუკუნეებისა და აღორძინების ხანა, კლასიკური პედაგოგიკის ხანა და ა. შ. სოციალურ-პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურული ვითარების ცვლილებასთან ერთად იცვლებოდა საზოგადოებრივი მოთხოვნები, ინტერესი, შესაძლებლობები. ამას ემატებოდა დამპყრობლური თუ სამოქალაქო ომები, რომელიც იწვევდა განადგურებას, დაცემას. მაგალითად, XIII საუკუნის საქართველოში გარეშე მტრების: ხვარაზმელებისა და მონღოლების შემოსევამ დიდი უბედურება მოუტანა ქვეყანას. ქართველ ხალხს ერთ ხელში იარაღი ეჭირა მტრების მოსაგერიებლად, მეორე ხელში – გუთანის, სიცოცხლის გადასარჩენად. კალმისთვის არავის ეცალა, მთავარი იყო არსებულის გადარჩენა. მიუხედავად ჟამთა სიავისა, კულტურული მარჯისცემა მაინც არ შეწყვეტილა. დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის „ოქროს ხანად“ ცნობილ საქართველოს XIII საუკუნიდან, როგორც გრიგოლ აბაშიძემ თქვა, ქართულ მწერლობასა და სხვა სულიერ საქმეებს დაუდგა „დიდი ღამე.“

დაცემის პრობლემა არც ევროპას დაკლებია. მაგრამ როგორც ისტორიკოსები ადასტურებენ, XIV-XVI საუკუნეებში ევროპაში დაწყებულ სოციალურ-ეკონომიკურ რღვევებს მოჰყვა რადიკალური ცვლილებები. მოშლილი ფეოდალური წყობილების წიაღში დაიწყო კაპიტალიზმის ჩასახვა და განვითარება. ასპარეზზე გამოვიდა ახალი კლასი – ბურჟუაზია. მან წინა პლანზე წამოიწია ახალი ადამიანის ფაქტორი, ადამიანისა, რომელიც მომზადებული იქნებოდა ცხოვრების ახალ ყაიდაზე განახლებისა და განვითარებისათვის. ამისთვის კი საჭირო იყო ადეკვატური ცოდნა-გამოცდილება. ბურჟუაზიამ კულტურული განვითარების იდეების წყაროდ ანტიკური სამყარო მიიჩნია. ამიტომ უწოდებენ ამ ეპოქას რენესანსის (აღორძინების) ანუ ჰუმანიზმის ეპოქას.

ჰუმანიზმი უცხო სიტყვათა ლექსიკონის მიხედვით ასე განიმარტება: – ჰუმანიზმი (ლათ. ჰუმანუს–ადამიანური) 1. მსოფლმხედველობა, რომელიც გამსჭვალულია ადამიანის სიყვარულით, მისი ღირსების პატივისცემით. 2. აღორძინების ხანაში: პროგრესიული მიმდინარეობა, რომელმაც გამოაცხადა პიროვნების თავისუფალი განვითარების პრინციპი. ჰუმანური–ადამიანური. კაცთმოყვარე, გულშემატკივარი, თანამგრძობი, ყურადღებიანი, კეთილმონყალე, სათნო ... (Jinjikhadze, 2017: 663).

ყოველმხრივ ჰარმონიულად განვითარებული პიროვნების ანტიკურ იდეალებს აღორძინების ხანის პროგრესულად მოაზროვნეთა იდეალები ემთხვეოდა. ამისათვის საჭირო იყო ანტიკური ხანის, კერძოდ, ბერძნული და რომაული განათლებისა და პედაგოგიკური იდეების გამოკვლევა, შემოქმედებითად ათვისება და ახალი დროისა და სივრცის დიმენსიონების შესატყვისად გადმოტანა.

აღორძინების აკვნად მიჩნეულია იტალია, პედაგოგიკური აზროვნების სფეროში. აღორძინების ეპოქის პედაგოგები აღზრდის მიზანში პიროვნების სოციალიზაციას მოიაზრებდნენ, რომელიც, მათი აზრით, ხელს შეუწყობდა ახალი, ჰუმანური და დემოკრატიული საზოგადოების ჩამოყალიბებას, კაცთმოყვარებასა და სოციალურ თანასწორობას, ფეოდალიზმის წოდებრივ-სოციალური უთანასწორობის აღმოფხვრას.

ყველა დროში ადამიანი განიხილებოდა როგორც სხეულისა და სულის ერთიანობა, რომელსაც ყოველს შემოქმედმა ღმერთმა ჩაუდო ყოველმხრივ ჰარმონიულად განვითარების პოტენციური შესაძლებლობა, შემეცნების უნარი შეგრძნებათა ორგანოებისა და ინტელექტის სახით (Khukhua, 2014).

ქვეყნიერების დასაბამიდანვე, ანტიკური ხანის გავლით, დღემდე პედაგოგიკაში მოიაზრება აღზრდის შემდეგი კომპონენტები:

- გონებრივი
- ზნეობრივი
- სულიერი
- ესთეტიკური
- ფიზიკური

აღორძინების ანუ რენესანსის ხანის (XIV-XVI სს.) პედაგოგიკა პირველი საუკუნის რომაელი მეცნიერ-პედაგოგისა და ორატორის მარკუს ფაბიუს კვინტილიანეს იდეებზეა დაფუძნებული. ამას ხელი შეუწყო კვინტილიანეს გენიალურმა პედაგოგიურმა ტრაქტატმა „ორატორის დარიგებანი“ პოვნამ 1415 წელს პადუის ეკლესიაში და საუკუნენახევრის განმავლობაში მისი 100-ჯერ გამოცემამ და სხვადასხვა ენებზე თარგმნამ. მას მოღვაწეობა მოუწია იმ პერიოდში, როცა მონათფლობელური წყობილება თავის აპოგეაში იყო. ამ ექსპლუატატორულ საზოგადოებაში სოციალურ თანასწორობაზე მოწოდება სიცოცხლისათვის რისკუფაქტორს წარმოადგენდა. ამ დროს კვინტილიანე გაბედულად აცხადებს, რომ უნიჭოები საერთოდ არ იბადებიან თუ მხედველობაში არ მივიღებთ უმცირეს გამონაკლისსო. თავად მას მოვუსმინოთ: „ბავშვებს იშვიათად აკლიათ ბუნებრივი ნიჭი, უფრო ხშირად კი აკლიათ მასზე ზრუნვა. ხშირად უსამართლოდ გვგონია, რომ განგებამ მხოლოდ მცირედთ მისცა მეცნიერებისათვის საჭირო ნიჭი,... (გონიერება – გ.ხ). ეს ისევეა ადამიანში თანდაყოლილი, როგორც მაგალითად, ფრინველთათვის ფრენა, ცხენებისათვის – ჯირითი, მხეცთათვის მძვინვარება და გააფთრება. ჩვენ კი წილად გვხვდა გონიერება და საზრიანობა. ამიტომ საგულისხმოა, ვიფიქროთ, რომ ჩვენი სული ზეციური წარმომავლობისაა. მანკიერი ადამიანები ისევე ჩნდებიან ბუნების კანონის საწინააღმდეგოდ, როგორც ყველა სხვა ჩვენთვის ცნობილი სიმახინჯეები“ (Quintilian, 1843). შეუძლებელია ამაზე მეტი ჰუმანური და დემოკრატიული განაცხადის გაკეთება სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ მაშინ, როცა მონათფლობელური წყობილება თავის აპოგეაშია. ეს არის კაცთმოყვარეობის, პედაგოგიური ოპტიმიზმის კლასიკური მაგალითი. ამიტომ დაენაფნენ კვინტილიანეს XIV-XVI სს. იტალიელი განმანათლებლები.

აღორძინების ხანის ძირითადი შემოქმედნი არიან იტალიელი ჰუმანისტი პედაგოგები: პაოლო ვერჯერიო, ლეონარდო ბრუნი, გუარინო დე ვერონა, ენეა პიკოლომინი, მატეო ვეჯო, ვიტორინო დე ფელტრე და სხვა. ისინი ანტიკურ ხანაში ეძებდნენ იმ კლასიკურ პედაგოგიურ ცოდნა-გამოცდილებას, რამაც განაპირობა მათი კულტურული აღმავლობა. ისინი წარსულის უმდიდრესი ცოდნა-გამოცდილების შემოქმედებითად ათვისების საფუძველზე აგებდნენ და წარმართავდნენ განათლების სისტემას, ახალი გონიერი თაობის საგანმანათლებლო-აღმზრდელობით საქმიანობას.

პაულო ვერჯერიო იყო ბაკალავრი სამართალმცოდნეობაში, მოპოვებული ჰქონდა მასწავლებლის მაგისტრის და მედიცინის კანდიდატის ხარისხი. მოღვაწეობდა პადუის უნივერსიტეტში. უწყვეტად იღრმავებდა ცოდნას, დანაფებული იყო კლასიკურ მწერლობას და ლათინურ ენას. ის მთელ თავის ცოდნას ახმარდა თავისი ქვეყნის მომავლისთვის ზრუნვას. მას სჯეროდა წარსულთან აწმყოს კავშირით უკეთესი მომავლისა. ამიტომ აღიარებდა ისტორიული მემკვიდრეობითობის ფაქტორს საზოგადოების განვითარებაში. წარსულის გამოცდილებას გზის გამანათებელ საშუალებად აღიქვამდა. მისთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მიღწეულის შეცნობა და მისაღწევის გაცნობიერება, დაგროვილი ცოდნა-გამოცდილების ახალი თაობისთვის გადაცემა, ძველსა და ახალს შორის კავშირის განმტკიცება. როგორც ყველა დიდი პედაგოგი, ვერჯერიოც ხალხთა მომავალს აღზრდას უკავშირებდა. განსაკუთრებით გამოყოფდა ზნეობრივ და ფიზიკურ აღზრდას, ჯანსაღ სხეულში ჯანსაღი სულის განვითარებას. იცოდა, რომ სულისა და ხორცის სიჯანსაღე ახალგაზრდებში სწორი გადანყვეტილების, ცოდნის, განათლების მიღების სურვილს

აღძრავდა. ვერჯერო ეთანხმება აღზრდის საჭიროებას ბავშვის დაბადებისთანავე. ამიტომ ის აღზრდის პირველ კერად ოჯახს აღიქვამდა. ეს პასუხისმგებლობა მშობლებს ავალედა ოჯახური გარემოს მონესრიგებას ბავშვში კეთილზნეობისა და სასარგებლო ჩვევების ჩამოსაყალიბებლად. ბავშვის ირგვლივ ყველაფერი მისაღები და ღირებული უნდა ყოფილიყო.

ვერჯერიოს ცნობილ პედაგოგიკურ ტრაქტატში: „ახალგაზრდობის კეთილზნეობრივი და თავისუფალი (ლიბერალური) მეცადინეობის შესახებ,“ განხილულია ბავშვის ყოველმხრივ ჰარმონიული განვითარების საკითხი დაწყებული ოჯახიდან განათლების ყველა საფეხურის ჩათვლით. ოჯახში ბავშვების სახელოვან წინაპართა და გმირთა მაგალითზე აღზრდა იყო წინა პლანზე წამოწეული.

აღორძინების ეპოქის პედაგოგები, ითვალისწინებდნენ რა წარსულის პედაგოგიკურ გამოცდილებებს, მხარს უჭერდნენ ოჯახური აღზრდის კონცეფციას. და, ამას იმით ხსნიდნენ, რომ სკოლამდელი ასაკის ბავშვებს გააქტიურებული აქვთ ცნობისმოყვარეობისა და მიმბაძველობის უნარი და ადვილად იმახსოვრებენ ნანახსა და მოსმენილს და, საერთოდ, ყოველივე იმას, რაც შეგრძნებებში ბუნებრივად ეძლევათ. ეს არის შემეცნების უნივერსალური ობიექტური კანონი. ყველა დროის განმანათლებლები ამიტომ ანიჭებდნენ უპირატესობას სწვლებასა და აღზრდაში ემპირიული დაკვირვების მეთოდსა და თვალსაჩინოების პრინციპს, რომელსაც პედაგოგიკის კლასიკოსებმა „ოქროს წესი“ უწოდეს.

ლეონარდო ბრუნი არეტინოს მტკიცედ სწამდა განათლების როლი და მნიშვნელობა ადამიანის განუსაზღვრელი ინტელექტუალური შესაძლებლობებისა და საზოგადოების განვითარებაში. პრიორიტეტს ფილოსოფიის ცოდნას ანიჭებდა. კაცობრიობის მტრად უმეცრებას ასახელებდა. ყოველგვარი უბედურების მიზეზს ცუდ აღზრდაში ხედავდა. ჰუმანური პედაგოგიკის უნივერსალურობას აღიარებდა.

ლეონარდო ბრუნი არეტინოს აზრით, სრულყოფილი განათლების მიღება შესაძლებელია ბევრის ნახვითა და ბევრის კითხვით. სწორედ, ამიტომ უნდა შეესწავლათ ანტიკური ეპოქის პოეტებიც, ფილოსოფოსებიც, ისტორიკოსებიც, ორატორებიც. საკითხავი ლიტერატურის სიაში ლეონარდო ბრუნი არეტინო უთითებს ანტიკური ხანის აღიარებულ მოღვაწეებს და მათ შორის მარკუს ფაბიუს კვინტილიანეს, მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელს.

გუარინო დე ვერონა იტალიაში ერთ-ერთი გამორჩეული პრაქტიკოსი მასწავლებელი იყო, ჰუმანური პედაგოგიკის აპოლოგეტი, ვიტორინო დე ფელტრეს მასწავლებელი. როგორც იტყვიან ხოლმე, მოსწავლე მასწავლებლის სახეაო. თუ ამ ხალხური კონცეფციით ვისარგებლებთ, მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვიტორინო დე ფელტრეს დე ვერონას სახით კარგი მასწავლებელი ჰყოლია. ამან გამახსენა მასწავლებლის სახელთან დაკავშირებული ანეგდოტი. გაბრაზებული მასწავლებელი გაკვეთილზე მოუმზადებელ კლასს მიმართავს: რა გჭირთ, თქვე უბედურებო, თქვენს ასაკში ალექსანდრე მაკედონელს ნახევარი მსოფლიო ჰქონდა დაპყრობილი-ო. მოსწავლეებმა უპასუხეს: მასწავლებელს არისტოტელე ჰყავდა მასწავლებლად-ო.

ჰუმანიზმის საწყისებზე აგებული სკოლის მესვეური იყო გუარინო დე ვერონას ყოფილი მოსწავლე, აღიარებული პრაქტიკოსი მასწავლებელი ვიტორინო დე ფელტრე. ი. ჭავჭავაძემ მას პედაგოგიკის მამა უწოდა. ვიტორინო დე ფელტრემ, ჰერცოგ მანტუანას დახმარებით, მისსავე სასახლეში გახსნა სკოლა „მანტუას სკოლის“ სახელწოდებით. ეს იყო ნამდვილი სამოთხე – სკოლა საყოველთაო. აქ შეეძლო ესწავლა განურჩევლად ყველა ფენის წარმომადგენელს. ღარიბთა შვილებისთვის იქვე ფუნქციონირებდა ე. წ. სადგური, რომელიც უზრუნველყოფდა ყველა მათ საჭიროებებს თვით დე ფელტრეს მანტუანას ხარჯებით. ამასთან დაკავშირებით ი. ჭავჭავაძე წერს: „მანტუას სკოლა საყოველთაო

სკოლად გადაიქცა. სკოლის კარი გაიღო ყველაწოდების შვილთათვის, როგორც მდიდართა, ისე ღარიბთათვის. სკოლის მახლობლად გაიმართა ცალკე სადგური, საცა იგი აჭმევდა, ასმევდა, აცმევდა და აძლევდა ყველაფერს, რაც სკოლაში სახმარად საჭირო იყო.“

ვიტორინო დე ფელტრეს „მანტუას სკოლა“ მთლიანად ათენური გიმნასიონის პრინციპებზე იყო აწყობილი. აქ გათვლილი იყო ყველანაირი სასწავლო-სააღმზრდელო პირობები. სწავლება და აღზრდა ერთიანი, ერთი მეორით განპირობებულ პედაგოგიურ პროცესს წარმოადგენდა. სამოქმედო დღის რეჟიმი წუთინუთზე და მიზანმიმართულად იყო დაგეგმილი; სწავლა, დასვენება, გართობა, ძილი. გათვალისწინებული იყო მოსწავლეთა ბუნებრივი და სასწავლო საჭიროებები, გონივრული თავისუფლება, მაგრამ არც წესრიგი იყო დავინწყებული, უფრო მეტიც, მკაცრი დისციპლინა მოქმედებდა. „სიხარულის სკოლა“ თავის სახელს ამართლებდა. განათლების ისტორიის რუსულ სახელმძღვანელოში დეტალებშია აღწერილი ამ სკოლის მდებარეობა და ინფრასტრუქტურული აღჭურვილობა. „სკოლა იყო გახსნილი ულამაზეს სასახლეში, რომელიც მდებარეობდა ლალი ბუნების ნიაღში. ვიტორინოს მითითებით, მთელი შენობა აღჭურვილი იყო იმ სპეციალური მონყობილებებით, რაც სჭირდებოდა სკოლას. შუა საუკუნეების სკოლებისგან განსხვავებით, ახალ სკოლაში უხვად იყო სინათლე და ჰაერი. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა მოსწავლეთა ფიზიკურ აღზრდას. სასწავლო დისციპლინებს შორის ძირითად სასწავლო საგნებად ითვლებოდა კლასიკური ენები, კლასიკური ლიტერატურა. პარალელურად ისწავლებოდა მათემატიკა, ასტრონომია.

ილია ჭავჭავაძე უფრო ესთეტიკურ ასპექტში აღწერს „სიხარულის სკოლას,“ მისი თვალცარმტაცი მდებარეობა, დიდი და ნათელი ოთახები, ფრესკებითა და საბავშვო თამაშობებით მოხატული კედლები და ა. შ., სადაც სუფევს სიყვარული და სიხარული. და, იქვე განაგრძობს ავტორი: მანტუას სკოლა ერთი უძველესი საშუალო სასწავლებელი იყო ევროპაში, რომელმაც ყველაზე უნინ საფუძვლად და სათავედ დაიდო ახალი მოძღვრება ჰუმანურობისა, ვიტორინოს მეთაურობით. ვიტორინოს იდეალად ჰქონდა ათენური გიმნასიონი, საცა ერთნაირი და თანასწორი ყურადღება იყო მიქცეული, როგორც ყმანვილის ჭკუა-გონების განვითარებასა და გაძლიერებაზედ.“ აქ ი. ჭავჭავაძე გულისხმობს გონებრივ და ფიზიკურ აღზრდას.

ვიტორინო დე ფელტრეს პედაგოგიურ პრაქტიკაზე ი. ჭავჭავაძის ამგვარი აღფრთოვანება მიგვანიშნებს, რომ მათი პედაგოგიური მსოფლმხედველობა ერთმანეთს ემთხვეოდა. ეს არ იყო ერთეული შემთხვევა დიდი ილიას უცხოური განათლებითა და პედაგოგიკის თეორიით დაინტერესებისა. ის იცნობდა პედაგოგიკის თითქმის ყველა კლასიკოსს. თუმცა განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენდა პედაგოგიკის გერმანელი კლასიკოსის ადოლფ დისტერვეგის პედაგოგიკური მოძღვრების მიმართ. ამ კლასიკოსი მწერლის კლასიკური უცხოური განათლებითა და პედაგოგიკით დაინტერესება განპირობებული იყო ჩვენს ქვეყანაში რუსული ცარიზმის მიერ გატარებული აღვირახსნილი საგანმანათლებლო პოლიტიკით. იგი ყოველთვის და ყველგან ეძებდა მეფის რუსეთის მიერ შექმნილი კოლონიური მდგომარეობიდან ჩვენი ქვეყნის განათლების გზით დახსნის საშუალებებს. მართალია, ის ვერ მოესწრო დიდი დამპყრობლის მოშორებას, მაგრამ მაქსიმალურად შეუწყო ხელი ბატონყმური ურთიერთობის დასუსტებას.

ამ პრაქტიკოსი მასწავლებლის, ვიტორინო დე ფელტრეს აღიარებული წარმატების საფუძველი ის იყო, რომ მან თავისი სკოლა წარსულის, კერძოდ, პედაგოგიკის კლასიკოსის მარკუს ფაბიუს კვინტილიანეს უმდიდრეს პედაგოგიურ ცოდნა-გამოცდილებაზე დააფუძნა. ვიტორინო დე ფელტრე, მიუხედავად სასწავლო დანესებულების კეთილმონყობილი გარემო პირობებისა, სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესის სრულყოფის მთავარ ფაქტორად მასწავლებელს აცხადებდა. აღსაზრდელთა ცხოვრების ამ „ლამაზ მეგზურს,“

რომელსაც ილია ჭავჭავაძე „მეორე შემოქმედს“ უწოდებს, დე ფელტრე დიდი პატივისცემით მოიხსენიებს და, ამავდროულად, მასწავლებელს, უფლებებთან ერთად, პროფესიულ და მოქალაქეობრივ მოვალეობასა და პასუხისმგებლობას აკისრებს. დე ფელტრეს კარგად ესმის მასწავლებლის პირადი მაგალითის ძალა აღსაზრდელებზე. ამიტომ ის მასწავლებლისგან მოითხოვს კეთილგონიერებას, ზნეკეთილობას, უპირველეს ყოვლისა, თვითონ იძლეოდა ამის მაგალითს.

დე ფელტრეს „სიხარულის სახლი“ ირეკლავს ყველა იმ პედაგოგიურ მოთხოვნებს, რომელნიც დღემდე აქტუალურია. როგორცაა: კეთილმონწყობილი და კეთილგანწყობილი სასწავლო გარემოს შექმნა, პედაგოგიური კანონები და პრინციპები. ბავშვის ბუნებასთან, ანუ ინტელექტუალურ და ფიზიკურ შესაძლებლობებთან აღზრდის შესაბამისობის კანონი, აღზრდის მიზანზე ორიენტირება; მოსწავლის პიროვნებისადმი პატივისცემის, ასაკობრივი და ინდივიდუალური თავისებურებების გათვალისწინების, თვალსაჩინოების და სხვა პრინციპები. ასევე ნათლად იკვეთება აღზრდის ყველა ის კომპონენტი (გონებრივი, ზნეობრივი, სულიერი, ესთეტიკური და ფიზიკური), რომელთაც დღემდე არ დაუკარგავს აქტუალურობა, ძველი წელთა აღრიცხვით 3200 წლიდან, უძველესი აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან ანტიკური ხანის გამოვლით, აღორძინებამდე და იქიდან დღემდე ინარჩუნებს უნივერსალურობას, რაც იმას ადასტურებს, რომ სწავლა/სწავლება, ცოდნა, განათლება, აღზრდა, სკოლა, მასწავლებელი, მოსწავლე, გაკვეთილი, განვითარების პედაგოგიური კანონები და პრინციპები და ა. შ., როგორც მარადიული კატეგორიები, მოქმედებდა წარსულში, მოქმედებს აწმყოში და იმოქმედებს მომავალში. კაცობრიობის მიერ დაგროვილი ცოდნა-გამოცდილების გათვალისწინება განვითარების უცვლელი კანონია და ის მოქმედებს ყველა დროსა და სივრცეში. წარმატებებს აღწევდნენ ის ერები და ქვეყნები, სადაც ამ კანონის მიხედვით მოქმედებდნენ, ამ აპრობირებულ პედაგოგიურ საფუძვლებზე აგებდნენ განათლების სისტემას, მთელ სასწავლო-აღმზრდელობით პროცესებს.

აღორძინების ხანის გამოჩენილი მოღვაწე, ჰუმანისტი პედაგოგი ენეა სილვია პიკოლომინი თავის ბრწყინვალე პედაგოგიურ ეტიუდში „თავისუფალი აღზრდა“ ხაზგასმით აღნიშნავს ახალგაზრდობისთვის კლასიკური ლიტერატურის გაცნობის აუცილებლობის შესახებ და იძლევა სარეკომენდაციო სიას საკითხავი ლიტერატურისა, სადაც ასახელებს ანტიკური ხანის თვალსაჩინო მოღვაწეებს: ციცერონს, ვერგილიუსს, ჰორაციუსს, პლატონს, არისტოტელეს, მარკუს ფაბიუს კვინტილიანეს და ა. შ.

აღორძინების ხანა ეწვია ევროპის სხვა ქვეყნებსაც: საფრანგეთს, ინგლისს და ა. შ. ამჯერად მოკლედ განვიხილავთ საფრანგეთის უაღრესად განათლებულ პედაგოგსა და გამოჩენილ მწერალს ფრანსუა რაბლეს. მან შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადა სკოლასტიკას განათლების სფეროში. მის სატირული ჟანრის გენიალურ რომანში „გარგანტუა და პანტაგრუელი“ კრიტიკის ქარცეცხლშია გატარებული სწავლების გონების დამაჩლუნებელი სკოლასტიკური მეთოდები და პარალელურ რეჟიმში ნაჩვენები ანტიკური ხანის ჰუმანურ პედაგოგიკაზე აგებული პედაგოგიური პროცესის უბადლო შედეგი. რაბლე მიმართავს შედარებითი ანალიზის მეთოდს, რომ აჩვენოს განსხვავება სკოლასტიკურ და ჰუმანისტურ განათლებას შორის. ამისთვის არენაზე გამოჰყავს სკოლასტიკის მასწავლებელი ტუბალ ოლოფრენი და ჰუმანისტი მანავლებელი პონოკრატი. რაბლე პრაქტიკულად აჩვენებს ოლოფრენის მიერ დამხინჯებული 17 წლის მეფისწულის გარგანტუას პონოკრატი მასწავლებლის მიერ ანტიკურ პედაგოგიკაზე აგებული ხელახლა აღზრდის დაუჯერებელ წარმატებულ შედეგებს. ოლოფრენ მასწავლებლის მიერ გულნატკენი მეფე აღფრთოვანებული დარჩა პონოკრატი მასწავლებლის ნახელავით. გრანგუზიუს უკვე თავისუფლად შეეძლო ეამაყა თავისი ბრძენი და გონიერი შვილით.

ამრიგად, აღორძინების ეპოქის განათლებისა და პედაგოგიკური აზროვნების მიღწევები აჩვენებს, რომ რაც არის, უკვე იყო. რაც გვაგაღებულეებს იმას, რომ ჯერ ვისწავლოთ ის, რაც იყო და არის, რომ გავიგოთ ის, რაც არ ყოფილა და არც არის.

ლიტერატურა

1. Fridolin P.P. Pedagogical ideas of the Italian Renaissance. Moscow, 1958 (In Russian).
2. History of Pedagogy N. Edited by Vasadze. Tbilisi, 2004 (In Georgian)
3. Jinjikhadze J., Explanatory Dictionary of Pedagogical Terms. Tbilisi, 2017.
4. Khukhua G., The Pedagogical Legacy of Marcus Fabius Quintilian, 2003.
5. Marcus Fabius Quintilian, *Institutio Oratoria*, I, T. I, Translated by A. Nikolsky translation, St. Petersburg, 1834 (In Russia)
6. Zhurakovskiy G. E. Essays on the History of Ancient Pedagogy. Moscow, 1940 (In Russia).

ANTIQUÉ-PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF RENAISSANCE EDUCATION EPOCH

Gulnazi Khukhua Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.; Director of the Institute of Pedagogy and Psychology at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences, Georgia, Tbilisi, 0177, Tamarashvili st. 15a.
Email: gulnazikhukhua@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. XIV-XVI centuries in the history of education are considered a period of revival. The Renaissance era began first in Italy and then spread throughout Europe. The ideals of the Italian educators coincided with the educational ideals of antiquity, especially Marcus Fabius Quintilian's pedagogical views. Quintilian had to work during the period when the slaveholding system was in its apogee. In this exploitative society, the call for social equality was a risk to life. At this point Quintilian boldly declares that the gifted are not born at all if we do not take into account the slightest exception. Children are lack of raising, not talent.

The author of the textbook on rhetoric "Institutes of Oratory" considers it unfair to say that God gave a little talent necessary for science. He demanded the full realization of the development potential laid down in man by God, the formation of a harmoniously well-developed personality through purposeful and systematic training and education.

Therefore, Italian enlighteners deeply perceived this highly humane and democratic educational system of the Antique era, fundamental pedagogical knowledge-experience, which led to their cultural development.

The "Mantua School" of *Vittorino da Feltre* or "The House of Joy" was completely built on the principles of the Athens Gymnasium. All natural and educational needs of students were taken into account certain freedom with reasonable discipline.

The education system of the Renaissance epoch reflects all valuable pedagogical requirements,

which have not lost their relevance until today. For example: a well-equipped and friendly educational environment, pedagogical laws and principles, reasonable freedom and conscious discipline, a focused educational process, teacher's professionalism, etc.

The successful educational system of the European Renaissance is a clear example of the importance of taking into account the principle of historical heritage for the development of society.

Keywords: *Ancient education, Renaissance, Quintilian's Pedagogy, Upbringing, Matching Ideals, Italian Educators, "The House of Joy".*

**ქართული ენისა და მათემატიკის ინტეგრაცია
მულტილინგვური სწავლების კონტექსტში
(აქტივობები გამოტოვებული ადგილებით)**

ლევან ჯინჯიხაძე პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61.
E-mail: levanijinjikhadze@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ენისა და მათემატიკის საგანთაშორისი კავშირების დამყარება განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს. ამ განსაკუთრებულობას ქმნის ის გარემოება, რომ ენა ნებისმიერი შემეცნებითი პროცესის საფუძველს წარმოადგენს, რადგანაც ცნობიერება მხოლოდ ენის ფარგლებში არსებობს და ნებისმიერი პრობლემის გადაჭრისას მათემატიკური მიდგომა, მათემატიკური აზროვნების მოშველიება, შემეცნების მაღალ დონეს განაპირობებს. ამ მიმართებით საინტერესოა ქართული ენისა და მათემატიკის ინტეგრაცია. ბილინგვური სწავლების მრავალი საკითხი, დიდაქტიკურ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, შესანიშნავად წყდება ქართული ენისა და მათემატიკის ინტეგრირებული შესწავლის საფუძველზე. ჩვენი აზრით, ასეთ ინტეგრირებას, მულტილინგვური განათლების კონტექსტში, ბილინგვური განათლების პროცესის გააქტიურებისათვის, ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს. საქმე იმაში გახლავთ, რომ მათემატიკისა და ქართული ენის ინტეგრირებული სწავლება ცხადად ავლენს მათემატიკისა და ქართული ენის საერთო ზოგად კანონზომიერებებს. ეს კი სტუდენტს, უბრალო დაკვირვებისა და ანალიზის საფუძველზე, ადვილად აპოვნინებს ისეთივე კანონზომიერებებს თავის მშობლიურ ენაში, რაც ბილინგვური სწავლების ძირითად მიზანს წარმოადგენს. აქ დაკვირვება, ანალიზი და აზროვნების სხვა მეთოდები პოულობს არა ხელოვნურ, არამედ ბუნებრივ გამოყენებას, და ეს განაპირობებს სტუდენტის მიერ ბილინგვური შემეცნების ბუნებრივ ხასიათს, ვლინდება მათემატიკურ და ქართულ ენობრივ ცნებათა შორის მიმართებების იზომორფულობა. სწორედ ამიტომ ამ ინტეგრაციას შეუძლია ბილინგვური სწავლების გააქტიურებაში მიიღოს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ეს კი ბილინგვური სწავლების კარგი შედეგის აბსოლუტური გარანტია.

საკვანძო სიტყვები: *მულტილინგვიზმი, ბილინგვიზმი, სწავლება, ქართული ენა, მათემატიკა, ინტეგრაცია.*

სტატიაში, შეძლებისდაგვარად, წარმოჩენილია კლასიკურ პედაგოგიკაში ადაპტირებული, სისტემური სწავლების ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება – ინტერდისციპლინარული მეთოდოლოგია. აქ გამოკვეთილია ორი სასწავლო დისციპლინის – ქართული ენისა და მათემატიკის – ურთიერთკავშირის არსი და ბუნება, შესასწავლი მასალის მთლიანობა, ერთი საგნის ელემენტებით მეორე საგნის შევსება და ამ გზით მიღებული ცოდნის თავსებადობა მის გამოყენებით ხასიათთან.

ყველა ის საკითხი, რომლებიც სწავლებასთანაა დაკავშირებული, დიდაქტიკურ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, შესანიშნავად წყდება ქართული ენისა და მათემატიკის ინტეგრირებული შესწავლის საფუძველზე. ასეთ ინტეგრირებას, მულტილინგვური

განათლების კონტექსტში, ბილინგვური განათლების პროცესის გააქტიურებისათვის, ფრიად დიდი მნიშვნელობა აქვს. საქმე იმაში გახლავთ, რომ ქართული ენისა და მათემატიკის ინტეგრირებული სწავლება ცხადად ავლენს ქართული ენისა და მათემატიკის საერთო ზოგად კანონზომიერებებს. ეს კი მოსწავლესაც და სტუდენტსაც, უბრალო დაკვირვებისა და ანალიზის საფუძველზე, ადვილად აპოვინებს ისეთივე კანონზომიერებებს თავის მშობლიურ ენაში, რაც, სწორედ რომ, ბილინგვური სწავლების ძირითადი მიზანია. აქ დაკვირვება, ანალიზი და აზროვნების სხვა მეთოდები პოულობს არა ხელოვნურ, არამედ ბუნებრივ გამოყენებას, და ეს განაპირობებს მოსწავლისა და სტუდენტის მიერ ბილინგვური შემეცნების ბუნებრივ ხასიათს. ამის საჩვენებლად თუნდაც ერთი ასეთი მაგალითის მოყვანაც კმარა: ეილერ-ვენის დიაგრამები ავლენს ქართულ ენობრივ და ქართულ ენობრივ ცნებათა შორის მიმართებების იზომორფულობას. ამის საფუძველზე სტუდენტი თავისთავად, ბუნებრივად, სრულიად ჩვეულებრივად დაინახავს ზუსტად იგივე მიმართებებს თავის მშობლიურ ენაში. ეს კი ბილინგვური სწავლების კარგი შედეგის აბსოლუტური გარანტიაა.

საზოგადოდ, სასწავლო მასალის ინტეგრაციისაკენ სწრაფვა დღევანდელ მსოფლიოში საგანმანათლებლო პროცესის ბუნებრივი და წამყვანი ტენდენციაა, ამიტომ ექცევა მას ესოდენ დიდი ყურადღება.

სწავლების პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სისტემური აზროვნებისა და ენობრივი თუ სოციალურ-კულტურული მიმართულების სხვადასხვა სიძნელის ინფორმაციულ ნაკადში ორიენტირებით, საკუთარი ცოდნის კონსტრუირების უნარის განვითარებას. აქ პირველხარისხოვან მნიშვნელობას იძენს განათლების კომპონენტები, რომლებიც ასახავენ მეცნიერული ცოდნის ინტეგრაციის ტენდენციებს. სწორედ ინტეგრაცია განსაზღვრავს დღეს ადამიანის მეცნიერული აზროვნებისა და მსოფლმხედველობის სტილს.

ინტეგრაცია და დიფერენცია – ეს ორი პროცესი შეესაბამება ადამიანური შემეცნების ორ ტენდენციას. იგულისხმება: ერთი მხრივ, სამყაროს წარმოდგენა როგორც ერთმთლიანის, მეორე მხრივ, სხვადასხვა სტრუქტურებისა და სისტემების კანონზომიერებებისა და ხარისხობრივი თავისებურების უფრო ღრმად და კონკრეტულად დაუფლება.

ყოველივე ზემოთქმული, სრულიად ააშკარავებს იმ ფაქტს, რომ საგანთაშორისი კავშირები ხელს შეუწყობენ როგორც მოსწავლის, ასევე სტუდენტის მიერ ნებისმიერი საგნის შესწავლის ხარისხის ამაღლებას, ჩაახედებს მათ სასწავლო საგნის ლოგიკურ სტრუქტურაში (Jinjikhadze, 2000: 13).

სწავლებაში ინტეგრაციის არსი მდგომარეობს შემდეგში:

- ჯერ ერთი, ეს არის მოსწავლეებში გარესამყაროს შესახებ ერთმთლიანი წარმოდგენის შექმნა (აქ ინტეგრაცია განიხილება როგორც სწავლების მიზანი).
- მეორე, ეს არის სხვადასხვა საგნობრივი ცოდნის ერთმანეთთან მიახლოების საერთო პლატფორმის მონახვა (აქ ინტეგრაცია სწავლების საშუალებაა) (Khvedelidze, Jinjikhadze, Jinjikhadze, 2018: 6).

რიცხვის ჩანაწერი ციფრებისაგან შედგება, სიტყვებისა კი – ასოებისგან. რიცხვის ჩანაწერში რომ ციფრი გამოვტოვოთ და შემდეგ ნებისმიერი ციფრი ჩავსვათ, მაინც რიცხვი მიიღება, ოღონდ – სხვა. სიტყვაში რომ ასო გამოვტოვოთ, შემდეგ ნებისმიერ ასოს ვერ ჩავსვამთ. ამის გამო, მათემატიკაში არა გვაქვს ისეთი აქტივობა, სადაც რიცხვის ცალკე აღებულ ჩანაწერში ციფრი იყოს გამოტოვებული და მოითხოვებოდეს მისი შევსება. მაგრამ გვაქვს შემდეგი სახის აქტივობები (Khvedelidze, Jinjikhadze, Jinjikhadze, 2018: 159)

$$\begin{array}{r}
 2 \quad * \quad 4 \\
 + \quad \quad \quad \\
 \hline
 * \quad 1 \quad 4
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 3 \quad * \quad 4 \\
 - \quad * \quad 4 \quad 4 \\
 \hline
 1 \quad 2 \quad *
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 * \quad * \quad 5 \\
 + \quad 2 \quad 6 \quad 1 \\
 \hline
 6 \quad 6 \quad *
 \end{array}$$

ქართულ ენაში სიტყვის ცალკე აღება შეიძლება, მათემატიკისაგან განსხვავებით, რადგან სიტყვას მნიშვნელობა გააჩნია და გამოტოვებულ ადგილას ნებისმიერი ასოს ჩასმა არ გამოდგება (Jinjikhadze, 2000: 128).

აქტივობა 1. შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები ისე, რომ მიიღოთ სიტყვები:

ბა*ი, მაგ*და, საც*რი, ნა*ადული, მერ*ი, ე*ო.

აქტივობა 2. შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები ისე, რომ მიიღოთ სიტყვები:

მა*არ*ბელი, ს*ქ*ნელა, ს**ო, ნი**ი, ან*ა*ა, თ*ა, გ**ა.

მსგავს აქტივობებში შეიძლება სხვადასხვა შედეგი მივიღოთ. მაგალითად, პირველი აქტივობის პირველი სიტყვა ერთი მოსწავლისათვის შეიძლება იყოს ბარი, მეორისათვის – ბანი და სხვ. მეორე აქტივობის მეოთხე სიტყვა ერთმა შეიძლება გაშიფროს როგორც ნიავი, მეორემ – როგორც ნიორი და სხვ. ამავე აქტივობის მეხუთე სიტყვა შეიძლება ერთისათვის აღმოჩნდეს ანდაზა, მეორისათვის – ანკარა და ა. შ.

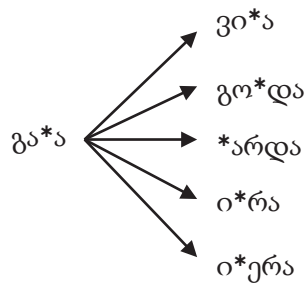
ეს – მხოლოდ მისასაღმებელია.

ამ სახის აქტივობები ქართულ ენაშიცა და მათემატიკაშიც ფუნქციონალურ იდეას ემსახურება. ეს კი ძალზე მნიშვნელოვანია.

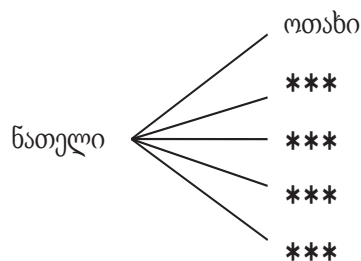
მოვიყვანოთ რამდენიმე აქტივობა ქართულ ენაში.

აქტივობა 3. გამოტოვებული ადგილები ასოებით შეავსეთ ისე, რომ მიიღებოდეს სიტყვები:

ა) საერთო ზმნისწინით

ბ) საერთო პირველი მარცვლით

აქტივობა 4. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

ცვარი – ცვრიანი, სარკმელი – , ხმალი – , ჯოხი – , ფუტკარი – , ქვეყანა – , ქათამი – , აივანი – , თავი – , ტყე – , ქოჩორი – .

აქტივობა 5. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები.

რა ეწოდება სიმრავლეს?

- ცხვრებისას – ფარა,
- ცხენებისას – (რემა),
- მსხვილფეხა რქოსანი საქონლისას – (ნახირი),
- თხებისას – (არვე),
- ღორებისას – (კოლტი),
- მტაცებელ ცხოველთა – (ხროვა),
- ფრინველთა – (გუნდი),
- გზაზე მიმავალი დატვირთული მანქანებისას – (ალალი),
- უდაბნოში მიმავალი აქლემებისას – (ქარავანი),
- მეომართა – (ჯარი),
- გემის მომსახურე პირთა – (ეკიპაჟი).

აქტივობა 6. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები.

რა ეწოდება შეკვრაში სიმრავლეს?

- ჩალისას – კონა.
- თავთვის კონა – (ძნა),
- მომკილი პურისას, რაც ერთ ხელში დაიჭირება – (ხელეური),
- შეშისას – (გუდურა),
- ჩირისას – (ასხმულა, აცმა),
- გასაღებებისას – (ასხმულა, აცმა),
- ყურძნისას – (ჯაგანი),
- ყვავილებისას – (თაიგული),
- ხახვისას ან ნივრისას – (გალა),
- ისართა – (ქეში),
- ბლისას – (კუნწულა),
- ეკლისას ან ძეძვისას – (ჯარჯი),
- გიშრისას, ქარვისას – (კრიალოსანი),
- ჭიქის მარცვალთა – (ქარასტა),
- მარგალიტებისას – (შადა),
- ლალისას – (ჩანჩხურა),
- თამბაქოს ხმელი ფოთლებისას – (ავანგი),
- ბალახეულის კონას, რომელსაც უდებენ აბრეშუმის ჭიას პარკის გასაკეთებლად – (ცახი).

აქტივობა 7. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები.

ნათელი – ბნელი, მალალი – , ქვევით – , მალლა – , წვრილი – , ზარმაცი – , მძიმე – , ნაკლები – , მარჯვენა – , განიერი – , დღე – , ცუდი – .

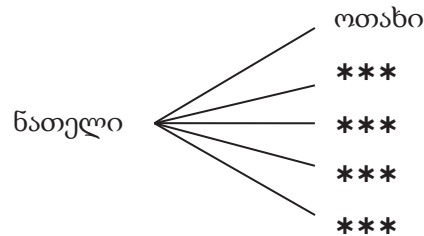
რა ჰქვია ასეთ წყვილებს?

აქტივობა 8. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

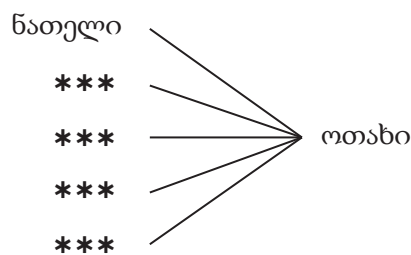
ქუდიანი – უქუდო, აზრიანი – , ცხენიანი – , სახლიანი – , ყაბალახიანი – , საბნიანი – ,

წვიმიანი – , თოვლიანი – , ნამუსიანი – , შნოიანი – , ცხიმიანი – , შფოთიანი – .
რა ჰქვია ასეთ წყვილებს?

აქტივობა 9. დააკვირდით მოცემულ სიტყვებს და შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები.

აქტივობა 10. დააკვირდით მოცემულ სიტყვებს და შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები.

აქტივობა 11. სიტყვათა პირველი წყვილის მიხედვით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

სწორი – არასწორი – , ადამიანური – , ამქვეყნიური – , ამხანაგური – , არსებითი – , ბუნებრივი – , გამტარი – , გეგმიანი – , გონიერი – , გულწრფელი – , დროული – , ერთხელ – , ზუსტი – , კაცი – .

რა ჰქვია სიტყვათა ასეთ წყვილებს?

აქტივობა 12. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

ვაშლი ხილია, ყურძენი–, ქლიავი–, ყოლო–, სკამი–, ოხრახუმი–, ძაღლი–, ირემი–, მონადირე–, წერო–, თაგვი–, ნაძვი–, მრავალძარღვა–, ენძელა–, თბილისი–, ვარდი–, ხორბალი–, კოლო–, კრაზანა–, ბაბუანვერა–, კალმახი–, რვეული–

აქტივობა 13. სიტყვათა პირველი წყვილის ანალოგიით შეავსეთ გამოტოვებული ადგილები:

კატა კნავის, ძაღლი–, თაგვი–, ძროხა–, ვირი–, მამალი–, ბატი–, ცხენი–, იხვი–, დედალი (კვერცხის დადების შემდეგ)–, კრუხი (საშიშროების მოახლოებისას)–, ლორი–, ირემი–, ძაღლი (ცემისას)–, კატა (მოფერებისას)–.

მსგავსი აქტივობების განხილვისას სასარგებლოა, აგრეთვე, გამოვიყენოთ შემდეგი მასალები:

- ქვა გადავადე, ქვები–, ვაშლი ავიღე, ვაშლები–, მსხალი ჩამოვარდა, მსხლები–, მე ვზივარ, ჩვენ–, ქვა გდია, ქვები– და სხვ.
- რა როგორ ხმაურობს: ურემი ჭრიალებს, კალამი წრიპინებს, ჩაიდან შიშინებს, მწვადი შიშინებს, ფოთოლი შრიალებს და სხვ.
- ვინ რას აკეთებს: მჭედელი ჭედავს, მკერავი კერავს, ხურო აშენებს, მრეცხავი რეცხავს, მღებავი ლებავს და სხვ.
- რით რას აკეთებენ: ნემსით კერავენ, ბარით ბარავენ, თოხით თოხნიან, ცელით ცელავენ, შალაშინით რანდავენ, უთოთი აუთოვებენ, ნამგლით თიბავენ, ცოცხით

გვიან, აქანდაზით იღებენ და სხვ.

- რა როგორია გემოს მიხედვით: თაფლი ტკბილია, წინაკა მწარეა, მარილი მლაშეა, ისრიმი მკვახეა, ნიგოზი (გაფუჭებული) მძალეა და სხვ.
- კარს კეტავენ, წიგნს ხურავენ, თვალს ხუჭავენ; კარს აღებენ, წიგნს შლიან, თვალს ახელენ, პაკეტს ხსნიან და სხვ.
- კატის კნუტი, ძაღლის–, ლომის–, ცხენის–, ვირის–, კამეჩის–, ჩიტის–, არწივის–, ყვავის– და ა. შ.

აქტივობა 14. წინადადებებში გამოტოვებულ ადგილას ჩასვით სიტყვა „ქალბატონი“ სათანადო ფორმით.

- ნატომ ყველაფერი აგვიხსნა.
- ნატოს დავურეკე.
- ნატოს მოხსენებას ყურადღებით უსმენდნენ.
- ნატო ჩემი მეზობელია.
- ნატო, თუ შეიძლება, გაიმეორეთ!
- ნატოთი ყველა მოიხიბლა.

აქტივობა 15. ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები დაწერეთ შესაბამისი ფორმით.

- უცნაურმა (ხმა) გამომალვიდა.
- (ბებია) შვილიშვილებს საახალწლო საჩუქრები გაუგზავნა.
- (მეგობარი) ულამაზესი თაიგული მომართვა.
- ამ ამბის (თქმა) ელენეს თავზარი დასცა.
- (გურამი) სიმართლე თქვა.

დავლება: დაწერეთ, რას ნიშნავს: თავზარი დასცა?

მათემატიკურ სავარჯიშოებში დიდი ადგილი უკავია ცხრილების შედგენას. იგი იწყება დაწყებითი კლასებიდან და გრძელდება სკოლის დამთავრებამდე, გამოიყენება მერეც, უმაღლეს სასწავლებელში.

მოვიყვანოთ რამდენიმე ანალოგიური სავარჯიშო ქართულ ენაში.

აქტივობა 16. შეავსეთ ცხრილი:

ანმყო	ვხნავ				
უწყვეტილი		ვგრეხდი			
ანმყოს კავშირებითი			ვიშენებდე		
მყოფადი				დავამხოვ	
ხოლმეობითი	დავხნავდი				დავსვამდი
მყოფადის კავშირებითი		დავგრეხდე			
წყვეტილი			ავიშენე		
II კავშირებითი					
I თურმეობითი				დამიმხია	
II თურმეობითი					დამესვა
III კავშირებითი					

მეთოდმეტე აქტივობა მკითხველის დამხმარედაა შედგენილი. თუ დავაკვირდებით მოცემულ სიტყვებს, ადვილად შევამჩნევთ, რომ ცხრილის შევსებაში თვით ეს სიტყვები

გვეხმარება. ცხრილში მხოლოდ II კავშირებითი და III კავშირებითია ნიმუშის გარეშე დატოვებული.

აქტივობა 17. შეავსეთ ცხრილი:

აწყო	ვთესავ	ვაპობ	ვიკეთებ	ვახმობ	ვდგამ
უწყვეტილი					
აწმყოს კავშირებითი					
მყოფადი					
ხოლმეობითი					
მყოფადის კავშირებითი					
წყვეტილი					
II კავშირებითი					
I თურმეობითი					
II თურმეობითი					
III კავშირებითი					

აქტივობა 18. შეავსეთ ცხრილი:

	ძირი	ფუძე	თემა	თემის ნიშანი	პირის ნიშანი	ბრუნვის ნიშანი
ვამსხვრევ				ვვ		
კაცმა		კაც				
ამხანაგების						ის
მესამედი	სამ					
დავგრეხდით					თ	
აყვედრიდა			აყვედრი			

ცხრილის შევსება ნიშნავს იმას, რომ მის ყველა ცარიელ გრაფაში უნდა ჩაინეროს შესაბამისი პასუხი. მაგრამ, მაგალითად, ზმნას „ვამსხვრევ“ არ შეიძლება ჰქონდეს ბრუნვის ნიშანი, რადგანაც ზმნა არ იბრუნვის. ამიტომ ბრუნვის ნიშნის სვეტში ჩაინერება: „არ გვაქვს“.

ლოგიკური ამოცანა.

უფროს კლასებში მუშაობს სამი მასწავლებელი: ვარშალომიძე, სიდამონიძე და კაკაურიძე. ყოველი მათგანი ორ საგანს ასწავლის, ასე რომ, მათ ცხრილში მხოლოდ ექვსი საგანია: მათემატიკა, ფიზიკა, ქიმია, ისტორია, ლიტერატურა, ინგლისური ენა. კაკაურიძე – ყველაზე ახალგაზრდაა. ქიმიის მასწავლებელი ისტორიის მასწავლებელზე უფროსია; სამივე – ქიმიის მასწავლებელი, ფიზიკის მასწავლებელი და სიდამონიძე – დაკავებულია სპორტით. როცა ლიტერატურის მასწავლებელსა და ინგლისური ენის მასწავლებელს შორის დაინყება კამათი, მაშინ კამათში კაკაურიძეც მონაწილეობს. სიდამონიძე არც ინგლისურს ასწავლის და არც მათემატიკას.

ვინ რომელ საგნებს ასწავლის?

ცხრილი მსჯელობისათვის

მასწავლებელი	საგანი					
	მათემატიკა	ფიზიკა	ქიმია	ისტორია	ლიტერატურა	ინგლისური ენა
ვარშალომიძე						
სიღამონიძე						
კაკაურიძე						

ამოხსნა.

მოცემულია:

ვარშალომიძე

სიღამონიძე

კაკაურიძე

მათემატიკა

ფიზიკა

ქიმია

ისტორია

ლიტერატურა

ინგლისური ენა

ვინ რომელ საგნებს ასწავლის?

მსჯელობა:

1. რადგანაც ქიმიის მასწავლებელი, ფიზიკის მასწავლებელი და სიღამონიძე დაკავებულნი არიან სპორტით (პირობის თანახმად), ამიტომ სიღამონიძე არც ფიზიკას ასწავლის და არც ქიმიას. ეს შევიტანოთ ცხრილში, ჩავსვათ მინუსები უჯრებში: „სიღამონიძე, ქიმია“, და „სიღამონიძე, ფიზიკა“.
2. რადგანაც კაკაურიძე ლეზულობს მონაწილეობას ლიტერატურის მასწავლებელსა და ინგლისური ენის მასწავლებელს შორის კამათში (პირობის თანახმად), ამიტომ კაკაურიძე არც ლიტერატურას ასწავლის და არც ინგლისურ ენას. ჩავსვათ მინუსები უჯრებში: „კაკაურიძე, ლიტერატურა“ და „კაკაურიძე, ინგლისური ენა“.
3. რადგანაც სიღამონიძე არც ინგლისურ ენას ასწავლის და არც მათემატიკას (პირობის თანახმად), ამიტომ ჩავსვათ მინუსები უჯრებში: „სიღამონიძე, ინგლისური ენა“ და „სიღამონიძე, მათემატიკა“.
4. რადგანაც კაკაურიძე ყველაზე ახალგაზრდაა, ხოლო ქიმიის მასწავლებელი უფროსია ისტორიის მასწავლებელზე (პირობის თანახმად), ამიტომ კაკაურიძე არ ასწავლის ქიმიას. ჩავსვათ მინუსი უჯრაში: „კაკაურიძე, ქიმია“.

ამოცანის პირობამ მოგვცა შემდეგი ცხრილი:

მასწავლებელი	საგანი					
	მათემატიკა	ფიზიკა	ქიმია	ისტორია	ლიტერატურა	ინგლ. ენა
ვარშალომიძე						
სიდამონიძე	-	-	-			-
კაკაურიძე			-		-	-

5. ყოველი მასწავლებელი ასწავლის ორ საგანს (პირობის მიხედვით). ცხრილიდან ჩანს, რომ სიდამონიძე ასწავლის ისტორიასა და ლიტერატურას, ვარშალომიძე ასწავლის ქიმიას და ინგლისურ ენას. ჩავსვათ პლუსები უჯრებში: „სიდამონიძე, ისტორია“, „სიდამონიძე, ლიტერატურა“, „ვარშალომიძე, ქიმია“ და „ვარშალომიძე, ინგლისური ენა“.

მასწავლებელი	საგანი					
	მათემატიკა	ფიზიკა	ქიმია	ისტორია	ლიტერატურა	ინგლ. ენა
ვარშალომიძე			+			+
სიდამონიძე	-	-	-	+	+	-
კაკაურიძე			-		-	-

6. რადგანაც სიდამონიძე ასწავლის ისტორიას და ლიტერატურას (დამტკიცების თანახმად), ამიტომ კაკაურიძე არ ასწავლის ისტორიას. ჩავსვათ მინუსი უჯრაში: „კაკაურიძე, ისტორია“. რადგანაც ვარშალომიძე ასწავლის ქიმიასა და ინგლისურს (დამტკიცების თანახმად), ამიტომ ის არ ასწავლის სხვა საგნებს. შევავსოთ მინუსებით ვარშალომიძის ყველა დანარჩენი უჯრა.

მასწავლებელი	საგანი					
	მათემატიკა	ფიზიკა	ქიმია	ისტორია	ლიტერატურა	ინგლ. ენა
ვარშალომიძე	-	-	+	-	-	+
სიდამონიძე	-	-	-	+	+	-
კაკაურიძე			-	-	-	-

7. ცხრილიდან ჩანს, რომ კაკაურიძე არ ასწავლის ქიმიას, ისტორიას, ლიტერატურას, ინგლისურ ენას. ე. ი. კაკაურიძე არის მათემატიკისა და ფიზიკის მასწავლებელი. ჩავსვათ კაკაურიძის ორ დარჩენილ უჯრაში პლუს ნიშნები.

საბოლოოდ გვაქვს:

მასწავლებელი	საგანი					
	მათემატიკა	ფიზიკა	ქიმია	ისტორია	ლიტერატურა	ინგლ. ენა
ვარშალომიძე	-	-	+	-	-	+
სიდამონიძე	-	-	-	+	+	-
კაკაურიძე	+	+	-	-	-	-

პასუხი: კაკაურიძე ასწავლის მათემატიკასა და ფიზიკას, სიდამონიძე ასწავლის ისტორიასა და ლიტერატურას, ვარშალომიძე ასწავლის ქიმიასა და ინგლისურ ენას.

ამდენად, ვფიქრობთ, რომ სწავლებისადმი ასეთმა მიდგომამ სტუდენტს (მოსწავლეს) უნდა გაუღვივოს შემეცნებითი ინტერესი, აღუძრას დადებით ემოციური იმპულსი, რაც სისტემური სწავლების პრობლემათა ნაწილობრივი გადაწყვეტის წინაპირობას წარმოადგენს. ამ ორი სასწავლო საგნის ინტეგრირებული კურსის არსის გაგება სტუდენტს (მოსწავლეს) გაუადვილებს სამყაროს ერთიანობის იდეაში წვდომას.

ლიტერატურა

1. Jinjikhadze L. Qartuli enisa da matematikis sagantashorisi kavsirebis zogierti aspekti. Tbilisi, 2000.
2. Khvedelidze M., Jinjikhadze L., Jinjikhadze J. Matematika. Qartuli Enisa da Matematikis integracia. Tbilisi, 2018.

INTEGRATION OF GEORGIAN AND MATHEMATICS IN THE CONTEXT OF MULTILINGUAL EDUCATION (ACTIVITIES WITH GAP SPACES)

Levan Jinjikhadze

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Sokhumi State University,
Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.
E-mail: levanijinjikhadze@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Finding interdisciplinary links between language and mathematics attracts particular interest. Such interest is caused by the fact that the language is the basis of any perception process as the consciousness exists only within the language scopes and in solving of any problem applying of the mathematic approach, mathematical thinking, results in the new level of perception. In this respect, integration of Georgian language and mathematics is of interest. Many issues of bilingual teaching, in the didactic-methodic context, can be solved very successfully on the basis of integrated teaching of Georgian language and mathematics. In our opinion, such integration, in the context of multilingual education, for activation of bilingual education process, is of great significance. The matter is that integrated teaching of mathematics and Georgian language clearly demonstrate common general regularities of mathematics and Georgian language and this, on the basis of simple observations and analysis, will help the student to find similar regularities in his/her native language and this is the main goal of bilingual teaching. Here observation, analysis and other methods of thinking are used naturally and not artificially, resulting in natural character of the student's bilingual perception, isomorphism of relations between the mathematical and Georgian language concepts is revealed. Therefore, such integration can play decisive role in activation of bilingual teaching and this is the absolute guarantee of good results of bilingual teaching.

Keywords: *Multilingualism, Bilingualism; Teaching; Georgian Language; Mathematics; Integration.*

თამაშის როლი და მნიშვნელობა სწავლების პროცესში

ლეილა შეროზია პედაგოგიკის დოქტორი, მონვეული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0186, თბილისი, პოლიტკოსვკაიას ქ., 61.
E-mail: sherozialeila@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. მასწავლებელი ვალდებულია, ნებისმიერ საფეხურზე (უმცროს საშუალო, უფროს სასკოლო ასაკში, ასევე სტუდენტებშიც) შეუქმნას მოსწავლეებს თავისუფალი აზროვნების საშუალება. ამ საქმეში მას დიდ დახმარებას უწევს სასწავლო თამაშობები, რომელსაც იგი თვითონ ირჩევს, ან მოსწავლეები თავად ქმნიან მათ. მთავარი და მნიშვნელოვანი ისაა, რომ თამაშში ჩაებას ყველა ბავშვი, მათ შორის აკადემიურად ჩამორჩენილებიც. თამაშით ბავშვი არა მარტო თეორიულ ცოდნას ეუფლება, არამედ ივითარებს ისეთ უნარ-ჩვევებს, როგორც გახლავთ გამჭრიახობა, საზრიანობა, ბავშვებს უქრებათ სირცხვილის გრძნობა და ისინი თანასწორნი ხდებიან. პარალელურად, ვითარდება მეხსიერება, ყურადღება და უკეთესდება ალქმა. ხდება ფსიქოლოგიური მომენტების დარეგულირება: იხსნება დაძაბულობა, აგრესია ერთმანეთის მიმართ, რაც ახალი უნარ-ჩვევების განვითარების საწინდარია.

საკვანძო სიტყვები: თამაში, როლი, სწავლება, გარდასახვა, მეთოდები.

როგორც ცნობილია, თამაშს, როგორც სწავლების მეთოდს, უძველესი დროიდან ექცეოდა განსაკუთრებული ყურადღება. ამაზე არაერთგზის მიუთითებდნენ ძველი ფილოსოფოსები და პედაგოგები. ჯერ კიდევ ძვ.წ. V-IV საუკუნეებში ცნობილ ბერძენ ფილოსოფოსს და პედაგოგს პლატონს მიაჩნდა, რომ სწორედ წარმართული თამაში საფუძვლად უნდა დაედოს აღზრდის სწორად დაყენებულ პროცესს. რა თქმა უნდა, ეს შეხედულება დღესაც აქტუალურია. უფრო შორს წავიდა XVII საუკუნის ინგლისელი ფილოსოფოსი და პედაგოგი ჯონ ლოკი. მისი შეხედულებით, დაწყებით საფეხურზე სწავლება უნდა მიმდინარეობდეს თამაშით, რადგან ამ ასაკში არ შეიძლება სწავლება ვაქციოთ მოსაწყენ მოვალეობად, ვინაიდან შესაძლებელია ბავშვს, მთელი სიცოცხლის მანძილზე, ჩაენერგოს ზიზლი სწავლისადმი. იგი თავის ნაშრომებში დაწვრილებით აღწერს თამაშით სწავლების მეთოდოლოგიას.

XVIII-XIX საუკუნეებში თამაშისადმი დამოკიდებულება შეიცვალა და ამ საკითხისადმი ინტერესი შენედა. მაგრამ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა. უკვე მეცნიერთა დიდი ნაწილი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ თამაში სწავლების სწორუპოვარი და შეუცვლელი ელემენტია, რომელიც „იდუმალი ბუნებით“ ხასიათდება, რომ თამაშის გარეშე შეუძლებელია პიროვნების ფიზიკური, ემოციური, ინტელექტუალური, ესთეტიკური და სულიერი განვითარება, რომ იგი ბავშვს ანიჭებს უდიდეს სიხარულს. დღეს უკვე არავის ეეჭვება, რომ სწორედ თამაში აძლევს ნებისმიერ მასწავლებელს შესაძლებლობას, აკადემიურად სუსტი მოსწავლეებიც ჩართოს ამ აქტივობაში, რადგან სწორედ თამაშის დახმარებით მოსწავლე ხდება უფრო საზრიანი, გამჭრიახი, ეკარგება სირცხვილის გრძნობა, ეუფლება სხვა მოსწავლეებთან თანასწორობის განცდა. უფრო მეტიც, თამაშს შეუძლია გადაიზარდოს შემოქმედებაში, თერაპიაში, ყოველგვარ შრომაში, ადამიანურ

ურთიერთობათა გამოვლინების სხვადასხვა ფორმებში, ამიტომ მას მეორენაირად საქმიან თამაშობასაც ეძახიან. გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან ინერგება საქმიან თამაშობათა ისეთი სახის გაკვეთილები, როგორც გახლავთ გაკვეთილი-სასამართლო, გაკვეთილი-აუქციონი, გაკვეთილი კონფერენცია და ა.შ.

რა სახის თამაშ-გაკვეთილები არ უნდა ჩავატაროთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს თემისა და მიზინების განსაზღვრას. თემის განსაზღვრაში, უპირველეს ყოვლისა, იგულისხმება საქმიანობის ხასიათი და პირობები, აგრეთვე, მართვის მასშტაბები, ხოლო – მიზანში, თუ რისთვის ტარდება მოცემული თამაში, მოსწავლეთა რომელი კატეგორიისთვისაა იგი განკუთვნილი და, რაც მთავარია, როგორი შედეგები უნდა დაიდოს.

თამაშის ერთ-ერთი გავრცელებული ფორმა როლურ-სიუჟეტური თამაშებია, რომელიც ეხმარება მოსწავლეს კარგად აითვისოს შესასწავლი სფერო, გამოიკვილოს და კარგად გააცნობიეროს გასათამაშებელი როლი და წარმატებით შეასრულოს იგი. ცნობილია, რომ ბავშვებს უფრო იზიდავთ მხატვრული და ისტორიული ხასიათის თამაშები. ასეთ შემთხვევაში მასწავლებელი ვალდებულია, შესასწავლი საკითხის შინაარსის გათვალისწინებით, დადგას სცენარი და გადაანანილოს როლები. თამაშის დამთავრების შემდეგ ხდება მისი ერთობლივი განხილვა, სადაც ყველას ეძლევა საკუთარი აზრის გამოთქმის საშუალება. სცენარის შექმნის პროცესში მასწავლებელმა უნდა მოახერხოს ისეთი სახალისო პერსონაჟების შექმნა, რომელიც ბავშვს გაუღვივებს ინტერესს სწავლებისადმი, აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ის ფაქტიც, რომ არც ერთი ბავშვი არ უნდა დარჩეს როლის გარეშე, ასევე პერსონაჟთა რაოდენობა უნდა ემთხვეოდეს მოსწავლეთა რაოდენობას. გამოიკვეთოს პერსონაჟთა სახელი, პროფესია და ასაკი, განისაზღვროს დრო და ადგილი. ეფექტური მასწავლებელი, ასევე, დიდ ყურადღებას მიაქცევს საერთო და ზოგადი პრობლემების გადაჭრას. პირველში იგულისხმება მასწავლებლის მიერ მიწოდებული ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, რომელიც მონაწილეებმა უნდა გადაჭრან, და ზოგადი, სადაც მოსწავლეები ინდივიდუალურად მიიღებენ გადაწყვეტილებას. ასევე მნიშვნელოვანია კვანძის გახსნა, რომელიც მოსწავლეთა აქტივობაზე დამოკიდებული და ბოლო მომენტი, თამაშის დასასრული. როდესაც ხდება სიუჟეტის წარმოდგენა თამაშით, დასადგენია, თუ რა ცოდნა მისცა თამაშმა მოსწავლეებს და რა უნარი განუვითარა მათ ბოლო ეტაპზე. ხდება შეფასების კრიტერიუმის შემუშავება, რაც ასევე მნიშვნელოვანია თამაშით სწავლების დროს.

უნდა აღინიშნოს, რომ სწავლების საწყის საფეხურზე თამაში გამოიყენება ნებისმიერი საგნის სწავლებისას. მაგალითად, ისტორიის შესწავლისას იქნება ისეთი გარემოება, რომელიც არ ეწინააღმდეგება ცხოვრებისეულ სიტუაციას; გარდა ამისა, ბავშვი გადაყავს ისეთი მოვლენების სამყაროში, რომელიც მას საშალებას აძლევს გადავიდეს შესასწავლი ისტორიული მოვლენის თანამედროვისა და მონაწილის როლში. გარდასახვის პროცესში ხდება საოცარი გარდაქმნები. როცა ბავშვი ასრულებს მასზე ასაკით უფრო დიდის როლს, ნებისმიერ შემთხვევაში, იგი აღმოჩნდება თავის ასაკზე მაღლა. ჩვეულებრივ, ყოველდღიური ყოფაქცევის არაადეკვატურ სიტუაციაში, ამ ფორმის გამოყენება სასურველია რომელიმე ისტორიული თემის შეჯამებისას (მაგალითად, თამარ მეფე და სამეფო კარი). იგივე შეიძლება ითქვას ბუნებათმცოდნეობაში ეკოლოგიის შესწავლისას. მაგალითად, მოსწავლეებს შეიძლება შევთავაზოთ თემა: „დიდი ცხრიანი“, „სხდომა“, „მწვანეთა მიტინგი“. უცხო ენათა შესწავლისას, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სიტყვიერ სავარჯიშოებს, რომელშიც მონაწილეობს ყველა მოსწავლე, შემოდის ახალი ლექსიკური მასალა, მტკიცდება ძველი და ახალი სიტყვები, იქმნება ემოციურად კომფორტული გარემო, იზრდება ინტერესი უცხოური ენის შესწავლისადმი.

ბოლო პერიოდში მოსწავლეთა ფანტაზიის განვითარებისათვის ფართოდ გამოიყენება თამაში პლასტიკით. ჯგუფს ეძლევა დავალება მოიფიქრონ ცნობილი ზღაპრის სიუჟეტი და არავერბალურად, სენსორულად წარუდგინოს სხვა ჯგუფს. მათ უნდა გამოიცნონ, რომელი ზღაპრის გმირები იყო წარმოდგენილი.

თამაში რეალური ცხოვრების ანარეკლია, ასეთებია: იმპროვიზებული რადიო ან ტელეგადაცემა, მიძღვნილი განსაზღვრული თემატიკისადმი, მინივიქტორინები, მინიკონკურსები, „ყველაზე ჭკვიანი“ და ა.შ. დღეს თამაშის როლი კიდევ უფრო გაფართოვდა, იქ, სადაც შესაძლებელია კომპიუტერის გამოყენება. ასეთებია, მაგალითად, სიმულაციური, მულტიმედიური, მაძიებლური თამაშები (როცა ინტერნეტით ხდება ინფორმაციის მოძიება) და ა.შ.

ცნობილი ფაქტია, რომ სკოლამდელ და უმცროს სასკოლო ასაკში თამაში გამოიყენება უფრო ხშირად, ვიდრე მაღალ კლასებში და სტუდენტებში. ამიტომ საჭიროა მომავალმა მასწავლებლებმა უკეთესად გაითვალისწინონ ის ფორმები, სახეები და ტექნოლოგიები, რომლებსაც გამოვიყენებთ მაღალ კლასებში.

ყველა მასწავლებელს უნდა ახსოვდეს, რომ თამაშით სწავლება აუცილებელი და მნიშვნელოვანი მომენტია, მაგრამ არა ერთადერთი ხერხი. უნდა ახსოვდეს, რომ იგი დამხმარე საშუალებაა, რომელიც აძლიერებს სწავლებისადმი ინტერესს. გამოკვლევებმა ცხადყვეს (უ. მაკდაუკოდი, გ. მერფი, ფ. პენტედეი), რომ იმ კლასებში, სადაც, მაგალითად, მათემატიკაში სწავლება მიმდინარეობს თამაშის მანიპულირებით, მოსწავლეები დავალებებს უკეთესად ხსნიან, ვიდრე იმ კლასებში, სადაც სწავლება ამ ფორმით არ მიმდინარეობს. არ უნდა დაგვავიწყდეს ისიც, რომ თამაშის სწავლების პროცესი მეტად საინტერესო და შინაარსიანი ხდება, მოსწავლეები ხალისით ერთვებიან სასწავლო პროცესში.

ამ მეთოდით სწავლებისას, ბავშვები სხვადასხვა საგანში მიღებულ ცოდნას უკეთესად აღიქვამენ, მიმდინარეობს ახალი უნარების განვითარება (კერძოდ, კითხვისა და წერის). დავალების შესრულების დროს, ისინი ხშირად იყენებენ მათემატიკის, საზოგადოებრივ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებთა ცოდნას, უხდებათ ხატვა, მუსიკალური გაფორმება, ცეკვა და ა.შ. ასევე დიდი ყურადღება ექცევა აზროვნების უნარის განვითარებას. ყველასათვის ცნობილია, რომ ამ დროს ამოქმედდება მიძინებული „საგამომძიებლო“ უნარები, რომლებიც ესმარებიან ბავშვებს გაშიფრონ და გახსნან თამაში. ასეთ შემთხვევაში მათ უხდებათ დაფიქრება, აზროვნება, ანალიზი. ასევე, პარალელურად, მასალის მრავალჯერადი გამოცდების შედეგად ვითარდება მეხსიერება, ყურადღება, აღქმა და ა.შ.

როგორც დავინახეთ, კარგად უზრუნველყოფილი თამაში ხელს უწყობს სწავლების მაღალ ეფექტურობას, ამავე დროს ხდება პიროვნების ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარება.

ლიტერატურა

1. Fisher Robert, The Game of Reality as a Means of Increasing the Effectiveness of Teaching, Publition House “Tsignieri), 2006 (in Georgian).
2. Montessori .M. Help Me to do it Myself. Moscow, 2000 9in Russian)
3. Uprising with love and colors (by Kimmel T., Klein F., Fey J., Benoit S.), Moscow, 1995 (in Russian).
4. Vasadze N. New Paradigms and Technologies of Education, “Moambe”, 2-3. 2000 (in Georgian).

THE ROLE AND IMPORTANCE OF GAMES IN THE TEACHING PROCESS

Leila Sherozia

PhD in Pedagogy, Invited Professor, Sokhumi State University, Georgia, 0186,
Tbilisi, 61 Politkovskaia St.
E-mail: sherozialeila@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The teacher is obliged to create a means of free thinking at any level (junior, senior school age, as well as in students). In this activity, the teacher is greatly assisted by the training games chosen by her/him, or the students themselves create them. The main and important thing is that all students including academically backwards, should be involved in the game. Through games, the students do not only acquire theoretical knowledge, but also, they develop skills such as shrewdness and quick-wittedness, children get rid of shame, and achieve equality. At the same time, memory develops, attention and perception improve, and psychological moments are regulated: tension and aggression towards each other disappear, which is a prerequisite for the development of new skills.

Keywords: *Play, Role, Training, Transformation, Methods.*

ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბებისა და სრულყოფის სინექტიკა

ლია სვანიძე ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტკოვსკაიას ქ., 61, 0186, თბილისი, საქართველო.
E-mail: l.svanidze@sou.edu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. ნაშრომში გააზრებულია, რომ ფსიქოლოგიური მეცნიერების უმნიშვნელოვანესი საბაზისო კატეგორია არის „პიროვნება“ და ამიტომ მის საკვლევად გამოყენებულია სინექტიკა, რომელიც ინტელექტუალური საქმიანობის სოციალურ-ფსიქოლოგიურ მოტივაციაზეა დამყარებული და გონებრივი შტურმის მეთოდის განვითარებას და სრულყოფას წარმოადგენს. ასევე, იქ, სადაც საჭირო და აუცილებელია, ავტორი სხვა საშუალებებსაც იყენებს პრობლემის ნათელსაყოფად. მაგალითად, ცნობილი ფსიქოლოგების ოლპორტისა და ალბერტის ხუთფაქტორიანი მოდელი წარმატებულად არის გამოყენებული ნაშრომში.

ნაჩვენებია ის სამყაროები – გარე სამყარო, სოციალური სამყარო და სულიერი, ფსიქოლოგიური სამყარო, სადაც ადამიანი პიროვნებად ყალიბდება და აღწერილია თითოეული მათგანი; ნაჩვენებია ის ადამიანური ფუფუნება, რომელსაც კაცობრიობის წინსვლისა და განსავითარებლად იყენებენ პიროვნებები (ალექსანდრე მაკედონელი, ილია ჭავჭავაძე, სტალინი, ნაპოლეონი, ჩერჩილი და სხვ.); იმ თვისებათა წარმომავლობა (შეძენილია თუ თანდაყოლილი), რომელთა გარეშეც პიროვნება ვერ შექმნიდა იმ მრავალფეროვანი ფუნქციების შესრულებას, რაც მას აქვს დაკისრებული.

ავტორის აზრით, ადამიანი, რომელიც პიროვნებად ჩამოყალიბდა, აუცილებლად ფლობს უდიდეს სიბრძნეს, „შეიცან თავი შენი“, რომელიც თავისუფლებას ჩუქნის მას.

დასაბუთებულია, რომ კაცობრიობის ისტორიაში თავისუფლება ყოველთვის იყო უდიდესი ღირებულება, რომლისკენ სწრაფვაც ადამიანებს დიდ ძალას აძლევს, რაც პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის აუცილებელია. ბიოლოგიური, სოციალური, სულიერ-ფსიქოლოგიური და გარემოს ზემოქმედებისგან თავის დაღწევა და თავისუფლების მოპოვება პიროვნებას ხდის თვითაქტივობის უნარის მქონედ, რომელსაც თვითონ შეუძლია აირჩიოს თავისი მიზნების სისტემა, ამოცანების გადაწყვეტა და ცხოვრების გზის გამოხატვა.

საკვანძო სიტყვები: პიროვნება, სინექტიკა, თავისუფლება.

„ადამიანი არის საიდუმლოება, იგი უნდა გამოიცნოს და თუ მთელი სიცოცხლე ამ გამოცნობას მოანდომე, დრო ამაოდ არ დაგიკარგავს“.

დოსტოევსკი.

ფსიქოლოგიური მეცნიერების უმნიშვნელოვანეს საბაზისო კატეგორიას „პიროვნება“ წარმოადგენს. იმისათვის, რომ მის არსს ჩავწვდეთ, საჭიროს შევიცნოთ პიროვნების თვისებები, რაც შესაძლებლობას მოგვცემს სიღრმისეულად გავერკვეთ მის ფსიქიკურ ნყოფაში. იგი უნდა განვიხილოთ იმ კლასიკური თეორიების დახმარებით, რომლებიც ამ

დანიშნულებით გამოიყენება.

პიროვნების კვლევის თეორიები წარმოადგენენ ჰიპოთეზურ დებულებებს მისი სტრუქტურისა და ფუნქციონირების შესახებ, გვეხმარებიან ფსიქოლოგიური მიზნებიდან ორი მთავარი ამოცანის გადაწყვეტაში – როგორ წარმოიქმნება პიროვნების სტრუქტურა და პიროვნებასთან დაკავშირებული მოვლენების გაგებაში, ასევე ქცევებისა და ცხოვრებისეული მოვლენების წინასწარმეტყველებაში.

სხვადასხვა თეორია განსხვავებულად აღწერს ამ წინასწარმეტყველებას, სხვადასხვაგვარად გვიჩვენებს თუ როგორ ეგუებიან პიროვნებები ამა თუ იმ კონკრეტულ პირობებს კონკრეტულ სიტუაციაში.

პიროვნების საერთო, ძირითად ცნებებად იყენებენ უნივერსალურობის და ქცევის განმსაზღვრელ პატერნებს. ცნობილი ფსიქოლოგი ზიმბარდო პიროვნებას განსაზღვრავს როგორც ისეთი უნიკალური ფსიქოლოგიური თვისებების რთულ ერთობლიობას, რომლებიც გარკვეულ სიტუაციაში, განსხვავებულ დროში განსხვავებულად მოქმედებენ ქცევის პატერნებზე.

განვიხილოთ ცნობილი ფსიქოლოგის ოლპორტის ერთ-ერთი, „ნიშნების“ თეორია, სადაც მან გამოყო სამი „ნიშანი“: 1. კარდინალური; 2. ცენტრალური და 3. მეორადი.

კარდინალურია ის ნიშნები, რომელთა მეშვეობითაც პიროვნებები თავის ცხოვრებას აგებენ, წარმართავენ. ესენია: პატიოსნება და ოპტიმიზმი.

მეორადია ის ნიშნები, რომლებიც წინასწარმეტყველებაში თამაშობენ მნიშვნელოვან როლს.

მესამე ნიშანი კი მარტივ ნიშნად მოიხსენება, იგი პიროვნების გემოვნებას განსაზღვრავს და მას ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებენ.

ოლპორტი ამ „ნიშნების“ თეორიის პირველ ჯგუფს ანიჭებდა უპირატესობას და უფრო ხშირად იყენებდა თავის კვლევებშიც. ოლპორტს აინტერესებდა მოცემული სამი ტიპის ნიშნების კომბინირების შედეგების ჩვენება, რაც ყოველ პიროვნებას განუმეორებელ მთლიანობად აქცევდა, მაგრამ ეს პროცესი დიდ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული და ამჟამადაც ძიებაშია.

ოლპორტს პიროვნების შესწავლის ძირითად მეთოდად მიაჩნდა მისი სტრუქტურის კვლევა.

ამ უკანასკნელ პერიოდში მიღებულ იქნა კონსენსუსი, რომ პიროვნების სტრუქტურა ყველაზე კარგად ხუთი (5) ფაქტორის არსებობით ხასიათდება. სწორედ ისინი წარმოადგენენ „კრიტერიუმებს“ პიროვნების სტრუქტურის კვლევის დროს.

ხუთფაქტორიანი მოდელის გამოყენებას მხარი დაუჭირეს ცნობილმა ფსიქოლოგებმა ოლპორტმა და ალბერტმა. ასევე ამ მეთოდის გამოყენებით რამდენიმე დამოუკიდებელმა კვლევითმა ჯგუფმა ერთი და იგივე შედეგი მიიღო.

განვიხილოთ აღნიშნული ფაქტორები:

1. ექსტრავერსია – საუბრის მოყვარე, ენერგიული და ასერტული – წყნარის, თავშეკავებულის, მორცხვის საპირისპიროდ.

2. თანხმობისათვის მზაობა – თანამგრძობი, კეთილი და მოსიყვარულე – ცივის, კაპასის, სასტიკის საპირისპიროდ.

3. პატიოსნება – ორგანიზებული, პასუხისმგებელი და ფრთხილი – უყურადღებოს, უპასუხისმგებლოს საპირისპიროდ.

4. ნეიროტიზმი – სტაბილური, მშვიდი, კმაყოფილი – შფოთიანის, არასტაბილურის, გაუნონასწორებელის საპირისპიროდ.

5. გამოცდილებისადმი ღიაობა – კრეატიული, ინტელექტუალური, გონებაგახსნილი – სასტიკის, ზედაპირულის, უგნურის საპირისპიროდ.

აღსანიშნავია, რომ ეს ხუთი განზომილება უაღრესად მრავალფეროვანია, რადგან თითოეული მათგანის კატეგორიაში ბევრი ნიშანი თავსდება, რომლებსაც უნიკალური, ერთმნიშვნელოვანი კონოტაცია აქვთ. მაგრამ პრობლემა საერთოა.

პიროვნების აღნიშნულ ხუთ განზომილებას ამჟამად ხუთფაქტორიანი მოდელი ეწოდება.

აღნიშნული ხუთფაქტორიანი მოდელი შეიქმნა ნიშნების ტერმინთა სტატისტიკური ანალიზის შედეგად.

ხუთფაქტორიანი მოდელის მომხმარებლებმა დაინყეს ამ მოდელის დასაბუთება; მათ სცადეს ხუთივე განზომილება ინტერაქტიული თანმიმდევრობით დაეკავშირებინათ ერთმანეთთან, რასაც ადგილი ჰქონდა ურთიერთობის პროცესში, რაც მათ აკავშირებდათ ურთიერთთან და გარემოსთან და რაც არსებობდა კაცობრიობის ჩამოყალიბების მთელი ევოლუციის მანძილზე, როდესაც თაობიდან თაობაში გადაეცემოდა ერთი და იგივე ნიშანი ან თვისება, რომელიც მას ხდიდა ფუნდამენტურად, კეთილად ან ბოროტად, სიკეთის ან ბოროტების მთესველად, იაგოდ ან დედა ტერეზად. რა ნიშნები გადაეცემა მემკვიდრეობით, ან რა ნიშნები შეიძინება მხოლოდ გამოცდილებით, პასუხი მრავალგზის ევოლუციური განვითარების შედეგად არის მიღწეული ხუთფაქტორიანი მეთოდის გამოყენებით.

მემკვიდრეობითმა კვლევამ გვიჩვენა, რომ თითქმის ყველა პიროვნული ნიშანი განიცდის გენეტიკური ფაქტორის გავლენას. გარდა ამისა, როგორც კულტურის სამეფოში მოუწიათ მათ ცხოვრება, და უდიდესი ადგილი უნდა მიენიჭოს აგრეთვე პიროვნების „ნებისყოფას“ (Svanide, 2016).

დღეისათვის კი სრულად დამაჯერებლად შეიძლება ითქვას, რომ მკვლევრებმა, რომლებიც დაკავებულნი არიან პიროვნების პრობლემით, უნდა გამოიყენონ „ხუთფაქტორიანი უნიკალური კვლევის მეთოდი“, სადაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფუნქციონირებენ შემდეგი ფაქტორები: 1. ექსტრავერსია; 2. თანხმობისათვის მზაობა; 3. პატიოსნება; 4. ნეიროტიზმი; 5. გამოცდილების მიღებისათვის მზაობა.

ქცევითი გენეტიკის მიხედვით, პირველი და არსებითი ნიშანი მაღალი ხარისხის მემკვიდრეობით ხასიათდება. ამჟამად მეცნიერები აღიარებენ, რომ ქცევის კონსისტენციების კვლევა და დაზუსტება კვლავ გრძელდება.

როგორც ცნობილია, ადამიანი როგორც ურთულესი არსება, ცხოვრობს უაღრესად რთულ სამყაროში, უფრო ზუსტად, სამყაროებში. არსებითად გამოიყოფა სამი სამყარო: 1. პირველი სამყაროა ის, რომელიც გარს არტყია ადამიანს, ანუ გარე სამყარო; 2. მეორეა სოციალური სამყარო, სადაც ჩვენთან ერთად ცხოვრობენ სხვა ადამიანებიც, საზოგადოება და 3. ჩემი შინაგანი, პირადი სამყარო, ჩემი არსებობის ინდივიდუალური, განუყოფელი, ჩემი საკუთარი სამყარო.

გარე სამყარო ეს არის გარემო ბუნების სამყარო, რომელსაც ადამიანი „მე“ ეუფლება, შეიმეცნებს ბუნების კანონებს, გარდაქმნის თავისი მიზნების შესაბამისად. ეს არის მიზანშეწონილი მოღვაწეობის და საქმიანობის სამყარო, სადაც მზამზარეულად, არსებითად არაფერი არ მიიღება (გამონაკლისის გარეშე და დაუსაბუთებლად, დაუმტკიცებლად, უშრომლად, მოუმზადებლად, გაუაზრებლად არსებობა შეუძლებელია. ცოდნა მოითხოვს ჭეშმარიტების დამტკიცებას, ან ემპირიულ ვერიფიკაციას, რაიმე გადამოწმებას ან ხელმეორედ დამტკიცებას. ეს მეტად მკაცრი სამყაროა (!), რომელიც არ კმაყოფილდება „მე ვიცის“ გააზრებით. ეს არის შემეცნების სამყარო. იგი მოითხოვს კანონების ზუსტ ცოდნას, უტყუარობას. ადამიანის იქ ყოფნა, ან არყოფნა ვერაფერს ვერ შეცვლის. ეს არის ობიექტური ურთიერთობის სამყარო, ეს არის ინსტრუმენტალური საყოველთაო სამყარო.

რაც შეეხება სოციალურ სამყაროს აქ, ადამიანის ყოფნა უმნიშვნელოვანესია და აუცილებელი ადგილი უჭირავს. ადამიანს ამ სამყაროს გარეშე არ შეუძლია მიზანდასა-

ხული, მიზანშეწონილი და მიზანმიმართული არსებობა როგორც საგნობრივი ქცევის სუბიექტს.

განვითარება, რომლის არეალშიც ყალიბდება მისი ძირითადი და არსებითი ოპერაციული მექანიზმი, არის **ფსიქიკა** – აქ, სოციალურ სამყაროში, არის მისი წარმოშობის, განვითარების და არსებობის საფუძველი.

შინაარსის თვალსაზრისით, ეს განვითარების ხაზი დაკავშირებულია, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის მიერ სხვა ადამიანის ქცევის და საშუალებების არსებობასთან, მათ კავშირთან გამოცდილებასთან, კულტურასთან, ცოდნასთან, უნარ-ჩვევებთან, რომლებიც ერწყმიან კულტურას, ინკულტურას და იქმნება „ჩემი სამყარო“, „ჩემი მე“.

ყოველივე ამის შემდეგ, როდესაც მთავრდება ქცევის წესების ინტერიორიზაცია, მოღვაწეობის სუბიექტი, ამავდროულად უკვე ხდება შემეცნების სუბიექტიც, რომლის შინაარსშიც აქტიურად არის ინტერგანვითარებული, როგორც დამოუკიდებლად წარმოსახული, ისევე გაცნობიერებული ქცევის წესები, ასევე სიტუაციაც.

მოქმედების მოღვაწეობის აღნიშნული თეორია თანდათან ყალიბდება პიროვნებაში როგორც ფსიქიკური მოქმედების უნარები, ე.ი. უმაღლეს ინტეგრალურ მახასიათებლად ადამიანებში მის ფსიქიკურ მოღვაწეობაში, მისი ფსიქიკური უნარები ითვლება, რომლის შესატყვისადაც თავის ქცევას ანხორციელებს პიროვნება.

პიროვნების ჩართვას სოციალურ სამყაროში, მის დამოკიდებულებას სოციალურ სამყაროსთან, სავსებით განაპირობებს ამ პიროვნების მიერ, ამ სამყაროს სრულყოფილი შეცნობა, მისი გაგება, გაცნობიერება. ამ თვალსაზრისით, სუბიექტურ-ფსიქოლოგიური ურთიერთობა სამყაროსთან გვევლინება, როგორც არსებითი ძირითადი დამახასიათებელი შინაარსი, მისი პიროვნულობის ღერძი.

ამავდროულად, პიროვნების ყოფიერება სოციალურ სამყაროში არის მისი პიროვნული მოღვაწეობის – საქმიანობის შინაარსი.

პიროვნებად ადამიანი მისი მოღვაწეობის მიხედვით ფორმირდება, ყალიბდება, ხორციელდება, სრულყოფილად ავლენს საკუთარ თავს საქმიანობაში, თავისი უნარების გამოვლენაში.

ცნობილმა ქართველმა მოაზროვნემ და დიდმა ფსიქოლოგმა შოთა ნადირაშვილმა თავის შესანიშნავ ნიგში „განწყობის ანთროპული თეორია“ აღნიშნა: პიროვნებას შეუძლია ისეთი ქცევის განხორციელება, რაც მის მოთხოვნებს არ ემსახურება. მეტიც, პიროვნება ზოგჯერ ისეთ ქცევას ასრულებს, რაც მისი მოთხოვნილებებისა და გარემოს წინააღმდეგ არის მიმართული. ამისათვის იგი განსაკუთრებულ პიროვნულ ძალებს იყენებს. ასეთ მოქმედებაში პიროვნება სხვის მოთხოვნილებებს ითვალისწინებს, ან ისეთ მოთხოვნილებებს, რომლებიც მას, შემდეგში, შეიძლება გამოადგეს. ამგვარი საქმიანობის თავისებურებათა გაგებისათვის საჭიროა პიროვნების ღირსებათა სისტემის და ნებისყოფის პროცესის გათვალისწინება. მათი საშუალებით შეიძლება პიროვნების ბუნების გაგება. პიროვნების ერთ-ერთ ძირითად ნიშანს ნებისყოფა წარმოადგენს“ (Nadirashvili, 2001: 65).

ცნობილმა ამერიკელმა ფსიქოლოგმა გ. ოლპორტმა თავი მოუყარა პიროვნების ორმოცდასამ ცნებას და სცადა მათი დაჯგუფება სხვადასხვა სამეცნიერო დარგებთან მიმართებაში – ფილოსოფიასთან, ფსიქოლოგიასთან, იურისპრუდენციასთან, თეოლოგიასთან, სოციოლოგიასთან. ამგვარად, პიროვნების ცნება არა მხოლოდ ფსიქოლოგიას, არამედ მეცნიერების სხვა დარგებსაც ეკუთვნის.

პიროვნება არის ინდივიდში იმ ფსიქოფიზიკური სისტემების დინამიკური ორგანიზაცია, რომელიც განსაზღვრავს მისთვის დამახასიათებელ ქცევასა და მოქმედებას. პიროვნების აღწერისას, გათვალისწინებული უნდა იქნას როგორც გონების, ასევე

სხეულებრივი ელემენტები.

პიროვნება გულისხმობს ადამიანის ადგილს სოციალურ გარემოში, საზოგადოებაში, მისი სოციალური როლების ერთობლიობას, რომლებიც ძალიან მრავალფეროვანია. პიროვნების წარმატებები იმით კი არ უნდა გაზომოთ, თუ რაოდენ მაღალ პოზიციას მიაღწია მან, არამედ იმ დაბრკოლებების რაოდენობით, რომელთა გადალახვაც შეძლო ამ გზაზე.

ადამიანი იბადება როგორც ინდივიდი, შემდგომ იძენს იმ სოციალურ თვისებებს, რომლებიც მისი არსებობისთვის არის აუცილებელი. იგი პიროვნება ხდება მას შემდეგ, რაც ურთიერთობათა სისტემაში ჩაიბმება.

ინდივიდი ნიშნავს განუმეორებელს, უნიკალურს. ოლპორტის აზრით, ყველა ადამიანი შეიძლება იყოს უნიკალური.

პირადი დამოკიდებულება კი გარე სამყაროსთან და სოციალურ სამყაროსთან მაშინ ვლინდება, როდესაც პიროვნება შინაგანი სამყაროს ნაწილი ხდება, სადაც იგი ცხოვრობს. როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ პიროვნებების ურთიერთობებზე სხვა ადამიანებთან, გარე სამყაროსთან, სოციალურ სამყაროსთან მიკუთვნების თვალსაზრისით და ვეხებით მის განცდებსაც, ამ შემთხვევაში ჩვენ მივმართავთ იმ სამყაროს, რომელშიც „მე“ ცხოვრობს – ეს „ჩემი“ შინაგანი სამყაროა.

ეს სამყარო სავსეა განცდებით, პირადი აზრებით, თანადგომით, ადამიანების ერთად თანაარსებობით, საკუთარი თავის რწმენის ამალღების სურვილით და იდეალური „მე“ ფორმირების განცდით. პიროვნება შეიძლება დაიყოს სამ კატეგორიად: 1. ფიზიკურ პიროვნებად; 2. სოციალურ პიროვნებად და 3. სულიერ-ფსიქოლოგიურ პიროვნებად (ჯეიმსის თეორია).

პიროვნებაში, ზემოთ მითითებული თვისებების გარდა, სათანადო როლს ასრულებს, აგრეთვე, ტემპერამენტი, ხასიათი, ინტერესები, ინტრავერსია, ექსტრავერსია, ინტელექტი და სხვა.

როგორც იყო აღნიშნული, შეიძლება მნიშვნელოვნად დავასკვნათ, რომ პიროვნების წყობა, მისი ინდივიდუალური თვისებებები ყალიბდება და ვითარდება როგორც მემკვიდრეობით, ასევე გარე ზემოქმედებით შექმნილი მონაცემების საფუძველზე. დღეისათვის ფსიქოლოგია იმასაც შეისწავლის, თუ რა წვლილი შეაქვს გენეტიკას და რა წვლილი შეაქვს გარემო სამყაროს ამა თუ იმ თვისების ფორმირებაში, მათი ურთიერთზემოქმედების მექანიზმის გააზრებაში.

ცხადია, მემკვიდრეობა გვაჯილდოვებს იმ თვისებებით, რომლებიც სოციალურ გარემოს იცავენ გარემომცველ გარემოში არსებული ისეთი თვისებებებისგან, რომლებსაც შეუძლიათ უდიდესი ზიანი მიაყენონ არა მხოლოდ ადამიანს, არამედ მთელ სამყაროს.

თანამედროვე პირობებში სათანადო ყურადღება ეთმობა პიროვნების პრობლემასთან დაკავშირებით ბიოსოციალურ მხარესაც. ამ თეორიის მიხედვით, „პიროვნება“ ყველაზე მეტად სოციალურ გარემოში იხვეწება, ყალიბდება და სრულყოფილებას აღწევს, როგორც საგანგებო ფსიქიკის მფლობელი არსება. საგანგებო ადგილს იკავებს მათთან ინტელექტი, ნებისყოფა, გრძნობა-ემოციები და მათი კომპონენტები; უაღრესად დიდ როლს ასრულებს პიროვნების მოღვაწეობაში მისი მაორგანიზებელი ფუნქცია, სადაც თვალსაჩინოდ იკვეთება მისი უნარი მართვის პროცესში. საგანგებო ადგილი უკავია აქტივობის პროცესს, სრულად გამოირჩევა მისი მართვის „სტილი“, რისი მეშვეობითაც ორიგინალურია მისი აზროვნების წესიც. ცხოვრება გვიჩვენებს, რომ პიროვნებები გამოირჩევიან თავიანთი უნიკალურობით, რაც მათ სხვა ადამიანებისგან მკაფიოდ განასხვავებს – სტალინი, ალექსანდრე მაკედონელი, ნაპოლეონი, ჩერჩილი, რუსთაველი, ილია ჭავჭავაძე, ვაჟა

ფშაველა და სხვები, რომელთა პიროვნებაც ყოველთვის გაალამაზებს სამყაროს.

პიროვნების თვითორგანიზაციის და თავისუფლების იდეა წარმატებით არის რეალიზებული დიდი ქართველი მეცნიერის შოთა ნადირაშვილის ნაშრომში: „განწყობის ანთროპოლოგიური თეორია“ (Nadirashvili, 2001: 67).

ადამიანი თავის თავში მოიცავს პიროვნებას, რომელიც სხვადასხვა საშუალებების, ფაქტორების, უფლისაგან ნაბოძები, უმნიშვნელოვანესი შესაძლებლობების მეშვეობით ქმნის მის მიერ არჩეული თავისუფალი ქცევის განწყობას.

პიროვნებისადმი უმნიშვნელოვანესი სოციალური როლების, მისი შესრულების და ინდივიდუალური უნარების ურთიერთშერწყმა სავსებით განაპირობებს პიროვნების ბიოსოციალურ ქმედუნარიანობას, მის მიერ თვითორგანიზების გზების პოვნას.

ცოდნა, ოპტიმალური შრომისუნარიანობის შესანარჩუნებლად საზოგადოებაში მიმდინარე ცვლილებებების ახლის აღქმისადმი ქცევის პროდუქციულობის საწინდარია.

გამომდინარე ზემოთქმულიდან, პიროვნების საქმიანობა არა მხოლოდ მიზანშეწონილია, არამედ მიზანმიმართულია და მიზანდასახულიც.

პიროვნების ასეთი მიდგომა ფსიქოლოგიისაგან ჰოლისტურ მიდგომას მოითხოვს, რაც შესაძლებლობას იძლევა დანახულ იქნას პიროვნების უნიკალური ბუნება, რასაც იგი თვითონვე ქმნის. ამ თვალსაზრისით შემოქმედი პიროვნებები ქმნიან ადამიანურ გარემოს, ადამიანურ სინამდვილეს, რითაც ადამიანთა სულიერების ზრდის, კულტურის, ღირებულებების დაგროვების შესაძლებლობა იქმნება.

პიროვნება სათანადო ვითარებაში იწყებს მოქმედებას, ახდენს თავისი ქცევის და ვითარების ობიექტივაციას.

პიროვნება არა მხოლოდ მოცემულ მომენტში წყვეტს მნიშვნელოვან პრობლემებს, არამედ აყალიბებს განწყობილებასაც, რომლის საფუძველზეც იგი მომავალშიც იმოქმედებს. პიროვნული ღირებულებების შექმნა ასეთი განწყობების საფუძველზე ხდება (Nadirashvili, 2001: 162-166).

სხვა ადამიანებთან კავშირში პიროვნება ქმნის ახალ ადამიანურ გარემოს, რომელშიც სპეციფიკური აქტივობის საშუალებებით აყალიბებს ახალ სინამდვილეს – ხელოვნებას, კულტურას, განათლებას, მედიცინას, ფსიქოლოგიას და სხვ.

როგორც ცნობილია, სულიერება პიროვნებას საშუალებას აძლევს ნებისმიერი ქმედება განახორციელოს უმაღლეს დონეზე.

პიროვნებათაშორისი ურთიერთობის პროცესში, ერთად შრომასთან არის დაკავშირებული ურთიერთპატივისცემა, ურთიერთსიყვარული, ურთიერთგამტანიანობა. პიროვნებებს შორის სასიკეთო, ეფექტური ურთიერთობის ძირითად ფაქტორად ითვლება სულიერების მდგომარეობა, რომლის საფუძველზეც ხდება პიროვნების განვითარება, ერთიანი კულტურის შეთვისება, ღირებულებათა შექმნაში წვლილის შეტანა.

პიროვნების სრულყოფის ძირითად ფაქტორად სულიერება შეიძლება ჩაითვალოს.

პიროვნების შემოქმედებითი მოღვაწეობის ინდივიდუალურობის მნიშვნელოვან ინდიკატორად შეიძლება ჩაითვალოს აქტიურობა, რომლის საზომიც შეიძლება იყოს მისი შინაგანი სულიერი დაძაბულობის მაჩვენებელი, ე.ი. ინდივიდუალურობის კრიტერიუმი – პიროვნების განუმეორებელი შემოქმედების სიღრმე, წვლილის შეტანა კაცობრიობის კულტურაში, მატერიალურ და სულიერ მონაპოვარში. ამჟამად პიროვნება განიხილება არა როგორც რეაქტიული მოვლენა, არამედ როგორც აქტიური აგენტი, რომელიც ეძებს მისთვის საჭირო საგნებსა და მოვლენებს. ამავე დროს პიროვნება მიისწრაფის სრულყოფისაკენ, რათა დაეუფლოს უნივერსალური მნიშვნელობის სიბრძნეს – „შეიცან თავი შენი“, რომელიც ამოტვიფრულია აპოლონის ტაძრის ფრონტონზე.

კაცობრიობის ისტორიაში თავისუფლება ყოველთვის იყო უდიდესი ღირებულება,

რომლისკენაც სწრაფვა ადამიანს აძლევს დიდ ძალას, რაც პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის არის აუცილებელი.

მრავალი ბიოლოგიური, სოციალური, ფსიქოლოგიური და გარემოს ზემოქმედებისგან თავის დაღწევისა და დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ პიროვნება ხდება თავისუფალი, თვითაქტიურობის უნარის მქონე არსება, რომელსაც თვითონ შეუძლია აირჩიოს თავისი მიზანთა სისტემა, ამოცანების გადაწყვეტის სიტუაციის შექმნა და ცხოვრების სასურველი გზის გამოჩვენება. იგი ახერხებს გადაუდებელი მიზნების და ამოცანების შემუშავებას, რომლის მიხედვითაც წარმართავს თავის ცხოვრებას და თავისუფალი არსება, პიროვნება ხდება (Nadirashvili, 2001: 182).

პიროვნების ფსიქოლოგიის ამოცანაა დაადგინოს და სრულყოს ის პირობები, რომლებშიც შესაძლებელი ხდება ნებელობითი აქტის განხორციელება.

როგორც ცნობილია, პიროვნება ადამიანთა ურთიერთობაში ყალიბდება, მაგრამ, უმეტესწილად იგი საკუთარი თავის მოთხოვნილებებს არ ემორჩილება, არ ემსახურება. იგი ქმნის ღირებულებებს, რომლებსაც შემდგომში, მომავალში მოიხმარს და სხვა პიროვნებების მიერაც იქნება გამოყენებული. ამ გზით იქმნება ადამიანური ყოფიერება, რომელშიც იგი შემოქმედებით საქმიანობას ეწევა, ახალ სინამდვილეს ქმნის. პიროვნება ამ პროცესში თავისუფალი არჩევანის უნარს ავლენს, რაც მისი, როგორც პიროვნების, ჩამოყალიბების ერთ-ერთ არსებით პირობას წარმოადგენს.

პიროვნების აქტივობა მიუღებელი ქცევის შეფერხებებით და ობიექტივაციით იწყება, მაგრამ ამ შემთხვევაში ქცევის შეფერხებას გარე ობიექტური საგნები ან მოვლენები არ იწვევენ.

ქცევის დამაბრკოლებელ სტიმულებს პიროვნება „შინაგანად“ იღებს, თავისი შინაგანი მდგომარეობის გარკვევას და გაცნობიერებას ცდილობს. პიროვნებისათვის მისაღები ქცევის არჩევა და განხორციელება მისი თავისუფლების გამოხატვას წარმოადგენს. პიროვნებისათვის ეს თვისება, თავისუფალი ქცევის განხორციელების უნარი, სინამდვილის ყველაზე დიდი საოცრებაა! მას ეფუძნება პიროვნების უნიკალურობა და ღირსება.

პიროვნების ფსიქოლოგიის ამოცანას წარმოადგენს იმ პირობების დადგენა, ისეთი ადეკვატური სიტუაციის შექმნა, რომელშიაც შესაძლებელი იქნება ნებელობითი აქტივობის განხორციელება.

შემოქმედებითი საქმიანობის საფუძველზე შექმნილ, შემუშავებულ ღირებულებათა ერთობლიობა ქმნის ახალ ადამიანურ სინამდვილეს, რომელშიაც ხორციელდება პიროვნების შემდგომი შემოქმედებითი ცხოვრება და სრულყოფა.

ლიტერატურა

1. Jinjikhadze Jemal, Modern Pedagogical Technologies, Tbilisi, 2012 (In Georgian).
2. Myers David, Social Psychology, Moscow, 2007 (In Russian).
3. Nadirashvili Shota, Anthropic Theory of Mood, Tbilisi, 2001 (In Georgian).
4. Svanidze Lia, Lectures in economic psychology. Cognitive teaching, Tbilisi, 2016 (In Georgian).

SYNECTICS OF HUMAN FORMATION AND IMPROVEMENT AS A PERSONALITY

Lia Svanidze PhD in Psychology, Associate Professor, Sokhumi State University, 61 Politkovskaya St., 0186, Tbilisi, Georgia.
E-mail: l.svanidze@sou.edu.ge

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The author of the paper completely comprehends that “personality” is the very important basic category of psychological science, that is why Synectics that is based on social-psychological motivation of intellectual activity and represents development and perfection of brainstorm has been used for its research. Also, where necessary and essential, the author uses other means to clarify the problem. For example, the famous psychologists Allport and Albert’s a five-factor model has been successfully used in the paper.

The paper interestingly demonstrates those worlds – the external world, social world and spiritual psychological world, in which a human is formed as a personality and each of these worlds have been described in the paper.

The qualities and abilities that characterize the person have been curiously represented in the paper. The human luxury have been perfectly illustrated by famous people for the advancement and development of humanity (Alexander the Great, Iliia Chavchavadze, Stalin, Napoleon, Churchill, etc.) The origins of the qualities (acquired or inherited) have been shown, without which a person would not be able to perform the various functions that he had been assigned.

The author perfectly and timely uses the situations proposed by scientists working on this problem. She believes that a human, who is formed as a personality, necessarily possesses the greatest wisdom of “**know yourself**,” which is engraved at the fronton of Apollo’s church because of its importance. This wisdom gives freedom to the individual.

In the paper, the author argues that freedom has always been the greatest value in the history of mankind, the desire for which gives people the enormous strength which is essential for the formation of a person.

Avoiding biological, social, spiritual, psychological and environmental influences and gaining freedom makes a person self-sufficient, who can choose his/her system of goals, solve problems and express his lifestyle.

Keywords: *Personality, Synetics, Freedom.*

თაობათა სამადლობელი პროფესორ ოთარ ჟორდანიას

ზურაბ ხონელიძე პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61.

წარმოადგინა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა

აბსტრაქტი: ოთარ ჟორდანიამ თავისი ცხოვრება და საქმიანობა საზოგადოების განვითარებას მიუძღვნა. არაფერი პირადული, მხოლოდ საზოგადოებრივი – ასეთია გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ოთარ ჟორდანიას ცხოვრების შეფასება.

ოთარ ჟორდანია არა მარტო მეცნიერი და პედაგოგია, არამედ საზოგადო მოღვაწე და მეცნიერების ეფექტური მენეჯერი. მან შეძლო, აფხაზეთში განვითარებული ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ, თბილისში აღედგინა თსუ სოხუმის ფილიალი (შემდგომში – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) და ჩამოეყალიბებინა ის თანამედროვე ტიპის უნივერსიტეტად.

ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საქართველოში სოციალური მოძრაობის ისტორიის კვლევას. მისი საკვალიფიკაციო ნაშრომები – საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები – სოციალურ თემებს, საქართველოში საგლეხო რეფორმის წინაპირობებს, მისი მომზადებისა და განხორციელების ეტაპებს ეხება. ამ მიმართულებით ავტორმა გამოავლინა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა არაერთი საინტერესო საარქივო-დოკუმენტური მასალა.

ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო კვლევის ინტერესებს წარმოადგენს ასევე სამხედრო ისტორია, ქართველი სამხედრო მოღვაწეების ბიოგრაფიები და სამხედრო საქმიანობა, ისტორიოგრაფიული ხასიათის კვლევები, რომლებიც ეძღვნება ცნობილ მეცნიერებს, ისტორიკოსებსა და საზოგადო მოღვაწეებს. ის არის 150-ზე მეტი სამეცნიერო პუბლიკაციის ავტორი, რომლებიც გამოქვეყნებულია ქართულ, რუსულ და ევროპულ ენებზე.

ოთარ ჟორდანიას, როგორც პროფესიონალ ისტორიკოსსა და მეცნიერს, გაზრდილი ჰყავს არაერთი ახალგაზრდა მეცნიერი ისტორიკოსი. მისი მოწაფეები წარმატებით მოღვაწეობენ საქართველოს სხვადასხვა უნივერსიტეტსა და სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებაში.

ოთარ ჟორდანიას საქმიანობა სათანადოდ არის დაფასებული ქართული სახელმწიფოსა და საზოგადოების მიერ.

საკვანძო სიტყვები: *ოთარ ჟორდანია, საქართველოს თანამედროვე ისტორია, სოხუმის უნივერსიტეტი.*

არიან ადამიანები, რომლებიც მთელ თავის ცხოვრებასა და საქმიანობას საზოგადოების განვითარებას უძღვნიან. არაფერი პირადული და მხოლოდ საზოგადოებრივი – ასეთია გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ოთარ ჟორდანიას ცხოვრების ზუსტი შეფასება. ამ დღეებში მას დაბადებიდან 80 წელი შეუსრულდა.

პროფესორი ოთარ ჟორდანია არ მიეკუთვნება იმ მეცნიერთა რიცხვს, რომლებიც მხოლოდ საკუთარი სამეცნიერო მიღწევების დემონსტრირებით ახდენენ შთაბეჭდილებას, მან გაცილებით რთული, მაგრამ საზოგადოებრივი განვითარების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი გზა აირჩია – ის არა მარტო მეცნიერი და პედაგოგია, არამედ საზოგადო

მოღვაწე და მეცნიერების ეფექტური მენეჯერი. სწორედ ამ ფაქტმა განაპირობა, რომ ბატონი ოთარი არის საქართველოს ისტორიკოსთა ეროვნული კომიტეტის ვიცე-პრეზიდენტი და ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის დამფუძნებელი და პრეზიდენტი.

პროფესორი ოთარ ჟორდანიას საქართველოს ძირძველი მხარის, აფხაზეთის მკვიდრია. დაიბადა ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტის სოფ. მოქვში, სადაც მის ბავშვობასა და ყრმობაზე მოქვის დიდებული ტაძრის მრავალსაუკუნოვანმა ისტორიამ განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოახდინა. ვფიქრობთ, ამან განაპირობა მისი პროფესიული არჩევანიც. სკოლის დამთავრებისთანავე ჩაირიცხა აფხაზეთის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ისტორიის სპეციალობით, სადაც იმთავითვე მიიქცია აკადემიკოს გიორგი ძიძარიას ყურადღება. 1963 წელს, უნივერსიტეტის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, გიორგი ძიძარიას რეკომენდაციით, სწავლა გააგრძელა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში უახლესი ისტორიის მიმართულებით. ეს იყო პროფესიული დაოსტატების წლები, როდესაც პროფესორ ირაკლი ანთელავას ხელმძღვანელობით წარმატებით დაიცვა საკვალიფიკაციო ნაშრომი და იმავე ინსტიტუტში დატოვეს სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის გასაგრძელებლად. მშობლიურ ინსტიტუტში 1995 წლამდე მუშაობდა და პარალელურად, 1973-1993 წლებში, პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა თბილისის აპოლონ ქუთათელაძის სახელობის სამხატვრო აკადემიაში.

ოთარ ჟორდანიას პროფესიულ ბიოგრაფიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის (სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის) ხელმძღვანელობის პერიოდს, როდესაც სრულად გამოვლინდა მისი, როგორც ნიჭიერი ხელმძღვანელისა და მეცნიერების ორგანიზატორის შესაძლებლობები. 1992-1993 წლების რუსეთ-საქართველოს ომის პირველი ეტაპის მერე, აფხაზეთიდან არასასურველი მოსახლეობის მასობრივი გამოდევნის შემდეგ, ოთარ ჟორდანიამ შეძლო თბილისში აღედგინა უნივერსიტეტი და გაეგრძელებინა ის მრავალწლიანი სასწავლო-სამეცნიერო და პედაგოგიური ტრადიცია, რომელიც სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტისა და აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აკადემიურ და ადმინისტრაციულ პერსონალს გააჩნდა. მას დიდი წვლილი მიუძღვის სოხუმის ფილიალის (2007 წლიდან სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის) თანამედროვე ტიპის უნივერსიტეტად ჩამოყალიბების საქმეში. მისი ხელმძღვანელობის დროს გაფართოვდა უნივერსიტეტის სამეცნიერო და სასწავლო ინტერესები, ჩამოყალიბდა ახალი სპეციალობები და მიმართულებები. ოთარ ჟორდანიამ უნივერსიტეტში თავი მოუყარა არა მარტო აფხაზეთიდან დევნილ მეცნიერებს, არამედ იმ პერიოდისთვის მოწინავე ქართველ მეცნიერ-მკვლევარებს, რომელთა მხარდაჭერით შეძლო აფხაზეთიდან დევნილი ახალგაზრდების სამეცნიერო საქმიანობით დაინტერესება და უნივერსიტეტისთვის ახალგაზრდა კადრების მომზადება. თსუ სოხუმის ფილიალის დირექტორობის დროს, მისი ინიციატივითა და მხარდაჭერით, საფუძველი ჩაეყარა არაერთ საინტერესო წამოწყებას, რომლებიც ტრადიციად იქცა: დაარსდა საუნივერსიტეტო გაზეთი „სოხუმის სადროშო“, ახლა „სოხუმის უნივერსიტეტი“, დაფუძნდა „აკადემიკოს ილია ვეკუას დღეები“, რომელიც ყოველი სასწავლო წლის გაზაფხულის სემესტრის დასასრულს იმართება, შეიქმნა სამხედრო კათედრა, დაფუძნდა თსუ სოხუმის ფილიალის შრომები, რომლის პირველი ტომი მისი რექტორობის დროს გამოქვეყნდა და ა. შ.

პროფესორი ოთარ ჟორდანიას 2007 წლიდან არის სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის მრჩეველი. სამეცნიერო-პედაგოგიურ და ადმინისტრაციულ თანამდებობებთან ერთად, ოთარ ჟორდანიას აქტიურად არის ჩართული საქართველოს საისტორიო საზოგადოების საქმიანობაში – არის ექ. თაყაიშვილის სახელობის

საქართველოს საისტორიო საზოგადოების თავმჯდომარე.

ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმო საქართველოში სოციალური მოძრაობის ისტორიის კვლევას. მისი საკვალიფიკაციო ნაშრომები – საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები – სოციალურ თემებს, საქართველოში საგლეხო რეფორმის წინაპირობებს, მისი მომზადებისა და განხორციელების ეტაპებს ეხება. ამ მიმართულებით ავტორმა გამოავლინა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა არაერთი საინტერესო საარქივო-დოკუმენტური მასალა.

ოთარ ჟორდანიას დაინტერესებულია სამხედრო ისტორიის, განსაკუთრებით 1801-1917 წლების და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921 წწ.) ქართველი სამხედრო მოღვაწეების ბიოგრაფიებისა და სამხედრო საქმიანობის კვლევით. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა მისი ნაშრომები: „საქართველოს წმინდა გიორგის ჯვრის კავალრები (1919-1921 წწ.)“, „ქართული ფალერისტიკის ისტორიისათვის: დოკუმენტური მასალა 1918-1919 წწ. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში წმინდა გიორგის ჯვრითა და წმინდა გიორგის მედლით დაჯილდოებულ მეომართა შესახებ“, „ქართველები კავკასიის არმიის გენერალიტეტში (1801-1900 წწ.)“, „ქართველები რუსეთ-იპონიის ომში (1904-1905 წწ.)“ (თანაავტორობით), „ფალერისტიკის ისტორიის ზოგიერთი საკითხისათვის საქართველოში (1918)“, „წმინდა გიორგის ორდენის ქართველი კავალრები (1812-1814 წწ.)“ (თანაავტორობით) და ა. შ.

ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო კვლევის ინტერესებს წარმოადგენს ისტორიოგრაფიული ხასიათის კვლევები, შრომები, რომლებიც ეძღვნება ცნობილ მეცნიერებს, ისტორიკოსებსა და საზოგადო მოღვაწეებს: მარიამ ლორთქიფანიძეს, რევაზ კიკნაძეს, სიმონ ესაძეს, ლევან თოიძეს, დიმიტრი გულიას, ლორიკ მარშანიას, ზურაბ ანჩაბაძეს, ირაკლი ანთელავას, ივანე გეგიას, ევგენი ვეიდენბაუმის ინტერესებს საქართველოში, ისტორიკოს ალექსანდრ მუსინ-პუშკინის მოღვაწეობას და ა. შ. ამ სახის ნაშრომებში ავტორი ეხება არა მარტო მეცნიერული ისტორიოგრაფიის ჟანრობრივ თავისებურებათა კვლევას, არამედ უახლოესი წარსულის ისტორიულ სახეებსა და პერსონაჟებს, რომლებმაც თვალსაჩინო კვალი დატოვეს ჩვენი საზოგადოების ცხოვრებაში.

პროფესორ ოთარ ჟორდანიას, როგორც პროფესიონალ ისტორიკოსსა და მეცნიერს, გაზრდილი ჰყავს არაერთი ახალგაზრდა მეცნიერი-ისტორიკოსი, შესაბამისად, არის უამრავი ნაშრომის რედაქტორი და რეცენზენტი. მისი მოწაფეები წარმატებით მოღვაწეობენ საქართველოს სხვადასხვა უნივერსიტეტსა და სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებაში და დღემდე ახლო პროფესიული ურთიერთობები აქვთ ამაგდარ მეცნიერთან.

ოთარ ჟორდანიას არის 150-ზე მეტი სამეცნიერო პუბლიკაციის ავტორი, რომლებიც გამოქვეყნებულია ქართულ, რუსულ და ევროპულ ენებზე. მეცნიერის საქმიანობა სათანადოდ არის დაფასებული ქართული სახელმწიფოსა და საზოგადოების მიერ, მას ორჯერ მიენიჭა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის მედალი (1976, 1996 წწ.), დაჯილდოებულია აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის საპატიო სიგელით, 1998 წელს გადაეცა ღირსების ორდენი, ხოლო 2003 წელს – იაკობ გოგებაშვილის სახელობის მედალი.

არიან ადამიანები, რომლებიც მთელ თავის ცხოვრებასა და საქმიანობას საზოგადოების განვითარებას უძღვნიან. მათი პირადულიც კი საზოგადოა, რადგან საზოგადო არის ამავე დროს მათი პირადი ისტორიაც. მათ თაობები ემადლიერებიან გზის გაკვალვისთვის, მხარდაჭერისა და მოტივაციისთვის. ასეთ იშვიათ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნება პროფესორი ოთარ ჟორდანიას, რომელიც დღეს იუბილარია და მის პროფესიულ ავტორიტეტს სხვადასხვა თაობა მიაგებს სამადლობელს.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ადმინისტრაციისა და აკადემური პერსონალის სახელით, ვულოცავთ ბატონ ოთარს იუბილეს, ჯანმრთელობასა და სამეცნიერო-შემოქმედებით აქტივობას ვუსურვებთ მარად და მარად!

MULTI-GENERATIONAL GRATITUDE TO PROFESSOR OTAR ZHORDANIA

Zurab Khonelidze Professor, Rector of Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.

Presented by Sokhumi State University

Abstract. Otar Zhordania devoted his life and activities to the development of society. Nothing personal, only public - this is how the life of the Georgian historian, Doctor of Historical Sciences, Professor Otar Zhordania is evaluated.

Otar Zhordania is not only a scientist and educator, but also a public figure, an effective scientific leader. After the tragic events in Abkhazia, he managed to establish the Sukhumi branch of Iv. Javakishvili Tbilisi State University (then Sukhumi State University) in Tbilisi and to transform it into a modern university.

The study of the history of social movements in modern Georgia occupies an important place in the research activities of Otar Zhordania. His scientific doctoral thesis is devoted to social issues, prerequisites for the emancipation reform in Georgia, its preparation and implementation. The author researched many interesting archival and documentary materials and introduced them into scientific circulation.

The field of scientific interests of Otar Zhordania is also military history, biobibliography and military activities of the Georgian military, historiographic findings dedicated to famous scientists and historians. He is the author of over 150 scientific publications in Georgian, Russian and European languages.

Otar Zhordania, as a professional historian and scientist, educated and trained young scientists-historians. His former students successfully work in various universities and research institutes all over Georgia.

The activities of Otar Zhordania were highly appreciated by the government and society of Georgia.

Keywords: *Otar Zhordania, Modern History of Georgia, Sokhumi State University.*

**მეცნიერი და უმაღლესი სკოლის ამაგდარი
ოთარ ჟორდანიას დაბადების 80 წლისთავის გამო**

- სალომე ბახია-ოქრუაშვილი** ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, კავკასიის ეთნოლოგიის განყოფილება, საქართველო, თბილისი, 0128, ჭავჭავაძის გამზ., 1.
E-mail: salomebakhia@gmail.com
- ნუნუ მინდაძე** ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, საქართველოს ეთნოლოგიის განყოფილება, საქართველო, თბილისი, 0128, ჭავჭავაძის გამზ., 1.
E-mail: nmindadze@gmail.com
- მერი გაბედავა** ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, საერთაშორისო ურთიერთობების დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, 0186, თბილისი, პოლიტკოვსკაიას ქ. 61.
E-mail: merigabedava@sou.edu.ge

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიისა და კულტურის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. სტატიაში გაანალიზებულია თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლის, პროფესორ ოთარ ჟორდანიას მეცნიერული მემკვიდრეობა და მისი წვლილი ქართული საისტორიო აზროვნების განვითარებაში.

მრავალფეროვანი და მრავალნაზნაგოვანია ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო ინტერესების სფერო. მან თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოს თანამედროვე ისტორიის აქტუალური საკითხების, მათ შორის, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობების, რუსეთის კოლონიალური რეჟიმის წინააღმდეგ აფხაზი ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობის, კავკასიის სამხედრო ისტორიის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის თვალსაჩინო სამხედრო მოღვაწეთა სამხედრო დიდების გამოკვლევა-შესწავლაში, ასევე მნიშვნელოვანია მისი კვლევები ქართულ ფალერისტიკაში.

ოთარ ჟორდანიამ მოიძია და სამეცნიერო ბრუნვაში შემოიტანა არაერთი ისტორიული დოკუმენტი, რითაც მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ქართული ისტორიოგრაფია.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ოთარ ჟორდანიას, როგორც პროფესორისა და სამეცნიერო ხელმძღვანელის, წვლილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის საკითხების შესწავლაში. მან შემოიკრიბა ახალგაზრდა მეცნიერები, რომლებიც კომპლექსურად იკვლევდნენ აფხაზეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებას 1917-1921 წწ.-ში, რეგიონში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ პროცესებს, რითაც მნიშვნელოვნად გააძლიერეს აფხაზეთმცოდნეობის მიმართულება.

საკვანძო სიტყვები: ოთარ ჟორდანია, საქართველოს თანამედროვე ისტორია,

საგლესო რეფორმა, აფხაზეთმცოდნეობა, ფალერისტიკა.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ ოთარ ჟორდანიას დაბადებიდან 80 წელი შეუსრულდა.

მრავალფეროვანი და მრავალნახნაგოვანია ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო ინტერესების სფერო. მან თავისი წვლილი შეიტანა XIX-XX სს. საქართველოს ისტორიის აქტუალური საკითხების, მათ შორის, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობების, კავკასიის სამხედრო ისტორიის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის თვალსაჩინო სამხედრო მოღვაწეთა სამხედრო დიდების გამოკვლევა-შესწავლაში, ასევე მნიშვნელოვანია მისი კვლევები ქართულ ფალერისტიკაში.

ოთარ ჟორდანიას დაიბადა 1940 წელს, ოჩამჩირის რაიონის სოფ. მოქეში, დიდი თედო ჟორდანიას მამისეულ სახლში, რამაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მისი, როგორც მეცნიერ-ისტორიკოსის ჩამოყალიბებაში. რადგან ოთარის მამა, კონსტანტინე ჟორდანიას, სამხედრო მოსამსახურე იყო, ბავშვობაში მას სსრკ-ის სხვადასხვა სამხედრო ბაზაზე მოუწია ცხოვრებამ. სწორედ ამან განსაზღვრა მისი გატაცება სამხედრო ისტორიით.

საშუალო სკოლის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ, ოთარ ჟორდანიამ სწავლა გააგრძელა ქ. სოხუმში, აფხაზეთის ა. გორკის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში, ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე, ისტორიის სპეციალობით. აქ დაიწყო მისი ნაყოფიერი თანამშრომლობა პროფესორ გიორგი ძიძარიასთან, რაც მოგვიანებით მეგობრობაში გადაიზარდა.

1963-1966 წლებში ოთარ ჟორდანიას სწავლობდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ასპირანტურაში. მისი სამეცნიერო ხელმძღვანელი და მეგზური მეცნიერების რთულ გზაზე იყო პროფესორი ირაკლი ანთელავა, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ოთარ ჟორდანიას, როგორც მეცნიერისა და პიროვნების, ფორმირებაში. მან ამავე ინსტიტუტში გაიარა კარიერული გზა უმცროსი მეცნიერ თანამშრომლიდან (1967) წამყვან მეცნიერ თანამშრომლამდე (1996).

ოთარმა კვლევის ობიექტად საქართველოს თანამედროვე ისტორია აირჩია. საბჭოთა ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელი კვლევის მეთოდები და არსებული ცენზურა გარკვეულ ჩარჩოებში აქცევდა მკვლევარს, რაც ობიექტურად ზღუდავდა შემოქმედებითი აზროვნების თავისუფლებას. მიუხედავად ამისა, ახალგაზრდა მეცნიერმა წარმატებით გაართვა თავი დასახულ რთულ ამოცანას. მისი იმდროინდელი სამეცნიერო ნაშრომები გამოირჩევა ობიექტურობითა და პრინციპულობით. პრინციპულობა და ობიექტურობა, კვლევის სიღრმე, ლაკონიურობა და მკვეთრად არგუმენტირებული დასკვნები, ახალგაზრდობიდან მოყოლებული დღემდე, გამოარჩევს ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო ნაშრომებს. მათში, ასევე, კარგადაა ასახული ავტორის ღრმა განათლება და ფართო ერუდიცია და, რაც მთავარია, სიყვარული სამშობლოსადმი.

ოთარ ჟორდანიას საკანდიდატო დისერტაცია „რევოლუციური სიტუაციის საკითხისათვის XIX საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულსა და 60-იანი წლების დასაწყისში“ (1971წ.), გახდა საეტაპო ნაშრომი, რომელსაც თან მოჰყვა ციკლი ნაშრომებისა საქართველოში საგლესო რეფორმის მომზადებისა და განხორციელების შესახებ. მათში, მდიდარ საარქივო მასალაზე დაყრდნობით, ნაჩვენებია რეფორმის გარშემო საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების რთული პროცესი, განსხვავებულ პოზიციათა ეკლექტიზმი, ქართული საზოგადოების განწყობა და ცნობილ საზოგადო მოღვაწეთა

დამოკიდებულება რეფორმისადმი.

ოთარ ჟორდანიამ სრულიად ახალგაზრდამ (1983წ.) დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე „საქართველოში საგლეხო რეფორმის ისტორია. საგლეხო რეფორმის მომზადება აღმოსავლეთ საქართველოში“, რომელიც მონოგრაფიად გამოიცა 1982 წელს. ეს ნაშრომი დღემდე რჩება ერთ-ერთ ფუნდამენტურ გამოკვლევად საგლეხო რეფორმის სფეროში და მას გვერდს ვერ აუვლის პრობლემით დაინტერესებული ვერც ერთი მკვლევარი.

ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო შემოქმედებაში განსაკუთრებით გამოვყოფდით წიგნს „ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის დამახინჯების გამო: პასუხი „აფხაზური წერილის“ ავტორებს“ (1991წ.), რომლითაც საქართველოს ისტორიის ღრმა ცოდნით, მეცნიერების თანამედროვე მიღწევათა გათვალისწინებით, ცნობილმა ქართველმა მეცნიერებმა არგუმენტირებული პასუხი გასცეს საქართველოს ისტორიის ფალსიფიკატორებს. წიგნის პარაგრაფი, რომელშიც გაანალიზებულია XIX-XX სს. ქართველ-აფხაზთა ურთიერთობების საკითხები, ოთარ ჟორდანიას მიერაა მომზადებული. ზოგადად, მნიშვნელოვანია მისი წვლილი XIX საუკუნის აფხაზეთის საზოგადო მოღვაწეთა საქმიანობის, ცარიზმის კოლონიალური რეჟიმის წინააღმდეგ აფხაზი ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესწავლა-გააზრებაში.

მეცნიერის კვლევის ობიექტივში მოექცნენ დეკაბრისტების მოძრაობის თვალსაჩინო წარმომადგენლები, რომელთაც მიუძღვნა სტატიათა ციკლი და მონოგრაფიული გამოკვლევა (Декабрист А.М. Муравьев и его «Записки» Мой журнал).

ისტორიული მეცნიერების დინამიკური განვითარებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ცნობილ ისტორიკოსთა მემკვიდრეობის, მათი ღვაწლის მეცნიერულ გააზრებასა და შეფასებას. ამ მხრივ საკმაოდ ნაყოფიერია ოთარ ჟორდანიას საქმიანობა. მის მიერ შესწავლილია და გაანალიზებული ისტორიკოსების: ბორის და სიმონ ესაძეების, ევგენი ვეიდენბაუმის, ივანე ჯავახიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის, ირაკლი ანთელავას, გიორგი ძიძარას, ზურაბ ანჩაბაძის, ლევან თოიძის, მიხეილ გაფრინდაშვილის და სხვ. ისტორიული მემკვიდრეობა.

ნაშრომში „ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი“ (1988, ქართულ და რუსულ ენებზე), რომელიც მიეძღვნა აღნიშნული ინსტიტუტის დაარსებიდან 70 წლის თავს, შეჯამებული და გაანალიზებულია არა მარტო ინსტიტუტის როლი და ადგილი ქართულ ისტორიოგრაფიაში, არამედ ქართული ისტორიული აზროვნების მიღწევები, ზოგადად, 1917-1987 წწ.-ში. ნაშრომში „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტი თბილისში (1917-1931)“ შესწავლილია ამ ინსტიტუტის როლი კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის კვლევების განვითარების მიმართულებით, აკად. ნიკო მარის პირადი წვლილი ამ საქმეში.

ოთარ ჟორდანიამ წერილების ციკლი მიუძღვნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების თარიღის დაზუსტებას („თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების თარიღისათვის“ (2007) და სხვ.), რომლებშიც გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ უნივერსიტეტი დაარსდა 1917 წლის 2 დეკემბერს, როდესაც ახლადშექმნილმა ამიერკავკასიის კომისარიატმა დაამტკიცა თბილისის უნივერსიტეტის წესდება და მას სრული ავტონომია მიენიჭა. მკვლევრის აზრით, ამ თარიღის იგნორირებით და უნივერსიტეტის გახსნის თარიღზე – 26 იანვრზე (8 თებერვალი) პედალირებით, საბჭოთა ისტორიოგრაფია ცდილობდა დაეკნინებინა პოსტკოლონიალურ სამხრეთ კავკასიაში პირველი ნაციონალური უნივერსიტეტის შექმნის ისტორიული მნიშვნელობა.

ოთარ ჟორდანია დღემდე წარმატებით აგრძელებს სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობას, აქვს ახლო ისტორიული წარსულის საყურადღებო, საკვანძო საკითხებზე ორიგინალ-

ლური მონოგრაფიული გამოკვლევები. ბიოგრაფიული ლექსიკონი „საქართველოს წმინდა გიორგის ჯვრის კავალრები“ (2002 წ.) წარმოადგენს მნიშვნელოვან კვლევას, რომელშიც აისახა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისთვის ურთულეს პერიოდში, 1918-1919 წლებში, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებისათვის მეტრძოლ ქართველ ჯარისკაცთა სიქველე და მათი პირადი დამსახურება ქვეყნის წინაშე, რაც საპატიო სამხედრო ორდენით, წმინდა გიორგის ჯვრითა და წმინდა გიორგის მედლებით აღინიშნა.

ოთარ ჟორდანიამ შეისწავლა ქართველი სამხედრო ელიტის: წმინდა გიორგის ორდენის ქართველი კავალრების (1812-1814 წწ.), კავკასიის არმიის გენერალიტეტის ეთნიკური ქართველების (1801-1900), რუსეთ-იაპონიის ომში მონაწილე ქართველი ოფიცრებისა და ჯარისკაცების სამხედრო ბიოგრაფია.

ოთარ ჟორდანიამ შეადგინა 1901-1917 წლებში კავკასიის სამხედრო ოლქში მომსახურე ოფიცერთა ბიობიბლიოგრაფია, რამაც შესაძლებელი გახადა გავანალიზოთ იმპერიის სამხედრო პოლიტიკა კავკასიაში პირველი მსოფლიო ომის წინ, გატარებული სამხედრო რეფორმის შედეგები და მისი გავლენა კავკასიის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე.

ოთარ ჟორდანიამ მნიშვნელოვანი ამაგი გასწია აფხაზეთის ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლების – გიორგი შარვაშიძის, დიმიტრი გულიას, ნიკო ჯანაშიას, ივანე გეგიას და სხვათა ცხოვრება-მოღვაწეობის შესასწავლად. მან მოიძია და სამეცნიერო ბრუნვაში შემოიტანა ბევრი ახალი საარქივო დოკუმენტი, რითაც მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ქართული ისტორიოგრაფია. მის მიერ მომზადებულია არაერთი სტატია ქართული ენციკლოპედიისთვის. ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო ნაშრომებში ასახულია მისი ფართო განსწავლულობა და მრავალმხრივი ცოდნა.

ოთარ ჟორდანია არის საუნივერსიტეტო საქმის საუკეთესო ორგანიზატორი. მის სახელს უკავშირდება 1993-1994 წწ.-ში, დევნილობის პირველ წლებში, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თსუ სოხუმის ფილიალის (ამჟამად სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) საქმიანობის განახლება და, ფაქტობრივად, უმაღლესი სასწავლებლის ხელახალი დაფუძნება თბილისში. მისი დაუღალავი შრომითა და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის, პროფესორ როინ მეტრეველის დიდი მხარდაჭერით, უპრეცედენტოდ მცირე დროში, 1993 წლის 11 ნოემბერს, დევნილობიდან 1 თვის თავზე, მოხერხდა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სასწავლო პროცესის განახლება.

სოხუმის ფილიალი გახდა ის მნიშვნელოვანი სამეცნიერო-საგანმანათლებლო კერა, რომელმაც თავის გარშემო გააერთიანა აფხაზეთიდან დევნილი მოსახლეობა, აფხაზეთის კონფლიქტის გადაწყვეტით დაინტერესებული ქართული საზოგადოება და მათ აფხაზეთში ღირსეულად დაბრუნების, აფხაზეთის საკითხის მშვიდობიანად მოწესრიგების იმედს უღვივებდა. ამიტომ უნივერსიტეტში მიმდინარე სამეცნიერო და პედაგოგიურ საქმიანობას ქართული საზოგადოება დიდი ინტერესით ადევნებდა თვალს. სასწავლებლისთვის შექენილ იქნა კორპუსები, გაიმართა სამეცნიერო და პედაგოგიური საქმიანობა. შეიქმნა კომპიუტერული კლასები და ლაბორატორიები, ჩამოყალიბდა ბიბლიოთეკა, რომელიც ცნობილ ქართველ მეცნიერთა მიერ ნაჩუქარი კოლექციებით ივსებოდა. 1993-2005 წლებში უნივერსიტეტი იყო არაერთი საერთაშორისო და ეროვნული მნიშვნელობის კონფერენციისა და სიმპოზიუმის ორგანიზატორი.

ოთარ ჟორდანიას ხელმძღვანელობით უნივერსიტეტში აღორძინდა საგამომცემლო საქმიანობა, გამოიცა საუნივერსიტეტო გაზეთი „სოხუმის სადროშო“ (ხუთ ენაზე), სადაც საუნივერსიტეტო ცხოვრებასა და ყველა მტკივნეულ საკითხზე იყო საუბარი. მაშინ ეს გაზეთები წარმოადგენდნენ საელჩოებთან, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან

ინფორმაციის გაცვლის ეფექტურ საშუალებას.

2005 წლისთვის უნივერსიტეტი ახორციელებდა 42 სასწავლო პროგრამას. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო უნივერსიტეტში აფხაზეთმცოდნეობის მიმართულების განვითარება, აფხაზური ენისა და ლიტერატურის სასწავლო კურსის შემოღება, რითაც უნივერსიტეტი ჩამოყალიბდა აფხაზეთის კვლევების წამყვან ცენტრად.

ოთარ ჟორდანიას, სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად, აქტიურ პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა. ის წლების განმავლობაში კითხულობდა ლექციებს თბილისის სამხატვრო აკადემიაში. მისი ხელმძღვანელობით დაცულია 14 საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაცია, ხშირად იყო საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციების ექსპერტი და ოპონენტი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ოთარ ჟორდანიას, როგორც პროფესორისა და სამეცნიერო ხელმძღვანელის, წვლილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის საკითხების შესწავლაში. მან შემოიკრიბა ახალგაზრდა მეცნიერები, რომლებიც კომპლექსურად იკვლევდნენ XIX საუკუნის აფხაზეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებას, 1917-1921 წლებში რეგიონში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ პროცესებს. ამ საქმიანობით ოთარ ჟორდანიამ, თავის დოქტორანტებთან ერთად, ახალი სიტყვა თქვა თანამედროვე აფხაზეთმცოდნეობის განვითარებაში.

ოთარ ჟორდანიას საზოგადოებრივ საქმიანობას ამდიდრებს საქართველოს ხუთი დარგობრივი აკადემიის აკადემიკოსობა; იგი იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის პრობლემათა შესწავლის სამეცნიერო საბჭოს სწავლული მდივანი, ქართული ენციკლოპედიის საკონსულტაციო საბჭოს წევრი, 1971 წლიდან – ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საზოგადოების ვიცე-პრეზიდენტი, ამჟამად უკვე პრეზიდენტი (2019 წლიდან). 1993 წლიდან ოთარ ჟორდანიას საქართველოს ისტორიკოსთა ეროვნული კომიტეტის ვიცე-პრეზიდენტი; წლების განმავლობაში იგი იყო აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის გ. შერვაშიძის სახელობის სახელმწიფო პრემიის მიმნიჭებელი კომიტეტის წევრი, საქართველოს სახელმწიფო პრემიების მიმნიჭებელი კომიტეტის წევრი მეცნიერების დარგში, გიორგი შერვაშიძის სახელობის საზოგადოების თავმჯდომარე.

2011 წელს ოთარ ჟორდანიამ, თანამოაზრეებთან ერთად, დააარსა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია, რომელიც აქტიურადაა ჩართული სამეცნიერო საქმიანობაში და ცდილობს თავისი სიტყვა თქვას ქართულ მეცნიერებაში.

ოთარ ჟორდანიას სამეცნიერო და საზოგადოებრივი აქტიურობა სამეცნიერო საბჭოების წევრობითაც გამოიხატება. წლების განმავლობაში იგი იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის სპეციალიზებული სამეცნიერო საბჭოს წევრი.

განუთლები სამეცნიერო და პედაგოგიური საქმიანობისთვის ოთარ ჟორდანიას ორგზის არის დაჯილდოებული თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უმაღლესი ჯილდოთი, ივ. ჯავახიშვილის მედლით; არის აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე (1996წ.), ღირსების ორდენის კავალერი (1998წ.). 2016 წელს, იუნესკოს მიერ დაწესებულ მეცნიერების მსოფლიო დღესთან დაკავშირებით, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულმა აკადემიამ, დარგის განვითარებაში შეტანილი წვლილისათვის ოთარ ჟორდანიას საპატიო სიგელით დააჯილდოვა.

ოთარი დიდი მასშტაბის პიროვნებაა, სიცოცხლის მოყვარული, ენერგიული, შრომისმოყვარე, თავისი საქმის პროფესიონალი, კარგი პედაგოგი, შესანიშნავი მოქალაქე, სამშობლოსა და ხალხის, საკუთარი კუთხის, აფხაზეთის მოყვარული.

ჩვენ გულითადად ვულოცავთ ამ შესანიშნავ პიროვნებას დაბადების მე-80 წელს, ვუსურვებთ ჯანმრთელობას და დიდხანს სიცოცხლეს, ნაყოფიერ საქმიანობას საქართველოსა და ქართველი ერის საკეთილდღეოდ. ასევე, ვუსურვებთ მალე მშობლიურ აფხაზეთში დაბრუნებას, რაც მისი ცხოვრების მთავარი ჯილდო იქნება.

ლიტერატურა

1. Zhordania O.K. (1982), History of Emancipation Reform in Georgia, Academy of Sciences of the Georgian SSR, Ivane Javakhishvili Institute of History, Archeology and Ethnography (in Russian).
2. Zhordania O.K. (1988), Ivane Javaskhishvili Institute of History, Archeology and Ethnography. Academy of Sciences of the Georgian SSR, Tbilisi: Metsniereba (in Russian).
3. Zhordania O.K. (1990), Decembrist A.M. Muravyov and his Notes "My Journal", Tbilisi: Metsniereba., Academy of Sciences of the Georgian SSR. Ivane Javakhishvili Institute of History, Archeology and Ethnography (in Russian).
4. Zhordania, O.K. (1971), On the Issue of the Revolutionary Situation in Georgia in the Late 50s - Early 60s of The Nineteenth Century; Academy of Sciences of the Georgian SSR, Ivane Javakhishvili Institute of History, Archeology and Ethnography. Tbilisi: "Metsniereba" (in Russian).
5. Zhordania O. (2002) Knights of St. George Cross of Georgia (1918-1919). TSU Publishing House (in Georgian).

SCHOLAR AND OUTSTANDING FIGURE IN HIGHER EDUCATION ON THE 80TH ANNIVERSARY OF OTAR ZHORDANIA

- Salome Bakhia-Okruashvili** Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Institute of History and Ethnology, Department of Caucasus Ethnology, Georgia, Tbilisi, 0128, 1 Chavchavadze Ave.
E-mail: salomebakhia@gmail.com
- Nunu Mindadze** Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University Institute of History and Ethnology, Department of Ethnology of Georgia; Georgia, 0128, Chavchavadze st. 1.
E-mail: nmindadze@gmail.com
- Meri Gabedava** PhD in of History, Associate Professor, Department of International Relations, Sokhumi State University, Georgia, 0186, Tbilisi, 61 Politkovskaya Ave.
E-mail: merigabedava@sou.edu.ge

Presented by the Institute of History and Culture at the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. Otar Zhordania's research interests are diverse. He contributed to the study of important issues modern history of Georgia, including socio-political thinking and movements, the liberation movement of the Abkhaz people against the Russian colonial regime; military history of the Caucasus, distinguished military figures of the Democratic Republic of Georgia. His research contributions are also important for the study of Georgian phaleristics.

Otar Zhordania has inquired and introduced numerous historical documents that significantly enriched Georgian historiography. Particular attention should be paid to his activities as a professor and scientific advisor, who made a great contribution to the study of issues of the history of the Democratic Republic of Georgia. Together with his doctoral students, young researchers, he comprehensively studied the political life and the socio-economic and cultural processes taking part in Abkhazia of 1918-1921, and thus created a strong research group in the Abkhaz studies.

Keywords: *Otar Zhordania, Modern History of Georgia, Emancipation Reform, Abkhazia Studies, Phaleristics.*

პროფესორი ლია სვანიძე
ცხოვრება და მოღვაწეობა

(დაბადებიდან 80 წლისთავის გამო)

ჯემალ ჯინჯიხაძე პედაგოგიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, პედაგოგიკის დეპარტამენტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ.61.
E-mail: jemal.jinjikhadze@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. წერილში მიმოხილულია ცნობილი ფსიქოლოგის – ლია სვანიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საინტერესო, რთული და ღრმაშინაარსიანი გზა.

ლია სვანიძე – ფსიქოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, ცნობილი მეცნიერი და მოღვაწე, ჰუმანისტი პედაგოგი, სპეტაკი სულის, მაღალი ინტელექტის, უაღრესად ერუდირებული და განათლებული პიროვნება, ღვანლმოსილი მასწავლებელი, ღირსების ორდენის კავალერი. შესანიშნავი მეგობარი და კოლეგა, კითხულობს ლექციებს ფსიქოლოგიის სხვადასხვა დარგში. იგი ფრიად წარმატებით მოღვაწეობს პედაგოგიურ და მეცნიერულ ასპარეზზე, იკვლევს სოციალური ფსიქოლოგიის, ეკონომიკური ფსიქოლოგიის, საზოგადოებასთან ურთიერთობების ფსიქოლოგიის, განათლების ფსიქოლოგიის, განვითარების ფსიქოლოგიისა და ურთიერთობის ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებს.

საკვანძო სიტყვები: ლია სვანიძე, ცხოვრება და მოღვაწეობა, პედაგოგიური საქმიანობა, ფსიქოლოგიური კვლევა.

ლია სვანიძე – ფსიქოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, ცნობილი მეცნიერი და მოღვაწე, ჰუმანისტი პედაგოგი, სპეტაკი სულის, მაღალი ინტელექტის, უაღრესად ერუდირებული და განათლებული პიროვნება, ღვანლმოსილი მასწავლებელი, ღირსების ორდენის კავალერი. შესანიშნავი მეგობარი და კოლეგა, კითხულობს ლექციებს ფსიქოლოგიის სხვადასხვა დარგში.

ლია სვანიძე ის პიროვნება გახლავთ, რომელიც მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში უხვად გასცემს ანკარა ადამიანურ სიტბოსა და სინათლეს. ეს ის ადამიანია, რომელსაც შეუძლია იყოს ღვთაებრივად ღამაზი მასწავლებლობაშიცა და მეგობრობაშიც, ეს ის ადამიანია, რომელსაც, თუნდაც უკიდურესად მძიმე ტკივილს განიცდიდეს თვითონ, თუ სხვას იოტისოდენა ტკივილი შეამჩნია, მაინც შეუძლია ჩახედოს თვალებში, გაუღიმოს, გაამხნეოს და მშვიდად უთხრას: „ნუ გეშინია, ყველაფერი კარგად იქნება“, და არაფერი თქვას საკუთარ ტკივილზე. ეს ის ადამიანია, რომელიც დგას ყველა ტკივილზე მაღლა ჭეშმარიტი ღვთაებრივი აღზევებით ...

ლია სვანიძემ რთული და გმირული გზა განვლო ცხოვრებისა, აღსავსე როგორც მშვენიერი და წარმატებული დღეებით, ამალღებითა და წარმატებებით, ისე – წარ-ეკლითა და ტრაგიზმით ...

- დაიბადა ქალაქ თბილისში.
- 1957 წელს წარჩინებით დაამთავრა თბილისის № 24 საშუალო სკოლა და ჩაირიცხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიის ფაკულტეტზე.

- 1962 წელს წარმატებით დაამთავრა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და მიიღო ფსიქოლოგის სპეციალობა.

1973-1997 წლებში ლია სვანიძე მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და მართვის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში, სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევის სექტორის ხელმძღვანელად. იგი გამოკვლევებს ატარებდა საქართველოს უდიდეს საწარმოებში, სწავლობდა სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატის მდგომარეობას და მის ზეგავლენას ადამიანთა აქტიურობის დაქვეითებასა და ამაღლებაზე. მისი სექტორის კვლევის შედეგები ინერგებოდა პრაქტიკაში, ამ შედეგებზე დაყრდნობით დაცულ იქნა რამდენიმე დისერტაცია, და ეს შედეგები გახდა საფუძველი უამრავი მეცნიერული შრომისა, რომლებიც გამოქვეყნებულია რესპუბლიკურ თუ საზღვარგარეთულ პრესტიჟულ სამეცნიერო გამოცემებში.

ეს წლები გახდა ლია სვანიძისათვის პიროვნული თუ მეცნიერული ამაღლებისა და შემოქმედებითი აღმავლობის ფრიად ნაყოფიერი და წარმატებული პერიოდი. ამ პერიოდში, 1982 წელს, დიმიტრი უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტში ბრწყინვალედ დაიცვა დისერტაცია სოციალურ ფსიქოლოგიაში თემაზე: „შრომის ეფექტურობის ამაღლების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორები, ფსიქოლოგიური კლიმატი“ და კიდევ უფრო მეტი შემოქმედებითი აღზევებით განაგრძო თავისი საყვარელი საქმე.

წლების განმავლობაში კითხულობდა იგი ლექციებს თბილისის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში, თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო ინსტიტუტში. 1998 წლიდან ლია სვანიძე პედაგოგიურ საქმიანობას ეწევა სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

პედაგოგიური მოღვაწეობა ლია სვანიძისათვის, შეიძლება ითქვას, ღვთაებრივი მონოდებაა, რადგანაც იგი, თავისი უნიკალური ჰუმანური ბუნებით, ბრწყინვალე მასწავლებელი გახლავთ, მეცნიერული და სასწავლო შემეცნების კანონზომიერებათა მცოდნე ფსიქოლოგი ყველა სტუდენტის გონებას თავისებურ კოგნიტურ მიდგომას უძებნის და მის ლექციებზე აუდიტორიები გადატვირთულია.

ლია სვანიძის ასეთი სიყვარული თავისი პროფესიისადმი მრავალი ფაქტორითაა განპირობებული, მაგრამ მის მეცნიერულ სულისკვეთებას განსაკუთრებული კვალი დააჩნიეს მისმა საყვარელმა მასწავლებლებმა, ქართული ფსიქოლოგიის კორიფეებმა: შოთა ნადირაშვილმა, რევაზ ნათაძემ, ალექსანდრე ფრანგიშვილმა, ნინო ადამაშვილმა და სხვებმა. ლია სვანიძე გენიალური დიმიტრი უზნაძის იდეებზე აღიზარდა და ეთაყვანება თავის დიდბუნებოვან მასწავლებელთა მიერ გაცემულ შუქსა და სითბოს.

ლია სვანიძე აქტიურად მონაწილეობს სამეცნიერო კონფერენციებისა და სიმპოზიუმების მუშაობაში, ხშირად სექციის ხელმძღვანელია ამ კონფერენციებზე, წარმატებულად ამზადებს სტუდენტებს სტუდენტურ სამეცნიერო კონფერენციებში მონაწილეობის მისაღებად. პრესტიჟულ სამეცნიერო ჟურნალებში გამოქვეყნებული აქვს 100-ზე მეტი ფრიად მნიშვნელოვანი შედეგების მქონე ნაშრომი. მათ შორის აღსანიშნავია მონოგრაფიები და სახელმძღვანელო:

- სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი და წარმოება. თბილისი, 1980;
- შრომის ეფექტიანობის ამაღლების სოციალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორები. თბილისი, 1982;
- შრომის ბრიგადული ფორმის როლი შრომის ნაყოფიერების ამაღლებაში. თბილისი, 1984.
- ლექციების კურსი ეკონომიკურ ფსიქოლოგიაში, შემეცნებითი სწავლება. თბილისი, 2007, 2008. ამ წიგნის მეორე შევსებული გამოცემა განხორციელდა 2016 წელს.

მდიდარი და ღრმაშინაარსიანია ლია სვანიძის ფსიქოლოგიური თუ პედაგოგიკურ-ფსიქოლოგიური შემოქმედება. ყველა მისი ნაწარმოები მნიშვნელოვანია, მაგრამ მე ამჯერად განხილვისათვის გამოვარჩევ ერთს. ეს არის „ლექციების კურსი ეკონომიკურ ფსიქოლოგიაში, შემეცნებითი სწავლება“. მას „ლექციების კურსი“ ეწოდება, მაგრამ ეს არის ფრიად მნიშვნელოვანი სოლიდური და ფუნდამენტური მეცნიერული მონოგრაფია. ნაშრომი თავისი შინაარსითა და მოცულობით დიდია, ამიტომ მხოლოდ ზოგიერთი ასპექტით შემოვიფარგლები.

საზოგადოდ, ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას თავისი კანონზომიერებები გააჩნია. ამასთან, ეკონომიკა მართვას საჭიროებს, მმართველი კი ადამიანია, მხოლოდ მმართველი კი არა, ეკონომიკის განვითარების ყველა უბანში ადამიანები მონაწილეობენ. ადამიანი რობოტი არ არის, მას თავისი ფსიქიკა გააჩნია, უფრო ზუსტად, რამდენი ადამიანიცაა, იმდენი ფსიქიკა არსებობს. მაგრამ ადამიანურ ფსიქიკას ზოგადად თავისი კანონზომიერებები აქვს. ე. ი. საქმე გვაქვს ორ კანონზომიერებასთან: ერთი – ეკონომიკური განვითარების კანონზომიერება, მეორე – ადამიანის ფსიქიკისა და მისი განვითარების კანონზომიერება. ე. ი. ეკონომიკის მართვაში ძირითადი ფაქტორი ადამიანის ფსიქიკაა. ზოგადად რომ ვთქვათ, ეკონომიკის განვითარებაში გადამწყვეტ როლს თამაშობს „ადამიანური ფაქტორი“.

აი, სწორედ აქაა პრობლემა. ესაა გამოსაკვლევი. ამ ორ კანონზომიერებას შორის როგორი ურთიერთჭარბონიულობა უნდა დამყარდეს, რომ ეკონომიკა სწორად განვითარდეს. სწორედ აქაა გადასაწყვეტი ურთულესი ამოცანები. გამოსაკვლევია ეკონომიკური მოვლენებისა და ეკონომიკური ურთიერთობების ფსიქიკური ასახვის კანონზომიერებები.

ამ დიდი პრობლემის გადანყვეტა მიზნად დაუსახავს ავტორს და ბრწყინვალედ გაურთმევია თავი. ნაშრომში გამოკვლეულია ფსიქოლოგიური ასპექტები ისეთი პროცესებისა, როგორიცაა: სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების მართვა, მარკეტინგის არსი და მისი ფუნქციონირება, საქმიანი საუბრებისა და მოლაპარაკების მომზადება, საქმიან ურთიერთობათა ტექნოლოგია, საქმიანი საუბრის წარმართვა და სხვა მრავალი.

ამ კვლევის ჩატარებამდე, ავტორი ქმნის თავისი კვლევის საფუძველს. საამისოდ ტიპოლოგიური სისტემატიზაციისა და კლასიფიკაციის ფონზე ხსნის და ახასიათებს სოციალურ-ფსიქოლოგიური და ეკონომიკური პრობლემების კვლევის თანამედროვე მეთოდებს, ადამიანთა ფსიქოლოგიურ ტიპებს, შრომის ეფექტიანობის ამაღლების სოციალურ-ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს, ადამიანის შრომისუნარიანობასა და შრომის ნაყოფიერებას.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ პროფესორ ლია სვანიძის მიერ ეკონომიკურ ფსიქოლოგიაში თანამედროვე უმაღლეს მეცნიერულ დონეზე შექმნილია ლექციების კურსი, რომელშიც ბრწყინვალეაა განხილული ყველა დროისა და ეპოქის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა – ქმედითუნარიანობის ამაღლებისა და შენარჩუნების ფსიქო-ფიზიოლოგიური პირობები. ამ ლექციების კურსში მეცნიერულადაა შესწავლილი ნორმასა და პათოლოგიას შორის მყოფ ადამიანთა ქარაქტეროლოგიურ-ტიპოლოგიური თავისებურებები და ამ თავისებურებათა მოსაზღვრე მდგომარეობები. ეს ნაშრომი ქართული ფსიქოლოგიის ძვირფასი შენაძენია.

ბოლოს, ქალბატონ ლიას, შესანიშნავ ფსიქოლოგს, ძვირფას მეგობარსა და კოლეგას მინდა ვუსურვო დღეგრძელი და ჯანმრთელი სიცოცხლე, ახალ-ახალი წარმატებები შემოქმედების ყველა უბანზე.

**PROFESSOR LIA SVANIDZE
LIFE AND WORK
(ON THE 80TH ANNIVERSARY OF HER BIRTH)**

Jemal Jinjikhadze Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Pedagogy, Sokhumi State University, Georgia, Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.
E-mail: jemal.jinjikhadze@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology of the Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The article discusses the interesting and complex life, full of deep thoughts and research work of the famous Georgian psychologist Lia Svanidze.

Lia Svanidze is a PhD in psychology, professor, a well-known scientist and practitioner, a humanist educator with high intelligence, an erudite and educated person, a knight of the Honor Order, an excellent friend and colleague. Mrs. Lia Svanidze gives lectures on various fields of psychology; studies interesting issues of social psychology, the psychology of social relations and relationships, education and development.

Keywords: *Lia Svanidze, Life And Work, Pedagogical Activity, Psychological Research.*

**მათემატიკის დანყებითი საფახურის საფუძვლები და მეთოდისა
ჯამალ ჯინჯინახის სამეცნიერო მემკვიდრეობაში**

ნინო ნახუცრიშვილი პროფესორი, იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თელავი, 2200, ქართული უნივერსიტეტის ქ. 1,
E-mail: n.nakhutsrishvili@gmail.com

წარმოადგინა ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

აბსტრაქტი. სტატია ეხება ცნობილი მეცნიერის, მათემატიკის მეთოდისტის, პედაგოგის, ენათმეცნიერის, საზოგადო მოღვაწის ჯემალ ჯინჯინახის სამეცნიერო შემოქმედებას მათემატიკისა და სწავლების მეთოდის სფეროში.

მრავალმხრივი და სიღრმისეულია მისი შემოქმედება, გარდა აღნიშნულისა, ის მოიცავს პედაგოგიკას, ფსიქოლოგიას, ენათმეცნიერებას და კიდევ არაერთ მიმართულებას. ეს მრავალფეროვნება საინტერესოდ და უხვად აისახება ბატონ ჯემალ ჯინჯინახის წიგნებში და ქმნის მისი მეცნიერული შემოქმედების ერთ ლოგიკურ მთლიანობას. მის სახელმძღვანელოებში ერთმანეთს ერწყმის საკითხების პრაქტიკული ღირებულებით გაშლა და მეცნიერული სიღრმისეული გადმოცემა. ეს მისი ხანგრძლივი პროფესიული პრაქტიკის, მეცნიერული მოღვაწეობის და დაულალავი შრომის შედეგია, რომელიც ათეულ წლებს ითვლის.

ჯემალ ჯინჯინახის სახელმძღვანელოები, რომლებიც მათემატიკის სასკოლო კურსს, სკოლაში მათემატიკის სწავლებას თუ პედაგოგიკის საკითხებს ეხება, სერიოზულ, ფუნდამენტურ და მნიშვნელოვან, ორიგინალურ ნაშრომებს წარმოადგენენ. ეს სახელმძღვანელოები საკმაოდ ღირებული რესურსია სტუდენტთათვის, მოქმედი მასწავლებლებისა თუ ამ საკითხებით დაინტერესებულ პირთათვის.

წლების განმავლობაში ბატონი ჯემალი დაულალავად მოღვაწეობს განათლების სფეროში, მაგრამ გამორჩეულად უნდა აღინიშნოს მისი საქმიანობის პროდუქტიულობა ბოლო ათწლეულში. მან შექმნა არაერთი მნიშვნელოვანი, მრავალმხრივი და ღირებული რესურსი, რომელიც ძალიან საჭირო, გამოყენებადია და გამორჩეულ ადგილს იკავებს არა მხოლოდ თანამედროვე ქართული პედაგოგიკის, არამედ მათემატიკის დიდაქტიკისა თუ თავად მათემატიკის განვითარების ისტორიაში. საკითხების სიღრმისეული გაშლა, მრავალმხრივობა, სტრუქტურულად ლოგიკურ მთლიანობაში გადმოცემა – ეს მის მიერ შექმნილი წიგნების მთავარი მახასიათებელი ხაზია.

საკვანძო სიტყვები: *ჯემალ ჯინჯინახი, მათემატიკა, მათემატიკის სწავლების მეთოდისა.*

არ არსებობს დაბრკოლება მისთვის, ვისაც აქვს ნიჭი და შრომისმოყვარეობა! (ლუდვიგ ვან ბეთჰოვენი) ამის ნათელი ნიმუშია ჯემალ ჯინჯინახის ცხოვრება და შემოქმედება.

ძალიან დიდი, ტკივილითა და სიხარულით სავსე, მაგრამ საკმაოდ საინტერესო გზა აქვს გავლილი ჯემალ ჯინჯინახს, მრავალმხრივი ნიჭით დაჯილდოებულ ცნობილ მეცნიერს, მათემატიკის მეთოდისტს, პედაგოგს, ენათმეცნიერს, საზოგადო მოღვაწეს და უბრალოდ დიდებულ და ღირსეულ ადამიანს.

პედაგოგთა მრავალი თაობა აღიზარდა და კიდევ აღიზრდება ბატონ ჯემალის

წიგნებზე. მასთან სულ მცირე ურთიერთობაც კი, როგორც პროფესიული, ისე საქმიანი თუ ყოველდღიური, წარუშლელ კვალს ტოვებს ადამიანზე. დღემდე იგი საოცარი რუდუნებით, მუხლჩაუხრელად, მეცნიერული პატიოსნებით, ღირსეულად უძღვება მეტად საპატიო და მნიშვნელოვან საქმეს, რასაც მომავალი პედაგოგების მომზადება და ქართული პედაგოგიის, მათემატიკისა და მათემატიკის სწავლების მეთოდის მეცნიერული განვითარება ქვია.

ჯემალ ჯინჯიხაძის წიგნების სულ ორიოდ ფურცლის ნაკითხვითაც კი მკითხველს ექმნება შთაბეჭდილება ავტორის განსწავლულობის, მრავალმხრივი განათლების და ფართო აზროვნების შესახებ. უსაზღვრო ბატონი ჯემალის, როგორც მეცნიერის შესაძლებლობები. ავტორი ისე გადმოსცემს თავის ნააზრევს, რომ მკითხველს უტოვებს მეტის გაცნობის, ნაკითხვის, სიღრმისეულად წვდომის სურვილს და, მიუხედავად საკითხების სიღრმისეული გადმოცემისა, ყოველთვის გრჩება განცდა, რომ ავტორის შესაძლებლობები და აზროვნების არეალი ბევრად უფრო ფართოა, ვიდრე ეს ასახულია წიგნში. ეს არ არის ვინრო სფერო, მხოლოდ მათემატიკა, ან მხოლოდ მეთოდის, ან სხვა რომელიმე დარგი. მისი შემოქმედება მრავალმხრივი და სიღრმისეულია: მათემატიკა, მათემატიკის სწავლების მეთოდის, პედაგოგიის, ფსიქოლოგია, ენათმეცნიერება და კიდევ არაერთი მიმართულება. ეს მრავალფეროვნება საინტერესოდ და უხვად აისახება ბატონ ჯემალ ჯინჯიხაძის წიგნებში და ქმნის მისი მეცნიერული შემოქმედების ერთ ლოგიკურ მთლიანობას.

ერთ-ერთ ინტერვიუში ბატონი ჯემალი პასუხობს, რომ ეს მრავალმხრივობა მისი პიროვნული ბუნებიდან გამომდინარეა, რადგან ყოველთვის დაინტერესებული იყო და იტაცებდა არა ერთი კონკრეტული სფერო, კონკრეტული საგანი, კონკრეტული მიმართულება, არამედ მათემატიკა, დიდაქტიკა, ენათმეცნიერება, ფსიქოლოგია, პედაგოგიკა, პოეზია. ამიტომაც, რომ სხვადასხვა საკითხების გადმოცემისას ავტორი ხშირად გვევლინება მათემატიკოს-პედაგოგად, მათემატიკოს-ფსიქოლოგად, ენათმეცნიერად, ლინგვისტად, და რამდენადაც იგი კომპლექსურ ჭრილში გადმოსცემს საკითხს, იმდენად ეს უფრო საინტერესო და სიღრმისეული ხდება მკითხველისთვის.

„მე მათემატიკაში ვგრძნობ და ვხედავ პოეზიის პოეტურ სახეებს და პოეზიაში ვგრძნობ და ვხედავ მათემატიკას, მათემატიკურ წარმოსახვებს. პოეზიისა და მათემატიკის სილამაზე ერთნაირად მატყვევებს“, – აღნიშნავს ბატონი ჯემალი. საინტერესოა, რომ ყველა მის შემოქმედებით ნააზრევში მკაფიოდ არის გამოკვეთილი ეს ხიბლი, მშვენიერება და ამით სურს, რომ მკითხველიც აზიაროს ამ სილამაზეს.

მის სახელმძღვანელოებში ერთმანეთს ერწყმის საკითხების პრაქტიკული ღირებულებით გაშლა და მეცნიერული სიღრმისეული გადმოცემა. ვფიქრობ, გარდა ნიჭიერებისა და დიდი შესაძლებლობებისა, ეს მისი ხანგრძლივი პროფესიული პრაქტიკის, მეცნიერული მოღვაწეობის და დაუღალავი შრომის შედეგია, რომელიც ათეულ წლებს ითვლის (1965 წლიდან, როდესაც მან პედაგოგად დაიწყო მუშაობა სკოლაში). ამიტომაც, რომ ის პრობლემათიკა, რაც საგანმანათლებლო პროცესსა თუ მათემატიკის სასკოლო კურსის შინაარსის ცვლილებას და სწავლებას ახლავს, ჯემალ ჯინჯიხაძისთვის ყოველთვის იყო და არის მეცნიერული კვლევისა თუ შესწავლის საგანი, რისი შედეგებიც ვრცლად არის ასახული მის წიგნებში.

თამამად შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ჯემალ ჯინჯიხაძის სახელმძღვანელოები, რომლებიც მათემატიკის სასკოლო კურსს, სკოლაში მათემატიკის სწავლებას თუ პედაგოგიის საკითხებს ეხება, სერიოზულ, ფუნდამენტურ და მნიშვნელოვან, ორიგინალურ ნაშრომებს წარმოადგენენ. ეს სახელმძღვანელოები საქართველოში მოქმედ ყველა უნივერსიტეტში, იქ სადაც ფუნქციონირებს მასწავლებლის მომზადების

საგანმანათლებლო პროგრამები, აქტიურად გამოიყენება სტუდენტთა პროფესიული მომზადებისთვის. ასევე, ეს სახელმძღვანელოები საკმაოდ ღირებული რესურსია მოქმედი მასწავლებლებისა თუ ამ საკითხებით დაინტერესებულ პირთათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ჯემალ ჯინჯიხაძე არის ათეულობით წიგნის, სტატიის, არაერთი პუბლიკაციის ავტორი, გამორჩეულად უნდა აღინიშნოს მისი საქმიანობის პროდუქტიულობა ბოლო ათწლეულში. მან შექმნა არაერთი მნიშვნელოვანი, მრავალმხრივი და ღირებული რესურსი, რომელიც ძალიან საჭირო, გამოყენებადია და გამორჩეულ ადგილს იკავებს არა მხოლოდ თანამედროვე ქართული პედაგოგიკის, მათემატიკის დიდაქტიკისა თუ თავად მათემატიკის განვითარების ისტორიაში: „მათემატიკის დაწყებითი კურსის სწავლების მეთოდთა და ტექნოლოგია“ (2011 წ.), „მათემატიკის დაწყებითი კურსის მეცნიერული საფუძვლები, (2012 წ.), „თანამედროვე პედაგოგიკური ტექნოლოგიები“ (2012 წ.) „პიროვნების სასკოლო მათემატიკური განვითარების ძირითადი პრობლემები“ (2013 წ.), „ესთეტიკური აღზრდის საკითხისათვის მათემატიკის გაკვეთილებზე“ (2015 წ.), „მსოფლიო ენებში თვლის მაგისტრალური ხაზების განვითარება და რიცხვით სახელთა წარმოშობის სათავეები“ (2015 წ.), 2015 წელს შევსებული და სამ ნაწილად გამოცემული „მათემატიკის დაწყებითი კურსის სწავლების მეთოდთა და ტექნოლოგია“, „პედაგოგიკური კვლევა (მეთოდოლოგია, მეთოდები და მეთოდთა) (2016 წ.), „პედაგოგიკურ ტერმინთა განმარტებითი ლექსიკონი“ (2017 წ.). მანამდე კი იყო არაერთი სახელმძღვანელო, წიგნი მათემატიკისა თუ სწავლების მეთოდთაში: „საშუალო სკოლაში მათემატიკის სწავლების მეთოდთა საკითხები“ (1987 წ.), „დაწყებით სკოლაში მათემატიკის სწავლების მეთოდთა“ (1990 და 1996 წ.წ.), „ექვსობითი თვლის შესახებ მსოფლიოს ენების წარსულსა და აწმყოში“ (1992 წ.), „მათემატიკა. სახელმძღვანელო პედაგოგიური ფაკულტეტის სტუდენტებისთვის“ (1993 წ.), „თვლის განვითარების გზები და ქართველური რიცხვითი სახელები“ (1997 წ.). ამ წიგნში ძალიან საინტერესო მოსაზრებები აქვს ჩამოყალიბებული ავტორს ქართველური რიცხვითი სახელების წარმოშობის მისეული ხედვის შესახებ. აღსანიშნავია ასევე 1992-1997 წლებში მისი თანაავტორობით გამოცემული გეომეტრიის სასკოლო სახელმძღვანელოები. ჯემალ ჯინჯიხაძე ასევე თანაავტორია 1985 წელს გამოცემული სახელმძღვანელოსი «Современные проблемы методики преподавания математики», რომელიც იმ პერიოდში მოქმედი საკავშირო განათლების სამინისტროს მიერ იქნა დამტკიცებული დამხმარე სახელმძღვანელოდ მათემატიკისა და ფიზიკა-მათემატიკის სპეციალობის სტუდენტებისთვის საბჭოთა კავშირის მასშტაბით და აქტიურად გამოიყენებოდა ამ სფეროში.

2008 წელს, მართალია მცირე ფორმატით, მაგრამ საინტერესო წიგნები გამოსცა ავტორმა სხვადასხვა ტიპის ამოცანების სწავლების შესახებ: სახალისო ამოცანები და მათი ამოხსნის სწავლების მეთოდთა დაწყებით კლასებში საგანთა აწონაზე, მდინარის გადალახვაზე, სითხის გადასხმაზე, სახალისო ამოცანების ზოგიერთი ტიპი და მათი ამოხსნის სწავლების მეთოდთა დაწყებით კლასებში, სადაც თავმოყრილია არაერთი ამოცანა, მათი ამოხსნების სწავლების მეთოდთა კურსი საკითხები და კარგ რესურსს წარმოადგენს არა მხოლოდ მასწავლებელთათვის.

უნდა აღინიშნოს, რომ მათემატიკის სწავლების დიდაქტიკის შესწავლით დაინტერესებული ქართველი სტუდენტები თუ პედაგოგები ნაკლებ არიან განებივრებულნი ისეთი ფუნდამენტური ქართული სახელმძღვანელოებით, როგორც ბატონმა ჯემალმა შექმნა დღემდე. მართალია, მე-20 საუკუნის 80-90-იან წლებში ამ მიმართულებით არაერთ, ძირითადად, რუსულენოვან ლიტერატურასა და პუბლიკაციებზე, სტატიებზე იყო გარკვეული წვდომის შესაძლებლობა, პედაგოგებისა თუ სტუდენტთათვის ხელმისწვდომი იყო მათემატიკის სწავლების მეთოდთა წიგნები, სტატიები ისეთი

ცნობილი მეცნიერების ავტორობით, როგორცაა ვ. მიშინი, ი. გრუდიონოვი, ი. კოლიაგინი, ვ. ოგანესიანი და სხვა, „მათემატიკის მასწავლებლის ბიბლიოთეკის“ სერიით იბეჭდებოდა სხვადასხვა წიგნები, სადაც განხილული იყო რიგი საკითხები პედაგოგიკისა და მათემატიკის სწავლების დიდაქტიკის სფეროდან, და მათი გამოწერა სავალდებულოც კი იყო მათემატიკის მასწავლებელთათვის. დღეს კი, მათემატიკის სწავლების მეთოდულ კამპანიაში, ნაკლებ ხდება მეთოდური სახელმძღვანელოების გამოცემა. 90-იანი წლების შემდეგ საკმაოდ მწირად გამოიყურება ქართულენოვანი თუ ქართველი ავტორების ფუნდამენტური მეთოდური სახელმძღვანელოების სია, რომელიც გამოიყენება მომავალი მათემატიკის თუ დაწყებითი განათლების პედაგოგთა მომზადებისთვის. მართალია, იქმნებოდა სხვადასხვა შრომები, წიგნები, რომელთა ავტორებმაც, ცნობილმა მეცნიერებმაც თუ მეთოდისტებმაც განუმეორებელი წვლილი შეიტანეს მომავალი თუ მოქმედი მასწავლებლების მომზადება-გადამზადების საქმეში, როგორებიც არიან ა. დოგრაშვილი, ალ. წერეთელი, ვ. ქელბაქიანი, ე. იმერლიშვილი, ა. ფარჯანაძე, ნ. ჯიქია, შ. ბაკურაძე, ზ. ვახანია და სხვა, მაგრამ ისეთი ფუნდამენტური სახელმძღვანელო, სადაც ვრცლად, სრულად და მრავალმხრივად იქნებოდა მათემატიკის სწავლების საკითხები გაშუქებული, ფაქტობრივად არ არსებობდა. ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ჯემალ ჯინჯიხაძის დაუღალავი შრომის შედეგად, ეს პრობლემა მეტნაკლებად მოგვარდა. მისი სახელმძღვანელოები ამ დეფიციტის აღმოფხვრის შესანიშნავი საშუალება გახდა, სადაც სიღრმისეულად დამუშავებული და სათანადო მეთოდოლოგიურ დონეზე იქნა გადამყვებილი მათემატიკის სწავლების მეთოდის ყველა აქტუალური საკითხი, რასაც ავტორი მოსწავლის განვითარებაზე ორიენტირებული სწავლების ქრილში განიხილავს.

ანალოგიურად შეიძლება ითქვას მათემატიკის სახელმძღვანელოზეც, „მათემატიკის დაწყებითი კურსის მეცნიერული საფუძვლები“ ეს არის წიგნი, სადაც სრულად და სიღრმისეულად არის ასახული საკითხები და შინაარსი, რაც თანამედროვე სტანდარტით ასახულია მათემატიკის დაწყებით კურსში და რისი მეცნიერული საფუძვლების ცოდნაც მოეთხოვება თანამედროვე მასწავლებელს დაწყებით საფეხურზე.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ, როგორც მათემატიკის, ისე მეთოდის სახელმძღვანელოები ერთ მთლიანობაში პასუხობს იმ ძირითად მოთხოვნებს, რაც მასწავლებელთა მომზადების წინაშე დგას. ამიტომაც, რომ ჯემალ ჯინჯიხაძის ამ ფუნდამენტური ნაშრომების, წიგნების საშუალებით ხდებოდა და ხდება საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში დაწყებითი საფეხურის მომავალი მასწავლებლების მომზადება მათემატიკის მიმართულებით. ამ წიგნების გამოყენებით არაერთი თაობა აღიზარდა და ჩამოყალიბდა პროფესიონალად.

რასი მდგომარეობს ჯემალ ჯინჯიხაძის სახელმძღვანელოების ღირებულება? საკითხების სიღრმისეული გაშლა, მრავალმხრივობა, სტრუქტურულად ლოგიკურ მთლიანობაში გადმოცემა, ეს ამ სახელმძღვანელოების მთავარი მახასიათებელი ხაზია. თუკი განვიხილავთ მეთოდის სახელმძღვანელოს, უპირველესად, უნდა აღინიშნოს ერთი მნიშვნელოვანი მიდგომა, რომ აქ კარგად არის დაბალანსებული სწავლების ტრადიციული და ინოვაციური მიდგომებს შორის კავშირები, განხილულია და მეთოდოლოგიურ-ფსიქოლოგიურად, სიღრმისეულად დამუშავებულია მათემატიკის სწავლების მეთოდის ყველა მაგისტრალური, კონცეპტუალური საკითხები როგორც ზოგადი მეთოდოლოგიიდან, ისე კერძო მეთოდოლოგიიდან, ამავდროულად ავტორს ყურადღების მიღმა არ რჩება მოსწავლეთა მათემატიკური განვითარების საკითხებიც (აზროვნების განვითარება, წერიტი და ზეპირი მეტყველების განვითარება და ამ განვითარების გზები). წიგნი თავისი სტრუქტურით ქმნის ერთ ლოგიკურ მთლიანობას, მრავალმხრივი და ამომწურავია. მასთან ბმვაში, მათემატიკის შინაარსი გადმოცემულია მათემატიკის ფუნდამენტურ ნაშრომში, რომელსაც მათემატიკის

დანყებითი კურსის მეცნიერული საფუძვლების, და არა მათემატიკის, დასახელებითაა წარმოდგენილი. სახელმძღვანელოში თანმიმდევრულად, სიღრმისეულად არის გადმოცემული მათემატიკის შინაარსი, რაც მნიშვნელოვანი და არსებითია მასწავლებლის მათემატიკური მომზადებისთვის.

მათემატიკის სასკოლო კურსის შინაარსმა ბოლო პერიოდში განიცადა გარკვეული ცვლილებები, ამიტომ გარდა შინაარსობრივი მხარისა, არსებითად მნიშვნელოვანი გახდა ამ სახელების სწავლების საკითხებიც, ასევე, სასკოლო განათლების სწავლების თანამედროვე მიდგომების დანერგვა, რომელიც საკმაოდ აქტუალურია ამ სფეროში. ამ კუთხითაც უნდა აღინიშნოს ჯემალ ჯინჯიხაძის დამსახურება და თანამედროვე ხედვა, რასაც ნათელყოფს, ცვლილებების შესაბამისად, მათემატიკის სახელმძღვანელოს შინაარსის გამრავალფეროვნება საკითხებით: კომბინატორიკის, ალბათობის თეორიისა და მათემატიკური სტატისტიკის ელემენტები, კომპიუტერული ტექნოლოგიების ელემენტები და სხვა. კვალდაკვალ, ცვლილებები განიცადა მეთოდის სახელმძღვანელომაც და ავტორის მიერ შეტანილ იქნა ის საკითხები, რომლებიც ეხება ამ საკითხების სწავლებასა თუ სწავლების თანამედროვე მიდგომების გამოყენება-დამკვიდრებას მათემატიკის სწავლებაში: ალბათური და კომბინატორიკული შინაარსის ამოცანები მათემატიკის დანყებით კურსში, მოდელირების ხერხის გამოყენება ამოცანების ამოხსნის სწავლებისას, მათემატიკის დანყებითი კურსის დიფერენცირებული სწავლება და ა. შ.

ამდენად, ორივე სახელმძღვანელოს შინაარსი ორიენტირებულია თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად, დანყებითი საფეხურის მასწავლებელთა მომზადებაზე. თუმცა, ეს სახელმძღვანელოები ასევე საკმაოდ კარგი და მნიშვნელოვანი რესურსია მოქმედი მასწავლებლებისა თუ ამ სფეროს შესწავლით დაინტერესებულთათვის.

„საოცრად ამაყი ვარ იმითი, რომ ღმერთმა პროფესიად და მოწოდებად პედაგოგობა მარგუნა, ეს უდიდესი პასუხისმგებლობაა“, - აღნიშნა ჯემალ ჯინჯიხაძემ ერთ-ერთ თავის გამოსვლაში. ეს დამოკიდებულება მართლაც ნათლად ჩანს მის უხვ შემოქმედებასა თუ მის მოღვაწეობაში. და ამის ნათელი დასტურია ის არაჩვეულებრივი რესურსი, რაც მან შექმნა მათემატიკის მიმართულებით მასწავლებელთა და არა მარტო, მომზადებისა თუ პროფესიონალიზმის ასამაღლებლად დღემდე.

„მე რომ ჯადოსნური ჯოხი მქონდეს, მასწავლებელს ერის კელაპტარს ვუწოდებდი... მივცემდი ყველაფერს, რასაც მოინადინებდა და ვეტყოდი: მე ვიფიქრებ შენზე, შენ იფიქრე მხოლოდ ერის მომავლის აღზრდაზე, განსწავლასა და განვითარებაზე“.

ეს ჯემალ ჯინჯიხაძის სიტყვებია, რომელსაც მოვიშველიებ და ასე დავამთავრებ ჩემს სტატიას: მეც რომ მქონდეს ჯადოსნური ჯოხი, ბატონ ჯემალს გამოვაჯანმრთელებდი, მოვუხსნიდი ყველა არსებულ პრობლემას და ვეტყოდი: ჩვენ ვიზრუნებთ თქვენზე, თქვენს ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე და თქვენ იზრუნეთ მომავალ პედაგოგებზე, მათ აღზრდაზე, განსწავლასა და განვითარებაზე, მათ პროფესიულ მომზადებაზე, თქვენი მრავალმხრივი ცოდნა გაუნაწილეთ მათ და აზიარეთ იმ საპასუხისმგებლო და საპატიო პროფესიას, რასაც პედაგოგობა ჰქვია. შექმენით კიდევ მრავალი საინტერესო წიგნი, სახელმძღვანელო. უფლის მაღლით და მის მიერ მომადლებული ნიჭით თქვენ ხომ ეს ძალიან კარგად ხელგეწიფებათ!

BASICS AND METHODOLOGY OF ELEMENTARY MATHEMATICS IN JEMAL JINJIKHADZE'S SCIENTIFIC HERITAGE

Nino Nakhutsrishvili Professor, Iakob Gogebashvili Telavi State University, Georgia, Telavi, 2200, 1
Georgian University St.
E-mail: n.nakhutsrishvili@gmail.com

Presented by the Institute of Pedagogy and Psychology at Tskhum-Abkhazian Academy of Sciences

Abstract. The article deals with the scientific works of the famous scientist, mathematical methodologist, teacher, linguist, public figure Jemal Jinjikhadze in the field of mathematics and its teaching methods.

His scientific work is multifaceted and deep, in addition to the above, it includes pedagogy, psychology, linguistics and many other areas. This diversity is interestingly and abundantly reflected in the books of Jemal Jindjikhadze and forms the logical whole of his scientific work. Jemal Jinjikhadze's textbooks combine the practical value of teaching and convey deep scientific knowledge. This is the result of his professional practice of many years, scientific research and tireless work over decades.

Jemal Jinjikhadze's textbooks on the school course of mathematics, teaching mathematics or pedagogy are serious, fundamental and important original works. These textbooks are a very valuable resource for students, teachers and anyone interested in these topics.

Over the years, Mr. Jemal Jinjikhadze has worked in the education sector, but his productivity over the past decade should be highlighted. He created several important, versatile and valuable books that are very necessary, useful and occupy a special place not only in the history of modern Georgian pedagogy, didactics of mathematics or the development of mathematics itself. Deep study of issues, versatility, transferred to a structural and logical whole - this is the main characteristic feature of the books created by him.

Keywords: *Jemal Jinjikhadze, Mathematics, Mathematics Teaching Methodology.*

ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТЫ КАВКАЗСКОГО ВОЕННОГО ОКРУГА 1901 – 1917 ГГ.¹

Отар Жордания доктор исторических наук, профессор, Сухумский государственный университет, Грузия, Тбилиси, 0186, ул. Политковская, 61.
E-mail: otarjordanian@gmail.com

Абстракт: Вопросы истории Кавказской армии не получили своего должного освещения в специальной литературе. Целью настоящей работы является освещение некоторых аспектов этой проблемы. На основании подробного изучения биографических данных генерал-лейтенантов Кавказского военного округа установлен их общий, а также годичный численный состав в 1901-1905, 1907-1908 и 1910-1911 гг. Факты свидетельствуют, что в деле комплектации армии округа высшими офицерами этой категории, были определенные трудности, вызванные недостаточностью соответствующих кадров. Установлен средний возраст генерал-лейтенантов, который к 1911 претерпел положительные сдвиги в деле омоложения высшего командного состава, по сравнению с 1901 годом. Резко снизилось число служилого титулованного дворянства. Возросло число генерал-лейтенантов, получивших высшее образование в военных академиях страны. Однако эта проблема осталось не решенной до конца. Большинство генерал-лейтенантов составляли выпускники начальных и средних специальных учебных заведений. Многие генерал-лейтенанты Кавказского военного округа отличились в боевых действиях, 27 из них стали Георгиевскими кавалерами, а 44 получили впоследствии высшие генеральские звания (чины): генерала от инфантерии (28), генерала от кавалерии (7), генерала от артиллерии (8), инженер-генерала (1).

Ключевые слова: Кавказский военный округ, учебные заведения, войны и военные экспедиции, кавалеры орденов.

МЫШЛАЕВСКИЙ АЛЕКСАНДР ЗАХАРЬЕВИЧ (ЗАХАРОВИЧ) (12.03.1856-1920). Воспитывался в Житомирской классической гимназии, Константиновском и Михайловском артиллерийских училищах. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Заслуженный профессор кафедры русского военного искусства и почетный член конференции этой же Академии (1905).

На службе с 1.09.1874, прапорщик – 10.08.1876, подпоручик – 26.12.1877, поручик – 18.12.1878, штабс-капитан – 4.12.1883, капитан – 25.03.1884, подполковник – 24.04.1888. За отличия по службе полковник – 5.04.1892, генерал-майор – 6.12.1900, генерал-лейтенант – 6.12.1906.

Экстра-ординарный (1898-1905), ординарный (1898-1905) профессор Николаевской Академии Генерального штаба. Начальник Военно-ученого архива Генерального штаба – 1899-1903. Дежурный генерал Главного штаба – 7.07.1905 – 22.05.1908, начальник: Главного штаба – с 1908-1909, Генерального штаба – с 14.03.1909.

В чине генерал-лейтенанта командовал 2 Кавказским армейским корпусом – 19.09.1909 – 24.12.1913. Генерал от инфантерии – 6.12.1912. Помощник кавказского наместника по военной части – с 24.12.1913.

В годы 1 мировой войны выполнял ответственные поручения по обороне государства. С июля 1916 находился в распоряжении военного министра страны.

После Февральской революции командовал войсками Казанского военного округа.

С октября 1917 вновь на Кавказе. Назначен председателем комиссии по сбору исторических материалов для обобщения опыта боевых действий на Кавказе в годы 1 мировой войны.

¹ Продолжение. См.: настоящее издание, XVII - XIII. Тбилиси, 2019, с. 347- 378.

Автор оригинальных исследований и документальных публикаций по военной истории России.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1886), 2 ст. (1896) и 1 ст. (1908), Св. Станислава 2 ст. (1890) и 1 ст. (1904), Св. Владимира 4 ст. (1899), 3 ст. (1903) и 2 ст. (1911), Белого Орла (1915), Св. Александра Невского (1916).

Spisok, 1908. SPb.: 298; Spisok, 1910, Tfl.: 7; Spisok, 1910, SPb.: 229; Spisok, 1911, Tfl.: 6; Spisok, 1914, SPb.: 137; Spisok, 1916, SPb.: 11.

НАЗАРОВ КОНСТАНТИН АЛЕКСАНДРОВИЧ (7.09.1844 – 1916). Воспитывался в частном учебном заведении. На службе с 12.03.1864: корнет – 23.02.1866. Участник военных кампаний 1864 – 1877, поручик – 9.02.1870, штабс-ротмистр – 11.02.1874, ротмистр – 6.04.1879, майор – 24.02.1880. С сентября 1880 по декабрь 1881 служил в войсках Болгарского княжества. Произведен в подполковники – 6.05.1884, за отличия по службе полковник – 6.08.1891, генерал-майор - 6.02.1901.

С 1901 службу проходил в Кавказском военном округе. Командир 2 бригады Кавказской кавалерийской бригады – 1901-1904.

Генерал-лейтенант – 29.12.1906 (со старшинством в чине: с 30.05.1917). С апреля 1915 состоял в резерве чинов при штабе Кавказского военного округа.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1874), 2 ст. (1889) и 1 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. (1890) и 3 ст. (1904), Св. Анны 3 ст. (1885) и 2 ст. (1895).

Spisok, 1905 (May), SPb.: 920; Spisok, 1906. SPb.: 713; Spisok, 1916. SPb.: 63.

НАРСКИЙ ФЕДОР АЛЕКСАНДРОВИЧ (20.04.1826-?). Воспитывался в частном учебном заведении. На службе с 9.09.1842: прапорщик – 9.05.1847. Участник военной кампании 1849, подпоручик – 27.05.1849, поручик – 6.06.1852, штабс-капитан – 6.06.1853. В 1854 – 1855 участвовал в Крымской войне. За отличие капитан – 21.07.1858, произведен в майоры – 23.06.1859. Награжден чинами подполковника – 3.02.1865, полковника – 1.09.1870, генерал-майора – 19.02.1879 (старшинство в чине: 31.10.1881). В 1881-1883 находился за штатом, в августе-ноябре 1889 службу проходил в западных войсках. В 1889-1893 - начальник 25 местной бригады. Генерал-лейтенант – 30.08.1891.

С февраля 1893 состоял при войсках Кавказского военного округа сверх штата.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1869) и 1 ст. (1884), Св. Анны 2 ст. (1872) и 1 ст. (1888), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1873), 3 ст. (1874) и 2 ст. (1894), Белого Орла (1897), Знаком отличия за 50 лет образцовой службы (1899).

Spisok, 1897, Tfl.: 24; Spisok, 1900, Tfl.: 10; Spisok, 1903. Tfl.: 9; Spisok, 1904, (Sen.), SPb.: 168; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 167.

НИКИФОРАКИ НИКОЛАЙ ЕГОРОВИЧ (4.01.1838-?). Воспитывался в Михайловском артиллерийском училище. Окончил Михайловскую артиллерийскую Академию по 1 разряду. На службе с 15.09.1852: прапорщик – 16.06.1856. Участник военных экспедиций против горцев Северного Кавказа в 1858 - 1859, 1862-1863, произведен в подпоручики – 1.07.1860, штабс-капитан – 24.06.1863, за боевые заслуги награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1859), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1860) Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1863). Произведен в капитаны – 29.08.1867, подполковник – 7.01.1871, полковник – 14.01.1875. Награжден чинами генерал-майора – 30.08.1885 и генерал-лейтенанта – 14.05.1896.

Занимал административные должности в Кавказском наместничестве. С 18.12.1879 по март 1887 – начальник Черноморского округа, с 12.03. 1887 – Ставропольский губернатор, на этой должности показан 1.03.1903.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Императорской короной к ордену Св. Станислава 2 ст. (1868) и 1 ст. (1888), Св. Анны 2 ст. (1880) и 1 ст. (1891), Св. Владимира 4

ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах, 3 ст. (1883) и 2 ст. (1895), Белого Орла (1899), Знаком отличия за 40 лет образцовой службы (1900).

Кавалер австрийского ордена Франца Иосифа (Командорский крест) со звездой (1877).

Spisok, 1886, Tfl.: 57; Spisok, 1888, Tfl.: 53; Spisok, 1897, Tfl.: 15; Spisok, 1900, Tfl.: 12; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 279; Spisok, 1902, SPb.: 259; Spisok, 1903, Tfl.: 10.

НИКОЛАЕВ АНДРЕЙ МИХАЙЛОВИЧ (18.07.1858 – 13.10.1926). Воспитывался в Оренбургской Неплюева военной гимназии, Михайловском артиллерийском училище. Окончил Михайловскую артиллерийскую Академию по 1 разряду. На службе с 1.09.1871. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, произведен в сотники – 22.05.1877, награжден орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1879), чином есаула – 24.08.1881. В 1884 - 1886 находился в отставке. Награжден чинами войскового старшины – 26.02.1899 и полковника – 6.05.1903. Участник Русско-Японской войны 1904-1905, за боевые заслуги удостоен орденов Св. Станислава 2 ст. с мечами (1904), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 2 ст. с мечами (1906), золотым оружием (1907). Генерал – майор – 2.06.1910.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 3 ст. (1909) и Св. Станислава 1 ст. (1913).

До 1915 службу проходил вне Кавказского военного округа. В годы I мировой войны произведен в генерал-лейтенанты – 21.07.1915 (старшинство в чине: 21.07.1915), назначен начальником 5 Кавказской казачьей дивизии – 14.11.1915.

Spisok, 1911, SPb.: 834; Spisok, 1912, SPb.: 788; Spisok, 1912, SPb.: 788; Spisok, 1914, SPb.: 619; Spisok, 1916, SPb.: 55.

НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ РОМАНОВ (14.04.1859-30.01.1919), Великий князь. Кавалер ордена Св. Андрея Первозванного. Георгиевский кавалер. Воспитывался дома. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 14.04.1875: подпоручик – 14.04.1875, поручик – 14.04.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за выдающееся отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1877). Флигель-адъютант – 1879. Награжден чином генерал-майора – 14.05.1896 и генерал-лейтенанта – 6.08.1901. Генерал-адъютант – с 6.05.1903.

В 1894-1897 (сен.) – командир 16 гренадерского Мингрельского полка, начальник Кавказской гренадерской дивизии – 15.09.1897-30.12.1903.

В последующие годы служил вне Кавказского военного округа. Генерал от инфантерии – с 14.04.1913.

В годы I мировой войны находился в распоряжении главнокомандующего армиями Юго-Западного фронта – с 28.07.1914.

Награжден орденами Св. Андрея Первозванного, Св. Александра Невского и Св. Анны 1 ст. (1859), Белого Орла и Св. Станислава 1 ст. (1865), Св. Владимира 4 ст. (1880) и 3 ст. (1907).

Кавалер иностранных орденов: Pour le mérite, Вюртембергской Короны, баденской – Верности, мекленбург-шверинского – Венедской Короны, французского – Почетного Легиона, греческого – Спасителя, гессен-дармштадского – Филиппа Великодушного 1 ст., бухарских – Благородной Бухары, золотой, украшенного бриллиантами и Искендер-Салиса и др.

Spisok, 1901, Tfl.: 26; Spisok, 1902, Tfl.: 1902: 16; Spisok, 1904: 433; Spisok, 1907 (Iyun), SPb.: 148; Spisok, 1911, SPb.: 141; Spisok, 1912, SPb.: 143; Spisok, 1914, SPb.: 142; Spisok, 1916, SPb.: 11.

ОГАНОВСКИЙ ПЕТР ИВАНОВИЧ (26.08.1851- ?). Воспитывался в Нижегородской графа Аракчеева гимназии, 1 военном Павловском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. На службе с 9.08.1867: произведен в прапорщики – 29.06.1870, подпоручик – 21.04.1871, поручик – 30.03.1874, участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, штабс-капитан – 1.05.1877, капитан – 8.04.1884, подполковник – 9.04.1889, за отличие по службе полковник – 28.03.1893, участник Русско-Японской войны 1904-1905. Награжден чином генерал-майора – 25.03.1904, золотым оружием с надписью «За храбрость» (1905), орденами Св. Станислава 1 ст. с мечами (1904) и Св. Анны 1 ст. с мечами (1905).

В конце XIX – начале XX служил на Кавказе, командовал 79 пехотным Куринским полком – 2.09.1900-25.03.1904. Затем службу проходил вне Кавказского военного округа: командир 2 бригады 2 Сибирской пехотной дивизии 25.03.1904-24.03.1905, генерал-квартирмейстер 1 Маньчжурской армии – 24.03.1905. С 1907 вновь на Кавказе, начальник 66 пехотной резервной бригады – с 18.04.1907, 66 пехотной дивизии – с 13.02.1909 по 24.10.1910. Произведен в генерал-лейтенанты – 18.04.1910. Начальник 52 – с 29.05.1910 и 51 пехотных дивизий.

Произведен в генералы от инфантерии – 31.12.1913. Командир 3 армейского корпуса – с 16.04.1916.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1878) и 2 ст. (1887), Св. Анны 3 ст. (1883) и 2 ст. (1891), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1896), 3 ст. (1899) и 2 ст. (1909).

Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 1309; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 1906; Spisok, 1908 (Yanv.), SPb.: 559; Spisok, 1910. Tfl.: 13; Spisok, 1910 (Yanv.), SPb.: 444; Spisok, 1912 (Yanv.), SPb.: 323; Spisok, 1911. Tfl.: 9; Spisok, 1916, Pgr.: 22.

ОДИНЦОВ ДМИТРИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (12.06.1852-?). Воспитывался в I Московской военной гимназии и III военном Александровском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 10.08.1868: произведен в подпоручики – 21.07.1870, прапорщик гвардии – 16.08.1871, подпоручик – 13.04.1875, поручик – 26.02.1877, участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, штабс-капитан Генерального штаба – 7.06.1877, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), капитан – 1.04.1879, подполковник – 28.03.1882, за отличие полковник – 24.03.1885 и генерал-майор – 25.03.1897. Генерал-лейтенант – 28.03.1904.

С 1883 службу проходил в Кавказском военном округе. В 1883-1888 заведовал передвижением войск Закавказского района. С 17.07.1888 начальник штаба Кавказской кавалерийской дивизии. Командир 80 пехотного Кабардинского генерал-фельдмаршала кн. Барятинского полка – 10.03.1895-1897, с 25.03. по 21.09.1897 занимал должность генерала для особых поручений при командующем войсками Кавказского военного округа. Назначен помощником начальника штаба Кавказского военного округа – 21.09.1897, с 17.05.1898 военный губернатор Карсской области. Бакинский губернатор – с 20.07.1899-5.01.1904. Начальник Кавказской гренадерской дивизии – с 25.01.1904. С 1904 (март) по 1906 (март) – начальник Кубанской области и наказной атаман Кубанского казачьего войска.

В последующие годы службу проходил вне Кавказа. Причислен к Военному Министерству – 29.03.1906, помощник командующего Омским военным округом – с 26.07.1906. В 1909 произведен в генералы от инфантерии.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1882) и 1 ст. (1907), Св. Владимира 4 ст. (1888) и 3 ст. (1892), Св. Станислава 1 ст. (1901).

Кавалер румынского Железного креста (1878), персидского – Льва и Солнца 2 ст. со звездой (1890) и 1 ст. (1903), бухарского – Благородной Бухары 2 ст. золотой (1895) и др.

Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 720; Spisok, 1904, Tfl.: 14; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 530; Spisok, 1905, Tfl.: 8; Spisok, 1905 (May), SPb.: 494; Spisok, 1906 (IuyI), SPb.: 364; Spisok, 1908, SPb.: 193.

ОЗАРОВСКИЙ АЛЕКСАНДР ФЕДРОВИЧ (4.04.1839- ?). Окончил 1 Московский кадетский корпус. На службу принят корнетом – 30.06.1858, поручик – 11.03.1860, корнет гвардии – 24.03.1862, поручик – 17.04.1862, штабс-ротмистр – 19.04.1864, ротмистр – 17.08.1866, подполковник – 23.12.1874, за отличие полковник – 23.12.1874 и генерал-майор – 19.02.1890. Генерал-лейтенант – 1.01.1901 (старшинство в чине с 6.12.1900).

До 1907 служил вне Кавказа: начальником Новогеоргиевского дисциплинарного батальона – 1879-1882, командиром 161 пехотного Александропольского полка – 1883-890, командовал бригадами 17 и 18 пехотных дивизий, в 1894 – 1897 начальник 55 пехотной резервной бригады.

С 12.09.1897 – начальник Тифлисской местной бригады.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. 1863), 2 ст. (1867) и 1 ст. (1897), Св. Анны 3 ст. (1865), 2 ст. (1879) и 1 ст. (1903), Св. Владимира 4 ст. (1887) и 3 ст. (1893).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 473; Spisok, 1904, Tfl.: 11; Spisok, 1905, Tfl.: 6; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 346.

ОРЛОВ ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ (31.12.1868-29.08.1927), князь. Окончил Пажеский корпус. На службе с 1.09.1887: корнет – 10.08.1889, поручик – 10.08.1893. штабс-ротмистр – 18.04.1899, полковник – 28.03.1904. Флигель-адъютант – 1903. Генерал-майор – 6.12.1909, с зачислением в императорскую свиту. Генерал-лейтенант – 16.11.1915. Помощник (с 7.01.1901), а затем начальник военно-походной канцелярии императора- с 26.08.1906.

В годы 1 мировой войны назначен помощником кавказского наместника по гражданскому ведомству – 16.11.1915.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1904), Св. Анны 2 ст. (1906), Св. Владимира 3 ст. (1911), Св. Станислава 1 ст. (1913).

Spisok, 1912, SPb.: 757; Spisok, 1914: 595, Spisok, 1916, SPb.: 58.

ПАРКАУ, фон ПЕТР (ЭДМУНД) ФРИДРИХОВИЧ (ФЕДОРОВИЧ) (7.10.1851- ?). Воспитывался в 1 Московской военной гимназии и Михайловском артиллерийском училище. На службе с 8.07.1868: подпоручик – 11.08.1871, поручик – 6.12.1872, участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за отличие штабс-капитан – 20.10.1878, капитан – 30.08.1882, подполковник – 15.04.1885, полковник – 25.05.1892, генерал-майор – 1901 (старшинство в чине с 6.12.1900), генерал-лейтенант – 6.12.1906.

До 1895 служил в основном на адъютантских должностях вне Кавказского военного округа.

Член Военного Министерства в военно-окружном совете Кавказского военного округа – 29.12.1895-17.05.1905. Непродолжительное время службу проходил в Варшавском военном округе. Военный губернатор Батумской – 4.07.1905-24.06.1908 и Карсской областей – с 24.06.1908. Генерал от артиллерии – 24.06.1912

В годы 1 мировой войны состоял в резерве чинов при штабе Киевского военного округа – с 19.11.1914 генералом от артиллерии со старшинством в чине с 1.05.1921.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1874), 2 ст. (1895) и 1 ст. (1905), Св. Анны 3 ст. (1889) и 2 ст. (1898), Св. Владимира 3 ст. (1903)

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары 2 ст. золотой (1901).

Spisok, 1902 (May), SPb.: 1081; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 1060; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 926; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 892; Spisok, 1907, Tfl.: 10; Spisok, 1908, Tfl.: 9; Spisok, 1909 (Iyun). Ch.3, SPb.: 40; Spisok, 1910, Tfl.: 7; Spisok, 1911 (Yan.). Ch. 3. SPb.: 37; Spisok, 1912 (Yan.). Ch.3. SPb.: 34.

ПЕРЕПЕЛОВСКИЙ (ПЕРЕПОЛОВСКИЙ) ВАСИЛИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ (18.02.1818 - 1908). Образование получил в частном учебном заведении. На службе с 1.01.1894: участник военных экспедиций 1839 – 1840, 1843, за боевое отличие произведен в хорунжие – 11.12.1839, сотник – 24.10.1842, есаул (за боевое отличие) – 2.05.1843, за отличие по службе войсковой старшина – 30.08.1851, участник военных кампаний 1852-1858, награжден орденами Св. Анны 2 ст. с мечами (1854), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1855), Св. Анны 2 ст. с Императорской короной и мечами (1856), подполковник (за боевое отличие) – 1858 (со старшинством в чине с 21.12.1856), золотой шашкой за храбрость (1859), полковник – 13.11.1862, за отличие генерал-майор – 30.08.1870. Генерал-лейтенант – 8.10.1888.

В разные годы командовал 2 Кубанским полком – 2.05.1852-1.10.1853, Кизлярским казачьим полком – с 1.10.1855, 3 бригадой Терского казачьего войска – с 6.08.1886. В 1870-1881 занимал должность атамана Екатеринодарского военного отдела Кубанского казачьего войска – 1870-1881. С 28 ноября 1881 по 1908 состоял по Кубанскому казачьему войску.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1848), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1866), 3 ст. (1867)

и 2 ст. (1881), Св. 3 Станислава 1 ст. (1873), Св. Анны 1 ст. (1879).

Spisok, 1901, Tfl.: 10; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 76; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 170; Spisok, 1902, Tfl.: 8; Spisok, 1904, Tfl.: 8; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 160; Spisok, 1908, SPb.: 118.

ПЕРЕПОЛОВСКИЙ см.: ПЕРЕПЕЛОВСКИЙ ВАСИЛИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ

ПЕШКОВ НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ (4.04.1857- ?). Воспитывался в Пажеском корпусе. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба. по 1 разряду. На службе с 29.08.1873: произведен в корнеты – 4.08.1875, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, поручик – 16.04.1878, награжден орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1879), штабс-ротмистр – 19.04.1881, капитан Генерального штаба – 27.11.1881, переименован в коллежские асессоры – 4.04.1883, подполковник – 24.03.1885, за отличие по службе полковник – 30.08.1890 и генерал – майор – 9.04.1900. Генерал-лейтенант – со старшинством с 15.04.1914 .

Служил офицером для поручений при штабе Варшавского военного округа – 1883, вице-консул в Ризе – 1883-1886, военный агент в Константинополе – 1886-1899, начальник штабов 7 армейского корпуса – 1902-1904 и 2 кавалерийского корпуса – 1904-1906. Харьковский губернатор – с 3.01.1906.

В годы 1 мировой войны назначен резервным чиновником при штабе Кавказского военного округа – 20.03.1916.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. (1885), Св. Станислава 2 ст. (1888) и 1 ст. (1905), Св. Анны 2 ст. (1893), Св. Владимира 3 ст. (1897) и др.

Кавалер иностранных знаков отличий: Румынского креста (1878), турецкой золотой медали Имтиаза (1899), французского – Почетного легиона (Офицерский крест), турецких – Меджидие 1 ст. и Османие 2 ст. (1903).

Spisok, 1905 (May), SPb.: 799; Spisok, 1907 (Iyul), Ch. 3. SPb.: 75; Spisok, 1908, Ch. 3. SPb.: 41; Spisok, 1916, SPb.: 45.

ПОРОШИН ЯКОВ АФИНОГЕНОВИЧ (23.10.1855-1916). Военный инженер. Воспитывался в Николаевском инженерном училище. Окончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. На службе с 29.08.1873: произведен в подпоручики – 10.08.1876, поручик – 2.09.1878, штабс-капитан – 21.02.1881, военный инженер – 24.06.1881, капитан – 17.04.1883, подполковник – 30.08.1889. Генерал- майор – 6.12.1904. Генерал-лейтенант – 6.12.1910.

До 1907 службу проходил вне Кавказского военного округа. Начальник Семиреченской – с 10.07.1893 и Ферганской – с 21.03.1901) инженерных дистанций, инженеров Либавской – с 23.05.1904) крепости. Начальник инженеров Кавказского военного округа – с 5.03.1907. Инспектор инженерной части Кавказского военного округа – 20.11.1912. В годы 1 мировой войны начальник Кавказского округа путей сообщения – 19.07.1915.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896), 2 ст. (1895) и 1 ст. (1909), Св. Анны 3 ст. (1892), 2 ст. (1898) и 1 ст. (1913), Св. Владимира 4 ст. (1901) и 3 ст. (1906).

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары 2 ст. золотой (1903).

Spisok, 1905 (May), SPb.: 1353; Spisok, 1907 (Iyul), Ch. 1. SPb.: 662; Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 526; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 499; Spisok, 1911. Tsl.: 10; Spisok, 1911 (Yan.), Ch. 1. SPb.: 384; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 361; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 298; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 308; Spisok, 1916, SPb.: 31.

ПОТТО ВАСИЛИЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (1.01.1836-29.11.1911). Воспитывался в Орловском Бахтина кадетском корпусе. Участник военной кампании 1855. На службу принят в чине прапорщика – 15.06.1855, поручик – 15.10.1857, участвовал в военной кампании 1863-1864, штабс-капитан – 13.05.1862, капитан – 5.06.1863, награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1863), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1864), Императорской короной к ордену Св. Станислава 2 ст. с мечами (1865), штабс-ротмистр гвардии – 3.12.1866, переименован в майоры – 18.10.1870, подполковник – 30.08.1872, за отличие

полковник – 18.02.1877. Генерал-майор – 14.05.1896. Генерал-лейтенант – 22.04.1907.

До 1887 служил вне Кавказского военного округа. С мая 1870 по 19.12.1881 занимал должность начальника Оренбургского казачьего юнкерского училища. В 1885-1887 был в отставке.

С 1887 состоял при войсках Кавказского военного округа. Начальник военно-исторического отдела при штабе Кавказского военного округа – с 18.02.1899.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1869), Императорской короной к ордену Св. Анны 2 ст. (1873). Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1879) и 3 ст. (1899), Св. Станислава 1 ст. (1904), Св. Анны 1 ст. (1906).

Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 732; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 688; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 613; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 645; Spisok, 1907, Tfl.: 10; Spisok, 1907 (Iyul), SPb.: 296; Spisok, 1908, Tfl.: 9; Spisok, 1908, SPb.: 303; Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 247; Spisok, 1910, Tfl.: 7; Spisok, 1910, SPb.: 233; Spisok, 1911, Tfl.: 6; Spisok, 1911 (Yan.), SPb.: 210.

РЕЗВОЙ ДМИТРИЙ МОДЕСТОВИЧ см.: РЕЗВЫЙ ДМИТРИЙ МОДЕСТОВИЧ.

РЕЗВЫЙ (РЕЗВОЙ) ДМИТРИЙ МОДЕСТОВИЧ (1.02.1843-29.11.1912). Георгиевский кавалер. Воспитывался в 1 кадетском корпусе и Николаевском инженерном училище. На службе с 8.05.1860: произведен в прапорщики – 20.07.1863, поручик – 22.07.1866, подпоручик гвардии – 1.10.1866, поручик – 31.03.1868, штабс-капитан – 30.08.1872, участник военных экспедиций 1873 и 1876, переименован в капитаны – 21.01.1873, за отличие подполковник – 12.05.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877 – 1878, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1877), а также другими знаками отличия: Св. Анны 2 ст. с мечами (1878), Св. Владимира 3 ст. с мечами (1879). Полковник (за боевое отличие) – 5.07.1878. Генерал-майор – 30.08.1891. Генерал-лейтенант – 6.12.1899.

До 1899 служил вне Кавказского военного округа. Разновременно командовал 55 Подольским – с 14.02.1888, 146 Царицынским – с 4.12.1883 пехотными полками, лейб-гвардии Кексгольмским императора Австрийского полком – 1891-1895, 1 бригадой 3 гвардейской пехотной дивизии – 1895-1899.

С 1899 на Кавказе. Начальник 21 пехотной дивизии – 28.10.1899-9.10.1904.

В дальнейшем службу вновь проходил вне Кавказа. Командир 19 армейского корпуса – 1904-1905. С мая 1905 член Александровского комитета о раненых. Произведен в генералы от инфантерии – 6.12.1907.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира и 2 ст. (1902), Св. Станислава 1 ст. (1894), Св. Анны 1 ст. (1898), Белого Орла (1905), Св. Александра Невского (1910).

Кавалер иностранных орденов: прусских – Св. Иоанна Иерусалимского (1876) и Красного Орла (1890), австрийского – Фридриха-Иосифа (Большой Крест, 1893), Румынской Короны (Большой Крест, 1899), персидского – Льва и Солнца 1 ст. (1903).

Spisok, 1900, Tfl.: 16; Spisok, 1901, Tfl.: 15; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 416; Spisok, 1902, Tfl.: 13 Spisok, 1903, Tfl.: 13; Spisok, 1904, Tfl.: 11; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 104; Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 87; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 83; Spisok, 1911, SPb.: 78; Spisok, 1912, SPb.: 65.

РЕЙТЕР ИВАН НИКОЛАЕВИЧ (2.09.1837-1911). Георгиевский кавалер. Воспитывался в частном учебном заведении. На службе с 25.09.1852, участник Крымской войны 1853 – 1856, за доблесть в бою получил Знак отличия военного ордена (Св. Георгия), за боевое отличие прапорщик -1855 (со старшинством с 1854), участник военных экспедиций против горцев Северного Кавказа в 1857, 1859, 1860, 1862, 1864, за боевое отличие подпоручик – 22.07.1859, поручик – 21.08.1863, штабс-капитан (за боевое отличие) – 1.09.1865, капитан – 31.03.1868, майор – 6.01.1871, участник Русско-Турецкой войны 1877-78, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1878), золотым оружием и орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 2 ст. с мечами, контужен в бою. Подполковник – 29.06.1880,

полковник – 15.05.1883. Генерал-майор – 8.03.1894. Генерал-лейтенант – 14.04.1902.

Более 6 лет командовал батальоном, в 1878-1894 служил штабс-офицером Тифлисского комендантского управления. Комендант г. Тифлиса – с 8.03.1894.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 3 ст. (1886), Св. Станислава 1 ст. (1896), Св. Анны 1 ст. (1901), Знаком за 40 лет безупречной службы в офицерских чинах (1896).

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 3 ст. (1863), 2 ст. со звездой (1888) и 1 ст. (1901), бухарского – Благородной Бухары 3 ст. (1893) и 1 ст. (1895) и 1 ст. с бриллиантами (1899), турецкого – Меджидие 1 ст. (1903) и др.

Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 633; Spisok, 1902 (sen.), SPb.: 534; Spisok, 1903, Tfl.: 16; Spisok, 1904, Tfl.: 13; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 460.

РЕШЕТИН НИКОЛАЙ ЛАВРЕНТЬЕВИЧ (21.11.1842-?). Воспитывался в Михайловском Воронежском кадетском корпусе, Михайловском артиллерийском училище, Михайловской артиллерийской Академии. На службе с 20.06.1861. Произведен в подпоручики – 13.06.1862. Участник военной кампании 1863-1864, поручик – 1.07.1863, штабс-капитан – 29.08.1867, поручик гвардии – 30.07.1870, штабс-капитан – 28.03.1871, капитан – 4.11.1884, полковник – 15.01.1886, за отличия награжден чинами генерал-майора – 1.10.1897 и генерал-лейтенанта – 28.03.1904.

До 1903 служил вне Кавказского военного округа. В 1900-1903 и. д. начальника артиллерии Приамурского военного округа.

С 4.3.1903 занимал должность начальника артиллерии Кавказского военного округа. В Списке генералов, составленном по 1.07.1906, не показан.

За военно-служебные заслуги награжден орденами: Св. Анны 3 ст. (1872), 2 ст. (1885) и 1 ст. с мечами (1901), Св. Станислава 2 ст. (1879) и 1 ст. (1901), Св. Владимира 4 ст. (1891) и 3 ст. (1896).

Кавалер иностранных орденов: сербского – Такова 3 ст. (1882), болгарского – Св. Александра 3 ст. (1885), бухарского – Благородной Бухары 1 ст. золотой (1896).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 811; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 789; Spisok, 1904, Tfl.: 15; Spisok, 1904 (Sen), SPb.: 537; Spisok, 1905, Tfl.: 9; Spisok, 1905, SPb.: 514.

РЖЕВУСКИЙ см.: РЖЕВУССКИЙ ЛЮДОМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ.

РЖЕВУССКИЙ (РЖЕВУСКИЙ) ЛЮДОМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ (15.10.1848-27.10.1932). Воспитывался в Киевском Владимирском кадетском корпусе и Николаевском кавалерийском училище. На службе с 17.08.1866. участник военных кампаний 1877, 1879 1885. Произведен в корнеты – 12.07.1866, поручик – 30.08.1870, штабс-ротмистр – 30.08.1874, майор – 18.03.1877, войсковой старшина – 14.05.1875, за участие в Русско-Турецкой войне 1877-78 и кампаний 1879 и 1885, награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), Св. Анны 2 ст. с мечами (1880), за отличие подполковник – 15.05.1883, переименован в войсковые старшины – 30.08.1884, за образцовую службу удостоен чинов полковника – 21.09.1892, генерал-майора – 6.05.1901 и генерал-лейтенанта – 3.08.1907.

Командир 1 Уманского полка Кубанского казачьего войска – 1892-1897, 1 Волгского полка Терского казачьего войска – май 1897 – 1899. С 1899-1904 атаман Пятигорского отделения Терской обл. Наказной атаман Терского казачьего войска и одновременно помощник начальника Терской обл. – 20.05.1904. Назначен начальником 2 Кавказской казачьей дивизии – 3.08.1907. Генерал от кавалерии – 1914 (старшинство в чине с 5.08.1924)

В годы 1 мировой войны числился по Терскому казачьему войску. Находился в резерве чинов при штабе Двинского военного округа – с 3.05.1915.

За другие военные и служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 3 ст. (1898), Св. Станислава 1 ст. (1904), Св. Анны 1 ст. (1906).

Кавалер иностранных орденов: сербского – Такова 3 ст., мекленбург-шверинского Гриффа

(Большой крест со звездой) (1899), персидского – Льва и Солнца 3 ст. (1891), бухарского – Благородной Бухары золотой 2 ст. (1896) и 1 ст. (1900), персидского – Льва и Солнца 1 ст. (1903). В 1899 награжден сербской медалью «За храбрость».

Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 1134; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 958; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 362; Spisok, 1910, Tfl.: 8; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 282; Spisok, 1916, Pgr.: 22.

РУТКОВСКИЙ ЯКОВ КОНСТАНТИНОВИЧ (2.10.1843-24.12.1904). Георгиевский кавалер. Военный инженер. Воспитывался в Полтавском кадетском корпусе, 2 военном Константиновском училище. Окончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. На службе с 13.06.1861: подпоручик – 30.06.1862, поручик – 27.07.1864, штабс-капитан – 30.05.1868. Участник военных кампаний 1869-1873, награжден чином капитана – 6.12.1870, орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1872), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1873), Св. Анны 2 ст. с мечами (1876); Русско-Турецкой войны 1877-78; кампаний 1879 – 1881, за отличия по службе подполковник – 16.02.1879, за военную доблесть получил орден Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1880), за выдающееся боевое отличие пожалован орденом Св. Георгия 4 ст. (1881), за боевое отличие получил чин полковника – 29.01.1882 и орден Св. Владимира 3 ст. с мечами (1882). Награжден чинами генерал-майора – 30.08.1892 и генерал-лейтенанта – 6.12.1899.

В 1881-1883 – начальник Бакинской инженерной дистанции, участвовал в строительстве Варшавских укреплений 1883 – 1889, возглавлял инженерное управление в Керченской крепости – 1889 – 1890 и инженерной частью Закаспийской обл. – 1890 – 1895. В течение долгих лет был начальником инженеров Кавказского военного округа – с 8.12.1895-1904. Инженер-генерал – 30.12.1904.

За другие военные и служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 1 ст. (1895), Св. Анны 1 ст. (1902).

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 3 ст. (1882), бухарского – Благородной Бухары 1 ст. (1893).

Spisok, 1900, Tfl.: 16; Spisok, 1901, Tfl.: 16; Spisok, 1901 (May), SPb.: 440; Spisok, 1902, Tfl.: 13; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 402; Spisok, 1903, Tfl.: 13; Spisok, 1904, Tfl.: 11; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 343.

РЫЛЬСКИЙ ВАСИЛИЙ ИОСИФОВИЧ (ОСИПОВИЧ) 27.12.1844 - после 1.07.1913). Воспитывался в 2 Московском кадетском корпусе. На службе с 8.08.1863. Участник Кавказской войны 1863 – 1864, произведен в подпоручики – 1.07.1865, поручик 23.07.1866, награжден чинами штабс-капитана – 2.02.1869 и капитана – 16.11.1873. Участвовал в Русско-Турецкой войне 1877 -1878, награжден орденами Св. Станислава 2 ст. с мечами (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом, чином майора (1878), Св. Анны 2 ст. с мечами и Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879). За отличия по службе награжден чинами подполковника – 6.12.1881, полковника – 1.07.1889, генерал-майора – 6.12.1899 и генерал-лейтенанта – 2.04.1906.

В чине полковника командовал 77 пехотным Тенгинским Е. И. В. Вел. кн. Алексия Александровича полком – 1895-1898, одновременно комендант Абастумана и начальника Абастуманского военного госпиталя – 2.08.1898-24.11.1899. До 4.12.1901 Командир 1 бригады Кавказской гренадерской дивизии с 24.11.1899. С 1901-1904 (сен.) начальник 2 Кавказской стрелковой бригады, непродолжительное время и. д. Тифлисского коменданта. Назначен начальником Кавказской гренадерской дивизии – 7.12.1904.

С марта 1906 службу проходил вне Кавказского военного округа. Командующий 34 пехотной дивизии – с 15.03.1906

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 3 ст. (1894) и 2 ст. (1906), Св. Станислава 1 ст. (1901), Св. Анны 1 ст. (1904).

Кавалер персидского ордена Льва и Солнца 3 ст. (1889).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 939; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 919; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 759; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 484; Spisok, 1907, Tfl.: 8.

РЯБИНКИН ФЕДОР ТРОФИМОВИЧ (12.08.1859-?). Воспитывался в Владимирском

Киевском кадетском корпусе, 1 военном Павловском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 15.08.1877: произведен в подпоручики – 8.08.1879, прапорщик гвардии – 16.09.1879, подпоручик – 17.04.1883, поручик – 24.05.1885, штабс-капитан – 21.04.1891, капитан – 26.11.1892, подполковник – 2.04.1895, полковник – 17.04.1899, награжден чином генерал-майора – 1905 (старшинство в чине с 22.04.1907). Генерал-лейтенант – 2.01.1916.

Участник Русско-Японской войны 1904-1905, командир 15 стрелкового Е. В. Кн. Черногорского Николая I полка – 1.06.1904-19.06.1905, командир 1 бригады 5 стрелковой дивизии – 19.06.1905-30.12.1906,

С 30.12.1906 службу проходил в Кавказском военном округе. Генерал для поручений при главнокомандующем войсками Кавказского военного округа – с 30.12.1906. Участник I мировой войны. Назначен резервным чином при штабе Кавказского военного округа – 22.05.1916.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1896), Св. Анны 3 ст. (1902) и 2 ст. (1906), Св. Владимира 3 ст. (1908), Св. Станислава 1 ст. (1912).

Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 1299; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 810; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 627; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 437; Spisok, 1914 (Apr.): 458; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 59.

САМОЙЛОВ АЛЕКСЕЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ (1.07.1841-?). Воспитывался в Павловском кадетском корпусе. Принят на службу и произведен в подпоручики 16.06.1859. Участник военных экспедиций 1862 и 1863 периода Кавказской войны (1817-1864), за боевое отличие награжден чином поручика – 14.10.1863, орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1865), штабс-капитан – 7.09.1868, за отличие получил чин капитана – 8.09.1872, майор – 17.10.1878, награжден чинами подполковника – 4.02.1889, полковника – 5.03.1883, генерал – майора – 6.12.1897 и генерал-лейтенанта – 17.04.1905.

23 месяца командовал ротой, в 1875 – 1878 служил воспитателем в Тифлисской военной гимназии, главным приставом кочующих народов Ставропольской губ. – 1878 – 1891. В 1891 назначен начальником Закатальского округа, с мая 1896 помощник Кутаисского военного губернатора. Военный губернатор Карсской обл. – с 26.01.1900.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1868) и 2 ст. (1889), Станислава 2 ст. (1887) и ст. (1901), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1880) и 3 ст. (1893), Знаком за 40 лет образцовой службы (1900).

Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 794; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 648; Spisok, 1905. Po 1.09.1905, Tfl., 1906: 9; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 573; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 438.

СВЕТЛОВ НИКОЛАЙ ЕГОРОВИЧ (1.12.1852-?). Воспитывался в 3 военном Александровском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 14.08.1871: прапорщик – 10.08.1873, подпоручик – 25.11.1874, поручик – 9.12.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, штабс-капитан – 26.12.1877, за боевые заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом и 2 ст. с мечами (1878), капитан – 4. 04.1882, подполковник – 24.03.1885, полковник – 9.04.1889, за отличие награжден чинами генерал-майора – 10.04.1899 и генерал-лейтенанта – 17.04.1905.

До 1879 службу проходил в Кавказском военном округе. Затем служил вне Кавказа. В 1885-1902 (фев.) занимал должность начальника отдела Главного штаба.

С 10.02.1902 вновь на Кавказе, получив должность начальника I Кавказской стрелковой бригады, с 23.11.1904 командующий, а с 17.04.1905 начальник 21 пехотной дивизии.

С 29.04.1906 служил в Казанском военном округе на должности начальника окружного штаба. С 1912 генерал от инфантерии.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1883) и 1 ст. (1908), Св. Владимира 3 ст. (1892) и 2 ст. (1911), Св. Станислава 1 ст. (1901).

Кавалер иностранных орденов: бухарского – Благородной Бухары золотого 2 ст. (1898), румынской – Звезды (Командорский крест) (1899).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 884; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 863; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 712; Spisok, 1905, Tfl.: 10; Spisok, 1905 (Sen.); Spisok, 1911 (Yan.), SPb.: 170; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 161.

СЛАВОЧИНСКИЙ (СЛОВАЧИНСКИЙ) АДАМ ИВАНОВИЧ (18.08.1855, по другим данным: 1856-18.10.1925). Воспитывался в юнкерском училище. Окончил офицерскую стрелковую школу с оценкой «Успешно» На службе с 12.08.1855: прапорщик – 19.12.1876. Участник военной экспедиции 1873, Русско-Турецкой войны 1877-1878, подпоручик – 24.10.1877, за боевые заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), поручик – 11.02.1879. Сражался в Средней Азии в 1879-1880, награжден орденом Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879) и золотым оружием (1880), штабс-капитан – 26.01.1880 (ранен и контужен в бою), капитан – 16.12.1881, подполковник – 26.02.1898, награжден чином полковника – 6.12.1899), участник Русско-Японской войны 1904-1905, за боевое отличие произведен в генерал-майоры (1906), награжден чином генерал-лейтенанта – 10.04. (по другим данным 18.11.) 1911.

Начальник Батумской крепости – 12.11.1893-7.09.1904. Переведен в Россию, где командовал 85 пехотным Выборгским полком – 25.04.1905-17.04.1906, 1 бригадой 22 пехотной дивизии – с 17.04.1906. С 1907 вновь на Кавказе. Кутаисский военный губернатор – с 28.11.1907.

Участник I мировой войны. С 7.04. 1916 командующий Польской стрелковой бригады.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами: Св. Анны 2 ст. (1888), Св. Станислава 1 ст. (1908).

Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 1186; Spisok, 1908 (Yan.). Ch. III. SPb.: 77; Spisok, 1910. Ch. III. SPb.: 61; Spisok, 1911, Tfl.: 11; Spisok, 1912 (Yan.). Ch. III. SPb.: 44; Spisok, 1914 (anp.), SPb.: 314; Spisok, 1916, SPb.: 34.

СЛОВАЧИНСКИЙ АДАМ ИВАНОВИЧ см.: СЛАВОЧИНСКИЙ АДАМ ИВАНОВИЧ.

СЛЮСАРЕНКО ВЛАДИМИР АЛЕКСЕЕВИЧ (2.05.1857-22.05.1933). Георгиевский кавалер. Воспитывался во 2 военном Константиновском училище, в 21 полевой пешей артиллерийской бригаде. Произведен в прапорщики – 4.08.1875, подпоручик – 9.12.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878 и военных действий в Средней Азии в 1880-1881, поручик – 26.12.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст., Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1882) и чином капитана – 29.01.1882, подполковник – 12.03.1895. За отличие полковник – 27.02.1902. Участвовал в Русско-Японской войне 1904-1905, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст., произведен в генерал-майоры – со старшинством в чине 25.02.1905, получил орден Св. Владимира 3 ст. с мечами (1905), золотое оружие за храбрость (1906). Генерал-лейтенант – 29.03.1909.

До 1908 служил вне пределов Кавказского военного округа. Занимал должность командующего 45 артиллерийской – с 23.08.905 и 2 гренадерской – с 26.06.1906) артиллерийских бригад, и. о. начальника артиллерии 19 армейского корпуса – 12.09.1907.

С марта 1908 года службу проходил на Кавказе. Начальник артиллерии 2 Кавказского армейского корпуса – 21.03.1908-15.05.1910.

Затем службу проходил вне Кавказа. Генерал от инфантерии – 6.12.1915. Командир 28 армейского корпуса – с 24.10.1915. За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1892), Св. Анны 4 ст. (1878), 2 ст. (1899) и 1 ст. (1913), Св. Станислава 1 ст. (1908).

Spisok, 1907 (May), SPb.: 691; Spisok, 1910, Tfl.: 10; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 356; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 300; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 264; Spisok, 1916 (Iyul). Pgr.: 19.

СОЙМОНОВ ИВАН ГАВРИЛОВИЧ (10.02.1859 - ?). Воспитывался во 2 Московской военной гимназии, военном Александровском училище. Окончил Военно-юридическую Академию по 1 разряду. На службе с 16.08.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, подпоручик, в тот же день произведен в прапорщики гвардии – 16.04.1878, подпоручик гвардии – 28.03.1882,

поручик гвардии – 8.04.1884, штабс-капитан гвардии – 15.06.1886, капитан гвардии, подполковник – 14.02.1880, за отличие полковник – 30.08.1893. Генерал-майор – 6.04.1903. Генерал-лейтенант – 29.03.1909.

С 1877 офицер в Александровском училище, 2 Московском кадетском корпусе – 1877 – 1892, инспектор классов Донского кадетского корпуса – 1899-1902.

С 1902 служил на Кавказе. Директор Тифлисского кадетского корпуса – с 6.11. 1902. С февраля 1905 в России, где возглавлял Воронежский Вел. князя Михаила Павловича кадетский корпус – с 19.02.1905.

С 1906 вновь на Кавказе. Директор Владикавказского Вел. князя Михаила Павловича кадетского корпуса – с 13.08.1906.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1880), 1 ст. (1907) Св. Анны 3 (ст.) и 2 ст. (1899), Св. Владимира 4 ст. (1902) и 3 ст. (1905).

Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 1187; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 1135; Spisok, 1907 (Iyul), SPb.: 492; Spisok, 1910, Tfl.: 10; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 355; Spisok, 1911, Tfl.: 9; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 299.

СОКОЛОВСКИЙ ВИКТОР АДАМОВИЧ (8.03.1849 - ?). Воспитывался в Киевской гимназии, 1 военном Павловском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 4.02.1865: подпоручик – 12.07.1869; прапорщик гвардии – 15.08.1870, подпоручик – 8.04.1873, поручик – 13.04.1875. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, штабс-капитан – 25.02.1877, капитан Генерального штаба – 7.06.1877, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, подполковник – 20.04.1880, за отличие произведен в полковники - 17.04.1883. Генерал-майор – 30.08.1893. Генерал-лейтенант – 6.12.1901.

В 1887-1897 последовательно занимал должность начальника штабов 3 пехотной дивизии (с 25.01.1887), 3 гренадерской дивизии (с 14.05.1890), войск Забайкальской обл. (с 16.02.1892), войск Южно-Уссурийского отдела (с 31.03.1893), 7 армейского корпуса (с 1896).

С ноября 1897 по июнь 1902 служил в Кавказском военном округе в должности коменданта Михайловской крепости. Проходя службу вне Кавказа, был назначен начальником 40 пехотной дивизии – 13.06.1902.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1879), Св. Анны 2 ст. (1883), Св. Владимира 3 ст. (1889), Св. Станислава 1 ст. (1896), Св. Анны 1 ст. (1901), Св. Владимира 2 ст. (1904).

Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 618; Spisok, 1902, Tfl.: 16; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 442; Spisok, 1905 (Sen.) 1905: 412; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 299.

СОЛЛОГУБ ЭДМУНД-МАЦЕЙ-МИРИАН СТАНИСЛАВОВИЧ (19.08.1857-?). Воспитывался в Полтавской Петровской военной гимназии и Николаевском инженерном училище. На службе с 1.09.1875. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, подпоручик – 16.04.1878, поручик – 20.05.1881, штабс-капитан – 27.07.1886, капитан – 30.08.1892, подполковник – 1.08.1901. За участие в Русско-Японской войне 1904-1905 награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, золотым оружием и чином полковника – 25.09.1904. Генерал-майор – 4.08.1909.

До 1909 службу проходил вне Кавказского военного округа. Командовал 5 Восточно-Сибирским саперным (с 22.06.1904) и 12 саперным (с 29.07.1906) батальонами.

Начальник Кавказской саперной бригады – 4.08.1909. Помощник инспектора полевых инженерных частей Кавказского военного округа – с 17.10.1910. Участник 1 мировой войны. Инспектор инженерной части Кавказского военного округа – с 19.07.1915. Произведен в генерал-лейтенанты – 10.04.1916.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами: Св. Станислава 2 ст. (1895), Св. Анны 2 ст. (1899), Св. Владимира 3 ст. (1908), Св. Станислава 1 ст. (1912).

Spisok, 1911 (Yan.), SPb.: 781; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 571; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 577; Spisok, 1916, SPb.: 60.

ТАРНОВСКИЙ ЗАХАР ЦЕЛЕСТИНОВИЧ (2.09.1845 - ?). Воспитывался в частном учебном заведении. Участник военной кампании 1863-1864. На службу принят прапорщиком – 23.12.1865, подпоручик – 22.04.1867, награжден чином поручика – 5.03.1871, поручик гвардии – 5.03.1874, штабс-капитан – 27.03.1877, капитан – 30.08.1877, полковник – 12.04.1881, за отличия генерал-майор – 14.05.1896, генерал-лейтенант – 28.03.1904.

До 1903 служил вне Кавказского военного округа, последовательно командовал батальонами: 31 пехотным резервным (кадровым) – с 24.02.1883, 6 резервным пехотным – с 8.07.1884, 27 пехотным Витебским полком – 1.05.1891, 2 бригадой в 8 пехотной дивизии – с 12.03.1897. Начальник 63 пехотной резервной бригады – с 2.02.1900.

С января 1903 службу проходил на Кавказе. Начальник 39 пехотной дивизии – с 11.01.1903.

За военно-служебные заслуги награжден орденами: Св. Станислава 3 ст. (1875), 2 ст. (1882) и 1 ст. (1899), Св. Анны 3 ст. (1879), 2 ст. (1886) и 1 ст. (1903), Св. Владимира 4 ст. (1889) и 3 ст. (1893).

Кавалер иностранных орденов: мекленбург-шверинского – Венедской короны 3 ст. (1874), персидского Льва и Солнца 5 ст. (1878), сербского – Такова 2 ст. (1881), бухарского – Благородной Бухары золотого 1 ст. 1903.

Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 729; Spisok, 1904, Tfl.: 14; Spisok, 1904 Sen.), SPb.: 528; Spisok, 1905, Tfl.: 8; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 492.

ТАРАНОВСКИЙ ПЕТР ГРИГОРЬЕВИЧ (16.13.1831-?). Воспитывался в частном учебном заведении. На службе с 17.9.1849: произведен в корнеты – 24.09.1851, участник военных кампаний 1854-1856, поручик – 15.10.1857, штабс-ротмистр – 25.10.1860, ротмистр – 1.03.1867, за отличия майор – 17.04.1870, подполковник – 30.08.1876, полковник – 16.04.1878, генерал-майор – 1887 (старшинство в чине с 24.04.1888), генерал-лейтенанта – 14.05.1896. Произведен в генералы от кавалерии – 16.05.1902.

С марта 1885 службу проходил в Кавказском военном округе. Назначен окружным интендантом Кавказского военного округа – 19.10.1885.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1862), 2 ст. (1873) и 1 ст. (1892), Св. Анны 3 ст. (1865), 2 ст. (1879) и 1 ст. (1899), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1877), 3 ст. (1883) и 2 ст. (1901), Знаком отличия за 40 лет образцовой службы (1893).

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары золотого 1 ст. (1900).

Spisok, 1901, Tfl.: 12; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 316; Spisok, 1902, Tfl.: 10; Spisok, 1902 (May), SPb.: 302

ТИМОФЕЕВ НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ (25.01.1841-5.06.1910). Воспитывался во 2 кадетском корпусе. Произведен в прапорщики – 13.6.1862, участник военной кампании 1863, награжден орденом Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» (1863), подпоручик – 17.04.1863, поручик – 18.04.1864, штабс-капитан – 16.04.1867, капитан – 30.08.1872, майор – 5.04.1877, за отличия по службе награжден чинами подполковника – 12.03.1883, полковника – 5.04.1877, генерал-майора – 16.12.1901, генерал-лейтенанта – 31.05.1906.

До 1901 службу проходил вне Кавказа. Командовал батальонами, с 16.09 1896 командир 12 гренадерского Астраханского императора Александра III полка.

В 1901-1904 занимал должность начальника Тифлисского военного госпиталя. Исполнял должность Тифлисского коменданта. С 31.05. 1906 Тифлисская комендант. Начальник Тифлисской местной бригады.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1867), 2 ст. (1878) и 1 ст. (1904), Св. Анны 3 ст. (1870) и 1 ст. (1906), Св. Владимира 4 ст. (1886) и 3 ст. (1890).

Spisok, 1903, Tfl.: 36; Spisok, 1904 (Apr.), SPb.: 30; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 1055; Spisok, 1905 (Sen.). Tfl.: 24; Spisok, 1905 (May), SPb.: 1021; Spisok, 1907 (Fev.), Tfl.: 8; Spisok, 1907 (Iyul), SPb.: 256.

ТИХАНОВ (ТИХОНОВ) ЕВГРАФ ФИЛИПPOBИЧ (10.12.1837-?). Воспитывался в Новочеркасской гимназии. На службе с 1.01.1856: хорунжий – 29.07.1858, участник военных кампаний 1858-1859 и 1861, награжден чином сотника – 14.02.1861, орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1862), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1863), за отличия по службе удостоен чинов есаула – 5.03.1865, войскового старшины – 27.12.1869, подполковника – 13.08.1874. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за проявленную доблесть награжден золотым оружием (1878), за боевое отличие получил чин полковника со старшинством с 13.10.1877, за отличия по службе генерал-майор – 30.08.1888, генерал-лейтенант – 22.05.1900.

В 1884-1896 помощник военного губернатора Дагестанской области, Черноморский губернатор – 19.10.1896 – 17.11.1901, одновременно почетный мировой судья округа Екатеринодарского окружного суда по Черноморской губ. – с 17.11.1901, военный губернатор Дагестанской обл. – 17.11.1901. Произведен в генералы от кавалерии и уволен от службы с мундиром и пенсией – 15.06.1907.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1871) и 1 ст. (1890), Св. Анны 2 ст. (1882) и 1 ст. (1904), Св. Владимира 4 ст. – за 25 лет безупречной службы в офицерских чинах (1883), 3 ст. (1885), 2 ст. (1896), Знаком за 40 лет образцовой службы (1901), Белого Орла (1905).

Кавалер Бухарского ордена Благородной Бухары 1 ст. (1895).

Spisok, 1901, Tfl.: 16; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: 448; Spisok, 1902: 13; Spisok, 1903, Tfl.: 13; Spisok, 1904, Tfl.: 11; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 359; Spisok, 1905, Tfl.: 6; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 333; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 238; Spisok, 1907, Tfl.: 4; Spisok, 1907 (Yan.), SPb.: 180.

ТОЛСТОЙ (ТОЛСТОВ) СЕРГЕЙ ЕВЛАПИЕВИЧ (14.10.1849-1920). Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе и 3 военном Александровском училище. На службе с 16.08.1867: произведен в хорунжие – 12.07.1869, участник военных кампаний 1870 и 1873, сотник – 21.08.1870, есаул – 18.12.1872, за боевые заслуги награжден орденом Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1873), за боевое отличие награжден чином войскового старшины – 18.01.1874, участник военных кампаний 1878-1879, за отличия по службе подполковник – 26.02.1878, полковник – 26.02.1881, генерал-майор – 6.05.1893, генерал-лейтенант – 6.12.1900.

До 1899 служил на Урале. Командовал Уральским конным полком – 1878 – 1888, Атаман 3 военного отдела Уральского казачьего войска – 1888-1895, начальник Западно-Сибирской казачьей бригады – 1895-1899.

С 23.07.1899 начальник Терской обл. и наказной атаман Терского казачьего войска.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1880), 2 ст. (1884) и 1 ст. (1903), Св. Станислава 2 ст. (1883) и 1 ст. (1899), Св. Владимира 4 ст. (1890) и 3 ст. (1896).

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары 1 ст. с бриллиантами (1901).

Spisok, 1901, Tfl.: 1901; Spisok, 1901 (Sen.), SPb.: Spisok, 1902, Tfl.: 17; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 455; Spisok, 1903, Tfl.: 14; Spisok, 1904, Tfl.: 12; Spisok, 1905 (May), SPb.: 374.

ТОМАШЕВСКИЙ НИКОЛАЙ КОНСТАНТИНОВИЧ (8.05.1854-1916). Георгиевский кавалер. Воспитывался в Нижегородском графа Аракчеева военной гимназии. Произведен в подпоручики – 26.11.1874, поручик – 9.12.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за выдающееся отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. и чином штабс-капитана – 13.07.1877, капитан – 22.08.1885, подполковник – 12.03.1895, награжден чинами полковника – 13.10.1898, участник Русско-Японской войны 1904-1905, за отличие генерал-майор – 6.12.1906.

С 13.10.1898 по 24.08.1900 командир 3 дивизии Кавказкой резервной артиллерийской бригады. В последующие годы занимал высокие командные посты в артиллерийских частях Сибири: и. д. начальника артиллерии 1 Сибирского армейского корпуса – с 29.05.1908, инспектор артиллерии того же корпуса – 31.07.1910-5.01.1914. Произведен в генерал-лейтенанты – 6.12.1910.

С 5.01.1914 службу проходил на Кавказе в должности инспектора артиллерии 1 Кавказского армейского корпуса. Участник 1 мировой войны. Генерал от артиллерии – 20.02.1917.

За другие военные и служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1893), Св. Владимира 3 ст. (1901), Св. Станислава 1 ст. (1909).

Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 797; Spisok, 1911 (Yan.), SPb.: 395; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 328; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 310; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 32.

ТОМАШЕВСКИЙ СЕРГЕЙ ВЛАДИМИРОВИЧ (14.09.185-?). Воспитывался в Воронежской военной гимназии, Елисаветградском кавалерийском юнкерском училище. Окончил Офицерскую кавалерийскую школу с оценкой «Успешно». На службе с 29.08.1873. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, произведен а прапорщики – 31.07.1877, награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1878) и Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879), контужен в бою. Корнет – 4.06.1880, поручик – 21.02.1881, штабс- ротмистр – 26.02.1887. ротмистр – 2.02.1891, подполковник – 26.02.1902. За отличия награжден чином полковника – 27.08.1905 и чином генерал-майора – 22.12.1911.

В 1911- 1915 служил вне Кавказского военного округа, командуя эскадромом, 7 уланским Ольвиопским полком – 11.12.1907 – 23.12.1911. Начальник Забайкальской кавалерийской бригады – с 23.12.1911.

В годы 1 мировой войны произведен в генерал-лейтенанты -26.02.1915, назначен начальником 4 Кавказской казачьей дивизии – 21.10.1915.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1895) и 1 ст. (1913), Св. Анны 2 ст. (1899), Св. Владимира 3 ст. (1909).

Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 722; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 728; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 53.

ФАДДЕЕВ (ФАДЕЕВ) СЕМЕН АНДРЕЕВИЧ (21.07.1835-14.02.1909). Георгиевский кавалер. Воспитывался в частном учебном заведении. На службе с 10.08.1854. Участник военной кампании 1855, прапорщик – 16.11.1858, подпоручик – 9.02.1859, участвовал в кампаниях 1860, 1863 и 1864, поручик – 25.02.1863, штабс-капитан – 18.12.1864, капитан – 5.05.1865, майор – 21.06.1868, награжден чинами подполковника – 4.11.1871, полковника – 16.12.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за выдающееся боевое отличие награжден орденами Св. Георгия 3 ст., Св. Анны 2 ст. с мечами и золотым оружием (1877), а так же орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879).

Проявил себя на посту командира 158 пехотного Кутаисского полка – 22.12.1877-20.12.1887. Награжден чином генерал- майора – 20.12.1887 и в тот же день назначен комендантом Карсской крепости. Произведен в генерал-лейтенанты – 14.05.1896. Начальник 14 пехотной дивизии – с 22.04.1898, командир – с 7.12.1901 и 2 Кавказского – с 27.07.1902 армейских корпусов. Генерал от инфантерии – 22.07.1906. Впоследствии состоял при войсках Кавказского военного округа – с 21.09.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1868) и 1 ст. (1895), Св. Станислава 2 ст. (1875), Св. Владимира 3 ст. (1883) и 2 ст. (1899), Белого Орла (1904), Св. Александра Невского (1908). Имел Знак за 40 лет безупречной службы (1906).

Награжден черногорской медалью (1878).

Spisok, 1904, Tfl.: 9; Spisok, 1905, Tfl.: 4; Spisok, 1906, SPb.: 160; Spisok, 1907, Tfl.: 2; Spisok, 1907 (Iyul), SPb.: 54; Spisok, 1908, Tfl.: 2; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 66; Spisok, 1909 (Yan.), SPb.: 58;

ФЛЕЙШЕР НИКОЛАЙ НИКОЛАЕВИЧ (26.11.1846-?). Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе и 3 военном Александровском училище. На службе с 27.08.1863. Произведен в подпоручики – 7.08.1865, поручик гвардии – 26.04.1867, штабс-капитан – 30.08.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, капитан – 16.04.1878, награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Станислава 2 ст. с мечами, Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879). Подполковник – 4 03.1879, Бакинский уездный начальник – 15.09.1882 – 30.01.1883. За отличие полковник – 6.05.1884. Участник военной экспедиции 1885, командир 3 Новогеоргиевского крепостного пехотного батальона – 24.01.1890 – 24.03.1891. Командир 5 стрелкового – с

24.03.1891, 76 Тульского – с 25.01.1893, 105 Оренбургского – с 24.07.1896 пехотных полков. Произведен в генерал-майоры – 1.03.1899, и в тот же день назначен начальником 1 Восточно-Сибирской стрелковой бригады. Участник Китайского похода Русской Императорской армии – 1900-1901, награжден орденом Св. Станислава 1 ст. с мечами и золотым оружием с надписью «За храбрость» (1901). За военные отличия произведен в генерал-лейтенанты и зачислен в распоряжение начальника Главного штаба – 16.12.1902.

В 1903 служил на Кавказе. Назначен начальником 20 пехотной дивизии – 10.02.1903-10.08.1904..

С 10.08.1903 состоял в распоряжении императорского наместника на Дальнем Востоке, в этой должности принял участие в Русско-Японской войне 1904-1905, за отличия награжден орденом Св. Анны 1 ст. с мечами (1905). Командир 1 сводного стрелкового корпус – с 18.08.1905. С 5.05.1906 находился в распоряжении военного министра. Командир 3 Сибирского армейского корпуса – с 27.12.1906.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1876), Св. Анны 2 ст. (1879), Св. Владимира 3 ст. (1885)

Кавалер иностранных знаков отличий: румынского – Железного креста (1878), болгарского – Св. Александра 2 ст. (1899).

Spisok, 1901, SPb.: 877; Spisok, SPb.: 806; Spisok, 1904, Tfl.: 14; Spisok, 1904, SPb.: 484; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 449; Spisok, 1906, SPb.: 329; Spisok, 1907, SPb.: 164.

ФЛЕЙШЕР СЕРГЕЙ НИКОЛАЕВИЧ (4.02.1856-27.12.1918). Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе и в 3 военном Александровском училище. На службе с 30.08.1874. Подпоручик – 10.08.1876, участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, прапорщик гвардии – 5.08.1877, подпоручик гвардии – 30.08.1877, поручик гвардии – 30.08.1878, награжден орденами Св. Анны 4 ст. с надписью «За храбрость» и Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1879). Переименован есаулом – 23.02.1882. Войсковой старшина – 1.01.1891, в этом чине с 8.11.1891 по 14.03.1897 занимал должность штабс-офицера заведующего обучением офицеров кавалерийской школы. Награжден чином полковника – 6.12.1894. Командир 1 Полтавского казачьего полка Кубанского казачьего войска – с 14.03.1897. Назначен командиром 2 бригады 2 Кавказской казачьей дивизии – 16.02.1901, на этом посту произведен в генерал-майоры – 6.04.1903. Награжден чином генерал-лейтенанта и назначен начальником 2 Кавказской казачьей дивизии Кубанского казачьего войска – 22.06.1910. С 16.09.1912 – начальник Терской обл. и наказной атаман Терского казачьего войска. На этой должности показан в списке генералам по старшинству на 10.07.1916. После Февральской революции произведен в генерал от кавалерии – 22.07.1917.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. (1885), 2 ст. (1899) и 1 ст. (1912), Св. Станислава 2 ст. (1889) и 1 ст.(1906), Св. Владимира 3 ст. (1904)

Кавалер иностранных орденов и знаков отличий: румынского – Железного креста (1879), персидского – Льва и Солнца 3 ст. (1892), 2 ст. (1896) и 1 ст. на красной ленте (1900).

Spisok, 1902 (May), SPb.: Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 1189; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 928; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 497; Spisok, 1910 (Yan.): 1910; Spisok, 1911, Tfl.: 10; Spisok, 1912 (Yan.): 337; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 291; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 30.

ФРЕЗЕ АЛЕКСАНДР АЛЕКСАНДРОВИЧ (17.06.1840-?). Георгиевский кавалер. Получил гражданское образование в Институте корпуса горных инженеров. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Находился на гражданской службе с 10.06.1860 – 3.05.1866. Участник военной кампании 1864, награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1865) и чином капитана – 3.05.1865. Майор – 28.03.1871, капитан Генерального штаба – 3.08.1872, подполковник – 13.04.1875. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за выдающееся боевые отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1878), чинами полковника 25.06.1877 и генерал-майора со старшинством в чине – с 6.05.1884, другими боевыми наградами: Св. Владимира 3 ст. с мечами (1877), золотым оружием (1878). В 1880-1887 командовал лейб-

гвардии Егерским полком. Начальник штаба 2 Кавказского армейского корпуса – 4.05.1887-1888, затем состоял при войсках Кавказского военного округа – с 4.12.1888, возглавлял штаб Кавказского армейского корпуса – 17.04.1899-20.2.1891. В 1891-1895 Эриванский губернатор, на этой должности произведен в генерал-лейтенанты – 30.08.1894.

До 1897 службу проходил вне Кавказа. С 16.11.1895 занимал должность Виленского губернатора, помощника шефа жандармов – 24.05.1896-4.02.1897.

В 1897-1904 одновременно служил помощником главнокомандующего гражданской частью на Кавказа и главнокомандующего войсками Кавказского военного округа. Генерал от инфантерии – 6.12.1903.

12.10.1904 назначен Виленским, Ковенским, Гродненским генерал-губернатором и командующим войсками Виленского военного округа. Член Государственного Совета – с 19.12.1905.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1864), 2 ст. (1873) и 1 ст. (1882), Св. Анны 2 ст. (1876) и 1 ст. (1886), Св. Владимира 2 ст. (1889), Белого Орла (1896), Св. Александра Невского (1900) и бриллиантовыми знаками к этому ордену (1905), Св. Владимира 1 ст. (1911).

Кавалер иностранных орденов: Прусской Короны 3 ст. (1873), австрийского – Железной Короны 3 ст. (1874), сербского – Такова (Командорский крест) (1878), Румынской звезды (1879), черногорского – Кн. Даниила 1-го 2 ст. (1883), болгарского – Св. Александра 1 ст. (1885), персидского – Льва и Солнца 1 ст. (1889), бухарских – Благородной Бухары 1 ст. с бриллиантами (1897), Бухарской Короны с бриллиантами (1901), награжден портретом персидского шаха с алмазами (1902) и др.

Spisok, 1901 (May), SPb.: 877; Spisok, 1901, Tfl.: 11; Spisok, 1902, Tfl.: 9; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 135; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 124; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 80; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 48; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 36; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 28; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 24; Spisok, 1916, Pgr.: 3.

ХЕЛМИЦКИЙ ПАВЕЛ ЛЮДВИГОВИЧ (18.07.1855-28.07.1918). Воспитывался во 2 Санкт-Петербургской военной гимназии, 1 военном Павловском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 12.08.1872. Прапорщик – 7.08.1874, подпоручик – 25.10.1875, поручик – 9.12.1876. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, штабс-капитан -18.12.1878, за отличие награжден чином капитана – 29.03.1885, в этом чине занимал последовательно должности старшего адъютанта штаба 39 пехотной дивизии – с 4.06.1885, начальника стрелкового отделения Карсской крепости – с 26.12.1877, обер-офицер для поручений при штабе Кавказского военного округа – с 18.06.1889, произведен в подполковники с назначением на должность штаб – офицера для поручений при командующем войсками Кавказского военного округа – 9.04.1889. За отличие по службе награжден чином полковника – 28.03.1893. Занимал ответственные должности начальника штаба 2 Кавказской казачьей дивизии – с 4.09.1896, командира 1 Екатеринбургского полка Кубанского казачьего войска – с 24.12.1900 по 3.05.1904. За отличия награжден чином генерал-майора и назначен начальником Закаспийской казачьей бригады – с 3.05.1904. Генерал – лейтенант – 21.01.1909. Начальник 3 Кавказской казачьей дивизии – 5.07.1910. В «Списке генералам по старшинству» за 1916 показан в этой же должности. После Февральской революции 1917 произведен в генералы от кавалерии – 29.07.1917.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1881), 2 ст. (1892) и 1 ст. (1906), Св. Анны 3 ст. (1889), 2 ст. (1896) и 1 ст. (1912), Св. Владимира 4 ст. (1899) и 3 ст. (1903).

Награжден персидским орденом Льва и Солнца 2 ст. со звездой (1901).

Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 1336; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 1289; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 1064; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 582; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 341; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 286; Spisok, 1914, SPb.: 254; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 27.

ХИМШИЕВ ГЕОРГИЙ СПИРИДОНОВИЧ (14.06.1836-16.07.1917), князь. Георгиевский

кавалер. Воспитывался в Павловском кадетском корпусе. Участник Крымской войны 1853-1856. Службу начал в чине прапорщика с 11.06.1855, подпоручик – 23.09.1856, участник военной экспедиции 1859, поручик – 15.08.1859, награжден чином штабс-капитана – 12.11.1865. Капитан – 29.08.1867. Подполковник – 29.12.1873. С 23.10.1874 по 27.04.1878 командовал 2 батареей 21 артиллерийской бригады. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за боевое отличие награжден чином полковника со старшинством с 3.10.1877 и награжден орденом Св. Георгия 4 ст. С 27.04.1878 по 12.10.1892 командовал 1 батареей Кавказской гренадерской артиллерийской бригады. За отличие по службе – генерал-майор-12.10.1892 с назначением на должность командира 6 артиллерийской бригады. Командир Кавказского гренадерского Е.И.В. Вел. Кн. Михаила Николаевича артиллерийской бригады – с 9.02.1897. Начальник артиллерии 1 Кавказского армейского корпуса – 13.04.1899-5.03.1905, на этой должности произведен в генерал-лейтенанты – 6.12.1900. Член Александровского комитета о раненых с – 5.03.1905. Генерал от артиллерии – 13.04.1908. Участник 1 мировой войны.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1860), 2 ст. (1871), 1 ст. (1895), Св. Анны 3 ст. (1869), 2 ст. (1874) и 1 ст. (1899), Св. Владимира 4 ст. с бантом – за 25 безупречной службы (1881), 3 ст. (1883) и 2 ст. (1905), Знаком за 50 лет образцовой службы в офицерских чинах 1897, Белого Орла (1911), Св. Александра Невского (1913).

Награжден персидским орденом Льва и Солнца 1 ст. (1903).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 488; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 385; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 358; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 256; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 148; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 91; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 74; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 66; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 5.

ЧЕЛОКАЕВ БЕДЗИНА (БЕДЗИН) ОТАРОВИЧ (8.09.1829-1902), князь. Воспитывался в частном учебном заведении. Участник многих военных экспедиций периода Кавказской войны (1850, 1852, 1857-1859), Крымской (1853-1856) и Русско-Турецкой (1877-1878) войн и др. На службе с 3.04.1850, произведен в прапорщики – 15.09.1853, за боевые отличия награжден чинами подпоручика – 29.10.1857 и поручика – со старшинством с 22.07.1859. В 1860-1861 исполнял особые поручения при командующем войсками Прикаспийского края, адъютант командующего войсками Дагестанской области – 1861-1865, награжден чином штабс-капитана – 28.09.1861, штабс-ротмистр гвардии – 31.12.1865, переименован в майоры со старшинством с 26.05.1866. С 10.08.1866 по 13.01.1867 находился в отставке. Переименован войсковым старшиной - с 19.10.1868. В 1868-1871 командовал 1 Волгским конным полком Терского казачьего войска, находясь на этой должности награжден чином подполковника – 30.08.1870. С 1.01.1871 по 11.04.1875 по роду оружия находился без должности. Командир Хоперского конного полка Кубанского казачьего войска – 6.10.1876 – 30.01.1881. За боевое отличие в Русско-Турецкой войне 1877-1878 получил орден Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1878). В 1881- 1883 командовал Кутаисским конно-иррегулярным полком, за отличие по службе награжден чином полковника – 6.05.1882, командир дивизиона – 25.11.1883 – 25.12.1886. С 22.04.1893 – исполняющий дела, а с 30.04. 1893 генерал для особых поручений при командующем войсками Кавказского военного округа. За служебные отличия награжден чинами генерал-майора – 30.08.1893 и генерал-лейтенанты– 6.12.1901.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1861), 2 ст. (1871) и 1 ст.(1899), Св. Анны 3 ст. (1864) и 2 ст. (1886), Св. Владимира 3 ст. (1896).

Кавалер иностранных орденов: персидского – Льва и Солнца 2 ст. (1877), бухарского – Благородной Бухары 1 ст. (1897).

Spisok, 1901(May), Tfl.: 21; Spisok, 1901 (May), SPb.: 618; Spisok, 1902, Tfl.: 16; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 512.

ЧЕРВИНОВ ВЛАДИМИР ПЕТРОВИЧ (12.09.1857 – 1912). Воспитывался в Киевской Владимирской военной гимназии, 1 военном Павловском и Михайловском артиллерийских училищах. Окончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. Подпоручик – 16.08.1876, поручик – 18.12.1878, штабс-капитан – 18.12.1883, капитан – 5.04.1887, помощник

начальника Житомирской инженерной дистанции – с 24.06.1896. На этой должности произведен в подполковники – 30.08.1894, начальник штаба 2 саперной бригады – 10.05.1895 – 26.01.1900, награжден чином полковника – 5.04.1898. Назначен командиром 21 саперного батальона – 26.01.1900.

С 1906 службу проходил в Кавказском военном округе: в 1900 – 1906 командовал 21 саперным батальоном. Участник Русско-Японской войны 1904-1905. Начальник Кавказской саперной бригады и в тот же день произведен в генерал-майоры – 1.06.1906. Комендант Карсской крепости – 6.03.1909. Генерал-лейтенант – 6.12.1910 (старшинство в чине с 1.06.1912).

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1881), 2 ст. (1893) и 1 ст. (1909). Св. Анны 3 ст. (1888) и 2 ст. (1897), Св. Владимира 4 ст. (1901) и 3 ст. (1904).

Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 1289; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 749; Spisok, 1910, Tfl.: 22; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 587; Spisok, 1911, Tfl.: 11; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 391.

ЧЕРКОВ (ЧИРКОВ) ПАВЕЛ ПЛАТОНОВИЧ (1.11.1846-?). Георгиевский кавалер. Воспитывался в Воронежском училище и Тифлисском пехотном юнкерском училище, которое окончил по 1 разряду. Военную службу начал в 156 пехотном Елисаветпольском полку – 5.09.1863. Произведен в прапорщики – 20.12.1872, подпоручик – 7.10.1875. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за проявленную доблесть в боях награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), в бою за овладение высотой Дейве-Бойну, командуя ротой, один из первых достиг высоты, захватив при этом неприятельское орудие. За этот подвиг был удостоен ордена Св. Георгия 4 ст. – 18.04.1878. Ранен в бою. Поручик – 11.02.1879, штабс-капитан – 26.01.1880, за отличие по службе награжден чинами капитана – 26.02.1886, подполковника – 26.02.1895, полковника – 26.12.1899. С 31.12.1901 командир 14 гренадерского Грузинского генерала Котляревского полка. Тифлисский комендант – с 19.10.1907. Генерал-майор – 6.12.1907. Генерал-лейтенант – 6.12.1913. Участник 1 мировой войны. Генерал от инфантерии – 21.12.1916.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1891) и 1 ст. (1910), Св. Владимира 3 ст. (1905).

Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 922; Spisok, 1908, Tfl.: 31; Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 757; Spisok, 1910, Tfl.: 24; Spisok, 1911, Tfl.: 22; Spisok, 1911, SPb.: 649; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 362; Spisok, 1914, SPb.: 390.

ЧЕРНОЗУБОВ ФЕДОР ГРИГОРЬЕВИЧ (14.09.1863-14.11.1919). Воспитывался в Пажеском Е.В. корпусе. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. Службу начал в лейб-гвардии Е.В. полку – 1.09.1881. Произведен в корнеты – 12.08.1883, поручик – 12.08.1887, штабс-ротмистр гвардии, капитан Генерального штаба – 10.04. 1889. Назначен старшим адъютантом штаба 40 пехотной дивизии – 26.12.1889. При штабе 12 армейского корпуса состоял чиновником для особых поручений – с 7. 03.1894. Подполковник – 17.04.1894. Штаб-офицер при управлении 3 стрелковой бригады – с 11.09.1897, начальник штаба Киевского крепостного склада – с 21.11.1897. За отличие по службе награжден чином полковника – 5.04.1898. С конца июля 1900 занимал должность штаб-офицера при управлении 4 резервной Сибирской бригады, а с 29 сентября того же года находился в распоряжении Начальника Главного штаба.

С 1901 службу проходил в Кавказском военном округе. С 17. 04.1901 исполнял должность начальника, а с 15.03.1902 начальника штаба 1 Кавказской казачьей дивизии, находился в распоряжении главнокомандующего войсками Кавказского военного округа – с 10.12.1902. В 1902-1906 руководил подготовкой персидской кавалерии. Произведен в генерал- майоры и назначен начальником войск штаба Терского казачьего войска – 26.12.1908. В годы 1 мировой войны был произведен в генерал-лейтенанты – 20.02.(по другим данным : 18.06.) 1915. Состоял по Кубанскому казачьему войску. Назначен начальником 4 Кавказской казачьей дивизии – 1.04.1915.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1903), Св. Анны 2 ст. (1905), Св. Владимира 4 ст. (1908) и 3 ст. (1911).

Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 847; Spisok, 1910, Tfl.: 29; Spisok, 1911, Tfl.: 25; Spisok, 1911 (Yan.), SPb.: 733;

Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 531; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 543; Spisok, 1916, SPb.: 53.

ЧИКАЛИН ВЛАДИМИР НИКОЛАЕВИЧ (17.09.1853-?). Георгиевский кавалер. Воспитывался в Михайловской Воронежской гимназии и Михайловском артиллерийском училище, которое окончил по 1 разряду. Службу начал в Кавказском Е.И.В. Великого князя Михаила Николаевича гренадерской артиллерийской бригаде – 11.08.1871. Произведен в подпоручики – 7.08.1874, поручик – 9.12.1876, Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1878), а так же другими боевыми знаками отличия: Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1878), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1879) и чином штабс-капитана (1877). Контужен в бою. За отличия по службе награжден чинами капитана – 2.11.1884, подполковника – 1.10.1895. В 1895 - октябрь 1898 командовал батареями в 39 артиллерийской и Кавказской гренадерской Е.И.В. Великого князя Михаила Николаевича артиллерийской бригадами, командир дивизиона той же гренадерской бригады, с производством в чин полковника – 13.10.1898. Командующий 58 артиллерийской бригады – с 4.06.1904. Командующий Кавказской гренадерской артиллерийской бригады – с 3.09.1904. Назначен командиром той же бригады и произведен в генерал-майоры – 6.12.1906. Командир Кавказского гренадерского Великого князя Михаила Николаевича артиллерийской бригады 6.12.1906-5.07.1910. Награжден чином генерал-лейтенанта – 6.12.1910. Инспектор артиллерии 2 Кавказского армейского корпуса – 5.07.1910. Участник 1 мировой войны.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1888) и 1 ст. (1913), Св. Владимира 4 ст. (1900) и 3 ст. (1903), Св. Станислава 1 ст. (1909).

Spisok, 1907, Tfl.: 29; Spisok, 1908, Tfl.: 26; Spisok, 1908, SPb.: 767; Spisok, 1910, Tfl.: 22; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 604; Spisok, 1911, Tfl.: 11; Spisok, 1911, SPb.: 396; Spisok, 1912 (Yan), SPb.: 394; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 343; Spisok, 1916, Pgr.: 32.

ШЕРПАНТЬЕ КЛАСС- ГУСТАВ см.: ШАРПАНТЬЕ КЛАСС- ГУСТАВ.

ШАРПАНТЬЕ КЛАСС-ГУСТАВ-РОБЕРТ РОБЕРТОВИЧ (4.11.1858 - ?). Воспитывался в Николаевском кавалерийском училище. На службе с 31.08.1876. Произведен в корнеты – 8.08.1879, поручик – 28.03.1882, штабс-ротмистр – 30.08.1884, полковник – 6.12.1896, До 1910 службу проходил вне Кавказского военного округа: командовал 3 драгунским Сумским полком – с 13.03.1901. Затем назначен командиром лейб-гвардии Гродненского гусарского полка – 10.24.01.1904. Произведен в генерал-майоры – 6.12.1904. В 1907 – 1910 был начальником Отдельной гвардейской кавалерийской бригады.

С конца 1910 служил на Кавказе. Произведен в генерал-лейтенанты и назначен начальником Кавказской кавалерийской дивизии – 22.12.1910. Участник 1 мировой войны. С 29.12.1915 находился в распоряжении главнокомандующего Кавказской армии.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1884) и 2 ст. (1891) 1 ст. (1907), Св. Анны 2 ст. (1896) и 1 ст. (1912), Св. Владимира 4 ст. (1899) и 3 ст. (1903).

Кавалер иностранных орденов: греческого – Спасителя (Кавалерийский крест) (1889), румынского – Румынской звезды (Командорский крест) (1899), персидского – Льва и Солнца 2 ст.(1901), датского – Данеброга (Командорский Крест) (1903).

Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 1365; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 1160; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 649; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 505; Spisok, 1911, Tfl.: 10; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 365; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 311; Spisok, 1916, Pgr.: 32.

ШАТИЛОВ НИКОЛАЙ ПАВЛОВИЧ (31.01.1849-1919). Воспитывался в 1 кадетском корпусе, 2 военной гимназии, 2 военном Константиновском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 1 разряду. На службе с 23.08. 1805. Произведен в подпоручики – 17.07.1867, поручик – 18.08.1870, награжден чином штабс-капитана – 26.10.1871, старший адъютант штаба 40 пехотной дивизии – с 30.09.1874. офицер для поручений при штабе Кавказского военного округа – 9.07.1875-13.08.1878, Участник Русско-Турецкой войны 1877-

1878, за проявленную военную доблесть награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877). Исполняющий должность начальника штаба 1 Кавказской кавалерийской дивизии – с 18.10.1879. За боевое отличие подполковник – 20.02.1879. Возглавлял Тифлисское пехотное юнкерское училище – 29.05.1881-23.11.1889, на этой должности награжден чином полковника – 28.03.1882.

С ноября 1889 по январь 1906 службу проходил в России, где занимал различные должности. Начальник Московского пехотного юнкерского училища – 23.11.1889- 9.12.1896. Генерал-майор – 30.08.1894. Директор 3 Московского кадетского корпуса – 9.12.1896- 28.08.1899, начальник Павловского военного училища – 28.09.1899-24.12.1901. Командующий 4 пехотной дивизии – с 24.11.1901. Награжден чином генерал-лейтенанта – 6.12.1901. Начальник 10 пехотной дивизии – 10.12.1902- 29.01.1906.

С января 1906 служил в Грузии. В 1906 – 1907 занимал должность начальника штаба Кавказского военного округа. Помощник по военной части кавказского наместника – 15.01.1907- 24.12.1913. На этой должности произведен в генералы от инфантерии – 13.04.1908. Член Государственного Совета – с 24.12.1913.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1883) и 1 ст. (1896), Св. Анны 2 ст. (1886) и 1 ст. (1901), Св. Владимира 3 ст. (1889) и 2 ст. (1904), Белого Орла (1906), Св. Александра Невского (1911) и брильянтовыми знаками к этому ордену.

Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 519; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 448; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 418; Spisok, 1906, SPb.: 304; Spisok, 1908, SPb.: 164; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 96; Spisok, 1910, Tfl.: 3; Spisok, 1911, Tfl.: 2; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 79; Spisok, 1914, SPb.: 71; Spisok, 1916 (Iyul). Pgr.: 6.

ШИФНЕР МЕЙНГАРД АНТОНОВИЧ (1.03.1856-1918). Воспитывался в С.-Петербургском университете. Окончил Михайловское артиллерийское училище и Михайловскую артиллерийскую Академию по 1 разряду. На службе с 24.12.1879. До 1907 службу проходил вне Кавказского военного округа. Подпоручик – 8.08.1881, прапорщик гвардии – 6.08.1882, подпоручик – 30.08.1884, поручик – 8.08.1885, штабс-капитан – 30.08.1893, капитан – 2.04.1895, полковник – 9.04.1900. Командир 1 дивизиона лейб-гвардии 2 артиллерийской бригады – 20.06.1904.

На Кавказе с 1907. Командир Кавказской резервной артиллерийской бригады – 11.04.1907. Генерал-майор – 31.05.1907. Командир 51 артиллерийской бригады – с 25.07.- 26.10.1910. Инспектор артиллерии 3 Кавказского армейского корпуса – 26.10.1910. Генерал-лейтенант – со старшинством в чине с 31.05.1913. Участник 1 мировой войны.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 2 ст. (1896) и 1 ст. (1911), Св. Анны 2 ст. (1899), Св. Владимира 3 ст. (1905).

Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 843; Spisok, 1908, Tfl.: 30; Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 687; Spisok, 1910, Tfl.: 24; Spisok, 1910 (Yan.), SPb.: 656; Spisok, 1911, Tfl.: 20; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 562; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 368; Spisok, 1916, Pgr.: 39.

ШИШКОВСКИЙ НИКОЛАЙ ФЕОФИЛОВИЧ (25.10.1851-?). Воспитывался в Воронежской Михайловской военной гимназии, 2 военном Константиновском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. На военной службе с 9.08.1869. Произведен в прапорщики – 11.08.1871, подпоручик – 6.11.1872, поручик – 29.12.1873. Старший адъютант штаба 38 пехотной дивизии – с 18.11.1878, штабс-капитан – 9.12.1878. В 1879-1888 службу проходил на Кавказе, занимая должность офицера для поручений при штабе Кавказского военного округа. Полковник – 24.03.1885. В 1888-1904 служил вне Кавказа, последовательно занимая должности начальника штаба 2 пехотной дивизии – 1888-1896, командира 28 пехотного Полоцкого полка – 1896-1898. В последующие годы помощник начальника штаба Омского военного округа – 1898-1899, с производством в генерал-майоры – с 30.03.1898, начальник штаба 21 армейского корпуса – с 3.06.1899 и 49 пехотной резервной бригады – с 2.11.1902.

С 1904 года вновь на Кавказе. Командующий 20 пехотной дивизии – с 24.08.1904 – 15.03.1906. Генерал-лейтенант – 6.12.1904.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1880) и 2 ст. (1888),

Св. Анны 3 ст. (1883) и 2 ст. (1892), Св. Владимира 4 ст. (1895) и 3 ст. (1901).

Кавалер турецкого ордена Меджидие 3 ст. (1883).

Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 664; Spisok, 1905, Tfl.: 10; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 547; Spisok, 1906, SPb.: 412.

ШУВАЕВ ДМИТРИЙ САВЕЛЬЕВИЧ (12.10.1854-19.12.1937). Воспитывался в Оренбургской Неплюевской военной гимназии, в 3 военном Александровском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. На службе с 27.08.1870. Произведен в подпоручики – 17.07.1872, участник военных кампаний 1873 и 1875, поручик – 18.01.1874, поручик артиллерии – 25.10.1875, за доблесть в боях награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1874), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом и Св. Станислава 2 ст. с мечами (1876), штабс-капитан – 6.12.1876, капитан – 20.04.1880, подполковник – 17.04.1883, за отличие по службе награжден чином полковника – 30.08.1887.

Около 20 лет преподавал и возглавлял Новочеркасское казачье юнкерское училище. Произведен в генерал-майоры – 23.05.1899 и назначен начальником Киевского военного училища. Командующий 5 пехотной дивизии – с 10.01.1905, начальник этой же дивизии с производством в генерал-лейтенанты – 6.12.1906.

С 1908 служил на Кавказе. Командир 2 Кавказского армейского корпуса – 24.05.1908-8.08.1909.

Затем служил вне Кавказского военного округа. Начальник Главного интендантского управления и главный интендант Военного Министерства – с 8.08.1909 Генерал от инфантерии – со старшинством в чине с 6.12.1912. Участник 1 мировой войны. Военный министр – с 15.03.1916.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 2 ст. (1881), Св. Владимира 4 ст. (1885), 3 ст. (1890) и 2 ст. (1909), Св. Станислава 1 ст. (1903), Св. Анны 1 ст. (1906), Белого Орла (1912).

Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 701; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 272; Spisok, 1910 (Yanv.), SPb.: 210; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 122; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 131; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 11.

ЯБЛОЧКИН ВЛАДИМИР АЛЕКСАНДРОВИЧ (3.04.1864-3.05.1931). Георгиевский кавалер. Воспитывался в Александровском корпусе и 3 военном Александровском училище, которое окончил по 1 разряду. Службу начал в 2 пехотном Софийском полку – 30.08.1882. Произведен в подпоручики – 14.08.1884, поручик – 14.08.1888, штабс-капитан – 21.04.1891, капитан – 28.03.1893, подполковник – 24.03.1896, командующий 3 Восточно-Сибирским стрелковым полком – 11.03.1898. Участник Китайского похода 1900-1901, за боевую доблесть награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, Св. Станислава 2 ст. с мечами (1901), Св. Анны 2 ст. с мечами (1903). За неоднократные отличия в Русско-Японской войне 1904-1905 удостоен орденов Св. Георгия 4 ст. и Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, награжден золотым оружием за храбрость и чином полковника – 1904. Ранен в бою. С 19.04.1904 командующий 11 Восточно-Сибирским стрелковым полком, командир: 11 Восточно-Сибирского стрелкового полка – с 3.06.1904, лейб-гвардейского Егерского полка – с 10.07.1908. Генерал – майор – 6.12.1908, награжден орденом Св. Владимира 3 ст. с мечами. Зачислен в Свиту императора – 1911. С 14.12.1913 начальник 3 Туркестанской стрелковой бригады. Участник 1 мировой войны. Генерал-лейтенант – 10.03.1915. Командир 5 Кавказского армейского корпуса – 2.04.1916-15.04.1917.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденом Св. Станислава 1 ст. (1914).

Spisok, 1909 (Iyul), SPb.: 841; Spisok, 1910 (Yanv.), SPb.: 806; Spisok, 1912 (Yanv.), SPb.: 691; Spisok, 1914, SPb.: 538; Spisok, 1916 (Iyul), SPb.: 36.

ЯГОДИН НИКОЛАЙ МОДЕСТОВИЧ (6.04.1844-14.03.1903). Воспитывался в 1 Московском кадетском корпусе. На военную службу вступил корнетом – 8.08.1863, поручик – 30.08.1866, штабс-ротмистр – 30.08.1869, поручик гвардии – 30.08.1869, штабс-ротмистр – 8.04.1873, ротмистр – 30.08.1874. Флигель-адъютант императора (1875). Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за боевые отличия награжден орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1877),

Св. Анны 2 ст. с мечами (1878), произведен в полковники – 16.04.1878. командир Донского № 3 полка – 11.07.1887-26.10.1890, а затем 2 бригады 1 Донской казачьей дивизии – 26.10.1890-19.08.1899. Произведен в генерал-майоры – 26.10.1890 и назначен командиром 2 бригады 1 Донской казачьей дивизии. Начальник 1 Кавказской казачьей дивизии – с 19.08.1899. Генерал-лейтенант – 6.12.1899.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. (1864), 2 ст. (1874) и 1 ст. (1894), Св. Анны 3 ст. (1866) и 1 ст. (1899), Св. Владимира 3 ст. (1882).

Кавалер румынских орденов Звезды 4 ст. (1877) и Железного Креста (1879).

Spisok, 1900, Tfl.: 15; Spisok, 1901, Tfl.: 15; Spisok, 1901 (May), SPb.: 414 Spisok, 1902, Tfl.: 12; Spisok, 1902 (May), SPb.: 375; Spisok, 1903, Tfl.: 12.

ЯНУШКОВСКИЙ ВЛАДИСЛАВ ИГНАТЬЕВИЧ (5.11.1845-?). Военный инженер. Воспитывался в Витебской классической гимназии, 2 военном и Николаевском инженерном училищах. Окончил Николаевскую инженерную Академию по 1 разряду. На службе с 1.09.1865, произведен в подпоручики – 12.07.1868, поручик – 24.07.1871, штабс-капитан – 8.12.1872, капитан – 4.04.1876. Подполковник – 20.04.1880 с назначением на должность заведующего гидротехническим сооружением Императорского Тульского оружейного завода. В последующие годы занимал должности начальника Тульской – с 2.04.1884 и 2 Московской – с 23.05.1891 инженерных дистанций. Помощник начальника инженеров Московского военного округа – с 15.11.1894. За отличие по службе генерал – майор – 25.09.1895. Начальник инженеров Туркестанского военного округа – с 10.02.1897. Генерал-лейтенант – 6.10.1901. Назначен начальником инженеров Виленского военного округа – с 27.03.1903.

С 1905 службу проходил на Кавказе. Начальник инженеров Кавказского военного округа – с 22.05.1905.

За военно-служебные заслуги награжден орденами Св. Владимира 4 ст. (1880), 3 ст. (1884) и 2 ст. (1906), Св. Анны 2 ст. (1891) и 1 ст. (1904), Св. Станислава 1 ст. (1898).

Награжден орденом Благородной Бухары золотой 1 ст. (1896), тем же орденом 1 ст., украшенного алмазами (1899).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 704; Spisok, 1902 (Sen.), SPb.: 503; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 434; Spisok, 1905, Tfl.: 7; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 405; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 293; Spisok, 1907, Tfl.: 5.

ЯСЕНСКИЙ ВЕНЕДИКТ (БОНИФАЦИЙ-ВЕНЕДИКТ) АЛОИЗОВИЧ (АЛОИЗЬЕВИЧ) (2.02.1851-13.07.1915). Воспитывался в Орловском Бахтина военной гимназии, во 2 военном Павловском училище. Окончил Николаевскую Академию Генерального штаба по 2 разряду. На службе с 20.08.1867, произведен в подпоручики – 12.07.1869, поручик – 27.03.1871, штабс-капитан – 24.05.1874. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за боевые заслуги награжден орденами Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1877), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1878), Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом (1879), за боевое отличие получил чин капитана (1879).

В 1877-1895 занимал должности старшего адъютанта и штаб-офицера в Восточно-Сибирском и Одесском военных округах и т.д. Подполковник – 28.03.1882, за служебные отличия полковник – 24.03.1885. Командир 11 стрелкового полка – 1895-1897 и 158 пехотного Кутаисского полка – 1897-1899, 1 бригады 9 пехотной дивизии – 1899-1901. Генерал – майор – 24.10.1899. начальник 1 Туркестанской стрелковой бригады – 8.07.1901-4.07.1901.

С 1906 на Кавказе: командующий 21 пехотной дивизии – с 4.07.1906. Генерал-лейтенант – 6.12.1906 и начальник 21 пехотной дивизии. Генерал от инфантерии – 31.12.1913.

За другие военные и служебные заслуги награжден орденами Св. Анны 4 ст. (1879), 2 ст. (1882) и 1 ст. (1905), Св. Владимира 3 ст. (1888) и 2 ст. (1909), Св. Станислава 1 ст. (1902).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 914; Spisok, 1904, SPb.: 739; Spisok, 1905 (Sen.), SPb.: 714; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 565; Spisok, 1907, Tfl.: 9; Spisok, 1908, Tfl.: 8; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 275; Spisok, 1910, Tfl.: 6; Spisok, 1910 (Yanv.), SPb.: 213; Spisok, 1911, Tfl.: 5; Spisok, 1912 (Yan.), SPb.: 177; Spisok, 1913 (Iyul), SPb.: 177.

ЯЦКЕВИЧ ВЛАДИМИР АВКСЕНТЬЕВИЧ (1839-?). Георгиевский кавалер. Воспитывался в Константиновском кадетском корпусе. Службу начал сотником – 30.06.1858, есаул – 26.07.1862. Участник военных кампаний – 1858-1860, 1863, за боевые заслуги награжден орденами Св. Станислава 3 ст. с мечами и бантом (1861), Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом (1864), Св. Станислава 2 ст. с мечами (1865). За отличия по службе награжден чинами войскового старшины – 20.01.1867 и подполковника – 30.08.1870. Участник Русско-Турецкой войны 1877-1878, за заслуги полковник – 26.02.1877, за выдающееся боевое отличие награжден орденом Св. Георгия 4 ст. (1878), другими боевыми знаками отличия: орденами Св. Владимира 4 ст. с мечами и бантом, золотым оружием за храбрость (1877), Св. Анны 2 ст. с мечами (1878). Командир конноартиллерийской бригады – 24.03.1879- 21.03.1890. Генерал-майор – 6.05.1888. Старший помощник начальника Кубанской области и наказной атаман Кубанского казачьего войска – 21.03.1890 – 6.07.1898. Генерал -лейтенант – 6.07.1898. Комендант Карсской крепости 6.07.1898 – 13.12.1903, командир 1 Кавказского армейского корпуса – с 13.12.1903 – 1.01.1910. Генерал от артиллерии – 6.12.1906, член Военного Совета – с 1.01.1910.

За другие военно-служебные заслуги награжден орденами: Императорской короной к ордену Св. Станислава 2 ст. (1873), Св. Станислава 1 ст. (1892), Св. Анны 1 ст. (1896), Св. Владимира 3 ст. (1882) и 2 ст. (1902), Белого Орла (1905), Св. Александра Невского (1908), Знаком отличия за 40 лет безупречной службы в офицерских чинах (1902).

Кавалер бухарского ордена Благородной Бухары золотого 1 ст. (1898).

Spisok, 1901 (May), SPb.: 363; Spisok, 1901, Tfl.: 13; Spisok, 1902, Tfl.: 11; Spisok, 1903, Tfl.: 11; Spisok, 1904, Tfl.:10; Spisok, 1904 (Sen.), SPb.: 283; Spisok, 1905, Tfl.: 5; Spisok, 1906 (Iyul), SPb.: 183; Spisok, 1907, Tfl.: 3; Spisok, 1908 (Yan.), SPb.: 90; Spisok, 1908: 3; Spisok, 1910 (Yanv.), SPb.: 74; Spisok, 1912 (Yanv.), SPb.: 58; Spisok, 1914 (Apr.), SPb.: 50.

На основании анализа биографических данных генерал-лейтенантов Русской Императорской армии, опубликованных офицерами Генерального штаба и штаба Кавказского военного округа установлено, что в разные годы интересующего нас периода на Кавказе служили не менее 116 генерал-лейтенантов. В предлежащей публикации в качестве документального исторического материала приводятся, в нашей редакции, биографические сведения о 107 генерал-лейтенантах Кавказского военного округа. По данным на 9.08.1901 г. службу в округе проходили 28 генерал-лейтенантов, 1902 (20.03.) г. – 29, 1903 (11.03.) г. - 27, 1904 (1.04.) г. – 24, 1905 (1.09.) г. – 21, 1907 (17.02) г. – 23, 1908 (15.03) г. – 24, 1910 (1.01.) г. – 22, 1911 (1.05.) г. – 26. Средний возраст генерал – лейтенантов в 1901 г. составлял округленно 63.2 года, 1902 г. – 64.4 года, 1903 г. – 64,4 года, 1904 г. – 65.3 года, 1905г. – 63.6 года, 1907 г. – 61.7 года, 1908 г. – 59.8 года, 1910 г. – 58.4 года, 1911 г. – 58.0 года. Подсчеты свидетельствуют об омоложении корпуса генерал-лейтенантов. Этот процесс наглядно прослеживается и при рассмотрении возраста генерал-лейтенантов Кавказского военного округа по возрастным группам. Так, например, в возрастной группе от 51 до 60 лет генерал-лейтенанты составляли: в 1901 г. – 42.8 %, 1902 г. – 33.3 %, 1903 г. – 40.7 %, 1904 г. – 30.7 %, 1905 г. – 33.3%, 1907 г. – 56.5 %, 1908 г. – 79.1 %, 1910 г. – 72.7 %, 1911 г. – 84.6 %. В возрастной группе от 61 до 70 лет число генерал-лейтенантов в 1901 г. составляло 42.8%, 1902 г. – 48.1%, 1903 г. – 48.1 %, 1904 г. – 53.8 %, 1905 г. – 61.9 %, 1907 г. – 34.7%, 1908 г. – 16.6 %, 1910 г. – 22.72 %, 1911 г. – 11.5 %. Таким образом, в 1908 - 1911 гг. резко снизилось число генерал-лейтенантов от 61 до 70 лет. Положительный процесс омоложения высшего командного состава непосредственно был связан с теми военными реформами, которые проводились в империи после тяжелого поражения в Русско-Японской войне 1904-1905 гг. Однако, как известно, военные реформы не были доведены до конца, когда Российская империя вступила в Первую мировую войну, тяжелые последствия которой общеизвестны.

В 1901-1917 (март) гг. увеличилось число генерал-лейтенантов, получивших высшее военное образование. В указанные годы в Кавказском военном округе служили 50 (43.1%) генерал-лейтенантов с высшим военным образованием. 32 из них были воспитанниками Николаевской

Академии Генерального штаба, в частности: Н.Н. Баратов, А.Ф. Бауер (Бауэр), Н.Н. Белявский, Г.Э. Берхман, А.В. Верещагин, Д.Н. Воронец, В.В. Де-Витт (Витте), М.Д. Евреинов, М.Р. Ерофеев, В.Н. Ивашкин, Н.М. Истомина, Е.В. Коленко, А.М. Колобакин, А.Д. Кузьмин – Короваев, П.П. Кульберг, И.К. Кучевский, Я.Д. Малама, Н.М. Михайлов, А.З. Мышлаевский, П.И. Огановский, Д.А. Одинцов, Н.Н. Пешков, Ф.Т. Рябинкин, Н.Е. Светлов, В.А. Соколовский, А.А. Фрезе, П.Л. Хелмицкий, Ф.Г.Чернозубов, Н.П. Шатилов, Н.Ф. Шишковский, Д.С. Шуваев, В.П. Ясенский.

В округе служили так же и выпускники других военных академий, как-то: Михайловской артиллерийской Академии – 9 (А.Д. Афанасьев, М.Э. Валицкий, Н.А. Карпов, В.П. Корнеев (Карнеев), М.В. Макеев, Н.Е. Никифораки, А.М. Николаев, Н.Д. Решетин, М.А. Шифнер); Николаевской инженерной Академии – 5 (И.К. Кучевский, Я.А. Порошин, Я.К. Рутковский, В.П. Червинов, В.И. Янушковский); Александровской военно-юридической Академии – 4 (А.Н. Волков, И.И. Игнатъев, К.К. Македонский, И.И. Соймонов),

Из 116 генерал-лейтенантов, служивших в разные годы интересующего нас периода, 66 (56.8%) образование получили в начальных, средних специальных военных училищах или дома. Образовательный ценз генерал-лейтенантов указанного периода оставался низким.

В 1901-1917 (март) гг. в корпусе генерал-лейтенантов происходили социальные изменения. В течение 16 лет в округе служили только 10 генерал-лейтенантов из титулованных дворян.

Воинские соединения Кавказского военного округа пользовались высокой репутацией в империи, воины которого неоднократно отличались в боях. За боевые отличия 27 генерал-лейтенантов были кавалерами высшей боевой награды – ордена Св. Георгия (Д.И. Абациев, К.М. Алексеев, Максуд Алиханов, М.К. Амираджибов, Н.Н. Баратов, Н.И. Воропаев, В.Д. Габаев, И.М. Джамбакуриан-Орбелиани, В.А. Ирман, Исмаил-Хан, И.Т. Кусов, Я.М. Малама, С.Б. Мехмандаров, П.И. Мищенко, Д.М. Резвый (Резвой), И.Н.Рейтер, Н.М. Романов, Я.К.Рутковский, В.А.Слюсаренко, Н.К. Томашевский, С.А. Фадеев, А.А. Фрезе, Г.С. Химшиев, П.П. Черков (Чирков), В.Н. Чикалин, В.А. Яблочкин, В.А. Яцкевич).

Из числа генерал-лейтенантов Кавказского военного округа не менее 44 офицеров стали генералами, в том числе; генералами от инфантерии – 28 (Н.Е. Агапеев, К.М. Алексеев, М.П.Бабич, Н.Н.Белявский, Г.Э. Берхман, С.В. Вольский, Д.Н. Воронец, Н.И.Глебов, В.В. Де -Витт (Витте), М.Р. Ерофеев, Н.М. Иванов, В.П.Корнеев, К. К. Македонский, Я.Д.Малама, Н.И. Мищенко, А.З.Мышлаевский, П.И.Огановский, Д.А.Одинцов, Д.М.Резвый (Резвой), Н.М. Романов, Н.Е.Светлов, В.А. Слюсаренко, С.А. Фадеев, А.А. Фрезе, П.П. Черков (Чирков), Н.П. Шатилов, Д.С. Шуваев, В.А Ясенский), генералами от кавалерии – 7 (Н.Н. Баратов, Н. А. Вилламов, Л.А. Ржевусский (Ржевуский), П.Г. Тарановский, Е.Ф. Тиханов (Тихонов), С.Н.Флейшер, П.Л.Хелмицкий), генералами от артиллерии – 8 (Т.М. Беляев, М.А. Вржещ, В.А. Ирман, С.Б. Мехмандаров, П.Г.Паркау, фон, Н.К.Томашевский, Г.С. Химшиев, В.А. Яцкевич), инженер-генералом – 1 (Я.К. Рутковский). В годы 1 мировой войны генерал-лейтенант Д.С. Шуваев, проходивший службу на Кавказе, был назначен военным министром Российской империи.

Список использованных источников

1. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e yanvary 1901 goda. SPb., 1901 (in Russian).
2. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e maya 1901 goda. SPb., 1901 (in Russian).
3. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e sentyabrya 1901 goda. SPb., 1901 (in Russian).
4. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-maya 1902 goda. SPb., 1902 (in Russian).
5. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e sentyabrya 1902 goda. SPb., 1902 g. (in Russian).
6. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e sentyabrya 1904 goda. SPb., 1904 (in Russian).
7. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e yanvary 1904 goda. SPb., 1904 (in Russian).
8. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e yanvary 1905 goda. SPb., 1905 (in Russian).
9. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e maya 1905 goda. SPb., 1905 (in Russian).

10. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e sentyabrya 1905 goda. SPb., 1906 (in Russian).
11. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 1-e iylya 1906 goda. SPb., 1906 (in Russian).
12. Spisok gtntralam po starshinstvu. Sostavlen po 6-e yanvya 1907 goda. SPb., 1907 (in Russian).
13. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 4-e iylya 1907 goda. SPb., 1907 (in Russian).
14. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e yanvary 1908 goda. SPb., 1908 (in Russian).
15. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e yanvary 1909 goda. SPb., 1909 (in Russian).
16. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e iylya 1909 goda. SPb., 1909 (in Russian).
17. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e yanvary 1910 goda. SPb., 1910 (in Russian).
18. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e yanvary 1911 goda. SPb., 1911 (in Russian).
19. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e yanvary 1912 goda. SPb., 1912 (in Russian).
20. Spisok generalam po starshinstvu. Ch. I-III. Sostavlen po 1-e iylya 1913 goda. SPb., 1913 (in Russian).
21. Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlen po 15-e aprelya 1914 goda. SPb., 1914 (in Russian).
22. Spisok generalam po starshinstvu. Ispravlen po 10-e iylya 1916 g. Petrograd, 1916 (in Russian).
23. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 22-e yanvary 1885 goda. Tiflis, 1885 (in Russian).
24. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskoy armii I voisk k onim prikomandirovannikh. Ispravlen po 28-e yanvarja 1886 goda. Tiflis, 1886 (in Russian).
25. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskoy armii i voisk k onim prikomandirovannikh. Ispravlen po 6-e marta 1887 goda. Tiflis, 1887 (in Russian).
26. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 4-e fevralya 1888 goda. Tiflis, 1888 (in Russian).
27. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 25-e fevralya 1889 goda. Tiflis, 1889 (in Russian).
28. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 15-e fevralya 1890. Tiflis, 1890 (in Russian).
29. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 10-e fevralya 1891 goda. Tiflis, 1891 (in Russian).
30. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 1-e marta 1894 goda. Tiflis, 1893 (in Russian).
31. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 1-e marta 1894 goda. Tiflis, 1894 (in Russian).
32. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 15-e aprelya 1895 goda. Tiflis, 1895 (in Russian).
33. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 15-e aprelya 1897 goda. Tiflis, 1897 (in Russian).
34. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 7-e maya 1899 goda. Tiflis, 1899 (in Russian).
35. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 9-e aprelya 1900 goda. Tiflis, 1900 (in Russian).
36. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 9-e maya 1901. Tiflis, 1901 (in Russian).
37. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 20-e marta

- 1902 goda. Tiflis, 1902(in Russian).
39. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennnogo okruga. Ispravlen po 1-e marta 1903 goda. Tiflis, 1903(in Russian).
 40. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 1-e aprelya 1904 goda. Tiflis, 1904(in Russian).
 41. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 1-e sentybrya 1905 goda. Tiflis, 1906(in Russian).
 42. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 17-e fevralya 1907 goda. Tiflis, 1907(in Russian).
 43. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 15-e marta 1908 goda. Tiflis, 1908(in Russian).
 44. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 1-e yanvarya 1910 goda. Tiflis, 1910(in Russian).
 45. Spisok generalam I stab-ofitseram Kavkazskogo voennogo okruga. Ispravlen po 1-e maya 1911 goda. Tiflis, 1911(in Russian).

კავკასიის სამხედრო ოლქის გენერალ-ლეიტენანტები 1901-1917 წლები

ოთარ ჟორდანია ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო, თბილისი, 0186, პოლიტკოვსკაიას ქ., 61.
E-mail: otarjordanias@gmail.com

აბსტრაქტი. ნაშრომში, კავკასიის სამხედრო ოლქის გენერალ-ლეიტენანტთა ბიოგრაფიებისა და ლიტერატურული წყაროების მონაცემთა გათვალისწინებით, გამოთქმულია მოსაზრება, რომ 1901-1917 წწ. (1917 წლის მარტის მდგომარეობით) კავკასიაში არანაკლებ 116 გენერალ-ლეიტენანტი მსახურობდა.

ნაჩვენებია, რომ 1901 წელს გენერალ-ლეიტენანტთა საშუალო ასაკი იყო 63 წელი, ხოლო 1911 წლისთვის იგი 58 წლამდე შემცირდა. კადრების გაახალგაზრდავება პირდაპირ უკავშირდება, 1904-1905 წწ. რუსეთ-იაპონიის ომში მძიმე მარცხის შემდეგ, ქვეყანაში განხორციელებულ სამხედრო რეფორმებს, რომლებიც ბოლომდე არ დასრულებულა. რუსეთის იმპერია მოუმზადებლად ჩაება პირველ მსოფლიო ომში, რასაც სავალალო შედეგები მოყვა.

1901-1911 წწ. გენერალ-ლეიტენანტთა განათლების ცენზის სურათი ასეთია: 50 გენერალ-ლეიტენანტს (43%) მიღებული ქონდა უმაღლესი სამხედრო განათლება. მათ შორის, 32 მათგანს დაუმთავრებია გენერალური შტაბის, 9-ს – საარტილერიო, 5-ს საინჟინრო, ხოლო 4-ს – სამხედრო-იურიდიული აკადემიები. დანარჩენ 66 გენერალ-ლეიტენანტს (57%) განათლება მიუღია დანყებით და საშუალო სამხედრო სპეციალურ სასწავლებლებში, ან ოჯახში.

ადგილი ქონდა სოციალურ ცვლილებებს: 1901-1917 (მარტი) წწ. 116 გენერალ-ლეიტენანტიდან მხოლოდ 10 იყო ტიტულოვანი თავადაზნაური.

კავკასიის არმიის სამხედრო შენაერთები ერთ-ერთი საუკეთესო იყო ქვეყანაში. სამხედრო ოლქის მეომრებმა არაერთხელ გამოიჩინეს თავი ბრძოლებში. 27 გენერალ-ლეიტენანტი იმპერიის უმაღლესი სამხედრო ჯილდოს – წმ. გიორგის ორდენის კავალერი იყო.

1901-1917 წწ. კავკასიის სამხედრო ოლქში მომსახურე გენერალ-ლეიტენანტთა რიგებიდან არაერთი მხედართმთავარი თუ სახელმწიფო მოღვაწე გამოვიდა.

44 გენერალ-ლეიტენანტს მიენიჭა გენერლის უმაღლესი წოდება, მათ შორის: ინფანტერიის – 28, კავალერიის – 7, არტილერიის – 8, ინჟინერ-გენერლის – 1.

პირველი მსოფლიო ომის დროს კავკასიაში ნამსახურევი ერთ-ერთი გენერალ-ლეიტენანტი სამხედრო მინისტრად დაინიშნა.

საკვანძო სიტყვები: კავკასიის სამხედრო ოლქი, საგანმანათლებლო დაწესებულებები, ომები და სამხედრო ექსპედიციები, ორდენების კავალრები.

LIEUTENANT GENERALS OF THE CAUCASIAN MILITARY DISTRICT (1901- 1917)

Otar Zhordania Doctor of Sciences in History, Professor, Sokhumi State University, Georgia,
Tbilisi, 0186, 61 Politkovskaya St.
E-mail: otarjordanian@gmail.com

Abstract. The opinion is expressed in the article, taking into account the biographies and literary sources, that in 1901-1917 (March) at least 116 lieutenant generals had served in the Caucasian Military District.

It is shown that in 1901 the average age of lieutenant generals was 63 years and in 1911 it had dropped to 58 years. The rejuvenation of military personnel was directly related to military reforms carried out after a heavy defeat in the Russo-Japanese War in 1904-1905, but the reforms had not been fully implemented. Therefore, the Russian Empire was not ready for the First World War and this unpreparedness had disastrous consequences.

The educational level of lieutenant generals in 1901-1911 was as follows: 50 lieutenant generals (43%) had higher military education. 32 of them graduated from the General Staff Academy, 9 – from the Artillery Academy, 5 – from the Engineering Academy, 4 – from the Military Law Academy. Other 66 lieutenant generals (57%) were educated in primary and secondary special military schools or in families.

Social changes took place in Caucasus army: among 116 lieutenant generals in 1901- March, 1917 only 10 were from noble families.

The military units of the Caucasian army were the best in the Empire. The soldiers of the military district had repeatedly shown themselves in battles. The highest military award of the Empire - St. George Order, was awarded to 27 lieutenant generals of the district.

Some of the lieutenant-generals serving in the Caucasian Military District in 1901- March, 1917 became commanders-in-chief and state leaders.

44 lieutenant generals were awarded the highest rank of the general, including 28 in infantry, 7 in cavalry, 8 in artillery and 1 in engineering.

One of the lieutenant generals who served in the Caucasus had been appointed Minister of Defense during the First World War.

Keywords: *Caucasian Military District, Educational Institutions, Wars and Military Expeditions, Knights of the orders.*

სარჩევი – Content

ისტორია

History

როინ მეტრეველი	
ვაჟა-ფშაველას „ფიქრები“	3
Roin Metreveli	
“The Thoughts” by Vazha-Pshavela.....	12
გიორგი ანთელავა	
ათათურქისეული რევოლუცია და ახალი ლაიცისტურ-დასავლური პარადიგმა	13
Giorgi Antelava	
Atatürk’s Revolution and the Western-Secular Paradigme in Turkey	18
ქეთევან მანია	
„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ისტორიოგრაფიული რეპრეზენტაცია	19
Ketevan Mania	
Historiographic Representation of “The Life of Grigol Khandzteli”	28
კახა კვაშილავა, თეა ქართველიშვილი	
ლევან შარვაშიძის ახლადმიკვლეული საბუთი	29
Kakha Kvashilava, Tea Kartvelishvili	
Newly Discovered Document of Levan Sharvashidze	36
გურამ კუტალია	
კუტალიების საგვარეულო და ძველი აბასთუმანი	37
Guram Kutalia	
The Kutalias' Patrimonial and Old Abastumani.....	56

ეთნოლოგია

Ethnology

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი	
აფხაზური დიდი ოჯახისა და საოჯახო ყოფის საკითხები.....	57
Salome Bakhia-Okruashvili	
Some Issues of Abkhazian Kinship Family and the Family Life.....	69

რელიგიათმცოდნეობა

Religious Studies

ქეთევან პავლიაშვილი	
ქალის როლი ადრექრისტიანულ საეკლესიო და პილიგრიმობის ორგანიზებაში (დიაკონოსი და საეკლესიო - ქვემოქმედი ქალი)	71
Ketevan Pavliashvili	
Woman’s Part in Earlychristian Church and Pilgrim Organization (Diaconesse and Church Philanthropy Woman).....	77
გიორგი პაპუაშვილი	
ქართული კულტურის პროვიდენციული დისკურსი	78
Giorgi Papuashvili	
Providential Discourse of Georgian Culture	82

თეა ქართველიშვილი	
იმერთა მეფის ბაგრატ III-ის საეკლესიო ადმინისტრაციული პოლიტიკა.....	83
Tea Kartvelishvili	
Church Administrative Policies of Bagrat III King of Imereti	90
თამარ ფხალაძე	
ქართული საზოგადოებრივი აზრი სასულიერო განათლების მნიშვნელობის შესახებ (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)	91
Tamar Pkhaladze	
Georgian Social Thought on the Importance of Clerical Education (Second Part of The XIX Century)	99
ელენე გეგეშიძე, მანანა ბანძელაძე	
ეთიკის ზოგიერთი ასპექტი ფილოსოფიაში, კულტურასა და რელიგიაში	100
Elene Gegeshidze, Manana Bandzeladze	
Some Ethical Aspects in Philosophy, Culture and Religion	104
გიორგი პაპუაშვილი	
XIX საუკუნის დასავლური ცივილიზაციის ზნეობრივ-სულიერი ასპექტები	105
Giorgi Papuashvili	
Moral-Spiritual Aspects of XIX Century Western Civilization	109

ენათმეცნიერება Linguistics

ზოია ადამია, დეკანოზი მიქაელ ჭაბაშვილი	
სხვადასხვა ენასთან შედარებული ბიბლიური ხატოვანი გამონათქვამებისა და აფორიზმების პოლილინგვური ლექსიკონის შესახებ	110
Zoia Adamia, Archpriest Mikael Chabashvili	
About the Polylingual Dictionary of Biblical Winged Expressions and Aphorisms in Comparison with Different Languages.....	117
რუსუდან გოგოხია	
ენობრივი კომუნიკაციის სოციალური და კულტურული ფუნქციები	118
Rusudan Gogokhia	
Social and Cultural Functions of Linguistic Communication.....	124
მანანა შელია, მაია მარღანია	
კონცეპტი „შოკოლადი“ ინგლისურ და ქართულ კულტურათა დიალოგის კონტექსტში	125
Manana Shelia, Maia Marghania	
The Concept of “Chocolate” in the Context of Dialogue between English and Georgian Cultures	138

ლიტერატურათმცოდნეობა Literary Criticism

ეკა ვარდოშვილი	
ილია ჭავჭავაძე და სახელმწიფოებრივი აზროვნების საკითხები.....	139
Eka Vardoshvili	
Ilia Chavchavadze and the Issues of State Thinking.....	143

მაია ქარდავა	
მხატვრული დრო და სივრცე გიორგი ლეონიძის მოთხრობებში.....	145
Maia Qardava	
Artistic Time and Space in The Stories of Giorgi Leonidze	149
ლალი ჭითანავა	
დავით ნოღელის ერთი წერილი თეატრზე	150
Lali Chitanava	
David Nogheli's Letter on Theatre.....	153
ნანა აბულაძე	
ჯვრისწერა მარანში და მეგრული ფოლკლორი	154
Abuladze Nana	
Church Wedding in the Marani (Cellar) and Megrelian Folk.....	159
მაია ქარდავა	
ლიტერატურული ტექსტის ვიზუალური სახე, როგორც პრობლემა.....	160
Maia Qardava	
The Visual Appearance of a Literary Text as a Problem	165

ფილოსოფია Philosophy

ხათუნა ამაღლობელი	
ფილოსოფიის არსისა და მნიშვნელობის შესახებ (კ.იასპერსის „ფილოსოფიის შესავალი“-ს მიხედვით).....	166
Khatuna Amaglobeli	
On the Essence and Significance of Philosophy (According to K. Jaspers “Introduction to Philosophy”)	171

პოლიტიკის მეცნიერებები Political Science

Leri Khupenia	
Nato and Georgia: in Search for Coherent Partnership Strategy	172
ლერი ხუფენია	
ნატო და საქართველო: თანმიმდევრული სტრატეგიის ძიებაში.....	181
ალექსანდრე რუსეცკი	
სამშვიდობო პროცესების საკადრო უზრუნველყოფის კრიზისი საქართველოში (პოლიტიკის მეცნიერებების სწავლების დეფექტები)	183
Alexander Rusetsky	
Crisis in the Provision of Peace Processes in Georgia with Qualified Specialists (Defects in Teaching Political Science).....	191
Leri Khupenia	
Addressing The European Union's Conflict Mediation Strategy in the Contested Regions of Georgia	192
ლერი ხუფენია	
ევროკავშირის კონფლიქტების მედიაციის პოლიტიკა საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებთან მიმართებაში	199

**ეკონომიკა
Economics**

ქეთევან მაღლაკელიძე
მარკეტინგული ინფორმაციის მათემატიკური მოდელის შესახებ200
Ketevan Maghlakelidze
Mathematical Modeling of Marketing Information..... 210

**გამოყენებითი მათემატიკა
Applied Mathematics**

Hamlet Meladze, Tinatin Davitashvili
The Scheme of Increased Order of Precision for System of Differential Equations of Hyperbolic Type with Constant Coefficients without Mixed Derivatives211

ჰამლეთ მელაძე, თინათინ დავითაშვილი
მაღალი რიგის სიზუსტის სქემები მუდმივკოეფიციენტებიანი ჰიპერბოლური ტიპის დიფერენციალურ განტოლებათა სისტემისათვის შერეული წარმოებულების გარეშე218

Temur Chilachava, George Pochkhua
The Mathematical Model of The Survival of Small Nations219

თემურ ჩილაჩავა, გიორგი ფოჩხუა
მცირერიცხოვანი ერების გადარჩენის მათემატიკური მოდელი229

Temur Jangveladze
On One Nonlinear Integro-Differential Equation230

თემურ ჯანგველაძე
ერთი არანრფივი ინტეგრო-დიფერენციალური განტოლების შესახებ.....239

თამაზ ოზგაძე, არჩილ ფრანგიშვილი, ნაიდა ყულოშვილი
წყალ-ტალახოვანი სელის დახრილ სადინარში მოძრაობის მათემატიკური მოდელირება და განმსაზღვრელი პარამეტრების გათვლა.....240

Tamaz Obgadze, Archil Prangishvili, Naida Kuloshvili
Mathematical Modelling of the Movement of the Mudflow in the Conduit and Calculation of The Defining Parameters253

ბესარიონ დოჭვირი, ზაზა ხეჩინაშვილი, გიორგი გუმბერიძე
ტოქსიკური ნივთიერების მათემატიკური მოდელირება.....254

Besarion Dochviri, Zaza Khechinashvili, Giorgi Gumberidze
Mathematical Modeling of Toxic Substance259

**კომპიუტერული მოდელირება
Computer Modeling**

George Pochkhua, Maia Chakaberia, Leila Sulava, Tsiala Dzidziguri, Tsira Gvinjilia
Computer Modeling Of Political Conflict Resolution With The Support Of Both Sides260

გიორგი ფოჩხუა, მაია ჩაკაბერია, ლეილა სულავა, ციალა ძიდიგური, ცირა ღვინჯილია
პოლიტიკური კონფლიქტის მოგვარების კომპიუტერული მოდელირება ორივე მხარის მხარდაჭერით271

პედაგოგია Pedagogy

ჯემალ ჯინჯიხაძე	
რა არის პედაგოგიკური კვლევა და რას ნიშნავს, იყო მკვლევარი მასწავლებელი	272
Jemal Jinjikhadze	
What is Pedagogical Research and What It Means to be a Research Teacher	283
გულნაზ ხუხუა	
განათლების ისტორიის რეტროსპექტიული და თანამედროვე ღირებულება	284
Gulnaz Khukhua	
Retrospective and Modern Value of Education History	292
მედეა სალია	
პედაგოგიური ეთიკა განათლების სოციოლოგიაში	293
Medea Salia	
Pedagogical Ethics in Education Sociology	299
ლელა რეხვიაშვილი	
მუსიკის თერაპიული შესაძლებლობები	301
Lela Rekhviashvili	
Therapeutic Possibilities of Music	305
ჯემალ ჯინჯიხაძე	
დიალექტიკა, როგორც პედაგოგიკურ-მეცნიერული კვლევის ზოგადი მეთოდოლოგია	306
Jemal Jinjikhadze	
Dialectics – as a General Methodology of Pedagogical-Scientific Study	311
გულნაზ ხუხუა	
აღორძინების ხანის განათლების ანტიკურ-პედაგოგიკური საფუძვლები	312
Gulnazi Khukhua	
Antique-Pedagogical Foundations of Renaissance Education Epoch	318

სწავლების მეთოდოლოგია Teaching Methodology

ლევან ჯინჯიხაძე	
ქართული ენისა და მათემატიკის ინტეგრაცია მულტინიგვური სწავლების კონტექსტში (აქტივობები გამოტოვებული ადგილებით)	320
Levan Jinjikhadze	
Integration of Georgian and Mathematics in the Context of Multilingual Education (Activities with Gap Spaces)	330
ლეილა შეროზია	
თამაშის როლი და მნიშვნელობა სწავლების პროცესში	331
Leila Sherozia	
The Role and Importance of Games in the Teaching Process	334

ფსიქოლოგია
Psychology

ლია სვანიძე

ადამიანის პიროვნებად ჩამოყალიბებისა და სრულყოფის სინექტიკა335

Lia Svanidze

Synecitics of Human Formation and Improvement as a Personality342

იუბილე
Anniversary

ზურაბ ხონელიძე

თაობათა სამადლობელი პროფესორ ოთარ ჟორდანიას343

Zurab Khonelidze

Multi-generational gratitude to professor otar zhordania 346

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი, ნუნუ მინდაძე, მერი გაბედავა

მეცნიერი და უმაღლესი სკოლის ამაგდარი (ოთარ ჟორდანიას დაბადების 80 წლისთავის გამო)347

Salome Bakhia-Oqruashvili, Nunu Mindadze, Meri Gabedava

Scholar and Outstanding Figure in Higher Education
(on the 80th anniversary of Otar Zhordania) 352

ჯემალ ჯინჯიხაძე

პროფესორი ლია სვანიძე - ცხოვრება და მოღვაწეობა
(დაბადებიდან 80 წლისთავის გამო).....353

Jemal Jinjikhadze

Professor Lia Svanidze Life and Work (on the 80th Anniversary of her Birth) 356

ნინო ნახუცრიშვილი

მათემატიკის დაწყებითი საფეხურის საფუძვლები და მეთოდოლოგია ჯემალ ჯინჯიხაძის
სამეცნიერო მემკვიდრეობაში (ჯემალ ჯინჯიხაძის დაბადების 80 წლისთავის გამო)...357

Nino Nakhutsrishvili

Basics and Methodology of Elementary Mathematics in Jemal Jinjikhadze's Scientific Heritage ... 362

ბიობიბლიოგრაფია
Biobibliography

Отар Жордания

Генерал-лейтенанты кавказского военного округа 1901 – 1917 гг. 363

ოთარ ჟორდანია

კავკასიის სამხედრო ოლქის გენერალ-ლეიტენანტები 1901-1917 წლები389

Otar Zhordania

Lieutenant Generals Of The Caucasian Military District (1901- 1917) 391

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., №47
☎ 239-15-22
E-mail: meridiani777@gmail.com

ISSN 2233-3363

9 772233 336003